

AZ EGYHÁZ HARCA

EKKLESIA MILITANS

ÍRTA

DANCSHÁZY NAGY SÁNDOR

a theologia doktora
debreceni református lelkipásztor

B U D A P E S T , 1942

A kőfalon munkálkodók...
egyik kezükkel... rakodá-
nak, másik kezők pedig: a
fegyvert tartja vala.

Nehémiás 4: 17.

Ne gondoljátok, hogy azért
jöttem, hogy békességet bo-
csássak e földre ..., hanem
hogy fegyvert.

Máté 10: 34.

A ml vitézkedésünk fegy-
veri nem testiek.

II. Kor. 10: 4.

**AJÁNLOM E KÖNYVET DR THEOL. KISS FERENCNEK, VOLT
ATYAI
JÓ PROFESSZOROMNAK KI — TANÍTOTT ÉS MATOLCSY JUDIT
HITVESEMNEK — KI BUZDÍTOTT**

Előszó

Régóta hordozom a lelkemben e könyv gondolatát, tervét és terhét. De csak az utolsó években öltött formát. Nem hogy halványulna, gyöngülne, hanem minden évvel világosabban és erősebben látom alapeszméjének igazságát.

Fokozatosan döbbsentem rá, hogy a keresztyén egyházakban megfogyatkozott a bűnnel szemben való harc, hősiség, valamint az emberért való áldozatosság lelkiülete. De ez nemcsak helyi, hanem világjelenség. Másfelől a nagy eszmékért és elvekért való önfeláldozó küzdelem nagy mértékben megtalálható az egyházon kívül álló területeken. Bent az egyházban nem a különféle emberi gyarlóságok, még nem is a bűnök miatt van a legnagyobb baj, hanem az elvtelenség, hamis meggyőződések és a hitetlenség miatt. Az előző korszakból maradt ránk a legsúlyosabb öröklött terheltségképen: az elvi tévelygés. Kérdezem, hányan vannak, akik maradék nélkül magukévá teszik az egyház hitvallását és arra az életüket is felteszik? Vagy talán mások jobban és erősebben hisznek a maguk igazságában, mint a keresztyének?

A felettünk levő lelki világban kozmikus harc folyik a mennyei seregek és a Sátán erői között. Az egyház harca ehhez kapcsolódik. A földi népek és nemzetek között nem okvetlen szükséges a háború. Ha igen, azért, mert a keresztyén egyház mint világegyház is nem harcolta meg a maga teljes harcát a lelki síkon az igazságért, becsületért, erényért és áldozatos jóságért. Ezért ereszkedett le a szellemi világból az anyagi terekre a küzdelem, hogy eldöntse az igazságot, melyet az egyháznak, mint ellenállhatatlan Igét meg kellett volna mondani. A régi keresztyénség még jól ismerte a harcoló egyházat: az Ekklesia militans-t.

A vezérlő eszme bizonyítására többféle tudományszak adatait és szolgálatát felhasználtam (hiszen a tudomány nem öncél), mert nekem határozott bibliai alapon egyetemes, átfogó világnézetet kellett adnom, mert a mai embernek erre van szüksége. A szakkifejezéseket a könnyebb érthetőség kedvéért legtöbbször le is fordítottam.

Ez magyar könyv. Nemcsak magyarul van írva. Még kevésbé fordítás. Így írtam ősi, tiszta, bihari magyar tradícióimnál fogva, valamint saját lelki munkám és küzdelmeimnél fogva, amellyel magamban asszimiláltam, fölvettem a külföldi keresztyénség személyes és közvetett hatásait, amennyi egy magyar léleknek való.

Hívó keresztyéneknek írtam, tekintet nélkül arra, hogy mennyi iskolát végeztek, mert azok megértik. Természetesen elsősorban református hívőknek. Vezetett e könyv írásában a magyar református egyházam iránti féltő szeretetem, melynek állani kell, bármit hozzon a Jövő.

Ez alkalommal is őszinte köszönetet mondok Szentpéteri Kun Béla és Makkai Sándor egyetemi professzor uraknak könyvem írása közben adott jó tanácsaikért.

Debrecen, 1942. télutó.

Dancsházy Sándor

I. RÉSZ.

Az ellenség és szövetségesei.

A Sátánról és a kárhozatról.

Az anyaszentegyháznak az igazságért és erkölcsért vívott és vívandó szent harcában egyedülálló, semmihez sem hasonlítható erős fegyverünk, jó iránytűnk, biztos mértékünk és teljes világosságunk az Isten Igéje, közelebbről annak az *írásbeli formája*: a Biblia.

A Biblia, a Szentírás, azaz Istennek Igéje, világosan és félreérthetetlenül tanítja, hogy az ember születésétől kezdve haláláig *halálos veszedelemben* él. Ez a veszedelem a kísértés, bűn és a kárhozat. Ezt a kárhozatosítást nem az Isten, nem az ember hozta a világra, hanem a Sátán. — Nevezzük azt bármely néven: ördög, Antikrisztus, Béliál, Azazél, Hazugság Atyja, gonosz lelkek Atyja, Vesztő, Apollion, a Negatív Princípium, a Tagadás Hercege, a Trónkövetelő, sötétség Fejedelme, vagy Mefisztó, Belzebub, Diabolos, Lucifer, Kobold, Manó ugyanazon-egy szörnyű nagy hatalmat és pedig *szellemi hatalmat* jelentenek. Aki (és nem ami!) személy és a mennyek országán kívül mindenütt ott van, mindent tud, mindent észrevesz. Még a mennybe Is bepillantása van. Mi végre adatott, mint teremtménynek ilyen hatalom, — *nem tudjuk*. Kik felett van hatalma, — csak *részben tudjuk*. Bizonyára a kárhozott lelkek, a bűnben élő, esetleg már abban veszett emberek fölött. De azokon is az Isten által szabott *határig*. De nem minden pap beszél erről.

A Sátán neve héberül szátán, ami ellentmondást, vádolást jelent. Ellenséget és vádolót is egyaránt. Isten fiai között van és Istennek alárendelve, de kedvét találja az emberek gyanúsításában, tönkretelésében. Neve tulajdonnév I. Krónika 21:1-ben (névelő nélkül), s a rossznak mintegy megtestesítője.¹ Ő a gonosz koholó, felbujtó és gyilkos. Jézus és tanítványai a kor teológiájából átvették az Ördög tant, de egyben elmélyítették. Az Ördög *egylényegű* az angyalokkal: bukott, Istentől elszakadt angyal. A jót szíve mélyéből gyűlöli, s ezért ellensége Istennek, mint minden jó egyetlen forrásának. A Sátán nem

egyetlen bukott angyal, hanem *a bukott angyalok vezére*. Belzebub az ördögök fejedelme, akinek országa van. Társai az ő angyalai, démonok, tisztátalan lelkek, s mint ilyenek veszik birtokukba az ördögösség formájában az egyes embereket. A Sátán azon van, hogy a rosszat Isten teremtett világában, de főképen az ő földi országában *elterjessze*. Az első emberpárt ő vezette bűnre. Hatalmát még Jézuson is kipróbálta. A Biblia az ördög csábításait mindig úgy értelmezi, hogy az ember szívében gonosz gondolatokat támaszt, üldözi a jót. Hazugul akarja megejteni a lelkeket, világosság angyalává változtatja magát. Csábító művészetével az ördög olyan hatalmat nyer a lelkek felett, hogy azok mintegy szolgaságba és fogságba kerülnek vele szemben. E hatalomhoz képest a világ ura vagy „e világ istenének“ birodalma mintegy ellenképét alkotja Isten országának. Isten minden rosszat a maga céljaira használ s az ördögnek is *teret enged* az ő ítélete végrehajtásában. Ez az ő titokzatos világkormányzatának ténye, melybe nekünk, embereknek, nincs beleszólásunk. Utoljára úgy az ördögre, mint társaira rettene-tes végítélet vár. Arról, hogy az ördög megtérhetne, vagy megakarna térni, a Szentírás sehol sem beszél.² ő maga ámítja ezzel a tévelygő lelkeket. Urunk Jézus, aki az irántunk való mentő szeretetből hagyta ott egy időre mennyei dicsőségét, földön jár-
tában sokszor mondotta tanítványai kisebb és nagyobb köré-
nek: Ne féljete azoktól, kik a testet ölik meg, hanem azoktól féljete, akik mind a testet, *mind a lelket* a gyehennára viszik. Ennek a kijelentésnek a nyomán mi is alázatosan, de határozottsággal mondhatjuk: ne azoktól féljünk, kik óvásukkal, intelmükkel, dorgálásukkal ős büntetésükkel lelkünk megmentésére igyekeznek, mert ezek az Úr követségében járnak. De félhetünk azoktól, akik a Sátán eszközeiként — az ő módszereivel, szokásaival bennünket nemcsak bűnünkben, hanem a feletti nyugal munkban is meghagynak, vagy épen a bűnre rávenni akarnak. Ezekről — mégha édes testvér lenne is — jobban *kell tartani*, mint a mérges kígyótól vagy tüztől.

A nagy ellenséggel, a Sátánnal folytatott harcot a legigazabb és a legmegrázóbb módon a Jelenések könyvének „hadi-jelentései“ tárják elénk. Ezek a harcok távolról sem jelképesek, hanem tragikusan *valóságosak, nagyobb mérvűek és rettenetesebbek*, mint ahogyan János azt leírni képes volt. Mikor azt mondja a gyülekezeteknek, hogy közöttük a Sátán lakik, aki többeket tömlöcbe fog vetni: ezalatt a Sátán által befolyásolt emberek cselekedeteit, magaviseletét érti, akik sokszor nem is ismerik a Sátán mélységeit, aki vezeti őket. Sokszor a külső vallásosság mellett a Sátán zsinagógája név illik rájuk. (Jel. 2:3.) A hétpecsétes titkok és veszedelmek (Jel. 6:10.) Isten angyalai által nagy erővel, borzalmas hatással azokra zúdulnak, akik a Sátán szolgálata miatt büntetésül kapják ezt.

Krisztus vezeti azt a harcot, ami az ő anyaszentegyházaért folyik, akit napba öltözött asszonynak nevez. (Jel. 12.) A Sátán, a régi kígyó, a nagy sárkány, el akarja mindig pusztítani az egyház gyermekeit, de megmenekednek. Hiába szövetkeznek különböző világi hatalmak, a fenevadak magával a Sátánnal. Hiába szervezik jelképek alá, s bélyegzik le szolgálóikat, Isten választottai csak eljutnak a mennyei Sionba. (Jel. 13:14.)

A büntető angyalok újra elindulnak, s Isten méltó haragjának bora kicsordul, s foly a vér, mint a sajtóból a piros must. (Jel. 14:16.) A természeti világ megrendítő jelenségei, a világ fényűző gazdagságát birtokló veszekedett bűnözők a nagy Babilon leomlásában pusztulnak. Az igaz hívek, megváltottak minden nyomorúságok végén az angyalokkal örvendenek. (Jel. 19.) A Sátán, miután egy időre kitombolta magát, ezer évre megkötöztetik. A mennybe a Sátán *soha nem juthat*. Ott biztosított, védett helyünk lesz.

A Jelenések könyvének apokaliptikus, végítéletes küzdelmeiből Krisztus teljes győzelme lesz. A földi egyházban mindig folyik a küzdelem. Jól vigyázzunk a harc hevében jövő parancsokra.

A Sátánról és a kárhozatról hívő szívvel, nagyszerű intuícióval, meglátásokkal ír Benkő István A predestináció című, nem nagy terjedelmű, de annál nagyobb koncepciójú munkájában.

I. Pét. 1:20-ban az van: Krisztus eleve el volt rendelve a világ megalapítása előtt. Tehát maga Krisztus is predestinálva van, eleve elrendelve. Benkő István azt állítja a predestinációról írt művében, hogy a Szentírás kijelentései csak a mostani ajonikus létrendszer, azaz világekorszak tartamára vonatkoznak.³ De ennek terjedelme titok. Azonban fontos és ezen „aion“ világekorszak teóriával ellentétben áll az, hogy Krisztust az Atya jobbjára ültette, „felül minden fejedelemségen és hatalmasságon és erőn és uraságon és minden néven, mely neveztetik nemcsak e világon, hanem *a következőben is*“ (Ef. 1:21.). Ez pedig a következőket bizonyítja: Krisztus a jelenlegi világekorszak, aion után is Úr marad, mint Fiú, mint az örök Isten Megváltó része.

Ezen világ után jön egy másik, esetleg több világ is. A sátáni elemeknek, bűnnek, kárhozatnak, elvettetésnek egyszer ki kell küszöböltetni a lét szerkezetéből. Még megvesztegetőbb hasonlattal folytatja Benkő István: „A pokol ennek a mindenségnek *egyik részlete*, ennek az épületnek, a nagy isteni kastélynak egyik szobája. Ha lebontják az épületet, akkor lebontják azt a sötét szobát is, és megszűnnek az egészet jellemző szerkezeti elvek, ellentétek, feszültségek, egyensúlyi helyzetek is mindenestől.“⁴ A poklot renoválni lehet! Igen ám,

de már innen egy kis tánclépés *a purgatórium tana*. Hogy azonban mikor lesz azaz állapot, mikor ugyancsak Pál apostol szerint (és ez nagyon fontos) a Fiú átadja a hatalmat az Atyának és Isten lesz minden mindenkben, nem tudjuk. A világekorszakokról pedig, akár a milleniumi ezeréves Krisztus uralmára, akár másra gondolunk, emberi ésszel vajmi keveset tudhatunk. Ez már „*feljebb bölcselkedés*“. Ezen *hiába* gondolkozunk, mint azon, hogy mi lesz, mikor „idő nem lesz“ (Jel. 10: 6.).

Az egyház harcára mi tartozik ebből? Az, hogy az embereknek ne ígérjünk olcsó váltságot, különösen nem a *r. kat. és egyben spiritista* izű purgatóriumot, melynek ördögi tüzén átesvén, jön a boldog mennyország. Ne bíztassuk őket a cselekedetek érdemének pontos üzleti lemerésével és előbb-utóbb úgy ahogy kiegyenlítendő folyószámlájával, hanem minden intelmünk és tanításunk oda irányuljon, hogy a bűnt mindig halálos komolysággal kell venni, annak véletlen elkövetésénél összehasonlíthatatlanul veszedelmesebb a bűnnel való megalukvás, hamis elméletek, áligazságok félrevezetése nyomán, mert a kárhozatból való kiszabadulásra *nem lehet számítani* többé soha. Így van megírva. Mi reánk ez tartozik. Helyes életgyakorlatunk egyedül ez az engedelmes nyugodtság lehet. Igaz, hogy általánosságban megáll a tétel, hogy „a bizonytalanság hatalma az egész mindenséget átfogó világjelenség.“⁵ De részizgazság. Mert a különös elhívásról, az üdvözülésről igenis *sokan bizonyosak*. Pál is úgy „fut, mint nem bizonytalanra“. Azt már inkább aláírjuk, hogy „az elvetés felől épen nem lehet bizonyos az ember“.⁶ Ez jól van így, mert ebben nagy vigasztalás is van, hogy mi nem tudjuk, de Isten tudja, aki „mindent a *maga céljára teremtett*, az istentelent is a büntetés napjára“. II. Pét. 2:9. szerint a kegyesek megszabadulnak még a kísértésektől is (nagy szó!), a gonoszok a büntetés napjára tartatnak fenn. Ézsaiásnál pedig egyenesen az áll: „A világosságot alkotom és a sötétséget termetem, ki békességet szerzek és gonoszt termetek“ (És. 45:7.). *Hiába botránkoznak* meg rajta, Istennek joga van teremtményeivel szabadon rendelkezni, mint ahogy a fazekas szabadon formálja az agyagot (Róm. 9:29.), tisztességre és becstelenségre. „Miért menjünk a megokolásban csak a Sátánig? Egyre megy, hogy Isten a kárhozat oka, vagy csak a kárhozat okának az oka (a Sátán teremtésével), ezen igazán nem érdemes vitatkozni“.⁷ Valóban így van. Különben is „a predestinációs eseteket nem lehet a Justitia, a földi igazságszolgáltatás mérlegén mérni“.⁸

Mi az, hogy igazság? Mi az, hogy igazságosság? Ha megakarnám a nálam sokkal nagyobb isteni igazságot látni, olyan fény kellene hozzá, amelyben *elégnék*. „Ha a természet maga annyira emberfelettinek bizonyul, akkor el kell készülni arra is, hogy a valóságos kijelentett Isten-lény mélyebb megisme-

rése újabb és újabb megrázkódtatás, sőt *veszélyes válságot* fog jelenteni a maga módja szerint gondolkodó, érző és ítélő ember számára“.⁹ Emésztő tűz lehet. Az emberek követelik a tudás fáját, s ha pedig „tudást“ adunk, akkor megijednek. „Azért lett a helyzetkép (predestináció) visszataszítóvá, mert magamat képzeltem Isten helyébe és ezzel a valóságban nem létező, mesterséges, megoldhatatlan *rejtvényt* szerkesztettem és *adtam fel magamnak*. Isten vállalja a felelősséget azért, amit rendelt és teremtett, úgy ahogy van: ezen egy jottányit sem változtat az, *hogy én nem merném vállalni* a felelősséget érte úgy, amint van“.¹⁰ Az nem illet minket. Sőt bűnös voltom világos tudatában magamra nézve sem merném „levonni a konzekvenciát“, mert önmagamat kellene halálra ítélnem. Egészen evangéliumi gondolat, hogy önmagammal sem tudok szolidaritást, felelősséget vállalni, s magamért felelni. Az ellenség pedig erős.

Kálvin azt mondja: „Meg kell cáfolnom azokat, kik azt hazudják, hogy az ördögök nem egyebek, mint bűnös személyek és háborgások... az ördögök neve eléggé kifejezi, hogy azok nem indulatok, vagy az értelem káprázatai, gonosz gondolatok, hanem inkább tényleg aminek mondatnak, oly *lelkek* vagy *szellemek*, melyek érzéssel és értelemmel vannak felruházva ... Ezt érintenem már azért is érdemes volt, nehogy az emberek tévelygésbe bonyolódva, azt gondolván, hogy *nincs ellenségük*, az ellenállásban lanyhábbak s vigyázatlanabbak legyenek.“¹¹

Kálvin világos tudatában volt a kozmikus világot rengető harcnak, s szavai egészen hadi kifejezések. Így folytatja: Ha Krisztus királyságának védelmére készek vagyunk, amint kell, akkor szükséges, hogy *engesztelhetetlen harcot* folytassunk azzal, ki e királyságot romba akarja dönteni. Viszont ha az üdvösségünkkel valamit törődünk, nem szabad sem békében, sem fegyverszünetben állnunk azzal, ki üdvösségünk megrontására állandóan cselekedik.¹² Nyilván a Sátánt érti.

Ravasz László püspök 1941 május 19-én, tehát az új nagy világháború közepette a zsinat előtti beszédét így címezi: „Jelentős a hadi helyzetről“. Valóságos hadi terminológiával, kifejezésekkel ezeket mondta: „Pál is ismerte és gyakorolta azt a vezéri szokást, hogy a háború közepén néha-néha megálljon, számbavegye a hadihelyzetet és tájékoztassa katonáit az eddigi győzelmekről és az ezutáni feladatokról. Egy ilyen hadi jelentését olvastam fel, amelyet a tudósok szerint a II. Korinthusi levélbe (a 10. részben) sajátkezűleg írt bele.

A magyarországi református egyház zsinatának egy új ülészaka előtt mi is álljunk meg. Tekintsünk szét az *egész hadszíntéren*, amely a látható és láthatatlan világot, a történelmet és az ígéretek átöleli és tartsunk szemlét az eddigi győzelmekről és azutáni feladatainkról.

Meg kell tennünk, mert ha érezzük a tisztünkkel járó felelősséget, tudnunk kell, hogy mi ugyanannak a nagy hadjáratnak vagyunk a *katonái*, ugyanazon a harctéren folyik tovább a mi küzdelmünk is, *ugyanaz az ellenségünk s ugyanaz a vezérünk*, mint amilyen harctérről, hadseregről, vezérről a felolvasott Ige beszél. Vegyük számba a hadihelyzetet most is itt a Krisztus örökkévaló harcában.

S legnagyobb, legszörnyűbb veszedelem pedig mégis csak az, hogy ez az örök harc megújul minden egyes emberi szívben, az enyémben ős a tiedben, szüleid és gyermekeid szívében s megújul nemcsak egyszer, de százszor. Valami titokzatos erő el akar vonni Istentől, valami hideg lehellet ki akar ábrándítani, valami gonosz kéz letarolja reménységeimet, valaki megkísért, rossz utat mutat, bűnre csábít, ős én engedek neki... Íme össze-tört életem, beszennyezett szívem, békételen lelkelem!“

Az egésznek csak az a híja, hogy nem nevezi jobban a ne^vén az ellenséget, a Sátánt. Bár személyről beszél, hogy „valaki“ megkísért stb.

Minden idők kegyesei *felismerték* az egyháznak harcoló jellegét valami ellenséggel.

Komáromi Csipkés György reformátorunk: Igaz hit c. könyvének előszavában az egyházat „A Magyar Nemzetben sok tövisek közt levő Liliomnak, azaz a Szent Gyülekezetnek az ördög és világ által való dühös dühösködésének, fenességének, soha meg nem romló Tárgyának“ nevezi-¹³

De azt kell még tudnunk közelebről, ki és kik azok, akik ellen küzdünk. A felekezeti közti langymelleg kegyeskedő könyvekkel szemben a Heyns-Galambos-féle református dogmatika teljesen biblikusan tanít a Sátánról és ördögökről, valamint az angyalokról is. Jelenlegi *tartózkodási helyük az ördögöknek a pokol*. A mennyországba nem tudják felküldeni gyűlölet edzette csapataikat. Így az Istent az Ő világmegváltó legszebb tervében és munkájában: a kiválasztottak megmentésében akarják meggátolni azáltal, hogy az emberi társadalmat, az egyes embereket minden eszközzel megnyerve lehetetlenné tegyék a regenerációt, a megújulást.¹⁴

Az áltudósokkal szemben bátran kijelenti, hogy a *mennyország meghatározott hely*. *A pokol is helyhez kötött*. A pokolbeli szenvedést éppoly kevésbé tudjuk el- és átgondolni, akár csak a mennyország üdvösségét.

Végnélküli lesz a szenvedés épen úgy, mint amilyen végnélküli az üdvösség is.¹⁵

Vázlat egy satanológiához.

Amint Kopernikus fölfedezése nyitotta meg az utat a föld, naprendszer és a mindenség rendszeres megismeréséhez ős értelmes világképünk megalkotásához; valamint Koch Róbert a kórokozó parányi bacillusok felismerésével és megismertetésével kezdte meg az ok és célszerű orvostudományt, éppen úgy a magasabb lelki síkon is meg kell ismernünk minden olyan tényezőt, mely életünket sokszor végzetesen befolyásolja. Ha egyszer fölismertünk saját tapasztalatból is bizonyos veszedelmes lelki hatalmakat, mikről a Biblia szakadatlanul tanít és véd, úgy annak a lelki hatalomnak, akit Sátánnak neveznek, s neveztünk mi is: tudományos leírását, ismertetését kell adni, mert addig komoly, tervszerű és *rendszeres lelki védelemről és gondozásról* sem az egyénnél, sem a társadalomban, sem annak legfontosabb formájában, az egyházban, nem is beszélhetünk. *Elfelejtettünk egy művészetet.*

Valaki mondta: „Nem az a nagyobb baj, hogy az emberek nem hisznek Istenben, hanem, hogy nem hisznek az Ördögben.“ Igen, mert akkor menekülnének tőle Istenhez, A válság éppen ez.

Könyvünk kimondottan irányzatos munka. Krisztus Jézus egyházának az építő, szervező munkája melletti másik, nem kevésbé fontos tevékenységet: az Istennel ős emberrel szemben álló ellenség elleni harcot tárgyalja, amennyiben szoros keretei megengedik. Azért teszünk sokszor csupán *utalásokat* a keresztyén irodalom egyes darabjaira, melyek könyvünk részleteit még alaposabban világítják meg és segítik érvényesülésükhöz.

Így vagyunk a Sátán, az ördög ismertetésével is, amit itt csak vázlatosan adhatunk. Bármely jó keresztyén theologus kipótolhatja, igazíthatja és önálló művé kidolgozhatja. Segítségül veheti az összes szellemtudományokat, különösen az egyháztörténetet, valamint a lélektant. Ha a filozófia szolgáló leánya lehet a theológiának, úgy nagy leánya, a pszichológia is lehet az, Bőt még inkább.

Mikor Brunner Emil, a kiváló svájci ref. theologiai professzor Debrecenben járt, az egyetemen tartott előadása után a hozzászólások rendén teljes tisztelettel és saját anyanyelvén, németül föltettem a kérdést: mi a véleménye a személyes Sátánról. Azt válaszolta, hogy e kérdésre nem felelhet. Ha nem hitte, miért nem vallotta be; ha hitte, miért nem merte a nagy hallgatóságnak kijelenteni? Vájjon nem a későn is kísértő racionalista theologia határozatlansága volt-ó ez annak részéről, aki a „bizonyosságtevő és hitvalló“ egyházat propagálja Barth-tal.

Kálvin megfelelt erre a kérdésre.

Egy „*Sátántanhoz*“ tanulmányozni kell a világirodalmat is. Írók és költők, a vátesek sokszor *megelőzték az „exakt“ tudó-*

sokat a világ- és emberismeretben. Bunyan: Zarándok útjától elkezdve Shakespeare, Milton, Goethe, Madách stb. kifejezetten és kimondottan foglalkoztak a Sátán működésével, hatásával, „eredményeivel“.

Még ez sem elég. Egy Satanológiához legfőbb adalékokat Isten kijelentett Igéje adja, melynek *egyenes célja* is az embereket megismertetni az ördöggel, mint halálos ellenséggel és szörnyű dolgát a Mózes könyvétől az Apokalipszisig, a Jelenések könyvéig folyton tárgyalja. Természetesen az angyalokról pedig egy „angelologia“ kellene, kizárólag bibliai alapon.

Mi most tehát csak vázlatképen írjuk le a Sátánnak jellemvonásait az eddigieket is összefoglalva.

1. A Sátán *Isten által teremtett* lelki, szellemi, öntudatos személy. Hasonló a jó angyalokhoz. De ő bukott angyal, azok fejedelme, akiket már ő buktatott el.

2. Előttünk ismeretlen, sőt meg sem érthető okokból Isten ellen lázadt, elbukott. A hozzá hasonló bukott szellemi lények között a leghatalmasabb. Azoknak *vezére*. Országá is van. E földön is van birodalma. Különös lakóhelye a pokol, mint hely. A világoassággal szemben a sötétséget kívánja.

3. Neve legjobban Ló Jachve-nek mondható. Azaz: „*Nem Vagyok*“. Míg Isten neve a „*Vagyok*“. Mindég rejtőzik. Satan semper absconditus. Mindég tagadja, hogy ő van és létezik. Áldozatait rettenetes lényével különben elrémítenéd A hitetlenekkel el is tudja hitetni, hogy ő csupán fogalom, a bűnnek egy neve stb., de nem személyes lény. El is hiszik. Mikor az ördögöt százféle formában jelképesen, sokszor tréfásan emlegetik, festik, ábrázolják, ennek ő örül, mert az emberek üres fogalomnak és költői képzetnek gondolják. *Ez kell neki épen!*

Pedig — fájdalom — olyan közönségesnek, megszokottanak kell tekintenünk a jelenlétét, mint a légkörét, s éppen úgy, mint ez néha a rendes, csendes levegő mozgásában van, máskor szörnyű ciklon-szélvészek mindent tönkretesznek maguk előtt, a Sátán ős szolgálói is apró bántalmaktól elkezdve, a legirtózatosabb örvénybe is képesek sodorni s kárhkergetni.

A hozzá *hajlamosság*, inklinálás is a testi betegség fertőzéseivel hasonlóan, *kisebb-nagyobb lehet*. Az ördög fertőzésére hajlamosít testi, lelki (ideg) fáradtság, kimerülés, nyílt vagy rejtett (hisztérikus) izgalom, félelem, sietség stb., „Der Teufel hat immer Eile“, az ördög siet mindig.

4. Működési területét csak a földön ismerjük, ős azt tudjuk, hogy a mennyben nincs. Főképen az *emberi tudatban* működik. Érzelem és akaratban kevésbé, mert ezek Isten által jól teremtvé automatikusan a tudat után igazodnak. Ha állati lelkekbe mennek, azt is tönkre teszik.

5. Működési módja főként a *hazugság*. A tudatba hamis gondolatokat, téveszméket, áligazságokat, ferde fogalmakat stb.

sugalmaz. Az ember elhiszi és e szerint érez és cselekszik. Esze-
sebb sokkal, mint az ember.

6. Isten kikutathatatlan akaratából *ítélet végrehajtónak* is használja. Neki, vagy a többi ördögöknek rövidebb, vagy hosszabb időre átengedettek kísértetnek, kínoztatnak, romlanak; a végleg odaadottak pedig elpusztulnak ős elkárhoznak. Az emberi lélek sokszor meglepően gyors változatban van jó lelki hatás és ördögi hatás alatt. Nem lehet és kell azonban minden gonosz gondolatot és érzést *közvetlenül* a Sátánnak tulajdonítani. Mert a már többé-kevésbé megromlott ember *magától* is termel rossz gondolatot, vagy kap *másik ilyen* embertől.

7. Legfontosabb tevékenysége: a vádolás. Minden hibáért, bűnért, *melybe pedig ő sodorta* az embert, kegyetlenül vádolja, mardossa, gyötri éjjel, nappal. Kérlelhetetlen és folyton azt sugalmazza és mondja, hogy segítség nincs ős nem is lehet. Csak a pusztulás, öngyilkosság, halál és kárhozat a lehetséges út. A pokolban is bizonyára ezt folytatja.

8. *Teremteni nem tud* semmit, csak ami meg van, azt ron-
tani. A természettudomány nyugodtan dolgozhat felőle, ameny-
nyiben az anyagon hatalma nincs, csak a szellemi világban,
amelynek egyre magasabb szféráiban egyre irtózatossabb, —
számunkra egy pillanatra sem bírható harc tombol. — Meddő,
vagyis *nem szaporodik*. Csak esetlegesen, újabb bukott lelkek ál-
tal nő a gyülevész sereg, mint a szemétdomb, gyehenna. Meny-
nyiségileg szaporodik, nem genetikusan származással születik.
Különféle testbe bemehet, de *saját testet nem ölthet*, nem in-
karnálódhat. Nem szükséges inkarnálódnia, testet öltenie, mert
idegen testben és *idegen lélekben*, s így az emberekben is el-
végzi átkos munkáját, akik aztán minden elképzelhető gonoszt
egymással szemben ős másképen véghez visznek. Magát az
anyagi világot sem tudja *semmi formában az emberrel szembe-
állítani*, ellenben az embert állítja azzal szembe megmérgezett
és fertőzött tudatán keresztül. A test és anyag sohasem kísért-
hető, csak a lélek.

9. A hitetleneket *teljesen tönkreteszi*. A kiválasztott hí-
vőknek, kiket nem pusztíthat el, igyekszik *minél nagyobb* testi
és lelki kárt tenni úgy, hogy némelyik csak nagy szenvedésen
keresztül menekül meg. Babszolgatartó. Aki hatalmában van
ideig, vagy végleg, azon a legszörnyűbb zsarnoksággal ural-
kodik.

10. Minden nagyhatalma mellett sem mindentudó, nem
mindenható, nem mindenütt jelenvaló, mint Isten. Ez nagy
vigasztalást és biztonságérzetet adhat. Támadása és kártétele
tisztán szellemi téren és helyenként ős időbelileg megújuló s kor-
látozott. Bár a földön mindenütt van belőle állandóan, határát
minden tekintetben Isten szabja. „Az emberek, sőt a Sátán sem

terveznek és nem is gondolnak olyat, amit Isten el nem határozott magában.“¹⁶

11. Eszközei *változatosak*. Csábításból fenyegetésbe, megretentésből hízélgésbe, ígéretekből kétségbeesésbe, elismerésből vádolásba gyorsan, következetlenül és szemérmetlenül átszap.

12. Nemcsak gyilkos, vagyis inkább gyilkoltató, hanem tolvaj is. Mindenféle lelki, testi és anyagi adományait Istennek, például a tehetséget, szerelmet, ételt, italt s a természet sok javait, szépségeit *úgy igényli, mintha az övé volna*, használatuk és élvezetük az ő engedelmétől s bizonyos súlyos feltételek melletti beleegyezésétől függne. Kisajátítja a tudományt, vallást, sőt a bibliát is használja.

13. Áldozatai csak a kárhozatban ismerhetnek rá, *amikor késő*. Akiket a jó Atyától, a Megváltó Jézustól és Szentlélektől elszigetel.

14. *Nem térhet meg*. Örök ítéletben és gyötrelemben kell élnie.

15. *Utánzás a főkísértése* (a mimikri). A gonosz lelkekkel együtt a szép, jó, igaz hit és erkölcs *látszatát* tünteti föl csalétkül. Ha Krisztus az „Élet“, Ő a „Visszaélés“. Szerencsére hozszúlejáratú tervei nincsenek, mert azokhoz már igazság és következetesség szükséges.

A spiritiszták.

Szándékosan írtam e címet, egy szerencsétlen társaságot jelölendő, mert a spiritizmus stb. cím bizonyos mértékben jogosult szellemi irányzatot jelölhetne. Ezek egyenként eltévelyedett, lelki perverzításban élő emberek, akiknek szövetsége cinkosság a közös bűnözésben.

Lelkük és idegrendszerük eredeti hajlama mellett a „szellemidézés“ és álkegyeskedés ízléstelen, utálatos és hátborzongató gyakorlatai teljesen kikészítik őket arra, hogy a Sátánnak és a gonosz, tisztátalan lelkeknek alkalmas médiumai legyenek s *így akarva, nem akarva szövetségesei*.

Ezért tárgyaljuk őket könyvünk e részében, amennyiben az tételünk igazolására szükséges. A lényeges vonások felmutatása mellett itt csak ismét utalást tehetünk a spiritiszta ellenes, antispiritiszta egyházi és egyéb irodalomra, s az előadások százaaira, amelyek egyértelműleg elítélik üzelmeiket és óvják az embereket azoktól. Állami törvényhozás is több országban tiltja a spiritiszták működését. Sajnos, nálunk még nem hozrtak rá törvényt, csak a történelmi egyházak küzdenek velük.

Lényegesebb vonásaik a következők:

1. *Tudománytalanok*, jóllehet épen a tudomány örve és ürügye alatt vetik el maguktól az egyház hitvallásait s hite-

getik, csalják meg kivált az okoskodó, bölcselkedő, titokzatos dolgok iránt hajlamos embereket. Bár nagy „szakirodalommal“ dicsekesznek, de amely az okkultisták másik fajtájánál, a theozofusoknál és hasonszőrűeknél sem nevezhető komoly tudománynak. A lélektan, vagy éppen a kísérleti lélektan sem hajlandó e „kísérleti“ tannal egy gyékényen ámulni, s közösséget nem is vállal velük, bármennyire szeretnék ezt a spiritiszták úgy ezzel, mint a theológiával, főleg annak misztikái irányzatával megtenni. Pedig az evangélium prédikálása maga olyan dicsőséges titok, amikbe angyalok vágyakoznak betekinteni. (I. Pét. 1:12.) Hogyan adhatnának hát többet a spiritiszták, idéetlenkedő gyűléseiken! Ha valaki a halottak közül föltámadna, az sem győzné meg őket. (Luk. 16:31.) Hallgassák az emberek a becsületes, nyílt igehirdetőket A tudományosságot azért követelik összepolkodott fércműveik, beteg fantáziájuk idéetlen szellemi termékei számára, mert ők állítólag tényekre hivatkozhatnak és mutathatnak. Azt tudjuk, hogy a szellemi világgal, illetve tisztátalan lelkekkel bizonyos mesterkedések, machinációk útján, lehet érintkezni, de onnan jót nem kapunk. Azt is tudjuk, hogy bizonyos fizikai jelenségeket, titokzatos jelenségeket elő tudnak idézni, de ez nem tudomány, hanem visszaélés. Mint ahogyan nem tudomány az onánia, a mesterséges abortus és a nemi perverzítások. A különbség csupán annyi, hogy az egyik testi, másik a lelki világban megy végbe. Következményei az utóbbinak még rosszabbak. Mivel pedig *úgy alacsonyabb testi, mint magasabb lelki képességeinkkel való visszaélés* „félelmes szabadságunknál“ fogva csak a Sátántól indulhat ki, ezért nem is tudomány az, hanem ördögi mesterkedés.

Hajlandók lennének ugyan az emberi olthatatlan tudomány-szomjunkkal és szabadság-vágyásunknál fogva beleegyezni abba, hogy esetleg nagy tudású, Istenfélő, keresztyén tudósok intézményesen is foglalkozzanak a titokzatos lelki jelenségekkel, mint Olivér Lodge és iskolája s mások próbálták, ámde ezen titokzatos anyagi, testi és szellemi jelenségek kivonják magukat legtöbbször a tudományos megfigyelés, vizsgálódás, rendszerezés alól főként azért, mert *a megfoghatatlan emberi tudatállapotokkal* függenek össze. Éppen ezért e titokzatos jelenségek jobbik és megengedett része a csodák azon világához tartozik, amely mindig a keresztyén theologia tárgya volt ős marad.

A kicsiny mécsesük körén túl nem látó racionalisták, kik csak az(érzékkelhető) valóságban hisznek, *egy gyékényen ámulnak* a, homályban bujkáló hitető spiritisztákkal, mikor egyik sem fejt ki komoly ellenállást a Sátánnal szemben. Egyik azért, mert nem hiszi, hogy van, a másik meg azért, mert barátkozik — fraternizál vele, az ellenséggel.

Az bizonyos, hogy lelki hatalmuk gyakorlása a világban csak úgy lehetséges, ha az sem az úgynevezett „világnézetünk-

kel“, sem, a „világképünkkel“ nem ellenkezik. Nemcsak az iskolákban, de filozófusaink körében is még mindig a Kant—Laplace-féle elmélet van érvényben a világ, illetve a földi világunk előállítására nézve. „Pedig a Kant—Laplace-féle világformálódás fikciója, meséje nemcsak azért nem alkalmazható a szellemi történésekre, mert annak felállítása az események beláthatatlan komplikációján meghiúsul, hanem azért sem, mert az már önmagában *ellentétben* áll a lelki történés törvényeivel.“¹⁷

2. *Hazugok.* Elsősorban hazudják azt, amit az első emberpárnak a Sátán a kígyó által sugdosott: Egyetek a tudás fájának gyümölcséből, s olyanok lesztek, mint az Isten. Mindenkinek, akik bűvkörükbe kerülnek, azt ígérik, hogy olyan nagyszerű, csodálatos, új igazságokat ismernek meg a szellemi világgal való érintkezés folytán, amit más földi ember nem tudhat meg. A szellemidézésről fölvetett jegyzőkönyvek tele vannak tudatos és öntudatlan ámitással, kegyeskedő, émelygős, langymeleg filantrópiával, az emberszeretet üres szóvirágaival, hamisan idézett bibliai versekkel. Álnokul és vakmerően visszaélnak Isten Igéjével, mikor üléseiken bibliát olvasnak és imádkoznak, jöllehet Isten Igéje egyenesen tiltja az ilyen varázsló mesterkedéseket. Maguk beismerik, hogy megjelennek köztük hazug-, tréfalkozó-, hitetlen lelkek is, akikkel együtt és egymással szemben is sokszor kerülnek hazugságokba és képmutatásba, esetleg a pia fraus, kegyes csalás „magasabb célja“ érdekében.

Hazugságukhoz tartozik az is, hogy minden tényt és igazságot eltorzítanak, arányait megrontják s mindennek hamis jelentést adnak és téves jelentőséget tulajdonítanak (vallás, hivatás, történelem, szerelem, vagyonnak stb.).

3. *Tolvajok.* Azt mondják, hogy a spiritizmus a „jövő valása“. Ezért ok mindég modernnek és korszerűek akarnak lenni. Mindég a legújabb tudományos elméletek után kapkodnak. Ezért kisajátítanak, vagyis ellopnak minden olyan elméletből, rendszerből annyit, amennyit céljaikra tudnak forgatni. Főleg a természettudomány eredményei, által létrehozott világkép és szemlélet kell nekik. Még mindég divatos náluk a rotáció, a körforgáselmélete, melyen keresztül tisztul, rostálódik a lélek mint újfajta purgatóriumban.

Szeretik a vonzás, villanyosság, delej elméleteit és fogalmazását, a számtani és a mértani formulákat De miért nem jöttek rá erre Newton és Kopernikus előtt, mondjuk a gnosztikusok korában, akik az első keresztyénség idején voltak az ő elődeik? Vagy miért nem jöttek rá az újkori nagy fölfedezésekre a közép, vagy ókori lelki rokonaik, a jövendőmondók, varázslók, szemfényvesztők, igézők és bűbajosok, vagy épen a boszorkányok! De azért ha kell, nem vetik meg a régi keleti vallások, főleg az indiai vallások bölcseleteit sem, amikből szín-

tén lopkodnak. Tolvajtság a bujkálásuk is, mert szeretik a sötét-séget és félhomályt.

4. *Gyilkosok.* A testet főként az idegrendszeren keresztül rombolják. Áldozataiknak száma elég nagy. A lelket zavarossá, konfúzussá teszik. Hamis fogalmaikkal, később kényszerképzetekké váló rögeszméikkel megfertőzik és hamisítják a józan ember ítélőképességét. Közvetlenül aztán jön az érzelem elferdülése érzélgősséggé, búskomorsággá, végül az akarat megbénulása minden egészséges és termékeny aktivitásra, cselekvésre. Testet, lelket gyehennára viszik Jézus szavai szerint. Ezt csak a Sátán tudja így. Pusztításaik miatt sok helyen törvényesen és méltán üldözik őket. A spiritiszták lelki kezelése, gyógyítása a legnehezebb feladatok közé tartozik.

5. *Fogyatékos erkölcsűek.* Némelyek állítják s bizonyos mértékben saját tapasztalatom is igazolja, hogy aránylag igen sok közönséges bűnöző és laza erkölcsű férfi és nő van köztük, amennyire ilyen titkos társaságról valamilyen statisztikát egyáltalán lehet készíteni. Hazug elméleteikkel minden bűnt „igazolni” tudnak. Morál insanity, beteg morál jellemzi őket. Már maga az a tény és körülmény, hogy rejtett helyeken gyűlnek össze és titokzatos tanaikat, praktikáikat is folyton leplezik, s csak beavatott, titkos cinkosaikkal közlik, minden nyílt, egyenes, őszinte viselkedést, ami az igazságnak életföltétele, — lehetlenné tesz.

6. *Meddők.* Amint a Sátán meddő és szaporodásképtelen, úgy a spiritiszták szellemi és testi mesterkedései is tartalmatlan, magtalan, korcs elvetélések, amelyek ismét megsemmisülésbe esnek.

Társadalmi vonatkozásban is haszontalanok. Ki látott már spiritiszta árvaházat, vagy spiritiszta népjóléti akciókat? Gyümölcstelenek. Nyomorúságos, önző életük önkörében forog. Jótékonyág és szeretet csak karmákat, érdemeket akar termelni, vagy védekezni, hogy újból születve, rosszabb létformába, esetleg állati testbe ne kerüljenek. Nem lehet őket semmiféle állásban és pozícióban, hivatáskörben jól használni, mert nem józanok és higgadtak. Állandóan valamilyen láthatatlan lelki nyomás alatt állanak. Kenyérkereső kötelességnek esetleg valamennyire eleget téve már vágynak, sietnek a titkos összejöveteleik lelki bódulata, szellemi narkózisa után ellenállhatatlanul, mint az iszákosok, vagy morfinisták.

7. *Egyház és nemzetrontók.* Tagadják ugyan, de minden történelmi keresztyén egyházzal szembehelyezkedve külön klikket, szektát alkotnak. Az egyház dogmáit nagyrészt tagadják s ködös, zagyva elméleteikkel porlasztják és olvasztják az egyház fundamentumait. Köreikbe csalogatással s állandó fertőzésekkel az egyház hívei közül sajnos, többet megrontanak, mint gondolnók.

Állam és haza, mondjuk nemzeti társadalom bizton nem számíthat és építhet rájuk, mert romlott lelki állapotuk miatt minden szélsőségre hajlandók. Mindenféle nemzetközi járványos eszme (pacifizmus, áldemokrácia, kommunizmus stb.) kész talajra talál náluk- Sokan mint elmeintézetek, kórházak, börtönök lakói és munkátlank lesznek az államnak teherterelei.

Velük szemben való magatartásunk és eljárásunk olyan legyen, mint a legveszedelmesebb szektákkal szemben. Természetesen mindég szellemerkölcsi fegyverekkel. Az állami halóság kezét azonban nem tarthatjuk vissza, nem is akarjuk.

Az általános okkultizmus, különösen a spiritizmus, mely a lelki világgal a test kémiai, vegyi delejes, és az idegrendszeren keresztül igénybevett erői segítségével helytelen, egészségtelen és veszedelmes összeköttetést tart fönt, és kultivál, mint *lelki perverzitás*, elítélendő és kerülendő. Amint minden testi-lelki képességeinkkel *százféle* visszaélés *lehetséges*, viszont esetenként *csak egy* lehet az Isten akarata szerint való út, úgy a spiritizmus a lelki életnek az Ige által kijelölt útjáról letérve bolyong a homályos és hamis ösvényeken.

A szekták.

Előjáróban már védelmünkbe kell vennünk a baptista és methodista egyházakat, amelyek evangéliumi alapon álló, sok áldást terjesztő, hatalmas történelmi egyházakká lettek olyan sok taggal, hogy némely országban jóval felülmúlják a reformátusok számát. A világ protestáns egyházai között igen komoly, tiszteletre méltó helyet foglalnak el. Erős „fegyvernemek“ a nagy harcban.

Hazánkban különféle külső és belső okok miatt néha látzólag a szekta képét vették fel, kivált kisebb közösségeikben. A két régi, azaz evangélikus és református egyházakból való hódításaik miatt sok helyen kihívták az ellenszenvet, sőt üldözést maguk ellen. Reméljük, mihamarabb elül a testvérharc.

Sok kárt okoznak a történelmi egyházak, illetve Anyaszentegyház testi és lelki birtokállományában a legkülönbélebb szekták. Azért mondtuk, hogy testi és lelki birtokállományában okoznak kárt, mert meghódítanak olyanokat, akiket már az egyház nevelt sokáig és valami ok miatt *hívó, vagy hitre hajlamos lélekkel* megy el tőlünk abba a társaságba- Néha egészen hitetlen, egyenesen egyházellenes emberek mennek át a szektához s ott valami tévtan és tévhit, különös vallásos gyakorlat megfogja és ottmarasztalja őket. Minél kisebb az egyház vonzóereje a lelkekre, annál nagyobb a szektáké és viszont. Ha aztán az egyház még el is taszítja híveit, ha pl. választási harcok, az egyház egyes vezetőinek nem nagyon példaadó élete, személyes

összeütközések, egyházi adó stb. a centrifugális, eltávolító erők közé állnak, akkor néha keserves nagy réseket ütnek gyülekezeteinkben a kiváló, kiterő tagok által.

A szekta rendszeren egy-egy bibliai eszme, vagy esemény túlerős kiemelése, jelentőségének téves hangsúlyozása által szerveződik. A millenisták, adventisták, jehova tanúi, nevető szekta, pünkösti mozgalom, nazarénusok stb., mind egy-egy fixa idea, *rögeszme rabjai*, s minden mást kárhoztatnak. Egy-egy nagy bolondgomba árnyékában ülő kis társaság. Sokat a hatóság államellenes tanaik miatt üldöz, a csendesebbek meghúzódnak. Tiszta igehirdetés, jó lelkigondozás és a szociális rend szinte teljes védelmet jelentenek velük szemben. Sok szektás *jó bánásmód után* elég könnyen visszatér.

Különbben utalok az idevonatkozó protestáns irodalomra, mely behatóan ismerteti őket és az ellenszereket.

Sajátságos, hogy az önkéntesség, a keresztyéni szabadság néha mennyire hiányzik az ú. n. szabad egyesületeknél épúgy, mint a szektánál is. Sokkal jobban hiányzik, mint a történelmi egyházaknál. Az erkölcsi terrort megfigyelhetjük a szektánál, de különféle szabad egyesületeknél is. Sok tagnak és hívőnek nincsen kellő világossága, de legfőképpen erkölcsi bátorsága, hogy kilépjen az illető egyesület, vagy szekta köréből és tovább szolgál alzsarnok vezetők *önkényének*, hogy el ne veszítse *üdvösségét*.

Mert az önálló vallásos egyesületek és szekták legtöbbször a *kizárolagosság igényével* lépnek föl. Ami azt jelenti, hogy csak az ő elveik, módszereik jók és igazak egyedül, az ő szokásaik és magaviseletük a követendő példakép. Aki ezt nem ismeri el, az még „nem ismerte“ meg az igazságot, nem tért meg még, „sötétségben tévelyeg“. Az illetet folyton bírálgatják, intik, sőt lelki terror alatt tartják és presszionálják. Kétségbevonják, hogy ismeri Krisztust, megtagadják a lelki közösséget, ha kellő módon nem engedelmeskedik. A fizikai bántalmazások kivételével alkalmazzák a gyanúsítás, üldözés és inkvizíció *minden lelki cs erkölcsi* eszközt (még az anyagi bojkottot és megszorítást is igénybe veszik). Az ilyen csoportok elve és gyakorlata *rendszeren egy-két vezető személy* elveit és szokásait jelenti, akiknek fel-feltámadó szeszélye a vak rajongó tudatlanságával együtt szörnyű zsarnoksággá tud fajulni. A szegény gyanú alá vett, gyötrött lelkek mit tesznek ilyenkor? Mivel mégis valami lelki javakat vettek, más forrást pedig nem ismernek, *behódolnak* engedelmesen, s viselik a keresztyéni szabadságnélküliség súlyos igáját. Ilyesmi — a történelmi, különösen a protestáns egyházakban szinte *kizárt dolog* már az egyházi törvények miatt is.

Bár a történelmi protestáns egyháznak ugyan sikerült kitermelni azt a szabad és mégis hithű keresztyén típust, amelynek terjesztése kívánatos, de sok közösség még protestáns tala-

jon sem ilyen. „Vannak bibliás közösség tagjai, akik *egy húron pendülnek*, azért jár egyformán az eszük, azért van rajtuk majdnem *lelki egyenruha*, mert Krisztusra függesztett tekintettel járják az utat. Nyilván ez, önmagában jó és Krisztus követése testvér egységet is jelent. Azonban ennek is meg van a veszedelme, mert farizeussá, dogmatikusan merevvé, vagy ábrándozó, másvilági életet élővé teheti a bibliás közösséget. Az ilyen közösség *szellemi diktatúra* alatt él, különös szuggestiók ejtik rabságukba, dróton ráng, s ez annál *kísértetesebb hatású*, minnél egyöntetűbbek az egyes egyének mozgólatai. Mintha egy csoport, vezényszóra mozgó katonával állanánk szemközt, de úgy, hogy a parancsnokló tiszt alakja láthatatlan maradt“.¹⁸ Riddeg automaták. Már pedig meg van írva és meg kell értenünk: „ne uralkodjunk egymás hitén“. Franckéről írják, hogy „ahol akarata érvényesül, ott egy darab Isten országa nő ki a földi viszonylatokból, de aki nem úgy akar idvezülni, amint azt ő követeli, az ránézve többé nem testvér, hanem a Sátán cselédje“. (Ravasz László.) Hát még Francke követői, gyarló epigonjai, milyen vakbuzgók és türelmetlenek lehettek a másként gondolkodókkal szemben! „Utánozták annak hibáit, akinek erényeit nem követhették.“ (Hyeronimus.)¹⁹

Vannak aztán olyan szabadegyesületek, mozgalmak és szövetségek is ügynökségeikkel, vidéki csoportjaikkal együtt, amelyek a történelmi protestáns egyházakban bent fészkelnek, itt vetik meg a lábukat, szedik sokféle díjaikat, adományait a mi tulajdon híveinktől, annak fejében, hogy ők még valami többet, jobbat, finomabbat, bizonyos javított többletet adnak, amit az egyház hivatalos emberei nem tudnak, vagy nem akarnak adni, kikkel szemben magatartásuk és eljárásuk nem lojális, hanem keményen bíráló és pártütő.

A zsidók.

Az egész világ hangzik a zsidók elleni vádaktól. Nem volt még a történelemben ilyen nagyarányú, rendszeres és eredményes fölkelés a zsidóság ellen, mint napjainkban. Anélkül, hogy ezt a nagy küzdelmet, mely a zsidóság ellen, mint a világ *legnagyobb földi hatalma* ellen folyik, részletesen ismertetőnk, egyszerűen utalunk a sok könyvre, folyóíratra, napilapra, rádióra, illetékes és illetéktelen tényezők nyilatkozataira, melyek a zsidóügyet (nem zsidókérdés!) napirenden tartják. Mi e jelenségeknek mélyebb alapjait vizsgáljuk. Mi a zsidóságot, mint *a kereszténység esküdt ellenségét* tekintjük, az Antikrisztusnak legerősebb földi szervezett hatalmát, a Sátánnak hol tudatosan, hol öntudatlanul szövetségesét. A zsidó a hitetlenek *vezérnépe*.

A mai társadalmak azonban a zsidóságot nem ezen szem-

pontból tekintik. Nem is tudnak e nézőpontba helyezkedni. Mert az a *pogányság*, mely többé-kevésbé minden társadalomban jelen van, ezt *nem is értheti*. A nagy tömegek nem a zsidóság mélyebben fekvő lelki vonásaira, hanem külső gazdasági erejükre és politikai hatalmukra figyeltek fel, s ez oldalról vették észre a veszélyt elemi, testi, természeti ösztönnel. Valóban döbbenetes és elképesztő az az óriási gazdagság, jövedelem, pénz, ház és földvagyon, gyár, kereskedelem, gazdasági birtoklás, közéleti, politikai hatalom., sajtó, film, rádió útján végzett döntő befolyás, ügyvédi, orvosi és más szabadkereső pályák meghódítása s ezek útján is biztosított vezető szerep, amit a zsidóság e világon nagyrésztben még mindig magáénak mondhat.

Tulajdonképpen a Krisztus utáni, s egyben antikrisztusi új zsidó szellemmel van a harcunk, melynek a keresztyén üdvrenddel és misszióval szemben meg van a maga *világhódító terve*. Senkit se tévesszen meg, hogy a zsidók egymásközt is harcolnak. Ez csak „családi egyenletlenség“. Azonban egyetemes szolidaritásuk egységes frontot csinál minden kívül levővel szemben, aki nem a (jelenleg átokra) „választott néphez“ tartozik.

A modern zsidóság, mely az említett, eddig soha nem látott páratlan „eredményeket“ elérte, szembekerült a modern pogánysággal, mely a „sacro egoismo“, a „szent önzés“ ősi testi elvénél fogva nem hagyja magát, miután annyira bőrre és életére ment a zsidóság ereje, hogy nemcsak sok helyen rabszolga sorsba kényszerült, de nemzeti és társadalmi, vagyoni és népi állományában, állami szervezetében pusztulásnak indult. Mert a zsidóság mai állapotában par excellence parazita és destruktív nép. Amint aztán a fenyegetett és pusztított népek a veszély tudatára ébredtek, fokozatosan erősödő ellenakciót indítottak, mely az eszközökben csak annyira válogat, hogy melyekkel ér el minél hamarabb minél nagyobb eredményt. A szemet szemért, fogat fogért elv érvényesül az egész vonalon.

A hívő keresztyénségnek meg van és meg is kell lenni a saját álláspontjának s a zsidóügyet mély *szellemi és lelki gyökereinél* fogja meg.

A zsidóságnak úgy az ó-, mint az újtestamentomi kijelentés, az egyháztörténelem és a szellemi világ általános törvényei szerint szükségképpen kellett ide jutnia. Csak a biblikusan hívő keresztyén ember fogadja el azt az igazságot, hogy Isten az egész emberiségre kiterjedő atyai szeretete mellett is egyetlen egy népet, a zsidóságot kiválasztotta arra, hogy annak szellemi, lelki, vallásérkölcsi nevelésén keresztül egy üdvtervet megvalósítson, melynek tökéletes befejezése az örök Isten megváltó részének, második személyének testté létele, emberi formában lefolyt rövid, de tökéletes élete, áldozata, halála, feltámadása és megdicsőülése.

A földi ember ezáltal, úgy egyénileg, mint egyházban szervezett szellemerkölcsi társaságként a mindenségnek *magasabb szellemi síkjára segített föl*, amelyen az embert Jézus Krisztusnak földről eltávozása után a Szentlélek vezet tovább.

Mivel pedig a zsidóság az ó testamentumban számtalan helyen említett alkalommal és módon az üdvtervnek ellene szegült, s a végén Istennek az ő Fiában megjelent szeretetét visszatartotta, Jézus Krisztust meggyaláozván, megfeszítette: szükségképpen kell ennek a legnagyobb világtörténelmi bűnnek következményeit viselni, olyan törvényszerűséggel, ahogyan a nap felkél és a gravitáció folytán leesik az eső. A zsidóügynek transzcendentális, természetfeletti gyökerei vannak mindenek előtt.

Nem fogunk hozzá a százszámra menő bibliai helyek leírásához, mely a zsidóságnak átok alá vetését kimondja, büntetéseinek számtalan formáját, e világ minden részébe való szétosztásukat megjövendöli, mert ezeket minden bibliaolvasó hívő tudja. Legfeljebb a nagyobb figyelmet hívjuk fel ezekre. Egyben megállapítjuk, hogy a zsidóság sorsát csak keresztyén hívő álláspontból lehet igazán megérteni.

A keresztyén anyaszentegyháznak, közelebről a különböző társadalmak külső keretei között elhelyezkedő látható földi keresztyén felekezeteknek nemcsak hogy nem lehet a zsidók ügyét közömbösnek tekinteni, hanem elsősorban épen nekik kell azt a maguk kebelében *elvileg is véglegesen és jól elintézni*, azután pedig a külső világnak az irányítását a zsidók ügyében megadni.

A keresztyénségnek a jogositványt a zsidóügy teljes elintézésére a *szellemerkölcsi érettség és nagykorúság adja*. A zsidóság viszont egy alacsonyabb lelki szférán elmaradt kiskorúságban van. Ezért is kap annyira a test és világ javain. Az emberiséget egy Atya gyermekeinek véve, amint a keresztyénség vezet ős neveli a pogány népeket, így kell a zsidóval is tenni. Mivel pedig a zsidó ennek sokkal öntudatosabban, dacosabban és elszántabban szegül ellene, mint bármely mai nép, ezért a keresztyén társadalomnak a szigorú szeretet eszközeit is igénybe kell venni.

Minden ember és minden nép hajlamos a Sátán befolyásaira s nincs is addig reménység sem egyén, sem nép felől, míg ez ellen öntudatosan nem küzd. De különösen hajlamos erre a zsidó és a zsidó nép — a próféták, apostolok é® Krisztus vérével való történelmi terheltégénél fogva. A világ legnagyobb vállalásos zsenije (bár más tekintetben a zsidó közepes, vagy azon alóli tehetségekkel rendelkezett) s maga a világ Megváltója (test szerint) *közülük valók*, kiket legtöbbször üldöztek és megöltek. De voltaképen ez által a bűnös emberiség reprezentánsai, képviselői az isteni jóakarattal szemben. Ezért tárgyaljuk a zsidóságot, mint a Sátán szövetségét e külön szakaszban.

Mindazáltal barbár, esztelen, kegyetlen és a keresztyén-séggel semmiképen össze nem egyeztethető a kiirtásuk. Maga Isten sem engedi kiirtani őket két okból. Egyik az, hogy a bibliai kijelentésben megmondott átoknak, büntetéseknek és csapásoknak véghez kell menni rajtuk mind az utolsóig. Másrészt a maradék zsidóságnak Krisztushoz kell térni. Egyik sem történhetné meg kipusztulásukkal. Azért adja meg Isten nekik azon eszközöket és lehetőségeket, hogy fennmaradjanak és fenntartassanak a büntetésekre és szenvedésekre. Ez okból és célból:

1. Feltűnően *eszese*k és intelligensek, hogy minden körülményhez alkalmazkodni tudjanak.

2. *Gazdasági érzéket* kaptak, hogy pénzt, vagyont szerezzenek, s ezek által egyebeket

3. *Szaporodnak*.

Mindhárom körülmény alkalmas a Sátánnak, aki az ember eszén keresztül fertőzi és vezeti félre a világot, aki az érzéki javakkal vesztegeti meg az embert, akinek sok szolgálja kell gonosz terveihez.

Ezen különösen elfajult, degenerált nép gyógyulása is Krisztus által van, mint minden népé. Misszionálni kell tehát őket. Ez azonban jelen szétszórt, parazita állapotukban eredményesen nem végezhető. *Országba* kell őket összegyűjteni a világ minden tájáról. Fel kell bennük ébreszteni a nemzeti önértzetet és államalkotó képességeket. Vagyonuk is van elég országszerzéshez és országépítéshez, Tanulják meg és beszéljék zsidó, vagyis héber nyelvüket. Térjenek vissza nemzeti hagyományaikhoz érzésben és külsőségekben egyaránt. Van-e a világon nép, melynek olyan nagyszerű történelme van, mint a zsidóké? A világ minden templomában és rengeteg iskolájában tanítják e történelmet szakadatlanul úgy, hogy háttérbe szorítja az illető nép saját történelmét, A ki vándoroltatást és összegyűjtést természetesen emberiesen kell végezni.

A keresztyén egyház gondja lesz azután a misszionáriusok küldése. A szerencsétlen, szenvedő zsidó is meg fogja érteni a mennyei Atya hívását. Akár egyes, meglevő felekezetek típusát és életstílusát fogadják el, akár saját külön ősi tradíciójuk, történelmük, törvényeik után sajátos zsidó keresztyén egyházat szerveznek, ami jobb, — hiszem és merem állítani, hogy a földön *a legnagyobb keresztyén egyház lenne* és lesz, mert nem is lehet más. Ha igaz az, hogy Isten kiválasztott egy népet üdv-tervei számára — amint hogy igaz, — akkor a zsidó népnek a legnagyobb az üdvössége és boldogsága, mint a gyalázata és a szenvedése is az, Tertium non datur. Más eset nem is lehetséges.

A pogányok.

Közvetlen szövetségesei a Sátánnak a pogányok. Miért mondjuk ezt? Azért, mert a ki jelentési tan szerint az egész emberiség egyetemesen megromlott. E megromlás főként a lélek romlása, mely gondolataiban téveteg, érzéseiben fertőzött, akaratában béna. Gyógyulás, az eredeti állapotra való regenerálódás, megjobbulás csak Krisztusban lehetséges. Ennélfogva a keresztyén egyházban nevededett hívők képesek az igazságot megérteni és követni. *A pogányok nem.*

Kiket értünk pogányok alatt? Értjük az emberiségnek keresztyén egyházak külső keretei között élő és megkeresztelt tömegeit, akik soha nem vettek Szentlelkét, s így igaz életre képtelenek. Értjük aztán a keresztyénségen kívül élő népek sokmillióit, akik különféle ál- és hamis vallásokban élnek: mohamedánokat, sok isten- és bálványimádó népeket, jóllehet csak ez utóbbiakat szoktuk pogány névvel illetni.

Mindezekből azonban *kegyelmi kivételek vannak*, akiket az úgynevezett „elszórt isteni Ige“, logos spermaticos, a keresztyén egyházakon kívül is működő Szent Lélek felébresztett és istenfíúságra, igaz életre juttatott.

Úgy a földi keresztyén egyházak keretei között, mint azokon kívül élő pogányok, akik soha nem jutottak vagy jutnak el a hitre és megvilágosításra, *lényegileg azonos állapotban* vannak. Lehet az emberi művelődésük akár alacsony, akár magas: egyre megy. A mindenségnek leglényegesebb szellemi és erkölcsi igazságai rejtve maradnak előttük. Ösztönös érzelmeik nem megbízhatók (mint ahogy az állatnál megbízhatók) léptenyomon pervertálnak, elferdülnek. Akaratuk minden igaz jóra impotens, tehetetlen. Mint Augustinus a pogányok legerényesebbnek látszó, esetleg önfeláldozó cselekedeteit is csak „fényes bűnöknek“ nevezte, ami úgy is van.

Nem kell sok magyarázat hozzá, hogy ez az egyházi falakon kívül és belől élő tömeg Isten törvénye ellen szüntelenül bűnt követ el (peccatur intra et extra muros), mert *másként nem bír tenni* amiatt, hogy a Sátán és ördögi hatalmak kész eszköze és prédája. Ezeket az embereket könnyű kísérteni, megcsalni, félrevezetni, bűn és véték számtalan fajára rávenni s kárhozatra juttatni, ami a végcél. Ez az elveszett tömeg: a massa perdita.

Nagyon fontos azt is hangsúlyozni, hogy ez a pogány tömeg úgy egyénenként, mint csoportosan nemcsak maga vétkezik, hanem a Sátán közvetlen hatására *másokat is* vétekre visz, csábít stb., mint ahogyan vele is tették. Lényegileg ebben áll a Sátánnal való szövetség is. Akinek magának és a már megromlott embereknek a gondolatait, terveit legtöbbször *nem tudva, hogy kitől erednek*, magukévá teszik és végrehajtják, megvalósítják.

A bálványok.

A bálványokat nem annyira szövetségeseeknek, mint inkább eszközöknek lehetne nevezni, mert ezek ritkábban személyek, többnyire nem azok.

Hogy először a kisebbségben levő személyi bálványokkal végezzünk röviden, ezek alatt azokat az embereket értjük, akik önmaguknak olyan tiszteletet, hódolatot és engedelmességet követelnek, amit egyfelől jogtalanul vesznek igénybe, másfelől rosszra használnak. A római császár bálványozása és kultusza a legklasszikusabb példája ennek, akit istenségként tisztelték s neki engedelmeskedtek. Ezen kategóriába, csapatba tartozik minden jogtalan hatalom, zsarnok, tömegvezető és uralkodó, olyan művész, vagy bűvész, aki a Sátán akaratát közvetíti, szolgálja ... Ezeket azonban a pogányokról szóló szakaszban minősítettük.

A tulajdonképeni bálványok alatt tárgyakat szoktunk érteni és pedig:

a) *Láthatatlanokat.* Ezek a gondolkozás tárgyai, eszmei tárgyak, vagyis eszmék. A szerelem, a gazdagság, dicsőség stb. eszméi, azaz gondolatai tulajdonképen elvont fogalmak, de már ilyen minőségükben szuggerálják, megbűvölik, rabul ejtik az embereket. Az ember legfőbb jónak tarthatja bármelyiket, azaz summum bonumnak és csakugyan akkor kezdi el és folytatja a megvalósítását, míg csak el nem éri. Mindezeket pedig a Sátán legtöbbször csak akkor adja az embernek, ha az illető az ő érzékies, világszerető, hiú, engedetlen és lázadó érzületét és gondolatait valósítja meg következetesen.

b) *Láthatókat.* Ezek azok a bálványok, melyeket mi különösképen annak tartunk. Az első csoportot besorozhatjuk a gonosz emberek közé, a másodikat a hamis eszmék, bűnös gondolatok közé, de ezeket csak így nevezhetjük igazi nevén. *Ezek a valóságos bálványok.*

A fétis, amulett, számtalan féle tárgy, kép, szobor, rémítőek, vagy jelentéktelen formájúak, bűvész és varázsló eszközök, fák, nap, hold, csillag stb. vagy ragyogóan szép női és férfi alakok, arcok nyilvánvalóan anyagból készülnek, mesteremberek, kontárok, vagy kisebb-nagyobb művészek keze által. Ésaías Próféta éppen úgy, mint Kálvin a dolog lényegére mutat rá, amikor azt mondják, hogy az ezeket imádó pogányok *tisztában vannak azzal*, hogy mindezek kezöknek kőből, fából ércből való csinálmányai s ahogy elő lehet állítani, elég könnyen meg is lehet ezeket semmisíteni, de *ezek mögött rejtőző, vagy jelentkező szellemi lény a fontos*, amelyek aztán nagyon is veszedelmesen jeteznek. Az emberek mind oktalanabbak lettek s utoljára úgy barnulták, úgy csodálták a bálványokat, mintha azokban igazán valami istenség lakoznék.²⁰

Tulajdonképen az igazi bálványimádó a halványnál talál-

kozót, randevút ad valami szellemi lénynek, akitől fél, vagy akit szeret és vár valamit tőle. Vagy a bálványtárgyban magában benne levőnek hisz valami szellemi lényt vagy erőt, amely ebben vagy ideiglenesen, vagy állandóan benne van. Ez az igazi bálványimádás ismertető jele.

Istennel szemben, ki áldozatot és szolgálatot kíván „Az ember szelleme úgyszólván örökké bálványokat gyártó műhely“.

A hadkötelezettség.

Vannak kétségtelenül, akik küzdenek, harcolnak, szenvednek az „igazságért“. De ez többnyire az önigazság. Elismerjük, hogy sokszor jogos elemi szükségletekért: a mindennapi *kenyérért*, vagy a férfi és női becsületért, az igazágtalan, kizsákmányoló, vagy elnyomó, megalázó bánásmód ellen folyik, de ez még nem, vagy nem egészen a Krisztus harca.

Az is bizonyos, hogy sokan egész életet áldoznak *elveik*, meggyőződésük szolgálatára, ami soha nincs harc nélkül. Az is igaz, hogy emberbaráti, filantropikus mozgalmaknál sok áldozatkész, a társadalmi vétkek és tömeg-bűnök ellen sok küzdő embert találunk, de ez még nem, vagy nem egészen Krisztus harca.

Az igazi harcnak igazi hadkötelezettjei azok, akik ezen hadkötelezettségről *tudomással is bírnak*. Akiket elhívott, behívott az Úr Isten és beosztott a maga helyére abban a seregben, melynek egyes kötelékeiben angyalok vannak. Az öntudatos hívők ezek, a Szentlélek által vezetve, világosítva, tüzelve, vigasztalva és teljesen biztosítva a harc kimenetele felől... Ezek magukra nézve más és *jobb sorsot el sem tudnak képzelni*.

A sorozás az egyházba rendszerint a konfirmáció által történik. Ifjak és lányok egyformán hadkötelesek. Boldog az az egyház és nép, mely ifjúságát erre neveli. Természetesen kivétel nélkül minden hívő akár vénkorig is *egész életén át* hadköteles, mert harcol a bűn és Sátán ellen. Még kicsiny a sereg.

Makkai Sándor felismeri az egyház súlyos fogyatkozásait a rendre és harcra nézve. Ezt mondja: Az egyház életében eddig adminisztrációs, liturgusi, pedagógiai, pásztori szellem érvényesült, egyénenként vagy együtt. Ezeknek mindig megmarad a rendeltetésük. Azonban ma ezek felett az egyház *elsődleges karakter vonása az evangélium szerinti katonai szellem kel]*, hogy legyen.

A passzív egyház nem lehet többé úrrá a rohanó eseményéken. *Át kell szervezkedni* Krisztus hadseregévé, menetelő, hajlékony, átkaroló, célbatörő, fegyelmezett, engedelmes, parancs alatt együttműködő, magát hősiiesen odaáldozó *katonae gyházzá*. Makkai íme korszerűen is háborús, katonai szavakat használ.

A katonai lelkület az evangéliumban nem allegória, nem hasonlat, hanem valóság. Mikor Pál apostol az Ef. 6, 11—18-ban felhívja a lelkeket: „Álljatok hát elő!” s leírja a lelki fegyverzetet, nem egyszerű hasonlatot alkalmaz, hanem lélek és lényeg szerint behívót, mozgósítási parancsot intéz az egyházhoz- Mert az egyháznak ma teljes világossággal fel kell ismernie feladatát, hogy nem élhet tovább hamis békében a világgal, s hogy nem szabad békében hagynia az embert, aki *megebékült* a benne lakó *állottal* és *szövetségre* lépett az *ördöggel*. Krisztus nem békességet hozott a világra, hanem fegyvert. (Máté 10, 34.) Ezt a fegyvert, az Igét fel kell venni és minden következményével együtt vállalni, hogy az egyház a Lélek felszabadító háborúját indítsa és vívja meg a Vesztőszellem, a Hazugság Atyja ellen.

Az evangéliumi egyház tétován áll a világban a viláért birkózó hatalmak között. Nem is veszik számba- Hogy *számba* vegyék, hogy harcbaszálljanak vele és legyőzessenek általa, ahhoz mindenek előtt az kell, hogy megújuló, vitézkedő életével *hadizenetté váljék a világnak*.²² (Az egyház etc. 55.)

Az ecclesia militans egészen korszerűvé vált, kérdés kik vállalják, milyen nagy lesz a „hitvalló” egyház és ezek a protestáns egyházak tudnak-e közös frontot csinálni?

Nagyon fontos és elengedhetetlen a „szent háborúban” az egyes lélek öntudatos harci készsége, helyzetének, kötelességének teljes felfogása- Azonban *ha a különböző fegyvernemek nem tudnak jól összeműködni*, nagy baj és kevés az eredmény.

Rámutattunk már más helyen, hogy a protestáns egyházak kísérleteznek közös fronttal, úgyis mint szervezett egyházak, úgyis mint nagy nemzeti és felekezeti vagy vallásos mozgalmak résztvevői- Valamennyire még a keleti egyházak is megértettek bennünket a stockholmi mozgalomban. De a római egyház még mindig megátalkodottan visszatartja magát. Óvjon Isten, hogy ezt a testvérietlen, kegyetlenül rideg magatartást apokaliptikus, sátáni erőktől fűtött világi hatalmak változtassák meg s bírják rá a pápai egyházat, hogy keresse testvéri jobunkat s egymásra találjanak az Úr katonái minden fegyvernemben,

A külön oszlopokban menetelés stratégiai és taktikai szükségesség lehet, de a „zusammen schlagen”, együtt lecsapni az ellenségre, méginkább. Mert nemcsak mindnyájan, de mindenben egységesek legyenek: „unum sint”, Aütosz efé, Ő mondta: az Úr, a fővezér.

Ha a testi fegyverekkel harcoló török és japán hitte és hiszi, hogy a csatában elesve a mennybe jut, akkor a kereszténynek igazán hinni és tudni kell, hogy neki csak „ama nemes harc” után lesz helye az Úrnál. A hadiszökevényekkel és gyávákkal megfelelően bánnak. Jel. 21:8.

II. RÉSZ.

A nem harcoló egyház sorsa.

Ember megbocsáthat, de nem bocsáthatja meg...

Az egyház hanyatlása ott kezdődött, amikor a bűnbocsánat legfőbb jogát és áldását ember akarta kisajátítani Istentől. Cyprian nem mondta és óvakodott is attól az elvtől, hogy a papi feloldás csalahatatlan lenne.¹ Így volt az ősegyházban. Ha ezt az elvet úgy a keleti, mint a római egyház megtartotta volna, az egyház történelme más irányt kapott volna, mivel a hierarchia ki Sem fejlődhetett volna, mely elsősorban mindig az absolutiora, a „bűnbocsátó jogra“ támaszkodott. Chrisosthomus még azt mondja, hogy „nem kényszerítlek testvéreid elé, hogy ott megvalljad bűneidet. Töltsd ki lelkiismeretedet Istennek, mutasd meg sebeidet neki és *tőle kérj* orvosságot. Másik helyen ugyanő mondja, hogy a doktornak kell megmutatni a sebet, aki nem feddőzik“.² Ez valóban elfedező szeretet. Azt lehet mondani, hogy a legnagyobb és legismertebb egyházatyáknak *egységes véleménye volt*, hogy a papság nem megbocsátója, még nem is közvetítője a bűnbocsánatnak, ami csak Istentől jöhet.

Hamar eljött az idő, amikor a hivatalosok között még több méltatlan találtatott, mint a többi hívek között. „A léhaság a papok között *még nagyobb* volt. A laikusok szigorúbb viselkedést tanúsítottak, legalább is ezekről ír Cyprian, mint támogatóiról“.³ A hűtlenek egyre szaporodtak. A kegyes Cyprian hiába adott példát s adta meg a szellemi irányítást, s végezte hűségesen az ellenőrzést, az egyház szent kertjében egyre több lett a gyom. „Augustinus eleinte ellene volt a halálbüntetésnek, mert akkor már a javulás lehetetlen“.⁴ Ez ugyan nem mindég igaz. Később feladta ezt az álláspontját. De mégis ez a korábbi elve mutatja, hogy akkor még nem alakult ki a purgatóriumról szóló tan, amely tudvalevőleg még a halál *után is* tud segíteni a bűnösön. Egyszer Bonnban hallottam egy kat. pap prédikációjában, hogy: *inkább* a halotti miséért fizess, mint a külmisszióra adakozz, mert amaz biztosabban segít a purgatóriumban

levő lelkeken. Még Augusztinusnál nyoma sincs ilyen hamis tanításnak. „Az ősi egyházat a szigorú fegyelem jellemezte, amely nagy Konstantin előtt tisztán morális szankciókkal dolgozott. Valakit kizárhattak a gyülekezetből annak legcsekélyebb *társadalmi sérelme* nélkül. De amikor az egyház az állammal egyesült, akkor az egyházi büntettek, mint államellenesek büntettek, végső esetben halállal. Az egyház irtózott ugyan a vértől, de a vétkezőt átadta a polgári hatóságnak“.⁵ Ez lényegileg egyre megy. Kétségtelenül az előbbi volt az evangélium és az apostoli gyakorlat szerint való fegyelem. Az egyház és az államhatalom együttes szerepénél az egyházé volt a súlyosabb, mint értelmi szerzőé. Az egyház erőszakos eljárását még menteni sem lehet, mert elég neki a lelki és erkölcsi fegyver. Imádság és könnyhullatás legyen az egyház legerősebb fegyvere a régi példaszó szerint.

„A penitentiára nézve főleg két párt volt az egyházban. Abban mind egyeztek, hogy az Isten utolsó napja ítéletét nem befolyásolja. Abban volt a *vita*, hogy az egyház a legnagyobb bűnöst is feloldozhatja a földön, vagy csak az Úr ítéletére bizza. A puritán szigorú párt: montanisták, novatiánusok, donatisták az afrikai és spanyol egyház keresztség utáni halálos bűnesetben nem volt hajlandó felmenteni“.⁶ Túlhajtott szigorúság volt. Pedig hát a dolog úgy áll, hogy akár akarta, akár nem akarta felmenteni, már kisajátította Isten jogát, ami sem papot, sem gyülekezetet nem illet, amint erről későbbben beszélünk. Szektákká törpült pártok lassan a bűn értelmezésében tévedtek el, mert halálössá válhatik ugyan minden bűn személy szerint, de *tárgyilag nincs halálos bűn*, mert az áruló Péter és a gyilkos Dávid is felmentetett. Mindazonáltal e keresztyén pártok következetessége, erkölcsi komolysága tiszteletre méltó.

„Az üldözések sok vértanút csináltak, de sokan hithagyásban el is estek. Püspökök is találtak olyan vétkekben, hogy elhagyták nyájaikat és világias foglalkozásba merültek. Mikor az elesettek vissza akartak térni, Cyprian két tűz között találta magát. Egyik oldalon a szigorú puritán párt volt Novícius vezetésével, mely megtagadta a visszavételt, a másik az engedékenyebb párt, mely kitarzott a visszavétel mellett, különösen azokra nézve, akik mártíroktól ős hitvallóktól libellust, *ajánlólevelet* kaptak“.⁷ Ez részrehajló elbírálás volt. Az egyház belső hitéletének és erkölcsének hanyatlásával az egyház mindinkább külső világias, sőt *erőszakos* eszközökkel igyekezett magának pozícióját fenntartani. „Eretnekek elnyomása és kiátkozása régtől fogva szokásban volt és bizony e nevet elég könnyen meg lehetett kapni. Már Augusztinus rábeszéltetni engedte magát, hogy az eretnekek *testi fenyítése* megengedett és célravezető. Chrisosthomus is így beszél, Nagy Leo pedig már a kivégzésüket is helyesli“.⁸ Az egyház kézbe vette a pалlost. Pedig

„Augusztinusz szerint is a fegyelmezés javítás céljából történ-
 jék, vagyis hogy saját javára legyen, másoknak pedig például
 szolgáljon“.⁹ A hatalomvágy a mentő szeretet fölé került. Már
 pedig a testi kínzás ős kivégzés nem szokott lelki emberré tenni,
 sőt nagyon alkalmas a közösségtől való elriasztásra. De hát
 mindez a feloldozás jogának a papság által való görcsös birtok-
 lásából folyt, akik *féltették* a nép fölötti hatalmukat. Elsőrendű
 érdekük az volt, hogy minél nagyobb tömegek fölött uralkod-
 janak, pedig ez a kétes elemek, sőt kétségtelenül notórius ele-
 mek beáramlását nagyon megkönnyítette. A „nagy beözönlés
 miatt lazult a fegyelem“.¹⁰ Az egyház nőtt és romlott. A kutyákat
 ugyan a békesség kedvéért meghívjuk az egyházba, de a szent-
 séget, — ahol az ecclesia békéje biztosítva van, — nekik nem
 adjuk. Ez volt az elv. „A bűnöket a Szentlélek bocsájthatja
 meg Augusztinusz szerint is és éppen azért ő elveti a donátisták-
 nál használt feloldozási formulát. Csak az igazi orvosra mutat-
 hat rá a pap, maga orvos nem lehet“.¹¹ Határozott, tiszta elv.
 Augusztinusz állásfoglalása egészen bibliai és helyes. Határo-
 zottan kimondja, hogy pap nem beszélhet így: „*én* bűneidet
megbocsájtom, én tégedet megigazítlak, én érted közbenjárok“.
 Egy papnak, aki szintén gyarló földi ember, ilyen kijelentésekre
 nincs joga, káromlás ez nem más! Ez elég világos, de hát Róma
 ment a maga útján. „Tertulliannál sincs egy betű sem a fülbe-
 gyónásról, hanem az *egyház előtti* nyilvános bevalláshoz tarto-
 zott“.¹² Ebben kellett volna megmaradni. Sajnos, lassanként kele-
 ten és nyugaton is az egész bűnbánati rend a papság kezébe ke-
 rült, a gyülekezet mint olyan *semmi joggal* sem bírt, csak alanya
 volt a papi kezelésnek. Az egyház a papok egyháza kezd lenni,
 mely szinte *bérben* kezeli az üdvösséget. A bűnbocsátó cédulát
 először I. Pascal pápa és VIII. János pápa adták ki azoknak,
 akik az egyház *védelmében* estek el. VII. Gergely pápa már
 azoknak is adta, akik *pénzt* küldenek a római templom kijavítá-
 sára. II. Urbán pápa a kereszteseknek, sőt akik a Szentföldre
 csak éppen *elutaznak*“.¹³ Az üdvösség egyre olcsóbb. X. Leo
 Tetzellel és a többi dominikánussal árusította. Tudjuk, hogy
 éppen ez robbantotta ki Luther akcióját.

Az erkölcsi ellentéteknek szégyenletes hálójába bonyo-
 lódott a római egyház. „A negyedik lateráni zsinat eltiltotta
 ugyan a papoknak, hogy a kivégzéseknél jelen legyenek, de
 ugyanakkor a pápa biztatására a keresztesek a protestáns albi-
 gensek vérével öntözték Dél-Franciaországot“.¹⁴ Az eretnek ki-
 irtani való. A pogány humanizmus a művészetek és élvezetek vá-
 rosává varázsolta Rómát, ahol „II. Gyula és II. Leo pápák ide-
 jében a scepticizmus, a frivol hitetlenség, valamint a test és
 világban való dobzódó élvezetvágy uralkodott— Maguk a papok
nevettek egymás között saját vallásos funkciójukon, mint az
augorok tették valamikor az ősi városban, kétezer évvel ezelőtt

s mintha közben nem is állították volna föl a keresztet a Golgotán.“ Egy X. századbéli angol feljegyzés őszintén elmondja, hogy egy hatalmas ember, kire 7 évi börtön volt kiszabva, megfogadott 852 embert háromnapos börtönre és ezzel *elrendezte* a magát.¹⁵ Ki vehette ezt komolyan? „Rómában Boceadelli és Aretino hirdették a test felszabadítását, a *szabad szerelmet* és a hercegek és prelátusok tapsait megkapták érte. Sokan írtak ocsmány verseket és könyveket, bűnt és házasságtörést dicsőítettek. Ilyen színdarabot örömmel nézett X. Leo. A szűziesség elítélésében Boceadelli kijelentette, az *vétek* a természet ellen. Aretino írja, hogy a rokonok és a testvérek összekeveredtek. Rengeteg az erkölcstelen nő Rómában. IV. Sixtus adóztatja őket és a *kúria jövedelmét* növeli az ilyen házak adójával. Aligha volt *egy pap* Rómában, akinek ne lett volna szeretője. Gregorovius megjegyzi, hogy a bűnök mocsarában a leggazdagabb *intellektuális* élet virágzott. Machiavelli elmondhatja „Itália a világ korrupciója“.¹⁶ A pénz és vér uralkodott. Luther a *maga szemével* látott Rómában mindent. De még valamivel később, Kálvin idejében is, a *pápa egy hölgynek*, Annié de Parthenainak, ajándékba a következő meghatalmazást küldi: Választhat magának s négy egyén számára papot, aki teljes hatalommal feloldozhatja őket a gyilkosságnak, házasságtörésnek, vérfertőzésnek, szentségtörésnek, a papok elleni erőszaknak (kivéve a püspököket) és mindennemű gáztetteknek bűne alól. Ami azt jelentette, hogy a pápa e kegyence, aki a, humanizmus elvei szerint valószínűleg nem volt csúnya nő, minden elképzelhető bűnt elkövethetett a szabad szerelemtől elkezdve a rablásig és gyilkosságig, s már *előre* minden bűne meg volt bocsájtva. De a pápa még többet is tudott. Hogy annál kényelmesebben és fesztelenebbül folytathassa kicsapongásait és más bűneit, még a bűntársait, számszerint még négy darabot szintén részesített a pápa a teljes bűnbocsánatban valamelyik hozzá hasonló derék papja útján. Az „idő teljessége“ eljött a reformációra.¹⁷

Itt nem volt harcoló egyház, nem volt ecclesia militans!

A földi egyház *teljesen kapitulált*, meghódolt a bűnnek!

Papok állnak az útban.

A Földön, e kis planétán, a legelső lény és emberfajta a jó theologus; de éppen azért az elvetemedett és hűtlen pap, lelkész tud a *legmélyebb* züllöttségbe jutni. Dante nem hiába helyezett híres művében sok papot, püspököt, bíborost a pokolba. Kálvin általában mondja a papságról, hogy „Manapság semmit sem lehet elképzelni e rendnél féktelenebbet, züllöttebbet, hogy a földkerekség ettől visszhangzik“.¹⁸ Éppen nem hízogató szavak. „A fegyelem második része, mondja másutt Kálvin, különösen

a papi rendre vonatkozik. (Első része a rendes egyházi tagokra. Szerintünk ugyan meg kell fordítani, mert az egyházfegyelem *alfája*, eleje a lelkészek fegyelmezése.) Egy klerikus se töltsé idejét vadászattal, kockajátékkal, lakmározásokkal; egy se üzzön uzsorát, kereskedést, ne vegyen részt kicsapongó táncokban stb.“¹⁹ Szomorúan érdekes lista. Féltő szeretet ez a pásztor, de még inkább a gyülekezet iránt.

Kérdésbe tehető, hogy vájjon a protestantizmus nem hanyatlik-e le *hamarább* épen a pásztorok egyéni életének hibái és romlása folytán mint a római katolicizmus. Szerintünk a felelet: igen. Még pedig azért, mert a reformáció egyházai pásztoraik, s általában vezető munkásai *személyes* bizonyágtevő életének és munkájának eredménye nagy részben. Nálunk nincs meg a papuralom, sem a szertartások, szokások, intézmények nagy és változatos tömege, mint amely tehetetlenségi nyomaték mégis lendítő erőnek mutatkozik úgy a római, mint a keleti egyházakban. Viszont bizonyos, hogy ezen nagy egyházi rendszer és „teljes ellátás“ mellett fel kell azoknak a híveknek áldozni személyes szabadságukat, önálló meggyőződéseiket.

Vannak dolgok, amiket a lelkész teljességgel nem engedhet meg magának, pl. a pénzre kártyázást, még a legkisebb tétben sem, stb. De általában bármit tehet, amit egy tisztességes ember tehet. Amiben az emberek megütköznek, nem az, amit csinál, hanem inkább, hogy némely lelkésznek olyan *sok ideje van* szórakozásra, bankettre, vagy épen játéokra. Az aztán megint nem szép, hogy talán épen az, aki szórakozni hívta a lelkészt, *első lesz*, aki megveti munkája elhanyagolása miatt.²⁰

A gyülekezet joga az összes fegyelmi büntetések kiszabása, mert a gyülekezet áll *közvetlen* kapcsolatban a Krisztussal, a Szuverénnek Már itt előrebocsátjuk, hogy most az egyházfegyelemnek a szokásostól eltérő értelmezését adjuk és gyakorlatát kívánjuk. „Szükségünk van egyházfegyelemre, habár annak *régi*, sok tekintetben evangéliumellenes módját nem keltethetjük és nem szabad felkeltenünk a halálból“.²¹ Ami elavult, az a múlté. *Nekünk nem kell* a középkori katolicizmus fegyelmezés-módszer rendszere, melynek a végén, a kínzások után, ott volt a kárhozatra taszítása a szenvedő léleknek és az interdiktum, vagyis átok alá vetése vidékeknek, városoknak, országoknak. A róm. katolikus templomba belépő hívők már itt (a bejáratnál) szembekerültek a kor egyházának fegyelmező erejével az utolsó ítélet tragikus és fenyegető súlyával művészi ábrázolásokban is. (A templomokban sok kép, dombormű és szobor ábrázolta, milyen lesz e földön és a pokolban a sorsa azoknak, akik nem engedelmessé válnak az egyház parancsolatainak-)²² A terror egy neme volt ez. És ezt az ítéletet a maguk hatáskörében kioszthatónak, *előre kimondhatónak* vélték. Pedig ez nem az egyház mint szervezett test dolga, hanem ez a jog

a főé, a Krisztusé. Kitűnő kath. vezetők, mint Tóth Tihamér is próbálták egyházukat függetleníteni és tisztázni e tekintetben. Egy rádió-prédikációjában egy kegyes papi ember szenttéavatásának meghíusulását beszélte el. Miért hiúsult meg? Mert kiderült a régi iratokból, hogy egy kivégzésnél, mint pap szolgálatot teljesített és a bűnös delikvenst kiátkozta, mert az az utolsó percében is káromolta az Istent. Mivel ezt egy papnak *nem szabad megtenni*, nem is avatták szentté. Szerintünk ez csak mentetetődzés. Bezzeg *nem félték* a középkori pápák eretneknek nyilvánítani, kiátkozni, kivégezni seregestül olyan embereket, mint Luther, Savonarola, waldensek, gályarabok, stb.

Mi nagyon jól tudjuk, hogy a római egyház nagyon is *bőven szórta* az átkokat. Luthernek is jutott belőle szóban és írásban. De ő könnyű és nem könnyelmű lelkiismerettel azt mondta az átokbullára: bulla = buborék (ezt jelenti) hát hadd úszszen. S vízbe dobta. Bár mi reformátusok tovább fejlődünk Kálvinnal és más reformátorokkal, de azért Luther sem gyanúsítható azzal, hogy mellékes dolognak tartotta az egyházfegyelmet. Miért nem akarja sok „kálvinista“ az egyházfegyelem bevezetését ma! Kálvin valóban akarta! „Némelyek a fegyelmet annyira gyűlölik, mondja Kálvinunk, hogy még a nevétől is iszonyodnak. Az ilyenek gondolják meg, hogy egyetlen társadalom, sőt egyetlen hajlék, ha még olyan kis család is lakik benne, helyes állapotában *fegyelem nélkül* meg nem tartható. Sokkal inkább szükséges ez az egyházban, melynek állapotához a *legnagyobb rend* illik. Mindazok, akik a fegyelem megsemmisítését kívánják, vagy annak visszaállítását gátolják, tegyék azt akár szántsándékból, akár meggondolatlanságból, bizonyára az egyház *végző züllését* mozdítják elő“.²³

Sokszor emlegetjük, hogy Kálvin az Egyháznak 3 ismertető jelét állította fel. Pedig ez nem így van, mert ő maga ezt írja: „az egyház ismertető jegyének az ige hirdetését és a szentségekkel való élest tettük“.²⁴ Valóban Isten Igéjében teljesen benne van a rendező elv. Csak későbbi theologiai fejlődés a fegyelem harmadik ismertető jegye. Elasztikus, ruganyos volt a Kálvin egyházfegyelme minden szigorúsága, elvszerűsége és következetessége mellett is. Azt mondj a: „a tömegbűnökkel szemben *tanítás és intéssel* kell eljárni, míg a szigorúság csak *kevés ember* bűnével szemben gyakorlandó“.²⁵ Tényleg legtöbb embernél hat a szelíd szeretetnek a szava. Tehát ezt Augustinussal együtt vallja. Számot vet az emberi gyöngeségekkel, korlátozottsággal a cselekvés lehetséges határaival. „Szánakozva feddjék azt, amit lehet, amit pedig nem lehet, azt viseljük el türelemmel s *szeretettel sóhajtsanak* és szomorkodjanak, míg Isten meg nem javítja“.²⁶

És még sem akarják. Én azt gondolom, hogy csak tudatlanságból, mert az egyháztagok nagy többségéről ekkora lelki-

ismeretlenséget feltételezni nem bírok. Nem tudják, mi az egyházfegyelem és mást értenek alatta. Nem akarják elhinni, hogy egyházi életünk azért annyira fogyatékos és gyarló, s ezért tud olyan kevés embert megmenteni az üdvösségre, mert nincs jó rend, fegyelem. „Egyházaink olyan emberekből állanak nagy részben, akik épenúgy megrettennének akkor is, ha valaki keresztyénségükben *kétkednék*, mintha valaki *megvalósítaná* azt“.²⁷ Az igazság kívánatos és fenyegető egyszerre. Ennek a fenti idézetnek igaza van. A tömegemberek nem tűrik, hogy őket bűneikért bárki is felelősségre vonja, de igénylik az egyháztagságot. A keresztyénségükhöz nem tartozik hozzá a fegyelem alatt állás. Hogyne, hová lenne akkor az ő szabadságuk? De a legnagyobb akadály a lelkészek között a még ki nem alakult *egységes felfogás* hiánya. Az okok nagyon is sokfélék. Néha tiszteltreméltó elvi *meggyőződés*, máskor a kényelmetlenségtől, nehé munkától, harctól való *félelem*. Máskor *tájékozatlanság* a történelemben, vagy a jelen szociális követelményeivel szemben stb. Olyan eset is van, mint egyik felvidéki világszerető racionalista, liberális, epikureus kolléga, akinek kézzel-lábbal magyarázgatta „pietista“ lelkésztársa, hogy így a belmisszió, úgy a belmisszió, az igazi kegyesség az egyház építése stb. De nem tudta meggyőzni. Hivatkozott Krisztusra, — kevés volt. Hivatkozott Istenre, — kevés volt. Hivatkozott saját emberi lelkiismeretére, ez sem hatott. Egyszer csak észbe kap, hogy még a legnagyobb érvet nem vette elő. Várt diadalmának érzetében mosolyogva mondja: te! tudod-e, hogy amit én most bizonyítok neked, ugyanazt mondja Kálvin ezen, meg ezen művében, itt és itt. Erre a kolléga szemrebbenés nélkül rávágja: akkor *nem értek egyet* Kálvinnal. Hát itt aztán nem lehet tovább érvelni!

Szigor: virulás; lazaság: pusztulás.

Ha egyszer a keresztyén egyházhoz hozzátartozik a komoly erkölcsi rendtartás, akkor be kell vezetni és az áldás nem marad el. Míg jelenleg hitetlen és eltorzult nyomorék és elesett lelkektől nyüzsög az egyház. E miatt nem tudja az Úr velünk közölni áldásait, ahogyan szeretné.

A történelmi pietizmus, mely pedig a főleg angol eredetű Puritánizmussal ma is erősen érzeteti nyomait magyarországi református egyházunkban sajnós, az egyházfegyelemben nem alkotott olyan szerencsés kézzel maradandót, mint sok más téren. A nagy Spenernek is nagy tévedése, hogy az egyházfegyelem tekintetében hol a népet hibáztatja, hol a felsőbbiséget, hogy úgymond „ezekkel“ nem lehet behozni azt. Circulus vitiosus lesz az, hogy a nép és a vezetők kölcsönösen egymás megjavulására várnak, s csak akkor kezdődjék meg az egyház-

fegyelem. Spener fél, hogy zavar lenne az egyházban miatta. Bizony Kálvin jobban látta az egész ügyet és jelentőségét.

A bírósági eljárások, nyilvános vezeklések sokszor csak cirkuszt jelentenek épen olyan bűnösök számára, akik a marokba nevetnek, hogy őket *nem csípték rajta* a vétkezésen és vidáman bent maradnak az eklézsiában. A középkori egyház megkísérelte *komolyabban* vezetni az élet egész folyamatát. De az eredmény nem lett meg, mivel az egyház nem tett elég engedményt a társadalmi élet változó karakterének.²⁷⁰ Helyesebben: nem értette meg a kor lelkét és hozzávaló üzenetet. Rideg szabványokkal, hozzá külső erőszakkal egy lelki országot összetartani nem lehet. Jól ítél a modern Strong: A keresztyén életmód nem lehet egy megállapított törvénytár következetes cselekvése, sem nem vezetheti azt az erkölcsös vagy erkölcstelen lehetőségeknek egy kidolgozott módszere, hanem az *egyház szellemének* kikerülhetetlen alkalmazása szükséges az élet előforduló eseteiben.²⁸ Erkölcsi presszió, ráhatás az igazi. De hiszen látták ezt már régen a reformáció területén is.

Előttünk nagy fontosságú Geleji Katona 87. kánonja, az egyházzal *csupán* szellemi hatalmat akar gyakoroltatni. Valóban nem lehet eléggé elítélni a római egyház: *compelle intrare* gyakorlati elvét, amit sajnos ma is gyakorol — *már ahol még tudja*. Számtalanszor hangoztattuk könyvünkben, amit Makkai is igazol, hogy a fegyelmezésnek az volna a célja, hogy megelőzze és lehetőleg *feleslegessé* tegye a bírói eljárást.²⁹

Még a nagytekintélyű Schweizer sem lát egyes dolgokban világosan. *Felcseréli* a lelkigondozást a fegyelmezéssel. „A tömeggyülekezetben csak a lelki gondozás marad és az állami fenyték. Vigasztaljuk magunkat azzal, — úgymond, — hogy a kovász hat. Csak ha a szabad egyház visszatér, akkor lesz kiközösítés“.³⁰

Ne gondoljunk mindig a törvénykezésre. Már maga az igehirdetés — mondottuk — egyházfegyelmi elemet, — sőt tartalmaz. Erőhatás, s mint ilyen támadás is. „Az igehirdetés *dinamikai* tényező és nem statikai“³¹ hajtó, nem megállító, vagy amint másutt mondja Ravasz püspök: Az igazi igehirdetés mindig ördögűzés is. Ez így van.

De ha az egyetemes papság igehirdetését kívánjuk mint fegyelmező elemet, akkor szívleljük meg Makkai tanácsát is. A szervezés egyedül helyes formája az egyháztagoknak nemek, életkorok, esetleg foglalkozások szerint *tagolt* szövetségekbe tömörítése, amely szövetségek *nem egyesületek*, azaz független alakulatok, hanem a gyülekezet, illetve egyház tagozatai.³² Szervei ugyanazon testnek. Így lehet olyan közösségeket formálni, melyben minden tag védi, őrzi a másikat. Sohase felejtjük el, hogy „az egyházi társadalom theokráciát alkot s ebben kell minden tagnak *élő tevékeny* tényezővé lenni“.³³ A nem

élő tag romlik. A tömeg egyházak élete Krisztus lelkének szempontjából egy renyhe tömeg, melyből a kárhozat tömege lesz. „A keresztyénséget átjátszották theologiai kérdéssé, a theologiai kérdést jogi kérdéssé“.³⁴ Észrevetten, fokozatosan. Így lett meg a jogi egyház, ahol adója lefizetése ellenében mindenki az asztalra ütve *követelheti jussát*.

Talán mégse lehet úgy elítélni az egyháztagok nagy seрегét, mondja a hitetlen s egyben szentimentális lélek. Halljuk csak Drummond véleményét. „Az élősdí egyháztág bámulattal eltelve vagy éppen rajongással csüng az ékesen szóló ajkakon, érzékeit most a szertartás izgatja föl, majd a zene andalítja el. így éldeleg az élősdí a hetenkénti istentiszteleten, — de jel-leme *nem, erősödik*, akarata nem edződik, lelke fel *nem ébred, nem épül*“.³⁵ Nincs más, mint bátran elkezdenni a szelektáló eljárásokat. Kálvin merete: „a fegyelem első célja az, hogy Isten gyalázatára a keresztyének közé ne számláltassanak azok, akik rútt és vétkes életet élnek, mintha az ő szent egyháza az istentelen és bűnös embereknek *összeesküvése volna*“³⁶ Ezért lenézik az egyházat, A mai ember észjárása, stílusa szerint ugyanazt mondja Drummond: „A holt egyház az olyan egyház, mely tagjaira nincs hatással, az olyan egyházban nincs *terjeszkedési erő*, s bizonyára nagy *szerencsétlenség* mindazokra nézve, akik kötelékébe tartoznak. Az ilyen egyház nem egyéb élősdíeket tenyészttő és védelmezttő intézménynél. Az ilyen egyházat megveti minden *istentelen*, de minden igazán *kegyes* ember is, mert nem az Isten országát terjeszti, hanem a merev formalizmus menedékhelye és a babona melegágya“.³⁷ Valóban így van. S ha újra Kálvint kérdezzük: „mivel ugyanis az egyház, mondia — magának Krisztusnak teste, ilyen rothadt és bűzttő tagokkal nem fertttztetheti meg anélkül, hogy valami gyalázat *a före* is ne háramoljjék. Hogy tehát az egyházban semmi ilyen ne legyen, ahonnét az ő szentséges nevére valami gyalázat származzék, ki kell az ő házanépe közül *űzni* mindazokat akiknek aljasságukból a keresztyén névre gyalázat áradna.“³⁸ Ezt nem lehet félreértetni. Lehetne idézni az egész *hosszít* szakaszt Kálvintttől. De ma *űgy látszik, egészen* nem tartjuk meg. Pedig de eskűsznek Kálvinra abban, ami tetszik és guszttusokra való! Hányszor mondta Kálvin: Ha valaki gonoszságában megmarad tovább is, akkor azt parancsolna, hogy mint az egyház megvetttőjét, a hívek társaságából *ki kell* köztösíteni.³⁹ Tudniillik Krisztus parancsolna. Alkalmazzuk ezt a többi fegyvelmezttő elemmel együtt, meglátjuk a jó eredményt. „Bizonyára még jobban látható lesz a fegyelem sokszoros *használatából*, hogy mennyire szükséges“.⁴⁰ Az életgyakorlat igazol. Nem az örök ítéletet akarjuk mi gyakorolni, csak a lélek javára szigorúnak lenni. »Azt pedig, hogy a Sátánnak adja I. Kor. 5:5. szerint (Pál a

paráznát), azért mondja, mivel az egyházon *kívül* az Ördög van, valamint az egyházban Krisztus.⁴¹ Köztük kiegyezés nincs. A lelkeket akarjuk visszaperelni az ördögtől.

Az egyházi ítélet miatt egy kis aggodalom csendül ki a modern Stanley szavaiból: Napjainkban a keresztyénség kitor az egyház keretei mögül és olyan helyeken jelenik meg, ahol legkevésbé sem várnánk. Ha azok, akikben már más az egyház lelke, azok nem övéi, bár külsőleg hozzá tartoznak is, akkor viszont azok, akikben Krisztus lelke van, az övéi, még akkor is, ha ennek külső szimbólumai hiányoznak náluk. Egy olyan szellemi mozgalomnál, mint amilyen Jézusé, nehéz és *szinte lehetetlen a határok megállapítása*. Statisztikák és osztályozások jelentőségüket veszítik és nem tudják megmondani, hogy ki hová tartozik és ki nem. Ezt csak Jézus tudná megmondani.⁴² A határok elmosódnak előttünk. Nem is igényeljük mi egy pillanatra sem az örök élet s üdvösségre nézve az ítéletünket. Egyszerűen tisztességes rendet akarunk az egyházban s a lelkek védelmét. Ehhez azonban erős eszközök szükségesek. Minden vonatkozás nélkül, készséggel elismerjük, hogy más „*akolban*“ azaz *földi keretben* és közösségben is vannak az Úrnak gyermekei, még a szervezett egyházakon *kívül* is. Fájdalmas bizonyosságunk azonban az, hogy a „vallásos“ emberek nagy része is a veszendő tömeggel a széles úton megy. Szeretetintézményeink egyike-másika is megteszi azt, hogy fagyalttal és táncal csábítja a serdülő ifjúságot, meg a „jóvérű“ felnőtteket, hogy szabados *multságuk ellenértékeképen* fizessék le az eltékozolt pengőkből maradó „tisztá“ bevétel garasait a sikoltó *nyomor enyhítésére*. Saját tanácsosaink között is voltak és vannak, akik „tanácsolták“, hogy az egyház rendezzen a kimondottan református olvasóköri bálban a fiatalságnak bálkat, „akkor *szemünk előtt* mulatnak“. Itt az eklézsia már nem volt hajlandó e szívességet megtenni. De egész sereg egyházban tartanak még ma is „egyházi bálkat“, de nem ad maiorem Dei gloriam, hanem úgy a keresztyén, mint a református erkölcsök *megcsúfolására*. Foly a bor és egyéb más ital bőven, húzza a cigány, ropják a táncot, verik a kártyát s ott mulat az aranyifjúsággal (?) a közönség és az egyház *hivatalos* vezetősége. Tobzódnak az érzéki mámor mindenféle fajában, fajtalanságban s igyekeznek minden érzéket kielégíteni a hastól elkezdve. Hogy a végén vagy közben is verekedések esnek és a bor vérrel vegyül, ezen sem riadnak meg a bátor magyarok. Az eredmény csak meg van, a költségek *csékély százaléká* szent célra, harangra, orgonára, vagy a szegényeknek megy. Ezt a meghívókra is rá szokták írni, amiről persze nem tudja a „felséges nép“, hogy *tökéletes mása* a régi pápai bünbocsátó céduláknak, amelynek „műsor megváltásával“ szabadságlevelet kaptak a Bachus és Venus templomává alakított iskolában, vagy vendéglőben e világ alantas

örömeinek élvezetére, hiszen a „jót cselekedték“. Epikur akadémikus malacai, a vezető személyiségek pedig nagy önmegelegedéssel állapítják meg, hogy a nép minden „szükségletéről“ gondoskodva tovább növekednek a *népszerűségben*, s a nehezebb *munka alól* bizvást felmentve érezhetik magukat.

Az egyház munkaalakulatairól különben elismerem teljes készséggel, hogy azok az összejövetelnek nemes és ártatlan kedély által ünnepélyesen komoly, majd vidám alkalmak lehetnek a fiatalságnak még élettárs keresésére is. Mert nemcsak a szülők nagy problémája ez, de a gyermekeit féltő *anyaszentegyháznak* is. Igen fontos, hogy itt ugyanarról van szó, mint a *mózesi idők* szabályaiban: ne vegyetek pogányok közül feleséget,, se leányaitokat pogányoknak ne adjátok! Valóban nincs szörnyűbb dolog nemcsak hívő szülők, de lelkipásztor számára sem, mintha egy Krisztuskövető ifjú, vagy leány szívét és fejét vesztvén, különféle okokból frigyre lép olyannal, aki a széles úton jár és az Urat öntudatosan nem követi. Lehet az bármilyen „kiváló“ fiatalember, vagy „derék leány“, csak *hullával* kötötte össze magát, akinek feltámadása igen kérdéses. Ezért életbevágó fontosságú, hogy az Úr gyermekei ne nézzenek „*idegen*“ *élettárs* után.

Hasonló az eset nagyon eltérő elvű és gyakorlatú felekezetnél is. Túlnagy különbség van a róm. kath., vagy görögkeleti, másfelől a protestáns felekezet között ahhoz, hogy általában véve *ajánlatos lenne* a házasság a fiaink és leányaink között. Szabályt erősítő *kivételes ritkaság* az, hogy az ilyen házasságok lelkileg sikerülnek. Mert különféle protestáns felekezetekből jövő házastársak is csak közös hit alapján lehetnek boldogok. Ilyenkor az illetők legtöbbször nem felülemelkednek a felekezeti különbözőségeik felett, hanem valami bizonytalan lesüllyedésben egyesülnek. Egy kiváló angol lelkész hasonló véleményét idézzük: „Bizonyos vagyok benne, hogy az egyháznak gondoskodni kellene a fiatalok részére alkalmakról, hogy megtalálják élettársukat“. Nekünk kevesebb bajunk lenne a vegyesházasságokkal, ha megtalálnánk a jó alkalmakat.

Paraziták, élősdiek az egyházban.

Most már tárgyunk fonalán tovább jutva, a lelki harc egy fontos része a hívő munkára szorítása, a dologra szoktatása. Nem kétséges, hogy a munka sohasem csupán fizikai művelet, hanem kisebb vagy nagyobb részben *szellemi* tevékenység. Míg az egyház a közönséges szorgalmat szakadatlanul ajánlotta, a kitartást és eredményeket dicsérte, elfelejtkezett egy nagyon fontos, határozottan életbevágó tevékenységnek nemcsak ajánlásáról, de megköveteléséről: az *önálló* lelki táplálkozás és sza-

bad szellemi élet folytatás, és *saját* lelki gyümölcsstermés felmutatásának megkívánásáról, számonvételéről. Ezzel szemben általánosan tapasztaljuk, lépten-nyomon látjuk, hogy a hívek szinte rá-várnak, hogy őket lelkileg táplálják, semmit sem tesznek, csak passzive, receptive hallgatnak. Ez nem más, mint élősdiség. A természetbúvár szerint pedig az élősdiség egyike a *legsúlyosabb* bűnöknek.⁴³ Mert komoly munka nélkül kap. A vallásos tapasztalatok legfontosabb sajátsága a közvetlen együttélés Istennel. Az első kézből vett, Isten kezéből vett ihlet sugallat, irányítás, karizma stb. Pontosan ezt a lényegyet veszítik el az élősdi keresztyének, mikor mások „tapasztalatairól“ értesülnek. A szentek történetei erre intenek. A római katolicizmus a vallás céljának tulajdonképpen az önzést teszi és szellemség *nélkül* ajánl *biztonságot*. Hogy elméletileg erre igyekeznek, ezt nem állítjuk, de gyakorlatilag élősdiségre vezet, azt a szomorú eredmény bizonyítja.⁴⁴ Figyelje meg bárki. Akár a régi szentek, akár a jelenkori kegyesek, vagy a papság a saját életét meg is menti, de ezáltal az ő tapasztalataikat mások nem fogják magukévá tenni. Mindezeknek példaadó és útmutató jellegük és céljuk van, hogy így küzdjek ki *ők is* maguknak a teljesebb, gazdagabb lelki életet. Másfelől az élősdi protestáns nem az egyházban találja fel az oltalmat, hanem valamely tanban, vagy hitvallásban.⁴⁵ Ezek az üres dogmák. De lényegileg hasonló haszontalanságra vezet az embereket. Elvi igazságok és eszményi célok megismerése és elfogadása után *lelki renyhességben* hevernek tovább. Nyilván el *kell* nyomorodniuk. Mind a római katolicizmus, mind a holt protestantizmus alapeszméje a menekülés.⁴⁶ Valami várt védelem után. De hova menekülés? A pokolba? Az inaktív, renyhe, haszontalan „élet“ csak oda jut. Az is élet lesz. De milyen élet?

Igaz, hogy fontos az igehirdetésben az érzelmek fölkelése, igaz, hogy a hit soha sincsen érzelmi szín nélkül és az érzelem hatalommal van összekötve. De az is igaz, hogy ha a vallásos érzések meg vannak fosztva az aktív életben való természetes kivetítéstől (önfegyelem, jócselekedetek stb.), akkor gyakran úgy tűnnek föl, mint nagy étvágy olyan izgalmak után, mellek *lényegileg nem különböznek* valami bódító szer után való vágytól. Sajnos, sokan vannak, akiknél a vallásos élet nem más, mint vágyódás ezen érzelmi fürdő után. De ebben nagy mértékben hibásak a papok, tanítók és mások „érdekes“ előadásaikkal és az emocionális, izgalmas szónokok, akik nem hajtják hallgatóikat gondolkodásra és nem hangsúlyozzák a ker. hit etikai alkalmazását.⁴⁷ Nekik külső siker kell. Mit mond ezzel Mackenzie a lélektan nyelvén? Azt, hogy a vallásos gondolatok közlésénél és érzelmek fölkelésénél nem szabad megállanunk, hanem az akaratot *tettre kell indítanunk*. Ez az érzelmek helyes levezetése. Ha ezt nem tesszük, akkor a meddő

léleknek egy állandó és soha ki nem elégíthető szomjúsága áll be a folytonos érzelmi, hangulati, kedélybeli kielégíttetés után. Megríkatni az öregasszonyokat szeretteik elhunytát emlegetve, elővenni a hadiözvegyek szomorú sorsát, azután egyet fordítani a fogantyún és már rakétás görögtüzes fényben magasztalni a magyar szabadságot és hősiességet stb., majd egy újabb fordulattal megdicsérni agyba-főbe az áldozatkész gyülekezetet, mely minden tagjával megérdemli a mennyországot, ez nem tisztességes eljárás, kivált, ha valami adakozás vagy gyűjtés érdekében történt az ügynöki reklámozás. De megteesszük ezt sokszor becses önmagunkért is. Mert hát sokan olthatatlanul szomjazzuk a dicsőséget, elismerést és hatalmat. Milyen boldogok vagyunk, ha „elragadóan“ beszélünk. Ravasz László elevenünkre tapintva írja le ezt többféle „fölvételben“.

Az Úr pusztuló szállóskertje.

Ki tudja megmondani, hogy népünk életének gyökerein és lombozatán mennyi féreg, gomba, penész pusztít és mennyi dúvad tördeli ágait?

A Református Élet 1941. jan. 18. számában Szabó Balázs megdöbbentő kórbonctani képet tár elénk fájdalmas vezekléssel együtt, ahol a nemzet szó mellé mi a ref. egyházat is oda-tehetjük: „Én, a nemzet, eljöttem hozzád *vezekelni* — írja a magyar ifjúnak. — A nemzet vezekel bűneidért, amelyekben sorvadsz és amelyek *nem a te bűnöd*, hogy 14 éves korodban már félholtra ittad és iszod magadat minden vasárnap a kocsmákban, amelyekkel tömve van minden magyar falu. Mintha egy anya megátkozta volna fiait és elszórta volna rontásukra a kárhozat fészkeket. Az édesanyád se a régi már! Jaj, hogy milyen boldogan örül az ő holtrészeg, de férfivá lett drága szép fiának! Vasárnap kicsinosítod magadat és izgalom nélkül, tempósan, kényelmesen elindulsz a kocsmába. Azért nem sietsz, mert tudod, hogy a szeretőd *már ott ül* a kocsmapadon és vár téged. A kocsmában hangulatvilágítás van és te, a magyar fiú, tangót táncolsz a szeretőddel. Nem a te bűnöd, hogy a táncmester még a táncodat is megfertőzte. Nem a te bűnöd, hogy senki sem ostorozott ki az istállókból, ahol a pajtásaiddal füstös lámpa mellett kártyázol, titkos ügynökök által terjesztett pornográf képekben gyönyörködsz. Nem a te bűnöd, hogy valahol a szüret táján, a hatóság szeme láttára, a szőlőhegy pincéiben, rettenő bakhanália folyik a félévrmegye ismerős és ismeretlen ifjai és lányai között. Nem a te bűnöd, hogy ami szikrája maradt bened a jónak, hitnek, erkölcsnek, azt a csöpp szikrát is eltapossa szívedben a mozi, amely 90 százalékban a meztelenség, a házasságtörés, a durva verekedés és az alvilági bűnök feldicsérése.

És amikor káromkodásoddal terhére lettél az apádnak, 19 éves korodban belelőknék egy házasságba. Nem a te bűnöd ez, hanem azé a nemzeté, amely a duhajkodásra ráfogta, hogy ez a magyar virtus és segített neked virtuskodni. Pedig ez nem virtus, hanem öngyilkosság, halál. *A te haláloed a nemzet halála.* Valamikor vártuk, hogy a hivatalosok meglássák az életed igazi arcát, de nem várunk már rájuk. Mi, akik szeretünk, elmegyünk utánad és megmentünk téged. Nem magunk megyünk érted! A felmentő sereg vezére, a legtökéletesebb ideál, az Úr Jézus Krisztus.“

Makkai Sándor aztán bölcsen kiegészíti ezeket⁴⁸ a fájdalom és igaz szavakat a nála megszokott éleslátással, amikor azt mondja: van még különösen négy nagy nemzeti buli nünk: *felelőtlenység, lustaság, szalmaláng, irigység.* Ha igaz az, hogy a református egyház „magyar egyház“, hát akkor ezek is a mi eklézsiánkban vannak meg kiváltképpen s terhelik a mi magyar lelkiismeretünket. Az első magyar ember mondotta Kenderesen: a magyar az ellenségét se tudja úgy gyűlölni, mint a maga fajtáját, sokszor jelentéktelen dolgokért. Valósággal intoxikálja, mérgezi egyik sejt a másikat, a segítség és építés helyett

Ha csak táplálkozó, asszimiláló szerveink működnének, de az ellenőrző, védekező berendezés, apparátus nem, úgy talán *perceken belül* megszűnne a testi életünk. Az egyház is egy élő organizmus, amelynek védekező berendezése jelenleg *sokkal hiányosabban* és tökéletlenebbül működik, mint az építő. Más szóval kevés az „ellenállóképesség“ a bűnnel szemben.

Az egyház az Úr szőlőskertje, iskoláival együtt veteményeskertje, gyümölcsöse, melyből az “Úr Jézus „sok gyümölcsöt“ várna. De mivel nem ismerünk fel minden igazi szükségletet, hiányt és veszélyt, nem állítanak munkába elég hitet, tudást és bátorságot, ezért a pozitív építő, missziói munka *rengeteg* eredménye — *elpusztul.*

Nincsen olyan balgatatag kertész, mint mi vagyunk! Van-e olyan szakképzett, komoly, erős, szorgalmas és céltudatos kertész, aki bár gondoskodik jó gyümölcsoltvány okról, termékeny tálaiba ülteti, az istálló- és műtrágyát okszerűen alkalmazza, a kellő locsolást el nem mulasztja, megkapáltatja tövét, ahányszor kell, — de *soha* meg nem *tisztogatja, metszi* és *permetezi* bokrait és fáit a sokféle és milliányi csírát szóró parazita, élősdiféreg elleni Ilyen kertész nincs. Vagy ha akadna, annak minden termését elpusztítaná az ellenség és egy pár hitvány, kényszeredett gyümölcsrel kellene megelégednie, nagy tökebefektetése és fáradságos munkája után. Vagy *soha* nem gyomlálna, nehogy pusztítson valami gazt, hiszen az is élőlény! Vagy nem metszene fát és bokrot, virágot, hiszen fáj az annak — mint egy szép lélek sóhajtott, mikor ajándékba levágott neki va-

laki egy szál rózsát. — De az Úr szőlőkertjében sok ilyen kertész és munkás van!

Az ember két helyen szeretne paradicsomot: itt is, ott is. Óh az ember nagyon szereti e földet, nagyon szépen be akarja rendezni elsősorban testi élvezetei számára, amikhez a szellemi élvezetek csak a körítést adják. Ha Paulsen azt mondja: A nagy város egy nagy bazár,⁴⁹ erre mi meg azt mondjuk: az egész világ egy nagy bazár, amelyben való utazás, Emerson szellemes kifejezése szerint a bolond paradicsoma, Mindenfelé könnyű és változatos út vezet. Szereti a világot a földből való testi ember. Valaki azt mondta, hogy a táplálkozás és a nemi élvezet állította szolgálatába az ipar nagyrészét, mikor az európai „*kultúra*“ annyit áldoz a gyomornak és a szerelemnek. Mikor a londoni Hyde parkban (magam láttam), fényes nappal, délután, aztán este a szerelmesek százai szabadon és szemérmetlen nyíltsággal hemperegnek a fűben, mi folyhat a lokálokban, zárt helyeken, sőt magánházakban is, azt csak az ítélő Isten tudja. De nemcsak Londonban, de Parisban és Budapesten is, ős a falvak sok parázna legényéig s a részeges kompániáig, akik nagyokat isznak a paprikásra. De ismeretes az „ártatlan“ falusi népnél sok helyen a *vérfertőzés*, *arzén és egyke* is. Méltó, hogy megdördüljön felettünk az ég és lecsapjon a háború mennyköve és égszakadás és földindulásban a Jelenések könyvének jelenetei valósuljanak meg. (Jel. 18:9—20.)

Foerster meri állítani, hogy a süllyedő antik világ üzemei gyermekjátékok azon elfajuláshoz képest, mely a női jellem *modern eleséséből* (sic!) és a félvilág társadalmi győzelméből burjánzott elő.⁵⁰

Kell itt nekünk harcolni, vagy nem kell?

Hibás a földi egyház e lezüllésben vagy nemi

Az egyház szegénységi bizonyítványai.

Szent testület az egyház. Jobb szó nem is lehetne. Sok hasznos tagból álló test az egyház, melynek feje Krisztus. Az más kérdés megint, hogy a búzába mindig keveredett konkoly; a földi egyházba pedig a Sátán képmutató képviselői, de *annyi búza mégis terem*, hogy kenyérnek való megvan. A mennyei kenyér a hívők előtt bizonyosabb valóság, mint a földi s akik ezzel táplálkoznak, azoknak tudatos közösségük van egymással.

Csak azt tesszük még hozzá, hogy az egyház magvát a szentek közösségét felismerjük bizonyos jelekről, csatlakozunk boldogan, de az egyház, kivált a látható földi egyház határai valóban úgy *elmosódnak emberi szemeink* előtt, hogy azokat nem állapíthatjuk meg. Ami azt a fontos ténytet mutatja, hogy nem lehet azt nekünk *mindenkire* nézve megállapítani, aki az egy-

házba tartozik, hogy hívő-e, vagy nem. De annyi, amennyi emberre igenis megállapíthatjuk, mert csakis így lehet a „közösséghez“ csatlakozás. *Érezzük, tudjuk*, hogy itt szentegyház van.

A megtérésre eljuttatás olyan eszközökkel és módon történik, melyekben magukban jókora lelki küzdelem van. Akit a Sátán megfogott, nem ereszti könnyen, de nagy erővel szemben igen. Tehát a térítéshez szükséges a bűn általános és egyéni ostorozása, veszedelmének, következményeinek fölmutatása, a megalázás és méltatlanság érzésének fölkelése. A lelki ébresztés embereinek ritkán céljuk logikai érvekkel meggyőzni az észt. Nagyon jól tudja a Krisztus „jó vitéze“, hogy hallgatósága már meggyőződött, ami az értelmi elfogadást illeti. A zavar nem a hallgató eszében van, *hanem a szívében*, nem a hitvallásukban, hanem az indulatokban, szenvedélyekben és cselekvésben van. Bégebber a félelem, ma inkább a szeretet talál hangsúlyozást.⁵¹ Az egyház nem elég erős a szívet megragadni.

Az egyház ellen óriási méretű szegénységi bizonyítványok: 1. Az üdvhadsereg, 2. Keresztyén Ifjúsági Egyesület (KIE), 3. diákszövetségek, 4. felekezeti közti egyesületek. Senki se mondja ezeket vadhajításoknak. *Szelíd hajítások* ezek az anyaszentegyház fáján s gyümölcsöt is hoznak. De mégis csak az a fa természete, hogy egy rendes törzsből felülről ágaznak a gallyai. De bizony ezek az egyesületek, mozgalmak, munkák, nem rendes felső ágak, de kényszerű alsóbb hajítások, pótolandók valamennyire a földi egyház hiányosságait és mulasztásait. Mert a láthatatlan egyház, a mennyei dicső Jeruzsálem, a gyarló földi egyházon át és mellette örök életerejével áttör és érvényesül, túlnő rajta, *ha ez nem tudja maradéktalanul szolgálni*. Ebben áll a szegénysége.

De hát ne legyenek különös célokat szolgáló, szabadabb mozgású szövetségek, egyesületek? De igen. Azonban az egyházban, mint ahogyan tényleg is vannak, és az egyházak között. Említettük már ezeket. Krisztus minden munkát az ő egy anyaszentegyházára bízott.

Az egyház küzd elsősorban a társadalomban elharapózott bűnök ellen. De harcol eltévelyedések és hamis elméletek, igazságok ellen is. Ezzel szemben követeli és vindikálja magának az *irányítást* és az isteni igazságok megtanítását és gyakorlatának megszabását, mint elbírálását. Nem engedheti híveinek nemcsak a temetők kivilágítását, szobrok készíttetését a sírra s annak koszorúzását, templomfestést, templomablak-festést, requiem tartását, amelyet Rothermere lord is kapott. (Debreceni Újság 1940. dec. 13.) Személyek ünneplését, istentiszteletet bármely alkalomra, karácsonyfa melletti szolgálatot, Mikulás ünnepeket stb.

Népszokás, népművészet, művészet címén ugyan sokkal több megengedhető, de ennek a mi ref. hitelveinkkel és kultu-

szunkkal semmi közvetlen kapcsolata sem lehet. Magatartásunk vagy semleges, vagy ellentétes. A művészetek helye a múzeum, színház, képtár, hangversenyterem stb., de *nem a templom*. A róm. kat. álláspont egy régi differenciálatlan állapotot jelent, melyből a reformáció hozott ki.

Templom, orgona, harang és házszentelésen keresztül jutottunk (a reformátorok ellenére) a sírkő- és urnaszentelésekhez. Amiért még *jobb stólát* szoktak fizetni, mint keresztelés, esketés és temetésért, nem is szólva az ezüst-, arany- és gyémántlakodalmakról és exhumálásokról, ahol „odabízzuk“, mit akar a kegyes hívünk adni fáradságunkért. De mire mindez? Mi nem értünk, nem érthetünk a ház, harang, hulla, sonka, barka szenteléshez. Hagyjuk ezt azoknak, akik értik.

Minden stóla és külön lelkészi díjazás *eltörlendő*, mint a bibliával és reformátori örökségünkkel összeférhetetlen szokás. A nép nem engedelmeskedik annak, akit lekenyerezett. *Stolam delendam esse censeo*, mert ez szegénységi bizonyítvány. A gazdag ingyen ad!

Elég az adó. Adóval sem királyt, sem papot nem lehet lekenyerezni! Különben is az *önkéntes egyházi* adózás elvén vagyunk.

Nagy baj, ha az egyház élére világi politikusok kerülnek, akiknél *jogi és hatalmi szempontok* elnyomják az egyház igazi érdekeit. Az is baj, ha szobatudósok kezébe adják az irányítást, akiknek nincs elég érzékük a realitások iránt, s kezükben a legvaskosabb tények és legégetőbb szükségletek fogalmakká és *elméletekké desztillálódnak*. Ilyeneknél rendesen hiányzik a gyakorlatias végrehajtó erély is. Ilyen vezetőkből épen olyan sok kára lehet az eklézsiának, mintha könnyelmű *életművész epikurokra* esik a választás, akik csak azért tartják magasra az elveiket és az elveket, hogy legyen miből engedni az élet vásárában.

A legjobb misszionáriusok és lelkipásztorok közül azokat kell vezetőkké tenni, akikben megfelelő adminisztrátori képességek is vannak s egyénileg is példát tudnak adni, főként pedig bátor emberek. Mert a bűnök irtásához sokkal nagyobb bátorság kell, mint gondolnók. Ez époly veszélyes foglalkozás, mint a hadviselés. De *szegények vagyunk* igazi hadvezérekben! —

Nem láttad még, hogy vannak emberek, akiknek az élet erejét mintha valami polip szívta volna ki? *Sem jóra, sem rosszra* nem képesek már. Önmaguknak árnyképei. Erejüket, gondolataikat elvetélték. El lehet-e ezeket ezzel a banális szürke szóval intézni: „szerencsétlenek“?

Meglehetősen sok bukkan fele fajtából az egyház körül. Az irgalmasság nevében *szólni kell hozzájuk*, akikhez már már nem szól, foglalkozni a lelkükkel ez embertorzóknak, akikről társadalom és orvosok egyaránt lemondanak. Sokat járnak

a templomba, mindenféle vallásos Összejövetelen résztvesznek, temérdek szép és jó beszédet hallanak, de változhatatlanok és mindenre képtelenek és mégsem lehet őket elkergetni.

Ki vagy mi az oka, hogy emberek így elvesznek a szó teljes értelmében?

Annak oka nem látható, mert ami ebből látható, az csak látszat. És az; egyháznak az igazi okokkal, a láthatatlan ellenséggel kell felvenni a harcot e nyomorultakért, hogy legalább mások ne jussanak e sorsra, e szörnyű *lelki rokkantságra*, akik távolról sem a bibliai „lelki szegények“.

Az egyházi béresek.

„A zengőtorkú, zsírosszívű, vörösnyakú kálvinista pap, aki vasárnapokon olyanokat kurjant az Örökkévaló dolgokról, hogy lehull a templom vakolata, s még a kőből faragott civis is pislogni kezd, csak önmaga nem érez e mívelet alatt a fizikai mívelet erőlködésén kívül semmi lelki emóciót: szálnalmas, *szomorú látvány*, mégha úgy füstölög is a gógtól és önimádattól. Ez a fajta korlátoltabb annál, mintsem megértené, hogy neki legelsősorban össze kellene *roskadnia*, belső szent tapasztalásokat tennie s azután megszólalni halk, alázatos hangon, hogy elbeszélje a benne lett *csodadolgokat*. Ki kell ennek a típusnak pusztulnia, — csak a magyar kálvinizmus ki ne pusztuljon vele együtt. De én hiszem, hogy a magyar kálvinizmus nem fog e spirituális bőlényekkel együtt kipusztulni. Nem, mert ha igehirdetőit *kibírta*: nincs az a hatalom, mely úrrá lehessen felette.“⁵² Milyen teherbírása van egyházunknak!

„Az igehirdetőket fenyegeti az a veszedelem, hogy produktálják magukat: megrezegtetik bánatos torokhangjukat, amittől patazkik a könny az özvegyek szemében; felöltik azt a kesernyés-mosolygós papi ábrázatot, mellyel a lakodalmi asztaloknál elnökölnek. A templomban teleszívják magukat levegővel s aztán neki! Egy pillanat alatt sírnak, mosolyognak, szívükre ütnek, reszketnek, átkokat mondanak, kiengesztelődnek, s hirtelen Áment mondva két perc múlva már a papiszékben diadalittasan kefélik bajuszukat. Ez *produkción*, épenúgy, mintha valaki magasságot ugrik, vagy kardot nyel.“⁵³ Népszerűségért, dicsőségért miért ne? „Aki egyszeribe olyan indulatokba lovalja magát, mint János a hetedik pecsétnél, vagy Hamlet az apja szellemének láttára, *hazudik*, mégha Aranyszájú Szent János is. Némely pap a szószékben oly túlvilági arcot ölt, hogy az édesanyja sem ismerne rá.“⁵⁴ Van nagyobb képmutatás? Pedig micsoda „kálvinista“ papoknak szokták magukat nevezni az ilyenek, szinte féltéglával verik boltozatos mellüket.

Erre és a Ravasz Homiletika néhány hasonló helyének

kitételei, alapos „kiszerveztései“ miatt történt, hogy a máramaros—ugocsai egyházmegye közgyűlésén a 20-as években egy lelkésztársunk, N. L. környékbeli lelkész indítványt nyújtott be az iránt, hogy Ravasz ellen fegyelmi eljárást indítványozzon az egyházmegye, mert a *lelkési kart* becsületében mélyen megsértette, közgúny tárgyává tette stb.

Egy páran fiatalabb „belmissziós“ lelkészek, akik már akkor lelkesedtünk Ravasz püspökért, előre mosolyogtunk az indítvány várható eredményén. Tényleg, az egyházmegye bölcs tanácsa stanto pede elvetette az indítványt és *napi rendre tért* felette. N. L. barátunk pedig, ha tetszett vagy nem tetszett, mingyárt magára is vehette az „inget“.

Mikor a pap kiosztja a temetésen az üdvösséget a közismert paráznának, tolvajnak, részegesnek, istenkáromlónak is — akkor kétszeres jaj! Ezért sok botrányos beszéd hangzik el a koporsóknál; mint egy régi szerző mondja: „A halott felett való tanítástételnek hirtelen való volta gyakran még az értelmes papot is, annál inkább a gyengét, szédelgessé (szédelgővé) szokta tenni.“⁵⁵ Elég baj. Ezért mondja újra Ravasz püspök másutt, hogy jó volna a temetési beszédnek szigorú időt szabni, mint a táborigyűlésnek, ahol mikor felharsan a kürt, be kell fejezni a beszédet. Hány hétemeletes ostobaság Jerikó tornya omlana le ilyen kűrtharsogásra! Vagy mikor finom lelkek üvegharangjaira vág rá a pap sáros kapával — mondja a püspök — bizony ilyen halotti prédikációval csak rombolni, pusztítani lehet az egyéni hitet, mint az egyház tekintélyét. Aztán tudunk-e sokszor hallott vasárnapi prédikációkról, amelyeknek elejét már citálják a hívek, mint ahogy citálják a pápai bullát a bevezető szavakról. De hát híres püspökök, szónokok között is volt már, aki azt vallotta: „ha jó volt a beszédem tavaly, akkor jó az idén is.“⁵⁶

„Az emberek elviselik az erős kezet, ha tudják, hogy *lelki kenyeret* tud osztogatni. Mert a nép megérzi, ha a produkció után éhes marad. Természetes, hogy akkor nem „engedelmeskedik“. A racionalistákkal odajuttatták az egyházat, togy egy öreg parasztasszony így nyilatkozott: „szívesen beszélgetek a tiszteletes úrral mindenről, csak a vallásról nem, mert akkor *nem ért*.“⁵⁷ Nem lehet a textust mint egy aesopusi mesét felolvasni s utána beszélni, amit akarunk. Azért mondja aztán nem egy komoly felnőtt ember: Kinőttem én már a templomból. Mert gyermekmesékkel, malom alá való politizálásokkal és moslékhoz hasonló szellemi táplálékkal étetik népünket egyes béresek.

„Turáni átok“ nincs, de magyar átok van. Minden magyar bűnön levő isteni átok az. Történelmünkön végighúzódo tragédiákat egyesegyedül ezen evangéliumi, bibliai mértékkel Kell mérni ős ki van „nyomozva“ a történelmi ok. Mennyi nagy-

ságunk lett a pogányság miatt hulló csillag ... mert az eklézsia nem vezette az üdv, a hivatás útjára. Hány írónk külön műveiben levő határozott pogányság nem az ő, hanem az *őt bibliával nem nevelő* egyház bűne!

Pedig az egyház, mint legmagasabb földi organizmus, képes mindenkit jóra vezetni. De megrontják! És a hivatalosak között is vannak, akik könnyebben megbocsátják a másoknak az *egyház elleni* bűnt, mint az ellenük elkövetett *személyi* vétet. Azt nem igen bocsátják meg.

Sőt a bűnösöküldözik az igazat. Egy nagy alföldi mezővárosban az egyházat purifikáló, jobbítani akaró presbitereket azzal mondták le a korrupcióval vívott győzelmükben elbizakodott frivol ellenfelek: „Most már mondjanak le.« Ha a mihisztereknek nem sikerül valami, lemond. Maguknak nem sikerült (az egyház tisztogatása), mondjanak le.“ Naivul le is mondtak s odébb állottak nagy becsületesen. Kár volt!

A lelkészválasztások miként folynak le nagyon sokszor, s ennek, milyen következményei vannak, annyira közismertek, hogy nem sorakoztatjuk fel a szomorú példákat. A kortes eljárások és fogások méltatlanok az anyaszentegyházhoz és annak szolgálóihoz egyaránt, s gyalázatba, veszedelembé, romlásba sodorják azt. A belső romlás sokkal veszedelmesebb. Nem olyan baj a rossz étel az asztalon, mint — a gyomrodban. A bomba belülről robban nagy pusztítással.

Hát arról mit mondjunk, mikor a gyülekezet reményei és várakozásai az új lelkésszel szemben nem, vagy másképpen teljeseznek? Pedig mennyi értéket, kiválóságot, érdemeket sorakoztattak fel a választáskor? S ott marad akkor is, ha a remények, akár jogosak, akár túlzottak voltak, de nem váltak be. Mily kényszerű és eredménytelen ez az együttélés.

Csikesz Sándor mondta: Az a református lelképásztor, akinek a Szentlélek nem szülőanyja, repkény és fagyöngy az anyaszentegyház testén. Ha úgy bele tudnánk látni a hatalmas tölgynek a belsejébe, micsoda égető erővel próbál, törekedik és hogy imádkozik a szelekért, viharokért, hogy jöjjenek és törjék le ezt az ágat, amelyiken ott van a fagyöngy, mert az kiszívja az életerejét.⁵⁸ Némely gyülekezet fuldoklik a papja mellett. Ha pedig teher és here leszünk a gyülekezet szemében, jobb ha „malomkövet kötnek a nyakunkra“ — az Úr szavai szerint.

Ha nincs Szentlélek a papban, vagy megfogyatkozott, mit tud az kijelenteni a katedrán?

De beszélni mégis kell valamit s próbálkozik szegény feje.

„Nem láttatok a papot. — mondja újra Csikesz, — amint meglesi az ügyes színészt és a komédiást, micsoda hatással vannak, micsoda gesztusai, micsoda hanghordozása, micsoda póza és ezekkel a fogásokkal akarja ő is valahogy a népszerűségén esett csorbát új ékességbe öltöztetni.“⁵⁹ De az Úr azt mondja:

A prófétákra támadok, akik az én beszédeimet ellopják, egyik a másikatól. (Jer. 23: 30.)

Mindazáltal, ha az eklézsia megadja a megélhetést, népszerűség nélkül is el lehet lenni. De disznóölés és tele kamra nélkül bajos, a szövetkezeti és más tevékenység is hoz a konyhára, ráadásul kisebb-nagyobb kitüntetéset is elbírnak. Ezért mondja aztán a papok veséjébe látó Ravasz püspök: „Mikor mikor kövérek a papok és sok a kitüntetés reszkessen az egyház!” „...Szociális munkája csak időibbé teszi.”⁶⁰ Dolgozzék az örökkévalóságnak. (Ravasz L. beszéde 1941. márc. 6-án a Soli Deo Glóriában.)

Egy vezéremberünk, ki hosszú életen át rendkívül gazdag áldást kapott szakadatlan munkájára, megkockáztatta: „nem bízom kövér papokbar“. Ő tudja miért mondta. Bizonyára ismert ő is derék kivételeket.

A lelkész kellő önfegyelem, belső és külső rendtartás nélkül *idő előtt kimerül* és így a gyülekezet, mint az ő nagy családja, valamint saját kis családja, s maga az Úr Jézus nem kapja meg életének a kellő gyümölcseit. Nem jól van az, ha egyik lelkész a szűkös fizetés mellett agyondolgozná magát, a másik a túltáplálkozástól és szórakozástól *kapna szervi bajokat*.

Nem szólunk itt most azokról a lelkészekről, akiket nagyon szégyelünk. Végezzék el velük szomorú kötelességüket az *egyházi bíróságok*. De lehetnek, akik kimondott fegyelmi vétséggel nem vádolhatók, mégis sok lelki kárt okozhatnak. Ezért kell magunkviseletére nagyon vigyázni szüntelen. Nem lehet a lelkésznek névnapján cigánymuzsika mellett reggelig táncolni, nem lehet az, hogy emberek tántorogjanak ki a parókiáról hajnalban, mikor már a nép, az istenadta nép nekifog nehéz munkájának, ogy látástól vakulásig dolgozzék és fizesse az egyház adóját, meg a párbért. Nem szabad gyülekezetünkől hétfőtől szombatig elutazni újra meg újra, s ne gondoljuk, hogy egy munkanap után hat pihenőnap jár. Nem történhetik az meg velünk, ha otthon is vagyunk, hogy nem tudunk mit csinálni a kínos unalomtól. Nem lehet egy lelkésznek felkerekedni és ténferegni az utcán, be-beszólva, meg-megállva a kerítések mellett, vagy fiatal suhancok, lányok közé leülni tereferélni, citerázni, dalolgatni, furulyázni. Nem lehet egy lelkésznek elfogadni az invitálást egy pohár borra, kártyajátékra, ahol jó kikötőt talál egy időre. Föl sem akarjuk tétélezni, mikor palástos ember idegen pénzhez nyúl, pedig erre is van kiütés. Nem lehet egy lelkésznek azzal a legkisebb mértékben sem visszaélni, ha fiatalasszonyok és lányok is nyugodtan elmennek a parókiára bármely ügyben, ha egyedül van is otthon. Nem lehet egy lelkésznek elfogadni, vagy éppen keresni a női csábításokat, megnyugtatván magát azzal: *volenti non*

fit iniuria: ő kezdte. Kifelé az egyházból e lelki impotensekkel! Lenyugdíjazni őket, mint a peták! — Ha súlyosabb eset nem forog fenn.

Ezzel a típussal foglalkozzanak a bíróságok, fegyelmezzék őket azok és operálják ki őket, mint rothadt tagokat. Nem szabad azt a látszatot sem keltenünk, mintha puritánság alatt rendtelenséget és piszkot értenénk az omladozó, hideg, sötét, takarítatlan templommal, s a szolgálattelvők távolról sem divatos és nem túl tiszta öltözetével. Némely körökben meg mintha az a babona lenne elterjedve, hogy a basszus hangnak feltétlen hódolat jár (mint az orthodox hosszú szakállnak) s tulajdonosa nem köteles nagyon sokat dolgozni, hiszen minden szava zenei gyönyört szerez hallgatójának.

Ezek a mi ismertető tárgyalásunknak csak riasztó határesei. Térjünk is vissza érdemesebb és nyugodtabb területekre.

A reformáció szigorú eljárása és Kálvin álláspontja e dologban nagyon ismeretes. Ha valaki a legszentebb dolgokkal visszaél, annak van legsúlyosabb következménye. Legrombolóbb hatása és büntetése. Amint az Istennek hűséges szolgálói az emberiség legjavához tartoznak ezen, a földön, úgy a gonosz papnál *rosszabb nincs* a földön.

Illetlen, modortalan, „éktelen“ magaviselettel a lelkész könnyen elidegeníthetne olyan embereket, akik pedig meleg szimpátiával, bizalommal fordultak volna az egyházhoz, öltözködésben hiányosságokat egy lelkésznek fokozottabban beszámítanak. Vagy méltán megbotránkoznának azon, ha egy ügyet nem intézne el a bélyegköltség hiánya miatt. Nyúljon a zsebébe és tegye a postára a levelet. Ha megkapja jó, ha nem úgyis jó. Perselybe is kell tennie, s nem mehet el a lelkész a „kített jegyek“ előtt, ahogy némelyek a perselyt hívják. Egyáltalán, mivel a lelkész fizetése „más lapra tartozik“, mint más egyházi kiadások, éppenséggel kívánatos, hogy lelkész az egyházi gyűjtésekre privát pénztárcájából adakozzék.

A nem harcoló egyházban, ahol folyton mondogatják: békesség, békesség, de nincs békesség, ahol folyton hangoztatják: szeressük egymást, de azalatt értik, hogy „szeretetből“ mindent nézzünk el egymásnak, — mégis csak van egy áldatlan küzdelem: a hasznon és dicsőségen megosztozni nem tudók közt. Mert abból *soha sincs elég*. Ha ehhez járulna hozzá a két, három, vagy több lelkésszel bíró nagy gyülekezetben a palástos emberek egymással való küzdelme, ott a csatát nyerő mindig a Sátán. E mellett minden pap azt hiszi, neki van „igaza“.

Sokszor hangoztattuk, hogy az egyház ügyét az önző, hitetlen világban csak harcok árán lehet előre vinni. Megszégyenítő, hogy sokszor függő helyzetben levő segédlelkészek, nehezen élő keresztyén egyesületi titkárok és vallásoktatók, néha újságírók *nagyobb bátorsággal, szent kockázattal* szolgál-

ják az igazság és erkölcs eseményeit, mint jó, biztos pozícióban, állásban levő egyházi és világi emberek, akiket különféle „érdekek“ kötöznek meg.

Nincs a világnak az a hadvezére, mely ilyen tisztikarral és olyan ellenséggel csatát tudni nyerni. Valóban csak Krisztus képes reá. Luther is sokszor emlegetett ilyeneket.

Az egész magyar református közvéleményt nagyon fájdalmasan érintette Móricz Zsigmond: „Fáklya“ c. műve, hozzá Szabó Dezső: „Elsodort falu“-ja. Pedig tudjuk, hogy nagyrészt szigorú megfigyelésből létrejött fényképek azok a leírások. Túlzásaikban is reánk nézve keserves megállapításokat tartalmaznak. Megbocsátunk nekik s az Isten is bocsásson meg nekik főként azért, hogy a „másik oldalon“, a klérus körül nem fényképeztek, pedig ott *még több lefesteni való akadt* volna. De mi „kisebbségi“ sorsunkkal is tisztában vagyunk.

Vigasztalásunk, hogy az irodalom másféle református lelkészi típusokat jobban ismer és szeret, nem is szólva „Az elmúlt harangok“ hőséről, s a belmisszió mai hőseiről.

Nem jó, ha a lelkész szereti a szórakozási alkalmakat, azokkal sok időt tölt és terheli a lelkét. Nem célszerű a parókia, lugasában kártya és italos kvaterka mellett eltölteni a hosszas délutánokat a falusi intelligenciával, néha kétes értékű emberekkel. A belmisszióból kevés, a külmisszióból sok: nem volna rendén. Vasárnap délután alig várni, hogy a templomozásnak vége legyen, s elő a kocsi, a szomszéd falusi mulatságra, másnap, hétfőn jóízűen nézni, hogy dolgoznak mások. Ez nem vezetne jóra. Nem illene az sem, hogy reggel meg vadásruhára kapva a palástot, a puskát a templom oldalához támasztva sietve igyekezne be a templomba és ki onnan, föl a kedves vadászatra. Éktelen dolog volna az is, ha egy lelkész nyári negligésében, hiányos ruhadarabokra kapná fel a mindent elfedő palástot, hogy a rövid keresztelési szertartást elvégezze.

Vájjon szabad volna bárkinek a kegyes énekeket és dicséreteket travesztálni, kiforgatni, dévaly szórakozásra beállítva a parókiára: „Uram téged tisztelünk“ üdvözlettel. Nem felelhet erre a pap ezzel: „Áldott, aki jó az Úrnak nevében“ (névnapra). Mire még csúfosabb lenne a cimboráknak újabb idézete az úrvacsorai énekből: „Szolgáltasd ingyen az italokat, Oltsd el végképpen szomjúságunkat“.

Mit érdemelne az a kántor, aki a kisváros bájos hölgytagjainak szórakoztatására a vasárnapi előjátékba egész sor népdalmelódiát fűz be, hogy verseny legyen belőle a délutáni uzsonán: ki ismert fel több nótát a templomban?

A bűnökkel, visszaélésekkel és a korszellemmel vívott sok nehéz és többször meddő harcában imígyen kiált fel a „péceli kör“ vezetője, az áldozatos élet után elköltözött Forgács Gyula keserű fájdalommal: „Ha az utcán agyba-főbe verve, vagy épen

holtan találnak egy embert, megindul a nyomozás s a tettet körözik. Nálunk meghalhat a gyülekezet, üressé lehet a templom, árvaságra juthat az úrasztala, baptistává lehet a gyülekezet egyrésze hadat üzenhet egymásnak a tanító és a pap, a pap és presbitérium, elzülhetnek a serdülők, meglazulhat a családi élet szent köteléke, elterjedhet az egyke, — felsóhajtunk: óh, gonosz világ!, s aztán egypár túlbuzgó pietista nekieshetik, ha akarja kibogozni a kusza szálakat, keresni a gyógyító balzsamot s cikkezni ezekről, de a magyar ref. egyház azért, ha a *gyülekezet* hitében és erkölcsében tönkrement, vagy a pusztulás útján van, még senkit nem von felelősségre.⁶¹

III. KÉSZ.

Harc önmagunk ellen.

Nem akard magadat megismerni?

Moody, a híres evangélista felsóhajtott egyszer: Több bajom van önmagammal, mint bárkivel, akivel valaha találkoztam.¹ Bárkire illik ez. Azt gondoltam, — írja Pascal —, hogy sok társat találok, akik velem együtt az embert tanulmányozzák, mert embernek való tanulmány, de tévedtem, mert kevesebben vannak, mint akik a geometriát tanulmányozzák.² Temérdek sokat tanulnak, mindennel foglalkoznak az emberek, *csak magukkal nem*. Mutatkozz be már önmagadnak!

Ismerd meg magad! kiáltja a klasszikus is, bár a kereszténységen kívül, de a mai ember egyiket sem hallja meg. A mai ember a magán kívül eső világot akarja megismerni, meghódítani és élvezni. Szakszerűleg a világot apró kis részekre osztotta s mindenki a „maga körében“ „érti magát“, ami aztán bámulatosan és siralmasan *kicsiny világgá zsugorodik*, ahol csakugyan „otthon van“. Mert csupán azt érti, tudja, kultiválja. De a *nagy összefüggéseket nem látja*, ami pedig az emberhez méltó. Az élet és világ nagy összefüggéseit, távlatait az emberi természetünk mélyreható ismeretével látjuk meg. Ismerd meg magadat? Minek! Nem érünk arra rá, hogy magunkba visszavonuljunk, mert akkor nem tudnánk elég időt fordítani „szakismeretek“ elsajátítására. Ez az első számú öncsalás.

A tudós Descartes és nyomán sokan hajlandók megengedni, hogy létezőnk, mert hiszen „gondolkozunk, tehát vagyunk“. De ezt is külső viszonylatokból, összefüggésekből, nem pedig az önmagukon való reflexiókból, elmélkedésekből állapítják meg.

De nem érdemes vesztegetni az időnket azzal, hogy bölcséletesileg állapítsuk meg: micsoda az ember, mert azt csak Isten tudja megmondani, és pedig közvetlenül az ő kijelentéseiben. Nézz a Biblia tükörébe, és alaposan *meglátod, ki vagy*. De *el fogsz szomorodni*. „*Önmagunk akarása a bűn egyetlen forrása*“,³ mondja egy nagy püspök. Mi pedig énünket szeretjük,

mert éppen erre neveltek bennünket e világban. Lakolunk is érte. Akkor vesztjük el életünket, mikor nagyon is *érvényesülni akarunk*. Jézus pontosan a fordítottját ajánlotta. Az igaz, hogy nehéz út, de jó. Valaki mondta, egy Epikur veszett el bennem. Óh bár elveszne bennünk az életélvezet sóvárgó Epikur, de nehéz kiirtani! Még akik elfogadták Jézust s lelkök teljes erejével rávetik magukat elhívásuk, rendeltetésük betöltésére, azok is tudhatják, hogy a lélek kész, de a test erőtelen. A legbuzgóbban átadott lelkek is számtalanszor elbuknak, testben-lélekből beszennyeződnek stb., ahogy azt a bűn és bűnös számtalan ismeretéből és saját *szomorú önismeretükből* tudjuk. Ha az igaz is alig tartatik meg, hát még az istentelen és bűnös!

De éppen ezáltal vagyunk tárgyunknál. Tisztában kell lennünk azzal, hogy „vétekből fogantattunk és bűnben melengetett az anyánk“. Ne áltassuk magunkat azzal, hogy nem kísértettünk meg és nem ront a bűn sokféle módon, úgy az eredendő, mint a szerzett bűn.

Az is igaz ugyan, hogy „a mi elménk könnyen esik ilyen szigorú szavak varázsa alá, mint: puritánság, tisztaság. A halál lehet csak tiszta és szűzies. Az élet tisztátalanság. A tény tisztátalan. Minden dolog magán hordja *egy másik nyomát*. Az egészségünk parazita baktériumoktól függ. A legtisztább vérű embernek is volt fertőzött vérű őse. Ez a balgaság, a közönséges gondolkodásnak érthetetlen idealizmusa tölti meg ma az életet kegyetlenséggel, kizárással, részleges öngyilkossággal, titkos szegyenel.“⁴

Igen, e gyarló porsátorban újabb meg újabb tisztulásra van szükségünk. De, ha bűneitek olyan veresek volnának is mint a skarlát, fehérebbek lesznek a hónál. Jézus vére által. Ugyanő, mint a hívők pásztora és gyülekezetének feje, az ő híveit is megbízta egymás tisztogatásával, javításával, mint a szőlőt megtisztítják és az aranyat tűzben megpróbálják.

A testi önfegyelem, az aszkézis.

Ezzel a gyarló emberi énnel: a romlandó és halandó testtel és a fertőzött, bűnös lélekkel úgy akartak elbánni sokan, hogy a legszigorúbb fegyelmezés, sőt sanyargatás alá vetették. Az őskereszténységben és a középkorban ez gyakoribb volt. Manapság még istenfélő, kegyes embereknél is sokkal ritkább. De korunkban is van számos példa rá úgy róm. katolikus, mint protestáns területen. Az aszkézist, vagyis a szigorú testi-lelki fegyelmet jó *eszköznek* tartják az ember *javítására és Istenhez közeledésre*. Aki testileg szenved, megszűnik a bűntől (I. Pét. 4:1.).

James, a kiváló lélekbúvár szerint az aszketizmus, a szigorú önfegyelem lehet:

1. a szervezeti keménységnek kifejezése,
2. a tisztaság szeretete,
3. a szeretet gyümölcse, mely áldozat fényében jelenik meg,
4. lehet önkínzás és gyötrődés, amely a kiengesztelődés gondolatával van kombinálva,
5. előfordul lelkibeteg egyéneknél,
6. ritka esetben nemi eltévelyedés, perverzítás.⁵

Az 1. pontra az a megjegyzésünk, hogy egy határozott keresztyénnek joga van arra, hogy szigorú regulában tartsa magát, mint Jézus Krisztus jó vitéze. Hiszen még sportemberek is megteszik ezt és „mindenben magatúrtatók, hogy romlandó koszorút nyerjenek“, mondja Pál apostol. A 2. féle aszkézis mindenki előtt csak rokonszenves lehet. A 3. pedig egyenesen tiszteletreméltó, ha az nemcsak a szeretet, hanem a kegyelemért hálas szeretet gyümölcse embertársainkkal szemben. A 4. típusnál már komoly korrekciót, igazítást kell alkalmaznunk, mert magunkban Krisztus nélkül sohasem engesztelődhetünk ki Istennel. Viszont ő érettünk mindent elvégezett egyetlen áldozatával. Az 5. és 6. pontok alá tartozó embertestvéreinknél bizony csak gyógyításról és ápolásról lehet beszélni.

De még túlzásaival is megható a szentek aszkézisc. A „Szentszív“ rend alapítójáról, Margaret Maryről olvassuk, hogy a kín és szenvedés szeretetében *kielégíthetetlen* volt. Többször mondta, hogy „vidáman tudna élni az ítélet napjáig, ha gondoskodnának elegendő szenvedésről — az Istenért. De egy napot élni szenvedés nélkül, elviselhetetlen lenne“.⁶ Nehezen értjük ezt és Margaret Mary ugyan nem protestáns eszmény, de történelmi értékű eredményei csodálatraméltó önfegyelmén kívül is elismerést követelnek.

A szenvedés és szomorúság *javitja* önző természetünket. „Az orcának szomorúsága által jobbá lesz a szív.“ (Péld.) Ezért is alkalmazza Isten oly sokszor és sokféleképpen a szomorítást. Nem is tud az ember megjavulni, ha sohasem szenvedett. A bő mértékben szenvedők, nagyon sokszor bővülködnek az irgalmaságban és jóságban is. A szomorúság mindig őszinte, de a vidámság nem. „A türelmes lemondás a szenvedésben annak a jele, hogy az életre való természetes (erőszakos) ösztön, mely lázadzik a szenvedés ellen, csakugyan *meg van törve* és enged egy magasabb akaratnak. Ez az oka, hogy a szív mindig akceptálja a szenvedést és a tűrés a kiengesztelés jellegével bír.“⁷ A szenvedő szív megfog. A középkori aszkézis gyakorlata sok szenvedéseivel sok gögös, hatalmaskodó, önző és tisztátalan szívet megtört és megjavított. Most arról beszélünk, amiben igazuk volt és nem arról, amiben nem volt igazuk. „Ami igaz az aszkézisre és önfegyelmzésre, érvényes másféle fegyelmzésre is. Ami tudtunk nélkül jön reánk: betegség, kín, gondok, kisebb bajok: bizony

ezek is fegyelmeznek bennünket. Shakespeare is mondja: édes a nyomorúság haszna. Bacon: az ótestamentum, áldása a virágzás volt, az új testamentumé a nyomorúság. Dr. Johnson azt vallja: a nyomor nem oka minden erénynek, de mégis a nyomorúság sokkal több *erényt produkál*.“⁸ Jó Atyánk kénytelen így bánni velünk. A mi Arany Jánosunk is mondja: „... ha nem is a vallás, Istenhez téríti az oldalnyilallás“. A testi szenvedés és nyomorúság sokszor segíti a lélek fejlődését, ellentétben a klasszikus „humánnummal“, mely a szenvedés minden áron való kerülésével keresi az emberi boldogságot.

A szigorú önfegyelmezés sokszor azért nem talál követőkre, mert az élet ős halál fogalma nálunk embereknél nagyon ingadozó. A fizikai organizmus feloszlását értjük alatta. Az kétségtelen, hogy a teremtett lények folyton születnek — testileg — és felozlanak. „Mi azt szoktuk képzelni, hogy a természet élettel van tele. Holott az halállal teljes.“⁹ A halál szakadatlan. Valójában mind a kettő igaz: a természet élettel és halállal teljes. De másfelől igazi lényünk, a lelkünk ilyen változásnak nincs alávetve, mert folytatja életét még a gonosz lélek is. „A folytonosság törvényét Drummond a törvények törvényének mondja. (A modern ember nagyon félti drága testét, a középkori szent nem féltette.) Tényleg, ha örök folytonosságunk van, örök-életünk is van.“¹⁰ Azaz folyton létezzünk. Ha magára a fizikai testre térünk vissza, „minden organizmus *részben élőnek, részben holtnak* tekinthető.“¹¹ Testünk folyton hal és újul. Az alvásban „*elvesztünk*“, íme mégis „*felébredünk*“. Ez maga milyen nagy csoda, a léleknek önszünetelési csodája. De meg az örök folytonosságú lelkiélet is igen változó tartalmú. Egyiket megszakítja, másikat újra kezdi a saját kitűzött céljai szerint. A keresztyén ember újjászületésénél, „amely pillanatban az új élet megkezdődik, feltámad a vágy, hogy már a régivel szakítsunk.“¹² Új élmények jönnek. Talán régi barátainkkal, sőt családunkkal is szakítunk. „Az újjászületésnek *elsatnyulással kell társulnia*. Ez a mortifikáció igen figyelemreméltó, hogy az új testamentumi írók különböző módon bár, de egyforma hévvel ajánlják ezt a különös módszert“ „A bűnök egy nagy osztálya csak az öngyilkosság bizonyos útján győzhető le. Általában a testi vágyak és szenvedélyekből származó bűnök ezek, melyekkel azonnal szakítanunk kell.“¹³ Fokozatosan sokkal nehezebb. A bűnök másik osztályát a fokenkénti megökléssel győzzük le. Az embernek hosszú, megalázó fegyelmezésnek kell magát alávetni.¹⁴ Itt a türelem a fő. Érdemes ezt vállalni. íme, így nyilatkozik a testi fegyelmezésről egy újkori természettudós és keresztyén író.

Sokan estek a Sátán áldozatául úgy is, hogy elhitték az átkozott szugesztiót: *javíthatatlan vagy!* Hiába minden, elhibázol ezután is mindent. Sokan akartak már öngyilkossággal szabadulni az emberi romlott és bűnös természettől e miatt-

Pedig nemcsak az öngyilkosság tilos, de még szántsándékkal, mesterségesen előidézni is a szenvedést, annak remélt erkölcsi és lelki hasznáért: eltévesztett, hibás, káros dolog. Hoz elég szenvedést és megpróbáltatást maga az élet számtalan körülményeivel. Kár lenne szándékosan szaporítani. Elég, ha mindenki hordozza a maga keresztjét. Schleiermacher is hangoztatja, hogy: a Szentírás határozottan tiltja, hogy bármi *bajt önként* hozzunk magunkra. Ugyan ő egyik nagyszerű munkájában az aszkézis egyik reprezentáns módjáról, a böjtölésről írja: „nem a böjtölés az igazi érzületnek a tiszta kifejezése, hanem *egyedül a mértékletesség*, ez a finom és nemes fegyelem. A közös étkezés erkölcsi értéket nyer. A böjtölés azonban nem, mert míg a testi erőt csökkenti, erkölcsi közösséget nem hoz létre.“¹⁵ Tulajdonképpen szétválasztja az embereket. „Az aszkézis sokszor történt már a régiek között is versenyből és hiúságból. Azért a túlhajtást zsarnoki és ördögi önsanyargatásnak nevezték. Sokan tartották: minden, ami mértéktelen, az káros.“¹⁶ A mértékletesség már fegyelem. Bár az evangéliumi protestantizmus elvei és gyakorlata szerint az önsanyargató aszkézist elítéljük és kiküszöböltük, emellett Schleiermacher bölcs szavait a böjtre nézve mégis csak bizonyos fenntartással fogadhatjuk el. Az élet azt igazolta, hogy a böjt okosan végezve sokszor hasznos a lelkiélet javítására és fejlesztésére, s mikor az egyház mindenkinek a szabad akaratára bízta, hogy böjtöl-e vagy sem, kivette az aszkézis méregfogát. Ami pedig a kérdés szociális vonatkozását illeti: bizony van idő és alkalom eleget együtt lenni az emberekkel, néha tulon túl. Mikor az étkezőasztaltól elhúzódva böjtölésre visszavonul valaki, ugyanazt a hasznos lelki gyakorlást végzi, mint mikor az ajtóját bezárva Igét olvas, vagy imádkozik. Kálvin sokszor és részletesen beszél a böjtről, ami nála egyházfegyelmi eszköz és mód is. Mikor Kálvin a böjtről beszél, kifejti azt is, hogy milyen módon kell azt csinálni, még az ételleket is szabályozva. Ez ma már túlhaladott álláspont.¹⁷ De a lényegét el nem hagyjuk. Ma inkább azon igyekszik a szociális közfelfogás, hogy minél kevesebben böjtöljenek. Ma az ideál a mértékletesség. De azért Kálvin emelkedett, messzelátó szellemiével nem értékeli túl a böjtöt, sőt óv annak hiányától, túlzásaitól s harcol elferdülései ellen. Vitázva mondja: „Szóval Istennek legfőbb tisztelete ezek szerint abban áll, ha az ember a hűségűektől tartózkodik és azok kivételével bővelkedik más ételek minden fajtájában. Viszont az a legnagyobb és halállal is alig engesztelhető istentelenség, ha valaki holmi apró szalonna vagy penészes húsdarabokat házi kenyérral megízlelt.“¹⁸ Mennyire tévednek! A lényegét és igazságot itt sem engedi el-sikkadni Kálvin.

Tehát igenis, az egyház mindenkinek *jogot ad* a böjtölésre. (Sajnos, az élet pedig nagyon sok embernek ad kényszerű al-

kalmat.) Általában „mégis azt kell mondanunk, hogy az abstinencia önmagában véve nem jó. Az erény abban van, amit tesz s nem abban, amit nem tesz. Mint ahogy a bűn meg inkább abban van, amit nem tesz, mint amit megtesz.“

A szabadság ürügy a testnek.

A „felvilágosodottság“ és a gazdasági meg erkölcsi „szabadelvűség“, a liberalizinus egymásnak csinálta az utat a szabad erkölcsökhöz. Az útszéli filozófusok, fél- és álműveltek, életélvező Epikurok így szólnak: Miért ne tudják meg az emberek a nemi életről a valóságot? Minek azt a serdülők előtt titkolni, amit maga a természet nyíltan előhoz? „Beteges feltevés azt gondolni, hogy a mi szemérmetlen és zajos nemi érdeklődésünk, nemi színdarabjaink, nemi filmjeink és előadásaink és a lélektani elemzés *nem karrikatúrája* minden információjukkal együtt segítenének az ifjak életét megtisztítani. Úgy látszik, hogy mindent tudnak a nemi életről, de az egy nyílt kérdés, hogy a következők mennyire igazolják az eljárást. Nem tudjuk ruhánkat *piszkos vízben kimosni*. Egy anya, aki megtanította fiának a nőiség tiszteletét, megadta fiának a tisztaságát, az alapvetését. Az egyház, mely felövezi az ifjúságot azzal a tudattal, hogy az élet szent, vesztethetetlen értéket jelent.“¹⁹ Komoly férfi szava ez. De milyen nehéz a szülőknek ide vezetni a gyermekeiket, különösen a fiaikat. Az utca tele van szemérmetlen plakátokkal, az újság pikáns történetekkel, az iskolában a „jó pajtasok“, ha nem a másik utcában levő fiú- vagy leányiskola növendékei „érdeklődnek“ kölcsönösen egymás iránt, s az ipar és üzlet is készségesen kiszolgálja a vágyakozókat, mint Paulsen mondja: „A mai társadalom az evés és nemi élvezetek *szolgáltatába állítja* a legválogatottabb élvezeteknek szolgáló ipart.“ Amint már idéztük.

Szeretnénk tudni, mi jogon nőttünk mi túl őseink azon szabályain, hogy *senkise játszhasson büntetlenül a szerelemmel* s így az étellel se. Miért szabad szinte kivételesen ezen a téren minden? Az utálatos és megbotránkoztató, strandnak nevezett kéj fürdő nem a keresztyén erkölcs terméke. Strand különben is folyó vagy tengerpartot jelent, ahol nyilvánvalóan tisztos távolban és a legjobb helyen már a partalakulatok és növényzet elkülöníthetik egymástól a fürdőzőket. De ezen a strandon a teljes mezítelenségnél kihívóbb pár centiméteres ruhasávoval öltözködve ott lubickol, úszkál és fetreng a homokon egymás mellett a tanár és leánytanítványa, az apa és nagy leánya, a lelkész és asszonyhívei, apró gyermekek, öregek, fiúk, leányok. Támogatja őket az „orvosi materializmus“, mely a „test edzésének“ *ürügye* alatt nyílt utat mutat a sorvasztó érzékiségre.

Egy nagy alföldi városban soha nem történt az meg,

hogy összefogjon s a városi tanácshoz egyértelmű kérvényt írjon alá a református, a róm. katolikus, evangélikus és zsidó felekezet képviselője, hogy külön „strand“ legyen férfiak és nők számára. A kérelmet nem teljesítették.

Az egyház híveitől kevés szerelmet és sok gyermeket kíván. Nem az van megírva: megmarad a hit, reménység és szerelem, hanem megmarad a szeretet. Ez volna „ellentéte“ a szerelemnek. Megmarad a szeretet és a gyermek, de a szerelem nem. Ezért igen kevés kell belőle. Az egész újtestamentum egyértelmű álláspontja ez.

Egy okos asszony mondta egy köztiszteletben álló és jófellépésű emberről: „úgy hat rám, mint valami rossz szag“.²⁰ önkéntelenül irtózott tőle. Ez az asszony nem tévedett, mert elég sokszor származik rothadt beszéd nagyon jó megjelenésű emberek szájából, *önzés és élvezetvágy ütközik ki* minden szavukból és mozdulataikból, élvágyó, cinikus mosolygásukból. A keresztyén hamar észreveszi — különösen a női érzékenység — a „kénszagot“, az ördög közeledését. De az is igaz, hogy a világ fiai sem szeretnek bennünket, mert mi meg a „halál illatja“ vagyunk nekik ítélete® magatartásunkban, míg a testvéreknek „élet illatja“ vagyunk (II. Kor. 2:16.) a bizalom és szentet közösségében.

A házastársi hűséget is főleg a nő védi ebben „a parázna nemzetiségben“. Jaj annak a férfinak ős családjának, akit már a presbitérium véd meg a paráznaságtól. Elkésett ott a fegyelem. A házastársakat talán mindennél erősebben a gyermekek fegyelmezik „Házaspárok, akiknek minden mozdulatát örökkévaló gyermeklelkek tágranyílt szemekkel nézik, hogy belőlük maguknak életprogramot olvassanak ki, nem élhetnek másként, csak szentül“.²¹

Sokkal hamarabb megérti ezt a mai fiatalság, mint gondolnánk. Fiúk, leányok, főleg vallásos indítékokra sokszor szent fogadást tesznek tisztaságukért, Egy jó könyv (sokkal több ugyan a rossz) megbecsülhetetlen szolgálatot tesz a társadalomnak, mint pld. dr. Tóth Tihamér, vagy dr. Csia Sándor könyve. Kár, hogy az előbbi erős felekezeti vonásokkal van megtűzdelve.

Vigyáznunk kell arra is, hogy „ne mutogassuk az ifjúságnak folyton a veszélyes pontokat, kivált annak, aki nincs veszélyben. Mint a világító torony fehér sugarai a tengerre esnek és csak egy vörös sugárkéve esik a veszélyes sziklára, amit *nem is lát* a jó helyen járó“.²²

Jól mondja egy igazi tudós: „Isten a szerelmet azért is adta, hogy önzésünket fokozatosan kioltsa az által, hogy nekünk a másik nemben egy objektumot mutat, a mi legközvetlenebb és legönkéntesebb *szeretetünk számára*.“²³

Bár Isten örök terveiben nincsen „ha“ és „volna“, de emberi gondolkodás szerint azt hisszük, hogy a nemiség vonzalma,

tisztelete és türelme nélkül az egynemű ember *kiirtotta volna egymást*. Így ember nélkül — talán csupán növényi és állatvilággal — keringene ez a föld a világűrben,

A keresztyénségen kívül érvényesül majdnem teljes szabadosságban a nemiség más, szenvedélyekké fajult ösztönökkel együtt. Fosdicknál olvassuk: „Egy kíséret nélküli leány csoport valószínűleg a legjobb családjainkból, egy nyilvános, szervezett társaságban európai kirándulásra indult. Az egész úton olyan mértéktelenül ittak és dohányoztak, hogy egész szemérmetlen viselkedésük a társaság botrányává lett. A szabadságnak azelőtt nőnek soha meg nem engedett mértékét élvezték. Elárulták a *teljes képtelenségüket* az azzal való élésre. Ha csak az előző generáció társadalmi korlátai között lettek volna, *ugyanazon leányok* valószínűleg szerény, öntisztelő fiatal nők lettek volna.“²⁴ Ki engedte el őket? Bizonyosan nem tartoztak valamely keresztyén mozgalomhoz és megmutatták rabszolga mivoltukat. Ne csudálkozzunk aztán, ha ilyen „keresztyén“ országbeli kultúra *nem kell más népeknek*. „Egy régi divatú kínai otthonban a leány 12. évétől kezdve nem megy ki a házból, míg férjhez nem megy. Egy japán leány mikor felnő, elmondhatja, hogy nem ment annyira közel férjhez, még testvéreihez sem, hogy a kezét megérintse. Mi nyugaton éppen az ellenkező módszert próbáljuk meg.“²⁵

Az érzékiség kiirtásánál több és jobb a mértékletesség.

Hasonló tévedés a „szemtelen“ nemiségnek tervszerű kiirtása is. Ma a róm. katolicizmus csak a papságot kényszeríti bele a cölibátusba, a középkorban azonban a lovagoknak is számtalan esetben diktálta mint becsületbeli kötelességet. „Minél érzékibb egy nép, annál jobban csodálja az aszkétikus életet. Bizonyára nem esetleges dolog, hogy a hevesebb román népek ragaszkodnak a róm. katolicizmushoz, szerzetességhez, cölibátusához, míg a germán népek között a mértékletességi mozgalmak vannak otthon.“²⁶ Ez történelmi tény. Ebben az erkölcsi világnézetben szükségképen meg kellett lenni a fékevesztett kitéréseknek is férfiaknál, nőknél egyaránt. „A keresztes háborúkban exaltált lelkű — sokszor igen magas rangú nők — dobták oda magukat a durva katonáknak, hogy a *test hiábavalóságát* megmutassák. Nem ismerték a fehér fényel sugárzó Mestert. Ennek az ellenszere nem az, hogy „vágd le a botránkozató tagot“. Az operáció mindenestre nem a normális, hanem a beteg állapotra tartozik. A testet nem amputálni kell, hanem gondozni. A cölibátus lehet tisztátalan a vágyban és az abstinens mértéktelen a beszédben. Szüzesség és mértékletesség nem a test megvetésének a formái, hanem a *test ellenőrzésének* a formái.“²⁷

Ez a valódi élet bölcsesége. Mind a két véglet a becsületes, természetes életútnak két mély árka, bármelyikbe, vagy mindkettőbe belefordulhat életünk szekere. Úgy a fajtalan buja érzékiséget, mint a nemiségnek kegyetlen extirpatióját, kiirtását egyformán meddőséggel bünteti Isten. Egyiket sem áldja meg boldog termékenységgel.

Nagyon könnyű úgy a történelem távcsövén, mint a mai kor vizsgálatának mikroszkópján megállapítani, hogy *minél érzékibb* egy kor, buja, parázna egy társadalom, *annál kevesebb a gyermek* és kipusztulnak. Nézzünk csak bátran szembe a valósággal, tényekkel és kormányozzuk azokat. „Nem kell elfelejtenuk, hogy a dolgok valóságos természetéből folyólag a nemiség az ifjúság életében és gondolkozásában igen nagy szerepet játszik. Az esetek igen nagy számában a nemi viselkedésből sokat megértünk a fiatal emberek és nőknél a Krisztusért való elhatározást és munkát illetőleg is. Mit tegyünk itt, ahol az elnyomás nem ajánlatos és a kiküszöbölés nehéz”? Haszontalan dolog játszani bizonyos betegségektől ős testi gyengeségektől való félelmen és rémítgetésekkel javítgatni. A legmagasabb alaphoz kell fordulni: becsület, tisztaság, jövő generáció érdeke stb.“²⁸

Egészen biblikus alapon áll a házasság tekintetében a keresztyén ókor, mely még *nem ismerte* a VII. Gergelytől rendelt egészségtelen cölibátust. „Maguk az apostolok példájukkal bebizonyították, hogy egyetlen bármi kiváló cselekmény szentségéhez sem méltatlan a házasság.“²⁹ Megdönthetetlen érv ez. A niceai zsinaton elfogadták Paphnueius nézetét, aki kijelentette, hogy a szüzesség az, ha valaki saját feleségével él.³⁰ Íme a szüzesség megőriztetik. Ugyanezt mondja Chrisosthomas,³¹ aki pedig e tekintetben illetékes: a tisztaság első foka a valódi szüzesség, a második a hűséges házasság. Hasonlóképpen ezt vallja Kálvin is. Az ókori pogányok előkelő szellemei is felfigyeltek a keresztyéneknek az élet tisztaságában megnyilatkozó erejére. Libanius, a híres retorikai iskola feje, így kiáltott fel, mikor megismerte őket: Pro quibus feminas habent eristiani.³³ Magyarul így van: óh, micsoda asszonyaik vannak a keresztyéneknek! Sokan inkább meghaltak, de *ártatlanok* maradtak! A keresztyén mártírnőknek a lépéseiben voltaképpen a római légiók érclépései döngenek. Mert ez asszonyokban a legnemesebben egyesült a halálraszánt következetesség a finom szelídséggel.³⁴ Jóság és erő együtt, Erősebb volt ez a légióknál is!

Legyetek férfiak, legyetek erősek.

„A férfi kívánczása Éva után: a természet (Natúr), Mária utáni óhajtozása műveltség (kultúr), de ez egyben a természet védekezése a természetellenességgel szemben“,³⁵ mely megromolhat. Ez egyetemes keresztyén ideál. A keresztyénség a férfi lelkében az együttérzés örök asszonyi elemét ébresztette föl. S ez által megteremtette a lovagiasságot s a férfit még *férfiasabbá tette*. S míg a nő őt a szeretet nagy fegyelmezése által korlátozta, a keresztyénség a női lélekben egy örök férfi elemet is keltett föl, mint Augusztinusz monda anyjáról: Egy gyöngye nő ugyan, de férfias az ő hite által.

Az önfegyelem, önmagunk öldöklése feltétele a tisztább életnek, de semmiesetre sem helyes az ösztönök követése. Ha a férfi technikai és politikai organizátor, ugyanazon szervezet megszellemesítése, lelkivé tétele a nő feladata,³⁶ s ezt teljesítse is. Minden kor erkölcsét a női erkölcs határozza meg. Sokan súlyos fogalomzavarban vannak. A keresztyén egyházak követelményei tekintetében is. Nem a sexuális érzés a baj, hanem aa abból csinált sexuális *fantázia*, a nemi képzelgés. Nagyon tart-suk szem előtt, hogy a tisztátalan gondolatok eredete egy alapjában véve nagyon szép Ösztön, a sexuális ösztön helytelen irányba vitele, pervertálása.³⁷

A baj ott kezdődik, ha mint az élet legfőbb javát tekinti valaki. A „boldogság“ fogalma is ilyenformái. A sexualitás, mint alacsony, szűk életkor nagyon primitív, szegény igényű világnézet. De a testi hajlamú emberek *nem győznek betelni vele* és a körül forognak folyton, nem emelkednek éppen általa szellemibb légkörbe olyan feladatokra, amelyekben a nemiségnek már semmi szerepe nincs. A mai társadalom sokszor gyermekesen neveletlen és kíváncsi.

Az erkölcsi tisztaság az, erkölcs sarkköve és pillére az, élet templomának felépítésében. Az igazi tisztaság az erények erénye — mondja Foerster is.³⁸

A középkorból a protestáns Foerster elmond egyik könyvében egy nagyon épületes történetet. Tudvalevőleg Loyola egy harctéri sebesülése után szánja rá magát, hogy Isten és Jézus szolgálatába áll. Reconvalescens, lábadozó állapotban fivére kastélyába megy pihenni, ahol nagyon szép és rokonszenves sógornője iránt szerelemre gyullad. Fogadalmát azonban erősen tartva, vasakarattal fojtja el érzelmeit és kevés indokolással ott hagyja a szíves vendéglátó hajlékot. Útközben lóháton poroszkálva, újra csak üldözi a bájos nő képe. Hogy elriassa, elővesz táskájából egy Szűz Mária képet és azt nézegetve imádkozott, de ím a Sátán újra megjelen. A Szűz Mária kép vonásaiból egyszerre csak kezd kibontakozni a szépséges sógornő arca. Erre Loyola szent haraggal széttepte a Mária képet és a nyereg mel-

lett kétoldalt ledobta az útra... A kísértő nem tért vissza... Jellemző Loyolára — ha megtörtént. De mindenesetre Loyolával megtörténhetett ilyesmi. Hogy ki és mi volt Loyola, azt megtudjuk a történelemből: önmagának és másoknak parancsoló Lélek.

De senki ne merészelje mondani, hogy Luther nem lett volna e téren is ugyanolyan hős, nem is szólva Kálvinról! — Saphira Mirjám egy irodalmi híresség és szépség volt a maga korában, Éveken át egy fiúiskola élén állott és hogy csak a tanítására figyeljenek, előadása alatt sűrű fátyolt viselt.

Az önuralom megszerzése részletfizetésre.

Tovább menve most már azt lássuk meg, hogy mégis milyen út és mód van arra, hogy az óembert megváltoztassuk. Mert mégis csak centrális, központi kérdés az, hogy a bűnösök, önző tévutakon járók felismert énükkel mit kezdjenek és mit tegyenek? „Mivel az önakarat minden bűn gyökere, le kell azt győznünk, önérvényesülésünk eszméje nem hibás magában véve, de végzetes lehet, mivel *félreismeri a bűnt* és a jellemnek ahhoz a fokozatos rosszabbodásához vezet, ami az *önhódolás* magában hordoz.“³⁹

Ez is igazság, de még más is kell hozzá! „A lelki élet számára az alap a természeti ösztönök fegyelmezése által készül el. Kiirtani nem lehet, mert ez érzéketlenséget, végeredményben halált jelentene, hanem annak a kielégíttetését úgy kell szabályozni, hogy ne zavarja, hanem előkészítse a magasabb lelki élet fejlődését.“⁴⁰ Erről már szoltunk. Ennek az útnak az elejét az önfegyelem kövezi ki. „Az önfegyelem akár a történelem nagy szembetűnő jeleneteiben, akár a mindennapi életben szemléljük, pontosan ugyanaz fajban, minőségben, csak fokozatban különbözik.“⁴¹

Sokan egyáltalában nem akarják sem a fegyelmet, sem az önfegyelmet vállalni, ha az erősebb testi formákban nyilatkozik. Pedig e nélkül sohasem leszünk önmagunk felett urak. Sokszor elmagyaráztatjuk az Úr szavait, pedig azt úgy kell venni, ahogyan mondta, Világosan mondta: „Vágd ki a szemed, ha botránkoztat téged“ stb.; itt semmi gyalázat nem esik az anyagi világra és a testre, ellenkezőleg, szembetűnőleg benne van, hogy a teljesség (két kéz, két szem) többet ér.“⁴² Az épség jó, az erkölcs jobb. Ha mégis lelki érdekből le kell vágni, tehát vágd le! Esetleg ha te nem akarod, Isten levágatja a villanyossal vagy seb üszkösödéssel és lelki javadra lesz stb. A testi fegyelmezés a keresztyén fegyelmezésnek szükséges része. „Ne felejtsük el, hogy a testnek minden bűne mindenek előtt a *lélek bűne*.“⁴³ Így is van. Elfelejtjük nemcsak a régi zsidóknál szokásos

(Jézus is említi) de a keresztyén egyháztörténelem tanúsága szerint az őskeresztyénségben elég gyakran előforduló eseteket, mikor az érzékiségük megfőkezésére egyesek (Chrisosthomus és mások) megcsonkították magukat. Az álhumanizmus a komoly önfegyelem legnagyobb akadály, amely brutálisnak tartja a testi fenyítéket. De hát a nemzetek és társadalmak sokasodott bűnei miatt büntetésből reánk bocsátott *háborúk* nem brutálisak, melyek minden író képzeletét és tollát rettenetesen *túlhaladják*? Nem egyedül a szigorú morállal kerülhető el a háború és más csapások? Csak egy magasabb fokon maradhat el a testi fegyelmezés, mikor Isten adományait személyesen méltányoljuk és elfogadjuk. A hit is azért egy tekintetből gyakorlati fegyelmezés. Nincsen a penitentiában önmagában erény. Megsanyargatni a testet és korlátozni annak erejét, nem út a kötelességhez, a fegyelmezés inkább az egészséges tevékenységben áll. Mikor a fegyelmezés csak az önközpontosításnak egy másik formája lesz, az beteges és egészségtelen. Ezt mind tudjuk, de ha valaki ismerve saját természetét, azt nem tudja alakítani nagyobb szigorúság nélkül, ám bátran tegye meg a magasabb utért. A ker. fegyelem lelke a szeretet, a teljes átadás,⁴⁴ mely nagyobb jót akar. íme a szeretet, mely a „tökéletesség kötele”. Ez átadás áldást, néha életáldozást is jelenthet.

Ugyanannyi erőbe kerül egy indulatnak a kormányzása, mint egy csatahajóé, vagy egy országé. Néha még nehezebb a kevesen hűnek lenni. Tehát nagyjában és általában egyforma nehéznek vehetjük. Magának az „igazságnak első kifejezése az önitélés, önellenőrzés és önfeláldozás. A szeretet is az igazság virága. A szigorúbb szó, mely önfékezést és ellenőrzést kíván, olyan, mint egy virág érdes tövises szára, mely az áldozat illatos, szép *virágát hordja* magán, A szeretet az igazság koronája, Kövesd a kötelesség vonalát és szeretethez jutsz“.⁴⁵ Az események összefüggenek. De míg eddig eljutunk, addig is a szívós és kitartó kötelességteljesítésnek az igazságért való végzése lelkesítsen és biztasson.

Kétségtelen, hogy e harc az egyház harca is, amelynek tagjai vagyunk. Ős, renyhe természetünk, kényelemszeretetünk, érzékiségünk stb. ellen való harc. De ez a harc magunk és mások életéért megy. Életet kioltani soha nem akar. Sőt boldog a mások előhaladásán a saját áldozata árán is. „Ne irigykedjünk mások előhaladásán. Látjuk Sandow nagy testi erejét és elfelejtjük, hogy mint gyermek és csecsemő, oly gyenge volt, hogy kevés remény volt életben maradásához. — Néha irigyeljük a Pál hatalmát és lelki erejét, a nélkül, hogy megértenénk, miből alakult át a gyenge tarsusi Saul önfegyelmezése által.“ („megsanyargatom testemet és szolgává teszem azt“) Bezárjuk a szemünket a világsiker ezernyi példája előtt, — legyen észbeli, fizikai, erkölcsi, anyagi, — amikor a nagy végső eredmény

gyengébb, szegényesebb kezdetből indult ki, mint a mienk. Mindenki elérheti az önfegyelmet ha akarja, de nem várhatja, hogy elnyeri az ár *hosszantartó fizetése nélkül*, az energia folytonos apró kiáradása nélkül. A természet az egyénhez való viszonyában teljességgel csak részletfizetésben hisz. És *senki sem oly szegény*, hogy meg ne kezdhetné a játékot azért, amit kíván. A természet sohasem akceptálhat teljes kész fizetést, egyszerre mindenért, ez, igazságtalan lenne a gyöngével és szegénnyel szemben. Az egyén a nagy dolgokban való önfegyelmezést kicsiben kezdi el.⁴⁶

Ezen a jelzett úton azután az ember eléri lelkének, egyéni jellemének azt az erejét, ellenállóképességét, szívós ruganyosságát, minden viszonylatokhoz alkalmazkodó, azokat előnyére, javára felhasználó képességét, ami *biztosítja* is az életsikert. Alig van nagyobb életformáló törvény, mint az accomodatio, az alkalmazkodás törvénye. Ennek erővonalában elhelyezkedni: győzedelmes élet. Mint Napóleon mondta az ilyen emberekről: Győzelmesen vannak organizálva. De ezt öntudatosan kell végezni.

„Mikor valaki elhibázza az életét, rendesen azt mondja: olyan vagyok, amilyené az. Isten teremtett. Ha pedig sikeres az élete, büszkén jelenti ki magát „self made“ embernek, aki önmaga küzdötte fel önmagát. Az ember a világban nem mint végleges dolog, hanem mint lehetőség van helyezve. Az embernek a legnagyobb ellensége: önmaga. Gyöngeségében is teremtője a körülményeknek. Akár áldozat, akár győző, az nagymértékben rajta áll.“⁴⁷ De ha aztán valaki — bármilyen sok nehézség és küzdelem árán is — elérte az önmaga feletti rendelkezést, az önuralmat, ehhez fogható jó *alig van*. „öröm! — kiált fel egy angol író, — nincs olyan öröm, mint az önuralom öröme, a legnagyobb eredmény, vívmány, amit a világ valaha ismert“ „Az önuralom az ismertető jele az igazi férfiasságnak és nőiségnek.“⁴⁸ De a gyöngeségnek is. akin az emberek szánakozva mosolyognak, mint Teleki mosolygott Böldin (kit rávett egy akarata elleni veszedelmes aláírásra), ki gyöngé addig, amíg áll s csak akkor készül erős lenni, mikor *már elesett*. (Jókai: Erdély aranykora.) Sokszor vagyunk ilyen karikatúrái az apostol ama mondásának: „Mikor erőtelen vagyok, akkor vagyok erős“. A férfi erős, hatékony, alkotó uralma a természetben, családjában és a társadalomban nem képzelhető el másként, mintha elsősorban önmagáik tud parancsolni. Ha tudását kellő időben, helyen és módon hasznosítja, érzelmeinek pedig akkor enged „megindulást“, vagy rendel megállást, mikor akarja. — Másfelől a nő önuralma, gazdag és erős érzelmvilága is a legjobb biztosító tiszta és szép nőiségének. A nő lelki egyensúlyozottsága, kellő önbírálata, önzetlensége, kicsinyes érzékenységeken felülemel-

kedése megóvja a családi hivatásából eredő zárkózottság túlhajtásától, s a társadalmi kérdések és érintkezés iránti érzéketlenségtől. Az erős akarattal nagy hatalom birtokában van az ember. Azt mondják: „a tudás hatalom“. Az *akarata nagyobb hatalom*. Az erős akarat uralkodik a gyengén, még ha az a gyengébb finomabb intellektussal bír is.⁴⁹ Figyeljük meg. Az életben sokszor háttérbe szorulnak a kiiskolázott emberek a vasakaratúak mögött.

Gyakorlat nélkül nincs mester.

Indulj hát el és végy „részletfizetésre“, mint ahogy ma szokták. A lelki életben nem is lehet másként. Hát ha még hozzáteszem, hogy a „részleteket“ is más fizeti meg helyetted valójában, az, akitől minden jóadomány, jóindulat és segedelem származik szintiszta ingyen kegyelemből. „Óh, jertek, kiknek nincs pénzetek, vegyetek ingyen bort és tejet.“ (És. 55:1.)

De mire való is volna e föld és minden java: erdő, búza, só és arany, hal és bárány, mind a lélek nagy harcának hadtáptertülete és gyakorlótere. Hogy szintén kevésbe veszi Isten a lelki érdekek előnyomulása mögött az anyagot, mutatja a sok milliárdnyi vagyon, amit odadob a háború martalékaul, miután kivette a népek kezéből, szájából? Vagy nyáron elégeti, télen kifagyasztja a vetést és járványokkal öl minden testet E földi planéta csak mint a lélek gyakorlótere jön Isten előtt lényeges számításba. Az anyag és test átalakulása, pusztulása keveset számít.

A testünk meg mi volna más, mint *szerszámgép*.

A test, különösen az idegrendszer csodálatos tartalékokkal rendelkezik a folytonos gyakorlásban szívósan kitartók számára, amit csak akkor hiszünk, ha látunk, — főként magunkon. Egy nagyon kiváló jellemű ember mondja, hogy egy hónap alatt megtanult négy labdát tartani a levegőben és közben könyvet olvasni. Gyakorlat kellemetlen dolgokat is tesz *örömmel* és amit először könnyek és sóhajtások között tettünk, később öröm forrásaivá lettek.⁵⁰

Az is fontos most már, — mint hangsúlyoztuk, — mi az, ami érdemes e nagy gyakorlásra, a hadgyakorlatra? Az önfejelem bizonyára érdemes. Egyik formája az önfejelemnek a nyugaltság. Ennek az erőnek a hiánya az irigység, gőg az okai legtöbbször a sok kellemetlen bosszúságnak, ami annyi ember életét megrontja. Talán teljesen jogos lehet a bosszankodásod, nyomd el, mert különben megrontja az életedet és boldogságodat. Inkább szenvedj azért. Valóban különös: jól tudjuk, hogy mindig alkalmazkodnunk kell a dolgok rendjéhez, természetéhez, amelyeket föl akarunk használni céljainkra. Csak ak-

kor felejtjük ezt el, mikor emberekkel van dolgunk- Ezt a *legkomplikáltabb dolgot* kezelni a legnehezebb minden művészet között.⁵¹ Ki ne ismerné el? Nasiansi Gergely, az egyházi atya, a művészetek művészetének nevezte ezt, és méltán. Mert míg a-a önfegyelmünk nincs meg, nem tudunk másokat sem fegyelmezni, irányítani. Ne hidd, hogy te nem juthatsz el erre. „Hősök és szentek épen olyanok voltak, mint te, meg én. Gyakran gyenge akaratúak és gyarló jelleműek, de egy napon felfedezték a figyelem koncentrációjának, vagy elfordításának, továbbá az összpontosított törekvés gazdag forrásának csodálatos hatalmát,“⁵²

„Agathos apát 3 évig tartott követ szájában, hogy a hallgatást gyakorolja. Helladius apát 25 évig nem tekintett föl célja mennezetére és rendszeren 1 órát aludt naponként. Makárius apát nem ivott bort, legfeljebb idegen asztalnál, de ha testvérek kedvéért ivott is, utána minden pohárért 1 napig böjtölt. Pastor apát és szerzetestársai megfogadták, hogy nem találkoznak többé anyjokkal. Egyszer templomba menet meglátták anyjukat, de ők futva mentek vissza cellájukba. Szegény anyjuk sírva követte őket. Egyik fiú végre kiszólt a zárt ajtók mögül: itt a földön, vagy ott az örök hazában akarsz-e látni anyánk. Szegény anya elment azzal vigasztalódva, hogy *lemond* a földön látásukról, hogy a mennyben láthassa fiait“⁵³

Összpontosítás szenvedéllyel.

Amire figyelmünket koncentráltuk, attól ne tágítsunk!

Egy katona írja haza a feleségének a háborúból: — (a cenzor olvasta a levelét). — „Ne küldj nekem évődő leveleket. Nem állhatom, hagyd, hogy *élvezzem* ezt a háborút békességben.“⁵⁴ Nem tehetett akkor mást. A legnagyobb öröm, a családi örömök helyett a legnagyobb rosszra kellett irányítani a figyelmet és azt tette, mert erősen hitte: ez a kötelessége. Igen érdekes példája a kötelességteljesítésre edzett önfegyelemnek-

Egy szokás épen olyan fontos a karakterre, mint az önfegyelem, de kiszámíthatatlan értékű szokás maguknak a gondolatoknak az összpontosítása. Különben a vándorló gondolatok (wandering thoughts), eredmény nélkül *forgácsolják* a lelkünk tartó gerendáit, s kiszabott terheiket nem fogják bírni. „A karakter, mondja Emerson: központosítás. Képtelennek lenni, szét-szóródnival vagy legyőzetni. E hatalom természetes mértéke a körülményeknek való ellenállás.“⁵⁵ Természetesen belső erővel. Mivel pedig a „körülmények“ jelentik azon végzetes lelki hatalmat, azon diabólikus, ördögi hatalmat is, mely nemcsak sok

veszélyt rejteget, de egyenesen maga a legnagyobb veszély, ezért a „karakter erősségében alig lehet túlzás“.⁵⁸ Az ellenség igen erős. Mint ahogyan egy hadsereg sem lehet „túlerős“, úgy egy ember sem. De „túl jó“ sem.

Pratt, ki James mellett a legkiválóbb amerikai lélek-búvár, egy új kifejezéssel élt: „A *karakter* nem más, mint *ízlés*. Bizony, mikor az új célok és ízlés megvan, még mindig sok a tennivaló és ezért a törekvés is nagy jelentőségű.“⁵⁷ A célhoz erő is kell. Ha értelmünk kellő önvizsgálattal reflexióval látja a célt és reflektorával az útra is rávilágít s el is van szánva az akarat, hogy megy ezen az úton, még mindig hiányzik a mozgó erő. Hajtóerőknek az érzéseket szokták tartani. Már említettük, hogy vannak érzések, melyek nem tiszteletre méltóak, pedig az érzelmenek önmagában semmiféle erkölcsi értéke sincs. Értékessé vagy gonosszá teszi a *tárgya*, amelyhez kapcsolódik, fűződik, amit az értelem, a belátás, a bölcsesség jelöl ki. Ilyen értelemben elismerjük és tudjuk, hogy „egy szív sem *tiszta*, amely nem szenvedélyes. Nincs biztos erény, amely nem lelkesedő.“⁵⁸ Csak az éri el a célt. Mindnyájan tudjuk, hogy vannak holt érzések és holt eszmék és hideg hit.⁵⁹ Értéktelenek. Nincs egy csepp ismeret, információ sem, amely belép az ember elméjébe, hogy az ne vinne magával jót vagy rosszat s ezzel valamennyi befolyást a karakterre. Így van ez a vallással is. Ismerettel kell azt megedzeni.⁶⁰ Ezért kell a tudatot jól betöltő vallásoktatás. Igaz ugyan, hogy csak egy *új indulat hajtóereje* tudja kiűzni a rosszat, nem a vacuum üresség-csinálás.⁶¹ Ez még sokkal veszélyesebb lenne. De nagyon fontos, hogy ennek az indulatnak *mi a tárgya*. Ez Isten, közelebről Krisztus legyen, akihez hasonló *indulat* legyen bennünk. (Fii. 2:5.) Méltó tárgya lelkesedésünknek úgyis, mint „fővezér“ csak Krisztus lehet, ha más lenne, akkor a legszenvedélyesebb érzés is lassanként elhamvad, vagy valami katasztrófában kirobban.

Minden érzelem jó.

Ami pedig a harmadik legfontosabb tulajdonságunkat, az érzelmeinket illeti, ezeket szublimálni, *magasabb szintre kell vezetni, nem elnyomni*. „Az érzéseinket nem ajánlatos kiirtani, hanem magasabb csatornába vezetni. Nem kell valakinek szakítani a gyűlölettel, de meg kell tanulni a bűnt gyűlölni.“⁶² Ezt nem lehet tagadni. Egyáltalán úgy a hajtó, mint a fékező erők egyaránt szükségesek, akár egy gépnél. Szabályos működés másként elképzelhetetlen. „Senkisem tud hatékony akadályozó akciót kifejteni (rossz szenvedélyek ellen is), aki nem tud előidézni akadályozó érzéseket.“⁶³ Amelyek idejében hatnak. Az érzések lelki életünk hajtó, lökő, feszítő rugói. Ezeket összetördelni,

elszaggatni, kioperálni nagy kár volna. Nincs is érzés, amit megfelelő térre vezetve ne tudnánk értékesíteni. Payot mondja: „Minden szenvedélyünket használhatjuk. A rosszat épen úgy, mint a jót.“ Az érzelem a szerint jó, vagy rossz, amilyen az értelmi tartalma. „Az érzelmenek önmagában nincs erkölcsi értéke. Érzelmek, melyek látszólag rokonok, etikailag, erkölcsileg nagyon idegenek lehetnek egymástól. Az érzelmek etikája nem, önmagukban, hanem a *forrásukban* keresendő. A szépség érzete lehet szellemesítő nemes öröm, vagy érzéki gyönyör. Egy anya kényeztetve és szenvedélyesen szereti gyermekét, esetleg ugyanolyan gyűlölettel fordulhat tanítója felé, aki gyermekét megfenyítette. Itt e két érzelem helytelenül kapcsolódott össze és jogosulatlan önmagában is mind a kettő. Nagy reménység mégis, hogy érzelmeink könnyebben irányíthatók, mint általában gondoljuk. „Háromszoros szerencsénk, hogy szenvedélyeink tárgyaikon élődnek, így őket tárgyaik által megtámadhatjuk, vagyis más szóval, megmenekülünk egy szenvedélytől, ha tárgyát letesszük az elsőségről.“⁶⁴ Hogyan csináljuk ezt? Érdeklődésünket rendesen más, *méltóbb tárgy felé irányítjuk* és a szenvedély rögtön halványodik, gyöngül, sőt megszűnik a régi irányban hatni és kergetni bennünket. „Az embert bátoríthatja, hogy a természeti dispositiok, ösztönös érzelmek nem olyan ellenállhatatlannak, mint gyakran gondolják.“⁶⁵ Vagyis okosan megfékezhetők. „Szerencsére egy isteni végzés, hogy *nem kívánjuk állandóan a rosszat*. Lelki törvény, hogyha valaki küzd a rosszal, épen azzal a hatalommal ruházza fel, mellyel harcol ellene.“⁶⁶ Forduljunk el hát tőle. Az ösztön értéke elsősorban is az ösztönzésben található, melyet az a szokásos tevékenységre ad. Amikor szokássá válik, csak akkor lesz az élet szabályozó ereje. Az ösztön ereje teljesen semlegesíthető az ellenkező szokás erejével.“⁶⁷ Ezt kell fölhasználnunk. Hogy történik az, hogy egy sport vagy szórakozás hamarabb megszabadít olyan gondtól és szomorúságtól, mely még a vallás vigasztalásának is ellenállott, ez mindenesetre mutatja az emberi természet könnyelműségét. Azonban néha a legegészségesebb természet is *megadja magát* a fixa idea rettenetes zsarnokságnak. De mivel nem folytonosan egyenlően uralkodnak s itt az alkalom, ilyenkor kell buzdítani magunkat, hogy nézzünk olyan *ellentétes* eszmék után, melyekről tudjuk, hogy szoros és értelmes szövetségben vannak a céljaink és értékeink hatalmas rendszerével. A vonzás és képzettársítás megteszi a többi. Ezek eleget is tesznek, mikor jön a kísértő idea, s kezdené újra érvényesíteni gonosz hatalmát. Már szemben találja magát az eszmék, érzések és indulatok jól összekapcsolt rendszerével, melyek *elég erősek*, hogy neki ellenálljanak. Szerencsére a fixa idea szolgasága *ritka*. A praktikus ideák: köznapi dolgok, gondok, események rendszerint átutazni szoktak soha nem végződő menetben. Ezekből válogathatunk, melyek a

figyelem koncentrált irányítása mellett megerősödnek, megnövekednek, hogy elég erősek legyenek harcolni a fellegvárért.⁶⁸ S igyekeznek oda bejutni. Vagyis lefoglalják figyelmünk és érdeklődésünk fellegvárát, hogy ne kínozzanak bennünket beteges rögeszméink és zsarnokoskodják rajtunk a gond és búsulás, vagy bosszúvágy, irigység, stb. Azonban nem szabad lekicsinyelni a nehézségeket sem, amelyek ösztön és érzelmi életünk megrendszabályozása körül lépten-nyomon kisebb-nagyobb erővel fölmerülnek. „Olyan elhatározás, mely nem vette fel magába az egész ént, ott valami félig elnyomott ösztön állandó kísértéseivel, ismétlődő győzelmeivel gyakran kettős személyiséghez, sőt kételkedésbe és kétségbeesésbe vezet. Vájjon azt értjük az alatt, hogy csupán a szabadjára eresztése az ösztönöknek ős érzelmi dispositioknak vezet egy kielégített élethez? Nem! Amennyire lehetséges, az olyan ösztönöket, melyek egy vagy más okból nem kielégíthetők, olyan törvényes érdeklődéssel hozzuk kapcsolatba, melyek valamennyire azokhoz hasonlóak.“⁶⁹ Ezek rendszeren többet is érnek. Lesz ilyen bőven a hitélet ős vallás terén. Például egy ifjú ember „szerető“ helyett szerezzen jóbarátokat, amelyek majd „törvényes“ nősülése után is megmaradnak. Vagyongyűjtési tevékenység helyett tanuljon meg egyelőre csak másoknak szolgálatára lenni stb.

Vezérlő eszménk a fontos: a princípium.

De mielőtt ezek a „törvényes érdeklődések“ megtalálnák tárgyukat, fontos magának az „énnek“, az egyénnek az unifikálása, *egységesítése*, amely „én“ irányítani, parancsolni fog. Maga a karakter is ilyen egységesítés. A lélek megszervezése, beállítása bizonyos irányba ős olyan erősen, hogy félresiklás többé ne legyen. Bizonyos egyelműség kell, mely egy fő életcél után szervez, organizál minden egyebet. Régi vallásos íróink „együgyű embernek“ is mondták, azaz olyannak, aki csak egy nagy ügyet ismer. Ami nem más, mint „az egy szükséges dolog“.

Ez a nagy *jellemalakítás*, lélekegységesítés a *megtérés* által megy végbe, amint a vallásos nyelv nevezi. A „megtérés“ a lelki fegyelmezés köréhez is tartozik, amennyiben igyekezünk az embereket fegyelmezési eljárásokkal is idekényszeríteni. Ide tartozik másodsor azért, mert a megtérés után jön az önnevelésnek az a korszaka, mikor öntudatos fegyelem átal fejlődik tovább. Harmadszor, mert a „megtért“ emberektől várhatjuk a többi emberek lelki fegyelmezését. Bizony Isten országába mindenki „erőszakkal tör be“. Szigorú megszorításokkal és fegyelem gyakorlásával megy az.

A megtérés az emberi élet valódi *rendbehozatala*, testi-

lelki erőink, ahogy azokat Isten megteremtette, mind jók és használhatók. Még hozzá semmiféle tehetség sem túlerős, ha egyensúlyban van. Annál erősebb az egész jellem.⁷⁰ Erről már előbb szoltunk. A hiba a fertőzés és félrevelés, amit mi egy lelki hatalomnak tulajdonítunk, és pedig a Sátánnak, akitől a megtérés útján szabadulunk fel. Az ember bírja a lesüllyedés *lehetőségét*, ha ő ezt választja. És nem látszik a szakadéknak, a végtelenségnek határa, melybe belevezethető. Másfelől hatalma van segítségért kiáltani, és fölfelé törekedni.⁷¹ Ez nagy reménységet ad. Mikor az ember meglátja, hogy régi élete pusztulásba megy. mikor önmagától megrémül, magát megutálja. A megtérés lényegében az *ízlés megváltozása* is.⁷² Szakítani a régivel. Változtassuk meg lelkünk ízlését, mondja Leibnitz is.⁷³ Itt jön az új élet. Logikailag az újjászületés a megtérés oka, időbelileg a kettő összeesik.⁷⁴ Nem lehet szétválasztani. „Ha az evangéliumot és Pált olvassuk, az ő buzdításaikban mindig ott van a szublimálás, a megnevesítés, Meg kell szabadulni attól az eszmétől, mintha a megtérés elnyomást jelentene. A megtérés az ösztönös energiák helyes mederbe térítése.“⁷⁵ Helyes vágányra jutás. Kell az emberben is bőven lenni jó nyersanyag, mint a természetben, hogy legyen miből építeni, plántálni és nevesíteni. A megtérés lényegében egy döntés, egy célkitűzés. Tudnunk kell. „minden cél, amelyet követünk, az érdeklődő izgalom egy fajtáit kelti föl és az eszmék egy bizonyos csoportját gyűjti össze“.⁷⁶ Fő tehát az eszme. „Egy cél alá jön egy csomó eszme, minden eszméhez érzelmek társulnak, kisebb-nagyobb erővel és hevességgel.“ „Nagy különbség valakire nézve, hogy vájjon az eszmék egyik, vagy másik csoportja van az ő energia centrumában s ezeknek az eszme csoportoknak mi a központjuk.“⁷⁷ Ez döntő jelentőségű. Különböző céllal és az alárendelt eszme csoporttal *ugyanaz* az ember egészen *mást mutat és tesz*.

Jó szokás: tőke, rossz szokás: adósság.

Természetesen különbség van egy szokás felvételének vagy elhagyásának a technikája, eljárása, gyakorlata között. „Semmi úton nem lehet a szokást átformálni *direkt törekvéssel és figyelemmel*. Egyedül csak a lekapcsolással, vagyis használaton kívül hagyni. Vigyázat és kitartás, nem pedig sietség és erőszakolás az eszközök valami szokástól való megszabadulásra.“⁷⁸ Tapasztalati tény. Tehát jól figyeljük meg, itt nem a központosítást, hanem épen az ellenkezőjét kell alkalmazni. „Két dolog szükséges a szokás legyőzésére: 1. Megváltoztatni a gondolkozást, ami a szokás oka. 2. Újra nevelni a tudatalatti szellemet. A tudatalattit arra kell tanítani, hogy a régi szokás meghalt és el van intézve, ezért az élet új módja kezdődik. Ezt te-

hetjük tagadás, állítás és látomás által.⁷⁹ Íme a vallás segítése. Az embernek elméje gondolja meg az ő útját: de az Úr igazgatja, annak járását. (Péld. 16:9.) Ez a tudatalatti „nevelése“. Helyes módon megnyitni az isteni erők beáradását az egyéni életbe.

Azt se felejtjük el, hogy egyes gyakorlások, amelyeken, az iskolában is keresztülmentünk, általános erősítésre valók. „*Nincsen például különleges gyakorlás a figyelem, külön az emlékezet, külön az ész számára.* Némelyik speciális gyakorlatnak csak általános haszna van.“ Bár ez is igen jó. Az általános jellembeli meggyőződés birtokában azután elkezdhetjük egyes szokások elhagyására és más szokások felvételére irányuló akciónkat. Whyte edinburghi igazgató mondta egyszer a moderátori székéből, *sohasem késő* egy rossz szokásról leszokni és megtanulni egy jót. Azok a korosabb emberek, akik hallgatták, úgy vehették e kijelentést, mint igaz és bátorító örömezenetet.⁸⁰ Valóban az volt. Bátorítás volt az öregeknek és egyúttal az öregekről lemondóknak is!

Ha komolyan elkezdjük a magunk alakítását, sohasse felejtjük a lélek titokzatos erői segedelmével (az mindig több erőt és örömet is eredményt hoz, szinte mértani gyors haladvány szerint). „Amint a *tőke tőkét nemz*, úgy egyik szokás a másiknak alapjául szolgál. A *rossz szokás az adóssághoz* hasonló, ami még többet hoz maga után.“⁸¹ Szinte alig lehet elképzelni. A helytelen rossz szokások eltorzítják az embert. Ha a fiatalok megértenék milyen hamar sétáló rossz-szokás kötegekké válnak, sokkal több gondot fordítanának magaviseletükre, míg az alakítható állapotban van és sietnének megszabadulni rossz szokásaiktól.⁸² Legtöbbször nem gondolnak rá. Az automatikus mozgásokat is szokásnak nevezzük, melyek nélkül rendes napi munkánkban nem tudnánk haladni semmire (Öltözés, járás stb.).⁸³ Ez egészen természetes. Amilyen nagy tőkebirtokot, gazdagon gyümölcsöző vagyont jelentenek a jó szokások, olyan nagy és végzetes veszedelmekké válnak a rossz szokások. Még a legjobb és legkedvezőbb alaptermészetű emberek is számtalan esetben tönkremennek miatta. A gyakorlat teszi a mestert is tesz tökéletessé. De ugyancsak a *gyakorlat tesz tökéletlenné*, ha az a gyakorlat olyan.⁸⁴ Ez is teljesen igaz. A rossz szokás áldozatai töltik meg elmeintézteinket, börtöneinket, dologházainkat, ezek élnek városaink csatornáiban, ezek az élet kidobottjai, partra vetettjei.⁸⁵ Nagyon kevesen szánakoznak rajtuk. Mikor Wellington herceg előtt valaki azt mondta: a szokás második természet, így szólt: Mit! A szokás tízszer annyi, mint a természet!⁸⁶ Mi is aláírhatjuk. Csakis a hosszú „fegyvergyakorlatokon“ szerzett Jó szokásainkkal tudjuk megszerezni azt a nagy alkalmazkodó képességet, amely minden helyzetben föltalálja magát és mindenhez „jó képet csinál“. „Ha nem teheted azt, amit szeretsz, *szerezd azt, amit teszel*, ez igazán jó tanács.“⁸⁷ Bárki el-

fogadhatja. De hát ez nem új dolog, okos emberek tudták már évezredekkel ezelőtt, „Örülj, hogy nem kapsz meg mindent, amit kérsz. Tanuld meg azt kívánni, — tanácsolja Marcus Aurélius — hogy ne a dolgok igazodjanak te hozzád, hanem kívánságaid kormányozzák magukat a dolgok szerint.“⁸⁸⁻⁸⁹

A megtérés önmagunkkal meghasonlás is.

A megtérésről valami különös felfogások élnek az emberekben. Mintha egy ember mindenestől, úgy ahogy van, új útra tér. Pedig nem ez.

„A mi jellemünk rendes módosulásait közönségesen nem szoktuk átváltozásnak, megtérésnek nevezni, de mikor egy cél úgy elhatalmasodik, hogy előbbi versenytársát végleg kiűzi az egyén életéből, akkor már hajlandók vagyunk valami tüneményről beszélni és csodálkozni az átalakuláson.“⁹⁰ Nem ismerjük az okokat. A megtérés ilyen és méltán, mert ennek főcélja *hatalmába veszi* az ember összes energiáit. És minél erősebb a szenvedély és meghasonlás az elhatározás idején, annál erősebb lesz az új, győzelmes én.⁹¹ A régi romokon lesz új épület. Minél jobban elszagatni a régi kötelékeket, hogy az új cél szabadon, újonnan szervezzen, „csoportosítson“ át mindent. A feladat az, hogy minden biblikus eszközzel az egyént a megtérés, a döntés választójához vigyük. Legvalószínűbb a megtérés azoknál, akik egyéb föltételek , mellett még elérzékenyülésre, megindulásra képesek. „Fontos a kedélynek olvadékony állapota. Ez a nagy szenteknél szünet nélküli ellenőrzésként szerepel. Legtöbbünk-nél a szokásos keménység újból *visszatért*. Az előbbi uralma, akár fokozatos erősödéssel jöjjön, mindenképpen csak jöjjön és állandósuljon.“⁹² Állandó erőforrás legyen. Mert míg nem a maga saját elhatározásából változtatta meg tudatosan élete célját és feladatát, addig a visszaesés, eltávolodás veszélye fennáll. „A tudatos elhatározás a keresztyénségnek a sinequanon-ja nélkülözhetetlen föltétele előbb vagy utóbb. Ezt előidézheti a Szentírás, esemény stb. Hogy miért és hogyan, erre a pszichológiának nincs felelete.“⁹³

Csak azt tudjuk, hogy ellentétbe kerültünk régi énünkkel. Észre vesszük, hogy az Ördög nemcsak a külső világban és emberekben van meg, hanem bennünk is. Tehát nemcsak meg kell bírálnom magamat, de meggyűlölnöm, sőt kigúnyolnom. Senkit sem tud az ember úgy megcsalni, mint önmagát. De miért, *kiért*? A Sátán *visszatérítene* a régi emlékekhez, érzésekhez, hangulatokhoz. Egy-egy régi nótára miért zokog fel pogány magyar lelkünk, mint a Márton papé, mikor a vár fokáról lenézett a szabad pusztára, a pásztortűzre?

Egy járásbíró beszélt el: Román vidéken szolgáltam hosz-

szú ideig. Egyszer egy oláh legény állott előttem lopással vádolva. Sokáig vallattam,“ miért tette, ki beszélte rá, kitől látta? Végre azt mondja: „*Magamtól* jöttem rá, hogy jó“. Ennyi telik ki *magunktól*.

A fluktuációs törvény. A lelki apály és dagály törvénye.

Az emberekkel szemben elfoglalt s mindkét részről nagy-jelentőségű álláspontunkat ingataggá teszi, elbírálásunkat, megítélésünket elrontja egy nagyon fontos, de legtöbbször fel nem ismert körülmény: egy bizonyos lelki fluktuációs törvény, ami nemcsak a lélek állandó mozgásban létét, hanem dinamikus erő-és minőségviszonyainak *állandó dagályát és apályát* jelenti.

Amint a fizikai világban sehol szakadás és hézag nincs, hanem minden mindennel összefügg, úgy a lélek is a metafizikumba, a szellemi világba összefüggően van beillesztve, bekapcsolva. Amint a természeti tárgyak különböző formájú és minőségű létüket a környezeten keresztül tartják fenn, úgy az egyéni lelkek is a lelki mindenségből kapják a megfelelő fenntartó erőket. A lélek ezen láthatatlan, titokzatos, állandó, szünet nélküli alimentálás, tápláltatás nélkül egyszerűen *létét veszítené*.

Az emberi lélek minősége, teljesítőképesége a szellemi mindenségből reá áradó, sugárzó különféle hatásoktól függ. A legmagasabb teljesítményű az emberi lélek minden tekintetben, ha a Szentléleknek minél közvetlenebb hatása alatt van. Másféle, sőt gonosz lelki hatások is vannak, úgy hogy sokszor a legeszebb, s egyben a leghívőbb ember sem tudja megmondani, hogy „minemű lélek“ van a másikban.

Magának a Szentléleknek is különböző erejű a hatása a hívő bűntudata, bűnbánata, hite, szeretete, engedelmsége, odaadása, imádkozása stb. szerint. Ilyen tényezők határozzák meg a Szentlélek fluktuációját, vagyis az emberre való Maradásának, kitöltetésének a mértékét, vele maradását, megfoghatóságát, eltávozását, visszatérését stb., amit a Biblia sokszor emleget.

Az emberi lelket tehát sohasem szabad *constans, állandó mennyiség* és *minőségnek*, sőt karakternek sem tekintenünk, mert egy és ugyanaz az ember többé-kevésbé más, szinte a felismerhetetlenségig más aszerint, hogy milyen lelki hatás vagy hatások alatt van ideiglenesen, vagy állandóan.

Bizonyos mértékben a Szentlélek vezetése alatt állók már annak jeleit egymáson felismerik és „egyakarattal“ szervezkedni is tudnak „gyülekezetté“.

Más „lélek“ hatása alatt mindenki szinte más személyiségnek látszik, mintha kicserélték volna, mintha nem is az lenne.

Ha például valamely államfő evezőlapáttal, puskával, horgászbottal kimegy táborozni a vakációban a szabadba, tetőtől-talpig megváltoztatja eszméjének rendszerét.⁹⁴ „Kikapcsolódik“ foglalkozásából. Pár nap múlva szinte rá sem ismer a parlamentben, aki vadásztatott vele, vagy mint hajdan ősz Peterdi Mátyásra. Van ugyan egyéniséged, személyiséged, mely legtöbbször felismerhető a Lélek, vagy a lelkek fluktuációja, különböző hatásfoka mellett is, de néha felismerhetetlen a magaviseleted és cselekedeted. — Perszóna személyt jelent s voltaképpen álarcot, amelyen át a klasszikus színészek valamely személy szerepét játszották. Így vagy te is sok „perszóna“. A szerint, hogy ki hat rád, kinek befolyása alatt vagy titkosan vagy nyíltan. Milyen léleknek vagy lelkeknek, milyen ördögnek vagy ördögöknek hatása alatt vagy.

Az önmegtágadás jó.

Nem szabad elfelejtenünk e közben, hogy a lélek igazi kifejlése a földi életben nagyon is sokszor együtt jár anyagi énlünk korlátozásával. Ez az a nevezetes keresztyén önmegtágadás és a testnek „megöldöklése“, mely a lelki haladásnak nélkülözhetetlen *előfeltétele*. Ezt nemcsak a theologia, hanem a természettudomány is igazolja.

„A teljes szellemi élet élvezhetésének sokszor a természeti élet korlátozása az alapfeltétele.“⁹⁵ A test örömei alacsonyabbak. „Az önmegtágadás kikerülésének az a büntetése, hogy a nagyobb jó helyett a *kisebbit* érjük el.“⁹⁶ Ez veszteség. „Az újjászületésnek elsatnyulással kell társulnia.“⁹⁷ Ez is igaz és könnyen érthető miért, mert így alacsonyabb természetet kell odaadni egy magasabbért. Ezt már említettük.

A vallás fegyelmező ereje abban is jelentkezik, hogy az embert egy meghatározott úton és módon viszi előre és fölfelé. Semmi esetre sem körbe, „melyből csak örvény lesz“. Állandóan az önmagunk gondolataival elfoglalva lenni beteges önzés, semmint az egészséges személyiség magaviselete. Az önvizsgálódásnak, sőt a vallásos buzgóságnak élénksége az önzés egy *finomult formájává* válhatik. Az önérvényesítés egyedül önfeláldozáson át érhető el.⁹⁸ Az evangélium telve van ezzel. Az önfeláldozás azonban ellenkezik a természeti énlünkkel, mely ezáltal a megsemmisüléstől fél. A félelem és gyávaság érzését ki kell szorítani, melyek bár „természetes“, de alacsony indulatok. „*Nem minden indulat méltó a tiszteletre*– Vannak bennünk sötét elemi erők, elnyomott kívánságok, melyek bennünket öseinkhez kötnék és öntudatlanul is dolgoznak bennünk.“⁹⁹

Ezért vannak, akik az eredendő bűn terhét felismervén és meguntván, csak a maguk és mások *lelkével* törődnek s a családi életről is lemondanak. De azért nekik „örök nevet ad Isten, mely

el nem vész, jobbat, mint a fiakban és leányokban való név“. (Ézs. 56: 4—5.)

A magunk és mások általi fegyelmezés a rossz, alacsony indulatok tervszerű elnyomása és kiirtása. Ezt azonban nagyon körülményesen és okosan lehet megcsinálni, mert „minden indulat saját logikájának, szabályának engedelmeskedik és olyan dedukciót von, amit más logika nem tehet“ — mondja James híres könyvében.¹⁰⁰ Minden indulatunkkal másképen kell elbánni.

Az önfeláldozás jó.

„Kegyesség és áldozatosság egy más univerzumban élnek, mint a világi gyönyör és félelem, és az energiának egy egészen más centrumot formálnak.“¹⁰¹ Erönket másfelé irányítják. Az önfeláldozás, az aláztatossággal, mint kerettel a legnehezebben elérhető magatartás, de aztán a legértékesebb szokás és jellembeli tulajdonság is. Ezt fenyegeti elnyomással a legtöbb gaz és mikroba, ami a régi énünk őstalajából burjánzik és spórázik elő. Az őskeresztyénségnél is ezt az *önfeláldozást* csodáljuk legjobban és szeretnénk utánozni a legszívesebben. De tényleg ehhez is kellett a Szentlélek ereje a legnagyobb mértékben.

Az önfeláldozás önsanyargatás formájában is jelentkezik. Bizonyára az evangéliumi keresztyénség az, amely megtette a maga bírálatát és óvását a céltévesztett aszkétikus elferdülések ellen, de a liberális protestantizmus féknélkülivé eresztett szabadosságánál sokkal tiszteletreméltóbb még a túlhajtott aszkézis is. Legtöbb pedig: másokért élni.

Megdöbbenő, hogy az örökítéletnek minden dörrenése a nem-re helyezi a súlyt: Éheztem, és nem adtatok ennem, szomjúhoztam és nem adtatok innom, jövevény voltam és nem fogadtatok be engem, mezítelen voltam és nem ruháztatok meg engem, beteg és fogoly voltam és nem látogattatok meg engem. (Máté 25:42—43.) Tehát jól figyeljük meg: egyetlenegy ítélő szó sem hivatkozik arra, hogy mit tett, a bűnös, hanem arra, hogy *mit nem tett* és mit mulasztott el.

Félelmes dolog! Félelmesebb, mintha tényleg elkövetett bűneinket szedné elő az Úr.

A *mulasztás* pedig az *önfeláldozás* készségének *hiánya* mindig. Ilyen okból mondja Wells is: Nem hiszek negatív eredményekben.¹⁰² Nem cselekedni: semmi. Ez viszont azt jelenti, hogy az erály elsősorban pozitív cselekvésben áll.

Harc a családdal.

Egy keresztyén költő írja egy szép strófájában: én magam: a kis fiam. Az Úr meg azt mondta: aki élettársát szereti: önmagát szereti. A család *egy test*. Ha az ő bűn a családdal jön

és magunk szerzünk hozzá, meg kell hasonulni a családdal is, ha magunkkal meghasonlunk. „En érettem *meggyűlöli* az ő apját, anyját, fítestvérét, nőtestvéreit.“ De ha békességre jut, a család lesz annak első boldog meglátója és örvendezője is. Az igazi keresztyénység a családból indul. Karácsony Sándor is azt mondja, hogy a bizonyágtételek a családi körben kezdődjenek és onnan gyűrűznek tovább.¹⁰³ A lélek tűzhelye is ez. De a családi háborúság a Krisztusért ritkán kerülhető el, sőt a harc itt kezdődik másodfokon. A férfi és feleség együtt legyenek a családban a szent harc vívői és a szent békesség éber őrői.

A házfegyelmen kezdődik tehát az egyházfegyelem. A házfegyelem főleg a gyermekekre és esetlegesen a cselédekre vonatkozólag is rendszeren az *asszony dolga* szokott lenni, míg a férje a hivatásával és házon kívül van elfoglalva. Az asszony adja meg a háznak a hangulatát, szoktat mindenkit a finom, nemes, kedves magaviseletre, beszédre, modorra, „bon ton“-ra. Az ő éles szeme veszi észre *leghamarább* az „ártatlan“ gyermekben az önzés, kegyetlenség, tisztátalanság, ravaszság, hanyagság stb. bűn csiráit. És sietve öli el azokat. Napról-napra gyomlálgatja a fiatal lelkekből a gaz vad, gyors burjánzását. A legzsengőbb korban elkezdli őket taníttatni az engedelmességre, tiszteletre és illendőségre, finom beszédre, imádságra, hibák és bűneik bevallására, a bűnbocsánaton való nagy, mélységes, közös örömré. És mint őrangyal a pallossal, úgy védi az otthon tiszta erkölcsét minden külső támadással és fertőzéssel szemben. Belső lapangó bűnöket épen úgy észrevesz a családban, mint a külső világban és társaságban. Minél nagyobb, igazabb az asszony szeretete, *annál nagyobb az erélye*. „Egy otthon-csinálónak a hivatása minden hivatás között a legteljesebb“ — mondja egy híres tudós és nevelő.¹⁰⁴ Bár túlzásba is lehet menni a szigorral, mikor a szegény kis fiú a büntetéstől féltében felkiáltott: Igen, a jó Isten megbocsát, de édesapám nem bocsát meg!

Merem állítani, hogy a családi otthonnak szigorú, erkölcsi tisztasága nélkül akár hozzá se fogjunk az egyházfegyelemhez. Ez pedig elsősorban a nő dolga. Nemcsak a hívő családokból álló nagy szent család, de még földi birodalom alapjának is ez a jó és időálló. V. György angol király 25 éves uralkodói jubileumán mondta pár évvel ezelőtt rádióbeszédében: „A nemzeti dicsőség alapjai a nép családi otthonain nyugszanak. És ezek az alapok csak addig rendíthetetlenek, míg nemzetünkben a családi élet erős, egyszerű és tiszta“ — mondta egy nagy népnek a királya, melynek olyan múltja volt.

A család szükségszerűleg érintkezésben van a külvilággal, a társadalommal. Vájjon köteles-e a keresztyén család mindenkivel érintkezni, vagy pedig némelyeket a Biblia szerint „kerülni“ tartozik? Minden bizonnyal a családban a nő képviseli az exkluzívabb, *zárkózottabb* elemet. Vannak olyan körök és em-

berek, akikkel a férfinak esetleg foglalkozásánál fogva, — „a világ paráznáival, csalóival, ragadozóival, bálványimádóival“ — is társalkodnia kell. Mert hiszen „nem mehet ki a világból“. (I. Kor. 5:10.) De még a férfiúnak is kerülni kell a ragályozást és bizonyágtévésével a legalábbvaló emberek között is képviselni kell az Úr ügyét. Másfelől azonban a nő az, aki a családi szentély és otthon védelmében legjobban megtagadhatja az érintkezést és társadalmi összeköttetést olyanokkal, akik „rendetlenül élnek“, vagy éppen bűnökben élnek és változni nem akarnak.

Avagy nem egyházfegyelem ez? Most legyen bátorság! Ide kell elszánt szent erély! Ide kell békességes híves és kitarítás. Próbáljon meg csak bárki szétnézni a saját társadalmi körében, — mindenféle rokont, barátot, ismerőst, hivataltársat is beleszámítva, akik igényt tartanak a velők való összeköttetésre, látogatásokra, vendégségre, délutáni vagy esteli órákat kitöltő, hosszabb-rövidebb társalkodásokra. Hogyan térjen ki előle, hogyan tagadja meg, hogyan vonuljon vissza?! Merje megtenni! — És meg kell tennie! Elsősorban a nőnek kell megtenni. Pedig kárát vallhatja sokféleképen és mégis! Milyen előkelő, finom kinézésű, „kedves“ és mégis romlott emberek vannak a saját rokonai, ismerősei körében. Hogyan szakítson velők baj nélkül? Nem lehet. Szenvedni kell.

Ha meg volt a harc a családdal, meg kell lenni a családért is!

Végül néhány szót itt is a nemzetről, amit nem tekinthetünk másnak, mint a magunkénál sokkal nagyobb családnak.

A nemzet evangélizálása szintén az önismeretre és bűnbánatra eljuttatásban áll. De Széchenyivel, „a legnagyobb magyarral“ szólván: „egy nemében a hazafiaknak mindig szűkölködünk: olyanokban, kik tartózkodás nélkül a nemzet szemére lobbantják az igaz szót. Mert hiszen a legjelesebbek is vagy hallgatva túrték vagy túrikték fajtánk nem egy árnyoldalát, vagy ilyeneket leplezve mindig oly hízelgő szavakba burkolják gáncsoló észrevételeiket — míg a dicsérők és tömjénzők sora felette hoszszú volt —, hogy a sok hízelgés közepett, melynek a magyar minden időben oly édesörömet adá magát áldozatul, bizony ekkor nem jutott még a „nosce te ipsum“ tökéletes birtokába“. ¹⁰⁵ Pedig egyedül ez vezeti a magyart a gólgotai kereszthez, azután följebb.

IV. RÉSZ.

A harcosok.

Ki a lelkész?

A kiváltképen való, a par excellence *igehirdető presbiter* a lelkipásztor, akiről az őskeresztyén presbiter név közben lekopott s a hierarchiának számtalan fokozatán ment át. A reformáció korában újra megtisztult. A lelkipásztor és presbiter név mégis csak megmaradt, de különválva. „Tanítónak“ is hívták sokszor a lelkipásztort. E nevet a lelkész névvel csak nemrégiben cserélte fel. Talán jobb és kifejezőbb is. Legújabban szokás a lelkész presbiter jellegét is hangsúlyozni, de rendszeren olyan vonatkozásban, ha a presbitérium tagjául megválasztanak egy palástos, vagyis lelkészi oklevéllel rendelkező férfit, aki különben nem lenne tagja a presbitériumnak. Pl. nyugdíjas lelkészt, vallásoktató lelkészt, egyetemi tanárt, stb. De ahol több lelkipásztor és vallásoktató lelkész van, ott ezeknek presbiter volta is *előtérbe* kerül, mert csak egy közülük a lelkészelnök. Falusi gyülekezetekben azonban ma is mindig élesen különböztetnek a lelkész és a presbiter között.

A lelkipásztor szó is biblikus, habár nem épen ebben a formában. Urunk sokat beszélt a jó pásztorról. Beszélt „a pásztorról“, akit ha megvernek, elszéled a nyáj. Ő maga volt a „jó pásztor“. A lelkipásztor szónak ugyan, amit újabban eléggé felkaptunk és igen tekintélyszerzőnek és tartónak látunk, kissé különös mellékíze van. Mihelyt kimondjuk, rögtön asszociálódik vele a „nyáj“ fogalma. Ki vagy mi ez a nyáj? Úgy veszem észre, hogy velünk szemben néha derogál egy kúriai bírónak, vagy földbirtokosnak, katonatisztnek stb. a „nyáj“-hoz tartozását elismerni. Kivált ha az a lelkipásztor fiatalabb, vagy épen segédlelkipásztor. Van szőlőpásztor, a Hortobágyon szilaj pásztor stb., s maga Jézus is nem lelkipásztorról beszélt, ő maga valóságos tisztében próféta, főpap és király volt. A modern demokratikus fogalmaknak nem felel meg, inkább a hierarchikusnak. Ha az *egyetemes pásztorokodás* gondolatát teljesen be tudnánk vinni a gyülekezet tagjaiba, akkor talán jobban hang-

zana e név. Én ina is inkább a lelkész szót találok magunkhoz, helyzetünkhöz és korunkhoz valónak, ha szóképzése nem is tökéletes. De mennyi használatos szavunk van hasonlóan képezve! Prófétának is szeretik nevezni a lekipásztort. Különösen Ravasz László Homélikájában talál ez teljes indoklásra. Tanítónak mint említettük, évszázadokon át nevezték. De mi itt bizonyos előszeretettel igehirdető presbiternek nevezzük. Még pedig azért, hogy a hierarchiát kiirtani segítsünk, sőt a nyílt, vagy leplezett formájában megjelenő és szereplő látszatát is. Erre szükség is van, mert részben a római egyház hatására nálunk is terjed a cím és rang. „A theologus diák tisztelendő, a káplán tiszteletes, a rendes lelkész nagy tisztelendő, a püspök fő-tisztelendő.”¹ De nem szabad eltéveszteni. Tegyük hozzá, hogy a fő-jegyzők és theol. professzorok az egyetemen elfogadják a fő-tisztelendő címezést, de az akadémiai theol. tanárnak, úgy látszik, még csak nagy tisztelendő címzés jár. — „A püspök és esperes szó ellen nem lehet kifogást emelni, különösen, ha végigkísérjük azok történelmi fejlődését. Csak az a kár, hogy ezidő szerint Magyarországon egész életre választják (az esperest is választgatják egész életre). Akárhogy csűrjük-csavarjuk a dolgot, ma még (és már) van rangkülönbség a református lelkészek között.”²

Protestáns alapon miért kell papság? A papi hivatal előállítására azért volt szükség, — mondja Ravasz, — mert lélektani törvény szerint kellett lenniök egyéneknek, akik lelki tevékenységek átélésére különösen alkalmasak és képesek.³ Olyan a lelki-alkatuk. Az a híres karakter indelebilis, azaz eltörölhetetlen jelleg korántsem a papok és a hívek, laikusok között van, amint azt a római egyház papjai olyan nagy eltévelyedéssel és hamisan állítják, hanem az eltörölhetetlen jelleg csodálatos különbsége a hívő és hitetlen ember között van. Tehát hívő és hitetlen pap között is. A lelkész csak nagyobb mennyiségű tudása, képessége, teljesítménye folytán munkavezető a gyülekezetben. Így kapott a pap megbízatást a gyülekezettől, hogy amit minden egyes keresztyén önmagával és övéivel szemben magánosan végez, azt az egyház nevében nyilvánosan végezze.⁴ Ennyi az egész. Természetesen végzetes hiba, ha nincs megfelelő hite a lelkésznek. Sajnos, — látjuk, — hogy enélkül is úgy, ahogy tudják vezetni a hivatalos egyházat. Az azonban tény, hogy legtöbbünkben hívő létünkre is hiányzik többé-kevésbé az a szent bátorság, amely az ítéletes Isten állandó üzenetét állandóan tolmácsolni hajlandó lenne. Kevés a só a szónoklásban, kevés a fegyvelmező elem. „Jeremiás szerint a valódi prófétát arról ismerik meg, hogy pusztulást hirdet, az ár ellen úszik és nem mond olyat, mely a kérdezőnek csiklandozná a fülét.”⁵ Nem szórakoztat. Ma pedig a hatásra sokszor több szenvedéllyel vadászunk, mint a nyúlra. De ez mindig nagy papi kérdés

volt, mióta pap van a világon. Volt idő, mikor az volt a legnagyobb igehirdetői siker, ha az egész gyülekezet harsogó kacagásába tört ki; erre leginkább húsvétkor pályáztak. És innen nevezik a nagy tömegek falrengető kacagását risus pasqalisnak, húsvéti kacagásnak.⁶ Ez kell a népnek. Az egyház a „nemes szórakozások“ egyháza lett, mint ma már Amerikában sok helyen s nem kell érte a középkorba menni „sem Noé idejébe, amikor ittak, házasodtak...“ „Két dologra van szüksége az igehirdetőnek: tudja megvetni az embereket és beszéde legyen erővel teljes.“⁷ Ehhez bátorság kell. Mi pedig sokszor hatást vadászunk, s jó, ha a középkori igehirdetők némelyikének tetszészerező eszközeit nem vesszük igénybe. Kövessük inkább annak a lelkésznek példáját, aki, mikor prédikációja után a hízelgők elárasztották csodálkozó dicséreteikkel, így válaszolt: A Sátán is mondotta már ezt nekem.

Püspöklelkész, espereslelkész.

Szerencsére egyházalkotmányunk szerint az esperes is püspök is kötelezően lelkipásztora egy-egy gyülekezetnek. De voltaképen ez az ő magasabb tisztük. Mert e minőségben „a szentek egységének“ vezetői. Jel. könyve szerint angyalok, küldöttek, míg esperesi és püspöki tisztükben csak felügyelők, adminisztrátorok, vagyis hivatalnokok. Az egyházmegye sohasem jön össze gyülekezetté, sem az egyházkerület, sem az egyetemes nemzeti egyház. Ezek nem „mennyei testek“, organizmusok, hanem „földi testek“, szervezetek. Nyilván nem állhatnak fölötté a lelkinek. A rendesen szervezett *gyülekezet totális szervezet*, és bizonyos értelemben *szuverén*. Ha igehirdetést vagy sákramentumokat akar, ha valakit kebeléből kiad, vagy abba visszafogad, a „felsőbb“ hatóság azt feltétel nélkül okvetlenül köteles megengedni, illetve annak gyakorlatát állandóan jó akarattal szemlélni. Ha csak „*formahiba*“ (nem más) a szuverenitásnak, lényegi felségjognak útjában nem állana. Vagyis, ha a gyülekezetek összességéből alkotott zsinat törvényei szerint csinál a gyülekezet mindent, akkor szuverén. Lényegi döntései ellen fellebbezés nincs. Ha van, az formális lehet csupán. Ha tehát szabályszerűen működik a gyülekezet, akkor valóban szuverén eklézsia, amely korlátokat nem érint és korlátozást nem ismer. *Egyenesen és közvetlenül csak Krisztustól függ*. Az egyházközség, mint gyülekezet az emberi lélek szükségleteit totálisan, *maradék nélkül kielégíti*, s a dolgát a lelkekkel elvégzi. Az egyházmegye, kerület, konvent, zsinat nem keresztelő és úrvacsorázó gyülekezet és nem „egyház“, csak annak szubordinált munkaszervei. Vannak az egyháznak világi jellegű, bár nagyon szükséges funkciói. Világban hasznos törvények hozása,

oktatásügyi és a (a kathekizáció kívül is) sokféle adminisztráció. Mert földi esetlegesség az, hogy gondoskodniuk kell lelkész-képzésről, nyugdíjintézetéről, tankönyvekről, stb. Ezeket az „alacsonyabb“ szervezetek végzik. Úgy hogy az egyházmegye, egyházkerület és zsinat látható fejeiről (mivel kettős fej, azaz elnökség van) tényleg lehet beszélni. De már az eklézsiának, a hívők gyülekezetének, a szentek egyességének látható fejről nem beszélhetünk, mert az maga Krisztus, tehát korántsem a gyarló ember, mint a lelkipásztor, vagyis lelkész. A gyülekezetben tehát a szentek demokráciája és arisztokráciája együtt van. Rangok, címek, kitüntetések, méltóságjelleg a világi mintájú szervezeteknél vannak. Elismerjük ugyan azt is, hogy e világban nem lehet másképen.

A lelkész fegyelmezése.

A lelkipásztor mint a gyülekezetnek a többiekhez minden tekintetben hasonlóan bűnös, de megtért hívő tagja *első az egyenlők között*, miként a püspök meg a lelkészek között. Legjobb kifejezés reá: *vezető munkás, szakértő munkavezető, Krisztus szolgája, dolgozó munkása*. Az egyházfegyelem legfontosabb tényezője kétségtelenül a lelkipásztor, de csak mint vezető munkás. Nincs is különleges hatalma, vagy joga valami ordinatio, rendiség szerint. Az ő fegyelemgyakorlásának is a saját fegyelmezése a kezdete. Az, egyházfegyelem alfája a lelkészek fegyelmezése. Igazság és szabadságszerető népünk semmiképen sem fogja elviselni a fegyelmet, ha a lelkipásztorok szabadosan tehetnek bármit és hanyagolhatnak el bármit. Magunk iránt legyünk a legszigorúbbak. Bölcs emberek szerint „ez fizeti ki magát“ a legjobban. „Bármilyen szabadságot is adjunk másoknak, mi szigorúak legyünk önmagunkhoz“: „Szoros lelkiismeret, tág szív“.⁸ Nagyon megszívlelendő tanács. Kálvin nem fukarkodott a legkeményebb szavakkal sem, mikor kollégáiról volt szó. Tudta, mi fordul meg rajtuk. A klerikusok magukkal szemben szigorúbbak legyenek és az ősidőkben voltak is. Ez lassanként kiment a szokásból. Majd így folytatja Kálvin: Manapság semmit sem lehet elképzelni e rendnél féktelenebbet, zülöttebbet, hogy a földkerekség ettől visszhangzik.⁹ Ezen mondását már idéztük. Ma már elismert közhely még az illető felekezeteknél is. Nem tagadja ma már senki a középkori papság romlottságát. De ez nem ment bennünket és nem segít rajtunk. Hogyan van ma nálunk? Az egyházi bíróságok titkos levéltára s a becsületes, szomjaslelkű, buzgó népünk nyílt beszéde megdöbbenő, fájdalmas eseteket hoz tudomásunkra. A palástnak nem szabad vétkes testet, bűnös lelket takarni.

Hol kezdődik a lelkipásztor fegyelmezése? Kezdjük rö-

tön a tisztító világosságon, az Igén. Nézzen bele mindennap a lelkipásztor a lelki tükörbe, lássa meg magát benne úgy, ahogy van, ami és aki ő. *Mindennapi tápláléka* legyen a Szentírás, még pedig naponként többször, mert ez a normális lelki étvágy.

A lelkész az első munkás.

Az igéből való táplálkozás után munkához kell látnia lelkiismeretesen. A lelkészt kétféle betegség fenyegeti: a lustaság és az elgépesedés. Legyen a 9 óra tanulási idő, épen mintha igazgató várná a hivatalban. Milyen lelkiismereti furdalás, ha a nép azt gondolja, hogy könyveink mellett fáradtunk és nem úgy van. „Vagy a vallásoktató kolléga talán már a 3. órára ment be, mi pedig még a bő reggeli utolsó falatját fogyasztjuk, míg a káplán elvégezte a reggeli szolgálatot?“ Az elgépesedés a lustaság másik formája. Mikor a lelkész egy automata.¹⁰ Egykedvűen végzi a munkáját. „Nagy hiba a hanyagság és kényelmeskedés is, de hiba a gépiesen hajtott dolog is. Tudnunk kell, hogy mi most a tennivalónk, mit kell elhalasztani. *Első dolgokat az első helyre.* A túlelfoglaltság a hiba legközönségebb formája.“¹¹ Sokan nem tudják. A régi görög példaszó szerint Zeus (mások szerint Allah is) haragszik a nagyon elfoglalt emberekre. Tulajdonképpen judícium, mérlegelés, józan ítélőképesség dolga eldönteni, mi az én mostani dolgom és kötelességem. Hol van az megírva és mire való az, hogy a lelkipásztor a fogyasztási szövetkezet, vagy a melléje kirendelt hitelszövetkezet vezetője, nő- vagy tűzoltóegyleti, énekkari, zenekari elnök; itt bizottsági tag, ott igazgatósági tag stb. stb. legyen. Most ide, majd oda megy. A kertészet is, a méhészet is érdekli. Azokra a gyűlésekre is elmegy. Órákhosszat olvasgatja a lapokat, jön az evés és ivás és eltelik a nap. Este még egy kis társaság, kaszinó, szolid kártyaparti és végén számonkérheti magától nyugovóratéréskor: *mit tett az Úrért!* Vannak emberek, akik rendkívül elfoglalt lázas semmittevással komoly munka benyomását, impresszióját tudják kelteni. Legjobb esetben valami kis hasznot hajtanak a földi embernek, de a lélek éhen maradt.

Két oka szokott az ilyesminek lenni. Egyik a kényelem-szeretet, lustaság és a fázás a komoly, *erős, rendszeres, koncentrált munkától*, ami helyett az aprólékos, sokoldalú, de mindenütt a *könnyebb végét* fogó felületes tevékenység sokkal kevesebb erőfeszítést kíván és élvezetesebb. Egy másik ok a hitetlenség a tekintetben, hogy tisztán evangéliumot szolgálva nagyon is betölthetjük hivatásunkat. A liberális teológia és egy újabb „szociális“ világszemlélet egy hamis ideológiát termelt ki a lelkipásztorra nézve. E szerint *csak akkor hasznos tagja* a társadalomnak és érdemli meg a kenyerét, ha prédikálási munka-

ját (elég könnyű!) kipótolja közgazdasági tevékenységgel, vagy hasonló szociális szervező munkával.

A mi véleményünk az, hogy keressenek ezekre *más embert!* Bizonyosan akad rá más. Allásnélküliségben sýnylódó kisebb-nagyobb ember van még bőven. Vagy hát az a kis honorárium kellene még a lelkészi fizetéshez? Ez már hiba. Csak mondjon le róla. Vagy egy kis dicsőség is kijár a „közéleti“ tevékenysége után? Még nagyobb hiba. Mondjon le róla. Társadalmi téren előnyös összeköttetések, befolyás, tekintély? Csak hagyja azokat, moderálja magát, sanyargassa magát, öldökölje meg az ó-embert és legyen csak az evangélium szolgája maradék nélkül. Viszont a *gyülekezetnek meg kell látnia* és meg is látja, hogy ő is kenyérrrel él. Ne vállaljon hát a lelkész különféle külső munkát és megbízást. „Egy harcos sem elegendik bele az élet dolgai-ba, hogy tessék annak, aki őt *harcossá* avatta.“ (II. Tim. 2:4.) Ebből logikusan következik, hogy amelyik lelkésznek különféle „mellékfoglalkozásai“ vannak, az „nem tetszik“ Krisztusnak.

Azonban olyanok is elkövethetik a túlelfoglaltság hibáját, akik kizárólag a gyülekezetnek élnek. Prédikálás vasárnap kétszer, este felolvasás, műkedvelő előadás. Hétköznap reggel, este áhítat, késő este ifjúsági egyesület hetenként kétszer. Bibliakör hetenként kétszer-háromszor délutánonként. Nőegylet, leánykör. Gyűlésekre eljárás, cikkírás, keresztelés, esketés, temetés. Irodalmi munkák, levelezések stb. *Adhat-e mindig jót és bírhatja e erővel?* Mikor van csendessége, mikor készül a beszédeire? Mikor olvas tudományos könyveket, folyóiratok terjedelmes értekezéseit! Mikor üdül és pihen?

Nem elég dolgozni, nyugodtan és *jól kell dolgozni* és tudni kell *dolgoztatni* is. Ahol mással el tudja végeztetni a munkát, végeztesse el. Főleg a belmissziói és lelkigondozói munkában sem nem helyes, sem nem lehetséges mindent magának végeznie. Káplán, tanító, diakonissza, tanítónő, presbiterek, tanácsosok mind szolgálattévők. Egész sereg embernek *kell és lehet munkát adni* és őket irányítani. A lekipásztor, mint mondtuk, vezetőmunkás. Tehát ő adjon példát a szorgalmas munkára. Marad neki még mindig elég! — Egész sorát a lelkimunkásoknak dolgoztassa az Úr szent szőlőskertjében. Bizony vannak olyan területek is, ahol *más jobban* végzi a lelkimunkát, mint ő. Egy nagy leánykört pl. nem tud egy fiatal lelkész, még kevésbé egy segédlelkész jól elvezetni. De jól vezetheti a lelkész felesége, vagy más hívő asszony, vagy leány. Viszont a serdülőknél és felnött fiatalembereknél egy hívő káplán vagy teologus, vagy más megtért ifjú sokkal *közelebb tud* hozzájuk férközni az ifjúsági egyesületben, mint az a 40—50 éves lelkész. Az elkeseredett proletárnak' egy-egy hívő presbiter vagy egyszerűbb bibliás egyháztag hamarabb megfogja a szívéét. Bibliák, zsolttárok, vallásos iratokkal tud-e házalni a lelkész? Ezért te-

hát moderálja magát és koncentrálja erejét, idejét a magának fenntartandó feladatokra, amit *más nem végezhet el*.

Egyensúlyozott viselkedés.

Nagyon *nehéz* kaznistriát, részletes, aprólékos, *esetenkénti utasítást adni* a lelkipásztoroknak, mikor és hogyan vikedjenek főleg szórakozásaikban. Sőt egyenesen lehetetlen is. Én ajánlanék két vonalat, amellyel mindig és viszonylag könnyen meghatározhatja követendő viselkedését, 1. Figyeljen meg hívó, bizonyágtevő, az Úrnak odaadással szolgáló pásztorokat és őszintén kegyes embereket és azok *család jóinak életmódját*. 2. E mellett esetenként kérdezze meg a Szentlelket mit tegyen most és lelke csendes tükrében megkapja a kétségtelen választ. Csak kérdezze állandóan: „Hát Jézus mit szól hozzá?” Ő megmondja. Csak el ne felejtse megkérdezni.

Ne féljen tehát a lelkipásztor elsősorban magát megregulázni. Ez csak eleinte megy nehezen, De azután egyre könnyebben. Mint egy gép annál „szabadabban” működik és annál nagyobb a teljesítménye, minél pontosabban összeműködnek az alkotó részek. Az ember elrontott, defektes természetétől jól teremtett és igaz természetéhez tér vissza a Szentlélek újjászületésével és nevelésével. Belsőleg szabályozott és kiegyensúlyozott magaviselete és modora *természetes, fesztelen és könnyed, egyszerűségében* nemes lesz, másokra nézve hasznos és kellemes. A lelkész egy pár biztató szavával, barátságos mosolyával milyen súlyos belső gátlásokat, megkötöttséget oldhat föl a kételkedő és szenvedő lelkeknek

A már említett birminghami ker. konferencia azt mondja egy megállapításában: „A lelkipásztori vezetés lehetetlen, mióta nincsen semmiféle, még a legdurvább bűnöknek sem általánosan elfogadott mértéke. Bizonyos, hogy a pásztorokat kell fegyelmezni, mielőtt a nyáját fegyelmezzük.”¹² Különböztelt téveszt. A kellő önfegyellemmel bíró lelkész rokonszenves lesz.

A lelkipásztor fegyelmező munkája tehát az ön- és család-fegyelmezésen kezdődik. Az első példa, amit már az első megjelenésével és szavával tanúsítania kell, hogy *kiegyensúlyozott kedélyű, önuralommal rendelkező, türelmes, nyugodt ember*. Sohase jöjjön ki a sodrából, sohase ragadja el a szenvedély, se a harag vagy keserűség, de még a jókedve se legyen szertelen. Ne is viccelgessen és ánekdotázzon úlsokat, mert ez vagy egy kis cinizmust, vagy rejtett keserűségeket akar fedezni, s mint zsongító szert úgy adagolja a sok tréfát — önmagának — belső fájdalma, fáradtsága és nyugtalanságának csendesítésére, „Fontos dolog *megszabadulni minden kitöréstől*, mert ez a hiba mindig idegességre degenerál. Idegesség a legfélelmeesebb ellenség,

mert az a bomlásnak az eleme.¹³ Nagyon igaz megállapítás: ha a lelkipásztor indulatos, mérges (mert az idegesség alatt rendszeren ezt értik), akkor eleve mondjon le a lelkipásztorkodásról, bárkivel van is dolga, hanem a saját lelkigondozását végezze el előbb.

Irigység nélkül kell látnia az ellensége gazdag jólétét, hatalmaskodását. Elkeseredés nélkül túrni az idegen hatalmaskodását. Legyen türelmes, mikor kevesebb munkával nagy fizetésű állásokba jutnak régi barátai, sőt iskolatársai is, s ő mint szegény pap, sok helyen lenézés tárgya. Míg mellette fut az előkelő ismerős és barát autója, ő vágja a sarat és jár a szegények után. Ha másoknak sokkal több jutott a földi jókból, ne panaszojja a maga sorsát. Nagy önfegyelem ez! „Aki mások örömét nem tudja keserűség nélkül nézni, amit ő maga is kíván, az nem tud másokat meggyőzni, s *először önmagának* prédikáljon.”¹⁴ Elégedjék meg sorsával, Míg más egyházak, vagy különösen a római egyház papjai rendszeren nagy stallumokban élnek, addig a magyar református lelkészi pályára lépés, — mint valaki mondta — eleve szegénységi fogadalmat jelent,

A lelkész elvei.

Nem kifestősságú egy lelkésznél az elvi meggyőződés. *Tragikus*, ha egy lelkész benső meggyőződése az egyház hitelveivel vagy szokásaival ellenkezik; Ha azonban a vallásos élmény minőségében van közöttük kiegyenlíthetetlen különbség, akkor mind két részről a kilépés, illetve a kirekesztés szükségese forog fenn. Mikor azonban nem mély benső lelki tapasztalat és meggyőződés, hanem esetleg kisebb jelentőségű tanbeli, történetkritikai vagy éppen egyházjogi különbségek vannak, azért kirekeszteni senkit nem lehet. „Tilalmas és lealázó egyházra, igehirdetőre egyaránt, ha theologiai különbségekért másokat üldözni merészkednek,”¹⁵ Mi nem tesszük. De a lényeges dolog még sem ez, mert *ma ugyan kit üldöznek* a mi egyházunkban meggyőződéséért? Éppen az a baj; hogy olyan kevés embernek van következetes meggyőződése, győzedelmes hite, hívő szeretete. Bizony úgy áll a dolog ma is, hogy a „bizonytalan trombitazengés” miatt olyan elesett sok helyen az egyház állapota.

A próféta nem így tesz, mert vagy otthagyja a közösséget, vagy érvényesíti akaratát, de megalkuvást nem ismer. *Gyáva-sággal* enni napi kenyeret nem lehet, Ha nem érthet az egyházzal „egyet”, hagyja ott! Ne felejtjük el, hogy Jézust is, mint „eretneket” végezték ki a zsidók. „A próféták tragikumai sohasem az volt, hogy nem értették meg az emberek, — hanem az, hogy nem akarták megérteni.”¹⁶ S összeütköztek. Küzdjön ameddig Isten bírni engedi: aztán menjen el lerázva a port lábairól is, ahol nem veszik be az Igét.

A papnak, illetve a lelkésznek legfontosabb feladata, hogy ne alkudjék meg. Ez lehetséges földi, emberi dolgokban, de annál, ki nem a maga véleményét, hanem Isten üzenetét hozza, nem lehet. Sok mindent el kell tűrnie, viselnie, néha még a törvény védelmét sem követelheti, mert hiszen a kegyesek nem perelnek, így néha mintha törvényen kívül volna. De tiltakozó szavat *mindig* emelje fel a gonosz ellen. Tetteiben bátor legyen.

A lelkész családja.

Ami pedig a bűnök általános mértékét illeti, ez csak annak a komoly, becsületes, puritán közszellemnek a lassú kialakulásával jön létre és pedig főleg a keresztyén *családok példaadása* nyomán.

Tehát nyilvánvaló, hogy a lelkész *önfegyelmzése keveset ér* családja fegyelmzése nélkül. Bátran mondhatjuk, hogy a gyülekezetnek és a híveknek többször van kifogása a lelkész családja, mint ő maga ellen. S magában a lelkészben sokszor nem is találnak semmi kifogást, csak egyedül azt, hogy miért nem tudja a családját jó rendben tartani. Ez érthető is. „Mert ha valaki az *ő tulajdon házanépére* gondot nem visel, *mimódon viselne gondot* az Isten egyházára“? (I. Tim. 3: 5.) Ha a lelkész fia akkor nyit be a lakásba vasárnap reggel kábult fejjel egy át-dorbézolt éjszaka után, mikor már apja az igehirdetésre készül, hogy várjunk nagy tömegeket a templomba? Mikor pásztorok leányai magaviseletük miatt méltán rossz hírbe kerülnek, hogyan figyeljen szavára a gyülekezet és mit gondoljon az anyjukról? Fájdalom, hogy némely körökben *nincs* ezeknek olyan szigorú ítélete, mint a gyülekezet elemi tisztességet érző buzgó tagjai között. Úgy, hogy a nem jó családi életet élő lelkészeket e körülmény hivatali előhaladásukban nem nagyon gátolja. Bár igaztalan mondás, hogy papfi: gazfi, de bizonyos, hogy elég sok Éli fia van. Jóllehet a kegyelem Istenénél van gyermekeink megtérése és még valakinek a megtért és lelkészi mivoltából *nem* következik okvetlenül a gyermeke megtérése, de mégis az átlagnál nagyobb reménységnek kell lenni eziránt a papi családoknál, az úgynevezett ároni családoknál. Legalább olyan esélylyel boldog eszköz lehet a lelkész is, mint más az ő tulajdon fia, leánya újjászületésében. Számos gyönyörű példa van erre is, amikor a papfiak átveszik az apjuk misszióját. A magyar református egyházban is van jónehány „hívő dinasztia“. Van-e ennél felségesebb dolog! Ha pedig bűnben marad a lelkészi gyermek, érette is böjtölgön és *tartson penitenciát a gyülekezet előtt* a bánatos lelkészi pár. Valahányszor a pap fia atyja lelkészkedésének gyalázatára válik, annak oka a legtöbb esetben az, hogy apja inkább foglalkozásból lelkész, vagy hogy lelkészkedése szellemiség és erő nélkül volt.¹⁷

A lelkész életének makulátlan tisztának kell lennie a családi életben is. Néha a „világiak“ emlegetik számunkra a cölibátust. Ha Máté 19:12-t vesszük is alapul, akkor is a castratiót kellene a helyett jónak tartanunk a „*mennyek országáért*“ Azonban itt Krisztus kivételeket sorol fel¹⁸ s azt helyesen kell érteni. *A cölibátus csak kivétel* lehet s általános szabállyá tenni betegség. A házasság ma is egyensúlyban tartja a lelkipásztor életét Belső erejére támaszkodják a békessége, amelyről mondták a régiek: először teneked legyen békességed s így tudsz adni másoknak is. Meg amit Kempis Tamás mondott: a békeségkereső ember többre jut, mint a tudós. És amit Kálvin mond, hogy a klérusnak a közös fegyelem mellett, saját fegyelme van,¹⁹ mint külön testületnek. Nem jelent kevesebbet, minthogy *első-sorban* a lelkészek a fegyelem tárgyai.

Szelíd és bátor egyszerre.

A nagy egyházi vezetők mindig teljes tudatában voltak annak, hogy az egyházban rendet csak úgy lehet tartani, ha a pásztorokat, tanítókat, presbitereket fegyelmezik meg először. Illetve ők maguk kezdik maguk körül a rendcsinálást önfegyel-mükkel. Mert egy gyülekezet vezetőit csak saját önfegyelmezésük útján lehet fegyelmezni. A pásztori levelekben azért vannak egészen speciális, *különös intelmek* a püspökök, diakónusok, presbiterek számára. A középkori egyházban a híres clugny reform a szerzetesség opozíciója, csendes ellenállása s vele a világi papság viselkedésének elítélése volt. A reformáció után a tridenti zsinat legelsősorban a papság erkölcsi viselkedését vette szigorú vizsgálat és fegyelmező rendezés alá. Ez is az egyház harca, belső harca saját szerveiben.

A fegyelemnek nagyon sokszor akadálya az a híres „papzsák“. Biztosítani kell ugyan a lelkész megélhetését, de legyen benne *a kockázat merészsége is az Úrért*. Amint mondtuk, a református lelkész az önkéntes szegénységre vállalkozik. De míg a középkori szerzetes egymagában csendesen megeszegette a kámzsa ujjába dugott kenyeret, addig a ref. lelkészcsalád nagy életküzdelmet folytat. Vannak ugyan kivételes jólétben élő kollégák is, de a legtöbb lelkész igen szűkös körülmények között neveli rendszerint sok gyermekét a magyar hazának. De hát legyen bátorsága a szegénység viselésére. *Szabadság jár azzal!* Ne könyörögjön, se ne kolduljon soha alamizsnáért! Az igazi hívek feltétlenül, bizonyosan meglátják a szükségét és kenyerrük felét is megosztják vele. Ha nincsenek ilyen hívek, *megérdemli sorsát*, mert nem jól dolgozott; vagy — az a hely Sordona és Gomora, ahol egy „igaz“ sem található; ahonnan tűzön-vízen meneküljön. Azonban, hála legyen a kegyelem Istenének,

ez alig fordul elő, s tapasztalom, sőt hallomásom szerint nem tudok ilyen község, vagy gyülekezeetről. Ezért mondja valahol Eavasz László: *nincs rossz gyülekezet*, csak rossz pap. Mint ahogy a gazdászoknak mondják a tanáraik — nyilván buzdításul, — nincs rossz föld, csak rossz gazda.

Nemcsak a hívekkel való irodai és magánérintkezésben és általános lelkigondozásban legyen szelíd és versengéstől ment, hanem legyen szeretetteljes a katedrán is. Nagyon respektáljuk a *bátor szókimondását*, a bűnök feltárását, ostorozása!, mikor arra szükség van. De ez az alkalom nincs mindig. Üres ordíhozások, következmények nélkül maradó hősködő nckiugrások eredménytelenek és méltatlanok a lelkészhez. Több gyöngédséggel, melegséggel beszélni. „Némely ember brutális a katedrán. Biztatni, vigasztalni kell. Sokan bátortalanok, bár nyugodt arcot mutatnak.“²⁰ Erős férfiak is félnek és csüggednek. Másfelől van Luthernek egy híres mondása: „Mikor *haragos vagyok*, akkor tudok jól imádkozni és prédikálni.“ Van szent harag is. Igaz, hogy a harag a lélek izmainak egyike. Teljesen igaz, hogy van néha ok a szent haragra, de egy kegyes ember jól mondta: „*Én ritkán találtam el* az alkalmakat“. A kivétel erősíti a szabályt, hogy o, szeretet főregulája szerint végzett keresztyén munkában mégis csak ne igen gerjedezzünk haragra. (I. Kor. 13: 5.)

Az önfegyelemhez hozzátartozik a lelkipásztor szellemi rugékonysága és alkalmazkodó képessége, különösen iskolázottabb emberek között, vagy más felekezetűekkel szemben. Egész lényéről sugározni kell a lelki önérzetnek, a hitből eredő bátorság öntudatának, aki a legsúlyosabb helyzetekben is ismeri az irányt és képes vezetni.

A lelkész lelki területen maradjon.

Jól vigyázzon arra is, hogy bizonyos tételek, előítéletek, megszokott elvek *merevvé és érzéketlenné* ne tegyék másféle emberekkel szemben. Pál apostol, „zsidónak zsidó, görögnek görög volt elv feladás nélkül“. A theologus ha nem tényekre, hanem princípiumokra hivatkozik, magatartása hajlamos a makacsságra és mozdíthatatlanságra. E sziklán állok, úgymond. Érti e szikla alatt öngigazságát. Folyvást hajtogatja a saját, esetleg igen téves meggyőződését. Így kételkedést ébreszt igazi elvei iránt is. Így könnyen beválhatik rajta a régi közmondás: „Csak a számár nem kapacitálható.“ Ha nem vigyáz, könnyen neveltségessé is válik. Koncedálja, ismerje el, amit kell. Különösen legyen engedékeny olyan dolgokban, amihez nem ért. Amit egy laikus egy lelkésztől megvár, nem az, hogy egyenlő legyen vele *világi dolgokban*, hanem hogy *főlényben legyen* a lelki dolgokban és vezetője. Van egy szép kínai közmondás a

lelkészről: „Mennyei galamb ember. Ez az én ideám“.²¹ A szelíd nyugalom biztató. Szeretetlenben, engedékenységekben és aláztóságban legyen a lelkész elsősorban példa. Így megkapja a Lélektől a kijelentéseket állandóan, aminek alapján az a gyülekezet egyenesen tőle kéri a vezetést és irányítást.

Van-e időnk és erőnk csak *az egész theológiában is* szakzszerűségre szert tenni? Nincs, Azonkívül a százféle világi szakma. Miért volna nehéz azt aláztatosan beismerni, hogy ehhez sem, ahhoz *sem értünk*. Vagy talán gögös, fölényes érzésünkkel van baj. Azt arrogáljuk, hogy a pap előtt mindenki hajoljon meg és precedálunk mindenki előtt s elől megyünk? Még ha klérus volnánk, akkor sem igényelhetnénk ilyen magas pódiumot és hódolatot. Legyünk már igazán aláztatos szolgálói Krisztusnak, mikor annyit emlegetjük! „Respektál a hívő téged, nem mert pap, hanem mert jó pap vagy. Kész taníttatni magát Isten és felebaráti kötelességre és elviseli a feddést is ha rosszat tett, de nem azért, mert egy szent rendnek vagy a tagja, hanem mivel azt hiszi, szent életet él.“²² Csak ez ad igazán tekintélyt. A szent élet pedig a szigorúságot, önmegtartóztatást, lemondást, megálázkodottságot, béketűrést önmagánál gyakorolja főképen. „Különösen kétféle viselkedés az, ami teljesen hibás. Egyik az, ha a lelkész *azzal akar vonzani*, hogy egyenlőnek mutatja magát olyan dolgokban, amelyek hivatásával nincsenek összekötve. Azzal az emberek nem fognak több figyelemmel és bizalommal lenni vasárnap. A másik hiba, hogy figyelmet és tiszteletet követel *a hivatala számára*, amit vonakodnak tenni *a maga szárvértára*. De az emberek — nagyon helyesen, — nem választják külön a személyt a hivataltól.“²³ Különösen protestáns területen, így bizony három eset közül csak egy esetben kapunk tisztességet. Még pedig, ha a lelkészi hivatást is tisztelik, mellé a hivatal viselő személy valósággal is tiszteletreméltó. Néha bizony vagy egyik vagy másik hiányzik és így elmarad a respektus, a megbecsülés, legalább is egyelőre. Mert ha a lelkészi hivatást nem becsülik (esetleg mások lej aratták), akkor ez a lelkész személyére is visszahat, még ha teljesen korrekt ember is. Ha meg a lelkész a maga személyében kifogásolható, akkor nincs tisztelet a hivatal számára sem, ámbátor „tiszteletesnek“ hívják. Pedig becsület nélkül dolgozni nem lehet. Mert bár *gyűlölködhetnek* is a lelképásztort, *de meg nem vethetik*. (Tit. 2:15.)

Legbiztosabban áll, ha csak lelki területen marad. A lelkész azért lelkész, hogy ismerje a lelkeket és azzal foglalkozzék. Emberismeretének kell lennie, e nélkül komoly eredményeket *nem fog elérni* főleg munkatársak hiányában — vagy ami még rosszabb — nem jó *munkatársai* miatt. Nem egy nagy kikiáltott vezető emberünk után is azért maradt olyan kevés eredmény, mert nem tudta embereit, környezetét jól *megválasztani*.

De rendes lelkészi munkában is *röntgen szemünknek* kell lenni, amivel átvilágítjuk, ugyanakkor meg is látjuk a lelket jó és rossz tulajdonságaival együtt, — Ha első találkozásra nem tudunk emberünkön átlátni, akkor „*felvételt*“ készítünk, minden szavát, mozdulatát, viselkedését, körülményeit megjegyezzük és csendes magányunkban, esetleg újabb találkozás segítségével meglesz a röntgenkép. Csak ezután kezdődhetik a gyógyítás és lelki gondozás. Ez orvosi hasonlat azért is jogos, mert az eredendő és szerzett bűnben *minden* lélek beteg.

Kifogások.

Nem hunyjuk be szemünket azon tény elől, hogy sokan szeretnék lerázni az egyház igáját, sőt Krisztus igáját is magukról, mert ezt a papok igájának tartják. Bizonyosan hibásak vagyunk benne, hogy e kettőt összetévesztik. Még a kitűnő Strong is igen éles hangon mondja: „Mindenesetre a papság azon igénye, hogy az emberek morális életét irányítsa, egy elmúlt szokás, mely meghalt a feltámadás reménye nélkül, sőt a közvetett fegyelmezés is elmúlt. Hogy az egyháznak joga volna kizárni a közösségből olyanokat, akik a cselekvés bizonyos folyamatát követték vagy különleges véleményüket fenntartják s még inkább elvárni, hogy az ilyen emberek önként álljanak félre: ez észszerűtlen és többé *nem fogják túrni*. Ha ez itt és ott fennáll egynéhány rajongó között, az többé sohasem lesz egy kiterjedt egyháznak a szabálya.“²⁴ Ellenkezőleg gondoljuk. Meglehetősen heves, sőt lázító hang és íz van e szavakban. Szerintünk ez *súlyos félreértésen* alapszik a lelkész hatáskörét illetőleg. Strong nagyon jól tudhatná, hogy az egyháznak, mint minden társaságnak, joga van rendet tartani és igenis az egyház, illetve presbitérium „félreállítja“ az úrvacsorától az arra méltatlanokat és *kizárhatja* őket hivatalviselésekből is, ha a „cselekvés bizonyos folyamatát“ követik, azaz a keresztyén erkölcsiség szempontjából kifogásolható életfolyamatot követnek. De a lelkész sohase teheti ezt saját elhatározásából és egyedül ne is tegye senkivel szemben, még csak értelmi szerzője se legyen büntetéseknek, hanem a presbitérium gyakorolhatja azt egyedül, mert íme jogtalan „papuralomról“ beszélnek mindjárt. Ha pedig még nem érett meg a presbitérium közvéleménye az el- és kitiltásokra, folytatni kell tovább alázatosan az igehirdetést és pasztorációt.

Vannak akik meg azt kifogásolják a lelkészekben, hogy a *szociális visszasságok ellen* nem lép fel kellő eréllyel. „Különösen a fiatalok türelmetlenek, ha a lelkész nem vesz tudomást a gazdasági bűnről.“²⁵ Szinte lázadznak e miatt. Nem értik meg tapasztalat híján, hogy bankárt és proletárt, feudálist és földéhes parasztot *először meg kell téríteni*. S ez a legjobb szociális szolgálat az állam részére. Akkor az emberek rá fognak jönni

az igazságra és meg fogják érteni egymást. Mert a közös *Szentlélek sohasem állít szembe* egyes embereket, sem társadalmi osztályokat.

Még más kifogás és gyanúsítás is van. Azt mondják, — és pedig elég sokan — hogy sok lelkész hatást kereső, érzelmi felindulásra pályázó, szónoki sikereket, dicsőséget szomjazó ember. Pedig, ha másokat meg akarunk győzni, még a látszatát is igyekezzünk kerülni, mintha érzéseikre utoznánk.²⁶

De mégis csak meg kell változnia annak a gonosz szívnek, s átalakulnia az érzelmeknek, és hatnunk kell az emberekre.

Minden szó mögött, amit papírosra leírunk, szájjal elmondunk, legyen meg a *tettek és tények* súlyos arany alapja. Inkább magukkal elégedetlenül, mint velünk elégedetten menjenek ki az emberek a templomból, hogy „elmenvén cselekedjenek azonképen“.

Az ékeszólás ugyan sohasem megy ki a divatból, de a szónoklás idejét múlta.²⁷ Már mint öncél. Rendesen kevesebbet hisznek az emberek, mint amennyit mondunk, pedig *többet kellene*. Jó szónok csak jó ember lehet a régi bölcs szó szerint. Ha Istentől hoz üzenetet, féljék és becsüljék ezt a szót.

Ha aztán olyan vádak, kritikák, bírálatok, megszólások, rágalmozások érnek, amiket Krisztusért kapunk és az ő evangéliumáért, annak csak felette *örülünk*. Azon pedig méltán megijedhetünk, ha olyan népszerűek vagyunk, hogy mindenki jót mond felőlünk. Ilyenkor nagyon ajánlatos önellenző vizsgálatot tartani, vájjon mennyi hízelgés, megalkuvás és az igazságnak hányféle elárulása juttatott a nagy konchoz: az általános és teljes népszerűséghez. E helyett legyünk inkább és sokak által lenézettjei, megvetettjei, bolondjai Krisztusnak. (I. Kor. 4:10.)

„Az embereket visszataszítja, mondják — a lelkésznek másvilágból való volta és a társadalmi igazságosság terén kívánják őket látni. Azonban bár soha nem voltak olyan „másvilági“ papok, mint az evangéliumi mozgalmak papjai, senkinek sem volt mégis *olyan nagy befolyása* a világra, mint ezeknek. A láthatatlan szellemi erőkre támaszkodó, s magukat a lelkek térítésére, megmentésére vető missziói emberek alapították a kereszténység legnagyobb látható intézményeit is. Valaki mondotta: én az egyházat mindenekelőtt térítő és lélekmentő társulatnak tartom. „Egy meg nem tért ember minden szociális reformra haszontalan, de egy mély vallásossága ember nemhogy más segítségére szorulna, de ő maga is munkás lesz.“²⁸ Mai időkre való tanács. De ezt nehéz felérni ésszel és világi bölcseség erre *képtelen*. Bolondsággá is teszi Isten lépten-nyomon az ő bölcseségüket. A mi „bolondságunk“ lesz helyette a világ világgossága, békessége és gazdagságává.

A lelkészi állás, a lelkész-képzés.

Többször és különösen hangsúlyoztuk, hogy a lelkipásztor igehirdető presbiter és vezető munkás, tehát nem egy *különleges rend* tagja és a szentség *nem hivatala*, hanem személyes újjászületett élete után lesz tulajdona éppen olyan értelemben, mint a többi hívőnek. De nem ellenkezik az elmondottakkal az sem, hogy a lelkész mégis különösen nagy részt kap az anyaszentegyház munkájából úgy, hogy *a teljes munkaidejét* lefoglalja, éppen azért szabályszerűen *fizetett munkása* az egyháznak, hogy hivatala hasznával magát és családját táplálja. (245. dics.) Az anyagi ellátást azért biztosítja az egyház a lelkésznek, hogy annál erősebben harcolhasson, „mert senki sem katonáskodik a maga zsoldján“. Tehát a lelkésznek, ha gondtalan életet biztosítanak is, nem szabad azt csendes békességben élvezni, hanem újra és újra harcolni kell a bűnnel, a Sátánnal. Hol támadva, hol védekezve. Ki vállalkozik erre? Csak az vegye fel a fizetését. Az elmondottakból önként következik, hogy olyan embereket kell alkalmazni a munkára és harcra, akik azt teljes odaadással és jól tudják elvégezni. Rögtön itt vagyunk a lelkész-képzésnél és képesítésnél, melyhez testi-lelki alkalmatosság kell. A lelki arravalósághoz tartozik, hogy Istennel *állandó* lelki összeköttetésben legyen, hitélete, vallásos tapasztalatai bőven, gazdagon legyenek. Legyen készsége átadni, kifejezni, belső átéléseit és a kapott kijelentéseket. Készültsége, élettapasztalata legyen az egyház lelki, anyagi rendjét fenntartani, vezetni. Erre pedig *rendszeresen képezni kell* az embereket lelkésszé. „A papi hivatal előállítására azért volt szükség, idézzük újra, mert lélektani törvény szerint lenniök kellett egyeseknek, akik az egyházi tevékenységek átélésére *különösen alkalmasak* és képesek.“²⁹ Ez fontos alapföltétel. Nagyon ajánlatos a theologiai évek hosszú sorának nehéz tanulmányai előtt az alapföltételeket megvizsgálni. Mert vannak olyanok, akik már eleve alkalmatlanok, vagy akik még nem alkalmasak a lelkészi hivatásra. Szerintünk az egyházi élet lehanyaglásának egyik fő oka a theológiára való válogatás nélküli szabad odabocsátás volt. Olyan elemeket is szabaddított rá az egyházi életre, sőt vezető pozíciókba, akik sokféle módon bebizonyították magasztos hivatásukhoz mért alacsonyágukat. A theologusokat szolgáltató társadalmi rétegekre nézve az a véleményünk, hogy az alsóosztályokból *jobbak*, a középosztályból *jobban* jöjjenek a theológiára, mint eddig. Nem közömbös az egyháznak, kik jönnek a theológiára. Ma, amikor mások olyan fejlett fajbiológiával dolgoznak, s tudjuk, hogy az öröklés törvényei a pedagógiában milyen nélkülözhetetlenek: nem kicsinylendő feladat lenne a nagyobb kivizsgálás e téren. Szerintünk az *alapvető* föltétel a Megváltóban való személyes hit, a megtérés és újjászületés, missziói készség, csak azután

egyéb általános tanulmányi föltételek. Nagyon jól tudjuk, hogy nem könnyű vizsgálat tárgyává tenni. De azt is állítjuk, hogy *nem lehetetlen*. A theologiai professzoroknak messzenyúló összeköttetések vannak. Az első évfolyamra nem vehetők föl túlsokan, s vagy személyesen, vagy lelkipásztor barátai' és mások révén *alapos információkat szerezhetnek* be és csak úgy vegyék fel a sokoldalú röntgen-szemű vizsgálat után a jelentkezőket. A többi, tekintet nélkül a protekcióra, ajánlásra, utasítsák vissza. Ez is az egyházfegyelemhez, a szent stratégiához tartozik. Majd a fronton derüljön ki, hogy a vezető tiszt tudatlan és megbízhatatlan egyszerre?

Majd azután, az. első éven, még szigorúbb próba jön, aminek részleteit gondos professzoraink bölcsesége meg fogja állapítani. Amint az állami, társadalmi vezetőknek legfontosabb képessége az, hogy embereiket jól megválogassák, úgy a theologiai professzoroknak, mint egyházi vezérférfiaknak a *legelsőrendű és leghasznosabb tevékenysége* a jövő generáció *kiválogatása*, szelekciója, vagyis a személyi kérdés jól elintézése. Csak azután jön a tudomány leírása és előadása. És végül jöhetnek a különféle társadalmi szociális tevékenységek. Azt hiszem, ebben mindnyájan egyetértünk. Teljes mértékben helyeseljük Vass Vince indítványát, melyet a theologusok felvételi vizsgájáról mondott. Azt hisszük, hogy az orvosi bizonyítvány, erkölcsi, különféle belmissziói és karitatív munkákban való működési bizonyítvány, valamint pár fontosabb tantárgyból: egyháztörténelem,, görög irodalomból való vizsgáztatás nemes luxust sohasem engedheti el magának ez a fakultás, kiszámíthatatlan hasznára a szent eklézsiának. Ez is határozottan az egyházfegyelemhez tartozik. Mert *nagy veszedelem* származik abból, ha a teológiáról diplomájukat a kezükben tartó, de a Szentléleknek nem közvetlen vezetése alatt álló emberek áramlanak bele az egyházközségekbe, hogy azt esetleg jóhiszemű, de világias gondolkozású munkájukkal fokonyként lezüllesszék s egyik csatát a másik után veszítsék el az egyház különféle harcvonalaiban. Nem is szólva azokról, akik a „Kék macskában“, „Bikában“, „Kis Pipában“ stb. ritkábban kaptak absentiát a távollmaradásukért, mint az előadóteremben.

Már a teológián, esetleg még előbb elkezdődhet az Úr szolgálata, amit soha *nem szabad megenni*. Az igével élni és azt tudományosan búvárolni. És ezt gyermekiesen csodálkozó szemekkel, boldog érdeklődéssel kell úgy a fiatal, mint az öreg szolgának végezni. Az emberekkel foglalkozásba, a lélekmentésbe bele nem fáradni. Az ígét alkalmas és alkalmatlan időben jó kedvvel, örömmel, hirdetni. „Mi drága fűszereknek és keleti teáknak ízlelői vagyunk: ha mi elveszítjük a személyes értékelés hatalmát, akkor hasznavehetetlenek vagyunk.“³⁰ Elfásult pap mit ér? Ha valaki idáig jut, akkor vagy különös peniten-

tiát tartson, vagy húzódjon félre magától, vagy el kell távolítani törvényesen, mert több kárt tesz, mint hasznot, ha látszólag él és tesz-vesz is.

Megkezdődik a prédikálás.

Minden jó lelkész érzi, hogy az Ige *először őt magát* feddi meg. Mikor készül a prédikációra, már akkor érzi a fegyelmező elemet. Önmagának prédikál a jó lelkipásztor először és családjának. Ha nem érzi a „sót“ a szent eledelben, mivel sózatik meg! Éppen a konzerváló elem maradt ki. Nem kell abba a hízékedés, mesterkéltségek, költészet, a színes frázisok Ínyencégeit, nyálkságait vegyíteni, hanem elegyítetlenül kell adni, mert csak úgy táplál az.

Egészséges lelki táplálékot kell adnunk, tehát egészséges beszédeket kell szólni igehirdetésünkben. Ha lelkünket bűnbánattal tisztán tartjuk, környezetünket — ezalatt értve családi és hivatali környezetünket is, megóvjuk a lelki fertőzéstől s eltávolítunk minden gonosz erjesztő kovászt, akkor mehetünk tovább paláttal a vállunkon, hogy tiszta légkört teremtsünk a templomban is. „Gyakoroljuk az erkölcsi higiéniaét úgy, hogy életünket morálisan egészséges helyekre irányítjuk. Éppen úgy van szellemi, mint testi higiénia.“³¹

Az igehirdetésnek *fegyelmező sava* a bűnök feltárása és megfeddése. Azonban nem lehet ezt olyan könnyelműen, hozzáértés és felelősségtudat nélkül csinálni, mint azt sokszor látjuk, illetve halljuk. Hiába mennydörgünk erős basszushangon, villámló tekintetekkel és erősen rázott ököllel a világ romlottsága és az emberek sok bűne miatt, senki azt magára nem veszi és a világ meg nem változik. Ha pedig egyes személyeket kiszemelve „kipredikálunk“ esetleg valakit, s megdorgálunk közismerten gyanús okok alapján, — de ha az illetőnek bizalmasan egy kérdőre vonó szót sem szólnunk, bizony már rosszul cselekszünk. Vagy például valami vezető embert hűtlen pénzkezeléssel vádolunk csak úgy példálózgatva, de magunk talán kényelemszeretettől vagy felületes bizalom folytán soha meg nem számoltattuk — ez sem lehet! És így tovább.

Legyen erkölcsi bátorságunk, mikor annak ideje és rendje elérkezett, úgy a négy szemközti dorgálásra, mint — ha ez nem használ — a nyilvános fellépésre is. Augusztinus jól mondja: hogy nemcsak a gyom marad *ismeretlen*, hanem a makacs bűnös is.³² Bújik, titkolózik. De miért? Azért, mert sokszor azoknak is vaj van a fején, akiknek a bátor, nyílt felelősségvonalas lenne a kötelessége éppen hivatala és esküje szerint. A titokban vétkezőket titokban fedd meg, legalább egyelőre. A nyilvánosan vétkezőket bátran, nyíltan. Még a hatalmasokat is.³³ Így tartották ezt az ősegyházban. Egyes lelkészek milyen elesett

állapotát mutatja az, ha nyilvános parázna, de *előkelő embereknek soha* erről egy szót sem mernek szólani se titokban, se nyíltan. De még egyházi tisztségekkel is felruházzuk és gyaláztatik vele a Krisztus neve. Nem tudjuk, vájjon Knox János Stuart Máriát halálra adta volna-e mint bálványimádót, de az bizonyos, hogy a katedrából sokszor megdorgálta és elítélte, mint paráznaságban és gyilkosságban részeset.³⁴ S a királynőnek tűrni kellett. Bizony, így lehet kockára tenni életünket és kényelmes jó módunkat!

Nagyon sok esetben várni kell rá, míg a konkolyt ki lehet gyomlálni, néha sohasem sikerül. Aki bűnöket, fogyatkozásokat, hibákat lát embertársaiban, nem mehet nekik lépten-nyomon, szóban, írásban, katedrán, hanem imádkozik türelmesen. Kéri az Istent, hogy látassa be, bánássá meg bűneiket, s hagyassa el. Ha valaki, úgy Kálvin szigorú volt, s mégis azt írja: „Az ember irgalommal dorgálja, amit dorgálhat; amit pedig nem dorgálhat, *türelemmel viselje* és szerető szívvel sóhajtson és gyászoljon felette.”³⁵ Nemes önmérséklet. „Különben is kárhoztatja a donatisták és anabaptisták zordon szigorúságát.”³⁶

Voltaképen az igehirdetés által közvetített egyházfegyelem.) nagyobb és jobb része *titkosan hat* és végzi el feladatát. Az emberek hallják az Igét, aminek hallására meglátják, észreveszik bűneiket, fogyatkozásaikat, mulasztásaikat. Fájlalják, megbánják, csendes fogadalmat tesznek, de mindezt kiki magában, titkosan teszi. Fogalma sincs a templomban az egymás mellett ülőknek arról, hogy a másoknak a lelkében mi megy végbe. A lelkész sem tudja, csak beszél tovább, ahogyan Isten Lelke tudni engedte neki. Mint a nap ontja sugarával a hétféle színt a vöröstől az ibolyáig, annak világító, melegítő és kémiai hatásával együtt, de nem tudja mely növény, állat, ember, víz, vagy hegy mit és hogy fog és használ belőle, úgy az igehirdető is szólja Isten beszédét, amelyben világosság és erő, só és kovás, simogató meleg és dermesztő rettentés *mind benne van*. Es ez hat, fog, munkál, rombol, épít, hogyan,, azt ő sem tudja, aki az Igét mondja. Az bizonyos, hogy az épülés, amit Ravasz László annyiszor hangsúlyoz a Homélitikájában, nem indul meg addig az emberi lelkekben, míg a kellő tisztogatás, vagyis szenny és törmelék eltávolítása a bűnbánaton át végbe nem ment. Ügy, hogy az *egész bűnbánat* minden eszközével, eljárásával és folyamatával *fegyelmezési körhöz tartozik*.

Azt se felejtjük el, hogy ugyanazon eleme az Igének az *egyik* leikiénél fegyelmező, a *másiknál* mondjuk felvilágosítólag hat. Az elektromos áram is a szem előtt fényérzetet, a fülben zúgást, a nyelvbolyhokban valami savanykás ízt vált ki. Az egyiknek a lelkész ugyanazon mondása tárgyilagos exegézist, írásmagyarázatot jelent, a másikat meg valami bűne felett elemi erővel megrettentí. A harmadik boldogan igazolva látja valami

jó-cselekedetét, de mindenki csak maga tudja titokban. Azért nem lehet erőszakos séma, szabály és mesterkélt rendszer a fegyelmezésben sem, mert az Ige fegyelmező eleme másképpen ve gyül ebben, és másképpen abban a lélekben és természetesen más lesz az eredmény és hatás is. Már Kant kiderítette, hogy nincsenek velünk született eszméink és képzeteink, hanem a tárgyi, tapasztalati forrás elemei egyesülnek a *már meglévő elemeikkel*. A különféle embereknél bár hasonló, de többé-kevésbé eltérő eredmény lesz, Mindezt csak a szíveket és veséket vizsgáló Isten tudja, akire bízunk rá a többit, ha mi a dolgunkat elvégeztük az Ige kétélű fegyverével.

Prédikáljunk híven, ahogyan adatik és az Ige elvégzi feladatát. Stanley említi Krisztus India országútján című művében, hogy egy kiváló misszionárius kénytelen volt egy *részeg tolmács* által is hirdetni az Igét az indiánoknak — és eredményesen, Ha aztán különösen és speciálisan fegyelmezni akarunk, akkor olyan Igét választunk, amiben különösen sok ilyenemű alkotó elem van. Kálvin mondja még a fegyelemről: „A fegyelem többi része, mely a kulcsok hatalmában nem foglaltatik, abban nyilvánul, hogy a pásztorok az idő szükségéhez képest biztassák a népet vagy a böjtökre, vagy ünnepélyes könyörgésekre, vagy az alázatos bűnbánat és hit egyéb gyakorlataira.”³⁷ Ez ma is érvényes. Ebből az látszik, hogy Kálvin nem foglalja bele a kulcsok hatalmába az egész egyházfegyelmet, ahogyan mi a Heidelbergi Kátéval egyetértve belefoglaljuk, A testi-lelki böjtöt, bűnbánatot és megalázkodást azért prédikáljuk, hogy azáltal rendszeresen közömbösítsük, paralizáljuk a Sátán állandó fertőzését és gonosz hatalmától szabaduljunk. Mikor ezt a gyülekezetnek hirdetjük és óvó figyelmeztetéssel ajánljuk, már ezzel *védekező eljárást* végeztünk, ami szerintünk az egyházfegyelem *ismertetője*. Úgy de a kulcsok hatalma az is, mikor bűnbocsánat hirdetésével a megkötözött ember rabtartója alul felszabadul és Jézushoz menekül, de másfelől ugyanazon Ige megkötése által a bűnbánat megpróbáltatásaiban marad még a másik. A mi felfogásunk szerint tehát az egyházfegyelem széles fogalmához tartozik a lelkekért folytatott egész harc, *akár támadó, akár védekező* legyen az, vagy tisztításért, vagy a szükséges megaláztatásért történt az engedetlenséggel és visszaéléssel, a rendetlenséggel és a fertőzéssel, az Ősgonosszal szemben.

Van e nálunk gyóntatás!

A lelkipásztor tehát mint Jézus Krisztus jó vitéze a böjt e-s bűnbánat nyilvános hirdetését szent harcának külső stratégiájához, hadmozdulatához számítja és el nem mulaszthatja. Kisértés, bűn, lelki fertőzés mikrobáival folytatott harc a lelki

tisztálkodásban is áll, amely által a fertőző csirák elpusztulnak. *Tisztálkodás* főképen a *bűnbánat* és *bűnbocsánat* útján történik.

A nyilvános gyónás legmegszokottabb formája a templomi imádságok bűnvalló része, főképen pedig az úrvacsorai bűnbánó imádság. Ezeket, mint a gyülekezet tisztulásának eszközeit — hasonló az ótestamentumi népnek az áldozat vérével (Való meghintéséhez — nagy figyelemben kell részesíteni és öntudatosan kell alkalmazni. De a *magán gyónást* talán elfelejtette a reformációi Nem. Csak más formát; nevet adott neki lényeges változtatással együtt. Lelkigondozásnak nevezzük ezt és az absolutot, feloldozást Isten szuverén felségjogai közé soroljuk. Földi ember, tehát lelkipásztor számára nem foglalhatjuk le. „Egy komoly lelkésznek a jelen korban kettős feladata, s feladatának kettős oldala van. Balfelé egy misszionáriusnak, jobbfelé egy pásztornak a feladatát kell teljesítenie.“³⁸ Ez teljes lelkészi munka. Rögtön hozzátesszük, egyik kezével építeni, másik kezével harcolnia kell, mint Nehémiásnak.

Mikor látjuk a büntől és következményeitől megrettent embert, azt nem szabad magára hagynunk, hanem *megszólítani, ha kell, szépen kérlelni* és az majd kinyitja a lelkét, ha kellő tapintattal és szeretettel közeledünk hozzá. „Ahol az Úr különös és hirtelen megtérést nem ad, mely magától a gyónáshoz vezet, ott az egyedül helyes és célhoz vezető út, hogy egy igazi magángyónáshoz juttassuk mi őt.“³⁹ Ezt ma alig végezzük. Vagyis ha megtérés nem történt meg, hogy utána az illető magától vallja meg bűneit, úgy is jó, ha a mi bátorításunkra vallja meg bűneit vagyis vétkei és így esetleg kegyelemhez és megtéréshez jut. Nehéz kötelessége a lelkipásztornak az embereket még négy szemközt is bűneik bevallására bírni. Távol legyen tőlünk, hogy fölényes belső *büszkeséggel* kezeljük a híveket, ezt azonnal észreveszik és rögtön bezárják a szívüket és felületes beszélgetéssel eltelik a drága idő. Pedig az időnél alig van értékesebb valami. Nagyon finoman meg kell érezni, mire mennyi időt ad az Úr, akire 5—10.000 lelkes, sőt nagyobb parókiák bíznak, az a lelkigondozásra kevés időt fog találni.⁴⁰ Sokan kárát vallják. Igen, ma még jobban tudjuk, mint a múlt század végén Fabri, akit többször idéztünk előrelátó bölcseségéért, aki még nem is gondolta akkor, hogy a modern be-missziói mozgalmak mennyire felszaporítják a lelkész tenni-valóját. Ma látjuk, hogy a sok munka ellenére is intenzívebben kell végezni a lelkigondozást is. Főképen a magánbeszélgetéseket, közönséges társalgást kell kultiválni az Úrhoz vezetésre. Mindaddig, míg Jézus nem lesz privát társalgás, beszélgetés tárgya az emberek közt, nem is terjed addig az ő neve, ereje. Erre a társalgási modorra a nehéz példát a lelkésznek kell megadni úgy „hivatalos“, mint magánérintkezésben. Természetesen segéderőket kell alkalmazni, akik segítségével a lelkipásztor

már hamarabb lát eredményt, pedig ez sokszor nem látható eredmény. Mikor hogy érik a gyümölcs, nem egyformán.

Semmi úgy próbára nem teszi a lelkipásztort, mint a magángyónás, vagy más szóval élve, bűnbánó lelkigondozás. Először is maga a lelkész nem vonhatja ki magát bizonyos bűnvallás alól, mellyel igazolja magát. Nevezetesen azt kell a lelkipásztornak elérni, hogy az egyháztág érezze meg, hogy övele egy hozzá hasonló bűnös beszél. És mégis e mellett, vagy ennek ellenére — ahogy vesszük — nem fog leszállani *a* lelkész meg becsülése, sőt nőni fog iránta a bizalom és a szeretet. A bűn; vallásánál nem kell kínosan apró részletekbe menni. Különösen az érzékiség bűnét, — ha előkerülne — *nem szabad kíméletlenül* feszegetni, Ha a szív megnyílt, a nyelv megindult, akkor már egy-két bátorító szó segítségével teljes bűnvallásra jut a szén-, védő lélek minden szorongató, terhelő, fárasztó bűnével. Utána jöjjön a vigasztaló és erősítő imádkozás, a közös imádkozás. Ha nem tudna imádkozni, azt se erőszakoljuk, imádkozzék csak a lelkész. Ő csak könnyel és jajjal imádkozzék.

Szabó Imre esperes azt hisszük, messze megy, mikor azt mondja: „A lelkipásztor nem ilyen vagy olyan jó tanácsokat oszt, hanem feloldoz, vagy meghagy az ítélet alatt.“ Inkább csak kihirdeti, kijelenti neki, hogy az ő egyéni hite, testvéri szeretete szerint a bűnei már megbocsáttattak, vagy még nem.

Sajnos, sokan vannak, akik, nem hajlandók a lelkipásztor előtt még *négyszemközi* bizalmas bűnvallásra sem. Sok intelligens egyháztág van, akikben semmiféle büntudat nincs? Azt tartják Emersonnal: „Semmiféle törvény sem szentel meg, csak ami az én természetemnek való. Jó és rossz csak nevek, lehet nagyon könnyen ide, oda fordítani. Az egyedül helyes és igaz az, ami az én lényem szerint való és rossz az, ami az ellen van. Add meg az abszolutiót önmagadnak és a világ is meg fogja adni az igazolást.“⁴¹ Valóban vakmerő szavak. Ám ha az ilyenek, megadják is maguknak az abszolutiót, Isten nem adja, így *nem hirdethetjük* nekik, nem is vigasztalhatjuk és bátoríthatjuk őket. Jézus a fáradt szívűekhez és törődött lelkűekhez jött. Ezekre a gögös, keményszívűekre pedig áll a próféta szava: Ne térj hozzájuk, hanem *ők térjenek hozzád*. De azért várjuk türelmesen az ilyen tékozló fiaikat is.

Egyáltalában *hamar észreveheti* a lelkész úgy az irodájában, mint látogatásai alkalmával és a társadalmi közéletben, kik azok, akik szeretik az egyházat és szívesen veszik igénybe szolgálatait. A rokon- és ellenszenv titokzatos útjai és erővonalai elég hamar külsőleg is kifejezésre jutnak. De különösen hamar olyan lelkipásztorral szemben, aki rendet akar csinálni az egyházban és bizonyágtevő Lélek tüzével és vízével állandóan tisztogat. „A fegyelmet szeretettel gyakorló lelkipásztor ellenszenvet kelt maga iránt azok részéről, akik nem az ajtón jöttek be,

de *bizalmat támaszt* maga iránt azok részéről, akik pásztori védelemre szorultak.“⁴²

A támadók leszerelése.

A lelkésznek készen kell lenni az *alkalomra váró* ellenfelek részéről a legdühösebb támadásokra is, még ha a legnagyobb bölcseséggel végzi is az egyházfegyelmet. Gyűléseken épen úgy, mint magánbeszélgetésekben, társaságban a *leggyöngébb pontjain* fogják támadni. Ha az *kevés lenne*, költött rágalomokkal, ferde beállításokkal, szavainak, tetteinek hamis célzatosságot tulajdonítva fogják gáncsolni, gátolni munkájában, s kisebbitik személyében. Arculütés, megköpdösés, szidalmazásra eleve készen kell lennie és azt Jézussal paralizálni, közömbösíteni. Ez ugyan a „jó bolond“ jelzőt szerzi meg számára, de a *hívek annál hívebbek* lesznek; s azok, akik intelmeit jó szívvel fogadták, valóságos értéknek veszik a kapott lelki jót, míg a gonosz a legjobb szándékú tanácsért is, a legszelídebb tapintattal mondott intelemért is gyűlölettel és *bosszúállással fizet*, íme, őket akarjuk menteni, őket akarjuk tisztítani, ő értük verekszünk a Sátánnal és ők ennek pártjára állanak velünk szemben! Hogy tudja így elhíttetni őket? Bizony tudja! „Ne fedd meg a csúfolót, hogy ne gyűlöljön téged, fedd meg a bölcsét — és szeret téged.“ (Péld. 9:8.) Bölcseséget Istentől, bolondítást az ördögtől kapunk.

A lelkész soha ne alkalmazkodjék a nép ízléséhez, mert az rabságra juttatja mind a kettőt. Nagyon hozzájárul ehhez az említett mai, eltörlendő stólarendszerünk is, mely biblikus alapot nélkülöző róm. kat. tradíció. Cseppentett pápizmus a stóla nevében és mivoltában egyaránt állnak minden ízével és szagával. Már a keresztelésnél elvi akadály a stólának maga az a körülmény, hogy a sákramentumot *nem lehető-pénzért* kiszolgáltathatni, mint ahogyan az úrvaesorát sem lehet díjazni. Hát aztán az esketésnél mennyi *alkalmazkodást* kívánnak a lelkésztől a rendezésnél, a beszédben, vacsorán, banketten? Mennyit lehetne beszélni a temetésekről, amelyeken sokszor egész hamis vágyányra szorítják a református ígehirdetést és puritán formákat. Mennyi keserűséget, sőt megaláztatást szenved el egy-egy lelkész, valamint lelkiismereti erőszakot egy-egy gazda, más falusi előkelőség vagy hozzátartozója temetésén. Ha nincsen stóla, *keményebb rendet* tarthat e területeken is. Csak a bátorságon fordul meg.

A lelkípásztornak már fellépésében, vagy a megjelenésében fegyelmező erőnek kell lenni. Úgy öltözködésével, mint beszédével, egész modorával jó irányban hasson. Jelenlétében a bűn *visszavonuljon*, még a rossz gondolat is megsemmisüljön.

Mindenki tudja meg, hogy az egyszerű falusi nép nem szereti, ha a lelkész úgy öltözködik, úgy beszél és úgy szórakozik, mint ő. Ő tudatosan és ösztönösen azt akarja, hogy a papja emelje föl⁴ őt magához és ne az szálljon le hozzá, sőt állandóan magasabban álljon. Ha pedig nem tiszteli a „tiszteletest“, mint lelki atyját, akkor a nép sok alacsonyabbrendű szokását, szavát, tempóját *szabadabbra ereszti*. Itt van az egyházfegyelem fontosabb része. Egy tekintetével megállítani a fajtalan beszédet, a káromkodó száját. Szelíd bölcseséggel megfélemezni az egyház gúnyolóit, támadóit. A mulatságon leszerelni a két- és egyértelmű anekdotákat, torokra fojtani a fajtalan vicceket. Akármilyen úri társaságban igaz hangot megütni és nívót tartani stb. Megbékíteni az ellenségeskedéssel egymásnak menő családtagokat. Ehhez hasonlók teszik az egyházfegyelem lényegét. Nem a jogászokodó bírások a kirívó cégérés, reménytelen esetekben. De bátorság aztán kell hozzá. Ezen fordul meg minden. Az ördögűzéshez bizony bátorság kell. Ha pedig félünk tőlük, majd *megfélemlít minket az Úr*. Mondjuk meg bátran mindenkinek, amit az Úr parancsolt. Meg ne riadjunk sem embertől, sem ördögtől, különben az Úr riaszt el előlünk. (Jer. 1:17.)

A hivatalos segítőársak.

Végső súlyos esetben mégis csak oda kell állítani a bűnöst a presbitérium, mint a bíróság elé. Vigyázzon a lelképásztor, nehogy a vádló, ügyész szerepét vigye. Egyáltalában a gyülekezetnek és a bűnösnek is tudni kell, hogy az egyház megválasztott képviselőtestülete gyakorolja a fegyelmet, nem pedig a lelkész akar mindenáron fenyíteni, vagy épen bosszút állni. Bár nagyon is részt kell vennie a felvilágosításban, az ügy felderítésében, a bíróság irányításában, de az nem az ő személyes ítélete távolról sem. Általában a nyilvános egyházfegyelem a *presbitérium nélkül nem gyakorolható*. Maga az erköcsi felügyelet kiterjedése megkívánja számos tekintélyes személyiségnek a közvetlen hatását. Továbbá a „besúgások“ helyett sokkal tisztességesebb és eredményesebb a közbizalmat bíró presbiterek köteleles és nyílt bejelentése, A végrehajtást szintén lehetetlen csupán a lelkésztől várni, aki bármily részrehajlatlansággal is képtelen lenne az igazságnak eleget tenni. De a legfőbb az az alapelv, hogy a gyülekezet a fegyelmet *önmaga* gyakorolja. Tehát csak gyakorlati és technikai kivitel követelménye a szervek beállítása, amelyek annyira közvetlen, egyenes, mély és teljes kapcsolatban vannak a gyülekezettel, mint a fej, vagy a kéz a testtel. Úgy hogy a gyülekezet azok ténykedését magáénak vallja, sőt magáénak tekintti, s teljes erejével támogatja is. Az azután megint egy külön követelmény, hogy a presbiterek

a lelkipásztor közvetlen hatása alatt, lelkileg tovább fejlődjenek. De különben is ez kölcsönösen történik, lévén a presbiter is hívő lélek, „egyetemes pap“. Tavaszy is igen jól mondja, hogy az egyházfegyelmet a lelkész egymagában nem gyakorolhatja, hanem a presbitérium. A gyülekezet pedig ne irányítsa, hanem őrkdjék, nehogy egyesek önkényesen járjanak el. Jól megéri Tavaszy az „atmoszféra“, a „légkör“ olyan alakításának a követelményét is, hogy érezhető legyen Krisztus jelenléte.⁴³

Mi a presbitérium?

Református egyházunk tudvalevőleg zsinatpresbiteri elvek szerint van berendezve. Azaz a modern demokrácia formáit is fölhevén választott testületekkel kormányozza magát. De ugyanakkor *arisztokratikusnak* is nevezhető, mert a *legjobbakat* állítja be úgy a testületekbe, mint az egyéni munkába. Hogy a fogalmakat nehezen rögzítő szavakat tovább magyarázzuk, végeredményben egyházunk *theokratikus* vagy *krisztokratikus*, ami *Istennek*, illetve Krisztusnak *főhatalmát jelenti*. Voltaképpen Krisztus ez a fő, ezért ő fedi azt a fogalmat és eszményt, amit vallunk-

Mikor tehát presbiteriánusnak mondjuk az egyházat, ezzel ugyan e földön látható első szervet emlegetjük, de e fölött mindig az egyház feje, Krisztus áll.

Az egyház szent harcát is természetesen Krisztus vezeti az ő Szent Lelke által, ő az, aki „vasvesszővel bírja ellenségét, de szeliden őrzi örökségét.“ Az Úr az ő egyházával egy lelki szervezetet alkot. Az egyház tehát *kollektív személy*. A kollektív személy mindig magasabbrendű szervezet, mint a privát egyes személy. Olyan működésre képes, amilyenre ez képtelen. A presbitérium is kollektív személy. Tulajdonképpen a gyülekezet gyülekezete, kiválogatott kis gyülekezet. Tehát nyilvánvalóan feljebb áll az egyes személyű lelkipásztornál, ő tagja, sőt elnöke vezetője ugyan, mint képzett igehirdető és tanult kormányzó-presbiter, de felette semmiképpen nem állhat, még ha néha úgy látszik is. Lelkész és presbitérium *egy testület*.

Krisztusnak tehát első látható eszköze egyházának vezetésére a presbitérium, a vének tanácsa. „Kevesen vannak olyan presbiterok, akik tudatában lennének annak az emberfeletti feladatnak és ítéletes felelősségnek, ami a presbiteri tiszttel jár. Ez pedig azért van, mert dicsőséges lelki hatalma mellett a *földi megjelenésű szervezete* csak olyan, *mint más testületé*.“ Az egyházi hatóság szervezete már a földi szervezetek osztályába esik, s mindig a kor álláspontjáról kell megítélni. Soha sem kell rá más mértéket alkalmazni, mint amit a politikai

szervezetekre alkalmazunk. „Krisztus egyházának s így a presbitériumnak is különös hozzájárulását az emberiség morális neveléséhez inkább a keresztyén életnek azon finom és átható befolyásában kell keresnünk, mely csendesen építette fel a keresztyénségben azt a közszellemet, mely előtt az egyházi hivatalos eljárásoknak deferálni kell.“⁴⁴ Mert ez másodrendű. Henson véleménye különösen fedi a mi álláspontunkat főleg az egyház harca tekintetében, melyet elsősorban a közszellem állandó tisztításában, a bűn üldözésében, a közerkölcsiség szent szigorúságában látunk.

A presbitérium dolga.

A presbitérium., amelyik öntudatosan kormányozza az Úr gyülekezetét, hármass feladatot végez az egyházi rendtartásban, a harcoló sereg szervezésében:

1. Végzi a közönséges adminisztrációt, E tekintetben nem különbözik semmiféle más földi szervezettől. *Nem is kell tőle többet várni.* Ha a parókia kerítését kell megcsináltatni, a gondnok épen úgy rendeli meg és fizeti ki a deszkát, mint bárki más. Ha adót kell kivetni, úgy csinálja, mint a községi előljáróság, vagy adóhivatal. Ha tanítót választ, úgy végzi, mint ahogyan egy képviselőválasztást. A presbitériumnak is kétszer kettő négy, tehát négy pengő helyett nem fizethet ötöt. Ha az eklézsia földjét nem jól szántják, épen olyan rosszul terem, mint Pató Pálé.

Mindebből nagyon fontos elvi megállapítást vonhatunk le. És pedig azt, hogy a gyülekezet földi keretei teljesen a világ hasonló szervezetei szerint működnek. Tehát azoknál a tökéletesség magasabb fokát követelni nem lehet. Emberi tévedések, bűnök épen úgy megfészkelhetnek benne, mint bárhol másutt a világon. Ha tehát nem támasztunk különleges, magasabb igényt a presbitériummal szemben a világban folytatott tevékenységét illetőleg, *megmenekedünk sok tévedéstől*, csalódástól és megütközéstől. Nem fogjuk mondani csalódottan, hogy milyen gyarló emberekre bízattak a „szent“ dolgok, nem botránkozunk meg a gyűlések heves vitáinak nagyon is emberi szempontjain, elhibázott intézkedésein, esetleges igazságtalanságain. Nem fogjuk elhagyni az egyházat, mert ebben vagy abban nem kedvünk szerint, talán épen hibásan intézkedtek. Jó és bölcs intézkedéseit sem fogjuk különös glóriával, magasztalással besugározni. Az egyháznak épenúgy meg van a múlandó földi teste, mint az embereknek. De mégis úgy tartson rendet, hogy *Példát ad ion a világnak.*

2. Magasabb teendője a lelki bíraskodás. A lelkek megítélése. I. Kor. 12. szerint. Az egyházfegyelemnek a gyakorlása a súlyosan elfajult esetekben. Miért épen csak ezekben? Azért, mert az egyházi fegyelmezésnek már a harmadik fokozatáig

jutott és fajult bajokban szükséges alkalmazása marad a „gyülekezetre“, azaz a presbitériumra, esetleg az egész egyházközségre. Akkor nevezetesen, ha először a testvéri intelem, másodsor a tanúk előtti intelem nem használt. Ehhez a nyilvánvalóan lelki munkához a Szentlélek vezetése kell. Imádság és kellő bűnbánat, lelki böjt nélkül ez a szerzett, ez a krónikus bűn és baj nem gyógyítható. Az egyházi bírói fegyelmezés már csak konzíliumot tart. Orvosokhoz hasonlít, akik az operációról tanácskoznak. Ez az eljárás bizonyos értelemben a *rendkívüli bajok* szanálása, kivételesen súlyos ügyek elintézése, amelyek bizonyos közvetítésen keresztül jutottak már ide olyan fokozatokról, ahol segíteni már nem tudtak.

Mi épen a „fegyelmit megelőző vizsgálatot“, illetve eljárásokat tartjuk a fontosabbaknak, a legjobban célravezetőnek. Épen ezért

3. a presbitérium *legmagasabb tennivalója* az egész egyházfegyelem irányítása és megfelelő jó példák statuálása, felmutatása.

Gondoskodnia kell arról, hogy először is az igehirdető presbiter, azaz a lelkipásztor *megkapja azon információkat, tanácsokat*, amelyek a gyülekezet egész életének ismerete alapján a presbitérium által jutnak hozzá. Mindez azon célból, hogy az igehirdetésben meg legyen a kellő mennyiségű fegyelmezési elem. azaz legyen elég „só“. Azért, hogy kellő helyre, lélek szegleteibe, zugaiba, a szívnek redőibe belesugározhassa a mikroba-pusztító mennyei fényességet, világosságot és írt. Továbbá jól megválogatva alkalmazza a munkásokat, megvizsgálván, hogy vajjon alkalmasak-e a bűn elleni küzdelemre. Kellőleg fel vannak-e fegyverkezve tudással, bátorsággal, eréllyel és szívós kintartással, éles pillantással, gyors ütőképességgel bárhol lecsapni a bűnre s a rejtett ellenségre. Ezen munkásokat, palástosokat és tanítókat, diakonisszákat és más gyülekezeti munkásokat állandóan tanácsokkal kell ellátni, bátorítani, védelmezni, lelki utánpótlást adni, épen mint a hadszíntéren.

Az egész gyülekezetben a presbitérium teremthet, mint többször említettük, olyan lelki atmoszférát, egészséges *légkört*, mely *kedvezőtlen* a bűnök fejlődésére. Kedvező a lelki gyümölcsözésre. Mindhárom esetben különféle fokozatokban és értékben végzi a fegyelmet. Aránylag legkisebb jelentősége van a külső dolgokban való rendtartásnak, adminisztrációnak. Sokkal többet jelent a kirívó cégéres esetek bölcs és erélyes elintézése. Legtöbb és teljesértékű munkát azonban a *bűn preventív megelőzésével*, tiszta, egészséges közszellem teremtésével végezhet.

Mindhárom fegyelmezés megegyezik abban, hogy mind közvetett, egyik sem közvetlen, személyes. Ezt a közvetlen fegyelmezést a presbiterek ugyan mint személyek végzik, de nem

mint tanácsstagok, vagy gyűléstagok. De erről még később lesz szó.

Miért nem *így végzi* feladatát a mai presbitérium! Vagy talán nem ezekre az alapelvekre és törvényekre tesznek esküt f De igen, a fentiek mind a kálvinizmusban gyökerező, hitvallásainkban magunkévá tett református elvek és sarkigazságok. Nem is szól ellene senki.

Mi hát az oka, hogy legtöbb presbitérium a fegyelmezést vagy sehogy, vagy hihetetlenül gyarlón végezi nagyon kevés, szép kivételtől eltekintve?

A presbitérium nagy segítség lehetne.

Először is mi, lelkipásztorok sem vagyunk mindig tisztában ezzel a nagy joggal, de egyben segítséggel, amit a presbitérium *a mi tevékenységünk javára* jelent. Sokszor nem szeretjük, ha „beavatkoznak“ a dolgainkba. Nem fázunk-e néha a gyűlésektől, ahol esetleg nem a mi elgondolásunk és akaratumk megy keresztül? Mikor 26 éves koromban egy felvidéki gyülekezet lelkészéül beiktattak, egy lelkésztársam, jóbarátom kedveskedni akarván a fiatal parókusnak, ilyen tanácsokat adott: Aztán barátom, csak hierarchia! Vagyis azt ajánlotta, hogy én [vezessek teljhatalommal és ne engedjek beleszólást semmi döntésembe, de engedjem meg az engedelmeskedést! A lelkipásztor is ember és óember is, annak minden gyöngeségével. Akkor sem szerettem, ma sem szeretem a hierarchiát, s bizony a hűséges, bibliás presbiterek, lelkitestvéreim segítségét sokszor igénybe vettem, s amennyi egyházfegyelmet a hívek javára gyakorolni tudtam, *nagyrészen* az ő megértő támogatásuknak köszönhettem. Talán épen a gyöngeség vágyik az önkényes hatalommal való kiegészülésre és épen gyengességünk hajlamos a zsarnokságra, hogy láttassunk valamiknek lenni.

Mások viszont tényleg igen erősek, bátrak, okosak, de ezt másról már nem akarják elismerni. Továbbá *saját gondolataikba, terveikbe olyan szerelmesek*, hogy maguk akarnak mindenben határozni és tenni. Jót akarnak ők, mondják, ne rontsa el más! Természetesen jó adag hitetlenség is van ebben, mert nem tudja, miszerint a Szentlélek megadja az egyetértő szándékot a gyülekezet vezetőiben, ajándékozza egyenként nekik a jótanácsot és aki világos kijelentést vett valamelyes dologról, annak a többiek engednek az Úrban, s mellé állván erős támogatással diadalra segítik a közös ügyet. *A papi féltékenység és kishitűség* késleltette annyira a presbitériumoknak szervezését, kialakulását a reformáció elején. Még Geleji idejében is szerettek volna, diplomatazni és halogatni, „átmeneteket“ csinálni, időt nyerni, hátha nem lesz belőle semmi. Hátha magunk papok ma-

radunk a porondon. Azt gondolták, elég lesz csak az előkelő hatóságokkal való fogódzás. Édes a hatalom birtoka, ha csak kevéssel kell megosztani. Milyen képtelen álláspontnak, rögzött maradiságnak tűnik föl ma a Geleji kánon véleménye: „A presbitériumok másutt oly hasznos és szükséges intézményét a különböző okul vetett akadályok miatt lehetők nem látja. Különböző eljárásokban segítségül vehetnek néhány becsületes férfit a polgári osztályból. Épen hagyván minden hatóság jogát.“⁴⁵ Féltek az újítástól. Le is törték az *igazi presbiteriánus* Tolnai Dali Jánost a magyar kálvinizmus kiszámíthatatlan kárára és hátramaradására!

Kiket válasszunk presbitereknek és kiket nem?

A másik fontos ok, amiért nem tudnak a presbitériumok eléggé fegyelmezni az, mert nincsenek sem jogaik, sem kötelességeik tudatában. Forgács Gyula, a modern egyházfegyelemnek kiváló előharcosa általános tétel gyanánt leszögezi, hogy „*ahol nem vállaltak kötelességet, ott nincsen fegyelem*“⁴⁶ Kötelesség teszi a rendet. Ugyan micsoda kötelességet szokott a presbiter vállalni? Hogy leteszi az esküt? Hányan vannak tisztában presbiteri esküjükkel? Bizony, ha azt pontonként, mondatonként, szakaszonként imádságos lélekkel megfontolják és megértenék, sokan méltatlannak ítélve magukat, félreállának. De az Úr szavát ki érti meg? Megesküsznek nyugodt lelkiismerettel. Úgy gondolják, hogyha a bátyám, meg a sógorom megesküdött, akkor én miért ne? Ha a pap beválasztott és diktálja az esküt, miért ne mondanám utána a többivel? Sőt sokkal többen is érdemesnek tartanak magukat, ha ugyan volna presbiteri hely.

A keserű vetélkedések, presbiterválasztások után a kimaradtak szívében bent maradnak a fulánkok és ezek azon törik a fejüket, mivel üthetnek vissza az ellenfélnek, vagy a papnak, vagy az egész eklézsiának.

Legtöbben — sajnos — nem tudják, mi a presbiter súlyos, szép és szent kötelessége. Inkább jognak szokták tekinteni, hogy „másféle“ érdemeiknél fogva beleszólást kaptak az egyház dolgába, a lelkész ellenőrzésébe. Ez a „jog“ ugyan legtöbbször csak a „telekkönyvben“ van meg az „A“ lapon, birtok formájában. Mert hiszen aki jó gazda, annak már csak illik a presbiterség! Azonban elsősorban mi vagyunk a hibásak, mert a presbiterek tisztéről *nagyon keveset tanítunk és beszélünk*. Ne higye azt senki, hogy a nagyobb centrumokban, mint pl. Budapesten, Debrecenben és országos konferenciákon elhangzó theoretikus, elméleti előadások sokat érnek. Magukban édes keveset. A *presbitereket szálanként*, egyenként kell először bibliai hívő emberekké

megtéríteni s csak azután kitanítani és begyakorolni őket, hogy az egyház kormányzásában, fegyelmezésében használhatók legyenek. Ha az ifjaink az érettségizés után még hat évig tanulnak, hogy lelkészek legyenek, a presbiter-munkatársaknak is *jóval több* képesség, készség és készütség kell a mostaninál. Előadásokat is csak azután ért meg jobban és olvasmányaival csak azután lesz egyre öntudatosabb. De a presbiterek közvetlen személyes nevelése nélkül a prédikációk és előadások is meddők maradnak. A nevelés pedig a gyakorlásban történik. Amint a lelkészeket nevelni kell, nyilván minden más egyházi munkást is.

De térjünk még vissza a presbiteri elekczióra és szelekcióra, azaz a kiválasztásra. Hogyan történik ez? Ma, a legfontosabb kvalifikáció, képesítés a vagyon.

Falun — mint mondtuk — elsősorban a módos gazdákat választják, akik a *legtöbb egyházi adót fizetik*. Kivétel, aki nem reflektál rá valami okból, mert pl. vagy megunta a hivatalt, vagy nem szereti a papot, vagy esetleg elvi ellensége az egyháznak. Másik szokásos *minősítés a hivatal*. Akár falun, akár városon a magas állásban levő református embereket ex offo, hivatala után megválasztják. Nem csak azért, mert ezek rendszeren módos emberek is, de világi tekintélyükkel és összekötéseikkel sokszor jó hasznot hajtanak az egyháznak. Sokan a kalvinizmus nagy védői közül nem tudják, hogy ez cseppentett lutheranizmus. Sarolea edinburgi egyetemi tanár ezt még veszélyesebbnek tartja, mint a róm. kath. hierarchiát, mert az mégis csak nagy súlyt helyez az egyház függetlenségére, míg a világi hatalmasokra támaszkodó evangélikus egyház sokszor elvesztette szabad cselekvési körét és megbénult. Bizonyára nem akarjuk követni, akik rajongói vagyunk a szabadságnak és függetlenségnek. Be lehet még a presbitériumba jutni rokonság és barátság révén is. A Szentlélek által sokkal ritkábban. (Csel. 7:51.)

Ezektől a presbiterektől és gondnokoktól ne is várjunk egyházfegyelmet és harcos kedvet. Az egyházfegyelem alfája, hogy a presbitereket a Szentlélek által megragadott, Krisztushoz bűnbánattal megtért, *Öntudatos reformátussá lett felnőtt férfiu* egyháztagokból szabad választani. Még itt sem mind alkalmas. Csak ez az alapfeltétel, az általános követelmény. Még ezen kívül közvetlenül kvalifikál, minősít a presbiterségre a gyülekezet ügyei iránti *különös érdeklődés, az emberekkel banni tudás, erély. alkalmazkodó és bizonyágtévő készség*.

Ha az elmondott feltételek megvannak, tehát (ceteris paribus) előnyt adhatunk iskolázott (intelligens) hívő embereknek. Az említett feltételek mellett legyen a bíró a gondnok és a Polgármester a főgondnok, *de csak így!*

Az élet azonban sajnos azt mutatja, hogy a gazdag és hatalmas emberek nagy részének nem kell az Isten. Még ha van is valamilyen halvány és idétlen segédfogalmuk a teremtő és

gondviselő Istenről, de a Golgota Krisztusáról nem akarnak tudni, még kevésbé benne hinni, s róla bizonyosságot tenni. Hát mire való a presbiter, ha nem erre?

A valóság az, hogy legtöbbször egyszerű, sőt szegényes sorban levő emberek fogadják be az Igét, „A szegényeknek az evangélium hirdettetik.“ Az élet hajótöröttjei közül is sok kerül ki, de hát ezeknek rendesen nincs jó megjelenésük, hogy díszítsék a presbitériumot, Nehéz próbákon átment, szűkös viszonyok között, az „Úristen markából élő“ alázatos emberek. Bibliához jutott, ösöszöntel, nosztalgiával Isten után sóvárgó lelkek. Ébredési mozgalmak által döntésre sodort, addig boldogtalan lények. A keresztyén gyülekezetekben melengetett, majd újjászületésre megérett szívek. *Ezekből kellene*, ha egyébként is megfelelnek (*ceteris paribus*) válogatni a presbitereket. Ezek nem hagyják megmentő Urukát és az ő ügyét. Ezek mind erős, alázatos lelkek. Bizonyára épen Isten rendelése ez. *Gyöngye lelkének* a jó mód, táplálás, ápolás, kényelem, a társadalom kedveskedő körülményei kellene, hogy valamiképpen ekszisztáljanak, külső tisztességben éljenek. Azok az élettől nem kímélt, meggyötört, megpróbált lelkek ám nagyon kemény, erős gyémántszemek. Bizony mondom, ezekkel *bátran mehet a lelkész a szent harcba*. Ezek nem hátrálnak meg!

A szegények iránt érzett meleg testvéri szeretet és hűségem mellett is bevallom, hogy mégis nem ez a típus imponál nekem a legjobban. A nagyhatalmú és gazdag hívő emberen csodálkozom legjobban. Aki megtapasztalta a megváltó kegyelmet *és ennek birtokában* mindent kárnak és szemétnak ítél. Akinek a jellemerejével nem bír *a* világi gyönyör édes, delejes vonzása, nem szédíti meg az emberek dicsőítő hódolása, de a terrortól, fenyegetéstől, sőt a haláltól sem ijed meg. Adakozik bőven, művelt és széles látókörű, lelkesedik gyermekiesen minden jóért, szépért és a legnagyobb öröme a hívők társasága. Istennek hála, a külföldi atyafiak között ez a típus nem egészen ritka. Macdonald, Walker, Mott, bizony jó gondnokai voltak a gyülekezetüknek. Itthon még nagyon keveset láttam. Úgy látszik, ezután nálunk is több lesz e legnagyobb ember típusból, presbiter típusból.

Erős lelki alapot a presbitériumnak.

A birminghami konferencia, amely megkísérelte, hogy az egyház nagyobb befolyását biztosítsa a társadalmak szociális átalakulásában, egészen presbiteriánus irányban keresi a megoldást: „Legfőbb szükségünk lenne egy olyan testületre, mely úgy működne, mint az egyéni elhatározások normaadója. Egy állandó bizottság, mely különös felelősséggel tartoznék.“⁴⁷ Istennek és az egyháznak. Vájjon nem éppen a presbitérium ez?

A presbitériumnál, amely csakugyan az őskeresztyén mintára alakult felügyelő, igehirdető és kormányzó presbiterekből, *jobb szervezet nincsen* az egyház kormányzására, Csináljuk csak mi is lényegének megfelelően. Nem a külső formákat, de a lényegét követve. Az elnevezések többnyire megfelelnek még ma is. Meghagyhatjuk mi a püspök presbiter, azaz felügyelő presbiter elnevezést. Az igehirdető presbitereket ma már bevett szokás lelkészeknek, lelkipásztoroknak nevezi. De a lelkipásztor egyben presbiter, azaz vén is lehet a tudásban, bölcseségben. Más-ként ne is legyen lelkipásztor. Nem hisszük, hogy a kiváló Schweizernek abban igaza lenne, abban az éles szembeállításban, hogy „a püspök az isteni kegyelmet képviselte; a presbitérium a Krisztus törvényét.”⁴⁸ Ez mesterséges ellentét. Mert hát mi az Isten kegyelme, ha nem a Krisztus, akihez vezet az „élegtelen törvény“, melynek „cselekedeteiből nem igazul meg egy test sem?“ A Galata-levél nagyrésze épen azt bizonyítja, hogy Krisztus és a törvény az ellentét. Viszont Krisztus és a kegyelem az azonosság. *Miért szembehelyezni* a püspök és a presbitérium elvi álláspontját, akiknek egy éknek kell lenniök abban a Krisztusban, aki a „parancsolatoknak tételeiben való törvényét el-törölte.“ (EL 2:15.) Egy hit, egy akarat kell ott

Ilyen egészséges volt az ő presbitérium. Miért nem ilyen a mienk legtöbbször? Sőt a Kálviné sem, pedig őt tartjuk az őspresbitérium felújítójának. „1561-ben már ott voltak a tanács asztalán a sokkal kibővített ordonanceok, de az ellenzékieskedésnek többé semmi nyoma. E szabályok szerint a presbitérium tagjai megesküsznek, hogy nem túrnak meg az Isten házában semmit, ami az evangélium tisztaságával ellenkezik. Minden harmadik év első vasárnapján a nép is megesküszik reá.”⁴⁹ Mindenki aláveti magát az Igének. Ez eddig jól van, mi is megesketjük a presbitereket, meg is lehet időnként ismételni az esküt. De micsoda szilárdító, állandósító elemet kellene belevinni, a romlandót pedig kivenni, hogy megőrizzük a presbitériumot a hanyatlástól, mely Kálvin után bekövetkezett? Egy angol író így mondja: „Kálvin bátor géniusza mindenesetre megkísérelte az egyházi hatalomnak új alapon való helyreállítását. Nem a tradíció, az isteni jog és theurgikus hierarchia, papuralom, hanem az írás és a hívők gyülekezete lett az alap. Bizonyos, hogy a presbiteri ellenőrzés nagy haladást biztosított, azonban kétféle ellenkezést váltott ki: politikait és morálist. És amikor az ellenreformáció okozta nyomás elmúlt, a hanyatlás gyors és feltűnő volt. A reformáció keretein belül ez a körülmény még mindég észrevehető, hogy az egyházi végrehajtó hatalom tekintélye lassanként megszűnt.”⁵⁰ Hát még manapság? Mi volt hát az oka Kálvin presbitériumában? Olyan hiba, amit nekünk el kell kerülnünk. 1. Ne szövetkezzünk mi soha a világi, hatalommal. Legyen meg a tisztaság és függetlenség. Adhat az állam

fizikai védelmet, mint minden földi emberi társulatnak, de ez elég. Az egyház presbitériuma pedig *maradjon teljesen saját területén*. S aki bejön tanácskozó asztalához, legyen az államtitkár vagy vasúti kalauz, rendőrkapitány vagy gazdálkodó, lapszerkesztő vagy nyomdász, bankár vagy kis fűszeres, kerüljön közvetlenül Krisztus parancsa alá. Ott ne számíton a világi rangja, állása, még munkája sem. Ott mint egyházi lelki munkás jöhet szóba csupán. 2. Az *önkénteskedés elkerülése*, mely minden vezetőt megkísért, 3. A külsőleges erőszakos eszközök helyett a nehezebb, hosszabb, de egyedül eredményes *lelki eljárásokat alkalmazzuk*.

A presbiter hite.

A mi vitézkedésünk fegyverei nem testiek. (II. Kor. 10: 4.) Merjük állítani, hogy sem a kizárás, sem az úrasztalától eltiltás nem erőszakos, hanem lelki fegyver az intelligenciával és annak százféle fajával együtt. De a lelki fegyvereket azután vitézül forgassuk, ne ímmel-ámmal, gyáván.

Említettük, hogy csak cégéres bűnösök kerülnek az egyházi bíróság elé pörre, azaz operációra. Meg kell idéznünk a rablót, a gyilkost, a sikkasztót is, *ha büntetését kitöltötte*. Tudnunk kell, hogy Istennel rendezte-e az ügyét? Maradhat-e úrvacsorázó egyháztag? De ki gondol ma erre? Elég a világi hatóság büntetése — mondják. Nem elég. Még egyik-másik reformátor is téved ebben. Nem is annyira tévedtek, mint inkább ők még nem voltak ennek világos tudatában. A fokozatos eljárás végén a presbitérium elé kell hozni az erkölcstelen életű férfit és nőt is. Mennyi ilyen undok „nyílt titok” van ma körülöttünk! Senki sem mer szólni? Nagy paráznáknak, tolvajoknak, részegeseknek nem szabad egyáltalán helyet sem kapni a presbitériumban. Ahol nem a bíró, hanem vádlotként kellene megjelenniök! Ki gondol arra, hogy apját, anyját, feleségét, családját kínzó, megrögzött részegest megfenyítsék az egyház vénei? Pedig esküdt kötelességük! Hiszi, amire felesküdt, vagy nem?

Külön figyelmet érdemel az elvi hitetlenséggel szemben való állásfoglalásunk. Elismerjük, hogy vannak emberek, akik nem bírnak hinni. Akár sohasem volt hitük akár “hitetlenekké” lettek. De így van. Köznyelven az eretnokség bűne ez. Alig van bűn, amit a reformáció egyházaiban *óvatosabban és szelídebb bölcseséggel* kezeltek volna, mint ez. Érthető. Óh, de sok protestáns kegyes máglyáját gyújtotta meg az eretnokség vádjával a római egyház. Ezért is nem akartunk még hasonló bűnbe sem esni. Kiss Ferenc professzor is nagy kíméletet tanít az ilyenekkel szemben. „Elvi hitetlenséggel szemben — mondja, — erőszakos, vagy hatósági rendszabályok, többségi határozatok nem

érnek semmit. Elvi hitetlenséggel szemben is az erkölcsi fölény és a gyakorlati pótolhatatlanság a bizonyágtétel. A kételkedő ember nem mindig a legrosszabb. Elhibázott dolog lesajnálni.“⁵¹ Tényleg igaza van, ne is zárjuk ki. Csak mégis *tartózkodjék* az úrvacsorától. Agresszív fellépés esetén lehetünk szigorúbbak. Épen azt, ami az egyháznak az alapja, a hit, azt nem lehet semmiféle külsőleges eljárással létrehozni. Semmi sincs, ami olyan fontos lenne a presbitérium tagjainál, de a többi egyháztagoknál is, mint az élő, naponként megnyilatkozó hit. Semmi sincs, ami *erőteljesebb működésre* kell, hogy indítsa a gyülekezet tagjait, vezetőit, mint a hitetlenség. Ez a hitetlenség azonban nemcsak egyházellenes durva formájában él, hanem *mindnyájunknak* veszedelmes kísértésünk. Magukban a vezetőkben is sokszor meglankad a hit. Kishitűség, sötét kísértés, kételkedés, csüggedés váltogatja az odaadó bizalmat és buzgóságot. Ezért kell a presbitérium tagjainak is közvetlenül az Úr fegyelmezése alatt állni s a hívek között a fegyelmet maguknak közvetlenül gyakorolni személyesen és lelki eszközökkel. Mindezt pedig azért, hogy eltávolítsuk az akadályokat, megtisztítsuk az utat a Szent Lélek számára, aki nem egyforma erővel hat reánk, mert a bűneink szennyes rétege akadályozza hatását, amit a „fluctuációs“ törvényben fejtünk ki.

A presbiter baráti köre.

Tárgyaltuk, hogy a presbitérium, *mint testület*, egész közvetlenül nem, vagy csak igen ritkán fegyelmez. Mert kétségtelenül közvetett fegyelmezés a rendtartó, külső adminisztráció, továbbá a lelkipásztor és gyülekezeti munkások számára adott információk, utasítások, valamint a fegyelmezési szabályok és törvények alkotása. És közvetettnek tekinthető a legalább harmadsorban intézkedő bírósági eljárás is, mely egész sereg információ, vallomás után egy megszerkesztett szintetikus ítélet formájában érinti a vádlott lelkét.

Azonban *közvetlenül, személyenként* tényleg végeznek a presbiterok egyházfegyelmet.

Természetesen magukon kell kezdeni.

Legyen a presbitereknek, esetleg *más vezetőmunkásokkal együtt* olyan összejövetele, ahol az Igét tanulmányozzák, ahol szívüket testvéri bizalommal egymás előtt kitarják. Amit csak itt tehetnek meg, mert másutt esetleg disznóknak vetnék a drágagyöngyöt. A szeretetnek számtalan jóságos, tapintatos, gyöngéd módja van arra, hogy itt egymást korrigálják, intsék, fegyelmezzék, buzdítsák. Laski János Londonban az eddig elért legjobb (Kálvinénál is jobb) egyházfegyelmet vezette be. Itt állandóan gyakorolták a szeretet megintését a hívek gyülekezetében,

ahol a lelkipásztor prédikációját is megbeszélték, *de csak a seniorok*, azaz a presbiterek, meg a diakónusok szólhattak hozzá. A presbiterek a francia gyülekezetben a *lelkésszel felváltva* írás-magyarázatot is tartottak.

A presbiterek és a gyülekezeti munkások rendesen jó barátok. Nem is lehet, hogy ne legyenek jó barátok. Jézus mondta: barátainak mondalak titeket. Igen ömellelte és csak az ő szolgálatában lehet igazán biztos, tartós és tartalmas *barátságot kötni*. Épen a harcoló egyházban nagyon jó magyar szó van ennek a baráti viszonynak a kifejezésére: bajtárs. Valóban igazán a lelket fenyegető halálos nagy *bajban, harcban társak ők*. Egy keresztyén diákmozgalom úgy jelölte meg munkáját: a „barátság hadjárata“. Igaza volt, mert a barátságok már e földön hosszú évtizedeken át elszakíthatatlanoknak és áldásosaknak bizonyulnak. Ha ez így van, akkor a közös szent célért munkálkodó presbiterek csoportonként még bizalmasabb, melegebb, meghittebb baráti köröket alkotnak, mint a plenáris, szélesebb körű presbitérium. Mindenki hamar észreveszi a hívő testvérek között is a congeniális, *rokonlelket. Lelki alkat, hajlam, műveltség, ízlés* stb. határozzák meg még a szűkebbkörű, de egyben a legerősebb baráti köröket. A presbiterek itt neveljék és jobbítsák egymást. Lehet egy baráti vacsora után bibliát olvasni, vagy imádkozni? Lehet lelki dolgokról beszélgetve sétálgatni, vagy egy szőlőskerti csendes délután zokogva porig alázkodni annak a kemény férfinak, mikor a másik leplezetlenül rámutat barátja bűnére? Ha az ilyen emberek visszamennek a presbiteri gyűlésre, ezek előtt *nincs pardon a bűnnek*. Mert forrón szeretik és féltik az ő atyjokfiát és kérlelhetetlenül gyűlölik és utálják a bűnt úgy magukban, mint másokban és vállalják a harcot életre-halálra! Még csak azt, hogy a presbiterek hatáskörét — főként, akik Igét is tudnak hirdetni — növelni kellene.

A presbiter személyes munkája.

Sok az aratni való, kevés az arató. Kérjétek az aratásnak Urát, küldjön munkásokat az ő aratásába. Ezt mondta Jézus. Kevés arató: a lelkészek; több arató: a presbiterek. Ezt mondhatjuk mi.

De a presbiternek különleges jogai is vannak a munkára. Nem azzal a mértékkal mérték a megválasztáskor, mint az átlag tagot. Tehát más mértékkal mérjük a hatását is, munkáját is. A kemény zengésű presbiter szó és elnevezés tekintély tárgya legyen! Ma szokásos kifejezés a „tekintélytisztelet“. Legyen az egyházban is. Mert bibliai alapja van és Pál apostol többször beszél a „tekintélyesekről“. (Gal. 2: 6.)

Mit jelent ez? Sem többet, sem kevesebbet, minthogy a

presbiter különleges képességeit, megbízását, szolgálatát *megkülönböztetett figyelemben és engedelmisségben* részesítsék a hívek. Ha a rája bízott utcakörzetben elmegy valahova egy káros vegyes házasságot megakadályozni, szavát kellő súllyal vegyék, s adjanak hitelt annak. Ha elmegy egy gyászoló családhoz vigasztalni, szolgálatát köszönettel vegyék. Ha ünnepélyen megszólít egy rendetlenkedő gyermeket, vagy szól a szülőnek, az fogadja alázatosan a megintést. Ha a tanítónak jelenti az iskolások utcai viselkedését, az súllyal essék a tanító előtt a latba. Összejöveteleken, gyűléseken a presbiter *házigazdának* érezze magát, fogadja a híveket, a vendégeket, társalogjon, tartson rendet szelíd vagy erélyes szóval, figyelmeztessen, irányítson, kit hogyan kell. E közben mindig tudnia kell, *mi az ő mértéke*, vagy kinek a jelenlétében kell háttérbe vonulnia, vagy átengedni a szót és az irányítást. Mint ahogyan a katonaságnál is szokás, vagy mint ahogy egy vallásos mozgalomnál, az Üdv-Hadseregénél is látni lehet. Rögtön megérzi azt az ember, hogy most öneki kell előállni, szólni, cselekedni. Akit Krisztus naponként erősít, tisztít és vigasztal, az vágyakozik róla bizonyosságot tenni, neki minden úton-módon szolgálni. Tehát a presbiter is. Akár a családjában, akár a nagy családban, a gyülekezetben áll mint *őr* valamelyik poszton, akár mint „járőr“ jön-megy és áttekintően vigyáz Isten népének rendjére és békességére, csak az evangélium erejével munkálkodhat. Beszélnie kell mindenütt, alkalmas és alkalmatlan időben. Ne hátráljon meg semmi földi nagyság előtt, ha az Igével megy, ne essék terhére egy síró kisgyermek megsimogatása. Ne akarjon *embereknek tetszeni, nép szerű lenni*. Szolgálatáért dicsőítést, elismerést várni sem szóban, sem írásban. Csak az ő Megváltója előtt akarjon kedvességet szerezni, háláját szolgálatával kifejezni. Az ilyen presbiterek forgolódnak jól az anyaszentegyházban és „kettős tisztességre„ (I. Tim. 5:17.) méltók, nem magukért, mert nem nekik van erre szükségük, hanem azért, hogy tekintélyük súlya nagyobb nyomatékot adjon szolgálatuknak — közhaszonra. És c „kettős tisztességet“ nem azért követeli az Ige, mert valaki iskolát épített, pénztárt kezelt, sokat adakozott, gyűlésekbe járt, stb-Nem. Hanem azért, mert „*beszédben és tanításban* fáradozott“ (I. Tim. 5:17.)

Az előjáróknak sokat kell harcolni.

A rend és fegyelem fenntartásához olyan emberekre van szükség, akik bizonyos hatalommal rendelkeznek. És az Úr *megis adta* ezt a hatalmat minden ellenség felett. (Luk. 10:19.) Ezeknek az embereknek a gyülekezet előtt *tekintélyüknek kell* lenni, (Gal. 2:2.) Csak úgy foganatos az Ige, ha az előjárókat megbecsülik, (I. Tim. 5:12.) szavaiknak és példájuknak hitelt adnak.

Az előjárók nem önmagukért, hanem küldetésük tudatában, bizonyos méltósággal járnak el működési körükben. (Tit. 2: 15.) Ezen előjáróknak joguk van, a munkát tovább terjesztendő, más hív emberekre is rábízni, őket *egy-egy munkakörre* kinevezni. (11. Tini. 2: 2. és Tit. 1: 5.) A már beiktatott előjárót megvizsgálják, úgy az egyszerűbb lelkeket, mint akik apostoloknak mondják magukat. (1. Ján. 4:1., Jel. 2:2.) Aki lelkekre felügyel és gondjukat felveszi, jó dolgot kíván e püspöki tiszt állal. A püspök szó ma nem egészen azt jelenti, mint régen. A mai értelemben a missziói felügyelő és hasonló munkakörök bítőtői hasonlíthatók hozzá. A mai püspöki rang, hatalom és javadalom az újtestamentumi ösgyülekezetben ebben a formában nem volt meg.

A világ *bántalmazni* fogja, nemcsak az egyszerűbb híveket, de azok vezetőit sokszor még inkább. A vallás vezetőit sokszor bélyegezték már „hitetőknek, lázítóknak, népbolondítóknak“, s e szerint bántak el velük. Szabad ugyan hivatkozni egyházi és polgári jogainkra, tradíciókra, mint Pál tette. (Csel. 16: 37. és 23: 6.) Szabad olyan önérzettel viselkednünk, mint illeti azokat, akik nem egy kis lokális, helyi mozgalom, ideiglenes eszmeáramlat, valami kisjelentőségű zugolyában lett dolog, hanem világra szóló egyház, világügy képviselői. (Csel. 26:26.) Az előjárók kötelessége az is, hogy a hamis prófétákat *leleplez zék és elnémítsák* (Máté 7:15.), akik ugyan nagy jeleket és csudákat képesek tenni (Máté 24: 24.) és azt állítják, hogy az Úr nevében prédikálnak és üzik az ördögöket, de az Úr nem ismeri el őket. (Máté 7:22.) Még pedig azért, mert a Sátán hatalmával szövetkeznek ezek a keresztes zászló alatt, és a világ kedvező szelei mellett vitorlázó *kalózok*. (II. Kor. 11:13.) Nem más, mint a Sátán ezeknek az irányítójuk, aki a világosság angyalává is át tudja magát változtatni és a hívőket félrevezetni. Ezt sokkal többször teszi meg, mint gondoljuk. (II. Kor. 11:14.) A hívők vezetőit szent munkájukban megakadályozni is képes, olyan nagy a hatalma. (Ef. 2:18.) Különösen az igehirdető presbitereknek és püspököknek a kötelessége lerontani minden okoskodást és tévtant, mely Isten ismerete ellen emeltetett, (II. Kor. 10:5.) mely legtöbbször a korszerű tudományoskodás és „felvilágosodottság“ cégére alatt jelentkezik a félműveltek és a nagy tömegek félrevezetésére, de iskolázottabb emberek megejtésére is.

A vezető hívőknek nem kell törődni azzal, hogy nem mond mindenki jót felőlük. (Luk. 6: 26.) Sőt *baj is lenne*, ha így voma, mert ez a világ lelkével való paktumot, kiegyezést jelentené. Egyáltalában nem kell törekedniök az emberek tetszésének megnyerésére, mert ez nem méltó a Krisztus szolgálaihoz. (Gal. 1:10.) Sőt, ha magában bent a gyülekezetben is volnának olyanok, akiknek nem minden esik jól, nem mindent helyeselnek, — azon se nyugtalanokdjanak. Bízzák az Úrra s várják meg *türelem-*

mel az időt, mikor majd jobb belátásra jönnek és elismerik vezető testvéreik helyes eljárását.

Viszont a munka terhét hordozó testvéreknek is mindig tudniok kell, hogy reájuk a békéltetés szolgálatát bízta Jézus. (II. Kor. 5:19.) S a gyülekezetben a *békesség a legbiztosabb jele* a belső épülésnek. A vezető emberek tehát sohase akarjanak saját akarattal keresztyülni valamit, ne akarják saját véleményüket erőszakolni, s a zord szigorral eredményeket elérni, mert! „ember haragja Isten igazságát nem munkálja“. (Jak. 1:20.) Rendkívül vigyázzanak *minden szavukra*, különösen mikor fegyelmezni akarnak, mert helytelen megállapításokkal, meggondolatlan kijelentésekkel nem hogy hasznot, hanem nagy kárt csinálnak. A vezető emberek nagyon jól tudhatják azt, hogy milyen nehéz, szinte lehetetlen feladat az, hogy minden szavunk Isten és emberek előtt megállja a helyét és bizony csakugyan tökéletes ember az, aki beszédében nem vétkezik. (Jak. 3:2.) Legyen erkölcsi bátorságuk az alkalmatlan emberektől menekülni. (II. Thess. 3:2.) Őszintén mondják meg, hogy *idejük és erejük Istené* és országáé és ne foglalják le őket hosszadalmas beszélgetésekkel és ne kívánják az időtöltő szórakozásaikban való részvételt. Általában a farizeusok kovászát, a *képmutatást*, (Luk. 12:1.) *irtsák* minden módon az egyházban. Különösen, ha azt látják, hogy a hitetlen hivatalt viselők sem nem mennek, sem *mást nem engednek* a mennyországba. (Luk. 11:52.)

Minden hívő dolgozik és harcol az Úrért.

Mivel azonban *az egész* hívő gyülekezet választott nemzetség, királyi papság, szent nemzet, megtartásra való népnek van minősítve, valamennyinek hirdetnie kell annak hatalmas dolgait, aki a sötétségből az ő csodálatos világosságára hívta őket. (I. Pét. 2: 9.) Az egyetemes papságot általában újtestainentumi, sőt reformátori fogalomnak tartják, pedig az ótesiamentum sok helye igazolja ezt. Hiszen egészen Mózesig vissza lehet mennünk, ki ugyanazon Szent Lélektől indítatva mondta: Vajha az Úrnak minden népe próféta volna, hogy adná az Úr az ő lelkét ő beléjük. (IV. Móz. 11:29.) Ezen egyetemes papi elv-nél fogva, mely presbiteri rendszerű egyházunkban egészen érvényes — *minden hívő végzi az igehirdetést*, valamint a lelki fegyelmezést is a maga helyén, rendjén és módján. Tulajdonképpen nem elvi szabály és törvény, hanem a jórend okából választanak ki némelyeket bizonyos szolgálatok állandó, rendszeres és a gyülekezet körülményeinek változásaihoz mért ügyek elvégzésére. Különös gond fordítatván a sákramentumok kiszolgáltatására. De működési körében mindenki pap, aki az Úr.

Ezért köteles őt képviselni, neki híveket szerezni, jócselekedeteivel minden úton módon másoknak használni.

Ennélfogva tehát a gyülekezet vezetőiről fentebb mondott szent jogok és kötelességek a jórend keretén belül minden egyháztagra érvényesek. Jézus megváltottjainak övele kell lenni és ő vele takarni. (Luk. 11:23.) Nemcsak a rendes munka, de a fegyelmezés küzdelme még inkább *bátor fellépést* kíván a sok és hatalmas ellenfelekkel szemben. De nem félhetnek, mert *nagyobb az*, aki öbennük van, mint aki a világban van. Aki őket megveti, magát Krisztust veti meg. (Ján. 15:23., Luk. 10:16.) Mindnyájan lelki emberek a hívők, akik *mindent helyesen* ítélnék meg, de őket *nem bírják* megítélni. (I. Kor. 2:15.) Mert az ő egyetlen ítélő bírójuk az Úr, bűneik alól már felmentet Le őket és szolgálatával bízta meg őket. Sok és nagy lelki hatalmat kaptak a hívők: A prédikálást, a gyógyítást, tisztítást, halotttámasztást, ördögűzést. (Máté 10:7.) Ezeket *gyakorolni és végezni* kell. Munkájuk közben védi, őrzi őket az Úr, mérges kígyók, vagy halálos méregital sem árt nekik, ha elég hitük van hozzá. (Márk 16:18.) De nagyon alázatosnak kell lenniök, mert ez nem az ő tulajdon hatalmuk és mindig vigyázni, imádkozni, böjtölni kell. (Máté 26:41.) Mert ezen szent harcot csak így lehet bírni és azt se felejtsek el, hogy csak az tudja fegyelmezni atyjafiát, aki szenvedni is tud érte és szereti élete feláldozásáig is. (I. Ján. 3:16.) Fölényes bírálat és szeretetlen ítélezés diszkvalifikál, *képtelenné tesz* az egyházfegyelemre, a szent harcra.

A hívő embereknek nem lehet kétfelé sántikálni, hanem határozottan Isten gyermekeivel kell *tartani*, viszont többé-kevésbé el kell *zárkózni* a világ fiaitól. (Csel. 2:40.) Egész magatartásukkal, ha kell nyílt, bátor szóval meg kell feddni a sötétség cselekedeteit. (Ef. 5:11.) Különösen óvatosak legyenek az olyan emberekkel szemben, akik a gyülekezeti közösségbe Jbehízelgik magukat, betolakodnak és kegyes álarcot öltenek. (Gal. 2:4.) Természetesen azért igyekezzenek mindenkit megtéríteni, mert lelket menthetnek meg, bármilyen bűnösök közül, tehát még az ilyenek közül is. (Jak. 5:19—20.) A gyülekezel tagjai egymás között igazi bizodalmas testvéri közösségben legyenek, egymásnak — akit jobban méltat bizalmára, — vallják meg bűneiket, mert gyógyulás az. (Jak. 5:16.) Amennyiben pedig egymásnak jó tanácsokat és irányítást tudnak adni, *engedjenek* egymás jó hatásának. (Ef. 5:21.) Még ha meg is kell dorgálni egymást, ami akkor nem kellemes, de utólag igen hasznos. (Zsid. 12:11.) Vigyázzatok, hogy legalább is a polgári tisztesség mértékét mindenki megüsse. (I. Kor. 9: 21.) Sőt titóletek még a világ is *többet* vár. Milyen szomorú, ha némelyik hívő testvér magánélete olyan rendetlen, vagy a más dolgába avatkozó, hogy megbotránkozást okoz a világ fiai előtt is, és az Ige erejét rontja meg. (I. Tess. 5:14., I. Tim. 5:13.) Az se helyes,

mikor hívő tagok egymás ellen sóhajtoznak, panaszkodnak. (Jak. 5:9) Elismerik ugyan a másik hitét és munkáját, de mindig találnak apró-cseprő kifogást, ami az ő ízlésüknek nem felel meg. *Ne kedvetlenítsétek egymást az ilyenekkel.*

Ne felejsék el a hívő egyháztagok, hogy a komoly erkölcsi rend és fegyelmezés *csak kívülről* látszik nehéznek. Aki az Úr gyermeke, az szereti őt és az Ő parancsolatai nem lesznek nehezek számára. (I. Ján. 5:3.) De félelem sem marad szívében az Úrral szemben. (I. Ján. 4: 18.)

Vigyázzanak a hívek, akik kegyelmet nyertek, mert a megvilágosítás és a Lélek vétele után *visszaesni már maga a kárhozat.* (Zsid. 6:4.) Az Úr megköveteli a mindvégig való harcot és győzelmet. (Jel. 21:7.) Minden küzdelmünk magunkért és másokért van, hogy megmenekedjünk az örök győtrelemtől. (Máté 25:41.) amit a világ fiai nem hisznek és kinevetnek, de tudjuk, hogy van és csak azok menekedhetnek meg, akik szeretik a fenyítéket. A többi „fenyíték híján meghal“. (Pél. 5:23.)

A lelki gondozó: nélkülözhetetlen ember.

A reformáció egyházai mennél jobban eltávolodtak az elkülönített és kiváltságos papi rend eszméjétől, annál jobban ráirányították figyelmüket a lelkipásztor mellett és vele együtt működő *fizetett és önkéntes munkások* nevelésére és alkalmazására. Nem tudnánk elég figyelmet és időt, gondot és erőt fordítani a lelkekre, amiben ha „kárt vallunk“, hiába nyerjük meg az „egész világot“ is. A történelem nagy kegyeseiről sokszor olvashatjuk, hogy sok időt és fáradságot fordítottak saját lelkük gondozására és erősítésére. Néha órákat szenteltek naponként csak lelkük gondozására. E mellett legtöbbször óriási munkát végeztek külsőképpen is. Amennyire a materiálisán gondolkozó és testkultuszt űző emberek a pénz és idő túlnyomó részét a test táplálására és kényelmére fordítják, *olyan mértékben nyomorúságosan* táplálják és gondozzák, illetve hanyagolják el halhatatlan, lelküket és magasabb hivatásukat. Az egyoldalú iskolázás is majdnem kizárólag „legtöbb ember legnagyobb (földi) boldogságát“ szolgálja, aminek a legnagyobb célltdűzései: a finom táplálkozás, szép lakás, ha csak lehet autó, aztán a világi művészetek és szórakozások élvezése bőven, — szerelemmel (bár igen sokszor egynemű, monogamikus alapon). — Ha valaki mindezeket jól kiélvezi, akkor azt mondja: *nem hiába élek.* Az azután fatális sorsdöntő kérdés, hogyha mindezeket jó kiélvezte már (múlt idő), akkor is azt mondja-e, hogy nem hiába éltem? Ezen életmód, „civilizáció“ és „kultúra“ mellett (inkább a test kultúrája ez ma) szükségszerű és természetes, hogy *a lelki torzók, nyomorékok és időtlenek egész tömege* hemzseg körü-

löttünk. Nagyon sokszor olyan szép testben, mint Apolló, vagy a milói Vénusz, olyan nyomorék és piszkos lelket találunk, hogy megiszonyodunk. Nem igaz az., hanem hazug pogány közmondás az, hogy ép testben, ép lélek. (A test nevelésének, ápolásának, a sportnak is megvan a helyes értelme.) Ilyen féligazságoknak nem adunk helyet, mert így a két fél „igazság“ egy egész hazugságot tesz ki. Mint egy szép mogyorót feltörünk, de meglepetésre egy kis aszott bél van benne, olyan a legtöbb ember lelke, ha megpróbálunk valami komoly lelki társalkodást kezdeni velük. Legtöbbnek vad és mérges gazok burjánznak a szívében és elméjére köd és homály borul. Bele tehát a kovászt, a sót, a világosságot ebbe a szerencsétlen világba! Azok a lelki munkások, akik a Lélek ragályozó szent erejével erjedésbe hozzák ezt a romlott, elesett emberiséget, azok annak a *legnagyobb jótevői*. Világosság legyenek azoknak a sötétségben ülő népeknek, kik kezükben és szívükben testvér és magzatölő fegyvert hordanak. Só legyen a keresztyén, hogy megőrizze a rothadástól és konzerválja az emberi lelket.

Az Úr munkásainak kiválogatása.

De „ki megyén el nekünk“? — mondja az írás. — Kinek van kedve, képessége, ereje a lelki munkára! Ki kell ezeket a munkásokat is válogatni, mint a pásztorokat és presbitereket. Attól függ, hogy a lelkipásztor ki tudja-e terjeszteni ezekre a hatását. Ezek az ő keze, lába, füle, szeme. „Ha nem akarunk csupán formális, hasznos helyett határozottan káros dolgot csinálni, akkor minden az alkalmas személyiségek meglétén és kiválasztásán fordul meg.“⁵² Különben hiába minden. Ha a lelkipásztor *nem jól válogatja meg* a munkatársait, már is *megpecsételődött* a gyülekezet hanyatló sorsa s az övé is.

A munkásokból pedig nem kevés kell. A fizetett, illetve egy pontra beállított munkásokon kívül, mint amilyen a tanító, tanítónő, diakonissza, leányköri, nőegyleti, ifjúsági munkavezető stb., tehát ezeken az említetteken kívül még minden száz egyháztagra számítani kell egy külön lelkigondozót. Ilyen lehet a presbiter, tanácsos, vagy minden cím nélkül az egyszerű gyülekezeti munkás. Tehát *körülbelül 20 család, azaz mintegy száz lélek* gondozása elég is egy embernek („száz juha vagy“), kivált kenyérkereső *foglalkozás mellett*. Találkozik vele minden héten egyszer-kétszer a templomban, különféle összejöveteleken, utcán stb. Meglátogatja évenként párszor a szükség szerint. Nem, nem hagyhatjuk el egymást, ha egymásnak tagjai vagyunk! „Nem rettenetes-e, hogy a mi városainkban az emberek meg vannak fosztva az erkölcsi támogatástól, mint a Robinson szigetén?“ A tömeg között is egyedül él. Hát nem ez a városi tömegember sorsa, kivált ha vidékről került be?

Milyen embereket válasszunk a munkára? Lehetőleg olyanokat, akik már kialakult keresztyén jellemek. De legalább is alakulóban vannak. Sohasem felejtjük el Mott Jánosnak, a ma élő egyik legnagyobb missziói férfiúnak és másoknak példáját, akik *munkaközben* tértek meg és lettek az Úr hatalmas munkásai. Mi a keresztyén jellem? „A keresztyén karakter (jellem) kezdete a gyermekies vérmérséklet, a tanítható természet és visszhangzó akaratban van. A bűn ott lép elő, ahol önelégültség van. Tökéletlenség, tévedés, hiba Jézus előtt még *nem akadályok*. Amit ő vár: a képesség a növekedésre, a nyíltszívűség és az akarat fordulása,“⁵³ Élő, eleven, hajlékony lélek. Annak a lelki munkásnak, aki átadta magát az Úrnak, mindig új meg új lelki tapasztalatok által mindig *figyelő, várakozó, csodálkozó* és egyben *tevékeny* marad a lelke. Az unott, fölényes, cinikus, mindenttudó, okoskodó emberek maguk sincsenek a befogadó képesség várakozásteli beállítottságában, sem másokban nem tudják felidézni. „A nil admirari, semmin sem csodálkozó viselkedést Jézus nem kedvelte. Minden igaz vallás ébreszti az indulatok életét és elismeri a *helyes érzések* fontosságát.“⁵⁴ Ezeket viszont szabályozni kell. Aki az Urat szolgálja, annak gazdag érzelemvilága van. A nagyhatású evangélista, Stewart Jakab is emlegette: ne féljünk az izgalmaktól! Az igazi bűnbánat is mély és erős izgalom.

Fő a bátorság!

Ami még a lelkimunkásoktól nagyon megkívántatik: a *személyes bátorság*. Fellépésében már merész erő jusson kifejezésre. Nagy igazság van abban, hogy az Üdvhadsereg a munkáját harcnak, magát pedig hadseregnek mondja! Vértörő ingükre aranybetűkkel van körben felírva: „tűz és vér“. Tűzkeresztység Szentlélekkel, vérkeresztység áldozattal, s állandó harc. Az üdv hadserege tudja, hogy az ellenféllel *nem lehet kiegyezni*. A Sátán és az alvilág erői, melyek az emberi lelkekre személyesen keresztül is támadnak és fertőznek, *csak erősebb lelkek* előtt hátrálnak meg. Még templomban, esetleg egyéb vallásos összejöveteleken aránylag elég csendesek a világ fiai. De az utcán, szórakozó és munkahelyükön bátran kirukkolnak hitetlenségükkel, száz és egy alkalmat felhasználnak a vallás és egyház csúfolására, s ha csak kissé is folytatjuk a legszelidebb bizonyágtevést egy-kettőre kitör a gyűlöletük és brutálisak. Ember legyen, aki helyt áll! És a mi embereinknek helyt kell állni! Szerintünk az egész egyházfegyelem *forgópontja* a személyes bátorság. A lelkimunkások az egyház élharcosai. Számolni kell azzal, hogy a Sátán fel van készülve és állandóan támad. „Lám, a Sátán sergo talpon, szembetörni kész. A legbátrabb harcosoknak bátorsága vész!“ stb. Milyen ön- és közcsalás, hogy a világban békességes nyugalom és csendes építés lehetséges!

Emerson rapszodikus szavakkal magasztalja a bátor férfit, do ezt csak a Szentlélektől újjászületett keresztyénre fogadjuk el és illik csak igazán. „Egy igazi férfit — úgymond — *sem dicsérni, sem gyalázni* nem lehet. Isteni személyek, született jellemek, s hogy Napóleontól kölcsönözzünk egy kifejezést: *győzelmesen* vannak organizálva.“⁵⁵ Egyszerűen legyőzhetetlenek. Igen, „aki győz, örökségül nyer mindent“. A jelenkor legnagyobb hadvezére elsősorban a bátorság szerint válogatja ki tábormokait. Azután veszi figyelembe a szaktudást, szervezőképességet stb. Hajlandó vagyok ezt hinni a mi fővezérünkről. Jézusról is. Nála nem volt és lesz bátrabb ember a világon.

Szemlére vévén a legfontosabb egyházi munkásokat, rögön előre bocsátjuk, hogy fizetett és nem fizetett alkalmazott között lényeges *különbség nincs*. Még pedig azért, mert „méltó a munkás az ő jutalmára“. Az összes idejét áldozó munkás is a maga és családja fönntartására használván fizetését, azzal nem kisebbíti a munkája értékét, sőt inkább szerény fizetését és nagy munkáját az egyház veheti nagy *nyereségnek*. Viszont a nem fizetett munkások is részesülhetnek esetleg alkalomszerűleg valami tiszteletdíjban, a hívektől valami ajándékban — miképen Pál is elfogadott ilyesfélét. Mindezen körülmények mellékesek az Úrért élő és égő lelkészre, de más munkásra is. A bűnnel szemben való magatartásukat nem befolyásolhatja a díjazás nagysága. Bátrak vagyunk nélkülözni is, nem fog ki rajtunk.

A segédlelkész.

A segédlelkész a lelkipásztorral mindenben azonos munkát végez — legfeljebb vár, vagy visszavonul, vagy engedelmeskedik lojális hűséggel idősebb, tapasztaltabb szolgatársa iránt. Ez az ő speciális fegyelme. Szolgatársa lelkipásztort *nevel* belőle, amennyi ebből fegyelmező rész, annyi az ő egyházi fegyelme. A segédlelkész a lelkésznek „fogadott fia“ legyen a kápláni évekre, azután pedig volt principálisa atyái barátja legyen. Ez a helyes viszony. Egyébként pedig a lelkészről mondottak *tartoznak reá*. A káplánia elhagyása csak egyoldalú felmondással helyes és jó. Tudniillik, ha a káplán mond fel, nem a principális és ez a pályán való emelkedést jelenti.

A tanító.

Természetes munkatársak a *tanítók*. Kevés változtatással rájuk is áll az, amit hosszasan elmondottunk a lelkészről, főleg, ha azok az anyaszentegyház tanítói. Testvéri egyetértésüket és barátságos munkaviszonyukat minden módon meg kell védeni úgy az ó-ember gyarlóságával, mint külső kártékony befolyással szereiben. Ha *közösen tudnak imádkozni* a lelkészekkel,

akkor tudni fognak közösen dolgozni is. Mint a gyümölcsfavadoncok a faiskolában, úgy kerülnek a gyermekek a tanítók kezei alá. Luther szerint a tanító egyik kezében alma, másikban pálca van. A gyermekek választhatnak. Veteményes kertünk az iskola, s mivel külső helyeken, másféle iskolákban nem úgy gyomláltak, metszettek, oltottak és öntöztek, ahogyan mi szeretjük volna és szeretnénk, ennél fogva ragaszkodunk az egyházi iskolákhoz. Úgy látszik mindig *többoldalú példát* kell mutatni a világnak, a társadalomnak és az államnak, hogyan kell a jövő generációit nevelni.

Ha valahol, úgy az iskolában nagy adagolásban kell adni a fegyelmező elemet, mert a „bölcse ség az Úrnak félelmével“ itt van legszorosabban összekötve. — Számptalan szép példa van arra, hogy már ebben a zsenge korban büntudatra, bünbánatra jut a gyermek, öntudatlanul *védekezik* a bűn ellen, s *tud vigyázni* a még kisebbekre. Ki tagadná, hogy ez is egyházfegyelem és szent harc? Minden falevélben a gyökér tápláléka van. Minden tag és sejt életét megérzi az egész szervezet is. Jézus és a Sátán világharcában hamar részt vesznek a gyermekeink. A farkasnak nemcsak a juh kell, de a bárányok is. — Továbbmenve, kik tudják a gyermekek révén a szülőket minden tekintetben moderálni, a lemondásra, sokféle áldozatra *szoktatni*, ha nem a tanítók? Széleskörű ismeretségük és összeköttetések révén közvetítik, elsőrendűen tolmácsolják az egyházi rend miérettjét és mikéntjét. Esetleg a mérgező mozgalmakat *csirájukban* el tudják nyomni. A szélsőséges és destruktív politikai, társadalmi mozgalmak sokszor csalárdul hálót vetnek ki a tanítókra s ezek révén próbálkoznak uralomra jutni, a népet kezükben tartani s az egyházat hatásosan hátbatámadni. A hívő tanítókon azonban minden ilyen kísértet és kísérlet kudarcot vall. Különben a lelkész és tanító két jóbarát és olyan legyen, mint két együtt menetelő csendőr, életre-halálra együtt az „Országért“. A tanítók puritán magán- és családi életükkel állandó tilalomfát képeznek a léhák és féktelenek előtt. Bizonyásgtevé sük és intelmek sokszor erősebben hatnak, mint bárkié, vagy épen a hivatal szerint intő lekipásztoré is. Természetes dolog, hogy az eklézsiának minden tanítója tagja legyen a presbitériumnak. A tanárainkra, vagyis a református tanárookra mutatis mutandis, megfelelő változtatásokkal a lelkészekről és tanítókról mondtak tartoznak.

A diakonissza.

Fontos egyházi munkás a diakonissza. A diakonissza maga a megtestesült *önfegyelem* és *egyházjegyelem*. Ki életének egy részéről lemondott az Úrért, a másik részét, a „jobb részt“ felvette az Úr oltárára egészen égő áldozatul. Az üde, ártatlan if-

júság boldog lelkesedése, a tiszta életet védelembe ajánló ösztöne hozza az egyiket, összetört Magdaléna talán a másik. Életunt vénleány megifjodik és újjászületik, de nem a férfi számára. „Ujjong a meddő, mert sok gyermeke lesz neki“ (Ézs. 54: 1.) az árvaházban vagy szeretetotthonban. Jön a családjából kiüldözött is, ha apja-anyja ellenségévé lesznek is (Luk. 14: 26.), keres és talál új családot Legtöbben már azelőtt is sokat szenvedtek. Tudják, érzik a bűn hatalmát, sodró, kárhuzatos erejét, magukon és másokon. *Azután is* olyan helyekre mennek, ahol szenvedés, bűn és nyomor mutatja meg a Sötétség fejedelmének hatalmát és munkáját. Csendesen, vigyázatosan járnak, szelíd mosollyal, keveset beszélnek, gyöngéd kézzel emelik a beteget, gondozzák, védik a kicsinyeket. Félelem nélkül fogják le a haldokló szemét. Egyenruhájuk elfogadott lett és tiszteletet parancsol. Segítenek mindenkét az alacsony indulat és kitörés meggátlásában. Magányos szobáikban folyton gyakorolják a fegyelmet a maguk és mások lelkén. Nem ismerik a *megalkuvást*. *Néznek arra*, aki által szegeztetett a bűnökért. Az egyházban nagy fogyatkozás, ahol még nincsenek, hogy csendes ellenállásukkal, szelíd hatalmukkal, szívós kitartásukkal végezzék a tisztító és védelmező szolgálatot.

Az ifjúsági egyesület.

Általánosan elfogadott lett az a ker. ifjúsági munka, ami — fájdalom — *vita tárgya* volt még 2—3 évtizeddel ezelőtt. Egészen speciális egyházfegyelmi terület ez. Mit értünk alatta? Egy csomó fiatalembert, iparos, kereskedő, gazdálkodó stb. fiút egy pár évvel idősebbre bízod reá, hogy barátkozzanak, mert sem iskolai, sem katonai, sem egyházhatósági fegyelmezésre szívesen, önként nem hajlandók. Adsz nekik egy szobát valahol az iskolában, vagy gyülekezeti otthonban és *várod az eredményt*. Várod, hogy ezek a sokféle rossz hajlamokkal megrakott, elég vad, néha már bűnben élő fiúk szelíd, kedves, szolgálatkész, sőt az egyház és vallás legmagasabb eszméiért lelkesedő, maguk között is keresztyén eszményekről beszélgető, az eddigi munkájukban fokozottabban kötelességtudó ifjak legyenek. *És — nem csalódot!* Az erkölcsi fegyelemnek legtágabb és legreményteliesebb területe a gyülekezetben az ifjúság. Az idősebb generáció nagyon sok tagjáról, egy fejlettebb keresztyénélet szempontjából és céljából — sajnos *le kell mondanunk*. Az öregebeknél az értelem és tapasztalat hiába fogadja el a tisztulás és változás reformját, a régi szokások és emóciók nem engedik. A szokás, mely főként érzésekből és indulatokból táplálkozik, meggátolja az új élet kialakulásának véghezvitelét. A mértékletességi mozgalmaknál például *szinte kizárólag* csak az ifjú-

ságra számíthatunk. Míg a korosabbak belátásuk, meggyőződésük után sem engednek szokásuk rabságából, addig az ifjú legtöbbször egyenesen ambicionálja az egyre jobb életformát.

A biblia lesz a világhossz és erőközpont, amivel *mindenre* rá tudjuk őket venni. De hogyan? Ezt tudják *kevesen*. Dr. H. Miller, kiváló edinburghi ifjúsági vezető, volt moderátor sokszor mondotta, hogy az ifjúsággal kell a temperanciát megszoktatni, amelynek friss, hajlékony kedélye van, s érzésvonalai nem állandósultak a megszokásban. Mindég csak *akad* egy-két szelidebb és vallásosabb hajlamú ifjú, akik az első *zsengék* lesznek. Akik rögtön a vezető mellé állanak, intencióit azonnal megértik és mindenre vállalkoznak. Ezek esetleg már hazulról, vagy más körből jöttek és már szívükben a kereszt. Természetesen a többieknek mindnek ide kell jutni, de erőszakolás nélkül. „Nem ismer semmit a pszichologia, mely olyan gyorsan tudná unifikálni a megosztott életet, mint a vallásos megtérés. Mindazonáltal egy ifjúnak, ki egy ker. otthonban nőtt fel, s tudatosan nem is fogadott el az életre *más mértéket*, mint keresztyénit, az ilyeneknek arról beszélni, hogy szakítson a múlttal, gyakran annyi, mint *ártani* neki, aki fiatal korától kezdve egyszerűen és őszintén járult Istenhez.“⁵⁶ Sőt múltjából őrizze meg a jót. Nem kell attól félni, hogy egy bevált vezető megtérést követel. Aki megtért azt nem bántja, ha ezt megkérdik *tőle*. Aki *meg* tudatosan még nem tért meg. azt esetleg csendes, észrevétlen fokozatokkal vonja magához a Lélek. A régi életének jó elemeit — esetleg új elrendezésben — újra építi és fejlődik. Megtértek tartja magát.

De lássuk kissé közelebről, hogyan tart fegyelmet a vezető. Az ifjúsági munkást az egyház munkásának számítjuk, mert az egyház ifjúságának gondozásáról le nem mondhat. Az általánosan elismert egyesületek *jó* munkájánál még *jobbat* akarva, mindig egyházi ifjúsági munkáról beszélünk. A református gyülekezeti elvi alap szerint a vezető mindig a lelkipásztor az ifjúsági munkában is. Csak arról van szó. hogy nagyon célszerű és bevált dolog az. ha fiatalember vezetők, *első-sorban a segédlelkész*, erőteljesen részt vesznek az ifjúsági munkában.

De hát mit csinál a vezető! — aki sokszor fiatalember, — „hogy neki még az ördögök is engednek“? Először is imádkozik munkájáért és az ifjakért. Ezzel a magáénál magasabb isteni erőket hívott segítségül. Ezzel saját gyarlóságait is legyőzte. Bátorságot is vett.

Hogyan folyik le körülbelül az ilyen ifjúsági óra? Kedves, barátságos üdvözlés, bevezetés után leülnek és beszélgetnek. Előveszi kiki a Bibliáját. Eleinte *nehezen* indul meg az eszmecsere. Majd aki közelebb érzi magát a vezetőhöz, hozzá szól a felvett bibliai szakaszhoz, majd kérdez. Másik is megszólal: Kétkedik, vagy kifogásol. Szó szót követ, ha a vezető erős-

lelkű, úgy irányt tud szabni, s lelkes, szinte *forró hangulatban* itt az óra vége. Utána elkíséri egy pár ifjú a vezetőt, végül egy csak egy marad, kitart mellette, aki valahogyan — szó szót kihozva — nyílt férfiasággal bevallja, hogy ő már szerelmi életet él. A vezetőnk csak annyit mond, hogy köszönöm a bizalmadat, nem gondoltam, nekem ez nagy szomorúság. (Nem használ itt a nekirohanás és nagyképű feddőzés.) Imádkozom érted. Jóéjszakát és elválnak. Mindennek eljön az ideje. Legközelebb óra előtt játszanak. Egy nyalka fiú cigarettázik inkább. „Gyere játszani“ — mondja a vezető, aki kisportolt, keményfogású férfi. A csinos fiú játék közben nagyon is érzi a vezető erejét. A fiú látja, hogy a vezető maga nem cigarettázik, de nem is tiltja. Kíváncsian megkérdi, miért nem cigarettázik. Nem rontom vele magam, feleli egyszerűen. Szeget üt a fiú fejébe. Látja, hogy tudásban, erőben, ügyességben messze *felülmúlja őt*. Ezt és annak *szigorú életmódját* — méltán — összekapcsolja, asszociálja, társítja. Ezen a nyomon haladva ő is olyan szeretne lenni. — Már meg van fogva. Már „embert halászott“ a vezető. Már elindul az ifjú a „keskeny úton“. Vállalja a fegyelmet először abban a reményben, hátha ő is olyan eredményeket tudna elérni és olyan „stramm fiú“ lehetne. Az angolszász keresztyén ifjúsági mozgalmakban épen ezért különösen szerették az *atléta vezetőket*, akik testi erejükkel is tudták az Úr ügyét szolgálni. Különben is mindig fontos a hősies érzületekre apellálni. Valóságos dolog az, hogy Krisztus ügyét szolgálni olyan hősies erőfeszítéseket kíván, melyek a *legkiválóbb férfiak* ambíciójára méltók. A tiszta életet és az erőt is össze lehet és kell kötni, — mint hajdan a keresztes lovagok tették: „Erőm *tíznek* ereje, mert a szívem tiszta.“ Tapasztalatból tudjuk, hogy a bibliás ifjú minden kísértések között és helyzetben *egyedül* meg tud állani. Tapasztalatból tudjuk, hogy kint a világ sodrában aszkéta életet tudnak élni. Ez már az egyház szent fegyelme, hadi nevelése.

Ha a vezetőt megszeretik, minden erőszakolás nélkül megy a munka, mint a karikacsapás. Egy-kettőre beszervezik őket és *ők tartják fent* maguk között a rendet. Egymást tanít iák. művelik, lelkesítik, botlásoktól védik, barátságból ellenőrzik, — észrevétlen. Mikor már a vezető felkeltette bennük a becsület, a szemérem és szégyenérzetet, felkeltette az undort is a bűn iránt, nyert ügye van. még ha néha bukdácsolnak is. *Szeretni és meg nem alkudni!* Ez lehet a jelszava minden ifjúsági vezetőnek. A kor és magas hivatal, az ifjúság előtt *nem imponál*. Sőt legtöbbször az *ellenszegülést* provokálna. Legrosszabb indulatokat szabadítja föl, aki erőszakkal próbálkozik. Még a lányokat inkább lehet magyarázkodás nélküli, energikus, erélyes szóval és fölénytel moderálni és fegyelmezni, de a fiatalember a vallásos élet egész területén csupán a lelki fegyverek előtt

hajlik meg. A fegyelmező erőket ezen az úton kell hozzájuk vezetni. Akkor szelídek és erősek lesznek egyszerre és a gyülekezet örvendezve csodálkozik átalakulásukon. „Íme a fiak, akiket nekünk adott az Úr.“

A leánykör.

Most lássuk, hogy leányaink vájjon részt vehetnek-e valahogyan az egyház szent harcában? Nem ellentmondás ez: harcos leányok. Ellenkezőleg, a keresztyén erények és becsület terén csak egy szent küzdelem árán maradhatnak meg. Mi reformátusok a leáuysereget legsikeresebben leánykör formájában tudtuk megszervezni. Fogadalmat is tehetnek.

Nincs az a középkori zárda, amelyik jobban őrizné és szigorúbb erkölcsre nevelné a leányokat, mint a leánykör. Pedig a zárdabelieknek *sokkal könnyebb* a dolguk. Ezeknek ételükről, italükről, minden szükségletükről gondoskodnak, de a mi leányainknak sokszor maguknak kell megkeresni sovány kenyerüket és mégis egy mosolyt, egy mozdulatot sem engednek meg, hogy a munkavezető, vagy a főnök kegyével nagyobb legyen a fizetésük. Azokat zárt fal veszi körül a zárdában, ezek pedig kint küzdenek, fáradnak a szabad élet forgatagában és megáilának, mert szüzi szívükhöz szorítják a Bibliájukat. Azok csak a tanulásnak és művészeteknek élnek. Ezek először elvégezik a% esteli mosogatást, vagy kitakarítják a szabóműhelyt, vagy elrendezik az üzleti árukat s csak azután mehetnek énekkarba vagy bibliakörbe, leánykörbe. Hónapokig spórolják filléreiket, míg egy könyvet vásárolhatnak. Még a jobbmóduaknak is dolgozni kell, mert szociális kötelességet és felelősséget és közérdekű munkát kell vállalniok, ez az elvünk.

Eégi igazság, hogy a társadalom *erkölcsi szintjét* a nő erkölese adja meg. Ez volt a mértéke minden kornak és ma is az. A női erkölcs pedig a leányok erkölcsénél kezdődik. Ez az erkölcs azonban testi, lelki tisztaságon kívül egyebet is foglal magában. A szorgalmat, mely a henye életet megveti, az egyszerűséget, mely a hiú pompázást kerüli, az áldozatos takarékossgot, hogy először kevesebből kevesebb, azután többől több jusson a szegényeknek. Alázatosság és szerénység a további kísérők, melyek megvédik a durcasságtól, haragtartástól, vetélytársi gyűlölködéstől.

A kisebb és nagyobb leányok vezetője természetesen csak *nő* lehet. Lelekészné, tanítóné, tanítónő, diakonissza, vagy missziói tanfolyamot járt nem egészen fiatal leány. A fegyelmezés és megőrzés alapja itt is csak a szeretet lehet.

Van dolga a vezetőnek, amíg a sok „egyéniiséget“ magához és egymáshoz hangolja. Leányköri vezetőnek nem olyan a dolga, mint az ifjúságé. A leányok *nem nevelik* úgy egymást,

mint amazok. A leányok nem barátkoznak úgy, mint a fiúk. Itt az anyakomplex *nélkülözhetetlen*, míg amott a barátság a lelki keret. Itt a vezető a második anya, aki anyáskodva vezeti őket. A fiúknál az apa komplexet könnyen helyettesíti a baráti. A leányok minden egyese a vezetővel, az anyával van összekötötetésben, csak *azután* egymással. Neki kell szinte észrevétlen kipótolgatni tanultsági és nevelési hiányaikat. De különösen és főképpen az egy szükséges dolgot kell szem előtt tartani, vagyis a megtérést és Krisztus öntudatos követését. Ebből ránézve még egy különös feladat következik. A bátorságra és bizonyoságtetésre nevelés. Mikor egy ilyen fiatal leány *krisztusi menyasszonyságáról* bizonyoságot tesz, ez a legnagyobb eredmény. De ide elvezetni őket a legnagyobb próbára teszi a vezetőt, s ha ezt meg tudja tenni, méltó a leányok lelki gondozásának tisztére.

A lelki nemesi rend.

A lelki átalakuláson, a metanoián, a megtérésen és újjászületésen átment hívőknek a Szentlélek által adott tulajdonságai, másfelől egymás *felismerésének képessége* teszik lehetővé a szentek egységét; az eklézsiának, az anyaszentegyháznak földi szervezetben látható életét és sereggyűjtését. A Sátán legnagyobb és legveszedelmesebb cselvetései közül való az is, amellyel azt hazudja, hogy semmiképpen nem tudjuk, kik a megtértek és kik üdvözülnek. Igenis, valami módon tudjuk, igenis, valahogyan megismerjük. Hogyan? Nagyjában, közönségesen, általánosságban. De hát ez is csak bizonytalanság! Nem az, hanem annyi bizonyosság és olyan mértékű igazság, amennyi nekünk elég. A bibliai felszerelésnél megírjuk, hogy a „szenteket“, a „szent atyafiakat“, a „mennyei elhívás részeseit“, az „Úr gyermekeit“, a „kegyelem részeseit“ számtalanszor megszólítják a szentírók és utasításokat és tanácsokat adnak nekik. Igaz, hogy az Úr országának, a szentek gyülekezetének határai sem élesen körvonalazottak, de csak előttünk, mert észrevehetetlen fokozatokban mosódnak és halványodnak el, mint Rafael képén az angyalfejek, amelyből csak az Úr közelében levők látszanak egészen világosan. Vannak emberek, akikről a Lélek jelei olyan erősen sugároznak, hogy *bizonyosra vehetjük* idvességes életüket. Vannak, akikről többé-kevésbé bizonyos, vagy többé-kevésbé kétséges ez a megállapítás. De Istené a dicsőség és kegyelem, hogy a legtöbbször egymásra ismerünk zsidók és görögök, katolikusok és reformátusok, angolok, németek vagy néger. A Lélek ajándékai, karizmái sokfélék és vagy egyik, vagy másikról felismerhetők az „elválasztottak“. Természetesen *csak egymást* ismerik fel. Nem ismerjük fel a végérvényesen kárhozatra menőket A hitetlen *sem egymást* nem ismeri, *sem a hívőket*.

A hívő egyháztagek alkotják az egyház lelkét. Egy lelki nemesi rend ez. Nem kisebbitjük le a földi születésű nemesi rendet. Azt is elismerjük, hogy szükség van reá. De Pausisnei mondjuk, hogy több a lelki nemesség, a „Geistesadel“.

Amint azonban kiválasztatunk és besoroztatunk a lelki arisztokráciába, mennyei nemesi rendbe, korántsem leszünk azonnal kiképzett harcosok és jó vitézek. Rögtön megkezdődik ugyan a „beöltöztetés“ (fehér ruhába), a „felszerelés“ (az efézusi levél fegyverzetébe) és a „kegyesség gyakorlása“, de még sok hibát, balfogást, rendetlenséget, ügyetlenséget és hűtlenséget is elkövetünk, míg *csakugyan jó vitézzé*, jó frontharcossá leszünk. Egy nagy csodálkozni való azonban e sok gyarlóságunkban is van: Jézusunk, Királyunk szinte határtalan türelme. Ebben bízva merészeli egyszer Victor János kimondani egy újoncképző konferencián, táborozáson: „ne féljünk hibákat elkövetni“.

Nagyon jól van az, hogy megtérésünkkel kapcsolatban a bizonyoságtételre szoktattak. Ez az első támadás az ördögi front ellen. De itt is a kísértő, s örül, ha könnyen bekerít, ha elgalopozzuk magunkat, s túl lövünk a célo. „Fiatalkoromban — mondja Karácsony Sándor — magam is erőszakosan, tüzzel-vassal próbáltam terjeszteni Krisztus országát. És épen ilyen *visszafelé* sült el minden túlbuzgóságom — és valljam be ezt is orca pirulással — ízléstelen tapintatlanságom.“⁵⁷ Az elégedetlenség felkiáltása. „A zsidónak zsidó; a görögnek görög“ legyünk (jó értelemben). Minden embernél más a haditaktika. „Lépten nyomon tapasztalom, — mondja újra Karácsony, — milyen nehéz manapság középkorú, vagy *idősebb, iskolázott* magyar emberekkel Krisztusról beszélgetni — gondolkozásuk, szellemi életük gátlásai miatt.“⁵⁸ Örökségi terheltség ez. Valami fájdalom, hogy e mai középkorú intelligenciának milyen lelki terheltsége van. „Nekünk nem új világnézetet, tehát másfajta világot kell adnunk azoknak, akik számára új életet szeretnének adni bizonyoságtételünkkel, hanem magát Krisztust kell adnunk.“

„Hiába mondom én valakinek, hogy ne igyon, ha a bor ízlik neki és szükségét érzi a márnak. Hiszen azért iszik, azért kell a márn, mert üres, hideg, ellenséges, kibíratatlan számára a világ — *Krisztus nélkül, józanon*. Vagy Krisztusra volna szüksége, vagy márnra van, hogy elviselhetővé hazudja a maga számára a világot.“⁵⁹ Amely világ csalóka látszat. Ne erőszakoskodjunk tehát az emberekkel, mert hatásunk alól ők erőszakkal fogják kitépni magukat. „Ne követeljünk Krisztus nélkül élőkől olyan teljesítményeket, amelyekre csak Krisztus adhat erőt.“ Addig meg kézen hordozzuk „szelíd szeretettel“,⁶⁰ mert velünk is úgy bántak, — míg bekerülnek ők is a nemesi fölkelők csapatába.

A hívók és szentek.

„Az evangélium, a quákerizmus és tolsztojánizmus ellenére sokszor *hiszünk abban*, — mondja egy bölcs, — hogy tűz ellen tűzzel kell harcolnunk, le kell löni az uzorást, be kell zárunk a tolvajt, megsemmisíteni a csalót és csavargót. És mégis milyen biztosak vagyunk a felől, hogy ha a világ erre a kemény - fejú, keményszívű és öklű módszerre volna korlátozva és senki sem volna kész először segíteni felebarátján, elnyomni saját rossz érzületét egy még igaztalanabb emberrel szemben, ha senki sem lenne kész megcsaladni magát, hanem állandó gyanakodásban élne és senki sem örülne, hogy nemes szenvedélyből és ösztönből cselekedhetik valakivel szemben a józan ész általános szabálya helyett: bizony akkor sokkal, *végtelebbitül rosszabb lenne* a világon élni, mint így-“⁶¹ Nem jó megfigyelés ez? Igen, a világ sokkal rosszabb is lehetne. De így mégis a keresztyének, a „jó bolondjai Krisztusnak“, jelentékenyen „feljavítják“ az emberiség minőségét és mégis elég túrhető e világon élni. Sőt egyes társadalmakban egyenesen öröm élni.

A kegyesek, a szentek nem okoskodnak az Úr szavain, hanem cselekednek. Áldják azokat, akik őket átkozzák, jót cselekednek azokkal, akik őket gyűlölik, imádkoznak azokért, akik őket háborgatják. Jobb felől arcul ütik, tartják a bal orcájukat és végre is a gonoszt jóval győzik meg. Túlzó bolondok! — mondja a világ. „A szentek nemes gyöngédségük túlzásában próféták lehetnek, mint ahogy számtalan esetben azoknak is *bizonyultak*. Az a felebaráti szeretet, mely minden szentben megtalálható, egyesekben nagy túlzásokkal, nem más, mint a nemesen *teremtő társadalmi* erő.“⁶² Ez alkot és gyarapít. Az azután a világ fiainak tragikuma, hogy bár az ő megmentésükre sietnek a szentek, ők azt se meg nem értik, se nem segítik őket, sőt e nemes harcmodorban gátolják Isten gyermekeit. Pedig „míg valaki nem akarja *megpróbálni* a jótékonyt, a nem ellenállást — amire a szent mindig kész — nem mondhatja, hogy vájjon e módszer sikeres-e, vagy sem.“⁶³ Elméletet gyakorlat igazol. Igen, kísérelje meg bárki és meg fogja látni, hogy nagy-szerű lesz az eredmény.

De a hívó keresztyén nem is tehet mást. A régi hívőkön, kegyeseken és mártírokon kívül példát adnak korszakunk hitvallói, vértanúi és misszionáriusai. A „bizonyosságok fellege vesz körül“. Csak kövessük nyomdokaikat, de a magunk korának feladataiban és módján. Még a pogánynak tartott Gandhi is megszégyenít sok keresztyént. Mert a hívók, a bizonyágtévők, a cselekvők s nem a név- és szájkresztyének lesznek a győzők! Igen, előre csak ezen az úton! „A szentek serge *erre járt*, amerre most megyünk.“ (Hall. ének.) A szenteknek, vagy mondjuk egy megszokottabb kifejezéssel, a hívó embereknek, vagy a jó keresztyé-

neknek, — a kifejezés nem fontos — mindig van bizonyos elszánt, *harcias magatartása*, hogy úgy mondjuk, hadi készenléte. Az természetes, hogy áldásos, konstruktív, alkotó munkát végeznek bárhol szorgalmukkal, lelkiismeretükkel, megfontolt kötelességükkel, áldozatkészségükkel. Az emberi társadalom legproduktívabb, leghasznosabb tagjai ők, még a testi élet szükségleteinek előállítására, általános gazdasági termelés terén is. Az is bizonyos, hogy az emberek tanítása, vezetés és minden jó ügy pozitív szolgálata reájuk bátran számíthat. De amit itt tárgyalunk és különösen hangsúlyozunk az, hogy a keresztyének tisztában legyenek a testet-lelket fenyegető veszedelemmel. Ha vigyáznak és imádkoznak, ő előttük *nem tudja* a Sátán eltitkolni hadmozdulatait. Azonnal felfedezik reptében a kísértést ős röntgenszemükkel a fertőző bűncsírákat. Állandó frontharcosok. Fegyverszünet soha sincsen.

Az ördögnek épen az a legügyesebb taktikája, mellyel sok ember megcsal, még *hívó embereket* is, hogy csendes, biztos, betáblázott birtokként élvezik a bűnbocsátnak, Istennel és gyülekezettel való közösség zavartalanok hitt örömeit és áldásait. Pedig nem így van. Jól mondta egyik püspökünk: az üdvösség *nem birtok, hanem feladat*. Hozzátesszük, a feladat *nagy része* harc. Ilyen frontharcosok legyenek a gyülekezet hivatalos vezetői és kegyes lelkimunkásai egyaránt, A napi parancsot és abban az órában való parancsot voltaképpen nem egymástól kapják, hanem Jézustól, „a fővezértől“, a Szentlélek közvetítésével. Állandó irányítást, *vezettetést* kapnak. A kegyes emberek „a világoosság fiai“. Rendesen világoosságban járnak, néha még azonfelül különös megvilágosítást kapnak. Bármennyire *haragusznak* az ilyen megállapításokért a világ fiai, mégis így van. ők pedig sötétségben járnak, ha fejenként 3 diplomával rendelkeznek is.

Valóban megdöbbenő tapasztalatokat szerezhetünk, ha különféle társadalmi osztálybeli emberekkel beszélünk a vallás dolgairól. Nagy képzettségű tudósok, éleslátású közgazdasági vezérférjak, szakmájukban rendkívül ügyes és sikereket elérő emberek *megdöbbenően analfabéták*, tudatlanok a keresztyénység legfontosabb elemei, alapigazságai tekintetében, nem is szólva a részletkérdésekről. Míg bibliás parasztemberek, szegény külvárosi kisegyzisztenciák csodálatosan szép lelkületet, biztos ítélőképességet és alapos lélekismeretet és az Úrnak ismeretét mutatják föl. Miért? Mert a Szentlélek csakugyan mindenre, minden lényegesre megtanítja őket Természetesen az iskolázottsággal és műveltséggel még többre mennek a hívők, mint ahogyan Pál is többre vitte Péternél.

„A szenteket a vallás *szakértőinek* nevezhetjük. Azt mondják, amit tudnak, arról tesznek bizonyosságot, amit látnak. Arról bírnak ismerettel, amit később elvesztett művészetnek nevez-

tek: az Isten jelenlétének a gyakorlatát.⁶⁴ Az élet hirdetői. A bűnnel és a kárhóztató Sötétség Fejedelmével épen azért merik a hívők fölvenni a harcot és mernek ellenállást és ellentmondást tanúsítani, mert aki „velünk van mindennapon a világ végeztéig, nagyobb, mint aki a világban van“ és ördögi mód szerezivel uralkodik rajta. A hívők nem félnek a legkétségbeesettebb helyzetekben sem, ha fogják az Úr kezét. Bátorítani tudnak másokat és vonják maguk után. „A szentek határtalan bizalma nélkül a többi lelki *stagnálásában* heverne.“⁶⁶ Meg nem alkuvó, erőteljes és szívósan kitartó támadásokkal lépésről-lépésre vetik ki a világ Fejedelmét hadállásaiból, hogy legyen meg az Úr „akarata a földön, mint a mennyben“. Ahol keresztyén közösségek berendezkedtek, ott a bűn és szenny menekül és helyette épülés és gyümölcsözés lesz. „A szentek a jóság hatékony kovászai és lassanként *átalakítják* a földi rendet menyneivé.“⁶⁶ Van ennél dicsőbb remény? Akinek volt alkalmja megismerni hívő családok életét és komolyan, bibliai alapon szervezett keresztyén közösségek, intézmények életét, tudják, hogy *hasontók* azok — leghívebb, legigazibb állapotukban — az angyalok boldog társaságához, akiket láthatatlanul szokott küldeni az Úr szentjeinek segítségére. (Zsolt. 34:8; Zsid. 1:14. stb.)

A kegyes emberek nemcsak „sérthetetlenek“, hanem *utánozhatatlanok* is, bármilyen pontosan figyelik is meg őket. „A szentek pusztá utánzása nem út a szentséghez, mert az ő vallásos tapasztalatuk elsőkézből való.“⁶⁷ Igazi személyiségek. Aki például jó keresztyénnek akar mutatkozni és erélyesen lép fel egy olyan esetben, amikor az istenfélő esetleg valamikor úgy járt el, lehet, hogy nála épen nem sikerül a dolog és csúnya gorombáskodás lesz belőle. Ahol pedig a kegyes türelmes volt és ő is úgy tesz, ő gyáva lesz. Sem a kegyes beszéddel, az ú. n. „kánaáni nyelvel“, sem a hívőktől ellesett modorral, vagy hasonló szolgálatokkal nem lesz valaki keresztyén, hanem a Szentlélektől való újjászületés által s az így nyert *eredetisége* által. Nem a szentek imitációjára, utánzására van szükség, mint ahogy ezek sem egymást utánozzák, hanem Krisztus imitációja, utánzása a szükséges dolog. A szentek önálló egyéniségek, közvetlen és tudatos kapcsolatban a Szentlélekkel.

Az egyház csak a hívőkre számíthat, a „hívekre“ nem igen.

Az egyházi vonatkozásokra térve csak a gyülekezet kegyeseire *lehet számítani*, ha az egyházban baj van. Ha nehéz feladatok előtt áll a lelkész, a gondnok és a presbitérium, a hívők csinálnak *közvéleményt*. Szóval-tettel helytállanak bárhol, bármikor. Ezek egyképen tudnak a törvénynek, rendnek engedelmeskedni és annak nevében parancsolni a szerint, amint az Igé-

ből imádságaikban kijelentést kapnak. Ha az eklézsia vezetőit is ugyanaz a Szentlélek indítja, akkor az egész „szent front“ ugyanazon irányban és egyetértve mozdul előre. „Az az ember (a kegyes) még ha alszik is, tisztítja a levegőt, erősíti a törvényt, háza díszíti a vidéket. Az emberek felismerik, hogy ki a jó-akaró.“⁶⁹ Legbensőbb érzékük súgja. Néha olyanok, akik a kegyeseket nem szeretik, ha bajban vannak, mégis hozzájuk fordulnak, mert tudják, hogy bennük lehet bízni. „Az ilyen lélek egy világítótoronyhoz hasonlít, akkor gondolunk rá, ha besötétedik.“⁷⁰

Krisztus jó vitézeinek és az Úr katonáinak harci képessége, hatóköre, szférája rendkívül nagy. Amennyire az egyháiei gyakorlatából rájöttem, *úgy találtam., hogy* a feltétlenül átadott, Krisztus követő egyháztagnak *körülbelül százszor* annyi névleges egyháztagnak tudnak erkölcsi irányítást, támogatást adni, már t. i. ami a gyülekezet hivatalos álláspontjaként szerepel és mindenkire irányadó. A hívők százszor annyi embert tudnak erkölcsi hatásuk alatt tartani, mint a hányan ők vannak. Felvidéki gyülekezetemben 40—50-en voltak körülbelül a határozott bibliás hívek és ezzel a csapattal, s a 12 tagú presbitérium hívő többségével egyházfegyelmet tudtunk gyakorolni. A hitetlen ugyan vadnak, keménynek mutatkozik, de legtöbbször puha és törékeny, megbízhatatlan és gyáva, csak meg kell bátran támadni a benne megbújó Sátánt!

Egy bizonyos lelki rádióaktivitás, erő, világosság és szeretet *kisugárzás az*, amit a hívők környezetükre és a világra gyakorolnak. Tökéletes hatás ez a tanítás, feddés és megjobbítás céljából. Erre készenlétben áll mindig az Isten embere. (II. Tim. 3:16—17.) Ez pedig tulajdonképpen azért van, mert az Ige sugárizik rajtuk keresztül, mint transzparensen, vezető rétegeken és vonalakon. Mikor tehát az egyház valamikor is külső erőszakot, vagy más durva eljárásokat vesz igénybe, ezzel nemcsak *hitetlenséget, tudatlanságát, gyengeségét árulja el*, de közeli romlását is. Ezért hangoztatjuk újra meg újra, hogy az egyházfegyelemben a bírósági eljárások csak a *minimális* részt képezhetik.

Épen ezért vannak, akik még a kiközösítést is teljesen elvetik. A hívők, mint lelki papság, mutassanak fel olyan lelki erőt, hogy a közösség és a hit lelke által, imádkozás és meggyőzés által az ellenkezők lelkiismeretét ítéletben tartják és így közlik a vigasztalást is. Azok képesek erre, „akik tudják, mily erősen tud hatni az igaz lélek arra, akire igénye van. T. i. a szeretet által. Szinte az Istentől és angyaloktól ítéltettnak érzi magát és így meghajolnia és változnia kell“,⁷¹ A szeretet ellenállhatatlan. Hogyne lenne a hívőknek, Isten szentjeinek ilyen hatalma, mikor ők valamikor *angyalokat* fognak ítélni! Földi dolgokban pedig még a gyülekezet *utolsói* is képesek aa ítélettételre (I. Kor. 6:3—4.) a *hitetlenekre* vonatkozólag.

Honnan kapunk hatalmat?

Hogyan kaphat nyomorúságos halandó ember ilyen hatalmat? Nyilvánvalóan csak a Szent Lélek által, aki minden hívőnek adatik és pedig különféle módon. Teljesen elvetendő tehát az a felfogás, hogy csak az apostoloknak adatott volna. Ugyan ki is tudná *nyomon kísérni* azt az „apostolica successiot“, vagyis apostoli átöröklést, amint a római egyház szeretetlen, önző, gőgös és makacs álláspontján teszi? Ellenkezőleg, minden hívőre áll ez, a gyülekezet legalábbvalóira is, de akik nagyobbak a legnagyobb prófétánál, Keresztelő Jánosnál is. (Luk. 7:18.) Szolgákra ős szolgálóleányokra is kitölti Isten az Ő Lelkét. (Csel. 2:18.) Mikor először mondta az Úr János evangéliuma ezert: Vegyetek Szentlelket, (Ján. 20:22.) Filep tanítvány nem volt ott, hanem a többi hívőkkel együtt Pünkösdkor kapta. Ez is *megdönti* a római pápa és püspökök ridegen kizárólagos apostoli öröklési tanát. A nagy súlyú német theologus, Achelis ezt mondja: „A Szentlélek *minden hívőnek* ígértetik, Filep különben sem volt ott Ján. 20: 22-ben megírt jelenetnél. Mi azt hisszük, hogy *mindkét esetben* adta az Úr az ő Szentlelkét. Pünkösdkor azonban *teljesebb* mértékben. S adja is *állandóan* kegyelemből, érdemetlen, de vére által tisztult gyermekeire.

Ekkora hatalommal *csakugyan lehet* fegyelmet gyakorolni. Bizony Isten embereinek úgy az Ó-, mint az Újtestamenti Szentírások szerint sokszor rettenetesen nagy hatalma volt életre, halálra, mint a bibliai alapoknál részletesen rámutattunk. Péter apostol felelősségre vonja először Anániást, ki szava halatára halva rogy össze, utána felesége, Safira jár hasonlóan. Nyilván nem Péter ölte meg őket, de Isten ítélete, amit Pétertől hallottak meg. (Csel. 5:1—10.) Itt most még Pál apostolnak Félix császári tisztartóval történt esetét idézzük emlékezetbe, mikor a hatalmas rómainak rémület fogta el Pál szavaira. „Mikor pedig ő igazságról, önmegtartóztatásról, s az eljövendő ítéletről szólt, megrémülve monda Félix: Mostan eredj el, de amikor alkalmatosságom lesz, magamhoz hivatlak téged.“ (Csel. 24: 25.) *Nem bírta* lelkierővel Pál jelenlétét és szavait, amiket pedig nem is egyenesen hozzá intézett. Ahogyan régen volt, úgy van ma is. Istennek rajtunk keresztül küldött szavától most is megretten és megindul a legvadabb proletár és a leghatalmasabb potentát. Csak mi ne legyünk *gyávák!* Mi ne legyünk gyávák!

Tiszta légment!

Sokszor említettük, hogy az egyházban a hívőknek bizonyos szellemi atmoszférát, lelki *légment* kell kialakítani, amely a lelki epifémiát, bűnragályt és járványt megakadályozza. A hívők lelkeinek erővonalai és világosságot sugárzó körei meg-

sokasodnak úgy, hogy a Sátánnak és közegeinek fertőzése vagy megszűnik, vagy elszigetelődik, de legalább is korlátozódik. Nagyon fontos eljárás ez, mert prevenciója, *megelőzése* a bűnnek. Mikor már a bűn megfogamzik, könnyen halált nemz. Épen azért minden erőnkkel arra törekedjünk, hogy az egyháztagok lelkét immúnissá, *ellenállóvá* tegyük. Azaz erősítjük, hogy az esetleges fertőzés is hiábavaló legyen a lelki szervezet ellenállása folytán. Valóban hasonló ez a modern orvosi eljárásokhoz. Akkor már többé-kevésbé *késtünk*, amikor a bűn betegsége kifejlődött, a vétek nyomorúsága elhatalmasodott.

Tiszta légkör, becsületes közszellem, őszinte szeretet minden emberi lélek iránt, bátor fellépés és a sötétség hatalmai rögtön visszahúzódnak. A jók megkönnyebbülnek, a foglyok feloldódnak. Nem vettük még észre, hogy társaságban is megtörténik, hogy egy hívő belépésekor *megváltozik* a hangulat. Torkon reked a szemérmetlen beszéd, vagy elhallgat a mérges víia, stb. Néha egy egyszerű hívő fiú, vagy leány megjelenésére már hátrál a bűn, de akiknek volt bizonyágtévő bátorságuk. „A vétek és a bűn csupán csak az *ártatlanság* látása által tud megfedetni“. ⁷² Nem bírja s meghajlik. A hívők egyformán viselkednek akár nem látják, akár látják őket. Egy felsőbb, azaz isteni vezetésnek engedelmessé válik. Ez egyre jobban természetükké válik. Moody így határozta meg a karaktert: A jellem az, ami az ember a sötétben. ⁷³ Fején találta a szeget. Amit és ahogyan akkor cselekszik, mikor senki sem látja és tudja, se nem fogja látni és tudni — csak Aki láthatatlanul mindég és mindenütt jelen van — az a magaviseletünk, a jellemünk hú tükre.

Csak keresztyén lehet jó modorú.

A hívők a tisztaságról új fogalmazást diktálnak annak a világnak, amely a testápolás és a sportok, higiénia és kendőzött udvariasság mellett tisztátalan szemekkel tapogatja körül a másik nemet; szemtelen és ocsmány beszédeivel szítja a bujaság tüzeit és mégis tisztának tartja magát manikűrözött körmével, finom ruhájában, ápolt testével. A keresztyéneknek hatalmuk van arra, hogy bár a test tisztaságát is *sokra* tartják, de emellett ítéletül mondják ki a gonoszokra: „megtisztítsátok a tálnak belsejét is“. Mosdatlan kézzel még lehet enni, de mosdatlan szájjal *nem lehet* beszélni. A munkától és szegénységtől sokszor kérges a tenyér, poros a láb, gyűrött a ruha. Ez nem elítélendő. A világ felületesei *kérlelhetetlenül* le szokták nézni, sőt levegőnek nézni, aki nem jól öltözött, s nincs kellő finom megjelenése. Közöttük csakugyan a „ruha teszi az embert“. De ezzel az egész felfogással, szokással és tempóval bátran *szembeszáll* a keresztyén és beszédevel, magaviseletével *megköveteli* a tiszt-

teletet a tiszta lelkiség iránt. Nem imponál az igazgyöngy nyakék, de repes a szíve örömeiben, ha a bűnbánat könnye pereg. Egyszerű ruhájában úgy áll meg bármelyik előkelő társaságban, mintha ragyogó királyi palástot viselne. Annak a nevében, aki: „A legtisztább volt a hatalmasok között és leghatalmasabb a tiszták között”.⁷⁴ Nagykövete ő annak. Ha megéreztetni a fényes társasággal tisztátalanságukat és nagy műveltségük mellett tudatlanságukat, már fegyelmezte őket és verte a bűnt. A szentek nem félnek a modortalanságtól, hiszen *ők módorálják* az embereket és tanítják a jó magaviseletre, kedvességre, gyöngédségre, figyelemre. (Róm. 10:9—10.) Az iniciatíva, a *kezdeményezés* a hívőké. Sokszor nem is várják a világi hatalmasoktól a megszólítást, ők szólítják meg ezeket. Nem rabjai a konvencionális formáknak, ők *használják, vagy dobják el*, magas céljaik szerint. De mégsem lehetséges, hogy fölényesek, vagy kevélyek legyenek, mert tudják, hogy a kegyelem milyen mélységekből szedte fel őket. Azt is tudniok kell, hogy tapintatlanság, modortalan és ügyetlen viselkedéssel, mely az alkalmazkodó szeretet hiányára mutat, sok lelket eltaszíthatnak az egyháztól. Mit tesznek háti Mennek mindenkihez, aki ember, aki lélek. Mennek tartózkodás nélkül, fesztelenül, bátor bizalommal, felajánlkozó jóakarattal, hogy elmondják, mit tett velük az Úr. Sohasem félnek és nem bizalmatlanok. Nekik semmi nem árt, mert „hatalmuk van”. Az emberi lelkeket gyökereiknél fogják meg. A gonoszokat, ravaszokat, csalókat, gúnyosakat, kevélyeket mind ki tudják nevelni, — mert azok is lelkek, sőt vonzó-dással vágnak a jó után. A Lélek ezen vezetése mellett sohasem tehetnek, sohasem mondhatnak rosszat. „A jóság *sohasem* hibázhat.”⁷⁶

A szomorú és áldozatos harcos.

Van a hívő keresztyénnek két tulajdonsága, amit a világ általában gyöngeségnek tart. Egyik a szomorúság, másik az engedékeny önzetlenség. A keresztyének egész élete bűnbánat Luther szerint. Számptalan nagy szent adott példát, hogyan zárándokoljunk át a „siralom völgyén”. Nem magyarázzuk itt azt, hogyan ötvözódik össze ezzel a mindenkori bánattal a mindenkori öröm. De *tény és tapasztalat*, hogy így van. Most már az óember és a világ bűnei miatt, nem fölényesen ítélő, hanem szomorú keresztyén az ő környezetében is felismerve, útját állja az önfeledt, léha örömknek. De legalább is korlátozza, tompítja azokat. Nagyon jó vallásos emberek nem bírják elviselni például, hogy lakásukban zsoltárt, vagy más kegyes énekeket énekeljenek. „Nincs itt temetés!” — mondják kellemetlenül érintve. — Hát ez az! Nem szeretik az emberek, ha a bűnre, a halálra, a világnak hiábavalóságára „túlzottan” emlékeztetik őket. Pedig

minden látszólagos gyöngeség ellenére is a szomorúság embere erős. Az ő szomorúsága segít könnyíteni a világon, a társadalomra való hatásában fokozza annak hatékonyságát⁷⁹ Ez már az áldozat egyik formája. Akik most sírtok, majd vigadoztok, mondta Urunk.

A keresztyéneknek állítólagos másik gyöngeségük az engedékenység, önzetlenség. Nem arról van szó, hogy a keresztyén ne sáfárkodnék az anyagi javakkal híven. Az Úr többféleképpen megparancsolta a „hamis Mammonra“ való vigyázást. A keresztyének szorgalmáról, leleményes ügyességéről, takarékoságáról és adakozásáról, nagyvonalú és nagyszerű életstílusáról, finom ízléséről a Skovgard—Petersen—Podmaniezky: Akarsz-e diadalmaskodni? c. könyv szinte hősi eposzoknak beillő történeteket ad elő. Nem is arról beszélünk, hogyan adjon a becsületességre és jótékonyagra példát a hívó ember. Ez az élet konstruktív építési oldalához tartozik, tárgyunk pedig a lelki védekezés és küzdelem módjait fogja határai közé. Hanem most az ősz önzés elleni védekezésről kell szólnunk. A pénz szerelméről, mely „minden rossznak a gyökere, s ami sok fájdalommal szegezi át“ az embert, s ami miatt a „hittől is eltéved“. Az a „tulajdon iránti érzék“ az, amit a Nobel-díjas Galsworthy mond így ironikusan. Erről a „tulajdon iránti érzékről“ az angol társadalmi élet bizonyos felsőbb, gazdagabb körének mesteri jellemzésével háromkötetes regényben beszél, finom gúnnyal és megvetéssel. *Kik tudják* ezt az ősz önzést, ezt a kifinomított, raffináhs érzést megtörni és kiirtani, ha nem azok, akik „vagyonuknak elragadtatását örömmel nézték, tudván, hogy jobb és maradandóbb vagyonuk van“. (Zsid. 10: 34.)

Vájjon nem a „tulajdon iránti érzék“-é az, amelyik testvéreket, akik „édes bizalommal éltek együtt“ hosszú éveken a szülői szárnyak alatt — holtig tartó gyűlölködésbe taszít egymással szemben, mert az örökségnél megrövidültnek érzik magukat? Nem ez a „tulajdon iránti érzék“-e az, ami óriási népek hatalmas diplomáciai apparátusát mozgásban tartja egy „sacro egoizmo“, „szent önzés“ hamis jelszavával! Nem az önzés sodorja-e oly háborúba a népeket, hogy egy emberöltő alatt minden gyűjtött *tartalékjuk* s egy másik emberöltőig a *keresetük* jobbára elpusztul? Ami még több, ez önzés kiirtja a legszebb, legerősebb férfiakat *millioméval*. De még mindig fenekednek, fegyverkeznek dühösen s „az Úr haragja még el nem múlt, karja még felemelve van“. És nem látják a szerencsétlen emberek és népek, hogy minden az ősgonosz, az Emberölő, a Sátán műve, melynek ezerféle módja, sőt „kipróbált“ módszere van, hogy egymás ellen uszítsa az embereket s aztán kifoszsa őket *mindenükből*, végül az életükből, sőt üdvösségükből.

Van ennek a folytonos katalizmákba, tragédiákba, számtani pontossággal az anyagi romlásba vezető önzési tébolynak

ellenszere? Hogyan lehet ezen elementáris erejű bűn ellen küzdeni? *Csak áldozatosan.* Azzal, hogy a keresztyén engedi magát az ételes táltól félreszorítani, s böjtöl. Engedi magát előhaladásában gátoltatni, mellőztetni és türelemmel vár tovább. Itt meg rövidítik, ott becsapják, (ő ugyan látja, de engedi) amott nyers erőszakkal kifogatják. Kérnek tőle: ad. A felsőruha után az alsót is odaadja, s ha egy mérföldre kényszerítik, kész kettőre is elmenni.

De mégis *lassanként* az emberek *felfigyelnek*. Nem értik e magaviseletet. Majd nagyobb javak birtoklásában sejtik — nagyon jól — mindennek az okát. Az Igének fokozatosan telje sebb hatása lesz, a keresztyének szava, hitele egyre erősebb. Mert a legnagyobb gyanú a hívők szavával szemben a háttérben lapangó önzés, de az itt nincs. Majd jön egyre többenél a megalkodás, bűnbánat, átadása a szívnek és a sovány pénztárcának. Zakeusok is akadnak, akik bőven jóvátesznek minden rég elkövetett zsarolást és rablást. Néha jövedelmük nagy részét, vagy épen vagyonukat egyháznak, iskolának, szociális intézménynek *adják, hagyják*, akik valamikor egy férges szilvát is fölvettek a malacoknak, s valamikor egy óráig is alkudtak a szegény napszámossal egy pár fillérért, vagy a piacon a szegény asszonnyal, százezreket hagynak közcélokra.

De mindezt az átalakító hatást az önzetlen, naiv, „élhetetlen“, a világ javai után nem kapkodó kegyesek *viszik véghez*. De akik mégis legjobban tudják teljes bizalomra indítani a világi javak birtokosait, akik szeretik az „együgyű“ hívőkre bízni vagyonuk kezelését, mert tudják, hogy nem olyanok — mint ők, hanem sokkal megbízhatóbbak.

Támadásra mindig készen.

Nem is lehet és nem is szükséges itt minden bűnt felsorolni, s az ellene való védekezés eljárását ismertetnünk, mint egy orvosi könyvben a betegségeket és receptjeiket. Ez tárgyunk lelki természetével és módszerével ellenkezik. A paráznság bűnének például számtalan változata, a narkózis sok fajtája, elkezdve az alkoholon, nikotinson a morfiumig, ópiumig; avagy a káromkodás, amelyben a magyar úgy kiválik, (egy angol közmondás szerint — kevés vigasztalásunkra — csak a csehek múlják felül) vagy a gőg és hatalmaskodási zsarnok ösztön végtelen skálája mind itt van közöttünk, fertőz és ront. A hívők *feladata, hogy rögtön* felismerjenek minden bűnt és mint az acélrugó, úgy pattanjon fel lelkükben a támadási készség. A bűnös majdnem mindig védekezik — jóakarója ellen. Meglepő mennyi ürügyet felhoznak az emberek bűneik mellett. Az is érdekes, hogy sokszor nem is indokolják. „Így szoktam“, „már én

ilyen vagyok“, „nem nagy bűn az“, „hát mindenkinek van gyöngéje“, „más is teszi“, stb., stb. Elintézhetőnek tartják és lelkiismeretüket *elaltatják* féligaz és teljesen hazug szólásmondásokkal.

A szenvedélynek nincs logikája. Szereti a bűnt és szereti, nem is indokolja miért. Mert az ész és logika neki *ellensége* és ezt érzi. Jól mutat erre egy pszichologus. „A lelkiismeretnek az a tendenciája, hogy rossz cselekvésre jó okot keres. Ez folyton munkában van, mert a lelkiismerete, tudatos elme, folyton és minden áron egységre törekszik. Néha ez a processzus logika nélküli szakaszban (értelmetlenül) végződik. Ez azt jelenti, hogy vallásos életünket nem engedjük üzleti etikánkba, vagy privát szórakozásainkba behatolni. Így az élet tudatlanul is megoszlik. Itt csak bűnbánat segít“.77 A bűnbánat az okokra vezet. íme a lélektan bizonyága, hogy a bűnös *szenvedélyeivel szemben értelmetlen, azaz bolond*. Nem ezt mondja a biblia is számtalan helyen?

Amint mondtuk, a bűn rengeteg eseteit felsorolni nem lehet. Már csak azért sem, mert „*nincs két ember*, akinek ugyanazon nehézségei lennének. Nem lehet tőlük várni, hogy ugyanazon megoldást dolgozzák ki“.78 Nincs egyforma egyéniség. Nem lehet azt könyvekből megtanulni. Ehhez egyfelől a Lélek vételének főfeltételén kívül szent harci készség, másfelől pedig magát mindig feltaláló intelligencia kell, mely a hívő kegyeseknek sajátja. „Egy newyorki iskolában egy lengyel kisleány arra a kérdésre, hogy ki az intelligens ember, így felelt: Egy tanult ember mástól veszi gondolatait, egy intelligens ember maga“ csinálja?79 Eredeti, s nem másol. Pompás felelet volt. Ez az. A hívő ember hamar belelát a lélek mélyére. Az intelligens szó ezt jelenti, mert röntgen szemei vannak. De ami még több, belső finom érzékenysége felfogja Isten üzeneteit, tanácsait. Adatik néki a jó, igaz mentőgondolat, felülről való bölcsesség. (Jak. 1:5.)

No most már ez az intelligencia, éleslátás, ítélőképesség mire való jobban, ha nem arra, hogy észrevegye és megtámadja az ellenséget, ahol éri. Aki az ő maga, családja, gyülekezete életét fenyegeti és rombolja. Hogy úgy ne járjon, mint a részeg őr, akit meglepett az ellenség. Úgy ne járjon, mint a balgatag szüzek, akik végzetesen elkéstek a királyi menyegzőről hanyagságuk miatt. Ezért írja Pál apostol Filip-piben levő szolgatársának, bajtársának, hogy legyen segítségül Evodiának, Sintikhének, mint akik az evangélium dolgában együtt viaskodtak vele, valamint Kelemennel és a többi munkatársnival, kiknek neveik föl vannak írva az életnek könyvében. (Fil. 4:2—3.) Íme úgy férfiak, mint nők, mint küzdő és győző hősök. — Mi legyünk a támadó fél. (Jak. 4:7.)

A hősnek általában nagyon vegyes fogalma van manap-

ság. „Hősszerelmesről“ is szoktak beszélni, mely aztán állandó színész munkakört is jelent. Az újságok írnak a „nap hősről“, vagy a „botrány hősről“. Sokszor egy kis virtuskodásért lehet valaki „hős“. Szerintünk az igazi hős csak az, aki a legnagyobb eszményekért küzd, különben harca, áldozata „jobb ügghöz méltó“ lenne. Emerson meghatározását nagyon egyezőnek találjuk az evangéliumi értelemben vett hőssel, „aki kockára téve jóhírnevét is, életét is — tökéletes nyugalommal szemébe mer nézni mind a bitófának, mind a csőcseléknek, beszédének abszolút igazságára és eljárásának kifogástalanságára támaszkodva.“⁸⁰

V. RÉSZ.

A fegyvernemek.

Egy a sereg.

A fővezérünk: Jézus Krisztus azt parancsolta: Mindnyájan egyek legyetek énbennem. Ez azt jelenti, hogy amint a fő a tagokkal, s ezek egymással, olyan szoros, önkéntes, természeté és erős egységben kell érezni és tudni magát *minden* hívőnek a többi hívőkkel. Tehát egyik keresztyénnek a többivel. Tehát egyik keresztyén felekezetnek a *többivel*.

Azért jó név ez is, hogy keresztyén *felekezet*, mert amint az egyes emberben rész szerint van meg az ismeret, rész szerint a különféle kegyelmi ajándékok, mint Pál apostol sokszor hangsúlyozza, úgy a keresztyén felekezeteknél, vagyis a különféle nevek alatt élő keresztyén „egyházakénál is. De ezek mind voltaképen Krisztus egyetlen anyaszentegyházának részei, s együtt hatásuk és működésük láthatatlan fejükben, a Krisztusban és a Szent Lélek által közös, és *mai teljesítményük* mellett is egységes.

Hisszük és valljuk tehát a láthatatlan igaz egyházzal való tanításunkkal és egyébként is, hogy mivel az egyház lényegileg egy, ennél fogva tárgyunk beállításánál fogva az egyetlen szent egyház egy totális harcáról van szó, melynek különböző felekezetei nem tekinthetők másnak, mint *egy sereg* különböző fegyvernemeinek. Van annyi szeretetünk más felekezetű, főként magyar testvéreinkkel szemben, hogy elbírjuk hordozni a leki-csinylést, az „eretnység“ vádját, félreértést, mellőzést, sőt gyűlöletet is. Aki szeret és szeret, az győz!

Nemcsak fájlaljuk, de nagyon veszedelmesnek és károsnak tartjuk a keresztyén felekezetek egymás elleni kisebb-nagyobb harcait. Hanem a legszükségesebbnek tartjuk, hogy a történelmi keresztyén egyházak, melyek különböző korokban különböző *fegyverekkel, kiképzéssel* és *harc móddal* küzdöttek, egymásra találjanak, együtt működjenek, küzdjenek a Sátán és bűn ellen a triumfáló diadalomig. „Különválva menetelni, együtt lecsapni!“ „Getrennt marschieren, zusammen schlagen!“

Az emberiség régi lelki karcai.

Mióta ember van a világon és magára eszmél, rendet igyekszik teremteni maga körül Saját testén *érzi*, majd lassanként *megtudja*, hogy ő bizonyos rendes funkciók, eljárások, folyamatok által és közben él. Az élet nem jelent mást, mint a *környezettel* jó viszonyt, összhangban, harmóniában léteit, de legalább is *tűrhetően* rendezett viszonyt.

Még mindig az elemeknél vagyunk, mikor a társadalom alapsejtjéül a családot ismerve el, azt sem tudjuk másként képzelni, mint rendtartással, ami már bizonyos küzdelmet jelent a rendezetlen erőkkal. A rend: élet, a rendetlenség: halál. Ezek majdnem azonos fogalmak itt is. Már az ős társadalmi élet sem volt más, mint szabályok szerinti élés, azaz kötött pályán irányított mozgás. Az államélet klasszikus törvényét már *az ókorban meghozták* s azt mindmáig csak mintázzuk, utánozzuk, alig pótoljuk.

A *legmagasabb* társaséleti forma azonban a földi emberre nézve a vallásos közösség, a vallásos gyülekezet. Az ember istenkeresése mindig komoly és tiszteletreméltó volt, még ha néha rettentően eltévelyedett is. Amennyire az ember megtalálni vélte Istenét, erkölcsi törvényeit tőle származtatta. A törvényekkel rendet, rendezett életet csinált, s *megakadályozta* a rendetlenséget bent és kint.

„Már a pogány vallások is minden időben alkalmaztak egy többé-kevésbé kialakult *fegyelmi rendet*, melynek leg-súlyosabb foka a társadalomból való kiközösítés volt. Cézár a De bello gallico című művében (VI. fejezet) elbeszéli, hogy a régi galloknál bizonyos tettek elkövetése után a bűnöst a druidák *kizárták az istentiszteletből és az áldozatból*. Mindenki megvetette és kerülte őket, mint egy pestisest. Plutarchos elmondja, hogy Alkibiadesz kiátkozásakor egy *kőtáblára vésték* az athéni papok a kiközösítő átok szavait. A római gonosztevőket elítöltetésük alkalmával Sacer esto átokszóval közösítették ki.

Érdekes, hogy valamikor a sacer = szent kiátkozó szó volt, vagyis elkülönített az Isten számára (megölni). A magyar is mondja: „magához vette az Isten“. Azaz meghalt. A gonosztevőket nem ritkán *ünnepélyesen adták* át az alvilág istenének. Pál apostol mondja, hogy a káromkodót átadjuk a Sátánnak. (I. Kor. 5:5.) A pogányok körében mindenütt és mindmáig meg volt az a közösség fegyelmező praxis és mint consensus gentium, azaz a népek közvéleménye történelmileg megállapítható.¹

A vesta szüzek egy botlásukért halállal lakoltak. Solon a fejedelmet vagy főembert is halállal büntette, ha részeg volt. Tiberius a táncolókat Rómából mind száműzte, stb.

A benső hitet, bármilyen téveteg volt, a külső erkölcsöt, bármilyen volt a mérték, — de *mindig védték*. Védtek szükség-

bol, de védték áldozatokkal is. A ókori pogányság „fényes bűnöknek“ nevezett erényei, a feddhetetlen erkölcsiségben és önfeláldozásban felmagasztosult példái *ma is* megindítanak. A bölcs és önfeláldozó Sokrates, a kérlelhetetlen szigorú erkölcsű Cato, vagy Marcus Aurelius császár, aki mindig az igazság és erény pártján volt. Csak kevés példa a rengeteg közül, melyek erősen bizonyítják, hogy a *megromlott* emberi természetben is élt az igazság és a jóság utáni *vágyakozás*. Ki nem térhetek, de utalok egyes történeti művekre, melyek a pogányságban is megtalálják az igazság és erény bizonyítékait. Az egész görög bölcsészet és sorstragédiák csak kimagasló példák az antik világot is mozgató szellemi és erkölcsi erőkről. Isten soha nem hagyta magát *kijelentés nélkül*. (Hóm. 1:19—20.)

Az ősegyház küzdelme.

Az egyházi rend igazi kezdetét mégis az ótestamentumi pátriárkáknál találhatjuk meg. A téveteg természeti vallások után új kezdődik: a bizonyos isteni kijelentés vallása. Ábrahám családja már gyülekezetnek tekinthető, melyben *istenes rend* uralkodott. Az Úr megismert akarata döntött élet-halál felett. (Izsák feláldozása.) Amikor törvényt kaptak a Sínai hegyen, már készen volt a világos és részletes egyházfegyelem. A theokrácia, azaz Isten-uralom, amelynél magasabb ideál — annak legjobb jelentésében — a keresztyénség számára sincsen. Ez egyebek között azt is jelentette, hogy az Úr parancsaitól való eltérés tilos és bizonyos következményekkel jár, mint amilyen *végzetszerű biztonsággal* a nap fölkel, vagy az eső esik, vagy a test megszületik és meghal. Sőt ennél is bizonyosabb, mert Ő a csodák Istene. Erkölcsi törvényei és csodái nem állanak szemben egymással, de a napot meg is állíthatja s a naprendszer összezúzhatja. Az egész népnek ezt az isteni hatalmat hirdették és újra és újra tanították. „A theokrácia, azaz Isten-uralom alatt minden kihágás bűn is volt egyszerre. A zsidó már kora éveiben megértette, hogy egy olyan egyházhoz tartozik, melynek szigorú, kemény fegyelme van.“² Mint Isten kijelentését vették. Számtalanszor hallották és tudták ők azt, hogy az Úr rendelését jó megtartani, de veszedelem és pusztulás áthágni. „A templom lerombolása után a szigorú fegyelem megnövekedett, hogy a zsidóságot *megőrizték*. Mikor a theokrácia véget ért, az állam és az egyház nem egy, hanem kettő volt már, a fegyelmi rendszer még erősebb volt, mint Kánaán elfoglalása idején; ekkor a zsinagógiai fegyelem foglalta le az állam helyét.“³ Törvényszerű és szigorú volt. Mégis lassan eljött az idő, hogy nemcsak élet és halál között volt választás, hanem a bűn mérlegelésével és a javítás céljából többféle fegyelmező fokozat lett. Sok mindent nem büntettek halállal immár.

A fegyelemnek 3 neme volt: Herém, Niddu és Nezifa.

A Herém volt a legszigorúbb. Az illetőt *kizárták* a gyülekezetből. Csak az élet fenntartására nélkülözhetetlen dolgokat kapta meg. Társas érintkezéstől el volt tiltva, kivéve a feleségét és gyermekeit. Közisztentiszteletből ki volt tiltva, gyermekei pedig az iskolából.

A Niddu kevésbé szigorú volt, de azt a *30 napot* esetleg macacsság miatt kétszer-háromszor is meg lehetett ismételni. A bűnbánónak gyászruhában kellett megjelenni. Mosakodni, haját levágni és sarut viselni nem volt szabad. Rendes istentiszteleten megjelenhetett, de nem tagként. Előírt idő után levették róla az átkot: „Fel vagy mentve!” szavakkal.

A Nezifat Kr. e. II. században alkalmazták vallásos *hatóságok* megsértéséért. 1—7 napig házába kellett visszavonulnia büntöredelemre.⁴

Az ótestamentumi korszakban a gyülekezeti fegyelem főként a bíraskodásban merült ki, amiben lelkigondozói elem alig volt, ami épen a legfontosabb lett volna.

„A próféták nagyszerűen megéreztek ugyan, hogy a könnyörülő szeretet hű gondoskodására, van szüksége a bűnösnek és aki jönni fog, olyan lesz, mint a pásztor az ő népéhez, aki keresi az elveszettet és visszavezeti, a sebesültet bekötözi, az egészséget védi, a gyöngét óvja.“ (Ézs. 34:10. és 40:10.) De hogy ilyen hivatás *mint lelkigondozói* tisztség legyen, erre az ótestamentum már nem jutott el.⁵ Ez csak az új testamentumban lett meg. De azért nagyon értékes volt már az az örökség is, ami komoly és szent rendtartásban az Úr korabeli zsidóságnak maradt, „A zsidóknak meg volt a saját fegyelmük. Az apostolok teljesen ismerték azt. Az apostolok, mint a ker. egyház vezetői, mikor a fegyelmet kezelik, azon elvek szerint járnak el, melyekkel már *gyermekkoruk óta* ismerősek voltak.“⁶

Az őskeresztyénség harcoló egyház volt.

Nincsen az az egyháztörténész, aki tagadná és ne állítaná, hogy az ősegyházban komoly, sőt szigorú rend volt. „Kétségtelen, hogy az első ker. gyülekezetek a legszigorúbb erkölcsi alapelvek szerint szabályozták közösségi életüket. Tudták jól, *hog> azonnal megszűnik* tag lenni az, aki az erkölcstelenségnek enged, s nem tűrnek gonoszokat maguk között. A vérfertőző büntetése (I. Kor. 5.) nem kivételes eset.“⁷ A Szentírás nem terjeszkedhetett ki sok esetre. De a gyülekezetnek mint olyannak gondja kiterjedt az élet egész területére. „Természetesen a magzatelhajtás, gyermekek kitevése is tilos volt. Küzdöttek a fősvénység és önzés ellen. Tisztességtelen kereskedelem és életmód ellen; szóval a Mammonnal minden formában harcoltak.

Harcoltak a kétértelműség és hazugság ellen is.⁴⁸ A bűn minden formában bűn. Jó történelmi érzékkel rendelkezők is alig képesek felfogni azt a helyzetet és világot, melyben az apostolok elindultak s amelyet maguk körül újjáteremtettek. *Ember feletti*, mert csak a Szentlélek által teljesíthető feladat volt. Még magukat a zsidókat is, illetve egy részüket is nehéz volt megnyerniük a nekik jövendőlt ős számukra az ő testükből eljött Idvezítő számára. Aztán jött a másik feladat: el kellett fogadtatni az érvényben maradó, azaz „betöltött“ *törvényt a pogányokkal*. Nemkülönb a zsidó prófétákat és a megvetett zsidók köréből támadt Krisztust. Ez a *gyülekezet-ötvözet* csak a Szentlélek tüzeiben jöhetett létre. Ezért rendben tartani és tisztítva nevelni a Szentlélek csodálatos működésével érthető csak meg.

Bizony sok küzdelem és küszködés volt ott. Elementáris, szinte kozmikus erejű harc a bűnnel. „Két dolog különösen sok vitára adott alkalmat. 1. A tagok *előélete*, 2. a zsidó és a görög elemek *egyesülése*. Meglephet bennünket, hogy némelyek (megtérésük után is) vaskos érzékiségben éltek és azt egyes filozófusok megengedhetőnek tartották. (Persze a filozófus mindég mindent meg tudott magyarázni és igazolni!) Mások pogány áldozatokban, iszákosságban, dőzsölésben is résztvettek. Némelyek azzal mentegetődztek, hogy azt a húst, mint közönséges ételt, s *nem* mint áldozati húst eszik és különben is, ha minden összeköttetést megszakítanának a bűnösökkel, ki kellene a *világból* menniök. Ezek a visszaélések főként a pogányokból lettekre vonatkoztak. A zsidók a házasság és étel dolgában stb. voltak aggodalmaskodók.“⁴⁹

Hogyan tudtak testvérekké lenni az egymást kölcsönösen lenéző — ha nem is épen gyűlölő — zsidó és pogány? Akik mikor a közös gyülekezetbe beléptek, nehezen tudták legyőzni régi, erős előítéletüket! És azután saját egyéni, bűnös nyomorúságukat! Nincs mit tagadnunk, hogy az első gyülekezetek nagy részét igen gyülevész nép alkotta, „Folytatódott a sereggyűjtésben az Úr módszere, aki a paráznákat és vámszedőket hamarabb fel tudta venni az ő országába, mint az elbizakodott bölcseket és gazdagokat, akiknek emberileg „lehetetlen“ idvezülni. A Léleknek még *nehezebb* munkát adtak a „jók“. Ma talán nem úgy van-e! A Bűnösök Barátja csakugyan gyönyörködhetett a bűnösein és megtértjein, akik összeverődtek, összehányódtak-vetődtek a világ minden tájáról; a legalacsonyabb és legszennyesebb helyekről is, hogy a „bővülködő kegyelem annál nagyobb legyen“. Mesteri leírását adja egy ilyen gyülekezetnek Stalker ref. történetés: „Gyülekező helyük nem vonja magára a figyelmet (a korintusiaknak). Nem hasonlít azokhoz a pompás pogány templomokhoz, melyek körülveszik, sőt nincs olyan sem, mint a szomszédos zsinagóga. Talán egy magánház nagy szobája, vagy egy

keresztyén kereskedőnek erre az alkalomra rendbehozott boltja szolgál összejöveteli helyül. Érdekes az arcokat megfigyelni. Mindjárt megfigyelhetünk néhány jellegzetes zsidó arcot. A többiek különböző nemzetiségű pogányok, s az a többség. Közélebről észrevesszük, hogy némelyike gyűrűt hord, mások nem. Ez utóbbiak, *a szolgák* vannak többségben. Némelyik arcon lát-szik, hogy született görög, halvány, gondolkozó arca elárulja, hogy filozófus; a másikon észrevenni gazdagsága öntudatát. De azért kevés van itt hatalmas, kevés nemes. E büszke város nagyobb részüket bolondnak, gyöngének, aljasnak, megvetendőnek nézi. Babszolgák, akiknek ősei még nem szívtak szabad görög levegőt, hanem vad hordákban barangoltak a Duna vagy Don partjain. — Nézd azt a magas, halványarcú görögöt, nem-rég még a cirkuszok fertőjében hevert. Nézd azt az alázatos scitha rabszolgát, kevéssel ezelőtt zsebmetsző és börtönmadái volt. Nézd azt a vékonyorrú zsidót, Shylock volt ő, aki Korinthus mulató fiatalságának a húsából vágta ki a maga font-ját. És így tovább nagy változatossággal. De a bűn történetén kívül más is van odaírva ezekre az arcokra. Megmosattak, megszenteltettek, megigazítottak az Úr Jézus nevében a mi Iste-nünknek Lelke által. — Figyeld csak, hogy éneklük a 40. zsol-tárt: „Kivont engemet a pusztulás gödréből és a sáros fertőből“. Milyen érzést öntöttek ők ezekbe a szavakba! Milyen öröm árad-hatott el arcukon! Bizony a szabad kegyelem és áldozatos sze-retet jelének tekinthették magukat.“¹⁰

Testvérek lettek, akiknek bűneit a vér elmosta és ők tiszták lettek. Akiknek *ezután* a tisztaságra nagy gondjuknak kellett lenni, mert az emberölő, kísértő él és keresi, kit vethet a hatalma alá megint hétszeresen. Vigyázniok kellett nemcsak magukra, de egymásra is. Figyelmeztetni az állandóan fenye-gető veszedelemre, inteni a tévedésben és csüggedésben. Inkább dorgálják meg egymást a gyülekezetben is, mint a Sátán ke-zébe jussanak, de *előbb* mindig a szelíd intelem.

„A keresztyénség *legyőzte* a pogány világot, mely minden *külső tekintetben elsőbrendű* volt. És csak a sokkal hatal-masabb morális erő volt az, mely a reformációnak is hatalmat, előnyt és győzelmet adott, míg a szelíd és szép reneszánsz elve-szett és elpusztult, mert fogyatékos erkölcsű volt.“¹¹ Erkölcs tart egyest és népet. Az őskeresztyénségről nincs jobb informáto-runk, mint Harnack, aki ezt mondja: A keresztyénség minden-ekelőtt a testiség ellen vette fel a harcot, mint a házasságtörés, parázsnaság, fajtalan beszéd stb. Természetesen az egynejűség volt érvényes csak.

„Nagyon fontos volt, hogy privát intelem megelőzze a büntető eljárást. A gyülekezet volt maga a lekigondozó, annak még privát formájában is és az volt a fegyelmező is. Ez, a test-véri kölcsönös gondozás az alapforma az apostoli időben.“¹² Ab-

ban mindenki részt vett. A nyilvános bűnvallás is elég gyakori volt. Nem volt az más, mint erősebb gyógyeljárás, s utána a lélek felerősödött, megtisztult.

„A nyilvános bűnbánatnak tényleges használatát és szokását azok az írók is bizonyítják, akik mindig állították, hogy nem szükséges a nyilvános bűnvallás.“¹³ Tényleges gyakorlatát elismerték. Bizony az idvezültek, a szentek szakadatlan küzdelemben és munkában tudják csak *megtartani* a nyert kegyelmet. Nemsokára jöttek az Antikrisztus emberei, az eltévelyedtek, hogy eltévelyítsenek.

„Kisázsia legtöbb gyülekezete, Pál apostol és a Jelenések szerint nagyon fertőzve voltak az *elméleti tévelygés* és a cselekvésbeli visszaélés által. Ezek a tények mutatják, hogy milyen szükséges a fegyelem, úgy az egyházra, mint támadóira nézve. Az egyházra mint az öntisztulás processzusa, a szentség érvényesülése és az erkölcsi méltóság, mely ahhoz lényegesen hozzátartozik. Támadókra nézve megérdemelt büntetésül, bűnbánat és javulás eszközeként szolgál.“¹⁴ Mindenkinek jót akart. A Szentírás újtestamentomi könyvei *tele vannak* intelmekkel, hitbeli harcral és küzdelemmel. Egészen bizonyos, hogy ezek a gyülekezet tagjai között, valamint a kívülállókkal szemben is megvoltak, ha *adatszerűleg* az újtestamentumban kevés jegyeztetett is föl. A történetírás szerint ugyan a „két első századból, a virágzás korszakából egyetlen adat sincs az egyházi fegyelemről. Ez nem jelenti, hogy nem gyakorolták, hanem igenis azt ebben az időben a Szentírás normái szerint pontosan gyakorolták.“¹⁵ Erről már szoltunk. De az egyház létfeltételeihez ez is hozzátartozott. Úgy, hogy akik gyöngítették, vagy gyöngítését elnézték, az egyház romlását segítették elő. Azért méltán látták az egyházfegyelem hanyatlásában az egyház pusztulását és az Antikrisztus diadalmos előretörését *a védelem törött részein*.

„Van historikus, aki azt mondja, hogy az első nagy szakadás is az egyházban az egyházfegyelem kérdésében volt (montanizmus, novacianizmus, donatizmus)“.¹⁶ Akkor többet jelentett, mint ma. Az üldözésből bőven kijutott, de épen a tűzpróbák tették tisztává és igaz szeretetben egységessé a gyülekezetet. Az árulók, a csúfolók elmentek. Még ez nem is volt baj, de baj volt az, hogy azért mentek ki a gyülekezetből, mert az hanyag, rendetlen és laza volt. „Az üldözött egyház fegyelmét az *ellenség-től* kapta.“¹⁷ Harci csapat lehet fegyelmetlen? „Ha az ősegyház története minket valamire tanít, az főleg az, hogy annak fegyelmét épen azok gáncsolták, sőt többen ki is léptek azért, mert nem volt elég szigorú.“¹⁸ A megalkuvásban pusztulás csirája van. Nagy értékeknek erős védelem kellett.

A keleti és római egyház állapota.

A keleti egyház is akkor volt virágzásban, amikor az egyház fegyelme, rendje ép és ékes volt. Mikor az egyház szent harcát bátran vívta. Mikor *koldusok és királyok egyaránt* főt és térdet hajtottak a Krisztus és az ő gyülekezte előtt. „A harmadik századnak a végén már a bűnbánatnak négy foka volt: 1. siratok, kik a templomajtónál reggeli öltözetben leborulva könyörögtek visszavételükért a papok és a nép előtt, 2. hallgatók, kik Szentírást és prédikációt hallgathattak, 3. térdelők, kik az imát is hallgathatták térdelve, 4. állók, kik az istentiszteleten állva résztvehettek, kivéve az úrvacsorát.”¹⁹ Mindent önként vállalva. A Novácianus-féle harcokban a keleti gyülekezetekben külön hivatalt állítottak fel az egyházi penitencia véghezvitelére. Úgy hívták: bűnbánati presbiter.²⁰

Intézményesen akarták biztosítani e fontos tevékenység végzését? Igaz, hogy „inkább a gyülekezet biztosítása és megfélemlítése; mint a bűnös javítása volt a főcél. Még a harmadik században az üldözések alatt szigorúbbak voltak. Ha valaki megtagadta a hitét: kizárták. Legfeljebb életfogytiglan tartó bűnbánattal jöhetett vissza. Cyprian a *kinzásokat sem* tekintette mentségnek a hittagadásra.”²¹ Magától értetődő! Szenvedjen vagy haljon meg, de hazug és áruló nem lehet!

De bizony ez is — mint minden — elsősorban a vezetőszemélyektől függött. Lelkiismeret, judícium, erély és ítélőképesség tekintetében igen különbözők voltak. Maga Eusebius püspök egy szóval sem fedte meg Konstantinust, sőt dicshimnuszai voltak számára. Nectarius pátriárka 390-ben eltörölte a bűnbánati papi állást. Chrisosthomus ellenben szigorúan mondja: „ha egy kapitány, vagy kormányzó legyen is az, sőt ha császári korona is ékesíti az illetőt, ne engedd az Úr asztalához, ha méltatlan hozzá. Synesius kizárta a pantopolisi kormányzót, Andronichust és a fegyelemnek meglett a jó eredménye. A leghíresebb eset az első Theodosius császáré volt, akit Ambrosius tiltottja a templom küszöbéről, mivel egy lázadás miatt Thessalónikában néhány ezer embert ölt meg, legtöbbszörre ártatlanul.”²² A császár elviselte a fenytéket. Íme, ilyen különbözőképen kezelték a fegyelmet! Csakhamar belátták, hogy *nem is lehet egyesekre*, bármilyen kiváló vezetők és igehirdetők is voltak — rábízni a súlyos felelősséggel járó fegyelmezést. A zsinatok a regulák rengeteg sorát állapították meg a bűnöknek és büntetéseknek, miknek felsorolását csak jellemző példákban adhatjuk.

Ágoston és a carthágói zsinat (III 27. c.) elrendeli, hogy vigyázzanak elsőrenden a papokra. „Tertullian óta hét főbűnt állapítottak meg: gyilkosság, bálványimádás, csalás, hamis tanúzás, káromlás, lopás, paráznság. Ezekről megkülönböztetve voltak a *megbocsájtható ösgyöngeségi bűnök*.”²³ Ezeket enyhén

kezelték Az egyházatyák különös gonddal részletezték a bűnöket és a kijárási büntetéseket. Mi nem is írhatjuk le valamennyit, mert nem bírja, a nyomdafestéket.

Szt. Basilius mondja (LIV. szakasz): *nagyon sajnálom*, hogy az atyák kánonjai elvesztek és az egyház szigorú fegyelme meggyöngült köztetek. Vessétek ki a méltatlan embereket az egyházból és tisztítsátok meg azt. Ugyanő mondja, hogy az a nő, aki szándékosan elpusztítja meg nem született gyermekét, gyilkosságban vétkes. Büntetése 10 évig terjedjen. A 119. levelében írja, aki két testvért vesz el, vagy két testvérhez megy egymás után, vagy aki testvére feleségét veszi el, nem vétetik be, míg élnem különülnek. Miért *nem veszik ezt ma* bűnnek? — Ha egy özvegy, aki 60 éves, ismét a férj jel való életet választja, az méltatlan az úrvacsorára. (XXIII. és XXIV. szakasz.) Nem számíthat már gyermekre, hát akkor mit akar? Leányok, akik atyjok akaratára ellenére mennek férjhez, paráznaságot követnek el, ha azonban atyjok kibékül velük, kész a bocsánat, de 3 évig nem úrvacsorázhatnak. — Kiskorú leánynál feltétlenül kell ennyi atyai hatalom — A tolvaj 1 évig büntetetik és 2 évig az úrvacsorától eltiltatik Hamisan esküvő 10 évig kizáratik. — A varázsló úgy kezeltek, mint a gyilkos. Aki bűbajosokban bízik és azzal vigasztalja magát, addig záratik ki, mint a gyilkos.²⁴ Egyformán emberpusztítók. Ma kuruzslóknak és spiritisztáknak nevezhetnénk őket. Az előbbit üldözik, mert pénzre megy a dolog, a spiritiszták szabadon metelyezhetnek! A zsinatok mentek az atyák után és néha megdöbbenően *apró részletességgel* tárták fel a mindenféle bűnözési lehetőségeket, úgyhogy megborzad az ember tőlük s itt a fertelmesebb bűnözéseket nem is közöljük. Az elvirai zsinat kiközösíti azokat, akik bálványtemplomban áldoznak (305-ben). Férfi aki megcsalta feleségét, 5évig; kockajátékosok 1 évig záratik ki. Az arlesi zsinat 314-ben kiközösítette, akik résztvettek a gladiátorok harcában. *Versenylovasok, színészek* szintén excommunicáltattak. Érdekes, hogy nem is tudtak elképzelni tisztességes életű színészt, vagy színésznőt. Zsaroló papok nemcsak a hivataltól, de az egyháztagságtól is felfüggesztettek. A neocezareai zsinat (314—325) azt mondja, hogy a pap felesége ha vétkezik, a papnak el kell válnia, *vagy hivatalát veszti*. A második törvényes házasságnál több zsinat rövid imádkozás és bőjtölés után a feleket úrvacsorához engedi. A laodiceai zsinat keresztyénei, ha szombat tartással zsidóznak, zárassanak ki. Sem felsőbb, sem alsóbbrendű pap ne legyen varázsló, mágikus, vagy matematikus, vagy asztrológus. (Ennek az volt az oka, mert a számtan és csillagászat tudományával rendesen jövedelmét és más babonáskodást is üztek) — Akik amuletteket hordanak zárassanak ki. — Alexandriai Tiruotheus mondja, hogy az I. Kor. 7:5 értelmében, ha a férj a feleséggel együtt volt aznap, vagy előtte, ezért nem úrvacsorázhatnak, mert

szombaton és vasárnap tartózkodniuk kell. Arra pedig, hogy: vehet-e más feleséget valaki, ha felesége megőrül, azt mondja: nem lehet, különben házasságtörő.²⁵ Elmebaj nem volt válási ok. *Felsorolnak* olyan bűnöket is, amelyeket a hívők halálomból sem ismertek. Bizony ez néha a vétkes kíváncsiság felkeltésére is szolgált s említésük nemcsak *fölösleges*, de káros volt. Az tény, hogy komolyan vették a bűnt. De hát a bűn is komolyan vesz bennünket, mint egy újkori misszionárius mondta (Mott).

Még akkor sok lekipásztor, mint vezető munkás, az égő gyertyaszálhoz volt hasonlítható, mely lassan felemészthető, míg a hívők sokasága a só és kovász, mely elvegyülve a gyülekezetbe, behatolva minden helyre, végezte erjesztő és tisztító munkáját. Mint a vörösvérsejtek, fagociták futnak oda, ahol a szervezetben fertőzés és kórokozó van, így a kegyes emberek is mindig megértették és nem túrték, hogy Krisztus menyasszonyán, anyaszentegyházán valami „szeplő, sömörögzés, vagy afféle“ legyen. (Ef. 5: 27.) Még akkor látszott az egyházon az *első szépség*.

Kezdi könnyebben venni a bűnt.

„Az egyház vezetői kezdtek kiegyezni; Cyprian püspök is feladta korábbi szigorú álláspontját, különösen mivel azt tartotta, hogy a látható egyházon kívül nincs üdvösség! (Az üdvösség lehetőségét nem akarta elvenni senkitől s ezért nem akarta az egyházból való kizárást.) Figyelemreméltó, hogy a könnyű fejelemnek a második század végétől *Róma a támogatója*. Tertullian és Hyppolitus keményen megtámadták ezért a római egyházat, Cailixtus pápa két-három nejeüket is engedett ordinálni s állította, hogy a püspököt halálos bűn esetében sem lehet letenni hivataláról. Hivatkozott Mát. 13: 30-ra (a konkoly és a búza), továbbá Noé bárkájára, ahol még kutyák és farkasok is voltak- Könnyen észrevehetjük, hogy a bűnbánat könnyelmű gyakorlata *a hierarchia érdekeivel* volt összekötve. Az egyház reménytelenül összekeveredett a világgal.“²⁰ Mert szerette a világ hasznát. Természetesen a hatalomnak mégis meg kellett maradni, s a hatalom eszközei *a lelki bojkott, kiközösítés* különböző nemei voltak.

„Az anathéma vagyis kiátkozás, általánosan az excommunicatio, kiközösítés értelmében használtatott. Szűkebb értelemben a nagyobbik excommunicatiót jelentette, amely a bűnöst a törvényen kívül helyezi, *a keresztyén társiságból* kizárja. Míg a kis excommuniatio *csak a sákramentumból* zár ki. Az interdictum egy városra vagy kerületre terjed ki, esetleg egy országra, *ártatlant és bűnöst* egyformán sújtva. Csak a keresztségét és utolsó kenetet szolgáltatták ki, zárt ajtók mögött. Ennek

alapja az a barbár szokás volt, mely az egyén bűnéért a családot, vagy a törzsei is felelőssé tette.⁴²⁷ Részizagság van benne. Jóllehet azt se felejtsük el, hogy ez a szokás az ótestamentomban is megvolt. Azonban akkor még nem jött el a teljes kijelentés. Másfelől pedig tényleg a barbár állapotot jelzi, hogy a bűnös-sel pusztul a családja, még a csecsszopó is. A római egyház hatalma egyre *nagyobb tért hódított a világból*, de nem az Úr keresztyét öntudatosan hordozókból gyűlt a népe. „A középkori elméket hatalma alatt tartotta az az általános hit, hogy a látható egyház az örök üdvösséget adhatja és az úrvacsorától való eltiltás, ha nem követi a bűnbánat, örök kárhozató! jelent. A latin egyház fegyelme a középkorban az ú. n. penitentiális, bűnbánati könyvekben van lefektetve. Leírnak mindenféle parázna-ságot és perverzítást a büntetésével együtt.⁴²⁸ Elég hibás gyógy mód. Amint már fentebb említettük, az egyház a világi hatalom eszközeit alkalmazta, de szabályai még jobban gúzsba kötötték *éppen a lelkiismereteket*. Míg a könnyelműek vígan élhettek kedvükre, ha értették a kibúvók módját.

Nemsokára pedig ráfordult a rúd és a kerék az úgynevezett „eretnekekre“, akik között a legtöbb igazabb volt, mint képmutató bíráik. Férfiak 14, nők 12 éven felül megesküdték az eretnekek feljelentésére. IV. Innocent pápa 1252-ben a híres Ad extirpanda bullával hitelesítette a kírást, mint a vallomás kicsikarásának eszközét.⁹ „A hanyatlás elkezdődött s mind gyorsulóbb ütemben züllöttek az állapotok. Egyik legvakmerőbb és legveszedelmesebb lépést az egyház a bűnbocsátnak üzleti áruvá alacsonyításával tette.“ Az indulgencia, vagyis elnézés volt a neve a büntetés pénzért való megváltásának. Bár bűnbánat és imádkozás mellett történt, de a pénz sem maradhatott el.

A szerzetesség jobbulást akart.

Maga a szerzetesség is, a keresztyénség fontos világtörténelmi mozzanata, miért jött létre, ha nem *a bűn elleni küzdelemből*? A szerzetesség az önfegyelemnek rendszeresített módja a szó betűszerinti értelmében. Az ént egyedül legyőzni! Akik erre képesek voltak, azok tudtak a mások és a tömeg bűnein is uralkodni.

„A szerzetességben volt otthona, a művészetek művészetének, amint Nasiansi Gergely mondotta. Ez volt az *emberekre hatás művészet*.“³⁰ Szívet is, lelket is megfogni. Tényleg a legnagyobb és legnehezebb művészet ez.

Könnyű a ma még mindig szereplő liberalizmus és racionalizmus álláspontján lenézni és balgaságnak bélyegezni a szerzetesek kemény önregulázását, de a lelkiélet törvényeit is-

merő, a bűn ellen nagy harcát vívó *mai keresztyén is meghatódottan* gondol azokra, akik idvességükért semmit sem sajnáltak.

Nemi csak a római egyházzal való súlyos, fájdalmas és sajnálatos *ellentéteink* tartanak vissza bennünket a szerzetesi élet lehető méltánylásától, hanem még nagyobb mértékben a földi életet és örömeit szerető görög-római klasszikus neveltetésünk, a humanista és *szabadelvű világnézetünk* s legutoljára és legfőképpen az orvosi materializmus által táplált test-, játék- és sportkultusz és kimondhatatlan kényelemszeretet Mindez mégis nem akadályozza a kemény szerzetesi élet csodálatát, mely a „test megöklése“ által olyan odaadóan kereste a lélek javát.

Mai keresztyén erkölcsi felfogásunkkal azonban épen nem tudjuk összeegyeztetni férfiaknak és nőknek bizalmas együttműködését még a misszió terén sem. Az ősegyház ezt össze tudta egyeztetni a jóerkölcsrel és a világ előtti tisztességgel. Tertullian „lelki feleségnek“ nevezte azon nőket (*uxor spiritalis*), akik valamely keresztyén férfival, előkelőkkel, papokkal stb. közös háztartásban testvérként éltek, hogy egyiknek gondozója, másiknak segítőtársa legyen. Ez a ker. első századaiban sokszor előfordul. És Tertullian például több lelki feleséget is megengedett.³¹ A szerzetesség e szokással is szembehelyezkedett.

Luther harca igen nehéz volt.

A protestantizmust az ellenkező oldalról szeretik mindmáig lázadásnak, forradalomnak, szakadár eretnekségnek, a „régí rend“ felforgatójának minősíteni és bélyegezni. Pedig csak szabadságharc volt a reformáció. A történelmet hívhatjuk aziránt tanúbizonyságnak, hogy a protestantizmus nem a más felekezetek, vagy épen a római katolicizmus elleni, hanem *a bűn elleni harc* és a lélek üdvösségére vezető út. Tanúbizonyságnak hívjuk négy évszázad történelmét, volt-e valaha a föld kerekéségén olyan keresztyén jellemet formáló, emberi társadalmat 'isztító és nemesítő, művelt államot alkotó és *rendtartó erő*, mint a protestantizmus?

Tudvalevő, hogy Luther a *végősig ragaszkodott* szülő egyházához, ő tudta a különbséget az Úr egyháza és annak bércei, a Megváltót kereső lelkek és az eltévelyedett tömegek között. Maradjon meg minden — ez volt a jelszava, — ami az *Igével nem ellenkezik*. Egy nagy, egyetemes tisztogatás és jobbulá-s, amit a végősig várt a pápától. Luthert kielégítette volna, de Isten útai mások voltak. A reformáció egyházainak *önállóan meg kellett* szervezkedni. Voltak azonban lélekben és igazságban meggyökerezett örökségek a régi egyházban is, amelyeket Luther megőrizett. Így az egyházfegyelem kizárólag lelki fegyverzetét is, amit hittel és szeretettel lehet forgatni.

Azt mondja Luther: Hagyjuk meg az egyház *régi szokását* valóságosan, hogy a kiközösítettéket a prédikáció után kiküldték a templomból, (hogy ne részesüljenek a prédikáció után következő úrvacsorában) .³² Természetesen a bűnbánatig. Az tény, hogy „a *reformációban meg volt az excommunicatio maior és minor, az enyhébb és szigorúbb kiközösítés.*“ Részletesen felsorolták, melyiket mikor kell alkalmazni. Az ítélet végén ez állott: „Hogy a lélek megtartassék az üdvösségre.“³³ Határozott lélekmentés. Még a magángyónást is meghagyta Luther. Természetesen nem pénzért, sem nem tömegimádkozás kiszabására, hanem az egyszerűbbek felvilágosítására és lelki irányítására.

„Luther a privát gyónásról a frankfurti keresztyénekhez intézett levelében azt mondja, hogy ez nem annyira az értelmes keresztyének, mint inkább a fiatalság és a közönséges emberek miatt kell.“³⁴ A szeretet alkalmazkodása ez. „A tömeg (Pöbel) keveset ért a prédikációból, külön ki kell hallgatni és kérdezni őket.“

Mi azt gondoljuk és Luther óta a népiskolázás, valamint a magasabb tudományos intézetek sok ága mellett is nagyon jól látjuk, hogy az ú. n. „értelmes“ keresztyéneknek — ami alatt ma az ú. n. „intelligenciát“ érthetnénk — kétségtelenül *épol* szükségük van mindenféle lelkigondozásra, mint a tudatlanabbnak. Az intellektuális képesség és készség távolról sem biztosíték a bűn ellen. „Tényleg a privát gyónás a XIX. század első harmadában sok helyen történt abbanahagyásig a speciális lelkigondozásra szolgáló eljárások közül általában a legfontosabb volt.“³⁵ Testvéri segítség a szabadulásra. Kár volt abbahagyni. Luther a nyilvános bűnvallást is gyakorlatban tartotta és a gyülekezetek lelkiismeretébe helyezte. Luther a vizitációs könyvében ezt írja: „Ha a bűnösök magukat meg nem javítják, úgy az átkot ki kell hirdetni. Ezt a büntetést *nem szabad lekicsinyelni*, mert egy átok, amit Isten parancsol a bűnösökre, nem hiábavaló.“³⁶ Természetesen a megjobbulásig. Azonban Luther is, mint még a legerősebbkező vezérek is. sokszor megtorpannak a fegyelmezés következetes végrehajtásától. Az ősellenség olyan erősnek bizonyult számtalanszor, hogy az Úr egyháza és kicsinyei, valamint kísértéseknek kitett és gyöngeségekben leledző vezetői sokszor *védelmi állásba* kényszerültek, kivált a világ bűnös hatalmasai előtt. Még a bátor Luther szerint is, „ha helyes is a fegyelmezés, csak lassan kell megvalósítani, mert a tiszta Ige egyháza olyan, mint a gyökér száraz területen, s míg fává nem nő. nem szabad újításokat tenni.“³⁷ A gyöngeség nyílt bevétele. Ugyanez a kiegyezkedési, kompromisszumos szellem jellemzi azt a nyilatkozatot, hogy úgy mondink nknkturont, melyet Luther. Bugenhagon, Jonas, Melanchton, Cruciger 1533, októberében írtak alá, amelyben a privát absolutio gyónást nem tartják föltétlenül szükségesnek a bűnbocsánathoz,

de mégis minden körülmények között („unter allen Umstanden“) fent kell tartani, mert a megháborodott lelkiismeret vizsgálatára nagymértékben szolgál.³⁸ Az emberi feloldás szükségtelen. Ez alatt azt értették, hogy nem kötelező, de fenntartják a gyónásra való alkalmat, s aki akarja, vegye igénybe. Bár Luther gyakorolta az úrvacsorától való eltiltást s helyeselte az egyházfegyelem erősítését, mégis csak megalkuvás nála, amikor azt mondja, hogy azzal várni kell az egyház megszilárdulásáig. Pedig hiszen épen a fegyelemmel erősödik az meg. „Luther tévelygésnek tartotta a Schwenkfeldianusok tételét: nem igazi keresztyéni egyház az, melyben nincs meg a végérvényes kirekesztése a bűnösöknek. Ebben nem volt igaza a nagy reformátornak. Luther e szigor helyett fontosabbnak tartotta a correctio fraterna-t, a testvéries intelmet és a családgondozást.“³⁹ Mindez nem ellentét: kiegészítés. Éppenséggel nem ellentétek, hanem párhuzamosságok. „A fegyelmet a meglévő megőrzésére tartotta Luther jónak, de az magában nem hoz létre lelki életet.“⁴⁰ Két tényező a gyógyítás és építés. Abban teljesen megtalálta Luther a modern igazolását is, hogy az egyházfegyelem *főszköze a becsületes erkölcsi presszió*, azaz ráhatás. Az egyházfegyelem kiegészítő eljárás és megelőzés lehet, de alkotóereje nincs a pozitív építés értelmében. Ez igaz, de a különféle eszközök, eljárások mellett meg kell lenni mint ultima ratio-nak, végső eszköznek — a kirekesztésnek is. Hiszen ez apostoli, bibliai hagyomány! S csak a fertőtlenítés után lehetséges gyógyulás, a romok eltakarítása után lehet építeni.

Az egyházból való kirekesztés elvében mindig ingadozó volt Luther álláspontja. Úgy az őskeresztyénség, mint a református egyházak mindig fenntartották az elvet és a jogot a kirekesztéshez. Még ha nem is tudták többféle ok miatt alkalmazni. Abban aztán megint szívesen egyetértünk a nagy Lutherrel, hogy eszménye az általános tankötelezettség és nevelés volt s a szerzetességet is az iskolával akarta pótolni.⁴¹ Amit az utókor igazolt is. Luther az *iskolák erkölcsi fegyelmező erejének veyvesak* a szerzetességet, de minden más tényezőt felülmúló voltát *prófétai lélekkel* látta meg.

Kálvin nem ismerte a paktumot, a kiegyezést.

A kálvinizmus azonban egyenesen magától *az egyházfegyelemtől várta* mindig az egyház megszilárdulását. A kálvini rendszerű egyházaknak nem is volt meg a summus episcopusok, vagyis a legfőbb püspökük a fejedelem személyében, aki mint praecipuum membrum, mint főpatronus, főgondnok. fővédnök szerepel az egyház rendtartó és törvényező szervében. A kálvini rendszer a *teljes függetlenség* álláspontján, birtokában és állapotában maga gondoskodott mindenről, ami az élet-

hez tartozott s mindig védekezett a világi hatalmasságok beavatkozásaival szemben. Ezért az egyházi jellegű rend, az egyházfegyelem teljesebb kialakulása, kiképzése és gyakorlata jobban meg volt és van ma is a kálvini jellegű egyházakban.

„Genfben már *Kálvin előtt* voltak egyházfegyelmi intézkedések.“⁴² Tehát nem Kálvin kezdte. De másutt is. „A zürichi tanács 1523-ban rendeletet adott ki a rossz erkölcsök ellen, sőt 6 hónapra eltiltott az úrvacsorától 4 tanácsost laza erkölcsiségük miatt. Bernben a tanács elrendeli, hogy akik lerészegednek és 9 órán túl isznak, 10 livrest fizessenek stb.“⁴³

„Bár voltak magában Genfben is egyházfegyelmi intézkedések Kálvin előtt, Kálvin eljárása azonban radikálisabb, gyökeresebb volt. Ezt a szigorú konzekvenciát látjuk az egyházrendtartási szabályaiban, ami semmi nehézség előtt meg nem hátrál és ebben van a *különbség* a Kálvin-féle egyházfegyelmi szabály és más enemű munkálatok között. Zwingli nem akarta alkalmazni, Bullinger se, sőt szerinte az excommunicatio az egyházat nem illeti. Oecolampadius is elállott tőle. Bár annyit megtett Oecolampadius, hogy Baselben sürgetésére 3 jámbor és tisztességes embert megbíztak, hogy az ecclesiához tartozó népet szemmel tartsák a jó erkölcs szempontjából.“⁴⁴ Szelíd kezdeményezés. A református egyházfegyelem elindítása és érvényre juttatása a Kálvin nevéhez fűződik és méltán. Hit és ész, szeretet és munka, szenvedés és életkockázat volt az ára. *Kálvin megfizette*. A berni egyezmény miatt jutott összeütközésbe a tanácsccsal Kálvin először. A keresztelés és az úrvacsora és más ceremóniák dolgában. Ugyanis a *bibliával ellenkező* szertartásokat akartak ráerőszakolni az egyházakra. 1538. húsvét vasárnapján Kálvin és Farel nem osztotta ki az úrvacsorát ezen egyezmény szerint, mire az istentisztelet tartásától eltiltották őket, de ők azt mégis megtartották. Tüstént azután kiutasították őket Genfből és pedig a tanács meg az általános népgyűlés határozatából csak egy kevés időt szabtak az elköltözésre. A megelőző nap és éjszaka, meg egész vasárnap, sok félelmükben is megerősítette őket az a tudat, hogy „sokkal nagyobbak állanak a szolgálatában, mint az embereknek, Kálvin ablaka alatt lövöldöztek és felhangzott a kiáltás: a Rhon folyóba kell dobni őket. A kiutasítást 3 nap alatti időre szabták, de ők azonnal indultak, Kálvin fellélekzett és szinte *vidáman hagyta ott* Genfet. A genfiek sem búsultak és ünnepet rendeztek a távozás *öröme*re. Kölcsönösen örültek az elválásnak“⁴⁵ Tragikusabban is történhetett volna. „Kálvin elment, de a harcot fel nem adta. magát meg nem adta, s az Úr ügyét el nem árulta. Tudjuk, hogy a strassburgi egyház fogadta be, ahol szintén bevezette az egyházfegyelmet. A strassburgi franciák *korántsem szegültek* annyira ellene honfitársuk intézkedésének mint azelőtt a genfiek, Rövid idő ahatt jelentkeztek a reformátor buzgóságának gyümölcsei: a strassburgi fran-

cia egyház belélete, a benne uralkodó rend, az erkölcsi tisztasággal még a tanács figyelmét is magára vonta.⁴⁸ Eredményes működés volt. Mikor aztán Kálvint a genfiek visszahívták, mindenki tudhatta, hogy a visszatérés föltétele az istenes rend, az egyházfegyelem erőteljesebb bevezetése lesz. „Kálvin szerint az egyházfegyelem az egyház nótái vagyis ismertető jegyei közé tartozik. Fegyelem nélkül semmi közösség nem gondolható el, hiszen maga a család sem nélkülözheti.”⁴⁷ Az egyház nagy család. „Bármit gondolnak mások — mondja az előterjesztésekor 1537-ben — mi nem hisszük, hogy kötelességeink oly *szűk határok* között végződnenek, hogy elmondván prédikációnkat, ölbe tett kézzel tétlenségnek adhatnák magunkat.”⁴⁸

Kezdődik a harc.

Az Ige hatalmas hirdetése és az iskolai tanítás mellett szívs *elszántsággal és bátor körültekintéssel* elkezdődik Genfben a rendcsinálás és tisztogatás, hogy Krisztus menyasszonyán ne legyen „semmi sömörögzés vagy afféle”. (EL 5:27.) Veszi sorban, ahogyan jön. „Hadat üzennek a pogány neveknek. A város címerébe bevéseti Krisztus nevének kezdőbetűit. Elrendelik a betegek látogatását, erélyesen fellépnek az iszákosság ellen is, amely szenvedély még csapások és járványok idején is virágoztatta a korcsmákat.”⁴⁹ A mámor felejtet. „Évente egyszer minden családban látogatást tettek, melyben egy *lelkész*, és egy *városi tanácsos* vettek részt.”⁵⁰ Egyetemes papság. „Lassanként egyre jobb eredményeket mutatott fel ez új vallás. Béza írja: Alig tudjuk elképzelni, mennyi sok jó gyümölcse lett e látogatásoknak. Hogy ez a berendezkedés főleg az egyházfegyelemért is történt, az világos.”⁵¹

Figyelmük csakhamar kiterjedt a környékbeli, vidéki egyházra is. „A falusi egyházak számára 1546-ban elfogadott ordonnanceok szerint a városi hatóság és a lelkészi kar két-két tagot küld ki, mely *minden egyházat* megvizsgál.”⁵² Négytagú küldöttség. Mivel pedig az egyházfegyelem gyökere a lelkésznek a fegyelmezése: „A lelkészek egymás megvizsgálására, véleményük kicserélésére, kételyeik elötárására, *hetenként* egyszer, pénteken összejöttek. Vidéki papoknak havonként legalább egyszer össze kellett jönni.”⁵³ Ez már sokkal ritkább volt. Viszont természetes joguk lelképásztoroknak, hogy „presbiterválasztás előtt megkérdezik a lelkészeket.”⁵⁴ Hiszen munkatársak. Az 1561-ben bővített ordonnanceokban szigorú *fényűzési törvények* voltak, még a lakodalmak ételfogásait és a vendégek számát is megsabták. A köztársaság alaptörvényei közé léptek ezek a szabályok. Ami szerintünk nem volt előnyös, mert jönnek utána a világi hatóságok

szokásos eljárásai, beavatkozási módjai. A vétkesek pénzbüntetése és tilos darabok lefoglalása is meg volt.⁵⁵ Vagyis zálogolás. „A vének kollégiuma, a consistorium, csütörtökön jött össze. Idézési és büntető joga volt. Nagyon meggondolandó, sőt aggályos jelenség volt, hogy a vének *díjazást kaptak* és erre a célra a büntetéspénzek szolgáltak.”⁵⁶ Ezzel visszaéltek. Igaz, hogy később a „pápastáskodók pénzbírságát elhagyják és a nyilvános penitentia lép a helyére.”⁵⁷

Fokozódik a harc!

„A presbitérium nem vonakodott szemmel kísérni a kereskedőt a boltjában, az iparost a műhelyében, sőt a bércoksisokat és a korcsmák vendégeit is. A titkos pápastákat üldözték, kik számosan voltak a nép között.”⁵⁸ „Erkölcsei rendörködés. *Mindenre kiterjedt* a vének figyelme, féltették az embert, tehát üldözték a bűnt. Kálvin szerette volna ha a régi helyett egyszerű, tiszta szórakozásokat folytatnak. A bezárt korcsmák helyett Kálvin kaszinó-féle társashelyeket nyitattott, de bizony ezek nem lettek népszerűek. A kártyázás szenvedélye is nagy volt, melyre még a pestisjárványkor is össze mertek gyűlni. De a presbitérium kérlelhetetlen szigorral lépett föl és az 1540-es évek közepén 7 ember került e miatt a *vérpadra*. Kálvin ugyan gyakran mondotta, hogy ő semmiféle ártatlan szórakozásnak nem ellensége, de ismerte az embert és a bűnt és féltette tőle az embert. „Egyszer színészek jöttek Genfbe és ő nem akart útjukba állani, bár jobban szerette volna, ha nem jöttek volna”⁵⁹ Valóban kevés protekció. „Egy kártyagyáros, kugli- és kockakészítő, Ameaux Péter, ki ezekkel kereskedett is, egy társaságban csalónak nevezte Kálvint, bizony hamarosan *börtönbe került*. Egy szál ingben, mezítláb, fáklyával a kezében kellett a börtönéből kiindulva a várost megkerülni, s a városháza előtt térdenállva vonta vissza szavait. Mikor egyik külvárosban „hívei” lá'zongani kezdtek, felállították az akasztófát”⁶⁰ — a polgári hatóságok. Kérlelhetetlenek voltak a hit és vallás kigúnyolóival szemben. Élet-halálra ment a harc! Nem úgy, mint manapság! „Gruet Jakab gúnyolódó iratot függesztett a katedrálra a papok ellen. Krisztusgyalázó iratokat találtak a lakásán, melyben Jézust rongy, csaló, hazug, bolond, gonosz, szerencsétlen, nyomorúságos képzelődőnek nevezi. Szemérmetlen verseket írt, védte a házasságtörést. — *Hóhér bárdja alatt* vérzett. el.”⁶¹ Mi alig értjük e szigort Annyira féltek a bűntől és tudatában voltak fertőző és kárhozatos mivoltának, hogy képesek voltak ótestamentumi, *mózesi szigorral* a bűnösöket „kiirtani népük közül”.

„Genfben egy öltöztető nőt két napi bezárásra büntettek,

mert egy menyasszonyt nagy fényűzéssel öltöztetett föl. Az anyját és két barátnőjét szintén így büntették, mert segítették. A játékosoknak a nyakába akasztották a kártyát és úgy állították a pellengérrre.⁶²

„Nemcsak a káromkodások és szerencsejátékok, de az istentisztelet elmulasztása, családi háborúság, illetlen tréfálkozás, vagy valami kath. ízű kijelentés elég volt a vizsgálatra. Sokszor a bíró vádló és tanú is volt egy személyben. Idős emberek katekizmusra küldettek. Beteget három nap alatt jelenteni kellett látogatásra. Kegyetlen, véres szigorral bevezették az egyházrendet, amelyért elsősorban Kálvin volt a felelős.”⁶³ Teljes felelősség és áthárítás ez. Ha Hardeland ez utolsó mondatát nem is osztjuk teljesen, s bár ma ezeket nem tennék úgy, azt elismerjük, hogy a túlságos szigor épen úgy gyöngeség következménye volt, mint a szemethunyó engedékenység. Magyar életírójával, Pruzsinszkyval végeredményben csak azt mondjuk: „aki ezen a fölelőn *nagyot akar lendíteni* a dolgok menetén, *más, mint szigorú*, nem lehet.”⁶⁴

Ellentámadások.

Elismerjük mi Kálvin hibáit is, ő nekünk nem egyházalapítónk, sem védszentünk. Elismerjük, hogy néha túlhajtással avatkoztak bele még a családi életbe is. Mégis csodálni való a szent bátorsága. Ahol csak észrevette a Sátán működését, azonnal és mindenütt elszántan lépett fel ellene.

„Nagy baj volt mégis, hogy Kálvint itt-ott elhagyta *tűrelme*, s a kelleténél jóval ingerlékenyebb volt. Nem ismerte a köznépet sem. Milyen szemet vethetett arra a részeg talyigásja, aki a korcsmában így szónokolt: ha van Isten, fizesse ki a chehemet. — Vagy arra a cinikus alakra, aki szamarának ordítására kenetteljesen monda: szép zsolnárt énekele. Ilyenkor a nagy reformátor nagyon haragudott és keményen dorgálódott.”⁶⁵ Ő szenvedett jobban. „Nem volt elég higgadt ember és még a szélszéki kijelentéseit is lejegyezték ellene. Felesége jóhírnevét is el akarták homályosítani. Kálvin népszerűsége egy időben bizony nagyon megközelítette a nulla fokot.”⁶⁶ Nagy embereknél megszokott. Sok nagy ember volt már korábban népszerűtlen, de az igazi nagyságokat *céljuktól* mégsem tudták eltéríteni. „Bizonyos az is, hogy Kálvin nem volt mentes bizonyos elfogultságtól és az ellenvéleményt sokszor ördögi gonoszásznak minősítette. Kálvin buzgóságát a többség nem tudta megérteni, legtöbb genfi előtt az egész ember egy talány volt.”⁶⁷ Csak lelki emberek érthették. A tanács tagjai között nem igen volt belsőleg bizalmas kedves embere. Ekkorra még szaporodtak és megszervezkedtek ellenségei is. „A köznéppel az egy-

házfegyelem miatt, a felsőbbekkel bölcséleti (politikai, vallási) irányzatuk miatt került összeütközésbe. Voltak azután titkos pápisták is.⁶⁸ A reakció is működött. A sok támadás és *erős ellenzék* miatt az egyházfegyelem meggyöngült, a papok tekintélye aláhanyatlott. Kitűnt, hogy rendeletekkel a hitet nem lehet megszilárdítani.⁶⁹ Először a hit s belőle rend. De ami a legsúlyosabb volt, a többi lelkipásztorok, — az egy Viret kivételével — nem osztották elveit s nem állottak mellette. Maguk a lelkészársai nem igen segítettek neki szigorú, kemény rendeleteit megerősíteni, inkább a városi vezetők támogatták. Ez időbeli társairól mondja Kálvin: „hogy nem támogatják, egyiket dühös, másikat hazug embernek nevezi”.⁷⁰ Elkeseredésből jött szavak. Ezek a súlyos megjegyzések sajnos, sokban fedték a valót. Sokan vanna k mindig a „hivatalosok és kevesen a válasz-tottak”.

A többi reformátorok *nem mertek* olyan következetesek lenni. Viretről írja: szeretné a fegyelmet, de hát „merre induljunk el”⁷¹? Melanchtonról meg ezt írja: „Fülöp is csak sóhajtozik, úgy mint mások”.⁷¹ Bátor előretörést akart. Az egyházfegyelem a hitélet és erkölcsiség végső következményeit is levonja s az áldozat síkján mozog. A lelkészek általában *nem szívesen* gyakorolták a fegyelmet sem Genfben, sem a környéken. Könnyelmű életmód miatt»1542—1546-ig egész csomó lelkészt bocsátottak el, vagy üzték “ki a városból. Egy lelkészt pl. azért, mert egy házasságot 7 és 11 éves gyermekek között megáldott. Később pedig, mert egy feslett életű embert vett pártfogásába egy másik lelkipásztor.⁷² Kálvin egy nagy ellenzékkal szemben rendíthetetlenül kitartott, saját nyomorúságával is küzdött és nehéz munkáját abban a tudatban is végezte, hogy az eredményt ő nem éri meg. Mikor a genfi tömegegyházban fenntartotta az egyházfegyelmet a kizárással együtt, tulajdonképpen az elhagyott francia egyházát vélte szolgálni, hol az üldözések miatt csakis *önkéntes tagok* voltak. Számkivetésben érezte magát Genfben. A kiközösítés mindig ritkább lett, végre egészen elmaradt, miközben a szabad Genossenschaftokban, városi és megyei köztársaságokban mindig megmaradt.⁷³ Itt jobban boldogultak. Való, hogy csupán egy kisebbméretű, kisebb közösség képes istenfélő rendet tartani — ha ugyan erősen akarja!

A vérvád.

Itt van aztán a legnagyobb, a *hírhedt vád* Kálvin ellen: Servet kivégzése. „Rómát ezer máglya füstje sem tette feketébbé, Kálvinra annak az egy máglyának a füstje homályt vet”, így szól a magyar életrajzírója, Pruzsinszky. *Azon kor szellemét* kell a megítélésnél figyelembe vennünk, mely sokszor használt

ilyen eszközöket, másfelől a rendkívüli veszedelmet, amit a tév-
tan elterjedése okozhatott, harmadszor a személyt, akivel tör-
tént. Servet azelőtt is egy *nemzetközi, notórius, hirhedt alak*
volt. „Servetnek már Kálvin előtt baja volt De Frye Ory vien-
nai főinquisitorral, mert ellene volt a gyermekkeresztségnek és
a pápát antikrisztusnak nevezte. Onnan megszökött, de a halál-
büntetést in effigie *végrehajtották*. Tény az, hogy Kálvin el-
fogatta, de a vádat La Fontain Miklós vezette, s maga is kész
volt *börtönben ülni* vádja igazolásáig. Igaz, hogy Kálvin meg-
menthette volna életét, de Servet nemcsak Szentháromság- és
gyermekkeresztség tagadó volt, hanem pantheista is, e mellett
gőgös és hazug, hamisan citál, visszavon. Kálvint az ellenzék
biztatására támadja, Simon mágusnak nevezi, halálos ítéletet
kór Kálvinra és vagyonát kívánja. A hatóság tulajdonképen
politikai okból, anarchista eszméiért üldözi. Jó megjegyeznünk,
hogy *mielőtt* elítélték volna, Zürich, Bern, Basel, Schaffhausen lel-
készeinek elküldték az iratokat és azok *egyhangúlag helyeslik* az
eljárást Haller berni lelkész írja, hogy „itt a hatóság rögtön
elégette volna“. Melancton így ír: Előljáráásokat jogosan
járt el, mikor az istenkáromló embert kivégeztette. Bullinger is
így nyilatkozott.⁷⁴ Már ezek perdöntő bizonyítékok. Luther is így
szólt, bár más alkalommal, a felelősség nélküli felforgatók el-
len: Még ha az Isten angyalainak látszanak is, át kell adni az
ilyeneket a *hóhérnak*. Mikor az anabaptisták elleni fegyveres
megtorlásra nézve kérdezik, így szól: Jóváhagyom! íme a Kál-
vin és a kálvinizmus ellenségeinek mindezeket meg kellene
mondani és tudni az igazság nevében.

„Kálvin egyházfegyelme a bevándorolt hugenottákkal és
a Mária zsarnoksága elől menekülő angol emigránsok segítségé-
vel végre megszilárdult.“⁷⁵ Sok „benszüzlöttel“ szemben. A mi
Szentpóterink is megérti Kálvin ítéletét és helyben hagyja Ser-
vet megégetését, ki a Szentlélek ellen „egy nagy potrohos köny-
vet megtöltte káromkodással“, amint írja e magyar lelkész szent
buzgalmában.⁷⁶

A Servet-per újra meg újra foglalkoztatja az utókort, s a
protestantizmus ellenségei nagyon felhasználják az eredménye-
ket, pedig ezt nem a XVIII. századbeli lelkiismeretszabadság
elvé szerint, hanem azon kor elvei szerint kell elbírálni.⁷⁷

Egy kiváló angol historikus pedig azt mondja: „Kálvint
saját kora álláspontjáról, nem a mienkről kell megítélni.“
„A legkegyetlenebb törvényei Európának a *kath. középkorból*
öröklődtek és minden országban érvényben voltak, egészen a
17. század végéig. A türelem *modern erény*. Champbell lángjai
elemésztették Kálvin türelmetlenségét, épen úgy, mint Servet
eretnekségét! 200 év múlva egy kiváló genfi tudós lelkész, Jean
Senobier mondta: Adná Isten, hogy ezt a temetési máglyát
kiolthatnánk könnyeinkkel.“⁷⁸

Kálvint hite és eredményei igazolják.

A valóság az, hogy Kálvin a genfi közállapotokat az anarchiával határos szabadságban találta és a végén jól kormányzott községet hagyott hátra, melyről Knox személyes tanúsága alapján mondta: „Krisztusnak legtökéletesebb iskolája, ami a földön volt az apostolok kora óta.”⁷⁹ Skócia reformátora mondta. Kálvinnak nem telt kedve a fenytésekben, büntetésekben, ő pozitív hitű és konstruktív lelkű ember volt, aki csak azért takarította el a szemetet és irtotta a gyomot, hogy e helyett *építhessen és ültethessen*. Alkotásai, intézményei világhíresek lettek még életében. „Ahová Kálvin akadémiájából kerültek a vezetők, ott komolyan kellett venni az erkölcsi törvényt. Nagy volt a száma a rendkívüli hallgatóknak is. Papok, kereskedők, ügyvédek, magánosok stb. jöttek *messze földről* s töltöttek hosszabb vagy rövidebb időt a városban, hogy hitben megerősödjenek. Ott ült a hallgatók sorában Knox János is.”⁸⁰

Semmiképen sem akarunk elfogultak lenni, saját felekezettünkkel szemben sem. Az igazság őszinte keresésével elismerjük az új protestáns egyházfelekezet fogyatkozásait és tévedéseit és hibáit is. „A protestáns egyházak nagy megalázására sokáig folytatódott a reformáció után is a türelmetlenség, sőt a halálraüldözés. Genfben az a gonosz elmélet helyeztetett érvénybe, hogy a kínzás, sőt a gyermekeknek a szülei ellen való feljelentése Kálvin szankciója mellett történt. Bullinger a II. helvét hitvallásban felszólítja a fejedelmet, hogy az *eretnekséget* úgy kell büntetni, mint a gyilkosságot, vagy áruást. Az anabaptisták üldözése is egy szegyenfolt a reformáció lapjaim”⁸¹ De ezek egyének bűnei? Azonban bármennyi *kölcsönös* kegyetlenség történt a história folyamán, vagy épen a keresztyénség, sőt épen a Krisztus nevében¹, mégis megállapíthatjuk, hogy mindez a római egyház elvével: kényszerítsd az egyedül üdvözítő egyházba, *megegyezett*, míg a protestáns lelkiismereti szabadsággal épen *ellentétben* történt. Bánjuk és átaljuk — de önmagunkkal s elveinkkel ellentétben cselekedtünk minden erőszakosságot és ezután nem tesszük! De a római egyház *elvei szerint* tette azokat és attól félünk, ma is megtenné, *ha kedveznének* neki a korszellem „éghajlati“ viszonyai!

Ne gondolja senki, hogy Kálvin megtagadta, amit gyermek és ifjú korában a nemes humanizmus emléjéből szívott. ő mondja: „Ha az emberiséget úgy a magánéletben, mint közönségesen meg nem őrizzük, az a veszedelem forog fenn, hogy a fegyelemből csakhamar hóhérságba sülyedünk.”⁸²

Ő hűségesen szerető szívvel imádkozott még azokért is, akiket fenytienie, dorgálnia kellett. Ez nem is lehetett másképpen egy igazi lelkipásztornál, amilyen ő volt Bizonyosan sokat

szomorkodott és kesergett azok miatt is, akiket a hatóság büntető kezére engedett át. Szerette a bűnöst, gyűlölte a bűnt, s tudta, hogy a Sátánnál *pardon nincs!* Különösen féltette azokat, akik menthetők voltak még. Természetesen korának eszközeivel dolgozott, s korának gyermeke volt! Mi talán *nem azok vagyunk?*

Skótok és angolok.

Most egy másik területre menjünk át, túl a „csatornán“, ahol Skóciában a protestantizmusnak legtisztább kifejlődését szemlélhetjük a református egyházban. A fegyelem itt is megvolt. Már 1561-ben „Az Egyházfegyelem Könyvő“-ben ez áll: Különbféle főbenjáró vétkesek nem esnének ugyan az egyház bíráskodása alá, mivel Isten törvényeinek minden nyilvános áthágóját *polgári kárnak kellene* hatalma alá venni, *azonban* az átkozott „pápistáskodás“ olyan zavart hozott erre a világra, hogy sem a szerényt méltóképen nem dicsérik, sem a bűnt érdeme szerint nem büntetik, azért az egyház kénytelen kivonni a Lélek kardját az ilyen bűnözések ellen.⁸³ Azon korszakkal egyezett az egyház ilyen szerepe, ma kevésbé. Valóban nem a hatalmi vágy és zsarnokság, hanem a bibliai elvekből következő gyakorlat volt a fegyelem. Nem genfi, idegen plánta, de életfenntartási szükséglete ez az ecclesiának mindenütt.

Szinte *részleteiben is* hasonlóak a szabályok a kontinens egyházaival. Néhány jellemző adat: Vasárnap a templomból elmaradó szegény 6 pennyt fizetett, presbiter, diakónus 2 schillinget. 1603-ban elrendelték, hogy két tanácsbeli járja be a várost és vizsgálja meg, kik maradtak el a templomból

A Perthi General Kirksession elrendelte, hogy egy nő, sőt két nővér sem lakhat együtt magánosan, hogy botránkozás ne legyen.

Az edinburghi General Kirksession bűnbánatra kötelezte azokat, akik búzáat vittek ki, vagy pénzt adtak kamatra.

Ugyancsak az edinburghi General Kirksession 1574-ben a lakodalmakra elkölthető összeget megszabta. Nagy nehézséggel törölte az ünnepeket a naptárból. Egyes játékokat eltiltottak.

Jellemző a skót puritanizmusra, hogy a spanyol armada nagy vereségéért *hálaadásul* általánosan böjtöltek.⁸⁴ Nem győzelmi „mámorba“ estek. De nemcsak a kicsinyekre és szegényekre ruházható szabályok voltak ezek. Hiszen az egész egyházfegyelem sarkpontja épen az, hogy van-e Isten egyházának elég erkölcsi ereje és bátorsága a hivatalosokkal és hatalmasokkal szemben is és főképen az Ige erős kardjával?

A VII. parancsolat súlyos megsértéséért Paul Methuent, Yedburgh lelkészét, akinek pedig igen jó hírneve volt, nyilván-

nosan excommunicáltak és minden egyházi funkciótól megfosztották. Miután kiközösítették, a vádlott oly bűnbánó volt, hogy önként kijelentette: „bármilyen büntetést is mér ki reá Isten egyháza — aláveti magát, még ha testének bármely tagját elveszítené is“. — Egy évvel később Skócia kincstartója ugyancsak a VII. parancsolat megszegéséért Szt. Giles templomban nyilvánosan elégtételt adott. — 1567-ben. Argil grófjának, mivel VI. Jakab megkeresztelésénél ott volt és pópista módra segédkezett, nyilvánosan zsákruhában bűnbánatot kellett tartani a strive-lingi királyi kápolnában, egy vasárnapi prédikáció alatt.⁸³ Mit jelenthetett ez alárendeltjei előtt! Nem skót, hanem angol szokás volt, hogyha egy bűnös nő nem bánta meg bűnét, büntetését megismételték, de nem a templomban, hanem a piacon, hogy terror és megfélemlítés legyen a többieknek. A Canterbury Register szerint az ilyen kihordottak (carted) előtt egy ember ment rézüstöt verve. Egy ember, aki feleségét súlyosan gyalázta, a gyülekezet jelenlétében vallotta be bűnét térden állva és nyelvét fogva.⁸⁶ A história sok ilyen esetet ismer. A vallásnak Angliában való teremtő erői között a legfontosabb volt a *puritanizmus* szelleme. A morálja mindenesetre nagyon szigorú volt, ítélete zord, s az angol szokások könnyelműségétől való borzadása ellenségévé tették a vígságnak és a játéknak. A puritanizmus olyan volt, mint egy virághagyma. Dísztelen, de ragyogó virág nőtt ki belőle.⁸⁷ Nagyon találó hasonlat. Sok ilyen példát felhozni felesleges. Nagyon hasonló a genfiékhöz. Az még különösen megemlítsérem, hogy az egyházi fegyelmezés *eszményét* legjobban Laski János, Kálvin tanítványa közelítette meg Londonban, a kivándoroltak gyülekezetében. Itt az erőszaknak nyoma sem volt, de az élő Ige, a testvéri közösség, szeretet és tiszta erkölcs rendjét szépségében valósította meg. „Püspököt, illetőleg szuperintendenst is választottak az egy szolgálatra rendelték vezetésére. A fegyelem alatt lelki-gondozást értettek, amit a *gyülekezet tagjaiban és tagjaival gyakorolt*. Ez a kölcsönös lelkigondozás. A fegyelem nem a megtorlás, hanem a szeretet kifejezése. Vétkezik, ki nem cselekszi, ez annyi, mintha nem fogadná be testvérét. A gyülekezetbe *önként léptek be* és ezzel vállalták a fegyelmet és fegyelmezést. Elfordulás eseteiben szigorúbb eszközök is voltak. Az úrvacsorától eltiltottak nevét előtte *felolvasták*. A betegek látogatására a gyülekezet tagjait is felkérték, de nem kellett bejelenteni.“⁸⁸ Nem minden beteg igényli. Csodálatos, hogy míg Európában az egész kontinensen a reformáció egyházai is többé-kevésbé alkalmazták az erőszakos eszközöket, Laski *az apostoli gyülekezet magaslátára* tudott emelkedni.

Londonban Laski német nyelvű idegen gyülekezetében a lelkész a vasárnapi prédikáció után felhívta a tagokat, hogy az előző hét prédikációjához van-e mondanivalójuk. Seniorok, dia-

konusok és az írásban *jártasabbak szólhattak* hozzá. A francia gyülekezetben minden kedden az írás egy könyvét folytatólagosan olvasták. Először a lelkész vagy a senior magyarázta, azután a laikus is hozzászólhatott. Ez volt Laski szerint a *kölcsönös épülés*.⁸⁹ Az Ige alkalmazása. Ez már igazi presbiteri rendszer, a legnemesebb demokrácia volt. Az óceánon túl, Amerikában ugyanez történt. Nagybritanniából, főként Skóciából azonnómód plántálták át elveiket és szokásaikat,

A kálvinizmus a legkövetkezetesebb.

Az európai kontinensen nagyon különböző volt az egyházafegyelem állapota. Nemcsak a különféle egyházakban, hanem azon felekezet körén belül is, de nyugodt lelkiismerettel mondhatjuk a történelem ítélőszéke előtt, hogy a legkomolyabb erkölcsi rend a kálvinizmus alaprendszerén fekvő felekezeteknél volt. A pápás monarchiát lerombolták, de a kormányzás és fegyelem szükséges volt továbbra is. Az igaz, hogy a hívők láthatatlan egyházának eszméje nem volt egészen alkalmas erre, mert a láthatatlant nem lehet kormányozni. De a láthatatlan egyház mellett *látható egyház is van, mint földi szervezet*, mint amelyben mégis egy ideig élnek és munkálkodnak a láthatatlan egyház tagjai is. Ezt a látható egyházat is be kell tölteni Krisztus törvényével és hozzá méltóan igazgatni.

Az evangéliumi egyházpolitikára négy út volt:

1. Megtartani a *püspöki hierarchiát* a pápaság nélkül. Ez történt a Skandináv államokban.

2. Egy *polgári hatalomnak* adni a vezetés-jogot. Ez történt Németországban,

3. *Presbiteri rendszer* és zsinat a lelkészek egyenjogúságával, mint Franciaországban, Genfben, Hollandiában, Svájc és Skóciában.

4. A kongregacionális *independenség*, mint Angolországban és új Angliában. — A kálvinizmus a többi protestáns vallások felett olyan logikus, mint a románizmus — a régebbi felekezetek mellett.⁹⁰ A katolicizmus következetes. Minden lelki és történelmi közösségünk és testvéri szeretetünk mellett is, sőt abból kifolyólag meg kell mondanunk, hogy a lutheranizmus súlyos tévedése és hibája az, hogy rendszerében benne van a világi hatalommal való *hivatalos összeköttetés, szövetkezés*. Ez pedig az egyház legfőbb tagjának, a fejedelem személyének legfőbb védnökké tétele révén történik. Ez egy földi országnak, egy alacsonyabb világnak az elismert befolyását és jogos hatását engedi meg a *magasabb* lelki-ország területén. Épen az elvilágiasodás veszedelme, mely olyan katasztrófába vitte a románizmust, — *pedig az mennyire őrizte a függetlenségét!* —

a lutheranizmusba egyenesen *kinyitott ajtón* léphet be. Az óriási német lutheránus területen a hitélet és szeretetszolgálatot a reformáció első nagy lendülete után a lankadás és hanyatlás váltotta fel és a vallási közöny egyre növekvő tengerében csak a pietizmus, a herrnhuti, württembergi ébredések, később a Gemeinschaftsbewegung kisebb szigetei tűnnek csak fel. A nagy tömegeket a legfelső köröktől lefelé, csak filozófiai, politikai, kulturális és civilizációs áramlatok tudják valamilyen mozgásban tartani. Az imitatio Christi: Krisztus követése, mintha csak *a szekták, pietisták, katolikusok dolga* maradt volna. Ezért egy skót egyetemi tanár Sarolea, igen erős szavakat használ a lutheranizmus ellen, amikor azt írja: A német lutheranizmus és az orosz orthodox egyház, a dogmatikai, szervezeti óriási különbségek ellenére, *ugyanazon* demoralizálódás befolyását gyakorolta híveire. Mindkét egyház feje egy summus episcopus. — Viszont bármennyire különbözik a kálvinizmus a katolicizmustól, mégis mind a kettő *ugyanazt* a politikai szerepet töltötte be. Mindkét vallásnak alapelve a szellemi és erkölcsi hatalom *teljes függetlensége*.⁹¹ Mely „nem e világból való“. Egy század sem telt el a reformáció óta, már alig van valami az egyházfegyelemből, pedig Luther igen nagy súlyt helyezett erre. Igen pontos utasításokat ad erre: Az evangéliumi rendtartásnak egy (harmadik) magasabb foka széles körökben csupán csak olyanok között valósítható meg, akik teljes komolysággal akarnak keresztyének lenni, s az evangéliumról kézzel-szájjal bizonyosságot tesznek. Ezek jegyezzék be neveiket, gyülekezzenek össze valahol valamelyik házban bibliát olvasni, imádkozni, kereszteni és a sákramentumot (úrvacsorát) venni és a keresztyén jócselekedeteket gyakorolni. Ilyen közösségben aztán lehet azokat, akik nem keresztyén módon élnek, inteni, büntetni, kizárni, vagy átok alá vetni.⁹² Ezek Luther elvei voltak. Óh, hogy eltértek ettől a népegyházban, Landes-Kircheben! Pedig az egyház fegyelmét valóban csak az egyház kisebb körében lehet gyakorolni, akik életük, szavuk, cselekedeteik által (mint az egyház magva) az Urat kívánják szolgálni. Ezen gondolatokat még fel fogjuk újítani a modern egyháztagsági fogalom tárgyalásánál.

A pietizmus mellékesnek vette.

Mikor a reformáció első lendületei gyöngültek, a már régen megszervezett protestáns egyházak kezdtek megcsontosodni, s egyre kevesebb lett a lelkitermés, egyre nagyobb az *elvilágiasodás*, főleg német nyelvterületen indult el egy nagy vallásos megújulás, melyet pietizmus (kegyesség gyakorlás) néven ismerünk.

A pietizmus történelmi jelentőségű megújulásának moz-

galma a pozitív átalakító és építő lelki erőfeszítései között a módszeres védő, óvó egyházfegyelemre *nem rendezkedett be*. A pásztori és testvéri intelmeknek meg volt ugyan mindig a helye, de tovább nem mentek. A pietizmus az egyházfegyelmet nem is tartotta fent, legfeljebb úrvacsorától tiltott el.⁹³ Azt is szórványosan. Spener lelkész, a pietizmus atyja bevallja, hogy *alig* jobb ott az állapot, ahol egyházfegyelem van, mint ahol nincs. Elismeri az egyházfegyelemről, hogy az egymagában véve nagyszerű és üdvös dolog, de *nem tudja*, hogy lehetne keresztül menni az akadályokon. Isteni jognak nyilvánítja, mégis azt mondja, *erőszakos* eljárás, *egyháziatlan*, (!) csak belső meghasonlással járna, ami a bűnnél is nagyobb fájdalmat okoz. Egyszer a vezetőség javulásától, majd a felsőbbiségtől, majd a nép bevonásától várja az egyházfegyelem gyakorlását. A harmadik rend, a nép kizáratott az egyházból — mondja, — így nagy isteni áldásokat utasítottunk el, mégis olyan osztálykülönbségeket tesz Spener, hogy *másként* kell eljárni egy előkelő vagy egy egyszerű egyháztagnál. Másutt megint állítja, hogy mint lelki papságnak, egymást fenyítenünk, tanítanunk kell, különben megtagadjuk, amit az Úr vérében vettünk.⁹⁴ Ezt kellett volna gyakorlatba átvinni. Amint látjuk, sok ingadozás és következetlenség van még ennél a korszakot jelező lelki munkánál is. Sajátságos és érdekes az az ellentét is, amit a herrnhutiaknál látunk. A pietizmusnak egy érdekes és értékes mellékmozgalma volt a németországi Herrnhut városi és környékbeli felébredt lelkű gyülekezetek élete, melynek élén a kegyes Zinzendorf gróf állott. Nem jár el elvszerűen az alapító Zinzendorf gróf sem, mikor az egyházfegyelmet elvileg nem helyesli és mégis azt néha *túlerőteljesen* gyakorolja Herrnhutban. Zinzendorf sem a testi fenyítéket, sem a lelki kényszert nem találta alkalmasnak a jobbításra. De a Brüdergemeinde ebben *nem követte* mesterét, a híveknek nagyon is figyelemmel kellett kísérni egymást és beavatkozni minden lelkiüdvöt érintő kérdésbe. Úgyhogy egyéni *szabadság bizony alig* volt és keserű panaszok is hangzottak el e kényszer miatt. Míg a nagy közegyházban ezalatt egyre jobban a világias felfogás hódított. Az Anton Ulrich-féle német ágendában például ez áll: Minden *egyházi* büntetést le lehet tölteni a *fogházban*? Ezzel elintézi.

A közfelfogás szerint a bűnöst a hatóság büntesse meg, az egyház nem arra való. Nyilvánvalóaxi ez nem megoldás. „Az egyházfegyelemnek rendeleti úton való bevezetése csak áldatlan zavart idézne elő, de siettetné a mi evangélikus tartományi egyházunk szakadását“ — mondja Fabri.⁹⁶ Ez talán igaz, de a valóság az, hogy főcél volt egy hatalmas, nagy tömegeivel imponáló, országos, egységes egyház. Minőség, amit a kis különálló csoportok, mozgalmak, egyesületek, szekták hangsúlyoztak, — nem volt fontos a világi és egyházfejdelmeknél.

Szomorú dolog, hogy a nagy Schleiermacher is, a híres theológus és bölcész, akinek olyan nagy tekintélye van, szintén elejti az egyházfegyelmet: „Az egyház mai állapota mellett — úgy mond — *nehéz végrehajtani, mert a gyülekezet és az egyes köiött az összefüggés nulla*“.⁹⁷ Nagy tehetetlenség bevallása, [de jutottunk a reformáció után 200 év múlva!

Rheinfallsban a speieri consistorium egy hamburgi állomásfőnököt, aki tiszta protestáns házasságból való gyermekeit római katolikusnak nevelte, kizárt. Erre a botránkozás kiáltozása járta be a zsidó és keresztyén sajtót egyaránt. Bár illet egy Márciusi Egylet vagy Sport Club hasonló esetekben megtesz tagjaival, mégis az egyszerű tényállás, az excommunicatio és kizárás szó *megborzasztotta a kortársakat*.⁹⁸ Ellenkezett a kor-szellemmel. Itt jói beszél Fabri, de aztán mégis csak azt mondja: „A dolognak az a summája, hogy a régi egyházfegyelmi formáknak visszaállítása az állami feltételekkel és konzekvenciákkal manapság teljes lehetetlenség.“⁹⁹ Szomorú beismerés. De csak Fabri is megadja magát a világi közállapotoknak és a tömegek nyomásának, beletörődve a változhatatlanba. Ezért kel-Lett belevinnie a köztudatba, hogy nincs egyedül üdvözítő egyház, sőt az sem szükséges az üdvösségre, hogy valaki egyházban éljen, mindenki menjen, ahová akar. Az „*általános feltételek mellett*“ bárhol üdvözülhet.

Az bizonyos — mondja, — hogy az egyházfegyelemnek azonnám való helyreállítása, amint az 200 évvel ezelött a gyakorlatban volt, sem lehetséges, sem kívánatos nem volna. Ahol egyes vidéki gyülekezetben a régi egyházfegyelem *maradványai* még megvannak és az egyházfegyelem gyakorlása szokásban van, azokat hagyni kell.

Mire eljött az újkor, szerte a világon bomlóban volt az egyházfegyelem. Az egyházak azt gondolták, nélkülözhetik azt, s más tényezők és alapok jól bírják létét és működését biztosítani. Sok theológus nyíltan hirdette, hogy az ősegyház fegyelmét nem kell mintának venni. A felvilágosodás korában az egyházfegyelem bukását *senki nem sajnálta*.¹⁰⁰ Felszabadultak! Fábri, ki a felvilágosodottság korának és a liberalizmusnak a gyermeke, aki az emberi „*szabadságjogokért*“ lelkesül és félti az egyházi vaskalaptól, más helyen így kiált fel: Csak hagyjunk békét azoknak az egyházfegyelmi szabályoknak!¹⁰¹ De a Sátán nem hagyott békét! Nem kellett az istenes rend, jött a káosz, vallási zűrzavar, és a *hitetlenség hideg árvice*, amelyből csak *kis szigetek* emelkedtek ki egész Európában, ahol a kevés hívő lelkek égtek Megváltójukért áldozatos tűzben!

A történelmi német pietizmus és a vele rokon angolszász methodizmus hatása a mi egyházunkba mindmáig lenyúlik. Nagyon sok jó oldala és szép eredményei mellett nagyon gyöngö oldalai is vannak, főleg az erősebb szerkezetű, hitvallásos egy-

házak szempontjából. „Az amerikai methodista és német pietista irány (igen hasonló) a *bibliaellenes általános kiengesztelődést* hirdetik kevés kivétellel. — Ebbe az irányba indult el a magyar belső ébredési mozgalom“¹⁰² — látják meg éles szemmel és mondják nem kevés igazsággal a „történelmi kálvinizmus“ hívei. Ami pedig Landeskirchet, a „népegyházat“ illeti, erre ez a véleményünk: „*A népegyház — beteg állapot.* Minél inkább fertőzöttebbé válik egy egyház, annál nagyobb súlyt helyez népegyházi jellegére. Nálunk is körülbelül ez az eset.“¹⁰³

Különben népegyház = tömegegyház. Ennek úgy a szava, mint fogalma diametrális *ellentétben áll* az eklézsia (választottak) szóval és fogalommal.

A mi jónak látott s elfogadott fegyelmünk.

Igaz, hogy a reformáció külföldről jött, de maga az egész keresztyénség is, *nem „import“-e?* Isten akarata az, hogy az igazság Igéje, mint a fény először egyenes, azután minden irányú sugárzásban terjedjen, azaz szájról-szájra, szívből-szívbe, lélekből-lélekbe menjen minden teremtettségnél a föld kerekén.

A reformációt „hazahozta“ a sok diák, kereskedő, pap és prédikátor. Természetes, hogy az egész világnézet és életfelfogás annak gyakorlati módjaival és szokásaival, velük együtt jött. Maga a gyülekezet már az 1560-as években református és evangélikus ágra oszlik. A mi református eklézsiainkban *a svájci* református egyház lesz a példa. Az egyházfegyelem a genfi, zürichi és hasonló példákat követi. *De kezdettől fogva alkalmazkodik* a hazai viszonyokhoz és mint egész egyházalkotmányunk, úgy fegyelmi rendtartásunk is speciális magyar képződmény lett.

Eleitől fogva tudatában volt annak az eklézsia, hogy a prédikátorral, a lelkipásztorral él, vagy bukik *a személyes igehirdetésre* alapított gyülekezet. Ennélfogva a papok és tanítók regulázása képezi a legfőbb gondot. De ez igaz is volt. Nem a nép, hanem a felelős vezető érezze először, hogy a rend őt kötelezi elsősorban. Olyan kötelezettség, amit *önként vállalt*.

A reformátust lelkiismereti szabadságelvek és a gyülekezeten alapuló egyházi rendtartás szerint a lelkipásztorok a maguk szabad akaratából fogadják el a szabályokat.

„Ezen szentírásból igaznak tartott és elfogadott regulákat a prédikátorok aláírjuk, aki ezeket megutálván sem maga ezek szerint nem él, sem az ő pásztorága alatt valókat így nem tanítja és nem igazítja, mint *az igaz hitnek ellenségeit* és minden jó rendtartásnak megháborítóit az Isten Igéjének fegyverével, *annakutánna* fejedelmektől engedett büntetéssel egyakarral megbüntetjük.“ (Hercegszöllősi kánonok 46.) Utóbbi mon-

dat azonban már azt jelenti, hogy túl megy a hatáskörén és a világi hatalom egy részét birtokolja és élvezi. Különben az egész egyházfegyelem e korban „semmi lényeges vonásban nem különbözik a lutheránusokétól. Sajátosan kálvini református vonásokat épűgy nem visel magán a fegyelem XVI. századi rendje és gyakorlata, ahogyan nem visel az egész egyházalkotmány.¹⁰³

A papok és tanítók regulázása.

Maguknak a pásztoroknak a viselkedését és példaadását is aprólékosan szabályozzák. „A pásztorok a kathedrán kívül minden könyörgésmondáskor letérdepeljenek úgy a diákok is, mint az öregek, mint az aprók.“ (Enyedi zsinat, 1638.) A ma elvetett térdelés még akkoriban *kötelező* volt és hozzá kálvinista szokás volt Kálvin utánzásában is.

A ma is nagy problémát okozó táncmulatságok ellen tüzzel-vassal küzdöttek és úgy vélték, hogy a pásztorok tanítással, példával kiirthatják. „A tánc miképen, hogy keresztyén és tisztességes emberhez *nem méltó*, azonképen senkinek szabaddá nem hagyjuk, hanem inkább akarjuk, hogy minden tanító közönségesen tiltsa. A tanítónak pedig, ha ő, vagy ő háznépe valamelyik táncoland, tisztitól megfosztatik.“ (Hercegszöllősi kán. 30.) A papot kitiltja a lakodalomból az 1555-i erdődi (zsinat. Egyik kánon a lelkésznek és feleségének tiltja a táncot. (Barsi kán. 25.) Külön még figyelmezteti a lelkésznek, hogy ne piperkézzenek, ne táncoljanak, minden hiáavalóságot kerüljenek, különben férjeik *eltiltatnak* a szolgálattól. (Geleji kán. 84.) A kor harcias, durvult erkölceit jellemzi még a papokra is szükséges óvás, amint következik: „Egymást veszekedő és civakodó papok és egymást sérelmezők 12 forintra büntettetnek és a *sebészt* is fizetik“. (Enyedi zsinat, 1642.) Az aprólékos öltözködési rendelkezések végsőig hajtása az alábbi szabályok: „Ezután a papok csizmát ne viseljenek. A papok ne utánozzák öltözetben *csak a Krisztust*, ne a hajdúkat, haramiákat, katonákat, darabontokat, mészárosokat, prókátorokat, nemeseket, polgárokat, urakat, fejedelmeket, kalmárokat, tőzséreket, török katonákat, janicsárokat, spáhikat, kadvákat, hodzsákat. mondja Ecces 52. kánona. Ezek után valóban nem tudjuk elképzelni, hogy öltözködjének?“ A prédikátornak nem szabad gombos mentét csináltatni. Ez is a szabályoskodás végletekig hajtása. A kecskeméti zsinat szerint pedig az van megírva, hogy a férfi ne öltözzék női, a nő pedig férfi ruhába, tehát még a csizma is mindegyik nemnél jellegzetes legyen, azaz férfias, vagy nőies. De mit mondjunk! Ma is aktuális lett a lelkészi „egyenruha“ ügye és sok kollégának nagyon komoly gondot okoz, hogy megjele-

nésben nem vagyunk teljesen *egyformák*, mint pl. a kath. papok. Egy 1631. évi visitationál — jegyzőkönyvi kivonatban — jellemző kortünet a miniszternek, vagyis lelkésznek, előjogokat biztosító intézkedés: A lelkipásztoroknak a fizetésüket hiány nélkül beszolgáltassák, őket *a baromórzés* terhétől mentesítsék. Az 1620. sárvári zsinat is kimondja, hogy a miniszterek, azaz. lelkészek, a „szer te járó csorda“ őrzéssel nem tartoznak. Az 1603. iványi zsinat kimondja, hogy „a miniszter vihet a gazdaságból a vásárra, de *embert fogadjon* hozzá árulni“. Az utóbbi egészen aktuális ma is. A lelkészeknek eltiltja a világi foglalkozást, csak ínséges időkben szabad a földműveléshez folyamodni és a „gépészeti“ kézimunkához látni, *Pál példája* szerint. (Borsod—Gömör—Kis Honti kán. 22.) Az 1598. tv. k. 5. art. mondja: Mivel-hogy pedig az egyházi szolgálók sokan az együgyűeknek botránkozásával feslett és tisztékhez nem méltó életet követnek, tisztünk szerint büntetni akarjuk. Nagyon féltik a papokat különösen az ivási nagy kísértésétől. „A prédikátor *részeges* ne legyen, különben hivatalát veszti. Azt sem engedjük meg senkinek, hogy paraszttal *együtt* igyék a korcsmában.“ (Hercegszöllősi kán. 14.) Alig van valami, amivel egy lelkész a tekintélyét hamarabb lejárhatja, mintha részegen látják. Hogyan intse meg akkor a másikat, ami pedig elsődrendű kötelessége. Azokat pedig, kik közbotrányt okozó vétkeket követtek el, a lelkipásztorok nyilván is, még pedig szemben mindenek előtt alkalmas és alkalmatlan időben személyválogatás nélkül megfeddni *tartoznak*. (Gelej kán. 46.)

A hamis tévtanok nagy fertőző erejét a dogmatikum iránt nagyobb érzékű kor jobban tudta. „A tanító eretnekekkel *ne disputáljon*, se együtt vele *ne nyájaskodjék*, hogy maguk is veszedelembé ne jussanak.“ (Hercegsz. k. 21.) Külföldre ment ifjak térítvényt adjanak, hogy socinianus, arminianus és anabaptista *eretnekségeket nem hoznak*. Szatmárnémeti zs., 1646., 19. kán. A lelkészt letevással fenyegeti, ha nem teljesíti kötelességét a babonázással szemben. (Csepregi 46. art.) Akkor is voltak már varázslásra, spiritizmusra, hasonlókra hajlandók. Megszabják a pásztoroknak, hogy mit csináljanak, de azt is, hogy mit ne csináljanak. A kecskeméti zsinat 1652. tiltja, hogy adventben vízkeresztig, továbbá húsvét és pünkösd körüli hetekben derekas vendégséget, kézfogást és leánykérést, esketést szerezzen a prédikátor elcsapás terhe alatt. „A részeg prédikátor tisztől megfosztatik és csépre-kapára hajtatik.“ (Bars megyei kán. 12.) Meg is érdemelte. De így nem egy eklézsia megürülne ma is.

Óvják őket, hogy ne a pénz és más javakra, de a nép javára legyen gondjuk. „A prédikátorok ne menjenek *nagy jövedelem okáért*, inkább építsék az egyházat“. (Hercegszöllősi kán. 13.) Ma is a legdísztelenebb jelenségek egyike, hogy egy kis jövedelem szaporulatért otthagyják a lelkészek igen sokszor

régi híveiket és megkezdett munkáikat azon mód. Az egyházi szolgák más emberektől mintegy elkülönözvén „... polgári hivatalokba ne elegyedjenek... *a sokféle kapást*, mint a dögvészt kerüljék“. (Geleji kán. 80.) A lelkipásztori munkának soha sincs vége. Hogy lehet a mellett mást vállalni? De nagyon is meg van a kölcsönösség és több kánon gyűjtemény intézkedik mindkét oldalra úgy a lelkész, mint az egyház, részére: 1612. köveskúti zsinat 14. art. kimondja: „Ha pásztorát az eklézsia ok nélkül elbocsájtja, *nem kap mást*. Aki kész lenne oda elmenni, örökre letétetik.“ De egy másik kánon még erősebben kifejezi az önkormányzatot: Ha a letett pásztor nem az egyházi hatóságnál keres kiengesztelődést, hanem világi hatósághoz fut, örökre letétetik. (Köveskúti k. 29.) Bizony a fájdalmas „papmarasztás“ e felől még megtörténhetik, mert ha mindent elvégeztünk is, haszontalan szolgák vagyunk és már akkor van „ok“ az elbocsájtásra.

Igaz, hogy próbál védelmet adni a prédikátornak két kánon is: „A hívek a vezetők tudta nélkül a prédikátorokat el ne bocsássák, mert megesik, hogy a község a hízelkedőkben és ezélcsapokban *inkább gyönyörködik*, hogynem mint az igaz tanítókban.“ (Hercegszöllősi kán. 13.) Ez is sokszor igaz! A demagógia rákfenéje sokszor felemel hitványakat és letör derekakat. A nép ízlését és akaratát nem nehéz elrontani. „A község igen örül az *ingyen szolganak*, bátor alávaló legyen is.“ (Bars m. 18.) Nagyon hatásosnak gondolták az anyagi retorsióval, büntetéssel való fenyegetést. Pásztor nélkül marad a *dijlevelet csonkító* egyház. Amely lelkész a csonkításba belenyugszik, elűzetik. (Köveskúti zsin. 33.)

Amit belkörüleg nem lehet elintézni, azt végezze a polgári hatóság, de bűnének következményét el nem kerülheti. „Főbenjáró bűnért a lelkészt a magistratusnak kell átadni.“ (Köveskúti zs., 28.) Kisebb vétségeket sem hagytak figyelmen kívül. A szentiványi lelkipásztor 1634-ben a sáriaknak ígérkezett, de szavát nem állotta. A zsinat 2 forintra büntette. Nagyon súlyos és veszedelmes kötelességet szab a következő zsinati határozat: „Akarja és parancsolja az Úr, hogy *a királyokat és fejedelmeket* meg kell feddni.“ (Debreceni zsin. 71. art.) „Ahogy a lutheránusoknál nem volt magában álló istenség“ a Csejthe-vár perverzül vérengző asszonyát, Nádasdy Ferencné, Báthori Erzsébetet prófétailag megfeddő Magyar István, úgy a reformátusoknál sem áll egymagában Méliusz Péter, ki „Isten parancsára János Zsigmondon kezdve a brebiri Melithekig és a kenyeret adó debreceni tanácsig minden pártfogójával rettenthetetlenül szembe mert fordulni, akár hitbeli, akár erkölcsi téren vétettek. Nagyon sok kiváló, ismert nevű prédikátorunknak elég gyakori helyváltoztatása vezethető vissza teljes valószínűséggel arra az okra, hogy profétikus szólásmondásuk miatt nem lehetett maradásuk

sokáig egy helyen“.¹⁰⁴ De inkább választották a száműzetést, mint az eb-koncon maradáást. Az Úrnak parancsa sokkal több volt az emberekénél. Különösen abban a korban hamarosan elbántak a hatalmasok egy-egy prédikátorral, ha nem sikerült az intelleum. Megesett aztán az is, hogy maguk a papok nagyon megsokalták a rendszabályokat és ellenszegültek. Kis Bertalan szuperintendens például 1630-ban 13 prédikátorra mondatott sententiát, de *lázadoztak ellene* és lemondott.

A tanítókra érvényes szabályok hasonlóak. A tanító és prédikátor, pap és pásztor nevet *váltogatva* használják, lévén sok prédikátor iskolatanító is, s voltak tanítók, akik theológiát végeztek, de a tanítóságban *maradtak*. Egyidőben minden lelkésznek egyideig tanítónak (p. praeceptor) is kellett lenni, mint ma káplánnak. De meg mint prédikátor is „*tanítást*“ adott s így tanító is volt. Ha pap és rector külön volt, intették őket, főként az iskolamestert a pásztor megbecsülésére. „A tanítók tiszteljék a pásztor, ne részegeskedjenek, mert elűzetnek.“ (Pestmegyei kán. 25) Kérlelhetetlen nyíltsággal óvja a vezetőket az erkölcsi botlástól. Különösen a lelkiismeretükre teszi a pásztoroknak a szent vacsora helyes kiszolgáltatását „Erre pedig a tanítóknak gondjának kell lenni, mert ha olyanokat bocsájtanak az Úr asztalához, akiket méltán elűzhetnének, nem különben vétkeznek, mintha az Úrnak testét ebeknek és disznóknak hányják. Akik semmiképen nem akarnak élni az úrvacsorával, azokat a tanító először intse meg, ha nem jobbulnak, a keresztyének közül kiltassanak.“ (Hercegszöll. kán. 41., Pest megyei 42.) Egészen Kálvin szavai ezek. Részletes gondoskodással intézkednek tovább. Az egyházi szolgálók tartoznak az úrvacsorától eltiltani a gyermekeket, az eszteleneket, a kereszteleetleneket és különféle céges bűnösöket. (Gel. kán. 63.) „Az általános gyakorlat a kánonok nagy többsége szerint is kizárólag a lelkipásztorra helyezte a fegyelmezés súlyos felelősségét. Kivétel csak a városi gyülekezetekben fordul elő, ahol a városi tanáccsal egyetértésben kellett eljárnia.“¹⁰⁵ Itt a „világi“ elemek mindig nagyobb befolyást biztosítottak maguknak. Ahol a lelkészen kívül még sok tanult vezetőember volt. Természetesen ez ellentétben áll a kálvini, illetve presbiteri elvekkel, s meg is nehezítette a fegyelmezést.

A szeretet és tisztelet gyöngéd körültekintésével érdemesnek tartoták azt is megemlíteni, hogy a megmaradt úrvacsorai kenyeret csak a pap egye meg, sokáig se tartsák, hogy macska, vagy mi megegye. (Gyulafehérvári zsin. 1640.)

A gyülekezet tagjai békességkeresők és szerzők és tartók legyenek, mert hiszen az Úr teste és vérenek részesei, egymásnak tagjai. A haragosokat és egymással gyűlölködőket az Úr asztalához ne bocsássa a prédikátor mindaddig, míg egymással ki nem békülnek! (Hercegszöllői 39.) „De a sűgőyónást és a

bűnöknek előszámlálását *nem javallják*, mindazonáltal a megrettent lelkű emberek prédikátorokhoz elmehetnek és tőlük *vigasztalást* vehetnek.“ (Hercegszöllősi kán. 44.) Akik pedig mehetnének az Úr asztalához, de nem mennek, vétkesek. „Akik nem járulnak az Úr asztalához, kitiltassanak bátorsággal. Aki- nek nehéz, tegyen róla.“ (Recés kán. 48.) Az úrvacsorát nem viték házhoz, mai szokással ellentétben, csak a gyülekezetben szolgáltatják ki, vagyis a templomban. Nyilván az utolsó kenet elleni tiltakozás egyik módja, a babonáskodások elkerülése volt a célja. „A betegeknek *egyedül adni* tiltjuk az úrvacsoráját, hanem míg egészségük vagyon, éljenek vele.“ (Pestmegyei kán. 41.) Azonban már az 1632. 54. art. megengedi, hogy betegeknek is kiszolgáltassák az úrvacsorát, valamint a Recés 54- art. is. Ezek bizony ellenkeznek egymással és nem voltak alkalmasak egységes eljárás és jórend kialakítására.

A temetés dolgát is sokszor rendezgetik. Csak példának közlünk: „Temetésnél 4 harangozás és 4 beszédnél több nem lehet. Aki erőszakosan harangoztat, oda *nem kötelesek* elmenni az egyház emberei.“ (Geleji kán. 76.)

A házasságkötések és lakodalmas szokások már több gondot és bajt okoztak és sok rendelkezés nyomában sok fenyítés járt. Elvi jelentőségű és rendkívüli horderejű tény, hogy a reformáció első időszakában nem kötötték lelkipásztorokhoz az esketést. „Nem kötjük *egyedül a papokhoz*, mint a pápisták, az egybekötést, hanem ha közegyetérből választanak ki hozzáértő, tisztességes embert, azok is helyesen köthetik össze a házasságot.“ (Kis Áron depr. hitv 27.) Ez is reakció volt a házasság róm. kath. sákramentumára, de nemkülönben a coelibátusban élő, de házasságot kötő római papság ellen. A házasságot mégis *rendszerint* a prédikátor kötötte és anyakönyvezte. De még abban az időben nagyon sok zavar és visszaélés volt a házasságkötések körül. Ezért volt szükség szigorú intézkedésre, mely kiközösíti a *jogtalanul eskető* papokat, azokat is, akik azt *elfogadják*. (Geleji kan. 66. szerint.) Tisztátalan viszonyok, vadházasságok bűnös következményének „rendezésére“ stb. bizony sokszor megpróbálták felhasználni az eskető papot, jó jutalom fejében is.

Változatos és vegyes reglamák a rendetlenkedőkre és gonoszokra.

Tiszteletre méltó maga az erkölcsi szigor s tisztán látjuk, hogy testet és lelket egyformán megölő bűnről van szó. De épen ebben a nagy ingadozásban és változatoságban van a szabályok gyöngesége. Már az enyedi zsinat jegyespárok vétkét *túl nagy* türelemmel kezeli. „Ha valamely mátkának terheisége a házasság előtt nyilatkozik ki, az olyan két hétig járjon fel, de

ha az után jön világosságra, egyszeri felállás elég leszén“.
(Enyedi zsin. 1644.) Felettebb gyöngé fenyíték.

A középkor egyik *vad* szokása, a leányrablás elleni intézkedés a következő: „Aki leányt rabol, ki kell az egyházból zárni, lia az a rabló jegyese; ha más jegyese, a községből is ki kell zárni, *ha ugyan* a polgári hatóság kegyelmez.“ (Köveskúti zs. 44. art.) A felelőtlen és csapodár jegyes elmarasztalása ez: „Jegyesek nem válhatnak igazi ok nélkül. A hibás fél kötve marad a másik házasságáig.“ (Geleji 74. kán.) Vagyis *a hűtlen várjon*. Pedig könnyen lehet, épen egy másikért hagyta el előbbi jegyését. Most már várjon. A kecskeméti zsinat (1652.) egyik regulája védi a vőlegényeket, hogy ki ne zsaroltassanak a lakodalom körül. Elképzelhetjük, milyen elfajulása az eszem-izomnak és ajánlékosztogatásnak készítette a törvényhozót a „gavallér“ vőlegény megvédésére. Rokonokat, ifjakat és nagy korkülönbséggel nem szabad megesketni. (Geleji kán. 68—70) Az előbbieket igen, az utóbbi sajnos, ma sem szabályozza törvény. — A házásélet szent titkaiba való beavatkozásra is igényt tartanak egyes régi rendelkezések. A Recés-féle ágendában (?) meg van a menyasszonynak egybekelés után a keresztyén gyülekezetbe való beajánlásának módja, de már a Patai-féle kánonok szerint az új menyecskék beajánlása tilalmas. Ami mégis jobban megfelel a közszeméremnek és a házasság *tisztességének*. Az esküvőkkel és lakodalmassokkal sok baj volt, mint ma is. „Úrnapiján senkit meg nem esketünk. Az emberek a házasságnak lakodalmaiban *sok hívságos* dolgokat cselekednek, részegeskednek, kajabálnak, éktelenül szöknek és az Igét elmulatják.“ (Barsi kán. 9.) Sok baj volt a lakodalmassokkal, de hol nincs széles e hazában! Az 1555-i erdődi zsinat a papot kiltlja a lakodalomból. Az 1707-i felsőörsi zsinat hivatalvesztéssel sújtja a muzsikaszós vendégségben résztvevőket. Még maga az egyházi hatóság is ebben a dologban a leghatározatlanabb. Recés 37 kánonja ezt írja: „A keresztyéneket a tisztességes lakodalmakban mértékletes vigasságtól és örömtől el nem tiltjuk, mint az anabaptisták, jezsuiták és a barátok cselekszenek, akik azt tartják halálos bűnnek, ami nem bűn, ami halálos bűn. azt tartják viszont üdvösségesnek.“ Egy 1632—37. zsinat artikulusa megengedi a keresztyénekeknek a lakodalmakban a mértékletes vigasságot. Csak azt nem tudják meghatározni, hogy mi a „mérték“. Mint Ravasz püspök mondja a „farsangi prédikációt“ mondó papokról, kik a „mulatás háttáiról“ szószátyárkodnak. Úgy látszik, csak ezek a papok tudták, hol a „*határ*“. Már a Geleji 67. kánon mint szabályt mondja ki általános kötelezéssel, hogy „esküvőt szombaton és vasárnap nem lehet tartani“. Tehát úgy látszik, hogy a „*mértékletes*“ *vigasság* is rontja az Úr napját. És mi nem lehet bor és más italok nélkül, ha a lakodalom igen? Mérgelődve, panaszosan írja Szentpétery: E mi *borba merült* nemzetünkről: Minden dol-

gunknak, végzésünknek csak mind borítal a vége.“¹⁰⁶ Ez a híres magyar „áldomás“! Révész Imre püspök ugyan jól jegyzi meg egyháztörténetében, hogy a borra sokszor azért voltak az emberek ráutalva, mert jó-vízű kutak sok helyen nem voltak.

Egy tiszántúli kánon hozzáteszi még a házasságkötés tilmalmát szombaton és vasárnap. (Art. Eccl. 1577.) Józan komolyság diktálta a következő kánont: Testi egyesülés nélkül nincs házasság, és a válás *nem házassági válás*. Parázna házastársat otthagyhathat a másik, de csak akkor léphet mással házasságra, ha a parázna felet megbüntette. (Geleji 73. kánonja.)

A válásnál mindig sok baj volt. De lehet-e földi emberre nagyobb próbáltatási Bölcs eleink mindent igyekeztek megtenni a válás szabályozására, mely kezükbe volt téve, nem úgy mint ma, amikor világi bíróságok az egyház mellőzésével intézik.

A válás nem volt lehetetlenné téve, de meg volt nehezítve az istenfélő lelkiismeret súlyával és felelősségével. „Ha valamelyik fél főbűn miatt elszökik, a másik fél 4—5 év múlva elválhat és házasságra léphet.“ (Geleji 73. kán.) „*Más felekezetű házastárstól el lehet válni, ha az nem akar vele lakni.*“ (Geleji kán. 72.) Ma ezt természetesen magában nem tartjuk indoknak.

„Krisztus csak a nő paráznaságra mondja, hogy elválasztja a házastársakat. Ha valamely bűnök azzal rokonok és egyensúlyúak, azok is elválasztják: hűtlen elhagyás, üldözés, megutálás, lopás, vagy ha a vétkező személyét polgárilag megölik, vagyis megbélyegzett ember lesz, vagy ha a vétkező személy halálra ítéltetik, vagy száműzetik vagy megszökik.“ (Kis Áron: Debr. hitv. 25.) — „Igaztalanul cselekszenek azért, akik a nőt megölik, a férfit megkorbácsolják vagy pénzbírsággal büntetik. Mikor mind a két fél parázna, akkor *mindegyik* megöleendő. Ha a parázna nő terhes, akkor meg kell várni a szülést és azután megölni. Ha megjobbul, meg kell engedni. (Kis Áron debr. hitvallás 25.) Felfogásunk szerint a házastársakat csak a paráznaság vétke választhatja el. Bár lehetnek bűnök, betegségek, amelyek ideiglenesen különélésre kényszerítik őket. A büntetések kegyetlenek ugyan, de hatásukat *nagyon csökkenti* az utolsó rendelkezés. — Hiszen ki nem „jobbul meg“ inkább, vagy meg nem ígéri, minthogy megöljék? Ismétlődő esetekről nem szól a kánon. A debreceni zsinat ugyan 55. cikkében újra csak kárhoztatja a hatóságokat, melyek a paráznaságért *csak* korbácsütést és nem halált szabnak.

Megpróbálták őseink az emberi természetben levő ősi vágyat az élvezet és szórakozás után ékes, jó rendre szabályozni, de bizonyosan kevés eredménnyel járt, s lépten nyomon engedményeket kellett tenni. Tüneti kezelés volt csak, nem ismerték eléggé a *kórokozót*. A nagy kísértőt és csábítót! Az eddig szokott kakaskirály tétel és farsangolás „tolláltatik“ — mondja a ma-

rosvásárhelyi zsinat 1643-ban. E szerint tehát ha valamilyen új játékot vagy huncutságot találtak ki, akkor újabb zsinati végzések kellettek! De már megint az ingadozás másutt a táncban s végre „okkal-móddal“ mindent megenged. — Az írás a hiábavaló szavakat, udvarlást, gyalázatosságokat, szemtelenséget és mindazt megtiltja, ami a „bujaság fáklyáját meggyújtja“. Mint-hogy pedig a játékok, látványosságok s a szemtelen táncok e rosszaktól nem mentesek, megtiltjuk és kárhoztatjuk azokat a zsinatokkal. Azonban nem tagadjuk meg a tisztességes és nem szemtelen játékot és a *szemérmes lépést vagy táncot*.“ (Kiss Áron: A 16. század zsinati végzéseiből.) A táncot általában üldözték ugyan, de maga Méliusz is — talán fiatalsága és lobogó vérmérséklete következtében — táncpárti volt (Kálvin, Szegedi Kis István stb. ellenére), természetesen a tisztos formák határai között, akárcsak Luther és Melancton.¹⁰⁷ Ma is vannak a tánc ellen, mellette és a „tisztos középpárton“!

Tiltja a divatozást, különösen *nem rangbelieknek*, az 1699. évi krasznai, 1698-i lőcsei, 1642-i enyedi zsinat. Csak aztán az a nehéz, hogy megállapítsák, ki a „rangbéli“. Bizony ez újabb hiú versengéseknek a forrása. A pletykálgatás elleni intézkedések: A hivatalos titkokat kifecsegőket a társaságból ki kell vetni (Szentlőrinci zsinat (és patai) 1618.) A káromkodás csúf és gálád vétkeit is kárhoztatják. A kecskeméti zsinat 1652-ben a szitkozódókat átok alá veti, utána penitentia következik. A káromló szavakat is felsorolja, amiket itt nem közölhetünk. A pestmegyei Füleken 1667-ben bírság, pálcázás, bezárás, sőt fejvesztéssel félemlítik a káromkodókat. Szentpétery is alaposan kikél: Csak tréfából, játékból is hogy káromolják a magyarok a felséges Isten nevét főképen ama ragadozó harpiák, földférgei, pokol pozdorjái, a fegyvert viselők. (Tisztesség, becsület a jóknak, mondja óvatosan, hogy meg ne sértse a hadsereget.) „A káromlás elleni intézkedéseknek legfőbb indokolása mindig az, hogy a káromlás Isten haragját vonja nemcsak az illető bűnösökre, de az országra és népre is. Mint pl. elemi csapások, ragály, ellenség stb.“¹⁰⁸ Tehát nem a tisztelet és szeretet, hanem a félelem a főok. „Megtanították ezek még az idegeneket az Istenkáromlásra, akik *anyanyelvünkön semmit*, vagy igen keveset tudnak. De káromkodni mégis *tudnak*“.¹⁰⁹ Mai példát nem tudunk? Abban aztán el is vétik a dolgot, hogy felsorolják az ocsmány káromkodásokat, mint valamikor a keleti egyházban a fajtalanságokat. Különbségeket tesznek magános és nyilvános bűnözések között. Ha magánosan vétkeztek, a Krisztustól vett fokozatokat *Pállal nem vizsgáljuk*, hanem őket az egyházból kivetjük. (Kiss Áron: Debreceni hitvallás.) Azonban a valóságban *korántsem* történt ez ilyen szigorúan. Méliusz, aki a kiközösítést és kiátkozást is követeli a „harag edényeire“, de az eklézsia követés formásgait nem helyesli, „pápai mód“-nak tartja s a

bűnöst megállapítható bűnbánat, bánat után — így szól — vissza kívánja fogadni.¹¹⁰

A polgári büntető törvénybe ütközőket, kivált a gyilkosokat a világi büntetés elszenvedése után penitentiára szorította az 1641-i kolozsvári zsinat. „Ha valamely gyilkos meg nem ölettetik, addig az ecclesiába be nem bocsajtátik, míg a megölettetnek minden atyjafiával *meg nem békélik*.“ (Helyes intézkedés.) Nem szigorúság, de „korszerű“ kegyetlenséget mutat az alábbi rendelkezés. A kivégzettek és bűnbánat nélkül elhalt gonosztevők számártemetéssel temetessenek el a temetőn kívül. (Geleji 77.) Mégis aztán a jobb belátás kerekedett felül. Kiss Áron jegyzetei a Geleji kánonokhoz már értesítenek, hogy később a nova voeatio, a csúfnév adás eltöröltetett a számár temetéssel együtt. Tisztességes *körtánc, zene, fegyver* használható (érdekes csokorbaszedés!). Tanítókat felengedik a szószékbe. „A tanítók növendékeiket neveljék a jelesebb írók felhasználásával (*mellőzve* a bennük előforduló szemtelen és fajtalan helyeket).“ (Geleji 94.). A geleji kánonok világosan mutatják már a világi és egyházi hatalom összeműködését, hasonlót a genfi berendezéshez. „Igen nagy bűnösöket ítéletig bebörtönöztessenek“ — mondja, de ugyanakkor mutatja a hatalmi centralizációt, központosítást, mikor az alsóbb fokú közületeknek *nem engedi* meg az egyházi fenyíték végrehajtását. — A javíthatatlanokat a lelkipásztorok jelentsék az egyházmegyéknek, amely sikertelenség esetén kirekeszti az egyházból. Ugyancsak ez veheti vissza. A nyilvános gonosztevőket, minden további nélkül *az egyházmegye* tiltsa el a szent gyülekezetből, esetleg közösítse ki. Egyes személyek ne tiltsák el még a legbűnösebbeket sem a szentségtől, annál inkább ne közösítsék ki. A részleges kiközösítésre az egyházmegyének, a nagyobbra a közzsinatnak van joga. *Vissza sem veheti* az egyház, vagy egyes ember, még a bűnbánót sem. (Geleji kán. 44.)

Erdélyben a ref. fejedelmek alatt a genfi berendezéshez hasonlóan és az ószövetségi theokráciához hasonlóan pár évtizedig az egyház és állam egyesülni látszottak, az anyagi és erkölcsi virágzása e kis országnak párhuzamosan haladt. „Bethlen kemény kézzel fogott hozzá, hogy valláserkölcsi téren rendet teremtsen. Megfelelő törvények és törvényes eljárások *hamarosán segítettek* a bajokon. Az egyház is megtette mindazt, amit tennie módjában állott. S a szellem fegyvereivel sieteti az állami hatalom karja támogatására. A bűnbánati, azaz penitentiárius kánonok, melyek a ref. egyházban teljes szigorúsággal szoktak volt végrehajtani, nem engedtek semmiféle *olcsó szabadulást*, bűnbocsánatvárás. Különösen keserűi Dayka János püspökségétől fogva, ki még a fejedellemmel szemben sem *hátrált meg* — általánosan érezhető az egyház hatása erkölcsi téren.“¹¹¹ Sokszor nem ismert titka Erdély hatalmának.

Geleji Katona építő püspök volt, de meglehetősen reakciós. Bár fegyelmi rendjét *lelki hatalomra* akarta alapítani. Az esperesek csupa egyházi, szellemi fegyelemmel intsenek, javítsanak — mondja, illetve mondatja 87. kánonjában. De már a női diakonia iránt kevés megértéssel volt. „Az asszonyoknak, miként szónokolni, úgy keresztelni sem engedtetik meg az egyházban.“ (Geleji 58.) Utóbbi helyes, előbbi téves. Különböztetni kellett volna itt a lelkeszi funkciók és a lelkigondozás között, amit nagyon is jól végezhet nő. Az pedig egyenesen Geleji teherlapjára kerül, hogy a presbitérium elvi ellensége volt. Kanizsai Pálfi János presbitériuma meg is rózza Gelejinek a presbitérium elleni kánonjait.

A puritánizmus.

A fejlődésnek *további állomása* volt — vagy lett volna a puritánizmus. Magyarországi vezetője Tolnai Dali János volt. Igazi valláserkölcsei *hős*, a tiszta és becsületes élet *bajvivója*, a Sátán nagy ellensége. Tolnai Dali János először mint sárospataki iskolaigazgató próbálta szigorú elveit és gyakorlatát megvalósítani. Angliából hazajövelete után különösen a városokat és nemeseket látogatta meg. A papok működésének, életmódjának ostorozásával, — akik talán magukra vehették, — sokak ellenszenvét magára vonta. Non pastores, sed impostores, non doctores, sed seductores, non praelati, sed Pilati (nem pásztorok, imposztorok, nem oktatók, bolondítók, nem prelátusok, pilátusok) — idézi Clairvauxi Bernát után Zoványi: Puritánus mozgalmak 33. és 58. lapján. Ilyen kijelentéseivel előjáróban egy csapásra egy *sereg ellenséget* szerzett. „Először mint iskolaigazgató működött. Tanítványaitól megkövetelte az erkölcsi törvényekhez való teljes alkalmazkodást, szigorú mértékletességet, majdnem önmegtartóztatást.(!) Túlzásra való hajlandósága volt az oka, hogy tanítványai között purusokat és impurusokat *különböztetett* meg. Utóbbiakkal kíméletlenül bánt, erélyes, sőt szigorú igazgató volt. Annyi diákot kiűzött, hogy „száma is talán nincsen“. ¹¹² Első az erkölcs, azután a tudomány. Bár azt hisszük, hogy a liberális Zoványi egyoldalúan ítéli meg Tolnait, de annyit concedálunk és elismerünk, hogy kinövései voltak eljárásának és egész jobb sorsra érdemes mozgalmának.

Esperes korában aztán a gyülekezeti életet akarta hatáskörében rendbeszedni s elsősorban a vezetőket vette elő. Tolnai az egyházfegyelmet akarta szigorítani, ami kitűnik abból, hogy a káromkodókkal és részegesekkel már a legelső ízben ekléziát követtetett. Ismétlés esetén sem magukat, sem hozzátartozóikat nem engedte tisztességes temetésben részesíteni. ¹¹³ A családnak is bűnhődni kellett. Sok ilyen intézkedést tesz, amelyek azonban egyre *növelik* az ellenállást. Az egyházi álla-

potok nagyon elhanyagoltak voltak, de éppen azért idegenkedtek és fáztak minden javítási és fegyelmi kísérletezéstől. Tolnai Dali idejében az egyházi állapotok meglehetősen züllöttek voltak, amint leírja, főleg a lelkészek viselkedését.¹¹⁴

A lelkészek tanultságának és önképzésének *hiánya*, a pusztán liturgus alacsony színvonalára süllyesztette le a legtöbbet. Az eléjük adott imaformulákat és ágendákat, a kinyomatott postillákat felolvasták, egyéb könyvek és a világ folyása iránt nem érdeklődtek. Prédikálni nem szerettek. *A hétköznapi és vasárnap délutánokat elhanyagolták.* Tanítót és diákot küldöttek köznapi könyörgésekre. A leányok katekézisének elhanyagolásáért sok a panasza, pedig Tolnaiék a nőket is *iskoláztatni* akarták. Betegek vigasztalása sok helyen kiment a divatból. Számos templomban évenként háromszor volt úr vacsoraosztás. Az iszákosság el volt terjedve a lelkészeknél. Sokszor saját borukat mérték, ökröt hajtottak, szántottak. Fonók és ivók hasztalan tiltattak. A káromkodás ugyan kisebb mérvű volt. Büntetés: többnyire bor, mit a bírák és elítéltek együtt fogyasztottak el; ekléziakövetés és kaloda, de később utóbbiba csak a kezeket szorították. A halálbüntetés elől is könnyű volt a menekvés. Volt itt mit tisztogatni és rendezni, de Tolnainak mégis el kellett buknia, mert az egyházpolitika dzsungeljében *egyenes lelke* hálóba került és a hatalom kösziklája *erősebb volt*, mint az ő kemény feje. Tolnai ugyan a világiakat, akik kezdettől fogva érdeklődéssel és rokonszenvvel kísérték egy némely törkevésért, továbbra is iparkodott megtartani a maga pártján. De nem tudták *a papok haragjától* megmenteni.¹¹⁵

Mi azt gondoljuk, hogy Tolnainak és az általa vezetett puritán mozgalomnak legnagyobb tévedése, sőt hibája *az independentizmus volt.* Azt tartották ugyanis Tolnaiék, hogy minden lelkész független püspöke a saját egyházának, akinek a maga immár szervezendő presbitériumával együtt joga lesz abban az egyházfegyelem gyakorlására, mikor szembeszáll a tudatlan és részegeskedő és henyélő lelkészekkel, vagy ha diákjaitól tiszta erkölcsiséget kíván, vagy ha követeli a nők nevelését stb. De nem éppen a fejlődés és a tiszta erkölcsiség útját vágja-e be végzetesen az independens princípiummal, mikor a gyülekezetet *szertelen függetlenségében* hamari önkényre és későbbi szétszóródás és züllés prédájául hagyja? Mert az egyes gyülekezeteknek feltétlenül szüksége van a többiek testvéri segítségére. (Pál milyen buzgón kapcsolgatja őket a közös hit és cselekedetek által.) Még a jobbfejű szekták is nemzeti és világszövetséget alkotnak. A felsőbbség ellenőrzése, tanácsa, támogatása, anyagi és szellemi téren egyaránt csak gazdagodást jelent. Differenciáltabb és hasznosabb organizmusban él így a hívő. Maga a lelkészképzés, mely egyik legfontosabb sarkpontja

egyházi életünknek, teljesen *lehetetlenné válik*, vagy nagyon megnehezül az independentizmusban. Ez a jobb sorsra érdemes tisztító áramlat ilyen módon egy kevés eredményt elérve, hazánkban elenyészett, kimúlt, mint maga a puritanizmus is.

A Tolnai büntetése és elhallgattatása, megfélemlítése s működésének lehetetlenné tétele a maradi párt diadalát teljessé tette. Egymásután hozták a kánonokat és főleg a szatmárnémeti zsinat intézte el „végérvényesen“ a puritánizmust. Az ortodoxia vigyáz az igaz és hamis tanra. Senkinek sem szabad a Szentírás vagy hitvallás ellen tanítani, vagy véleményt nyilvánítani, de ha valakinek lelkét valami nehézség nyomja, az a hatóságnak, majd a zsinatnak előadhatja. Az ilyenek ne csak meg ne vettessenek vagy el ne némíttassanak, hanem inkább kihallgattassanak. Különben ha megmarad rossz véleményében, büntetetik — mondja a Geleji kánonok 11. szakasza. Komolyan megtiltja a szatmárnémeti zsinat, hogy bárki bármely *kicsiny, vagy nagy művet bármi nyelven* is az egyháznak és attól e végre kinevezett egyének bírálata ős helybenhagyása *nélkül* kinyomni vagy kinyomatni merészeljen a könyvek elkobzásának vagy esetleg egyéb büntetésnek a terhe alatt. Íme a cenzúra a szabadságjogokkal ékes egyházunkban is. De volt-e valaha, vagy lesz-e valaha hatalom, mely a cenzúra jogát feladja? A gondolat erős robbantó szer. A puritán név, „mint mielőttünk egészen *gyűlöletes*, meggondolatlanul ne használtassék“ — mondja a szatmárnémeti zsinat (1646:24). Mi ez más, mint „index“? A mentegetőzés szükségét érezve mondják: A puritánizmus elleni „ítéletével a zsinat nem a külföldi ref. egyházak tanát, fegyelmét és szertartásait akarta kárhoz títani, hanem azoknak *személyes* oktalanságát és bűnét akarta atyailag megfenyíteni.“ (Szatmárnémeti zsinat 1646:17.) Érdekes a hatalmas külföldi protestantizmussal szemben való ezen mentegetőzés.

Az Amerikát alapító puritánoknál másképen alakult a helyzet, *egészen eltérő* körülményeik miatt is. Nagyon hasonló az angliai puritánizmushoz, mely mindenben eredetük, forrásuk volt. „Amesius Vilmosnak az angliai puritánizmusról írt, Telki Bányai István által lefordított művében, mely Utrechtben 1654-ben jelent meg, az van: „Szelíden kell, lelki eszközökkel gyakorolni az egyház fegyelmet. *Semmi erőszak*, még pénzbírság sem legyen. Az úrvacsorától ugyan el lehet tiltani, sőt a gyülekezetből ki is rekeszteni“, „de ha megtér, visszafogadtatik“. A hívek teste a magisztrátus hatalma alatt van, de az eklézsia belső dolgaiba nem avatkozhat. Ez teljesen fedi egyházunk mai elvi álláspontját, vagy „még“ nem jutottunk el addig, hogy ki merjünk valakit zárni? A puritánizmus elvi alapja helyes volt. Ellenben szélsőséges és hibás, amit Miskolczy idéz, miszerint: „Egy independens prédikátor mondotta, hogy

Krisztus argumentumon kívül más zabolázó hatalmat nem adott“. ¹¹⁶ Ez nem is felel meg az újtestamentumi rendnek. Ezt már nem fogadjuk el, mert akkor kötelesek volnánk a romlott, fertőző tagokat bent tűrni. Másfelől azonban kivettetésükön kívül nem kívánunk egyebet. Menjenek, ahova akarnak és *boldoguljanak*, ahogy tudnak.

A Geleji kánonok egész sereg más egyházi szabállyal együtt megalkottattak, de soha végre nem hajtottak. Ezt mondja az egykori lelkes Szentpétery: „Vannak ugyan a mi ecclésiánkban is kánonok, de a törvény executio, azaz kiszolgáltatás nélkül olyan, mint a harang *ütője nélkül*.“ ¹¹⁷

A szigorú rendtartás némely példái.

Bizonyos, hogy az egyházfegyelem, ha szórványosan is, egészen *a felvilágosodás koráig* gyakoroltatott. Legalább arra elégnék tartjuk, hogy a folytonosságot a reformatori egyházi renddel fenntartottnak ismerjük eL Pásztortól, esperestől, püspöktől függött majdnem minden. Ahol nem szorgalmazták és követelték folytonosan, hamarosan *elhanyaglott* a vigyázó és fenytető kéz. Épen úgy, mint a családban a gyöngeszű apánál. Tömegével tudunk ugyan egyházfegyelmi eseteket, ítéleteket, eljárásokat, amikből mutatóba közlünk néhányat, de végeredményben *minden* eklézsiában s általánosan és állandóan, mint az egyházi élet működéséhez szervesen hozzátartozó funkció, — sajnos — *nem gyakoroltatott*.

Íme, néhány példa. Az ikervári (zsinat 1600-ban két prédikátort káromkodásért 12 forintra és hivatalvesztésre ítél. Az ikervári zsinat 1603-ban Benkócsi Mihály kövesdi prédikátort irtóztva taszította ki, mert sok embert halálra korbácsolt, némelyeket tűzbe dobott. A csepregi zsinat 1630-ban házasságkötési szabálytalanságért Hlinka László József és Teutondesz János kőszegi prédikátort 10 frt-ra büntette. Ugyancsak a csepregi zsinat 1632-ben Somogyi Péter söptei prédikátort 8 frt-ra büntette egy ember megveréséért. A méltatlan pásztorok mellett természetesen a közönséges egyháztagekora is rájárt néha és néhol a fegyelem vesszeje. „Simon Mihály udvarhelyszéki ember egy ariánus (!) legénynek két jobbjágon eladta a maga feleségét. Azért nem méltó, hogy második házasságra boesájtassék.“ (Marosvásárhelyi zsinat 1643.) Rendesen a tractusok szabták ki a kiközösítést és az egyházkerület helyben hagyta, így 1763-ban egy tasnádi nemes házaspárt kiközösítettek, a szomszéd községben kihirdették. Csak megtérésük után vehetők vissza.¹¹⁸ A jobbulás rajtuk állt. 1764-ben a füzesgyarmati és tiszakürti egyházakat közönsítette ki az egyházkerület, mivel a tractus határozatának ellenszegültek.

Bárádon az *istentiszteletet* felfüggesztették, mivel az. egyházkerület határozata ellenére a papi fizetést elvonták. Valóságos interdictum volt ez. A kőröstarcsai jegyzőnek 1812-ben sértő szavait ünnepélyesen vissza kellett vonnia.¹¹⁹

Az egyházfegyelem XVIII. századbeli állapotára jellemzőek a gondosan vezetett kenderesi anyakönyvek is, ahol számos értékes feljegyzésből közöljük a következőket: Az eklézsiakövetést elmulasztók, a visszaesők *az úrvacsorától* tiltatnak el. Leggyakoribb vétkek: a paráznság, — visszaesés azonban mégis igen ritka; körülbelül hasonló számban szerepel a káromkodás is. Különös tekintettel van a presbitérium az erkölcstelenségre; a paráznság minősített esetének veszi a nőtlen ember, a hajadon leány és a házas nő paráznságát. 1768. nov. 20-án pl. Füleki István nőtlen legény, 1769. szept. 18-án ifj. Száraz Tóth János nőtlen, 1771. febr. 24-én Turkevi Vasadi Judit hajadon leány tart penitenciát paráznsága miatt. 1769. jún. 18-án Hadas Kata másodszeri paráznságba esik, amiért az előljárárság felidézi s nagy sírással fogad jobbulást. 1772. márc. 8-án a presbitérium Mocsári György öreg embert káromkodás miatt penitenciatartásra kötelezi, kivételesen megengedi, hogy a parokiális háznál tartson bűnvallást. „Ez az ember *harmadfél esztendeig* hevert penitenciatartás nélkül való boldogtalan állapotban“ — jegyzi fel a prédikátor. „Az ecclesiának különös engedélyéből Parokiális Háznál“ tartott penitenciát, „különben nem lehetett semmire venni“. 1772. nov. 1-én Nagy János „hittszegésért, s az ecclesia rendelkezésének megútlalásáért“ áll a presbitérium előtt. „Ennek is az ő tudatlansága, vakmerősége arra hajtotta a presbitériumot, hogy a penitenciatartást a Parokiális Háznál elvégezni megengedné, úgy mindazáltal, hogy abból mások magoknak hasonló esetben példát ne vennének.“ (Kenderes! ref. egyház legrégebbi anyakönyve „Megesett személyek rovata“.)

A mezőtúri anyakönyvekből valók a következő épületes históriák: Anno 1778. die 20. Mart. „Máté János praeceptor (tanító) a tanúknak szemébe való mondásaiból meggyőzöttetvén arról, hogy Ő Tiszteletes Prédikátorát, az Ecclesiának Előljárárait és az egész Ecclesiának minden tagjait, azon okból, hogy marasztás alkalmatosságával meg nem marasztatott, becstelen nyelvével mocskolni k ... anyáznai, bolondnak, tudatlannak mondani és más illetlen szitkokkal illetni is bátorkodott, sőt még a Tanúk közül egy azzal is vádollya, hogy b. lelkével, sőt attával is, minemű káromkodás még ostoba emberbe is megszokott büntettetni, bátor maga azon káromkodásait tagadná, Teremtő Istene ellen, akihez por, hamu, alávaló féreg lévén, tisztelettel kellene lenni, káromló száját tátani nem iszonyodott. Azonban Rectorának tyúkjit, akinek jószágának inkább sugorgatójának, mint prédálójának kell vala lenni, alattomban tanítványai-

val elfogatni szoktatván, a rosszra azokat is még jó eleve, akiket a jóra kellene tanítani, megfőzetni, süttetni tolvajképen nem iszonyodott. A keze alá bízattatott apró Gyermekkekhöz, Szüléknek botránkozására olly keménységgel bejövételétől fogva magát, hogy azokat is az oskolába való járástól annyira elidegenítette, hogy a gyermekek közül némelyek magok felakasztásokra, mások kutakban való ugrásokra adnák szóval inkább magokat, mint oskolában eleiben felmennének, sőt ami nagyobb, egy Tanítványának kezét örökössön elrontotta veréssel. Egy szóval: semmi oskolai fenytéknek magát alá nem kívánja bocsátani. Mindezekre nézve bátor ugyan arra volna érdemes hogy Magistratualiter (községtanács) venné el közönséges helyen érdemlett büntetését, sőt arra is, hogy a Juris dictionhoz (bíróshoz) küldtetne: tekintvén mindazáltal azt az ifjúi idejét, mellyhez képest még mostanában, mint a vesszót hajtani lehet (e szerint fiatal tanító lehetett): azon kívül az is, hogy maga minden bűneit Lelkében *térvén*, meg esmérte, s a büntetést az Oskolai törvényekhez szabattatni *alázatosan kérte*, az Oskolai Törvényeknek 27—28—29. és a 30. Artikulusainak útmutatások szerint, most ugyan 16 pálcák büntetése alatt megengedtetik, úgy mindazáltal, hogy harmad nap alatt hivatalától elesvén, az Hellységéből kitakarodion, meghatározott,“ — Másik eset: Anno 1771. Die 15. November. „Katona Kiss Mihályné templomba való nem járással vádoltatván, kész Tanú bizonyságokkal is bé bizonyíttatni. hogv mind Templomban jár, mind pedig Úr Vatsorájával élt eddig is, él ennek utána is; Sánta Mihályné is hasonló vétkéért megfeddetvén, *iaérte magát* minden jóknak cselekedésére: előadta Bunyikot, Tollas Nagy Jánosné Annyostul. Borok Andrásné.“

„R. Papp Mihályné Férjével való nem lakásáért citáltatván, feddetett arról, hogy házasságbeli kötelességét nem cselekszi, sőt intetett, hogy Istenesen éllenyek Férje házához való haza menetelével és két betsületes személyek haza fogják kísérni, s ha jövendőben veszekedések fog lenni, a ki ennek oka lészen, el vészi ennek illendő büntetését. Jóllehet maga még mostan is nem kívánna hazamenni; s ha ennekutána is hasonló rossz életet élnek és egymástól külön élnek, nem tisztességes, hanem *számár temetések* fognak lenni.“

1772. die 23. December: „G. Szabó András feleségével való hásártos és idegenséges étellel vádoltatván maga meg nem vallya, hogy Feleségét egy néhány ízben megverte bosszúságból, minthogy Annyának szavát nem igen szokta megfogadni és mintegy édes Annyának ellenére vette el ezen Feleségét; Meg kérdetvén ezen dolgok eránt Szabó Andrásné is. veszekedéseknek okát nem tudja maga is, nem is gondollya, hogy az Napa volna oka hásártosságoknak, Maga Özv. Szabó Andrásné pedig azt mondja, hogy: a Menyecskének szó fogadat-

lansága, erkölcstelensége miatt, maga ad okot Férjének Felesége verésére. Ő pedig soha indítója a háborúságnak nem volt. A midőn is mindhárman efféle hársártosságos és zene-bonás életekről megintettek és tisztelték, kötelességekre, sőt Keresztyéni életekre *kérelem szerint* intettek.“

Más: „Fin Oskola Rector Szilágyi István Uram részéről, mind *magára, mind Tanítványaira nézve*, némelly meg igazításra való dolgok adván magokat elő, hogy azok jobb rendre és illendőségre hozassanak, a következő Rendelések és határozások tétettek: Rector Szilágyi István. Uram maga Személyében sokaknak adott okot azzal a botránkozásra, hogy a Gazda Asszonya házához ebédre, vatsorára jár, holott azt a maga lakásában is illendően véghezvihetné, sőt az is tapasztaltatott, hogy éjszakai háláson is ott maradt. Mely rendtelenségről, hogy megintessen, meghatározatott...“ Anno 1774. Die 20-a Mens. Decembr.

Más: „Asztalos János és József az 5-dik Parancsolat által hágásáért, s *Öreg megélemedett Szülei* meg szomorittásáért, s nem betsülésekért megintettek, s arra kértettek, hogy magok Szüleiket illendő betsületben tarcsák, Szüléjikkhez illendő engedelmességgel viseltessenek, hogy az engedetlen Fijjak eránt tett törvények meg ne látogattassanak. Kik is, mind ketten szívbeli töredelmességgel Öregségben lévő Szüleiket kéz fogással megkövették, s mint engedetlen Fijjak, magok jobbulására ígérték magokat.“

Eféle eseteket egy szekérral lehetne összeszedni.

Debreceni élet és esetek.

Mivel pedig a nemes város és a szent eklézsia élete a leg-szorosabban egybeforrt a Kollégium életével, s ennek történetéből *amazoké is látszik*, lássuk a diákok regulázását is.

Egy debreceni kollégiumi diákzendülés 1627-ben tört ki. A miatt történt ez, hogy a városi tanács az iparos céhek adományait, melyeket eddig a coetus élvezett, *nem adta át* az ifjúságnak, hanem templomépítési célokra fordította. E méltatlanul vélt eljárás miatt az ifjúság írásban és esküvel megfogadta, hogy ha eddigi járandóságait meg nem kapja, egyetemlegesen eltávozik az iskolából. A szatmári zsinat ugyan megítélte a diákok járandóságát, de a tanács a jövőre nézve megfenyegette őket¹²⁰

1698-ban még súlyosabb lázadás tört ki. Az iskolamester, Szakolyai István ellen támadtak, pontosan nem tudni, mi okból. A tanács az *iskolamesternek fogta pártját*, s az esperes jelenlétében követelte a zendülők két vezetőjének kiadását. Ezek ezt megtagadták, a kapukat bezárták. Erre a város katonái és

fegyveres polgárok a kapukat betörték és a zendülők közül többeket elfogtak. Előzőleg szinte csatatér volt a városháza és iskola közötti térség. — A szenvedett sérelem miatt vagy 110-en *elmentek* Debrecenből. Az *erdélyi* fejedelemmél, egyházi és világi pártfogóknál keresvén segítséget.¹²¹

A kollégium históriájából ki tudná kikapcsolni Csokonai Vitéz Mihály esetét? Nemcsak a késői nemzedék által állított szobra bizonyítja, de az akkori vezetőkről is állítható, hogy az iskola *több elnézéssel* volt Csokonai iránt, mint amennyire Csokonai volt hajlandó alkalmazkodni az iskolai törvények rendelkezéseihez ... Csokonai iránt már kis diák korában oly kedvezéssel volt, hogy betegségéből vissza maradt gyengesége miatt a napi első leckeórák látogatása alól felmenti.¹²²

Összesen tizennégy vádpont szólt Csokonai ellen, ezek közt: templommulasztás, az iskolából engedelem nélkül kijárás, tanítványainak a tanteremben éjszakákon át borozás és dalolás mellett fenntartása, az iskola főzőasszonyához, bizonyos Sonio-gyinéhez intézett tisztességtelen hangú üzenet, a „hosszú ruha“ levetése, a tanítási órák elhanyagolása, a tanulók erkölcsének rontása táncsal, dohányzással és fuvolázttatással. Szilágyi Gábor professzorhoz intézett gonosz írás, sőt a professzornak szóval és tettel megtámadása. A sok vád ténybeliségét maga Csokonai is elismerte, sokat pedig — rábizonyítottak. S mi volt mégis az ítélet 1794. dec. 19-én? Preceptori állásának *elvesztése* (amely alól a felmentését különben is már maga előzőleg kérte) és elkötelezése, hogy megbántott professzorát *írásban* kövesse meg.¹²³

Csokonai szívéen esett seb friss fájdalommal előbb ugyan az öngyilkosság, majd a felekezetváltoztatás gondolatát ébreszti fel benne, hanem aztán mélyről-magasra egyformán könnyen átszökkenő kedély világa végre mégis csak megnyugszik. Eltávolítását ugyan egész életében méltatlannak tartja, de a kollégiumi neveltetésben kapott nyereséget még évek multán is *hálásan* emlegeti.¹²⁴

Debrecenre elsősorban a kollégium diákságának és tanárainak élete nyomta rá a bélyeget. Az egyháznak az élete és rendtartása hasonló volt a vidéki városok és nagyközségek életéhez.

A debreceni életre mindig nagyon jellemző volt a kollégiumi diákságnak az élete. D. Nagy Sándornak már említett művéből, melyet saját kutatásból és saját tapasztalatból is különösen nagy szeretettel írt meg — vesszük még az alábbi megkapó idézete W.125

„Háborús veszedelmek., járványok és egyéb válság idején bőjtöl az egész iskola. Bőjtöltek a kath. ellenakciók idegén is. földrengés, veszedelmek: elmúlásakor, II. József iskola-reformjakor. Mégis a debreceni presbitérium a bőjtöt 1793-ban eltörölte, mivel kevés, vagy éppen semmi eredménye sincsen“.

Vagyis bebizonyosodott, hogy a böjt szokása az aprólékos szabványokba nem szorítható, szabadröptű diákoknál nem igen alkalmazható. Böjtöltek — ha nem volt mit enni.

Magaviseletükre egyébként elég szigorúan ügyeltek.

„Aki illetlenül atta-teremtettével, bizony Istennel, úgy segeljen, vééré, lelkére, hitére hivatkozással esküdzik, rágalmaz, szidalmaz, megkorbácsolva fog távozni az iskolából.“ Megesett nem egyszer. „A kicsapott diákot az iskola harangszóval gyászolta és temette.“

„Teljességgel megvetjük — mondja tovább az iskolai törvény — akik békétlenkednek, zavarognak és tusakodnak, akik a közönség nyugalmit zavaró cselekedetekkel háborgatják, az iskolából a városba kirohanásokat rendeznek, ólomgolyókkal és egyéb ilyesfélével lövöldöznek, fegyverrel hetvenkednek, vért ontanak, magán és nyilvános épületekre rárontanak, „Fegyverret“ kiáltanak, másokat megsebesítenek, fertelmes és undok gyalázkodással illetnek, tetteleg bántalmaznak, akik továbbá éjjelenként lármát csapnak és éjjel nappal csapszékekben és sörházakban ülnek.“

Ez a nem nagyon hízelgő részletes rendelkezés mutatja, hogy mikről kellett volna „leszoktatni“ a diákokat.

„Rendkívül részletesen megszabják a diákok öltözködését azon tapasztalat okán is, hogy valamely erkölcsi botlással vádolt tanuló sohasem egyenruhásan, hanem a nélkül követi el a terhére kirótt cselekményt. Aki másként öltözködik, annak az iskolából távozni kell.“

Ez is elég kemény regula volt, hát még a templombajrás!

„Kerekes professzor így ír gyermekéveire emlékezvén: Még most is emlékezem micsoda benyomást csinált hajdan én reám, mikor legelőször précesre mentem, hogy ott mihelyt az imádságban az Ámenre értünk, mindjárt a gyermekeket kezdték hóhérolni és ordíttatni, s mikor ennek vége lett még egyet ráénekeltek és kijöttünk. Executio az Istentiszteletnek éppen a közepén volt.“

Most jönnek a szórakozások — tilalmi. Némelyiket teljességgel, némelyiknek a kilengéseit üldözték.

„A dohányzással szemben az iskola állásfoglalása igen világos. Tilalmával a törvények, a tilalom megszegőire kiszabott büntetésekkel pedig a törvényszéki jegyzőkönyvek vannak tele. Mégis dohányzik az egész kollégium. A tilalmazás nem erkölcsi, hanem részint egészségi, részint tűzrendészeti okokból ered. A kifogásolt eseteken kívül azonban „pipázzék, akinek kedve tartja.“

„Feltűnő, hogy a borozás iránt sok elnézéssel van az iskola.“

„A tánc iránt a korszellem engesztelhetetlen.“

„A kártyázást már erkölcsi indokból üldözi az iskola. A kártyákat az ügyeskezdő diák maga festi.“

„A hangszerek — a mulatozások miatt — hovatovább kezdtek“ egyet jelenteni az erkölcstelenséggel, s annak megfelelően is ítélték felőlük a keményszavú prédikátorok és a keménykezdő városbírák egyaránt.“

De mintha nem lett volna „az ördög olyan fekete, mint ahogy festik“: a sok törvény, szabály, tilalom mintha arra lett volna jó, hogy legyen miből — engedni. „A bírák a törvény szerint az erkölcsi halálra kárhoztatandó tanuló ifjat megszáván, azt ők maguk igj-ekeznek a törvény szigorúsága alól kibújtatni, atyai indulatot öltözvén fel a bírói szigorúság helyett.

Akik börtönbe kerülnek, víg dalokat dalolnak, a börtön falait befirkálják és berajzolják ocsmány ságokkai, neveiket és a napot mikor ott mulattak, ugyanazon falra emlékezet okáért felírják, s mikor börtönbőli kibocsáttatás után tanuló társaik között megjelennek, mintha valami hősi tettet követtek volna el, az öveiktől megéljenezhetnek.

Börtönhelyiségül az iskolaépületnek földszinti szárnyán a délnyugati sarokba eső egyik apró szobácska szolgált. Később pedig az 1862-es tűzvész után a homlokszárny második emeletének lépcsőházába beépített cella“.

A kollégiumi ifjúság akkori (XIX. század eleji) életének összefoglaló képét hivatalos testület, a presbitérium tárja fel meztelen valósággal: „Az iskola jelenleg a betyárságnak, s a tanuló ifjúság magaviseletében szinte mindennap mutatkozó barbarizmusnak lakhelye lett.“

Íme az eklézsia szembefordult az erkölcsi lazasággal s a „fiatalság bolondság“ jeliségét nem fogadta el az Ige zsinórmértéke helyett.

Sajnálatos azonban az is, hogy egyházunk és nemzetünk egyes nagyjainak is volt elmarasztaló szavuk, nem is szólva Csokonairól.

„Kazinczy a debrecenizmussal neki egyet jelentő kollégiummal egész életében ellenérzést tanúsított.“ Nem tudjuk, milyen tapasztalatai lehettek.

De „a kollégium a maga képének a visszáját hagyta Kölcsey gondolat- és érzelmvilágában is“.

A kép, melyet mintegy típusként rajzol meg Arany a kollégiumi diákról: „Mozgó halálfej, létrataposó Gép, a betű lelketlen szipolya, a képzelme alacsony, kedélye száraz. Érzése nincsen, vagy rideg és sívár“. Így jellemzi Arany a sok-sok lépcsőn szaladgáló éhes, sovány, leckét magoló, kedvetlen diákat.

„A szigorú törvények a gyakorlatban nem jártak kívánt eredménnyel. Kerekes professzor lesújtó igazságként állapítja meg, hogy a mi iskoláink csak tanítói és nem nevelő

intézetek.“ De az egész országban akkor ez volt az általános típus.

„Az iskolai törvényszék 1873-ben megszűnt s helyét némely vonatkozásban az akadémiai becsületszék foglalta el. A becsületszék rendeltetése az, hogy a tanulók egymás között támadható ellentéteit saját körében elintézzze, s örködjék a tanulói tesztület tisztességé felett.“

Bár sok kívánni való van, de ma másként van. Már ismerjük a bibliás diák típusát, aki öntudatos harcosa az Ūrnak és frontba is szervezkedik minden kísértés, tisztátalanság és bűn ellen.

Életlen és csorbult fegyverek forgatói.

A sok és különféle megrendszabályozások, ha nem voltak is sohasem általánosak, de általános hatást tettek. És az ekkleziák mindenütt tudatában voltak annak, hogy ezek az erkölcsi parancsok és komoly gyakorlatok nem mentek veszendőbe, érvényben vannak s — megjelenhetnek. Mindez azonban a liberális korban, mint falrafestett kísértet, csak *mosolygás tárgya* lett!

A 18. század vége és az egész 19-ik század *nem kedvezett* az egyházfegyelemnek. A francia forradalmat előkészítő és végigkísérő filozófiai irányzatok a német „felvilágosodással“ és az angol független erkölcsöt hirdetőikkel úgy áthatották, impregnálták az európai vezető réteget, hogy a *legjobb esetben Kant* kötelességteljesítő becsületességét fogadták el irányadónak. Legtöbb tanult ember a földön megvalósítandó széppel, kellemessel bőven rakott humanisztikus jólét eszményének hódolt. A golgotai áldozat nem talált hitelre. Theológiánk és parókiánk patriarkális elmaradottságban éldegéltek. Az egyházalkotmányi harcok kissé még felhevítették, a kivívott szabadságjogok belső megelégedettséggel és nyugalommal töltötték el őket. A racionalizmus aztán lassanként elárasztotta theológiánkat, mint a tenger. Kis lámpák voltak az itt-ott található, zárt szobájuktól a szűk tanteremig világoló orthodox biblikus professzorok. A lelkészek zöme hasonlóképen a legkülönbélebb életideáloknak, a század vége felé pedig már egyik-másik a szociáldemokráciának is *hódol*. A kormányra kerülő református világi nagyjaink és előkelőink, hatalmasok az államkasszát is ki tudták nyitni az eklézsia számára, a folyton szaporodó, s mindig igen *jóleső segélyek* biztosították a nyugodt megélhetést minden lelkésznek és gyülekezetnek, hacsak szánt-szándékkal nem volt tékozló. A templomi és liturgikus funkciók, az iskolák gondja, adókietés, s más gazdasági ügyek kitöltötték az egyház emberének minden ambícióját és idejét. Az egyházi bíróságok jogászai eljárásokkal ítéleztek minden el nem simítható ügy-

ben, ami más közületeknél is a vizsgálat tárgya szokott lenni. Az egyház csupán autonómiájával élt. „A kormány tilalmának meglelt az eredménye, amellyel *megakadályozta* az egyházi büntetések kiszabását. Az ellenszegülés jelei itt-ott mutatkoztak, ami az egyházfegyelem fokozatos bomlására vezetett. Az egyház fegyelmező hatalma egyre hanyatlott s a politikai szabadelvű irányzat már 1840 után következő években úgyszólván *teljesen* megsemmisítette azt. Nem lehetett 1848 után sem feléveníteni. Az egyházi belső építő munka állott már csakis az egyház előtt. A régi fegyelmező eljárás helyét az erkölcsi irányú nemesítő iratok terjesztése foglalta el.“¹²⁵ Ez nem sok volt. íme idézett szerzőnkél is mutatkozó „korszerű“ liberális felfogás, amelylyel el tud képzelni „belső építő munkát“ egyházfegyelem nélkül, még nem is „hitvallásos“, hanem csupán „erkölcsi irányú“ iratokkal! De hiába, az egyházfegyelem fogalma maga sem volt tisztázva s annak lényegét a jóakarátú és okos Kovács Ferenc sem tudta, mert azt írja: „A fegyelem erőszakos módja, még ha módjában állana is az egyháznak, elvetendő, mert rendőri dolog ős sok kárral jár.“ De fegyelem nélkül emberi társulat fenn nem állhat és a cél az erkölcsi vallásos tökéletesedés, tehát az egyházfegyelem erkölcsi hatású legyen: az érzés nemesbítése, az akarat jobbítása. Hivatkozik Gelejire, ki különbséget tett világi és egyházi vétek között. Azonban az a lelki mentő és lelki gondozói tevékenység, mely féltő szeretetből int, kérlel, dorgál, szigorúan büntet, segítségül fut és a szabaduláson örvendez. Ez ismeretlen volt. Félelem és kényelem, polgári szabadságjogok respektálása és felelősség áthárítás, a felsőbb számonkérés és ellenőrzés hiánya hagyta a lelkek, az egyháztagok tömegeit egyre jobban szétszóródni, mélyebbre süllyedni, elkallódní, míg jött megint egy import, a belmissziói irányzat, mely az elsőnek végzett evangelizációs magvetés után a termés biztosítására, megóvására, megtette az első komoly kísérletet, — de csak majd másfél száz év feledése és mulasztása után. — Az egyházfegyelem felélesztésére és teljes értelmezésű gyakorlására azonban *mindmáig* nem jutottunk el.

Az egyesületek.

Nem azokat az egyesületeket értjük alattuk, amelyek bár vallásos tevékenységet fejtenek ki, de egy bizonyos keresztyén felekezet, azaz egyház kebelében működnek. Egy Nőegylet, Leánykör, Ev. vagy Ref. Diákszövetség stb. az illető egyház orgánuma, szerve teljesen.

Még nem is azon egyesületeket gondoljuk, amelyek, ha felekezetköziek is, de valamely hitvallásos alapon jönnek össze, mint valamely protestáns egyesület vagy állandó bizottság, amilyen hazánkban is van. Vagy a Presbiteri Világszövetség,

mely közös Kálvini-princípiumokon szervezkedik közös célokra, egymás támogatására. Vagy a Faith and Order és más mozgalmak, a stockholmi világmozgalom (míg Söderbloom érsek élt) stb. Mert mindezek kimondottan az egyházak egyenes képviselőletében működő alakulatok.

Nem vesszük ide természetesen azokat az egyesületeket és mozgalmakat sem, amelyek „vallásosak“ ugyan nevükben és elveikben, tevékenységükben, de többnyire egyházellenesek. Ezeket a szektáknál tágyaljuk.

Hanem azon egyesületeket, illetve mozgalmakat érdeme-sítjük arra, hogy a „Fegyvernemek“ cím alatt Isten országa egy-egy küzdő csapatának minősítsük, amelyek a történelmi keresztyén egyházakkal nemcsak „jó viszony“-ban vannak, de ezek erkölcsi és néha anyagi támogatását is élvezik, mint „segédcsapatok“. Ezek az egyesületek olyan területeken is hódítanak Isten országának, mint „szabad csapatok“, ahol az egyházak különböző okokból nem tudnak dolgozni.

Ezek a jóakaratólag „felekezeti“ egyesületek és mozgalmak egyik fő jellemvonása az általános biblikus keresztyén-ség és a teljes önállóság úgy elveik, szervezetük, mint anyagi forrásaik és munkájuk tekintetében.

Több ilyen egyesületi mozgalom közül mi itt csak a három legfontosabbat említiük: a Keresztyén Ifjúsági Egyesü-letet (rövidített néven YMCA illetve K. I. E.), aztán a Keresztyén Szövetségeket (rövidítve CE.) s végül az Üdv Hadsereget (S. A.). Mindhárom angolszász szellemi területen jött létre, de működésük az egész föld kerekére kiterjed.

A három közül a Ker. Ifj. Egyesületet és Ker. Szövetségeket nyugodtan egybefoglalhatjuk itt, mert ezek igen hasonlók egymáshoz. Eredetükre, történetük és működésükre nézve csak utalnom lehet itt arra a szép építő és ismertető irodalomra, melyet bőven és könnyen megszerezhet bárki. Az Üdv Had-seregéről érdekes specialitásai miatt külön szólnunk.

Az előbb említett két önálló keresztyén egyesületi mozgalom külön-külön és együtt is két nagy szolgálatot tett az Úr ügyének. Megszámlálhatatlan lelket megnyert a komoly bibliai keresztyénségnek egyénenként, másfelől megbecsülhetetlen éb-resztő és támogató segítséget nyújtott a történelmi egyhá-zaknak.

Nagy hiányuk volt azonban, hogy mint „szabad csapa-tok“, nagy hátrányban voltak a „reguláris“ egyházi seregek-kel szemben, mert nem igen volt „nehéz ütegük“. Az erős rend-tartás, tradíció, anyagi erő. hit vallásos acélszerkezet hiányában sokszor nem tudták megvédeni, megőrizni, félre vetni a lelkeket, gyümölestermésük aránylag kevés volt s abban is elég sok „férges“ akadt. A „meddőség“ is jellemző vonásuk, valamint a határozott életstílus hiánya, s újabb generációk egyre gyen-gébbek.

Az Üdv Hadserege.

Eredeti és érdekes elgondolás hadi szervezetet csinálni a lelki harc folytatására. Mi is vállaljuk a félreértést, támadást és gyűlöletet e könyvnek ilyen harci beállítottságáért. Tudjuk *honnan és kitől* ered. Vállaljuk, mint vállalja a „harcias“ beállítottságú Üdv Hadserege.

Az Üdv Hadseregének több mint 80 nemzetre kiterjedő hatalmas, imponáló szervezete és áldásos munkája egy alapvető ténynek, illetve törvénynek felismerésén alapszik, amit sok történelmi egyház *nem látott meg* és vett eléggé észre: az emberi lelkeket fertőző, bűnre vivő és romboló, így mindent pusztító szellemi erőkkal szemben tervszerű harc *s ennek megfelelő* erős szervezet, organizáció szükséges. E célra nagyon megfelelőnek találták a katonai munkát, mely szervezet különben az államban szintén az igazság, élet, vagyon és becsület védelmére van. Megyercsy Béla nagy magyar missziói emberünk valamikor szerző előtt nyíltan kimondotta, hogy az Üdv Hadseregében *több lelki életet* és tevékenységet talált, mint bármelyik angolországi keresztyén egyházban.

Ne felejtjük el azt sem, hogy a római egyház zárt papi rendjével, elől az élharcos jezsuitákkal nagyban és egészében katpjiaLszervezetű, s ahhoz igen hasonló. Az eszes zsidó, Freud is kénytelen ezt „meglátni és elismerni.

Mikor Baselben diákok voltunk, négyen magyar ifjak, az egyetemen Handman professzor, a gyakorlati teologia tanára, fölhívta a figyelmünket az Üdv Hadseregére, melynek ott szép munkája volt. Sokszor elmentünk az evangelizációs gyűléseikre, s lelkesedtünk úgy a *térítő*, mint a *szociális mentő* munkájukért. Egy alkalommal épen az utcai missziójukat figyeltem meg. Egy „katonanő“, az előírt egyenruhában egy utcai pódiumon állva mondotta el evangelizációs beszédét. A többi társai az Süek ős zenekarral és a nagy utcai gyülekezés volt körülötte. Megkérdeztem a mellettem álló férfit, hogyan van e nőnek erre bátorsága. Jézus ad neki erőt — volt. a válasz. Kiderült, hogy ez a férfi is már egyik megtértjük volt és pedig — zsidó, aki aztán elbeszélte nekem élete történetét. — Edinburghban egy református templomban a szószékről mondotta el a prédikációt egy üdvhadseregbeli őrnagy. Hallottam azt is, mikor kijelentette, hogy ő most elutazott lelkész barátját helyettesíti. Kifogástalan, hivallásos építő és lelkes beszéd volt. Sajátságos, hogy nálunk nehezen ver gyökeret ez a vallásos mozgalom. Úgy látszik, hogy a magyar „lelki éghajlat“ nem nagyon kedvez neki.

Aki érdeklődik ezen — mondhatom nagyszerű keresztyen lelki és szociális mozgalom iránt, az idevonatkozó irodalmat könnyen megkaphatja az Üdv Hadsereg lapja útján, vagy

a nagyobb városokban levő nyilvános összejövetelei helyein „hadiszállásain“ is.

Ami most minket illet, az, hogy ezen egyesület elvei általános bibliai protestáns elvek, szervezete pedig határozottan katonás, mert e módszer a bűn és nyomorral szemben alkalmas és célszerű volt. A lélek megmentésére az evangélium által törekednek, a testi nyomorral szemben pedig alapos anyagi segítséggel. A „hadsereg“ minden katonája és katonanője tartozik végezni mind a kétféle munkát.

VI. RÉSZ.

Korszerű felszerelés.

Az Ige fegyvere. A Logos.

Az örök isteni bölcseséget, igét ősidőktől fogva hívták Lógósnak, amely szó a különféle tudományok elnevezésébe is belejött. Különös alkalmazása van e szónak a keresztyénségben, mellyel Jézus Krisztust is szoktuk nevezni, mivel a földön a tökéletes isteni kijelentés Ő általa történt. Isten Igéje kétélű kard, áthat a szíveknek és velőknek megoszlásáig. Neveztetik a Bibliában többféleképen, valamint a fegyverzet is, melyet Pál apostol leír az efézusi levélben többféle, de mind olyan, amelynek *hű és bátor* forгатása győzelemmel jár.

Mivel mi azt hisszük és valljuk, hogy minden igaz, jó és hasznos tudomány az igaz isteni tudományokban *bennfoglaltatik*, involválva van, s e tudományok egymással összhangban kell hogy szolgálják az ember földi és örök üdvét, azért ebben a részben még különösebben az egyes szaktudományok segítségét kértük, könyvünk egyetemesebb és magasabb céljának szolgálatára ezúttal, mint segédtudományoktól.

Ezen tudományokat megbecsüljük azzal is, hogy nem igényeljük az azokban való részletes és teljes szakszerűséget. Azért e részben foglalt lélektani, természet- és társadalomtudományi szakaszokat bizonyításainkban csak olyan kezdetnek és mutatóba szánjuk, melyek minden *hívó szaktudós* által kötetekre bővíthetők. Ügy gondoljuk, nekünk theologiai célunkhoz most ennyi is elég.

A Biblia könyve.

Egy kiváló lélektani író a bibliával szemben megkockáztatja a következő állítást: „Az írásnak csalhatatlansága és a „Pápa csalhatatlansága lélektani szempontból ugyanazon mechanizmusnak csak a két példája.“⁴¹ Pedig a kettő éppen nem egy. Kérdezhetnénk ugyan, hogy mit ért ehhez a pszichológia, mely a lelki történéseknek — ezt jól mondja — csak szerkezetével, a

mechanizmusával foglalkozik. Hiszen a közönséges és a filozófiai logika is rávezet, hogy a *mindenkori* pápa és a nagyon sok szent író által írt Biblia éppenséggel nem hasonlók. Mert a Szentlélek diktátumaként fogván fel a Szentírást, kézenfekvő, hogy nem minden pápa kapta, nem is kaphatja a Szentlelket. Még jó, ha minél több kapja, de kétségtelenül nem mind. Ez ugyan azt jelentené, hogy minden ember kaphatja. Ez esetben mindenki csalhatatlan *szentíró lehetne*. Kiválasztás szerint történt ez. Akinek Isten Lelke diktált, azt leírta, és az Úr ez írást megőrizte. Mert sok *elveszhetett*, mint a laodiceabeli levél, (Kol. 4:26.) és mások. Majd ezt az isteni diktátumot a hitelre méltóság megállapítására fordított századok alatt összegyűjtötték, praktikusán, könnyen kezelhetően egy könyvben kiadták. A történelem mint a fizikai és lelki tények leírása a Biblia egyedül álló jelentőségét igazolta. *Nem „papiros pápa”* hát a Biblia, mint néha minket a Bibliához ragaszkodásunk miatt gúnyolnak, hanem acélsín, melyen a Lélek szentséges ereje visz előre minket az igazság útján. Vagy hogy másik mechanikus hasonlattal éljünk ismét: orgona-asztal, manuál a Biblia sok-sok billentyűjével, melyen a Szentléleknek kell kihozni az, igazi daltamot emberek, helyzetek, korok szerint.

Az egyházfegyelemben is *más vezető szólamot és akkordot* kapunk ma a Bibliából a Szentlélek által, mint a középkorban, melynek zordon kürtölése és pallos acél zengése végérvényesen elriasztaná a mai modern embert az egyháztól.

Milyen makacsul tartja magát ma is — még intelligens emberek között is az az obscurus és rövidlátó felfogás, hogy minek engedelmességek én olyan nagyon a Bibliának, mikor azt is „emberek írták“. Az kevés érv nekik, hogy *diktálás után* is lehet írni és hogy a miniszter írását, amit ugyancsak respektálnak, voltaképpen nem a miniszter írta, hanem az írógépen írták. Az a baj, hogy ezek az emberek egyáltalán nem hiszik, hogy Isten van, vagy ha azt hiszik is, de azt nem, hogy diktál. Pedig régen is a szentírókat a Szentlélek kezének, Írnokának, jegyzőjének nevezték.² Pontos meghatározás. Az Ige élő és erős és hathatós, mint szent intelligencia és akarat, ami nem tér vissza üresen, ha valahová irányul. Nincs is a világon nagyobb erő, feszítő, hajtó és robbantó erő, mint *a gondolat*. Ehhez képest minden természeti nyers erő csak játékszer. A *mindenség erővonalait* az Ige hálózta át. A régiek is méltán tulajdonítottak az Igének természetfölötti erőt, csírázóképeséget.³ Növekedő erőt. Amennyire hódolattal és imádatlal és engedelmisséggel viseltetünk az Ige, az örök Logos iránt, annyira képtelenek hitnek és balga eljárásnak látjuk a Biblia betű szerinti szövegezését *mindenféle fordítással együtt* elfogadni. Hiszen ezek egymástól is eltérnek, ha ugyan ellent nem mondanak. S erről is nagyon nehezen lehet felvilágosítani az embereket,

akik pedig már „hívökké“ lettek. Mikor még „a népnek nem volt bibliája, az ígét csak istentisztelet alkalmával hallotta, úgy megjegyezte és oly hűségesen megőrizte, hogy képes volt lázadásában kitörni, mikor az egyik püspök nem a megszokott fordításban idézte az ószövetséget.“⁴

Mi az *eredeti szövegeket* fogadjuk el irányadónak a komoly constructív, hívő bibliai kritikai szöveggel és *jó nemzeti nyelvű* fordítással. Ez *elég* is. Még egyet. Ha nem használjuk az igehirdetésnél az *egész* Bibliát, arról nem prédikálunk, az nemcsak kár, mint a kiaknázatlan természeti kincseknél, de fontos parancsok eltitkolása a harcban, s a fölszerelés egy részének elrejtése.

Így lássuk hát, mi is az egyház harca az ige fegyverével?

Hadiparancsok a Bibliában.

Bizony a bűnös és romlott ember mentésénél először *defenzív, védekező* jellegű a harc. A mentő munkának legegyszerűbb és megszokott módja a testvéri *intelem*. Insétek egymást, mivel látjátok, hogy ama nap közelget. (Zsid. 10:25.) A testvéri intelem figyelmeztet hibáinkra, vétkeinkre, a bűn megbánására és tanácsol az Isten utain való járásra: „Atyámfiak, ha valaki ti köztetek eltévelyedik az igazságtól és megtéríti őt valaki, tudja meg, hogy aki bűnöst térít meg az ő tévelygő útjáról, lelket *ment* meg a haláltól és *sok bűnt elfedez*.“ (Jak. 5:19—20.) Ne gondoljuk, hogy *tetszésünkre* van az bízva, hogy megintjük és jóra vezetjük-e a mi atyánkfiát? Vagy hogy akarjuk-e „strapálni“ magunkat érte. Korántsem így van. „Embernek fia őrállóul adlak téged Izrael házának, hogy ha szót hallasz számból, megintsed őket az én nevemben: Hitetlen, halálnak halálával halsz meg! És te nem szólandasz, hogy visszatértsd a hitetlent az ő útjáról: az a hitetlen az ő vétké miatt hal meg, de vérét a *te kezedből* kívánom meg. De ha te meginttetted a hitetlent az ő útja felől, hogy térjen le róla, de nem tért meg útjáról, az ő vétké miatt meghal, de te *megmentetted a te lelkedet*. (Ez. 33:7—9.) Sokszor egyenesen azt kérjük, mint Dávid, hogy az erős lelket újítsa meg az Úr bennünk, hogy tanítsuk a bűnösöket az ő utaira, hogy a vétkezők megtérjenek hozzá. (Zsolt. 51:12—15.) A Szentlélek még különösebben is adhatja egyeseknek a lelkek megítélésének és a lelkek gyógyításának (ez nem azonos teljesen a test gyógyításával!) adományát. (I. Kor. 12:9—10.)

Az intellemnél azonban kellő fokozatosságot kell megtartani. Egyenesen Jézus szájából jöttek a szavak: Ha pedig a te atyádfia hallgat reád, megnyerted a te atyádfiát. (Mát. 18:15.) Nagyon sokszor ez az eset. És pedig a jobbik eset. Vannak azonban bűnök, amelyek természetüknél fogva bizalmasabb keze-

lést, illetve eljárást kívánnak. Pl. a testiség bűnei, a családi élet bajai stb. De egyebek is lehetnek. Ezeket a bajokat lehetőleg négy szemközt, vagy nagyon meghitt bizodalmas, szűk körben intézzük el. De ha nem sikerül, úgy kénytelenek vagyunk a baj orvoslására erőteljesebb és nagyobb operációs eljárás-hoz folyamodni a lélekmentés érdekében. Ha pedig nem hallgat rád, végy magad mellé *még egyet, vagy kettőt*, hogy két-három tanú vallomásával erősíttessék meg minden szó. (Máté 18:16.) Nehezebb bajok, elharapózott, *idült bűnöknel* még több testvérlélek erőteljes beavatkozása kell, s a közreműködéstől vonogatni nem szabad magunkat, mikor ilyen szolgálatba hívnak bennünket. — *Utolsó kísérlet* az., ha valakit a gyülekezet elé kell vinni bűnei miatt. Nagyon megátalkodott bűnös már az, aki még a gyülekezetre sem hallgat, mely nem más, mint az Úr lelki teste és ez a test egyik tagját menteni kívánja, mert fáj. (I. Kor. 12:26.) Ha nincs megtérés, *jöhet-e más*, mint a bűnös kirekesztése?

A gyülekezethez tartozás egyik feltétele az intelem kölcsönös közössége. (Zsid. 10: 25.) „El nem hagyván a mi gyülekezetünket, hanem intvén egymást.“ A kulcsok hatalma van kétségtelenül nemcsak a vétkező atyafi megintésének 3 fokozatát elénk táró versekben, Máté 18:15—17-ben, amely fokozatos javító eljárásról az előbb beszéltünk, de ide tartozik az Úrnak azon parancsa is, amit Máté 16:19-ben ad, amikor ezt mondja Péternek: Néked adom a mennyek országának kulcsait és amit megkösz a földön, a mennyekben is kötve lészen és amit megoldasz, a mennyekben is oldva lészen. — Ezen Péternek adott felhatalmazást *tökéletesen azonosnak* tartjuk a többi tanítványoknak adott felhatalmazással, amelyet a Máté 18:18-ban ugyancsak az Úr mond a tanítványoknak — tehát nemcsak Péternek. — Bizony mondom néktek, amit megkötök a földön, a mennyben is kötve lészen és amit megoldotok a földön, a mennyben is oldva lészen.

Nem kétséges, hogy mind a két hely azonos gondolatot akar kifejezni. És a két helyből világosabban, plasztikusabban látjuk (mindkét szemmel jobban látjuk a tárgyakat) az előterjesztett gondolatot. Azonban itt *csakán dolgokról, tárgyokról, cselekedetéről, nem pedig személyekről van szó*. Mindkét helyen „amit“ van és sehol sem olvasunk „*aki*“-L

Achelis, a híres írásmagyarázó kereken is tagadja, hogy itt az embereknek adható vagy az emberektől megtagadható bűnbocsánatról lenne szó. Ezt mondja Achelis: „A kulcsok hatalma Máté 16:19-ben, tehát egy helyen; az oldás és kötésnek a kulcsokéval azonos hatalma pedig két helyen, azaz Máté 16:19. és Máté 18:18-ban van. E. Steitz helyes magyarázása szerint a görög dejn és lüejn: vagyis kötni és oldani nem mást, mint leltiltást, illetve megengedést jelent, azaz annak eldöntését, ami

a törvény és a szokások alapján, mint tiltott, vagy megengedett dolog szerepel, ami az iskolás erkölcstanban és bíraskodásban *jogérvényes*: tehát közönséges törvényadói és bírói hatalom kifejezése ez és semmi más. E szerint a bűnök megbocsátásához és megtartásához (absolutio és retentio) semmi köze (niclits zu tun). Ilyenről csak János 20:22—23-ban van szó, amelyet jogtalanul összezavartak a fonti mátéi helyekkel. A kulcsok hatalma, vagyis az oldás és kötés hatalma a bűnök bocsánatának és megtartásának értelmében először Tertulliánál jön elő.“⁵

Elég baj, hogy Tertullian nem látott világosan e fontos dolgokban. Mi hajlandók vagyunk ezen magyarázatra még pedig először is azért, mert *a szövegnek megfelel*. Másodszor azért, mert a *történelem tanúbizonyága* szerint alig van Urunknak kijelentése, amivel annyiszor és olyan súlyosan visszaéltek volna és élnének ma is, mint ezzel. Mert földi ember számára szinte Istennek járó *hatalmat igényelnek* vele. Harmadszor azért, mert az oldás és kötés csak *tárgyi* természetű lehetett már azt a sok szabályt, szertartást, életrendet is tekintve, amit a zsidók és sokáig az Úr tanítványai is megtartottak. De hiszen végérvényesen is megtarthatták és gyakorolhatták az ilyen tárgyi parancsokat, pl.: a paráznság megrontja a testet, lelket; vagy hiába viszed áldozatodat, ha nem békéltél meg atyádfiával; vagy: az Úrnak napját megszenteld s akkor ne dolgozz. Útmutatás és bátorítás volt tehát ez a földi dolgokra és szokásokra. De személyi bűnbocsánatról, amit egyes embereknél lehet és kell kimondani, *csupán* János evangéliumában van szó.

Nagyon fontos itt minden szónak a magyarázata, melyet Achellissel adunk: Ján. 20:30-ban az afeóntaj megbocsáttattak, mint a kekraténtaj perfectumot, azaz múlt időt jelentenek, tehát azok a bűnök már *megbocsáttattak*, illetve azok a bűnök már *megtartattak*. Minden formájában el kell azt a gondolatot vetnünk, mintha az apostoloknak bűnbocsánat körüli eljárása számára Isten utólagos igazolása (ratifikation), helybenhagyása ígértetett volna. Semmi nyoma sincs az Újtestamentiimban annak, mely Istennek ilyen önkorlátozását ígérné a tévelygő emberek eljárásában. Az egyszerű szóhasználat által sem úgy áll a dolog, hogy az emberi bűnbocsánat előbb megtörténik, azután az isteni bűnbocsánat megerősíti, hanem megfordítva, azt jelenti e kifejezés, hogy a ti emberi eljárásokat csupán konstatálása és kijelentése az isteni bűnbocsánat, vagy bűnmegtartás véghezmenetelének (Vollzuges). Azonban az ilyen megállapításra is csak a *Szentlélek vétele által* vagytok képesek. Egyedül Ő képesít arra, hogy megérthessétek a bűnöknek minéműségét, a megbocsátásra és megtartásra vonatkozó isteni gondolat mértékét s azután láthatjátok, vájjon megbocsáttattak-e vagy megtartattak-e! Ez tehát *a biztos megkülönböztetés*, a megbocsátható és meg nem bocsátható bűnök

között. I. Ján. 5:16. szerint: Ha valaki látja, hogy az ő atyjafia vétkezik, de nem halálos bűnt, könyörögni és az Isten életet ad annak. Van halálos bűn, nem az ilyenről mondom, hogy könyörögni. Azért már hiába.

Nemhogy a bűnöket embernek meg lehetne bocsátani, de egyes esetekben még *könyörögni sem lehet* a bocsánatért. Megcáfolhatatlan az, hogy ami az apostoloknak Ján. 20:23. versében ígértetik, az a legszorosabb összefüggésben van azzal, ami a 22. versben áll: Vegyetek Szentleket Erre állott Tertullian a katolikusok és püspökeik elleni harcban, s igaza is volt abban, hogy ő nem ismerte el hatalmukat, hogy bűnöket bocsáthassanak, mert ők az apostoli szolgálatot, mint püspökök igen, de a Szentleket nem örökség szerint vették, mert azt nem lehet örökölni és átruházni. A montanisták tana szerint nekik lett volna hatalmuk bűnbocsánatra, mert ők a Szentleket bírták volna, ami nyelvbeszédben, prófétai víziókban stb. megnyilvánulna. De a katolikusok épen a montanistákat az *egyházból kizárták*.⁶ Ebből látszik, hogy a bűnbocsánat joga későbbi papi találmány. Kijelentés, azaz deklaráció a bűnbocsánat, vagy elmarasztalás *félőt*, — már akinek ezt is megjelenti a Szentlélek, — ennyi az egész, ami földi emberre van bízva.

Kizárt dolog, hogy az a charisma, többféle kegyelmi ajándék, amely I. Kor. 1.2:10. ígértetik: „Némelyiknek lelkeknek megítélése adatik a Lélek által“, csak az apostolokra korlátozott volt, vagy az egyházi hivatalhoz lenne kötve. Luther szerint is a kulcsok hatalma nem tényleges ítéletre való jog, hanem csak ítélet hirdetési jog, mert csak az Isten tudja megítélni, milyen nagy és sok a bűn.⁷ Ez a reformatori álláspont. Fájdalom és siralom, gyilkolás és borzalom, titkos szégyen, hosszú bánat, nyilvános gyalázat, testi-lelki kár, eretneküldözés és inkvizíció, háború és pusztulás járt a történelemben az Úr szavainak *elferdítése, félremagyarázása, elrontása* miatt. Pedig Pál meg is mondta, hogy hatalmat kaptunk és kissé dicsekedik is vele, hogy azt *nem megrontásotokra*, hanem megépítésekre adta az Úr. (II. Kor. 10: 8, 13:10.) Embernek sohasem adatott hatalom rontásra és kárhoztatásra, csak építésre. Még ha ez utóbbinál fenyi! vagy kirekeszt is, mindig azzal a föltételezéssel teszi, hogy megjavulhat, idvezülhet. Egészen más az Isten joga. Ő ronthat, ölhet, kárhözatra vethet, de ezt nem is bízva másra, sem felelőségre nem vonható. Mikor földi ember Isten helyébe emeli magát, mikor *szavát Isten szavaként* mondja ki, nagy bűnt követ el, akár Heródesnek, akár pápának hívják. Akik az Úr egyszerű szavaiból magas szózatokkal, körmönfont ravaszsággal egy hatalmi rendszert alapoztak meg és azt emberi uralkodásra és nem szolgálatra használták fel, nagy történelmi bűnt követtek el.

Igen, a csálhatatlan kinyilatkoztatás csakugyan meg van. Minden hívő, ki Krisztusban új életet nyert, kapja a Szent-

lelket, s így *a reá tartozó* dolgokról bizonyos kijelentéseket tesz, amikor kellő viszonyban van a Szentlélekkel. Nektek kenetek van a Szentlélektől és mindent tudtok. (1. Ján. 2:10.) Az a kenet, amelyet kaptatok tőle, bennetek marad és így nincs szükségetek arra, hogy valaki tanítson titeket. (1. Ján. 2:27.)

Valljuk tehát a *csathatatlanságot*, de abban a józan értelemben, hogy *minden hívő*, de csak a tiszte és kötelessége szerint való dolgokban, továbbá kellő lelki böjt és várakozás után ítéletet mondhat teljes biztossággal.

Használjuk a szent szót is, de nem a pápa által ilyenekké minősített emberekre, hanem *minden hívőre*. Nem a pápa, hanem Pál értelmetzi jól, mikor az apostolica successiot El. 2:19—20-ban említi: „Azért ím már nem vagytok jövevények és zsellérek, hanem *polgártársai a szenteknek* és cselédei az Istennek, kik fölépítettetek az apostoloknak és prófétáknak alapkövén, lévén a szegletkő maga Jézus Krisztus.“ Tehát a szentek és a dolgok megítélésének a fogalmát sokkal *szélesebbre* terjesztjük ki és egyben *leegyszerűsítjük*. Maga az ítélettel, az oldás és kötés, a kulcsok hatalma — ismételjük — voltaképen kijelentés-tétel (declaratio, manifestatio, publikatio) kihirdetése annak, amit azon tényekről, bűnökről, személyekről az *Isten végzett*.

Ezt pedig a hívő, akár hivatalos személy, akár *közönséges egyháztag*, a legfinomabb, legbiztosabb, legerősebb megérzéssel és értesüléssel veszi a Lélek kenete, titkos, boldog kapcsolata útján. Ezért van az is, hogy ámbátor „sokan járnak a széles úton“ és sokan mennek a kárhozatra, az örök gyötremre, mégis kiátkozás az új testamentumban sehol nincsenkimondva. Mert ilyet *nem szokott kijelenteni a Szentlélek*. Csupán Ananiás és Safira egyetlen esetét olvashatjuk, akik a Szentléleknek Péter szája által közölt ítélete után nyomban meghaltak. De Péter nem mondta, hogy halj meg! Hanem tudomásul vette az isteni ítélet tényét és kihirdette azt is, hogy miért történt. Bizonyára kárhozatra is jutottak a javulás visszahozhatatlan reménye nélkül. Vagy ha Simon mágus esetét vesszük is, aki mikor látta, hogy az apostolok kézzátétele által adatik a Szentlélek, megkínálá őket pénzzel, (Csel. 18:18.), Péter ugyan rámondja: A te pénzed veled együtt vesszen el. (Csel. 8: 20.), de azt is mondja rögtön: „Térj meg ezen gonoszságból.“ (Csel. 8:22.) S maga a mágus is azt mondja: „Könyörögjete ti én érettem az Úrnak.“ (Csel. 18:24.) Míg valakit megtérésre hívnak, és maga is könyörög, addig még nincs elveszve. — Himenéust és Alexandert átadta ugyan Pál a Sátánnak (1. Tim. 1:20.), de ez nem jelenti ugyan még a kárhozatot, kivált ha meggondoljuk, hogy a Sátánnak *javító céllá!* adta át Pál ez embereket, azért nevezetesen, hogy megtanulják, „*hogy ne káromkodjanak*“. Csupán egy helyen olvassuk „*valakiről*“, hogy „*átok legyen*“, azaz átkozott legyen. Nem is egy, hanem több személyről.

Még pedig látható és láthatatlan személyekről. Gal. 1: 8-ban írja ugyanis Pál: „Ha szinte mi, vagy mennyből való angyal hirdetne is valamit azon kívül, amit néktek hirdettünk, legyen „átok“. Az a „valaki“ bizonytalan: ember is, angyal is lehet, sőt Pál is lehet, vagy valamelyik társa: Mi, amint írja. Tehát egészen theoretikus *elvi kijelentés*. Olyanféle kijelentés ez is, mint amikor „átok“ kívánna lenni, elszakadva Krisztustól, az ő zsidó fajtestvéreiért, ha ezek cserébe megtérnének, de ez csak olyan „föltéve, de *meg nem engedve*“ megnyilatkozás. Minden azt bizonyítja, hogy magát a kiátkozást, főként a kárhozatra taszítást nem bízta az Úr emberekre, de annak a *kijelentését is a legritkábban*. Így gondolta ezt Kálvin is.

Mindez pedig azért van, hogy bennünket a mi lélekmentő, térítő munkánkban ne akadályozzon. A missziói munkának ugyanis egy nagy erős sarkköve, hatalmas pillére azon *erős reménység* és bizalom, amivel minden ember iránt vagyunk az evangélizálás és lelkigondozás terén, mindig arra számítva & legnagyobb bűnösnel is: „hátha“. De azért is, hogy el ne biza-kodjék egy test sem, tehát az ígéhirdető sem, mert sok első lesznek utolsók és sok utolsóból első, mint Magdaléna, vagy a kereszten függő lator.

A kárhozat deklarációja kihirdetésének rendkívüli, ritka eseteinél valamivel több azon esetek száma, amikor ha más nem is, de az illető maga tudja a bizonyos elkárhozást. A Szentlélek belső bizonyoságtétele igen ritka esetekben az elítélésre is vonatkozik és a bűnös tudja, hogy nincs bocsánat és tényleg nem is lett soha. Ezt a *történelem feljegyzéseiből* egy pár magyarázó példában, egy néhány haldoklóról tudjuk is.

A kárhozottak azonban majdnem mind részesülnek abban a kegyelemben, hogy bekötött szemmel végeztetnek ki. Vagyis nem tudják, hogy elkárhoznak, sőt nem is hisznek egyáltalában a kárhozatban. sem a túlvilági életben. Nagy tudatlanságban azt hiszik: hogy mindenki meghal és majd csak lesz „valami“, vagy jön a teljes megsemmisülés.

Ettől eltekintve azonban még így is nagy az a hatalom, ha emberi is. Mennyivel kevésbé szégyenült meg Pál az evangéliummal, amely Istennek hatalmát jelenti.⁸ Nem saját hatalom az. Az, hogy még angyalokat is ítélünk, (I. Kor. 6:3.) *másvilági állapotunkra* vonatkozik. A gyülekezetből való kirekesztés még nagyobb mértékben kimerítette a kulcsok hatalmának a gyakorlását. Pál egyenesen felhívja a korinthusi gyülekezetet, hogy a parázna atyafival ne társalkodjatok, kitisztítva a régi kovászt. (I. Kor. 5:7., 11.) De azután, ha megbánta bűneit, „bocsássatok meg neki és vigasztaljátok, hogy valamilyen módon a feletőbb való bánat meg ne eméssze az ilyeneket“. (II. Kor. 2: 7.) íme hatásos volt és elég volt az időleges kirekesztés is. Az eredmény bizonyítja.

A kirekesztés rendes, szokásos büntetés volt és pedig mindig a javítás és visszafogadás célzatával. Maga a nevezetes hely: „ha nem hallgat a gyülekezetre, legyen olyan előtted, mint a pogány és vámszedő“, szintén *kizárást jelent*. A II. Thess. 3:6. egyenesen az Úr Jézus szavaival és nevében rendeli, hogy vonjátok el magatokat minden atyafitól, aki rendetlenül él. Hasonló képen az eretnek embert egy vagy két intés után kerüld, mondja Pál a lelkipásztor Titusnak. (3:10.) Mindez a gyülekezetből való kizárást jelenti. Túlszigorúnak látszik Péter kemény szava, (II. Pét. 2:12.) mikor a parázna, káromló, dobzódó embereket oktan természetű állatokhoz hasonlítja; megfogatásra és elpusztításra valónak tartja. Nyilván el is fognak pusztulni. De ez *nem azt jelenti*, hogy a hívők pusztítsák el őket. „Az Úré a bosszúállás.“

A kirekesztés gyakorlásával bizony, mint minden emberi közösségben, itt is visszaéltek és az egyháztörténelem tanúsága szerint ezen és hasonló helyekre hivatkozással a hatalom birtokosai által „gonosznak“ tartott embereket, férfiakat, nőket, üldözték, kínozták, sőt ki is végezték. Már az őskeresztyénségben ott volt Diofrotész, aki *elsőséget kívánt* a gyülekezetben, nem fogadja be az atyafiakat és akik ezt akarnák, azokat is akadályozza és az egyházból kiveti. (III. Ján. 10.) íme visszaélés a kizárással, a kulcsok hatalmával már az apostoli korban. A keresztyének gyülekezetében a feddés vagy büntetés is csak engedelmség alapján történhetik. Különösen hangzik, de így van. *Önkéntesen vállalja* magára a büntetést és veti magát alá a fegyelemnek, aki tagja a gyülekezetnek. Pontosan ezt mondja Pál a II. Kor. 10: 6-ban. Az úrvacsorától való egyenes és személyes eltiltásra nincsen példánk, de ott van az I. Kor. 11: 29. az előttünk is számtalanszor elhangzó ágendai ige: „aki méltatlanul eszik és iszik“, az ilyen inkább oda se menjen — míg nem méltó arra a bűnbánata által. Bizonyosan óvták is a híveket a könnyelmű úrvacsorától s *el is tiltották* nyilván az úrvacsorától! ha egyébként is „kitudták“ a közösségből, de nem mindég. „Azért van tiköztetek sok erőtlén és alusznak sokan“. Mindezeket mint ítéletet óvásra mondjuk, hogy világgal el ne kárhozzunk. Tehát mindig javatokra akarjuk az intést, a buzdítást, mondja Pál.

A gyülekezet lelki rendjének fenntartására vonatkozó szabályok és eljárások elsősorban a tíz parancsolattal függenek össze. Ez érvényben is maradt. A többi tételes intézkedések az ótestamentumi idők, a „*nevelés idejére*“ voltak érvényesek, de azután megszűntek. „így az újtestamentum vérével való megszentelés után érvénytelen lett a gyülekezetre nézve az egész áldozási törvény is, *rengeteg rendelkezésével együtt.*“ Mert Krisztus „egyetlenegy áldozatával örökre tökéletesekké tette a megszentelteket.“ (Zsid. 10:14.) „Ahol pedig a bűnök bocsánata vagyon, ott nincs többé a bűnökért való áldozat.“ (Zsid. 10:18.)

Következésképei eltöröltetett az *egész papi* rend is, mindenféle szabályaival és *nevelési rendszerével*. Hasonlóképpen egyszerre érvénytelenek lettek a tisztulási, mosakodási, étkezési *törvények*. A különben régi keresztes felújításával elesett a körülmetélkedés szabálya is. A házassági, örökösödési rendelkezések feleslegessé váltak egy *magasabb* lelki rendben. Egy szóval minden tételes szabály a tíz parancsolaton *kívül* érvénytelenné lett, illetve feloldódott az újtestamentumi rendben. Kegyeletből, szeretetteljes ragaszkodás és megszokásból a zsidó tanítványokat még egy darabig kísérték a régi szabályok, mikor pl. Pál körülmetéli Timótheust, vagy amikor fogadásból fejét megnyírta. (Csel. 18:18.) De lassanként ezek is elmúltak. A pogányokra meg épen csak mutatóban hagynak meg néhány szabályt. „Tartózkodjatok a bálványoknak áldozott dolgoktól, a vértől, fülva holt állattól és a paráznaságtól.“ (Csel. 15:29.) Krisztus lelki törvényei lesznek életbevágó fontosságúak. A túlhaladott, *túl épített* ótestamentumi szabályokon kívül azonban ma is érvényesek az összes *lelki emberre* vonatkozó igazságok az ótestamentumban, amelyek érvénye az újszövetség rendelkezéseivel való egybevetésből könnyen kitűnik és meghatározódik. De — mint említettük, — a tíz parancsolat *tételes formájában* is átjött, azonban teljesebben van betöltve.

A tíz parancsolat.

Az első parancsolat elkötelez bennünket az egy igaz szabáditó, bűneink rabszolgaságából megváltó Isten imadására. Mindenféle más vallást, bölcséleti irányzatot, titkos és nyilvános tévedéseket, melyek más istenségeket ajánlanak, vagy az igaz Istent hamisan mutatják, el kell *vetnünk, kerülnünk és azoktól védekeznünk*.

A második parancsolat minden földi, testi külső formát, vagy ábrázolást méltatlannak tart Istenhez és még az ő tiszteletének *közvetítéséhez is*. Ezeket, mint bűnöket bélyegzi meg. Tehát a templomoknak festményekkel, szobrokkal díszítése is tilos.

A harmadik parancsolat a hamis esküt és az Úr nevének értelmetlen, *szertelen* gyakori és hiábavaló emlegetését tiltja.

A negyedik parancsolat a léleknek mindenek felett való érdekéből a pihenés, az Úr tisztelete, imádása, benső önvizsgálat és megújulás, az Úrnak színétől való felüdülés és jócselekedetek napjává tesz minden hetedik napot, jóllehet minden napon Őt kell keresnünk és szolgálunk. Nem elég tehát e parancsolat szociális értékét megbecsülnünk a dolgozó nép pihenő napjáért, de nem jó e napon mulatozásokkal, sokféle tetet-lelket fárasztó *szórakozásokkal*, „passzióból“ végzett apró *munkákkal sem elrontani* e nap megszentelését, mert az nem a mi szolgaságunkra,

hanem szolgálatunkra van. A „szombat az emberekért, azoknak jólétéért van“, és nem megfordítva.

Az ötödik parancsolat a természetes szüle-tiszteletet áthozta az új testamentumba is. De feltűnően *felemelte* azzal, hogy „Jézus Krisztus szeretetét előbbre helyezi, ő e parancsolat lelki jelentését teljesen érvényre juttatja, mikor az embert az ő lelki testvéreihez, akikkel együtt „cselekszi a mennyei Atya akaratát“ — közelebb hozza, mint esetleg istentelen, gonosz életű apjához, anyjához és vérszerinti testvéreihez. Azért, ha igazán szeretik egymást a családtagok, nagyon igyekezzenek *lelki közösseget* is létrehozni. Különben bizonyosan szétválasztatnak.

A hatodik parancsolaton kívül alig volt még parancsolat, amelyikkel az ótestamentumi gyülekezet csupán csak próbálkozott. Teljesen az újtestamentum! nép valósította meg. Nagyon sokszor nem tudván és nem bírván *másképpen betölteni*, mint a maga vérének kiontásával, megöletésével.

A hetedik parancsolat teljes szüzességet követel férfítól, nőtől egyaránt, majd pedig a házasság szentül élését. Másfelől pedig jogot ad mindenkinek, hogy házasságra akar-e lépni vagy sem. „A paráznaság okán kívül“ nincs ok a válásra. Mát. 5:32.

A nyolcadik parancsolatot korunk jobban megértette, mint bármely más, mikor az egyéni jog és kötelességérzet eynyire kifejlődött. Viszont sok gazdag és hatalmas milliók kenyerét és jogait lopja el. De ezt már *észre is vették* majdnem mindenütt.

A kilencedik parancsolat kétoldalú kötelességet szab. Sokan csak negatíve tartják meg. Nem bántanak szavaikkal, nem rágalmaznak, ellenben *súlyos mulasztásokat* követnek el azzal, hogy tartózkodnak másokról jó bizonyosságot tenni, s mások igazságát megvédeni.

A tizedik parancsolat *hidnak tekinthető* az újtestamentumhoz, mikor a szívnek gyökerére, a lelkek mélységeibe megy, s a kívánságok, az érzület, a mentalitás irányát akarja megváltoztatni a külső cselekedetek helyett.

A hitvallások nélkülözhetetlensége.

Az isteni igazságok csodálatos temérdekségéből természetsszerűleg nem bírunk mindent felfogni. Mi mindent fogunk még megtudni valaha! Mert itt a földön nagyon homályosan, rész-szerint van meg bennünk az ismeret. (T. Kor. 13.) Maga az írott kijelentés is ezt igazolja akkor, mikor többször *ismétel benne és variálja* ugyanazon igazságokat és történeteket, nem is szólva a három első evangélium hasonlóságairól és sok ponton való egyezőségéről. De épen ezen körülmény nagyon meg-

nyugtató. Mert ezzel az Isten azt mondja: Mindent, ami rátok tartozik: értétekre adtam és *minden lényegest* tudtok, ami az-
idvességre való, sőt ismételten értésetekre adtam.

És mégis, hiába a földi ember számára elegendőnek adott kijelentés, azt százféleképen akarják magyarázni és alkalmazni. A magyarázatoknak és alkalmazásnak becsületes, hívó, józan és célszerű irányok, korlátok közé tétel a hitvallás. Ezzel azt kiáltjuk oda mindenkinek: mondjatok bármit, mi (többes számban) *így értelmezzük, hisszük és valljuk az Igét*. Sőt e közös hit és vallás által fogunk össze egy *lelki családdá*. Még ha nem teljesen azonos, sőt bizonyos mértékben eltérő hitvallásra helyezkednek más felekezetek, elismerjük, helybenhagyjuk. Meg van hát a kötőanyaga más lelki családoknak is. A történelem azt bizonyítja, hogy minden építő, constructiv keresztyén felekezet hitvallása lényegében egyezik. Inkább praktikum és célszerű, vagy célszerűbb életformákban vannak meg a különbségek. Az agnosticizmus, felelőtlen tudatlanság, bizonytalanság, határozatlanság elvben és gyakorlatban pusztulást jelentett mindig. Itt van az első és legfőbb példa: Krisztus istensége. [^]i nem tekinthetjük keresztyéneknek csak azokat, akik hisznek a személyes isteni megváltóban. Vannak keresztyének tartott egyházak, pl. az unitarizmus, ahol ez a fő hitvallás hiányzik! „Semmi sem világosabb, minthogy az orthodoxiának fundamentálisan igaza volt Krisztus istensége melletti buzgó kitartásában. Mert ez az egyedüli biztosíték a dualizmus ellen“, mely minden tapasztalatunkat értelmetlenségévé redukálja.“⁹ Ha Krisztus nem Isten, elvesztünk. Vannak aztán számtalanon az „igazhitű“ egyházakban, akiknél a hitvallás nem fontos. Sajnálatos, hogy legnagyobb íróink közül Madách sem tartja életbevágóan fontos igazságnak a hitelveket és világhíres drámájában egyenesen elítéli azokat, akik *egy -i betű* miatt háborúskodnak. Pedig ez az *i* betű lényeges, mert egy „iota sem veszhet el“ az írásból. Bizony Krisztus, ha csak *hasonló* Istenhez és *nem egylényegű vele*, nincs aki megszabadítson bennünket a kárhóztától. Az igazságokat a konfessziók, hitvallások tartják fönt Természetesen a „jó tan“ *magában senkit* sem üdvözít. „A keresztyén gondolkozót nem lehet csupán véleményéről felismerni. Lehet erkölcstelenség az egyetértésben vagy ellenzékben egyformán.“¹⁰ Van becsületes ellenzék. De az igaz tanra, dogmára is nélkülözhetetlen szükség van. Jó tudomány, jó theologia. Jó theologia nélkül elveszne az egész keresztyénség. Viszont a jó theologia az igazság által való gyakorlati életfolytatást követel. S erre nézve a hitvallás nélkülözhetetlen fölszerelés.

„Barátsági és meg nem támadási“ szerződés egyház és állam között.

A hitvallás egyháztársadalmat szervez, amely *rögtön valamilyen viszonyba* kerül a világi vagy köztársadalommal, amit államnak szoktunk nevezni. Itt volt azután évszázadokig, szinte évezredekig a vitára, harcra okot adó probléma, melyik az első és melyik az alárendelt? A mai református egyházfogalom szerint az egyház az államnak külső és anyagi rendjében *alávétett*, lelkileg azonban az egyház az állam *vezetője*. „Mindennemű hatóságot maga Isten rendelt az emberi nemzetség békesége és nyugalma céljából és pedig úgy, hogy az első helyet foglalja el a világon. Ha ez az egyháznak ellenfele, akkor igen sok akadályt és zavart okozhat, ha azonban barátja, sőt tagja az egyháznak, akkor ennek a leghasznosabb és legkiválóbb tagja, mely igen *sokat használhat* és hathatós támogatást nyújthat. Kötelessége az Isten népe szent királyainak és fejedelmeinek példája szerint az igazság hirdetését és józan hitet előmozdítani, hazugságot és a babonát mindenféle hitetlenséggel együtt kiirtani és az Isten egyházát megvédelmezni. Sőt azt tanítjuk, hogy a vallásra való *felügyelet* a kegyes hatóságnak fő-fő tiszte.¹¹ Maga az egyház soha nem használhat karhatalmat. Imádság és könny az egyház fegyvere, mint az ősegyházban is mondották. (Praeces et laerimae sünt arma ecclesiae.) De azért mégis inspirációja, hatása alatt tart *olyan* embereket és tömegeket, amelyek vállalkoznak arra is, hogy vért ontsanak, ha ezt nem bírják elkerülni. Az igazság az, hogy az egyház nem teszi meg azt, amit azonban megtéte. „A hatóság tartsa féken, sőt irtsa ki az igazságtalanokat, csalókat, erőszakoskodókat. Emelje hát föl Isten eme fegyverét minden gonosztevő ellen, akiket Isten megbüntetni és megölni parancsolt. Ha szükséges volna, hogy a nép jólétét haddal mentse meg, indítson hadat az Úr nevében, de csak akkor, ha előbb minden módon békeségre törekedett.“¹² Míg azonban az egyház (vagy egyházak, felekezetek) az állammal fontos védelmi és más anyagi feladatokat intéztet el, addig ő maga mindent igyekszik végezni, amit az állam még *egyelőre* nem képes. A házassági jog ma már nincs az egyházak kezelésében, de valamikor így volt¹³ Még természetes volt régen, hogy „Az egyházban törvényszéket és feddhetetlen bírakat kell rendszeresíteni, akik a házasság felett örökjenek és mindennemű szemérmertlenséget megfékezzenek és minden házassági viszálykodás! elintézzenek.“ Ma nagyrészt az állam végzi. Mivel minden emiteri tevékenységnek lelki alapja van, az egyház, mint különösképen és elsőrendűen lelki intézmény, fogja meg és ragadja meg és hódítsa meg a világot lépésenként. Egy-egy feladatkör végzésére „*betanítja*“ a világi

társadalmat — mondjuk mai szóval — az államot, azután ott-hagyja és egyre megy magasabb célok felé.

Ki gondolna ma arra, hogy a katonaság tartását (bandériumok), az összes iskoláztatást, orvosi szolgálatot, gyógyszerkészítést, szegénygondozást, közjegyzői tisztelet, történetírást, igazságszolgáltatást, művészetek ápolását stb. az egyháztól várják. És mégis, valamikor *így volt*. De ma is úgy van mindenütt, ahol az állam nem bír teljesen megfelelni. Ott megfelel az egyház. Az *mindent tud*. Az egyház; lelki hatalmával jobbitja azt a társadalmat, amelyet a hatóságok nagyon sok ponton (árva-ügy, szegény-ügy, ifjúság gondozása, nevelés, iskoláztatás stb.) saját beismerésük szerint nem bírnak kellőképpen javítani és az egyházra néznek, reá várnak. Nem hogy támadnák egymást, de jó szövetségben legyenek.

Egyház és állam összekeveredése veszélyes és káros.

Sok tekintetben Kálvinnak az egyház és állam közötti genfi rendje nagyon tanulságos, de bizony nem mindenben követendő. Egyiknek sem volt szabad mozgása. Egymáshoz kötözve, függetlenségük még látszólag sem volt meg. „Kálvin szerint az egyházi consistorium a vádlottakat sokszor átadta a világi hatóságoknak, különben még a büntetethetőség határát is egyházi nézőszempontokhoz szabta.“¹⁴ A szigorú egyházi vezetők hatalma, élükön Kálvinnal, egyre nagyobb lett. Lelki szuggesztiójuk az egyházbatartozásra, templombajáráásra, világi tisztviselőkre sokszor elhatározó volt. „Az egyház hatalma megnövekedvén, sok olyan ügy került a kezébe, mely alapján világi volt. Még arra is ügyelt, hogy ki mit olvas. A tanács a kétes egzisztenciák felől a presbitereknél keresett tájékozódást. Így aztán lábrakapott a képmutatás is.“¹⁵

„Világos volt, hogy az egyház és a világi hatóság között melyik volt az erősebb. De mikor az állam és az egyház egy nagy célnak a szolgálatában állott, a szabadság nagy érdekei háttérbe szorultak.“ (Ódatehetjük, egyéni szabadság.)¹⁶ Kálvin ugyan az egyházat szabadabbnak szerette volna és tudta azt is, hogy mi az egyház „babyloni“ fogsága. Az igazi hatóságokat Kálvin az Istentől valóknak tekinti. De tud distinkciót tenni, melyek az Úrtól rendeltettek ugyan, de büntetésre. Ki lett volna jobban tisztában vele, mint Kálvin, hogy a világi hatóságok csak úgy maradnak mentek a zsarnokságtól és szolgálhatják Isten országát, ha törvényei az egyház hitvallásával és vendjével harmóniában vannak. Ezért az egyházi szabályrendeletek vagyis az „ordonnanceok a köztársaság alaptörvényei közé lépnek“.¹⁷

De ezzel túllóttek a célon. Még pedig azért, mert ezáltal

azonos szintre helyezték erkölcsi tekintetben az egyházat és államot, s egymással *össze is kötötték*. Ez inkább a süllyedés, mint emelkedés oka lett. Az egyház inspiráljon, az állam valósítson meg jó lelkiismerettel amennyit tud. Az adminisztrációja is külön legyen.

A magyar református egyházban a svájcihoz sokban hasonló volt a helyzet. A polgári és egyházi hatóság egymást támogatta. Szabályaik szinte kiegészítették egymást. Büntetésük pl. ezek voltak: intés, dorgálás, az úrvacsorától való eltiltás, kizárás, esetleg testi fenyték az előjáróság által.¹⁸ Amit az egyház megkezdett, a világi hatóság egyetértőleg folytatta. De ennek aztán sok „hátulütője“ is lehetett, mert az egyházi belhivatalnokok ügyeiben is ítélkeztek. Ez ellen való óvás már a Iluber-féle kánon, (23) más hasonlóval együtt, mikor azt mondja: A polgári magistratus törvényhatósága alá lelkész ne adja magát. Vagy amint a köveskúti zsinat 29. kánonja rendeli: Ha a letett pásztor nem az egyházi hatóságnál keres kiengesztelődést, hanem *világi hatósághoz fut*, örökre letéttetik. Ha az eklézsia eleinte élvezte a határozatainak erélyes karhatalmi végrehajtását, nonsokára bánkódhatott, hogy saját lelki területére is benyomakodtak a rendőrkezek. „A XVII. században az egyház fegyelmező hatalmának egy részét a hatóságok vették át. Káromkodókat stb. büntették, lakodalmakat takarékoság céljából 4 osztályba sorozták. II. József 1786-ban elrendelte, hogy a lelkészek csak spirituális penitentiát gyakorolhatnak, hogy a hatósággal össze ne ütközzenek.¹⁹ A „kalapos király“ nem nagyon respektált semmit: ő a mai állami totalitási elv egyik előharcosa volt. Előtte a törvény *messze felette állott* a hitvallásnak.

A kulcsok hatalma.

Hitvallásaink félreérthetetlen világossággal és határozottsággal beszélnek a nevezetes „kulcsok hatalmáról“ is, mely egy keresztyén társadalomban nagy hatalom. „Micsodák a mennyország kulcsai? A szent evangélium hirdetése és a ker. egyházfegyelem, melyekkel a mennyország a hívők előtt megnyílik, a hitetlenek előtt pedig bezárul.“²⁰ A „kulcs“ az Isten Igéje, illetve annak több tulajdonsága közül az, amelyik „old és köt“. Ugyanazon Ige végzi az oldást és kötést is. E kettős tevékenységéért mondjuk nem: *kulcs*, hanem „*kulcsok* hatalmának“. Bár nem szoktunk egyik kulccsal zárni, a másikkal meg nyitni, hanem ugyanaz a kulcs jó zárásra, nyitásra. Maga az evangélium hirdetése, a prédikálás, vagy egyszerűbb bizonyásgtevés is kulcskezelés. Ezt *minden egyes hívő, minden emberrel szemben* gyakorolhatja, *amennyiben* az a Lélek által történik, Jézus azt helybenhagyja

és megerősíti. Így mondja a Heidelbergi Káté 84. kérdése is:

K.: Mi módon nyílik és mi módon zárul be a mennyország az evangélium hirdetése által?

F.: Oly módon, hogy Krisztus parancsolatából minden egyes hívőnek hirdetik és nyilvánosan bizonyosságot tesznek afelől, hogy Isten öneki a Krisztus érdeméért minden bűnét valósággal megbocsájtja. Viszont pedig minden hitetlennek és képmutatónak azt hirdetik, hogy Isten haragja és az örök kárhozat *mindaddig rajtuk marad*, míg meg nem térnek. Mely evangéliumi *bizonyágtétel szerint ítél* Isten úgy a jelen, mint a jövőendő életben.

A kulcsok hatalma nyilvánosan és titkosan érvényesül. Másutt ezt részletesen kifejtjük. Az igehirdetésben általában mindig megvan az oldó és kötő elem és az hat az egyes szívekben, mikor nem is tudjuk. Ezen kívül van a kulcsok nyilvános alkalmazása, mely a bizalmas testvéri intésen elkezdve az úrvacsorától való eltiltásig és kizárásig megy. Hitvallásunk különösen súlyt helyez arra, — amivel ma olyan keveset törődve növeljük vétkeinket, — hogy ne menjen méltatlan az úrasztalához. A káté 82. kérdésében a szent asztaltól és a gyülekezetből való kitiltás együvé tartozik.

K.: Bocsáthatók-e az úrasztalához azok is, akik életükkel és vallástétellel azt bizonyítják, hogy hitetlenek és istentelenek?

F.: Nem, mert az Isten szövetségét sértené és az Ő haragját felgerjesztené az egész gyülekezetre. Annakokáért a ker. *gyülekezetnek kötelessége* az ilyeneket Krisztus és az apostolok rendelése szerint a mennyország kulcsaival élván, kebeléből mindaddig kizárni, míg életüket meg nem jobbítják.

A káté a 85. kérdésben már magát „az egyházi fegyelem” szót használja.

K.: Mi módon nyílik meg és mi módon zárul be a mennyország a ker. egyházi fegyelem által?

F.: Oly módon nyílik meg, hogy Krisztus parancsolatjából azok, kik nem keresztyén módon élnek, miután néhány ízben atyafiságosan intést kaptak és a bűneikkel fel nem hagynak: a gyülekezetnek vagy az általa e célból megbízottaknak bejelentetnek. És ha ezek intésére nem hajtanak semmit, ezek kirekesztik őket a szent sákramentumoktól való eltiltással a ker. gyülekezetből, Isten pedig a Krisztus országából. De viszont, ha valóságos megjobbulást ígérnek és mutatnak fel, Krisztusnak és az egyháznak tagjául *ismét* visszafogadtatnak.

Természetesen ezt nem úgy kell érteni, mintha Krisztus valaha visszafogadna olyat az ő országába, aki egyszer valósággal kirekesztetett, sőt benne sem volt soha, csak emberi szemek látszatára. Különböznék az ellevelelrendelés (predestináció) és a szentek állhatatosságáról (perseveretitia sancto-

rum) szóló hitelveinkkel. Ezért kell a kulcsok hatalmát kezelő gyülekezeteknek, vezetőknek és hívőknek nagy alázatossággal, bűnbánati tisztulással és csendes figyellel kérni a Szentlélek vezetését s úgy mondani a kihirdetést, ahogyan a Szentlélek mondatja. Esetleg ha feltételesen szól az ítélet, így: *Ha* ez úton mégy: halál és kárhozat vár reád. — Vagy: Megjobbulásig a Sátánnak átadatul! (mint Pál tette). A legkritikább, kivételes eset, mikor valakire, mi, földi emberek úgy kimondhatjuk az ítéletet, mint Péter tette Annaniás és Safirával, kik azonnal meghaltak és elkárhoztak. (Csel, 5.) Viszontag azonban, bár féltelmetes hatalom a kulcsok hatalma (a hívők a mindenség legnagyobb erővonaláiban mozognak) még sem adjuk ki azt az egyszerű hívők és a gyülekezet kezéből sem a pápának, sem a fejedelmeknek. Pedig az is megtörténhetik, hogy olyan hivatalos kezeli a kulcsokat az igehirdetés által, aki nem hisz, *mégis érvényesen* hat. Mint ahogyan „Nem veszi el a sákramentum hatékonyságát, ha méltatlan osztja, vagy méltatlan járul hozzá“.²¹ Maga hitvallásunk hangsúlyozza, hogy a végső ítélet Isten kezében van és azt mi legtöbbször feltételesen, esetleg az illetők lelkiismeretére utalva jelentjük ki. Vagyis azt mondjuk az illetőknek: Atyámfia, mi úgy látjuk, hogy te ezt, vagy azt a bűnt követted el a mi *emberi* látásunk szerint és egyébként is a kárhozat utain jársz a mi *meggyőződésünk* szerint. Ha a te lelkiismereted nem vádol, ám *legyen a te hited szerint*. Rád bízunk, érzel-e büntudatot. Mert bizony ilyen eset is lehetséges. A történelem nem bizonyítja-e, hogy sokszor hívő katolikusok a protestánsokat, protestáns hívők a szektáriusokat *meggyőzéssel ítélik el s elkárhozottaknak tartják?* Az ilyen feltételes nyilatkozat bennünket mentesít esetleges tévedéseink szörnyű következményeitől. Maga az Úr is megtiltotta, hogy a konkolyt az ő szántóföldjéből kigyomlálják, mert félni lehetett attól, hogy vele a búzát is kitépik. Mint ahogyan sokszor ki is tépték.²² S mivel külsőleges, sablonszerű osztályozás igen veszedelmes, az első helvét hitvallás elveti még az indirekt gyónás-kényszert is.²³ Így kell használni a kulcsok felszerelését.

A hitvallás rendet követel és harcot hirdet.

Az természetes, hogy a hitvallások sok helyen követelik az egyházfegyelem megtartását. Elég ennyi: „Az egyházban múlhatatlanul kell lenni fegyelemnek.“²⁴ De ezt a fegyelmezést *a gyülekezet végezze* és pedig „jórend“ szerint. Ez azt jelenti, hogy a legméltóbbak által végeztesse azt, mint rendszeres eljárást. Minden hívő a maga helyén és módján tett igehirdetése már maga is fegyelmező elemeket (sőt Kol. 4: 6.) tartalmaz, de ez nem zárja ki, sőt annál szükségesebbé teszi az egyházi tisztsegeket. Nem úgy, mint az angliai independentizmusban, ahol

egyes helyeken csak 2—3 emberből alakították a gyülekezetet, ahol mindenki jogot kapott az igehirdetésre s a sákramentumok kiszolgáltatására. Semmiféle hatalmat maguk felett el nem ismertek. Jól mondja róluk a mi Miskolczynk: „Kárhoztatják a prédikátoroknak járó dézsmákat és szabad fizetéseket, de ez iránt is cselekedeteik a tudományukkal ellenkezik, mert *igen szeretik* a szabott fizetést, még annak is a kövérjét. Londinumban az independensek a minap az asszonyi állatoknak megengedték, hogy a vallás dolgában szabadon vetélkedhessenek, s a contraversiókat eligazíthassák.“²⁵ A református egyház mindig tudott különbséget tenni a szabadság és a szabadosság között. Ennek a szabadságnak pedig fontos feltétele, hogy *erős kezű* vezetőség legyen, akik rendet tudnak tartani. De ez csak úgy lehet, ha a vezetőség között is rend van. Hitvallásunk gondoskodik erről, amikor azt mondja: „Szükséges kétségkívül, hogy az egyház szolgálói között kellő fegyelem legyen. Ez okból azok tanítását és életét buzgón meg kell vizsgálni az egyházi gyűléseken; a hibázókat, ha megjavíthatók, a vének dorgálják meg és térítsék jó útra, vagy hogyha javíthatatlanok, akkor az igazi pásztorok mozdítsák el, s *mint farkasokat* az Úr nyájától üzzék el őket Ha ugyanis *tévtanítók*, abban az esetben teljességgel nem szabad őket megtűrni.“²⁶ Egyházunknak legnagyobb baja volt mindig, hogy nem vették elég szigorúan a pásztorok hibáit és bűneit! Ez volt a legnagyobb veszedelmek forrása az egyházra. Méltán mondja Ravasz László a magyar ref. egyház *csodálatos életerejére* nézve, hogy a magyar kálvinizmuson, mely „papjait kibírta“, a pokol kapui sem vehetnek diadalmat Ha azonban az egyházi szolgák a Lélek által igazoltatnak, úgy jogosultak a komoly rendtartásra. „Az egyház szolgálóinak tisztje, hogy a bűnösöket feddje, a tévelygőket útbagazítsák, az elesetteket felemeljék, az ellentmondókat meggyőzzék, végre a farkasokat az Úr aklától elűzzék, a bűnöket és bűnösöket bölcsen és komolyan megrójják és *el ne nézzék* és el ne hallgassák a bűnt“²⁷

Mióta szellemtörténeti irány van és hovatovább nagyobb súllyal jelentkezik az univerzális tudományok területén, azóta világosabb, hogy a *theologia* a mindenség *legfontosabb* szellemi erőit vizsgálja és, hogy „a legnagyobb theologiai törvények: *burkolt természeti törvények*.“²⁸ Ha ugyan a „természeti törvény“ elnevezés még mindig jobban imponál a mai embernek. Éppen így vagyunk a hitvallásokba tömörített theologiai könyvekkel is. Nem csak az egyes, üdvösségre vágyó lelkeket befolyásolják és irányítják úgy világnézetükben mint életmódjukban, de a *tömegeket, a népeket is*. És mivel a különböző felekezetek sajátos politikai rendszert fejtettek ki és confesszionális voltak a politikában (sokszor ma is jobban mint gondolnák) élték ki: olyan nemzetközi feszültség állott be, melyet csak életre-halálra menő *vallásháború* paralizálhatott.²⁹ Íme az elvek!

A predestináció.

Sarkalatos és karakterisztikus hitvallásunk a predestináció, ezért e fejezetben tárgyaljuk ezt is.

Az egyházfegyelem kérdése a predestinációval ott függ össze, hogy *komolyan kell venni* azt az élet-halálharcot, ami a lelkünkért folyik és folytatunk. Benkő István, akinek a predestinációról írt könyve minden eddiginél mélyebbre vezet a kálvinista felfogást, kemény szavakkal kiáltja oda a világnak, hogy éppen Isten vállalja a felelősséget úgy az üdvözítésért, mint a kárhoztatásért. Igen, *Isten akarata a kárhozat is*. Meneküljön aki tud! Akik e kérdéssel foglalkoznak, szerintem azok *máris menekülnek*, mert a kegyelem jele az is, hogy ezekkel a véglet-kérdésekkel gyötrik magukat. És egymást... A lelkipásztoroknak és presbiternek e sziklaszilárd világnézetet kell állani, szent és mentőn fenyegető érzéseikben. De amiként W. James szerint *általános jele nincs* a megtérésnek, csak esetenkénti, így a kárhozatnak sincs általános jele. Még kevésbé olyan instrumentum, vagy eljárás, vagy állapot, ami e kétféle jelek egyikét vagy másikat kiváltaná, kihozná. Tehát az emberek közötti lényegi különbség sem lesz nyilvánvalóvá még „a szenvedés érintése alatt sem”.³⁰ De a f öröm alatt sem. Néha a kegyesek is zúgolódnak és a hitetlenek is sóhajtoznak, sőt imádkoznak is, kivált betegségben. Az öröm is *egyiket* mélyen hálássá teszi, a *másikat* elrontja, Inkább azt mondjuk, hogy a kiválasztottakat *minden* emeli („mindenek javunkra vannak”), az elveszetteknek minden kárukra van.

Nem mondom, azt már sokkal súlyosabb bizonyítéknak tekintem, esetleg valaki javára, ha az illető önmaga „igazat ad annak, aki vádat emel, ítéletet javasol ellene.”³¹ Szerintem a bűnnel szemben való magatartáson dől el jobban a dolog, vagyis miképpen reagál valaki a bűnre. Ha ehhez hozzátesszük az „állandó reagálást”, úgy meglehetősen megközelítettük az idvezült ember meghatározását.

Vitáznak a felett sokat, hogy miért ragaszkodunk „a páli predestinációhoz”, még ha Augusztinus és Kálvin ezt tették is. De hát Péternél is ott van „akik ki vannak választva az Atyaisten eleve rendelése szerint a Lélek megszentelésében és engedelmességre.” (I. Pét. 1:2.) Vagy mikor Pál olyan határozottan mondja: Tudván, Istentől szeretett atyámfia, hogy ti ki vagytok választva. (I. Thess. 1:4.) Ebben minden benne van. Mi kellene több?

Az egyházfegyelem a predestinációval legszorosabban ott függ össze, hogy azt az emberek elvi *szétválasztására* használjuk. Választóvíz lesz az, amelynek érintésére és állandó használatkor megválnak, hogy az illetők hová tartoznak. Isten gyermekei-e, vagy a Sátán és bűn rabszolgái ideiglenesen vagy örökre.

A kulcsok hatalma bizonyos emberi ítélet, hasonlatos valamiben a Krisztus ítéletéhez. Nagyon határozottan érvényesül az egyházfegyelemben. Hányan vannak, akik a fegyelmezésre térnek eszükre és Istenhez csatlakoznak, a hívők seregéhez, ami nélkül szabadon, vakon a kárhozat útjára tévedtek volna. A másik csoportot kiválasztja az egyházfegyelem olyanokból, akik nem jobbulnak meg ugyan, mert bűneikben élnek tovább, de valamikor csatlakozni fognak a bűnbánók és megtérők gyülekezetéhez. A harmadik csoport, akiket az egyházfegyelem szintén baloldalra szorít, sohasem fognak Istenhez térni és örökre elvesznek, mert arra rendeltettek. De mi egyénenként nem tudjuk. Jó is, hogy nem tudjuk, de legyen az egyházfegyelem figyelmeztetése által még súlyosabb a *felelősségük* majd az ítéletben. A második és harmadik csoport úgy *összekeveredik*, hogy emberi szem nem választhatja szét, nem is lenne jó. „Nem mondhatom, hogy ismerem valakit közülök, (kárhozottat) szörnyűség volna, ha jogot formálnék arra, hogy közéjük sorozzak valakit.“³² De amint fejtegettük, a Krisztus gyermekei közül sokra rá *kell tudnunk mondani*, hogy egyénileg bizonyosak vagyunk idvességes életükről, íme a nagy végzetes különbség! Fájdalom, egyeseken viszont habár *valószínűséggel*, de a kárhozat jegyei rajta vannak. Pl. sokan az imádkozó kegyes embert utálatosnak érzik és ezért képmutatónak mondják, hogy igazolják valamivel az imádságos lelkiség iránt való ösztönös lázadásukat. Vagy pl. minden jó ügy, szent szándék, Isten szerint való elgondolás és észjárás izgatja, irritálja és ellenzékbe tömöríti őket, senki sem tudja miért.³³ Bizony az ilyenektől húzódunk, félünk, irtózunk.³⁴ Idézett szerzőnk egyenesen azt állítja, hogy nem lehet a bűnt gyűlölni, a bűnöst pedig szeretni akkor, ha a bűnös azonos a maga bűnével. — Hiszen maga a kárhozat nem egyéb, mint a *saját gondolatunk* konzekvens megvalósulása és teljességre jutása. Az elkárhozott *kénytelen* lesz úgy élni, ahogy akart és azzá lenni, aminek szánta magát. Az önző szív kénytelen lesz örökre az önzés érzületét hordozni magában, az irigy örökre irigykedik, a gyilkos folyton gyilkol. A parázna merüljön el egészen a bűnében.³⁵ Ez a mi végzetes nagy szabadságunk, akaratunk végzetes használata. Az emberi lét fényes és fájdalmas méltóságát minden egyéb kiválóság fölött elsősorban a nagy érzékenység adja meg, amit alkotójától boldog és félelmes ajándékkul kapott.³⁶ Tudjuk-e, hogy kik vagyunk? „Nincsenek predestinációs problémái az alsóbbrendű élőlényeknek, de rettenetes kockázatot vállal az, aki embernek, főképen finomultabb, művelt embernek születik a XX. században.“³⁷

Az egyházfegyelmezés egy nagy harc. Vívhatnak és vívódnak benne az emberek. Sokszor *a bírakat is* felelősségre vonják. Szabad elítélni a másik embert? Szabad azt még hinnünk is, hogy a Sátán kárhozatra visz és van pokol és a mai emberek

közül is sokan kerülnek oda? Hiszen így bírákból egykettőre vádlottakká válunk! Pedig hát nem így van a dolog. Igenis lesznek sokan, akik elkárhoznak és csak „engedjük“ Istent, hogy elkárhoztasson némelyeket, akár sokakat. „Hátha nem is az a fontos, hogy egyesek üdvözülhetnek, hanem az, hogy egyesek elkárhozhatnak. Csak a könyörület teheti képessé Istent arra, hogy valakin ne könyörüljön. Az elvesztésnek valami komoly és mély oka volt, nem isteni szeszélyből fakadt, hanem valami rettentő premisszája, előzménye van a dolognak, amit nem ismerünk, ami Isten titka maradt.“³⁸ — Hogy a kárhozat iszonyú szenvedés? Az idvezültek *nem szenvednek?* Isten is szenvedett értünk. És most is lehet a Szent Lelket szenvedésre megszorítani. Mi nem szenvedünk az önsanyargatás és lélekment és munkája közben? Az bizonyos, hogy a kárhozat szenvedése mégis csak más, de nem reménytelen. „A poklok kapujára pedig nem az van írva, hogy „hagyjatok fel minden reménnyel“, hanem az, hogy „csak bízzátok reám!“³⁹ Mi, emberek, örök kárhozatnak mondjuk.

„A kárhozat *fájdalma* tehát: Isten *jelenléte*, Isten átérzésének egyik esete, módja. Ahol pedig fájdalom van, ott reménység van“, azt mondják az orvosok.⁴⁰ — Benkő Hantéval határozottan szembehelyezkedik, tagadja, hogy reménység ne lenne, tagadja, hogy állandó gyötörtetés lenne, mert mint a modern psychologia barátja azt gondolja, hogy „a szenvedés épúgy, mint a gyönyörködés vagy az élvezet dinamikus jelenség, csak mozgó állapotban létezik. Mihelyt megáll egy helyzet vagy rendszer, a kín és gyönyör jelenségek azonnal eltűnnek róla“.⁴¹ A pillanatnyi színvonal nem változik érzékletté bennünk — a statikai helyzetnek nincs bennünk pszichikai egyenértéke. „Legyen az ő hite szerint.“ Bár változatlanág mellett látunk kimondhatatlan gyötrodéseket, évtizedek betegágyán. Érdekesen magyarázza a szenvedések egyik legborzasztóbbikát, a szennytól, tisztátalanságtól való undort, irtózatot. — Azt mondja Benkő: (A jövő században másképp magyarázzák és százmillió esztendő múlva?) „A szenny két, vagy több össze nem illő rendszernek a keveredése és együttthatása... Megzavarja azt a harmadik vagy x. rendszert, ami én magam vagyok.“⁴² Ezzel magyarázza azt is, hogy a csatornaféreg és váladéka is kémiai elemekre bontva — kristálytisztá.

Az tény, hogy a „talajrendszer“ és „trágyarendszer“ nem ellenkeznek, s mi pénzt meg nem adunk érte, hogy szép növényzet, jó termés legyen belőle. S a trágyázott földből szedett gombát, utána a földi epret jóízűen szép porcellánról esszük meg. Utálja-e a festő „piszkos“ munkaruháját? Itt is egyezik a „rendszer“. Ujjongó örömeivel kíséri a szép festményt. — Viszont nem érzünk-é néha erkölcsi undort kifogástalanul, tisztán, finoman öltözött urakkal és nőkkel szemben? Mert más a mi élet-, rendszerünk“. De a becsületes hitben jótékonykodó tímármestert

munkája közben sem utáljuk. — De szokás és önfegyelem dolga is lehet és a hité: „Minden tiszta a tisztáknak“. — Végeredményben a predestináció hit vallásos magyarázatán túl korunk sem jutott semmi filozófiával. Korunk gyermekének *érthetőbb* formában előadhatjuk, de teljes magyarázata el van rejtve az idő, tér és más *végtelenségek titkáiban*

Harcos elemek az énekeskönyvben.

A hitvallásokhoz számítjuk az énekeskönyveket is. Énekeskönyvünk, különösen a zsoltárok sokféleképen szólnak Isten fenytéseiről. Sok helyen ott van azokban az a fontos distinkció, megkülönböztetés, hogy az Úrnak az „igazakra“ is mért méltó büntetése a gonoszokkal ne *együtt* történjék. „Ne büntess a hitlenekkel, ne verj a gonosztevőkkel“, — így énekeljük a XXVIII. zsoltárban. A gonosz is ajkára veszi az Úr nevét, mint az L. zsoltár 4. verse mondja, de ugyan, „mire veszed törvényem a te nyelvedre? Kötésem száddal vallod, de nem teszed. Intésemet és ígémet *megveted?*“ Hogy a törvény és rend, igazság és szeretet látszatát miért akarják a gonoszok felvenni romlott belsejük takarójául, ez mindig nagy titok volt. De egy nyilvánvaló: hogy ezzel az igazság érvényét ismerik *el közvetve, indirekté* maguk a gonoszok is. Isten méltán sújtja a gonoszokat és el is ítéli; a kegyelemből megtartottakat is méltán sújtja, de csak megpróbálva. Feleslegesnek tartjuk, hogy ezt egy sereg bibliai verssel bizonyítsuk. Sokszor hangsúlyoztuk, hogy mi nem tudjuk felismerni, kik vannak kárhozatra rendelve. Csak az idvezültek csoportját tudjuk valamennyire felismerni, esetleg egyeseket is. Most már a fegyelmezésünk, fenytésünk mindenkor azon türelmes reménység alatt történjék, hogy a javulás nem kizárt dolog. A legnevezetesebb egyházfegyelmi énekünk a 138. dicséret két ízben is kifejezi, hogy: „akik eltévedtek, Rossz életre vetemedtek. Térítsd, feddjed hasznos intéssel. És ha szíves kérésednek, Megvetvén a bűnt engednek, Légy azok iránt kedvezéssel. „De nunc venio ad fortissimum, most jön a legfontosabb: még a legsúlyosabb eseteknél is azt adja tanácsul a 4. versben, hogy a „megromlott szíveknek, Bűnben megrögzött lelkeknek, Társalkodásuktól irtózzál“. S egyenesen parancsolja, imperatívé előírja: „Közüled Őket *kivessed*, mint rossz tagokat el messed, hogy a jóknak kárt ne okozzál“. Végre: „De ha viszont megjobbulnak, Hozzád kéreessel járulnak. Vedd be, kedvezz a megtérőnek“. íme tehát itt a „de“ és itt a „ha“ föltételezései, reménykedései, rimánkodásai a bűnösért, ami tehát kizárja a végleges elítélést. Sőt nemcsak egyénileg helyreállító, egyszerű rektifikáló hatása van, de azt ígéri, hogy így egyenesen „épül az Úrnak háza. Napról-napra jobban szépül, plántál virágozva

nőnek.“ Amely plánták az előbbi gonoszokból, bűnösökből lettek, akiken, mint megtérőkön nagy *öröm van a mennyben* az angyaloknál is. Ilyen tervekkel és ilyen célokkal lehet csak helyesen gyakorolni az egyházfegyelmet. Így lesz a határozott szigorúságnak édes gyümölcse, míg az ítéltlen gyávaság csak rothadást okoz az egyházban.

Nincs ezzel ellentétben a 137. dicséret, amely szintén az Úr asztalának gyakorlásával kapcsolatban dörgi az óvó, szinte fenyegető kiáltást. „De a színes képmutatók, Bűnt vetők, gonoszt aratók, Innen (a szent ászaitól) távol menjenek! A *meg térhetetlen* szívek, Kiknek álnok minden mívek, E jóval ne éljenek! Ti álnokságnak fiai, Fussatok el, mert javai, Az Úrnak nem tiétek! Ha itt éltek méltatlanul. A harag csalhatatlanul, Rátok száll elhigyjétek“ (4. vers). Itt a megtérhetetlen kifejezés csak elvi kijelentés, hogy ilyenek is vannak, de senkire *nem lehet rámutatni*, hogy te vagy az. Másfelől pedig az ismételt előforduló fontos „ha“ is igazolja a magyarázatunkat, hogy bármiféle gonosszágban, sokféle és nagy bűnökben leledzök, ha nem élnek méltatlanul a szent jegyekkel és tartózkodnak attól, sőt ha elhiszik, hogy a harag csalhatatlanul rájuk száll *jelenlegi* kárhozatos útjuk miatt, — *máris* az üdvösség útjára kezdenek térni.

Az énekeskönyvünknek a XLI. úrnapijára készített 148. dicsérete, mely a 7. parancsolat magyarázatához íródott, *bátran megítéli*, megbélyegzi a paráznát, a szüziességet pedig *kellően* fölmagasztalja (a biblia, az egyházi atyák és Kálvin szerint a szüziességhez tartozik a megszentelt tiszta házasság is). Ugyanakkor pedig az utolsó versben a szerző önmagát is elmarasztalja a minden emberrel közös kísértések és legalább is lelki elbukások miatt, mikor keservesen mondja a 4. versben: „Mivel pedig te látod azokat, A szívbéli titkos romlásokat. Melyek miatt testben és lélekben *Nyomorgók*: légy orvosom ezekben.“ Mivel már ide kívánczolt, itt mondjuk meg azon véleményünket, hogy a paráznaságnak nem „gyógyszere“ a házasság. Pál apostolnál az I. Kor. 7:2-t nem lehet ide magyarázni. A házasság sokkal nagyobb gyógyszer. Máskülönbén tény az is, hogy a házasságban élő *természetszerinti ember*, úgy a nő, de főként a férfi is bizony számtalan esetben felgerjed illegális bűnös módon más férfi vagy nő iránt, ha csak Krisztus vére, az egyetlen gyógyszer meg nem orvosolta és tisztán nem tartja.

Még egy énekről kell itt említést tennünk. Ez egy pünkösti ének: a 66. dicséret. Ennek *nem kellene* a karizmák, a kegyelmi ajándékok- Sokallaná, ha nyelveken tudnánk szólni és *nem is meri* kérni, hogy csodát tudjunk tenni betegeken, stb. ilyen szörnyű eltévelyedés és kisiklás csak egy egészen primitív, selejtes racionalista theológiától telik ki. E theológiának fontosabbak a karizmok, mint a karizmák. Fontosabb a „bor,

búza, békesség, szép asszony („s“) feleség, mint a lelki ajándékok, e megfoghatatlan dolgok. Végül képtelen naivsággal utánateszi: „csak Szentlelked munkálkodjék bennünk.“ Hiszen *épen* a kegyelmi ajándékokkal munkálkodik a Szentlélek! Van-e a földön csak hasonlítható érték is a Lélek ajándékaihoz képest, mely már az idvesség boldog birtoklása és egyben *munkáiása* annak magunkban és másokban? E szerint tehát nincs szükség a „lelkek megítélésének“ karizmájára sem, amit a többiek között említ Pál apostol I. Kor. 12: 9–10-ben, ami nélkül nem képzelhető egyházfegyelem. Reméljük, hogy e dísztelen „dicséret“ megillető sorsra jut, és kimarad az új énekeskönyvből, amit várván várunk a mai sok hibákban és hiányokban leledző énekeskönyvünk helyett.

Önálló törvényt!

Mai hitvallásunk kifejezőjének tartjuk az egyházi törvényeket is, azért ezen fejezet alatt tárgyaljuk, mint „felszerelést“.

Legújabb zsinatunk a régebbi idők súlyos mulasztását és hibáját teszi jóvá, mikor az I. törvénycikk legelső paragrafusával azt a deklarációt, manifesztációt, ünnepélyes kijelentést teszi, amely az egyház bírói hatalmát az evangéliumban foglalt *kulcsok hatalmából* eredezteti és a Heidelbergi kátéval történelmileg tovább viszi.

Különöbben azokról a szakaszokról szólnunk, amelyekben „*fegyvereket*“ találunk, vagy *kellene* találunk.

A VI. t.-c. 46. §-ban fegyelmi esetek a szokásos felsorolásban találhatóak. A 7. pont azonban meglehetősen súlyosan érinti az egyház függetlenségét, önállóságát, szuverén lelki jogait. Miért? Mert ebben nem kevesebb van, mint az az imperatív rendelkezés, hogy az országos törvénybe ütköző büntettek, vétségek és fegyelmi vétségek elkövetése egyben egyházi fegyelmi vétségeknek is tekinthetők. Nagyon jól tudjuk, hogy nemcsak kimondott büntények, de különféle polgári vétségek (adó, bélyegilleték kihágások, sajtó vagy más úton elkövetett becsületsértések, választásoknál elkövetett vétségek stb., stb.) annyi teret adhatnak az emberi tévedéseknek az ítéletekben is, hogy annak alapján *automatikusan* az evangéliumi morál szempontjából is felelősségre vonni és megfenyíteni nem lehet. Pedig ezt túlhajtva ma is lehetne követelni, mert az érvényben levő törvénynek mindnyájan engedelmessé tartzunk. Azt nagyon fontosnak tartjuk- hogy „az egyházfegyelmet úgy az egyházi törvénykezéstől, *mindenek felett* a világi polgári bíraskodástól élesen *megkülönböztessük*... Időileg és esetszerűleg a megbánás a polgári törvénykezés előtt *nem jelent megállást*, míg az egyházi fegyelmezésben igen.“⁴³ Mi a bűn bánatnál rendesen megállunk.

Ellenben egészen korrekt a skót egyház (Church of Scotland) eljárási szabálya, amely kimondja, hogy a világi bíróság ítélete nem adhat jogalapot egyházi bírósági eljárás megindítására, így eléri, hogy teljesen függetlenül alkotja meg ítéletét más közületektől. Azonban a világi bírósági ítéletek *alkalmat adhatnak* annak megfontolására, hogy nem történt-e olyan morális bűn, mely egyben bíróság elé is terjesztendő.⁴⁴ Ha ehhez még hozzávesszük, hogy tudtommal még egy gyilkost sem szoktak még csak az úrvacsorától sem eltiltani és egyéb egyháztagsági jogainak is birtokában marad, akkor látjuk, hogy zöld asztali elmélet és elvek majdnem elhordozhatatlan terheket tesznek reánk ugyanakkor, amikor a lényegét sokszor ujjunkkal sem érintjük. Valóban ki kellene már vetnünk ezt a kovászt az egyházból. Skót atyánkfia azt is mondja, hogy „néha nagyon tanácsos, hogy valami botrány körül csak gyanúsítottakkal előbb privátim, magánosan kell beszélni, mielőtt bíróság elé idéznénk.”⁴⁵ Legyünk függetlenek. Szabad egyház szabad államban.

A bírság jó.

Az egyháztagokra vonatkozó esetleges fegyelmi vétségek a 6. t.-c. 46/b. szakaszával, illetve annak utalásával eléggé fel vannak sorakoztatva. Igazi jogtudós műve, mint ahogy a magyar mindig értett a jogászokodáshoz. Legtöbbet ér azonban a szakasz végén az a) és b) pontokkal kifejezett és immár teljesen elfogadott *biblikus theologiai elv*, a lelkipásztor *előzetes*, négy szemközi és tanuk előtti intelméről.

A 47. §-ban egyházi tisztviselővel, vagy alkalmazottal szemben felsorolt fegyelmi büntetéseket akceptáljuk és jónak látjuk a b) *alatt említett pénzbüntetéssel* együtt. A régi fajta, s a hívekre kirótt pénzbüntetések nagy veszedelmeket rejtettek magukban, kivált ha a pénz a *bíráké* volt, vagy azt a bírságot épen meg is itták, — mert ilyen esetek is voltak. Ennek megszüntetése feltétlenül indokolt volt. Ellenben igen hatásosan és célszerűen lehet e pénzbüntetéseket alkalmazni a fizetett egyházi alkalmazottakkal szemben. És pedig többféle okból.

Először: aki fizet, az parancsol is. Tehát bizonyos irányban és bizonyos esetekben a fizetést *korlátozhatja*. A bírság pedig nem más.

Másodszor: a főképen egyházi tisztviselőkkel szemben alkalmazott bírság, amely rendesen valamely kötelességmulasztás miatt rovatott ki, sokkal jobban rászorítja munkájának rendezésére, mint pl. a feddés. Bár ez utóbbi az a) pont alatt enyhébb büntetésnek van szána, mégis kimondhatatlanul *súlyosabb* lehet a pénzbüntetésnél, kivált ha a feddés többek előtt történik. Amit az illető tisztviselő, esetleg éppen lelkipásztor talán ezer pengőért sem venne fel az esperesétől — akihez

szoros barátság is fűzheti. S egy vaskalapos dorgálás megront-hatja a viszonyt közöttük úgy, hogy egy életen át sem heverik ki ős végeredményében az eklézsia vallja kárát.

Harmadszor: a pénzbüntetést generális alkalmazás jellege már eleve *megfosztja személyes életől*, mert ilyesmit automatikusan szabnak ki jelentések, vagy más írásbeli munkák elmulasztása, gyűlésekről való elmaradás stb. miatt. Előre tudhatják az illetők, hogy pénzbüntetést kapnak, ha ezt vagy azt nem teszik, vagy meg merik tenni. Sőt humorosan is foghatják fel a dolgot, így maga a kivető hatósági személy, aki *esetleg* szintén kapott már ilyesmi bírságot- Mégis jobban vigyáz ezen-túl mindenki a pénztárcájára, legtöbb embernek ez érzékeny pontjára.

Végül jótékony célt is elég jól szolgálhat, mert szigorú rendtartás mellett csinos összeg begyűlne Kálvineumokra, Szeretetszövetségre stb. Kivált ha nem kézből fizetik az illetők a büntetést, hanem járandóságaikból *hónap elején*, vagy máskor *rögtön* le is vonják és továbbítják a karitatív intézményekhez. Gondoljunk az adó fejében történő fizetés-, lakbér-letiltásokra, kifizetetlen számlákért ügyvédi felszólítások díjára, milyen érzékenyen hatásosak ezek! A nélkül, hogy okvetlen becsületbe vágók, vagy megalázók lennének. De meg hát nem a legtöbb esetben anyagi hátrány ér az életben, annak számtalan eseteiben napról-napra? Ha lekésem a vonatot: kár. Ha nem vetek idejében a földembe, kertembe akár ősszel, akár tavasszal: kár. Ha nyitva felejttem az ablakot és a szél becsapja: kár. Stb. stb. Legtöbbször a megalázás és erkölcsi károsítás nélkül. Így az egyház életében is minden súlyosabb megítélés alá nem eső mulasztásoknál, hibáknál *automatikus bírság legyen*, akár — tarifa szerint. Tehát rendbírság és nem büntetés!

Jól büntessünk!

Ezeknél mégis sokkal fontosabbak az egyházzal szemben alkalmazandó fegyelmi büntetések. Rögtön itt jegyezzük meg, hogy kifejezetten bele kellett volna tenni a VI. 47. §-ba, hogy egyházi tisztviselők, vagy alkalmazott altiszt és szolgálval szemben az adott esetben alkalmazhatók a rendes egyháztagokra előírt fegyelmi büntetések is.

Nunc venio ad fortissimum. Most következik a legkritikusabb rész és pedig itt is elsősorban a VI. 47. §. B d. pontja, amely az excommunicatio, kiközösítés lenne, de mégsem az. Nem akarja kimondani senkire a gyülekezetből való kirekesztést. Pedig százegy bibliai hellyel és ezeregy történeti példával tudnánk igazolni, hogy a gyülekezeti kirekesztést *fenn kell tartani*. Most csak utalunk idevonatkozó fejezeteinkre. Ez a kritikus d) pont akarja

a kirekesztést. Egy tekintetre úgy látszik, mintha excommunicatio, kizárás lenne, mivel az összes egyháztagsági jogoktól megfosztja. És az csak látszat, hogy kivételt tesz a templomba járás, gyermekeinek megkeresztelése és iskolába járatásával. Miért látszat ez? Azért, mert a templombaj arás egyszerű állampolgári jog. Minden hitfelekezet istentisztelete nyilvános. A templomajton minden teremtetett ember bemehet szabadon. Tehát ezt biztosítani nem kell. Más kérdés azonban az, hogy mikor az egyháztagok százezrei különben is ritkán, vagy sohasem mennek a templomba, vájjon az ilyen szigorúan megbüntetettnek van-e kedve templomba menni? De menjünk tovább. Miért kell a gyermekei megkeresztelésének jogát biztosítani? A családot, vagy épen a gyermekeket nem lehet büntetni a szülők vagy szüleik vétke miatt. Még a modern világi törvények szerint sem, nemhogy a sokkal tökéletesebb biblikus elvek szerint. S hozzá nem épen következetes, hogy nem írja hozzá a gyermekek *konfirmáltatási* jogát és *házassági esketésre, eltemtetésre* való jogát. Miért nem? Nagykorú gyermekekről természetesen nem szólván, de kiskorú lehet a gyermek nemcsak elhalálózása, de esetleg esketése idején is, akár ifjú, akár leány. Miért nincs ez is odasorozva a keresztelés és iskoláztatás joga mellé? Szerintünk nem is kellett volna *semmit elősorolni* a kiközösített családjára vonatkozóan. Mindenki a saját vétkéért felel. Egyházi teherviselési, mondjuk adófizetési kötelezettsége természetesen megmarad, nemcsak családjának az egyházi életben való részvételénél fogva, hanem önmagáért is, mert egyháztagsági jogaitól megfosztatott ugyan, de minden kötelességei alól nem oldatott fel. Tehát mi történt akkor, amikor kirekesztetett a gyülekezet belső lelki közösségéből? Csupán bizonyos külsőleges egyháztagsági kapcsolatok maradtak meg. Valóságos excommunicatio nincs.

Természetesen teljes kirekesztés esetén fel lehetne oldani az egyházi adófizetés alól is. Ekkor intézkedni kellene az esetleges családtagoknak adózása iránt.

A XI. t. c. 12. §-a a reverzális ügyben szigorúbb és következetesebb. Azonban fiktív, kitalált időpont bár hány év, ha úgys a bűnbánat időpontja a döntő a visszafogadásra. Viszont a penitencia keveset ér, ha az egy csendes köznap reggel vagy este, esetleg a lelkész, kántor, harangozó és egy-két ember jelenlétében történik. És nem „*az egész gyülekezet színe előtt!*”

Igazi bűnbánatot fogadjunk el.

Megkönnyítendő az esetleges megtérés és visszatérés kellő penitencia és bűnbánat után. De csak akkor! Ha előbb nem, öt esztendő múlva sem, ha nincs beismerés és megbánás. Milyen önkényes szám ez, hogy 5 esztendő! Lehetnek 4. vagy 5 éves munkatervek, de az Úr gyülekezetében nem lehet ilyen találom hatá-

rokat kitalálni. Minden gyakorló lelkipásztor tudja, hogy a bűn és bűnös megátalkodottsága, megmakacsosodása néha nem évekig, *de évtizedekig tud dacolni* az eklézsiával és annak vezetőivel, sőt halálíg. Most már ki engedte meg azt a feloldást, hogy a bűn és engedetlenség, véték és lázadás esetleges *fokozódása és nagyobb vakmerőség esetén is* nagy naivul és szelíd jókívánsággal kimondassák a kalendáriumú idő leteltével a feloldás? S a gonosztevőt nagy barátságosan meginvitáljuk teljes jogainak élvezetére, magához az Úr asztalához? Ez nem jól lenne, mert az Isten Igéje ellen van. Igenis a kirekesztés is, más hasonló tilalom is a teljes bűnbánatig érvényes Isten és emberek előtt s ha haláláig nem bánja meg, így bűnében hal meg! Természetesen minden emberileg lehető meg kell tennünk a bűnös megtérítésére. Különben mi kívánjuk a nyílt, egyenes kimondását a kiközösítésnek, excommunicationnak. Ha büntetünk, büntessünk *jól*, s nem kétes módon.

Tudjuk, hogy az öskeresztyénségben, kivált eleinte, bizonyos esetekben, *soha* nem vették vissza a bűnöst, még ha megbánta is vétkét. Ez a szokás nem volt ugyan általános és hosszú ideig tartó, de meg volt a történelem folyamán kisebb-nagyobb mértékben. Sőt a reformáció egyházaiban is. Azt se felejtjük el, hogy nagyon sok esetben a bűnöst nemcsak hogy kizárták, hanem a helyett, hogy penitenciájára *vártak volna*, egyszerűen kivégezték.

Hála Istennek, hogy ezek az idők elmúltak. A hitetlen el-lenség még mindig ad és a jövőben még inkább adhat módot a mártíriumra, de mi már csak ne öldököljük egymást fegyverrel. De a lelki fegyvereket és fenyítéket vegyük annál komolyabban!

Még mindig csak most jövünk a dolgok lényegére. Mit csinálunk és hogyan csináljuk az esetleg sorra kerülő nyilvános penitenciát? Hol van ez gyakorlatban? Hogyan csinálják? Vagy csinálták? Ki tud példákat fölhozni rá, hogyan sikerült, vagy nem sikerült? Vigyázzunk, mert az íróasztali bölcseségünket majd megcsúfolja az élet! Mindenesetre én szeretnék hallani ilyen esetekről, de még alig hallottam és az egyházi lapjaimban nem olvastam. Tudomásom van róla személyes utánjárás nyomán, hogy vannak olyan eklézsiák még és már, ahol tartanak templomi penitenciát, nyilvános bűnbánatot. Nagyon élénk figyelemmel kísérem már évek óta. Forgács Gyulától is hallottam egy esetet, de úgy emlékszem, az is csak a presbitériumban tartott penitencia volt. Pedig e nélkül nem fogunk meggyógyulni, e nélkül nem fogunk megszabadulni, e nélkül *nem fogunk boldogulni* az eklézsiában! Ki megyén el, ki teszi meg nekünk, mondja az Úr. Milyen nehezen veszik magukra az emberek — mit mondunk — a „hívek“ a jótanácsot és intő szót, vagy a gyógyító, mentő fenyítéket! Ellenben kis büntetések alól is milyen

temérdek tiltakozási, fellebbezési *alkalmat adunk!* Még egy egyszerű szóbeli, vagy írásbeli, nem is a nyilvánosság előtt tett megintés ellen is fellebbezhet sorról sorra. Minek? Megintették, rajta száradt, meg van! Bizonyosan volt ok rá. Ha pedig nem volt *elég* ok, az Úr vére majd *elfedezi*, ha tud imádkozni. Mégha valami méltatlanság érte volna is. A tekeházai gyülekezetünkben alkalmazott fenytéseknél (melyekről később lesz szó) nagyon sajátos és jellemző, hogy eszünkbe sem jutott fellebbezési alkalmat adni. Tudom, hogy emberi törvények szerint szabálytalan volt, de ma is érzem, hogy Isten előtt szabályos volt.

A lényegét nézzük, a lelket mentjük, s merjünk már végre cselekedni! Az egyházfegyelem lényege a bátorság!

Prudentiát és *bölcs kiméletet* mutat a VI. t. c. 139. §-a, mely a lelkészek és tanácsbírákkal szemben esetleg alkalmazott feddés írásban való közlését kívánja s nem élőszóval dorgálják meg őket

Egyházi törvénykönyvünk szép és erőteljes fejlődésének méltatásáról, ismertetéséről, nemkülönb a pótlandókról, igaztítandókról egész külön kötetet lehetne írni. Feladatunkon azonban ez túlesik, csupán a célunkat lényegesen szolgáló részekkel foglalkozunk.

Az emberi bölcselkedés vegyes értékű.

Huxleyről mondják: „*Protestálnék* ellene, ha valami nagy hatalom azt tehetné velem, hogy mindig csak azt gondoljam, *ami igaz. Így* mindennap egy óra lennék, amit felhúznak.“⁴³ A tudás fája alatt álló önhitt ember gögös szava ez, akinek nem kell a kész igazság, s a *maga eszével kísérletezik* egy kérészhez hasonló *rövid* emberéleten át, s maradandó eredmény nélkül megy át a földi tereken.

Már pedig a földi ember szakadatlan rászorul magasabb, *intelligensebb, jóságosabb* hatalom állandó vezetésére, inspirálására, folytonos belső kijelentéseire. Baj, hogy a „mai időkben nincs meg a *magasabb világnak* és az új életnek ez az örvendező bizonyágtétele. Egyes személyek nincsenek jó intenció nélkül, de fogyatékosak az eredmények elérésének tekintetében.“⁴⁷ És miért nincs kellő eredményi Mert az ember képtelen önmagától a valóságok mélyebb megismerésére és használatára. Tudományában, művészetében próbálhatja az ember önmaga *szabadlábra helyezését*, de erkölce hamar lezüllik. A legfőbb vád a humanizmus ellen — amely pedig nagy erőfeszítéssel akarta évszázadokon át az embert önmaga erejéből nemessé tenni —, hogy nem volt komoly, *morális értéke*, mely a keresztyén rendszer lényeges eleme.“⁴⁸ Még ma is egészen népszerű dolog az esztétikai világnézetben, civilizációban keresni a boldogság alapját. Egy angol író okosat vél mondani: „Egy katona, mikor kérdezték, mi a

hitvallása? Az én hitvallásom bámulni a szépséget! A szépség az Isten kezeirása, egy útszéli sákramentum.⁴⁹ Bizonyára nem keresztyén hitvallás. Bátran kijelentjük, hogy kárhozatra is *könnyen* lehet jutni az ilyen esztétikai szemlélettel, a szépségimádó hitvallással. Sokan el is jutottak azzal oda. Fenti író nő a szüffrazsetek vakmerőségével, cinikusan „elintézi“ Jézust is. „A tanuló emlékezni fog — mondja, — hogy a galileai tanító (!) élete szép nemcsak azoknak, akik Megváltójuknak tekintik, hanem akik *más akolból valók, vagy egyikhez sem tartoznak.*“⁵⁰ Azoknak az embereknek, szép szál férfiakkal nagy része, kik a galileai tanítóról szóló ilyen iskolában nőttek fel, már elporladt a sok flandriai, wolhyniai meg a többi tömegsírokban, s otthagyták a hasonló gondolkozású nőket meddón! Az elmúlt racionalista és esztétikus generációnak nem kellett a csodatevő, kopott köntösű Jézus, s megkapták epikureusi világimádásuk jutalmául a világháborúkat. A hitvallás dogmáit sokan nem szeretik. Mindenki előjogának tartja bírálgatni. De hát ez is úgy van, mint egy amerikaival történt, aki a múzeumőrnek fitymálva mondta: „Egyetlen dolgot sem érdemes megnézni, bizony egyet sem.“ Erre az ő így felelt: „Ha megengedi uram, ezek a képek már nem lesznek többé próbára téve, csak a nézők!“⁵¹ Legtöbb ember a, maga kis, silány énjéből kiindulva meri bíráltni az ég és föld legszentebb valóságait és tényeit, de önismertetre és önbírálatra sohasem képes, *lelki kiskorúságban* marad. Az önkritika is olyan, mint a mosakodás. Aki nem szokott mosakodni, alig lehet a közelében tartózkodni. Mire lehet menni egy olyan emberrel, aki önbírálatra és beismerésre nem képes? De lehet-e önkritika, ha nincs mihez mérni magunkat? Nem is naponként, de percnként! Ez a biztos, szent mérték a Biblia!

A leglényegesebb hittételeket megtámadták. Saját életét és *az emberiség életét védte az egyház, mikor szent harcra kelt hitvallásáért.*

Az oksági törvényünk is hiányos.

A rendes oksági törvény az anyag rabszolgájává tenné a szabadnak tereintett lelket. Igen! Van okság és oksági láncolat a lelki jelenségeknél is, de teljes határozottsággal állítjuk, hogy az *más természetű* és korántsem helyettesíthető vagy pótolható a természeti oksági láncsal. „Szellemi területen egy valamenynyire is megközelíthető oksági felderítés mindig csak *visszamenő* lehet, azaz a már lefolyt oksági soron át, de sohasem előre. Míg kedvező viszonyok között a természeti jelenségeket *meg lehet mondani előre.*“⁵² Ennek pedig az az oka, hogy a lélek a saját akciójához és erejéhez azonnal „más“ forrásból kap segítséget, pótlást, lendítést, vagy amint vallásos nyelven mondhatjuk: „áldást“. Ez azonban nincs így a fizikai világban, ahol pontosan

tudjuk, milyen és mennyi tápanyag van egy kosár tengeriben, vagy mennyi egy kiló ekrazit fészítő ereje stb.

„Ha az energia ős erőről való fogalmakat a szellemi térre át akarjuk vinni, úgy itt a tapasztalat szerint a számtani egyenlet elvével teljesen ellentétben álló elv érvényesül. Az akaratra való alkalmazásában a „növekvő szellemi energia“ elve, principiuma azt jelenti, hogy bár az akarati cselekvések bekövetkezése bizonyos testi, fizikai okok által mindig *meg van határozva*, azonban ezek a következmények azon okokban már *nincsenek benne*. Különösen látjuk ezt a tökéletes szellemi alkotásokban, poéták, tudósok műveiben stb.“⁵³ A tinta, toll, papiros értéke semmiféle arányban nem áll a leírt verssel. Az erős karú szobrászból, vésőből, márványból lehet összegezni a szobor értékét?

A test és lélek.

Minden ember testből, lélekből és szellemből áll. Úgy a Biblia, mint annak nyomán a theologia, 3 részt vesz föl. Szórna = test, pneuma ~ szellem, psziché = lélek. Így van görögül. Zsidóul pedig: básür == test, ruach = szellem, nefes = lélek.

Ezt a megkülönböztetést — bár elég sokan reklamálják, követelik, kivált bibliai körök — nem szoktuk megtenni magyar nyelvünkben, bár *legtöbb* európai kultúrnyelv megteszi. *Nagyobb gyakorlati* jelentősége szerintünk nincs. Annál nagyobb jelentőségű a test és a lélek megkülönböztetése. Elismerjük, hogy betúról betúre igaz a testre, — *de csak a testre* — amit a francia encyclopédisták és materialisták az egész emberre mondtak: l'homme c'est machine: *az ember gép*. Igen, a teste gép, — legyen azonban halhatatlan lelke testének parancsolója, kormányzója! Úgy a testet, mint a lelket megkapta minden ember a földön. Mit csinál vele? Ha a lélek az igazság Lelkének titokzatos alimentálása, táplálása és fenntartása alatt áll, akkor az élete is értékesen produktív lesz a jóságban és Isten akkor elérte vele a célját. Ha ellenben a lélek a sötétség lelkének, „radikales Böse“-nek adta alá magát, akkor egész élete kártétel és végzete kárhozat. „Amit mi ösztönös dispositióknak és érzelemnek nevezünk, nem mások, mint azon energiának csatornái, mely nem annyira bennünk van, mint inkább rajtunk keresztül működik. Páltól kiindulva mondjuk, nincs semmink, amit *ne vettünk 'vohia'*“^{h4} Még ebben a földi életben csodás lehetőségek vannak minden testet Öltött lélek, azaz ember számára. És pedig azért, mert csodálatos nagy feladatokat, teljesítményeket akar a legdicsőbb Lélek, az Isten elvégeztetni az ő belőle lehetett „szikra-lelkekkel. „Minden előny egy új Éden azok számára, akik ki tudják használni. De minden Édenben van egy lehetséges, sőt igen valószínű bukás. Isten nem adhatja ránk személyesen áldásait azon mó-

don, ahogy a szemet behányják az ajtón, ő neki meg kell eleveníteni és növelni a *megértő hatalmunkat*. Neki vágyat kell teremteni, állandó kívánságot az után, amit ő akar adni. Beszélnek a mi alacsonyabb természetünkről és ebben az is benne van, hogy az ellensége a mi „magasabb“ természetünknek. Semmi sem lehet tévesebb dolog. A keresztyén személyiséget nem a mi ösztönös természetünk ellenére, hanem azon keresztül érjük el. A mi ösztöneink művelése és ellenőrzése által érjük el személyiségünket. Bármely ösztönös, vagy érzelmi dispoziókat elnyomni annyi, mint konfliktust készíteni magunknak, mikor az ellenség elménk mélyebb részeiben van elrejtve.“⁵⁵ Nincs rossz természetünk, mert eredetileg jó, hanem elrontott, romlott természetünk, az van.⁵⁶ A lélek még romlottabb, mint a test.

Végzetes nagy szabadságunk az, hogy „akarhatjuk“, amit ő akar, vagy elutasíthatjuk, nem akarhatjuk. Igen a jót, az igazat, nem! — többet: *a személyes jót* és igaz Istent kell választanunk. Akkor a test és lélek eléri célját.

Az emberi lélek a magasabb Lélektől függ.

Mikor önmagam felől megtudom, hogy ki és mi vagyok, „bizonyosságot nem lehet alkalmazni kézzelfoghatólag bemutatható módon csak hittel, mert a bizonyosság tárgya tulajdonképpen az *elme tárgya*, mely *önmagával foglalkozik*. De a materiális világban is, tulajdonképpen *minden* a valószínűség és hit tárgya“.⁵⁷ Lodge fizikus mondja, hogy az anyag *kevésbé* bizonyos, mint a lelki valóságok. Mert íme 3 meg 3 elméletileg 6; de már 6 csirke nem kétszerannyi, mint 3. Már csak ezek szervezetét alkotó elektronok számát tekintve sem, hát még egyéb tekintetben, tollazata, lába, feje, állása stb. Még az is különbség, ha egyik szelídebb, mint a másik, stb.

De ha nincsen sem fizikai, sem lelki téren bizonyosság, úgy az egész élet nagyon labilis. Nem ingatag alapon harcolunk, küzdünk, remélünk? Igenis, van bizonyosság, sőt azt állíthatjuk, hogy a *szellemi téren nagyobb*, mint a látható dolgoknál, amelyek a láthatatlanból állottak elő. Igen, az önfegyelem alapja is pl. egy következetes ráhatás a lélekre, amelynek *bizonyos meghatározott* állaga és alkata van. Mondhatjuk így, jelleme, *karaktere van*. „Karakter alatt pedig értjük a megelőző szellemi ok-ságból származó összeredményt.“⁵⁸ De újra hangsúlyozzuk Wundttal, hogy ez szellemi összeget, összeredményt jelent. De ez az összegezés állandóan tart, akár egy kereskedelmi folyószámlánál.

Bizony, folyószámlánk van a mindenségben az Úr előtt, aminek a mennyisége és minősége, kvantitása és kvalitása egyre szaporodó és *változó jó és rossz irányban*. „A gyakorlati karak-

ter az általános szellemi fejlődés feltartóztathatatlan folyamatában van. Az ideális karakter mutat ugyan a természetünk mechanizmusához bizonyos fokig hasonló változatlanságot. De ez is csak ideál, amelynek a valóság sohasem felel meg teljesen.⁵⁹ Ezzel azt mondja a kiváló lélektan tudós, hogy amint ki lehet számítani egy gép működését, úgy az ideálisan jellemes ember cselekedeteit is egy-egy adott esetben előre meg lehet mondani. Ez szép dolognak látszik így első tekintetre, de mégis azt hisszük, hogy a fenti fogalmazás nem egészen felel meg nézetünknek. Épen a Wundt által kifejtett növekvő szellemi energia törvénye, vagyis a. vallás nyelvén az Istentől eredő erőforrásoknak, mint segedelemnek, áldásnak stb. a jövőben való kiszámítása legtöbbször nemcsak *nem lehetséges, de nem is szükséges* és nem kívánatos. Isten esetről-esetre vezet, segít és áld. Épen önös hibás akaratumk szeretne mindent előre kiszámítani és magát bebiztosítani. „Minden kísértésünk és bűnünk egy illúzióban találja alapját, ami, mint cselekvésünk végső *{képzelt}* eredménye áll előttünk.“⁶⁰ Sokszor nem akarunk teret hagyni Isten cselekvései számára. A keresztyénség problémáját nagyon jól meg lehet állapítani ebben a formában: Lehető az egy emberre nézve, hogy egy kívül álló hatalom megmentésére jöjjön, mikor az ő erőforrásai *nem elegendők?* Nem azért, hogy az ő erejének tevékenységét felfüggeszse, hanem hogy ezeken *keresztül* működjek és felemelje azt a kellő időben a kellő potenciára⁶¹ A válasz csak igenlő lehet. Magának a fegyelmezésnek, mint lölekvédelmi tevékenységnek is az alapja a másik embernek és Isten Lelkének *beavatkozási* lehetősége. Önmagát senki sem mentheti meg!

„Maga „a megtérés“ is az irányító ideának az érzékenyséig való hatolása, mely szervezi a mi titkos és homályos tendenciáinknak tömegét és azokból olyan hatalmat vezet le, amit *előbb nem birtokolt*. Az eszméknek ilyen összefolyása az érzékenységgel munkálja a mi megváltásunkat.⁰² Hozzátehetjük újra, isteni erők beavatkozásával. Bizonyára nem szükséges tagadni és tudomásul nem venni a múlt befolyását, valamint a szokás zsarnokságát is ismerjük a jövő alakítására nézve. Azonban szükséges nyitva tartani az ajtót az isteni jelenlét és hatalom *belépésére* az emberi természetbe, mivel ez oldalról jön a megmérhetetlen *megváltó erő*.⁶³ A régi példaszó ugyan azt tartja: Hiába üződ ki a rossz hajlamokat, mégis visszatérnek. De ha az evangéliummal üzzük ki, nem tér vissza, *vagyis legyőzhető!* Ha van karakter indelebilis, azaz változhatatlan jellem, az az állhatatosság formájában legyen, azaz — mondja Isten gyermeke bátran: Elvégeztetett, bizonyos az üdvösségem. Elismerjük a tudománynak és sokféle iskolának a szükségét az emberi lélek alakítására. De teljes átalakításra a valláson kívül semmisen képes. A tudományok is csak *vallásos alapozással* érvényesülnek. „A vallás, amely nélkül egy élet sem értékes és semmi ismeret

sem követésre méltó, *sohasem* lesz nélkülözhető.“⁶⁴ Schleiermacher viszont mesterien adta meg már régen a vallás lényegét: Istentől való függés.

A lélektan szívesen segítségül jön.

Mi a megtérés voltaképen! Öntudatosan Isten pártjára állás. Ugyanakkor határozott állásfoglalás a Sátánnal és a sötétség hatalmaival szemben.

A megtérésből tehát automatikusan következik egy elszánt harc megkezdése. A valláslélektan ha nem is tud számot adni a megtérés miértjéről és mikéntjéről, de azzal *nem ellenkezik*. A megtérés eredete és lényege egyszerűen *leüül van* a lélektan eddig ismert területén. Ismeretlen még az ok és az erő, mely az embernek ezen legfontosabb lelki tapasztalatát előidézi. „A valláspсихológiának ugyan szabad kezét kell adni, de *reménytelen* dolog arra úgy tekinteni, hogy valami transcendentálistól adjon bizonyítékot. Amit a valláspсихologia mondhat, az nem akadályozhatja meg a vallásos embert, hogy az ő lelki tapasztalataiban az élő Isten felséges befolyását lássa. E mellett tökéletesen *hű maradhat a logikához és az igazsághoz*.

A theologia megbecsüli a tudományt és nincs oka félni tőle, vagy mellőzni.“ A theologia arra való, hogy mindig megtalálja a legjobbat, amit a hit munkálhat. Így neki a belső tapasztalatot a legjobb *tudományos módszer* szerint kell vizsgálni. Ha ezt nem teszi, semmi igénye nem lehet komoly számbavételre, ha pedig így tesz, úgy a pszichológiának egy ága lesz.⁶⁵ A híres szaktudós nyilatkozata hasznos nekünk, csupán a fölényes kijelentést utasítjuk el, emlékeztetve Leubát arra a régi mondásra. Filozófia est ancilla theologiae. Ha a filozófia szolgálója volt a theológiának, úgy a filozófia szép nagy leánya, a lélektan még inkább. Különben a valláslélektan már eddig is megbecsülhetetlen szolgálatokat tett a vallásos élet tüneményeinek helyes értelmezéséhez. A kísérleti valláslélektan értékes eredménye-. 1. A vallásos élmény feltétlen *komolyság* jellegével lép fel, 2. a vallásos élmény benső igazságot igényel, tárgyának *valóságtudatával* lép fel, 3. független időtől és tértől, 4. teljesen személyes jellegű, 5. közvetlen, önkéntelen és természetes, 6. mint aktivitás teljesen dinamikus jellegű, 7. sajátos lelki törvényei vannak, 8. az abszolút érvényűség jellegének hordozója, 9. mint élmény *megismételhetetlen és maradandó* jelentőségű, 10. egy új jelentésbeli eredménynek létrehozója, 11. teljes produktivitás jellemzi, 12. végül minden egyes kísérleti személy hangsúlyozta, hogy a vallásos élmény végeredményben, *maradék nélkül* le nem írható.⁶⁶ Magának a megtérésnek és más tapasztalatoknak a megértését sokban *elősegítette a „tudatalatti“* lelkivilágunk részben való is-

merete is. James azt állítja, — és szerintünk teljes igazsággal —, hogy Isten közvetlen beavatkozása a tudatalatti rejtett világunkban történik. „Ha az egyén egy fejlett tudatalattival rendelkezik, és nincs ellenálló burok, vagy az olyan, hogy áthatolható, úgy föltétele lesz az egyén azonnali megtérésének- Hogy e tüneménynek a tudatalattihoz utalása korántsem zárja ki az isteninek direkt jelenlétét, *nyíltan megvallom*. De miért is volna ez a kizárás szükséges? Logikailag elgondolható, hogyha tényleg van magasabb lelki működés, az direkt is érinthet bennünket. Azon magasabb lelki működés pszichológiai feltétele az, hogy a birtokomban van egy tudatalatti világ, amely *egyedül adhat* azoknak bemenetelt. A *felébredt* élet zaja bezárhatja az ajtót ugyan, amely az álmodó tudatalattiban nyitva, vagy éppen tárva lehet.⁶⁷ Tehát ha a lélektan — nem lévén eszköze a legmagasabb lelki történések megfigyeléséhez — csak lehetségesnek is tartja „egy magasabb hatalom“ aktív jelenlétét, mi ezután egész háttározottan merjük állítani, hogy ez magának Istennek működése *közvetlenül*, amit az illető érez és tud is. Elfogadjá ezt James is mikor ezt mondja: „A megtérés folyamatának egyik jellemvonása egy *magasabb és barátságosabb hatalom* jelenlétének érzése.⁶⁸ Azonban jól vigyázzunk, hogy a vallásban a „tudatalattidra túl nagy súlyt ne helyezünk. Mert „a kísérleti valláslélektan azt is kimutatta, hogy a vallásos alapélmény létrejövele, kialakulása nem a lelki élet tudatalatti régióiban játszódik le, hanem a *normális tudat* fokozati állapotaiban. Gruehn is elismeri ugyan, hogy az élmény előfeltételei és utóhatásai nem mindig tudatosak. Hasonlóképen nagy eredménye a kísérleti lélektannak, hogy a vallásos élmény fokozatait az *ébrenlét feletti állapotok* régióiba utalja és, hogy az ú. n. tudatfelettinek a *határvonalát* is meghúzza.“⁶⁹ Az is nagyon fontos fölfedezés, hogy „lelki élet különböző jelenségeit nem lehet úgy összerakni, mint a kész mozaik kockákat. A régi asszociációs pszichológia azon felfogásból indul ki, ha a lelki élet önálló részei szintetikus úton egy egészben egyesülnek, addig Girgensnek tétele a következőképen hangzik: *először van az egész*, a részek az egészből állanak elő folytatólagos differenciálódás útján és az elemek alapjában véve nem mások, mint az egésznek elméleti elvonás útján nyert és megfigyelt mozzanatai.“⁷⁰ Vagyis a valóságban azok az „elemek“ nem léteznek, mint a földgömbön nem léteznek a délkörök. Azok csak tudományos megfigyelés céljaira készült elméleti vonalak és pontok. Ez is teljes harmóniában van Isten titokzatos teremtési tényének természetével.

Az igazi vallásosság tapasztalati és öntudatos.

Visszatérve vonalunkra *a legnagyobb súlyt* helyezzük tehát arra, hogy a vallásos élet: tudatos. A „keresztyén élet öntudatossága igen korán jöhet Ezt nevezhetjük megtérésnek, bár a döntés kifejezés jobb. Ha nincs meg az öntudatos döntés, akkor a vallásos élet hajlandó *másodkézből* való lenni. A hit lehet az ilyen embernél egyszerű, de nem intelligens, az imádság inkább szokás, az eredmény egy negatív erényes élet és szolgálat, de nem hatalom. Isten akarata elfogadva van inkább, mint megtéve.“⁷¹ Azért kívánjuk mi az egyént mielőbb tudatos állapotra eljuttatni, hogy akkor egy belső hajtóerőt kap a „primus motor“-tól, Istentől, akiben élünk és mozgunk és vagyunk. „Ugyanakkor a megtért ember megszűnik a többire és az egyházi vezetőkre *teherként* lenni. Nem kell tovább mozgatni, mert magától mozog, sőt rögtön *beáll maga* is a misszióba. „Igaz:, hogy a megtérésnek nincsenek *csalhatatlanul megkülönböztető* jelei, *mindaz a természetes úton* is jöhet, vagy ami rosszabb, a Sátán számító *csel-fogásai* által. Az újjászületésre nézve és az igaz Istenfiúságra a valódi bizonyítékok: állandóan tűrő szív és az önmegtagadó szeretet, s az erre való hajlam dispositió.“⁷² Rögtön hozzáteszük: *a külvilág előtt*. De erre néha sok idő kell, míg valakinek igazi megtéréséről a kívülvalók meggyőződnek. De lehet, hogy sohasem, *ő maga* azonban első perctől kezdve tudja — és ez a fontos —, hogy Isten által új élete van. Sőt a lelki testvérei is tudják bizonyos jelekből, különben *nem ismernének* egymásra.

A szentek közössége, ami nem más, mint az egyház, érthetetlen dolog lenne, lehetetlen lenne, mint földi valóság, ha nem ismernének egymásra. Ám vannak az egyháznak olyan valódi alkotó tagjai is, akik nem úgy hirtelen tértek meg, azt sem tudják hol és mikor, de ma, a *jelenben már tudják*, hogy ők valahol, valamikor, valahogyan megtértek. Ha adatszerűleg nem is tudnak beszámolni róla, de hálát tudnak adni Istennek, a náluk befejezett kegyelmi tényért. Ezeket is megtérteknek mondhatjuk. Más oldalról pedig, úgy kell örülnünk a hirtelen megtérőknek is, mint az „Isten angyalai a mennyben“ örülnek. „A kritika ellenvetésére, hogy a megtérés a hipnotizmus esete, azt feleljük, hogy az ő lelki hidegségük pedig annak a hideg eszű társaságnak a hipnotikus varázsa, *amelyben élnek*.“¹³ Ha az ébredési és megtérési mozgalmakat úgy vezetik, hogy az a nép erkölcsét fel emeli, akkor társadalmi értékek és ideálok szempontjából a pszichológia ítéletében *igazolva vannak*.¹⁴ Ez a szó, hogy szuggesztió, önmagában mit sem mond. Az a kérdés, hogy eljárásainknál önzetlenül, az élő Istennel, mindenek teremtőjével való egybekapcsolást munkálom-e, vagy pedig emberi teóriákat és illúziókat szuggerálok. J. F. Hadfield, a kiváló pszichoterápius írja: Egyes esetekben próbáltam ideges pácienseket gyógyítani nyu-

galom és bizalom szuggerálásával, de mindaddig eredménytelenül, míg csak össze nem kötöttem Isten hatalmában való *hitel*.⁷⁵ A megtérés is nem egyszer egyet jelent a fizikai gyógyulással. Jellemző Urunk Jézus módszerére, hogy testet lelkét *legtöbbször együtt* gyógyított. Jungnál a Freud-iskola pszichológiájának és etikájának szerencsés továbbfejlesztőjénél irányadó tétel: *a személyiség fejlődése: gyógyulás*. E mondás megérdemelné, hogy minden valláspszichológiának lendítő kerekévé váljék.⁷⁸ Tulaj donképen már itt vagyunk az eredendő bűn, az ember megromlott természetének dogmájánál. Nagy *kultúrszerencse lenne*, ha a pszichológia végre elismerné az eredendő bűn *lényét*.

Visszatérve a szuggerációra, ha a szándék jó, miért ne használhatnák ki a szónokok a tömegszuggerációt? Lehet azt jól és rosszul használni! A legjobb szónokok használják sokszor tudatalanul is a hipnotizmus egy egészséges módját.⁷⁷ Ezek a tények és problémáit azonban olyan nagy jelentőségűek és bonyolultak is egyszersmind, hogy csupán elméleti alapon magyarázhatók és érthetők eléggé. „A valláspszichológusnak feltétlenül *magának is* vallásosnak kell lenni, vagy legalább is oly egyénnek, akinek voltak már *vallásos élményei*. Rendelkeznie kell az intuitív beleélés képességével is. Ellenkező esetekben legfeljebb csak a vallásos lélek *mechanizmusát* képes előttünk feltárni, azonban a vallásban a sajátos vallási mozzanatokot megragadni nem tudja.”⁷⁸ „Elsőrendű bizonyíték a vallás igazságáról — mondja dr. Inge — a *vallásos tapasztalat* és ez William James véleménye is.”⁷⁹ Ha tapasztalati alapot követel minden tudomány, még inkább legyen ez úgy a vallás terén is, ami az igaz élet.

Az extázisról, az elragadtatás és hipnózis, elaltatás állapotáról azt mondja a lélektan, hogy „az extázis bizonyos fokánál a vallásos élmény eljut a tudat felső határáig. Az extázis aztán fokozatosan a teljes megmerevedés, halál állapotába vezet át, épúgy, mint az ébrenTét alatti állapotoknál a mély hipnózis állapota is odavezet⁸⁰ (A következő részben e kérdésről még szólnunk.) Bizony, a mi fizikumunk, a testünk a mindenség sugárzó forgatagos, irtózatos és nagyszerű erővonalai között kevés rezgésszámra, *enyhe rezonálásra, visszhangra* van beállítva, Tudatunk *alsó, mint felsőfokánál* a test kikapcsolása után jön a halál. Lehelletszerű gyenge lények vagyunk, csak *felsőbb védelemmel* bírunk életben maradni. Ha nem lennénk burkolva, pólyázva, szigetelve az ellenséges erőktől (valószínűleg angyalok végzik), hamarosan tönkre mennénk.

A vallás eredeti forrásai.

Most át kell térnünk az újabb lélektan egy pár nagyon fontos megállapítására a vallás valóságos tárgyait illetőleg. „A lélektan saját magán túl utal, még pedig a szellem világa felé, annak fennállását, érvényes voltát elismerni, azonban ugyanakkor megmarad a saját maga vizsgálódásai területén. Legközvetlenebb feladatai a következők: kimutatása annak, hogy az ú. n. tárgyi tényező, objektív szellemi világ *feltétlenül szükséges* ahhoz, hogy vallásos élmény létrejöjjön. Szó szerinti értelemben vett egyéni vallás ma sincs (mint ahogyan a közelmúlt bölcselői vitatták). Girgenson és Gruehn nagy érdeme, hogy a hívó, indító szónak avagy tárgyi tényezőnek szükségességét kimutatták.“⁸¹ Óriási jelentőségű megállapítás ez, akkor amikor tételes vallásokat, egyházakat épen azon oldalról támadtak, hogy a vallás egyéni élmény és bármennyire hasznos és tiszteletreméltó, de *annyiféle* vallás van, ahány egyem S „felülről kijelentett“ vallás nincs. A „kijelentés“ is szubjektív emberi mű, állítják ők. De íme mi most látjuk, hogy vallásos életünk „valakitől“ ered és valakinek reagál, tehát ez nem „önlermelés“. „A vallás végső gyökere tehát egy olyan elemezhetetlen kedélyállapotban rejlik, amely gondolatot (az Istenét) és egy cselekvést egyaránt magában foglal. A vallásos élményben az Én gondolata és az Ennek önátadása Isten számára egy és ugyanaz.“⁸² A lélektan bebizonyította, hogy a vallás tárgyai realitások, vagyis olyan valóságok és lények, amiknek és akiknek egyéni szubjektív illúzióvá, *egyéni elméletté és erkölcstanná* degradálása méltatlan és igazságtalan eljárás volt *eddig is*.

A kísérleti lélektan nem igényli magának, hogy a vallás egész területét át tudta volna vizsgálni, hogy mindent megértett, vagy legalább is meg fog érteni. Csak annyit mond, amit határozottan földerített és megértett. Vasady Béla nyomán Girgensohn és Gruehnnél a kísérleti valláslélektan *maradandó értékeit* és érdemeit a következőkben látjuk:

1. Bebizonyosodott, hogy a primitív vallás néni mindig a legtisztább jelentkezési formája á~vallásnak, tehát a vallásfogalom *kiindulási pontjául* sem tekinthető. Szerencse, hogy végre végez a lélektan a primitív vallásokkal, melyekbe a *vallástörténészek* nagyrésze egészen bele volt szerelmesedve és minden vallásnak, még a keresztyénségnek is az eredetét ott kezdték. Bár a biblikus theologusok régen tudták, csak nem bírták bebizonyítani, hogy a primitív vad népek vallásai korántsem eredetiek, hanem *elfajulást* stádiumot jelentenek. Tavaszy Sándor is azt mondja~Dogmatikájában, hogy a vallás lényegét a vallások történeti ismerete alapján semmiféle logikai művelettel elérni nem lehet. A vallásban a lényegét nem az „általános vallásfogalom“, hanem a kijelentés képezi.⁸³

2. Az egyén is befolyásolja a társadalom vallásosságát. — Ebből is nyilvánvaló, hogy a vallás *nem társadalmi képződés*, hanem *kijelentés*, amit egyes lelkek útján küldött Isten, főként szent Fia által.

3. Nincs különleges *vallásos ösztön*. A vallásos meglátást vallásossá, a *gondolati elem* vallásos volta teszi. — Nincs vallásos természet, ösztön, amint a régebbi bölcsélet tanította. Van emberi természet összes felszereléssel és tegyük hozzá bűnnel való fertőzöttségével terhelve. Minden emberi elem és tulajdonosság vallásos lesz, ha megkapja és *beoltásra* elfogadta az objektív, valóságos Igét.

4. A vallást nem lehet csupán az érzelemből levezetni. — Ebből most már következik, hogy állhatatlan, *könnyelmű módon* odacsatlakozó érzelmeink nem képezhetik a vallás forrását.

5. Az akarat is a vallásban csak *másodlagos* szerepet játszik. — „Nem képezheti a vallás eredetét a vak akarat sem, amely lök és hajt, amerre irányítják.

6. *Á képzetek* *Is csupán másodlagos* szerepet játszanak. — A képzeteknek alárendelt jelentősége egészen eszközi szerszámszerű, mint ahogyan maga a test is az, amelynek érzékei formálják ki földi képzeinket és világvilágunkat.

7. Kimutatták *a gondolati elemnek* a vallásos élményben való *alapvető* jelentőségét és nélkülözhetetlen voltát. — A vallás főeleme tehát a gondolat, már ahogyan a lélek megérti. Az előbbi tárgyí, objektív, az utóbbi szubjektív, alanyi, emberi valóság. A kettő teszi.

8. A vallásos élmény a szellemi élet *teremtő tevékenysége*. — A szellemi életünk, mélynek világosító, *vezető eleme* a gondolat, termeli állandóan a vallásos élményeket.

Nem csodálom, hogy a racionalizmus a mai európai lelki világunkban különböző formákban olyan nagy erődítményeket csinált és olyan hatalmat szerzett. *Nincs is nagyobb* ajándék Istentől a földi ember számára, mint az öntudat és az abból folyó intelligencia és judicium főleg a magasabb, szerkesztő szemlélődés, a *contemplatio*. *Másodrangú* lelki működések az automatizmust magán hordó akarat és az intelligens képzet „velejárójának“ nevezett érzelem. Az intelligencia nap és nr. Az érzelem ábrándos holdvilág, *feleség*. Az akarat automata szerszám, vagy mondjuk, *szolga*.

9. Felhívta ez a lélektani iskola a figyelmünket a tudatfelettre. — tudatalatti alvó és a tudatfeletti lázasan égő lelki tartalomból kerül ki a vallásos élmény *nyers anyaga* nagy részben.

10. „Ez a tevékenység a *tudatosság* világában folyik le.“ Összefoglalva a fentiek lényegét: a tudat világában és világosságában alakul ki a valódi *egészséges*, földi embernek való vallás, melynek elemei sok rejtett forrásból kerülnek elő,

de itt érnek meg, itt válnak használhatókká egyéni és közjóra. Mint a sápadt gyökerek anyaga, s a halvány bimbócskák a *napfényben* lesznek pompás virággá és hasznos gyümölcsé. Mindezek után megállapíthatjuk, hogy a legfőbb és legnagyobb vallásos élmény nem érzelmi öröm, mint évszázadokon keresztül hívő körökben is hitték, nem is az akarati hatalom kifejtése, mely kétségtelenül nélkülözhetetlen a szolgálathoz, hanem a „*summum bonum*“, a *contemplatio*. A legteljesebb öröm a gondolati elmekkel telített *szemlélődés*, mely Isten dicsőségét szemléli és a vele közös dicső harmóniában örök imát rebeg. „Mily dicsőséges vagy te Uram Istenem“! — ez a vallás kulminációja, csúcspontja, *legmagasabb teljesítménye*. Látomás, szemlélődés, Istennek egy akaratban dicsőítése, terveinek, műveinek csodálata.

Mindezeket szükséges volt elmondani, mert hadviselő-süinkre nézve fontos konzekvenciái, következményei lesznek.

A hívő természettudomány.

A lelki harc az embernél végső alapon a *tudaton és felelősségérzeten* nyugszik. Egyik lélek felelős a másik lélekért. Egyik lélek menti a másikat az állandó permanens bajbók veszedelemből. Ezt a természeti tudományok, főként a fizikai törvények nem mondhatják ki. Nem pedig azért, mert területükön *kívül esik*. A tudat nem tartozik fizikai megismerésük körébe. De ezen tény következményeit le is kell vonnunk teljesen, s a tudatos lelki élet területére való beavatkozást, amely területen folyik épen az igazi emberi élet, — részéről illetéktelennek kell minősítenünk. Prof. J. H. Pointing mondta a Brit Társulatban már 1900-ban: „Be kell vallanunk, hogy a fizikai törvények nagyot estek tekintélyben, természeti törvény *nem magyaráz meg semmit*, sem kormányzó hatalma sincsen, csak *leíró formula*, melyet a gondatlan néha személyesített.“⁸⁴ „A természeti törvény működési mód csupán, nem pedig munkáló erő“.⁸⁵ S még „e működési mód“ is egészen elszigetelt formát jelent számunkra, mert nem tudunk még számtalan sok, lényeges megismerési összefüggéseket. Pl. miért van valahol jégeső, vagy dögvész, pedig bizonyos, hogy meteorológiai és orvosi értelmezéseken kívül *szellemi vonatkozásai is* vannak az ilyen eseményeknek, — vagy nem állanak meg a bibliának ilyen magyarázatai, de ez kétségbeejtő lenne reánk nézve. What if earth, but shadow of heaven. — Mi a föld! *A menny árnyéka*, — mondja Milton, a vak látnók. Tehát nemcsak a Plató kora, vagy késői rajongói látták így a világot, de a keresztyénség emlőin nőttek is. Schwedenborgh, a nagy misztikus, egyetértőleg a fizikai világot a szellemi világ *jelképének* látja.⁸⁶ Még a természet külső formái, a

virágok színei, az állatok élete valami mögötte levő titkos „valakinek“ az akaratából olyan amilyen, hiszen mindezek önmaguktól mitsem akarnak, magukról alig tudnak valamit, mint a páva az ő színeiről keveset tud — pedig mily szabályosak és gyönyörűek! Ha pedig egy szép európai nő bájos arcát, vagy férfi markáns vonásait egy ausztráliai bozótlakó házaspáréval hasonlítjuk össze, ki meri azt mondani, hogy egyik ugyanannyit fejez ki, mint a másik?! Mi, vagy mik, ki, vagy kik vannak és működnek *mögöttük*, hogy ilyen nagy a különbség?

Minden műveltségünk mellett is elég baj az, hogy nincs materiálisai)ban gondolkozó világrész Európánál. Egy kínai ker. ifjúsági vezető, Mr. Koo mondta fülem hallatára, hogy míg a hinduizmust az *ember és Isten* viszonya; a kínai százmilliók tömegeket az *embereknek az emberekhez* való viszonya, azaz a szociális kérdések érdeklik, addig az európaiat az *ember és anyag* viszonya. Stanley is azt mondja: India bizonyos, hogy a szellem valóság, de abban már *nem bizonyos*, hogy az anyag bármilyen módon valóság-e.

„A szkeptikusokat annak a clairvoyant látóerőnek a hiánya hozza létre, mely *az örökkévalót az ideiglenesben* felismeri“.⁸⁷ Így hát sokszor hinni annyi, mint tudni. Sokszor az erény a tudásban, helyesebben a tudás által van. De honnan a tudás, ha nem kijelentésből? Magadtól ugyan várhatod míg megtalálsz. „A szellemi törvénynek nem analógok a természeti törvényekkel, hanem *ugyanazon törvények*“, — mondja ismét Drummond. Lehet-e ez másképpen a keresztyénségben, amely tudja, hogy Isten egy!

A fizikai és erkölcsi törvény bár eredetben *nem különböz*, csak az *utóbbiakra* támaszkodhatunk, ha felelősségre vonásról, büntetésről és kiengesztelésről beszélünk.

Temérdek vita a kényszerű és szabad akaratról.

Az erkölcsi világ az akarat világa. Az akarat szabadsága körül pedig évszázadok sem fejezték be a vitát. „Az akaratati okszerűség vitája alig *lett* volna elképzelhető, ha az akarat szabadságának mind ellenzői, mind védői nem lettek volna tévedésben, mely az okszerűséget és kényszert *azonos* fogalmaknak vették. Ez a félreértés volt az oka, hogy a lelki okviszony helyébe az anyagot tették pótlásul. Ez *végzetessé* vált az akaratról való tan újabb alakulására nézve az által, hogy Kant, a nagy német bölcse, aki nek még mindig a legnagyobb befolyása van ebben a kérdésben, teljesen félreértette a lelki és természeti okviszonyt, illetve egynek vette.“⁸⁸ Pedig az erkölcsi világban nem így van, hanem a kettő más. Akármennyire is megvan ez a bizonyos törvényszerűség a fizikai világban, ez *nem zárja ki* a törvények egy

másik magasabb szellemi rendszerét, amit szintén megismerhetünk a *reánk* tartozó mértékben. Maga a tétel: van-e szabad akarat, vagy nincs — rosszul van fogalmazva.

A híres angol fizikus és bölcselelő Lodge mondja: „Elöttem világos, hogy az anyag és erőn kívül egy *harmadik* dolog is van az universumban: t. i. az *öntudat*, amit én szívem és fejem „keménysége“ miatt nem tudok sem anyagnak, sem erőnek tekinteni, vagy azok bármely elképzelhető módosulásának, bármennyire is össze vannak kötve a tudat jelenségeinek a kifejezései azon jelenségekkel, amiket mint erőt és anyagot ismerünk. A Descartes és Berkeley által használt érv, hogy a mi bizonyos ismeretünk nem terjed a tudatunk állapotán túl, épen olyan megdönthetetlen előttem ma, mint amikor félszázaddal ezelőtt megismertem. Az összes materialista írónak, akik ebbe a csomóba haraptak — amint én tudom, — egyszerűen beletört a foguk. De ha ez igaz, hogy a mi egyetlen bizonyosságunk a szellemi világ létezése, akkor az anyag és erő létezése a legjobb esetben is valószínű *feltevések* sorába esik.⁸⁹ Ki biztosít bennünket arról, hogy az anyagvilág a bizonyos. Hiszen épen a fizika tanítja a folytonos átalakulásokat, az elemek cserélődését és *új rendeződését*. Nem inkább látszatvilág ez a fizikai mindenség? Kant is sokszor mondta: tünemény, fenomén világ ez, amelyben egyedül szellemerkölcsi valóságnak a határozottak és marandók.

Most már milyen következményei vannak az elmondottaknak tárgyunkra nézve? Az, hogy erkölcsi rendről és azért való nemes küzdelemről csak ott és csak annyiban lehet szó, amennyiben valaki a saját akaratát megismeri és önként, szabadon választott jó érdekében egy másik embernél érvényesíti. Még pedig azért, mert a saját akaratát, bármennyire részleges is az, egy végtelenül több és dicsőbb lény, az Isten akarataként ismeri fel. Továbbá, hogy öntudata, azaz saját magának külön lényként való felfogása kiemeli az embert a fizikai okszerűség világából és az anyagi állomány közül. Mert „a materiális állományfogalom, mely a természeti folyamatok megértésére segédeszközül szolgál, — a megismerés és *akarati* tevékenységre nézve *minden jelentőségét* elveszíti“.⁹⁰

Választás jó vagy rossz irányban.

Amit sejtett kezdettől fogva, most a legfelsőbb kijelentés fényében az ember kezdte megérteni nemcsak a létezésüket, de a magasabb lényekkel való *rokonságát* is.⁹¹ Ezeknek a lelki lényeknek a működése, a szellemtudományoknál főként, a történelem előtt teljesen igazolt. Nemcsak a vallások történeténél, de a világtörténelemben is igazoltnak vehetjük, akár akceptálják a liberálisok és racionalisták, akár nem. A rádió egyáltalán

nem cáfolta meg, hogy angyalok vannak! Sőt inkább támogatja. Ebből a természetfölötti világból való az egyes ember lelke is. Az ember teremtésének tervét, eredetét és dinamikáját nem ismerjük, mert nem ismerhetjük, lévén a teremtmény szükségszerűen kisebb, mint a Teremtője. De már eddigi fiziológiai ismereteinkkel is annyit állíthatunk, hogy kell lenni egy időnek és helynek, mikor a lélekállomány a fizikai világgal közvetlen és *tartós kapcsolatba* lép. „Minden termékenységekben egy lélek előzi meg a testet és építője a testnek.“⁸² Vagyis a fogamzásban kapcsolódik a lelki substantia a testi világhoz. Most jön a hogyan kérdése. „A tudatos lélek az anyagot, a robbanó anyagot (explosives) használatának módszerével értékesíti. Az élet lényege úgy látszik a felhalmozódott energiát *hirtelen szabad mozgásokban* használni. A tudat az anyagot kétféle módon birtokolja: mozgás (explosives) által és értékelés, sűrítés által, mely utóbbival az események millióit ragadja meg egyszerre és így ellenőrizheti azokat.“⁹³ Dr. Kiss Ferenc egyelemi anatómiai orvos-tanár szigorúan következetes tudományos úton és módszerekkel megállapította, hogy az emberi test fizikai, kémiai és elektromos tulajdonságaiból és azok működéséből az egész emberi test egyáltalában *nem magyarázható* meg, a testet egy lélekállomány élteti, mint organizmust, „Az élet a viszonylatok összege“,⁹⁴ ami azt jelenti, hogy az emberi élet az összes reártatózó viszonylatok eredője, de a fizikai causalitás, okszerűség törvénye alá eső viszonylatok *kisebb és alárendeltebb* részét teszik ki az egésznek, azaz az életnek. — Jelenti azt is, hogy a lélek más „viszonylatokba“ is kerülhet s kerül is. Mi keresztyének tudjuk, hogy mik azok. Az örökélet viszonylatai azok. „A tehetetlen anyag a matematikai szükségszerűség tárgya. Az élőlény pedig — mit sem tesz milyen egyszerű — az indetermináció az előre láthatatlanság s a lehetséges akciók: egyszerűen a *választás* tárháza.“⁹⁵ Ami egyebek közt azt is jelenti, hogy a lelki állomány, vagy mondjuk röviden a lélek választ, az anyag pedig választatik. Vagyis mindig passzív az aktív lelki tényezővel szemben.

Magának a léleknek emberré létele, inkarnációja is választás. A lélek kiválasztja az embertesteket, melyeken keresztül ő is hasonló testhez jut. Más szóval a lélek választja a szülőket, illetve küldi Isten, mert a szülők nem választhatják a lelket, aki náluk gyermekké lesz. Tehát nem is olyan humoros az a szálló igé: „Jól választotta meg az apját“. Természetesen Isten intézi végeredményben a léleknek ezen választását is.

A léleknek a földön az emberi testben való *működése* is állandó „választás“. Stearns professzor beszél állandó választásokról (permanent choyses), melyek maguk után vonják az akarat tényeinek ezreit. Ez is a lélek szabad akciója. Ilyen egy ipar, vagy hivatás választás, házasság, stb., de legfontosabb „permanent choys“: állandó választás: Krisztus.“⁴⁰

Az egész universumot, világegyetemet lelki, szellemi erők tartják működésben és alakítják. Földünkön tapasztalati tudásunk szerint *egyedül* az emberi lélek az, mely látható formában él és hatalma alatt tartja *úgy* az anyagot, mint a maga fizikumát. Más lelki, szellemi lényeknek földünkön való működéséről *rendszerint* nem szoktunk tudomást venni. Azonban úgy a Szentírás, mint vele egyezően a történelem bizonyítja, hogy Isten az ő munkáját nagyon sok és sokféle szolgálatokra rendelt, de — földi testet valami okból még, vagy már, vagy ideiglenesen sem öltött — *személyiséggel is végezteti* és végrehajtja dicsőséges terveit. Tehát az embereken kívül más „személyek“ is működnek e világban.

A léleknek általában a tér és időfelettség szokott a jellemvonása lenni. A lélek hatásait nem tudjuk térbelileg megfigyelni. „Egy dolognak minden akciója a másik tárgyon bizonyos *távolságról* történik, de egy léleknek az akciója másik lelken vagy testen *már nem*“.⁹¹ Minden valószínűség szerint ez azért van, mert a lélek ható szférája a mi ismereteinket *mész-sze meghaladó módon nagy*, másfelől pedig a lélek *nincs izo lálva*, mint a fizikai jelenségek, a földi tünemények, hanem a lelkek magasabb világával az úgynevezett „mennyei seregekkel“, — akiket szintén nem tudunk a térnek semmiféle pontjára, vagy terére lokalizálni — van összeköttetésben az egyes lélek, tehát az emberi lélek is. Vannak ugyan Jézusnak kijelentései, amelyek térbeli meghatározást adnak a léleknek, mikor a gonosz lelkekre is azt mondja: víztelen helyeket keres, vagy a disznókba mentek emberekből, ami bizonyos térbelileg lokalizált hely. Hitvallásaink szerint is a menny és pokol meghatározott helyek. De mindezekről pozitív tájékozódásunk nincs. A „*fölfelé*“ levő menny és „*lefelé*“ levő pokol iránya elsősorban azért lett megszokott, mert majd minden emberi cselekvés a *lefelé vonó* gravitációs,“ nehézkedési körülménnyel *szemben* történik. Testi, lelki hanyagság és bűn pedig az *ellenállás hiányával* függ össze.

Az életfenntartás védekezés is.

Valaki mondta: „Tisztátalanul születtünk és tisztátalanul halunk meg. Vegyük az életet bátran és csináljunk annyi *szépséget és rokonszenvet a zavarhói* és gyűjtsünk annyi építő, alkotó tapasztalatot, amennyit bírunk.“⁹⁸ S akkor a lélek újra és újra hatalmába veszi és használja a romlandó testet, amelyet a kopásnak, romlásnak kitett anyag folytonos utánpótlásával tart fent, *míg feladatai* el nem végezte.

A szent harc az egyház tevékenységének védekező része, mely a lelkek épülését egy rontó hatalom — bibliai néven a Sátán-ellen oltalmazza, aki *mindenkinek ellensége*, aki ember.

De a természeti világban is ellentétes erők küzdenek. Itt is mindegyiknek van ellensége. Az összes szerves, organikus lényeknél a *szervezetük egy része* a védekezés eljárását szolgálja. A mérgek számtalan fajtától elkezdve, melyek a kívülről ható, vagy bent termelődött másnemű mérgező anyagokat *közömbösíteni és eltávolítani* tudják — egészen a külső *erős és ártani tudó* tagokig: tövis, fulánk, szarvak stb. mind a védekezést szolgálják, ami harcban jelentkezik.

Az emberi szervezetnél természetesen hasonlóak a jelenségek. Az emberi test megóvása és gyógyítása, vagyis az orvosi tudomány akkor érte el nagykorúságát, amikor a kórokozó csírák, mikroorganizmusok, baktériumok felfedezésével az antiszeptikus és aszeptikus, azaz *irtó és tisztító eljárások* módjait megállapította és gyakorlatát kiépítette. Mindez fölszerelés.

A lélek önkörében.

De mi az ember önmagában. Mint Madách mondja: önkörében? A Kornis professzor által is elismert substantiális lélek az emberi társadalomban mint személy, mint *egyéniség* jelentkezik. Mondják jellemnek is. „*A jellem* mindig valami több, mint a használt tehetség vagy adomány.“⁹⁹ A tehetség, vagy adomány, vagy karizma csak vetülete és kisugárzása a léleknek. A legtöbb, ha azt mondhatjuk, hogy a lélek tulajdonosságai, de *nem önmaga*; ő a titokzatos és megfejthetetlen valami.

Ismerd meg magad; szinte *reménytelen* követelés. Leibnitz az embert monádnak, egyednek nevezte, mely az ő létezésének központjában az ő legbensőbb társaságától is *izolálva* van. Wordsworth meg mondja: Pontok vagyunk mind önlelkünkön belül, hol mind *egyedül állunk*.¹⁰⁰ (A British Múzeum olvasójában van felírva.) Ez az egyedülvaló lélek hogy találja meg az útját? Tud-e erkölcsöt csinálni saját magának? „Hogy az erkölcsnek megvan az alapja az emberi társadalomban, hogy van természeti vallás, mindez csak szörnyűbbé teszi a *magára maradt* lélek halálát. Azt jelenti mindez, hogy a természet és a moralitás mindent elkészít az erényes életre, *csak életet nem ad*.“¹⁰¹ Épen mint a törvény halált nemz, az etika erőtllenül hagy még saját követeléseiddel szemben is és kárhozatra ítél. „Mert az erkölcsiség parancsol, *de nem ihlet*.“¹⁰² Ennek az árva egyedülvaló léleknek mi öröme van a létben? Jól mondja Drunimond: „A pusztá örökkévalóság nem lenne nyereség. Még e rövid földi élet is nagyon hosszú azoknak, akik egész életükben *szomorúságban járnak*.“ Még jobban mondja a Példabeszédek könyve (14: 10.) „A szív tudja az ő lelke keserűségét és az ő örömeiben *idegen nem részes*.“ Minden és minden a terem-

tett világon idegen hozzánk, még az apánk, anyánk is, akiket épen mi választottunk nemzőinknek, és léleknevelőinknek. A gyermeklelkek is csak bizományban vannak nálunk. Ki nem vigasztalan, idegen hát? Akinek a Teremtő: „Atyja“.

Magasabb létforma már a földön.

Azonban a Teremtő az „Atyaságot“ csak egy újabb születés, „újjászületés“ után vállalja. Az Istent-akarás, ha az Krisztust-akarás is, nagy erőket mozgósít a mindenségben javunkra s megindul egy magasabb világ számára való fogantatásunk. „Nincs az a változás, környezetbeli módosulás, értelmi erő, erkölcsi törekvés, jellemfejlődés, avagy műveltségben való előhaladás, mely csak egyetlen egy emberi lelket felruházhatna a *szellemi élet* tulajdonságaival.“¹⁰³ A szép erkölcsi jellemet feltűntető ember a *szerves* világ legnagyobb fejleménye, míg a *szellemi* ember a szellemi világnak legalsóbb rendű alakja.¹⁰⁴ Egy *magasabb világ érintése* szükséges, amely világ sokban szükségképen érthetetlen előttünk. Stanley híres misszionárius írja: Egy alkalommal megkérdeztem Driesch professzort, a nagy német filozófust, a vitáлизmus képviselőjét: vajjon minden egyes esetben, amikor az élet egyik magasabb rendű formájának birtokában vagyunk, nem várjuk-e azt, hogy az az élet a *tevékenységnek egy magasabbrendű formájában* bizonyítsa meg magát! Ő igenlően válaszolt. Erre tovább kérdeztem: Ha Jézus egy magasabbrendű életformát képvisel, nem kellene akkor helyt adnunk gondolkodásunkban annak a belátásnak, hogy az az élet a *tevékenységnek egy olyan magasabbrendű formájában* nyilvánkozik meg, mely előttünk, akik még egy alacsonyabb fokon állunk, *csodának tűnhetnék* fel? Erre azt válaszolta: „Igen, ha Jézus magasabb létformát képvisel, kénytelen volnék gondolkodásomban helyet adni annak a belátásnak, hogy az az élet esetleg olyan valamiben nyilvánulna meg, ami az alsó síkon *csodának tűnnek* fel. Azonban tudományos vizsgálatnak kell alávetni. Pontosan így mondta.“¹⁰⁵ Igen önérzetes tudós felelet volt, de Jézust mégis nem lehet páholyból vizsgálni. Egy tudós épen úgy *megváltásra szoruló* bűnös lélek, mint bárki ember fia. Ha igen, úgy alázatosan kell neki is kegyelemért könyörögni, s azután boldog engedelmességgel szolgálni Jézusnak. Hívó tudósok sora bizonyítja, hogy ez nem veszélyezteteti tudományuk tárgyilagosságát, sőt így jutnak *magasabb meglátások és tapasztalatok* birtokába. „Minden ország feltétlen engedelmisséget követel alattvalóitól és az engedetlenséget mindig halállal bünteti ... Míg a vallásos emberek fel nem ismerik Krisztus országának *ügvetlenségét*, mindaddig egyszerre két ország tagjai lenni törekszenek.“¹⁰⁰ Pedig választani kell. Marad-e lent, akar-e

feljebb. „Szervetlen világ, szerves világ. A *harmadik* és legmagasabb a szellemi ország. Hogy ez ismét egy másik, és *magasabb országra* való előkészület, nem lehetetlen. De már valamilyen negyedik ország fogalma értelmünket felülhaladja. Az evolúciót az advolúció egészíti ki.“¹⁰⁷ Ami azt jelenti, hogy nemcsak pusztán fejlődünk, hanem valahova, valamire, valami céljal, *valahova fejlődünk...* Vagy lefele csúszunk, zuhanunk. Mint a repülőgép soha nem állhat meg, mi sem, valamerre szüntelenül megyünk. S a két főirány a menny — és a pokol. „Mindenki érezheti, hogy a lelke mélyén egy ösztönző hajlam van, mely ellenállhatatlan erővel vonja lejjebb ahelyett, hogy egy dicső típus követésére fellelkesülne, az alacsonyabb típushoz való visszatérés törvényének veti alá magát“. Egy ellenséges világgal szemben kell a *magasabb típusunkat megvédelmeznünk*. A harc szüntelen való. Még nem jelentett meg, mivé leszünk (I. Ján. 3: 2) e küzdelem útján. Ez csak igazán a „létért“ való küzdelem.

A tömeg.

Az egyház harcában feltétlen *ismernünk* kell a *terepet*. Mi az az embercsoport, gyülekezet, közösség, amellyel dolgunk van. Melyek azok az eszközök és módok, amelyekkel kitűzött céljai felé lehet vinni.

Régóta tanítja a keresztyénség, hogy a gyülekezetben levő emberi társaság egy *szerves egész*et, testületet, lelki, szellemi testet alkot. Mivel pedig az újabb lélektan szerint különleges vallásos ösztön és mozzanat *nincs* az emberiség életében, nyilván ezen magasabb szerves, tömegtestnek alapjai magában emberi *természetükben* már megvannak. A szerint, amilyen *jegecesedési központ* körül alakul: lesz belőle egyesület, társaság, társadalom, állam, államszövetség stb. Legmagasabb fokon a földi és lelki egyház.

Vizsgáljuk meg közelebbről a manapság nagy érdeklődéssel fogadott ú. n. tömegjelenségeket. Az egyház harcában *tömegek harca is van*. A társadalomtudomány jelentősége korunkban egyre *fokozódik*.

„Hogy mi történik a közönséges emberi csoportokban, az úgynevezett tömegben, arra nézve két hipotézis van (nem okvetlen hipnotikus folyamat, mint Le Bonn mondja). Az egyik hipotézis a telepáthia. A másik hipotézis a kollektív tudat. Utóbbi alatt értjük a sejtek *kollektív tudatát*. Vannak állatok, melyek 2—3 felé vágva, 2—3 tudatra szakadnak. Sőt van ilyen szaporodás is. Továbbá bizonyos elmeállapot: a mentális disszociáció és disintegráció is ide tartozik. Ez nem más, mint a *tudathasadás*, különösen súlyos hisztéria esetében. A tudat két folyama egymás mellett vagy még gyakrabban fő- és mellékág

alakjában van meg. Az egyén oszthatósága, tehát *támogatja a* tömegtudat létezését. Espinas: Les *societas animales*-ében mondja, hogy a kollektív tudata egy társadalomnak minden dolgok között a *legreálisabb*. Minden társaság tehát egy élő egyéniség. Ha mi megtagadjuk a társadalomtól a tudatos egyéniséget, hasonlóképen meg kell tagadnunk azt a testet alkotó cellák tömegétől is. Az első, vagyis a telepatikus hipotézisre nézve Renan azt írja: meg lehet figyelni, hogy egy nemzet, vagy város a közös veszélyt valami különös *divinációval megsejti*. Ilyen titkos, homályos ösztön az is, amely időről-időre egy nép eltávolodását, *kivándorlását előidézi*. A keresztes hadjárat, vagy a vallásos, politikai és társadalmi forradalmak magyarázata is itt van. Az olyan frázisok: nép lelke, a nép géniusza, fontos eseményeket és tendenciákat ír a nép ösztöne és közössége számlájára¹⁰⁸. Értelmi fogalom, eszme, terv stb. *magában* nem tudja a tömeget összehozni, csak a hozzá fűződő ösztönök és indulatok verik egybe őket. „A hit, szenvedély, vagy impulsus egy tömegben igen gyorsan, geometriai haladványban terjed. Le Bonn kifejti, hogy az emberek egymástól *legjobban intellektusban*, eszmékben különböznek, *legkevésbé állati ösztönökben* és emóciókban. Ezért annál nagyobb a tömeg hatalma, minél inkább hasonlókká, homogénné tesszük a tagjait egymáshoz, *félrevertvén a dolgokat, melyekben különböznek*.”¹⁰⁹ Természetesen mindig kell valami gondolati, eszmei mag, amihez vonzó, csalogató érzelmek társulnak (jogok szerzése, földosztás, egy gyűlölt valakin való bosszúállás) és már a tömeg együtt is van. „A tömeg hite mindig magasabb eszmékből ered, melyek sokszor hatás nélkül maradtak az azokat termelő *felsőbb körökben*, majd azonban általánosan népszerű igazság lesz és *visszatér* a nemzet felsőbb osztályaihoz újra. Az intelligencia formálja a világ sorsát, de igen *indirekté*.”¹¹⁰ Ha aztán a tömeg *megindul*, az egységes szokott maradni, mert így minden egyes tagja a legjobban védve érzi magát és kaphat valamit, de ha a saját eszére hallgatva kiválik, (pl. a nyájból kiszakadt vad, vagy jószág, vagy sztrájk-törő) nagyon hamar baj érheti. De maga az egész tömeg is érzi, hogy össze kell tartani, mert *átütő ereje* így lesz elég, akár támadásra, akár védelemre.

„Hogy a közös cselekvés jogos, vagy jogtalan, bölcs vagy oktalan volt, az sokkal *kevésbé* jelentett a fennmaradásra nézve, minthogy vájjon *egységes* volt-e?”¹¹¹ De ezen biztonságért és zsákmányáért aztán nagy árat is fizet az egyén. *Elveszti szabad véleményét* és cselekvési jogát. „Az ember a tömegben *elszemélytelenedik*, depersonálódik és a felelősség csökken. Az intellektuális értelmi folyamatok alacsonyabb fokának a *csökkenő felelősségérzet* is a következménye. Ahány ember, annyifelé oszlik a felelősség. Azért tesznek a hajóhídra egy embert, hogy nagy felelősség érzete legyen. A sok tagból álló zsúri

azért nem ítél halálra, mert *senki nem vállalja* a teljes, csak részfelelősséget, ami kevés egy emberélet feletti döntéséhez. Néha vidámságot, sőt könnyelműséget látunk a képviselőházban olyankor, amikor legtöbb jóérzésű tag összeroppanna a felelősség súlya alatt. Innen ered a közmondás, hogy egy testületnek *nincsen lelkiismerete*.¹¹² Közületeknél, testületeknél, gyűléseken sokszor elvész az igazság. Hírhedtté lesz lassanként a bizottságok működése. Sokszor egyenesen azért adnak valamilyen ügyet „bizottságnak“, hogy elaludják a rest felelőtlenység folytán. „A tömegek viselkedése sokszor csúnya és gyalázatos. Mind-egyik igyekszik *utánozni* a többit és még túl is tenni a másikon, hogy tetszést arasson.“¹¹³ Ha gyűlés, vagy tömeg izlésének, hangulatának megfelel valami látszat igazság, azt könnyű keresztülvinni, ha ugyan valakinek a lelkiismerete elbírja, aki *indítványozta*. „Jó emberek a tanácsstagok, de a tanács egy bestia.“ Senatores boni viri, senatus mala bestia, mondja a római. Urunk Jézust is tanács ítélte el. Pilátus kivonta magát a felelőség alól.

„Néha nagyon csekély és alacsony az eszme, de ha erős az indulat, máris indul a tömeg. A tömeg rendesen valami közös indulat, vagy vágy által verődik össze, ezen indulat kifejezésének módja egynek, vagy néhánynak eszébe ötlik s azt gyorsan szétszórja a többi közé. Mikor valaki látja, hogy körülötte mindenki ugyanazt teszi, ugyanarra a célra törekszik, *majdnem teljesen ellenállhatatlan dolog* másként tenni, mint a többi. Ezért mint említettük, testületi cselekedetek *kevésbbé észszerűek*, rendesen *kevésbbé erkölcsösek*, mint az egyén akciója, hasonló körülmények között. Válogatott emberek testülete, a nemzet eleje, kormányok stb. olyan csúrés-csavarásokban vétkesek, amit egyetlen tagja sem tenne meg magában, sőt nem is gondolna ilyesmire.“¹¹⁴ A tömegben, természetesen csak a *leg-egyszerűbb érzések* terjednek könnyen, pl. az öröm, félelem, bosszú. „Néhány ember ijedtsége a primitív együttérzés respondeálásánál, visszhangzajánál fogva áterjed a többire is, ha *nem is látja* az okot. Ugyanez az elv magyarázza meg, hogy néhány félelemnélküli ember megállíthatja a *pánikot*. Más érzések nem olyan könnyen szóródnak, mint a félelem.“¹¹⁵ A közönséges érzelmeket és cselekedeteket könnyen utánozhatja mindenki. Kevés beszéddel, de közvetlen példával lehet a tömeget gyorsan mozgásba hozni. Egy-két jelszó és utána rohanás. „Az utánzás nem más, mint a *ragályozás* hatása. Csak gondoskodni kell, hogy az utánzás *könnyű* legyen. (A divat hatalma.) Ha nehéz az utánzás, befolyás nélkül marad, mint a korukhoz túl nagy emberek, vagy mint az európai civilizáció kis befolyása *Keletre*“¹¹⁶

A tömegvezető.

Tulajdonképpen azért is verődnek össze az emberek tömeggé, mert valamit akarnak, amit *magukban nem tudnak* elérni. „Az emberek tömegbe verődve elvesztik akaratukat és ösztönösen fordulnak afelé, aki *bírja* az ő *hiányzó* kvalitásukat. A nemzeteknek mindig voltak vezetői. Ezek gyakran apró szónokok, akik a saját érdekeiket keresik, de ezek hatása tűnékeny. Az égő meggyőződés emberei azután gyakorolták a fascinálást, elbűvölést, ha *először őket* bilincselte le egy hitvallás.“¹¹⁷ De ez mindenütt így van, akár igazi vezető, akár demagóg valaki, a tömeg kevés intelligenciájánál fogva *nem ismeri föl* hamar az igazi jó vezetőket, azért vezet egyik dicsőségre, a másik romlásba.

„Minden gyűlésben és társaságban, törvényházban vagy klubban, bizottságban, vagy társulatban munkát vagy játékot illetőleg, egy vagy két legerősebb akaratú ember *kerül az élre és vezet*.“¹¹⁸ Hangozók, akik kevés tudással rendelkeznek, de amit tudnak, azt *jól tudják mondani* és megcsinálni, még inkább „megcsináltatni“ a tömeggel. Minden társadalmi osztályban a legmagasabtból a legalacsonyabbig, mihelyt valaki megszűnik izolálva lenni, gyorsan a vezető befolyása alá kerül. Az emberek nagyobb részének nincsen tiszta, okos eszméje semmi dologról, ami kívül esik a szokásos dolgain, szakmáján, a specialitásán. A vezető szolgál *kalauzul*.“¹¹⁹ Épen korunkban, mikor specializálva van minden és majdnem mindenkinek *elképesztően csekély* tudása, véleménye van a saját kis üzletén és keskeny kis íróasztalán kívül. A természeti ember, meg az állat e tekintetben is hasonló. „Mihelyst az élő lények egy bizonyos száma összegyűlt, akár emberek, akár állatok legyenek, azonnal ösztönszerűleg egy vezető *tekintélye alá adják* magukat. A tömeg egy szolgálény, amely képtelen bármit tenni egy vezető nélkül. Vezető nagyon gyakran a *vezetettek*ből támad, *ő maga is* hipnotizálva van az eszme által, annyira hatalmába veszi, amelynek apostolává lett, hogy minden kívülvaló dolog hiábavalóság lesz és minden ellentétes vélemény, mint tévelygés és babona tűnik fel előtte. A vezetők pedig gyakrabban a cselekvés, mint a gondolkodás emberei, nincs meg a világos, éles előrelátásuk, nem is tehetik, mert ez a *kvalitás rendszeren kételkedésbe* és inaktivitásba vezet. Sokszor azonban betegesen ideges, gyúlékony, félig őrült személyekből kerülnek ki, kik az őrület határán állnak. Meggyőződéseikkel szemben minden *érv elvész*, megvetés és üldözés csak *erősíti azt*. Feláldozzák személyes érdekeiket, családjukat, mindent, még az önfenntartás ösztöne is teljesen kivesz belőlük és gyakran az egyedüli rekompenzáció és elégtételük, amiért könyörögnek: *a mártírium*.“¹²⁰ Ott téveszti el sokszor, nemcsak a polgári társadalom, de általa-

ban az uralmon levők, hogy rosszhiszemű, hazug *demagóggént kezelik a fanatikus meggyőződés embereit* Az olcsó és könnyen mozgatható karhatalmi eszközök helyett eredményesebb lenne a *Jobb igazság*“ propagandája. Politikai mozgalmaknál valószínűségi „kézzelfogható“ szociális igazságszolgáltatás, becsületesebb vagyon és jövedelem elosztás, ami *gyorsan tudomására* jön a tömegeknek s a „kormánypárti“ propaganda nagy részét elvégzi. Ami marad, azt komoly, okos, szeretetteljes felvilágosítással, szónokok, sajtó, rádió útján el lehet érni. Különösen szomorú az, ha vallásos mozgalmakat akarnak rendőri, csendőri karhatalommal elnyomni, a történelmi egyházak vezetőinek tanácsa és asszisztenciája mellett. Elfelejtjük a XVII. századot? Mikor *mi voltunk* az üldözöttek? Kell lenni annyi erőnek bennünk, hogy szellemi fegyverekkel verjük le a híveink között burjánzó tévtanokat ördögöt ördöggel nem lehet kiűzni. A közönséges rendbontás elintézése nem a mi feladatunk, azt hagyjuk külön a rendőrségnek. „Az új vezetők elérik, hogy nekik a tömeg nagyobb készséggel engedelmessé válik, mint a kormányának, de ha *elmozdítatnak a színről*, a tömeg eredeti állapotába visszatér, az ellenállásnak a kohéziója nélkül.“¹²¹ Ha nincs susárló, megszűnik a háborgás. (Péld. 26:20). Ez tényleg igaz, de legtöbbször az a baj, hogy megint hamarosan kerül vezető a vezetettek közül, mint maga Le Bon mondja fenntebb, hacsak ki nem elégítik őket Mellékes, hogy mivel.

Természetesen vannak csalók, szélhámosok, kik maguk között összemosisolynak, hogy ügyesen *port hintettek* a nép szemébe. „A vezetők általában két csoportra oszlanak. Az egyik fajta merész, erőszakos kint az utcán. Különösen alkalmasak egy erőszakos vállalkozást felkelteni. Mikor ezek visszatérnek a mindennapi életbe, ezek a „hősök“ a legmeglepőbb *karaktergyengeséget* mutatják. A második kategóriába a kitaró akaratere jüek tartoznak. Ebben a csoportban vannak a vallásalapítók és nagyra vállalkozók, akár intelligensek, akár korlátoltak, az nem lényese, a világ *hozzájuk tartozik*.”¹²²

A legeltévészettebb dolog úgy a történelmi személyeket, mint a kortársakat, akik bizonyos eszmékkal telítve vannak, ab ovo azonnal önző érdekekkel *gyanúsítani*. Ilyenek is vannak, de csak az *apraja*. Az igaziak nem kímélik az eszméikért se magukat, se mást „A személyes érdek eltűnik a ragályozásnál, pl. szocialista tanok olyanoknál, akik azoknak első áldozatai lesznek.“¹²³ Sokszor az ember maga alatt vágja a fát „lelkes nyilatkozataival“, jön utána a további „*következetes*“ *tett*, majd a zuhanás. A nagy tömegvezetők élete mindig *kockán* van és sokszor egyik a másik után veszti el a nagy tételt: *a fejét*. Egész sereg embert — sokszor jó barátokat is le tudnak öldödni, de van személyes bátorságuk maguknak is *bármely percben* a halálba menni. Kemál pasáról mondják: nem egy barátját kivégeztette, mert

szerinte megtagadta a kitűzött elveket. Utána sírva borult barátja holttestére. De akkor is úgy hitte, hogy nem tehetett másképen. Az „ügy“ és „igazság“ mindenk előtt.

„Az ú. n. jó bolsevista vezérek, mint pl. a megvesztegethetetlen Djerdjinsky még sokkal veszedelmesebbek, mint „gonosz“ bolsevista vezérek, mert a „jók“ csaknem kivétel nélkül meg nem alkuvó rajongók, megőrült idealisták. Robespierre, Marat, Saint Juste ugyancsak azok voltak.“¹²⁴ Ezeknél *nincs pardon* az ellenféllel szemben, de ők sem kérnek pardont, ha arra kerül a sor. *Ecrasez infame!* (Törd össze a gyalázatost!) — volt Voltaire mondása is a nagy ellenségre, a római kat. egyházra. Tedd hamuvá! — mondta Lenin. Itt megbocsátás, javítás ismeretlen fogalmak.

„A vezetők akcióinak három főbb eszköze van: állítás, ismétlés, ragályozás, A vallásos könyvek és törvénytárak is *egyszerű állításokat* tartalmaznak. Az állítás azonban az ismétléssel nyert befolyást. Az eszméknek, érzéseknek, indulatoknak olyan ragályozó erejük van, mint a mikrobáknak. Örültség ezért előfordul gyakorló elmeorvosoknál is.“¹²⁵ Ez ellen a lelki ragályozás ellen *védekezni a legnehezebb*, mint pl. az orvos is megkapja a betegséget, ha nagyon nem vigyáz. Az egyén teljesen felolvad a tömegben és lázas állapota közös lesz azzal. Nyugalmat és higgadságát megőrizni valakinek ilyenkor a lehetetlenséggel határos. „Egy erős jellemű egyéniség egyre nagyobb nehézségeket talál, hogy fenntartsa *független* véleményét a tömegben, ha az ellenkező példák szaporodnak.“¹²⁸

A „vallásos“ tömeg.

Tárgyunkra nézve különös fontossága van a tömegek lélektanának, egyrészt azért, mert a lélektani vizsgálódás *sok értékes adatot* szolgáltat a gyülekezet, s általában az egyházi élet megértéséhez. Másfelől pedig szükséges, hogy meglássuk, hogyan *ferdülnek, torzulnak el és romlanak* meg a vallásos élet motívumai, momentumai és szokásos formái. Le Bonn határozottan és kategorikusan kimondja, hogy a „tömeg minden meggyőződése vallásos formát vesz fel.“¹²⁷ Épen ezzel szokták megmagyarázni minden ellenállást elsöprő elementáris erejét, mely a legfelfokozottabb emberi szenvedélyekkel operál. „Bizonyos történelmi események — folytatja Le Bonn — pontosan ezek a *legfontosabbak* — *nem érthető* meg, míg el nem jutottunk azon vallásos forma értékeléséhez, megértéséhez, amit a tömegek meggyőződése az egész folyamatban felvesz. A reformáció, a Bertalan éji mészárlás, a francia vallásháború, az inkuizíció és a rémuralom *ugyanazon* fajta jelenségek. A legdespotább zsarnokok *sem tudják* felidézni. Ilyen megnyilatkozásra csak a

tömegek lelke képes. A legabszolútabb hatalmú, legzsarnokabb uralkodó is *alig tehet többet*, mint sietteti vagy késlelteti a megjelenés idejét,¹²⁸ A tömegvezetők és uralkodók bizonyos tekintetben csak az idők jelét mutatják, de nem előidézik az időt. A királyok csak *óramutatók* egy régi mondás szerint. Tehát végeredményben a gondolati, eszmei elem kitérője, robbanó erőre fejlődése a főrugó. Majd kerül aztán hozzá végrehajtó, akár-hogyan hívják. Nem fontos, hogy időlegesen ki áll a fórumon, vagy piederstálon.

Fustel de Coulanges, a római Galliáról írt munkájában jól jegyzi meg, hogy a római birodalom semmiesetre sem erőszakkal volt fenntartva, hanem vallásos *csodálkozással*, melyet inspirált. Megérthetetlen volna, hogy öt évszázadig a birodalomban száz millió embert engedelmisségben tudott volna tartani harminc légió. Az engedelmisség oka volt a császár, aki Róma *nagyságát személyesítette* meg. Ez volt a hajtó eszme és egy-értelemben imádták, mint istenséget. Oltárok voltak a tiszteletére a birodalom *legkisebb községében* is. Lehetetlen mindent a félelem és szolgaság számlájára írni. Egész nemzet nem szolgál és különösen nem *300 évig*. Nemcsak az udvar volt az, amely imádta a császárt, hanem az egész Róma, de nemcsak Róma, hanem egész Spanyolország, Görögország és Ázsia.¹²⁹ Tudták, hogy a császár is halandó ember, őt is járja a betegség, vagy a tör, de ők tudatosan a birodalmi eszmék képviselőjét imádták benne. Annak a birodalomnak megszemélyesítőjét, amely hatalmával és alkotásaival *ma is kihívja* csodálatunkat.

„A nagy emberek többségének ma már nincs oltára, hanem van szobra és arcképe csodáiéinak kezében, s a kultusz, melynek ők tárgyai, *nem sokban különbözik az előzőktől*. A tömeg mindenek előtt „istent“ követel. Nem kell gondolni, hogy ezek egy elmúlt kornak a babonái, mely az észet békóba verte. Az érzések *sohasem voltak legyőzve* az észszel való konfliktusban. A tömeg nem akart többé hallani az istenség és vallás szavakról, melynek *nevében* olyan soká rabbá tették. De sohasem volt annyi *fétisük*, mint a múlt évszázadban. A régi isteneknek nem volt annyi szobra és oltára.¹³⁰

Az említett jelenségek is bizonyítják állításunkat, az igazi vallásnak *ál vallásokká*, hamis vallásos képződményekké degenerálódását. Ezzel a megállapítással és fenntartással hallgassuk Le Bon-t: „türelmetlenség és fanatizmus a vallásos érzésnek szükségszerű kísérői, ezt kikerülhetetlenül mutatják mindazok, akik azt hiszik, hogy a földi vagy örök boldogság titkának a birtokában vannak. A terror uralmának a jakobinusai alapján *épen olyan vallásosak* voltak, mint az inkuizíció katolikusai és kegyetlen buzgalmuk ugyanazon forrásból eredt. Napóleon olyan „isten“ volt 15 évig, hogy az istenségnek nem voltak állandóbb imádói, vagy nem küldött nagyobb könnyít

seggel a halálba embereket. A vallásos és politikai hitvallások alapítói érzésekkel inspiráltak, de az emberek az imadásban és engedelmisségben *meztalálták boldogságukat* és készek voltak életüket letenni a bálványért.“¹³¹ Le Bonnal együtt mi is nagyon jól tudjuk, hogy bálványokért éltek és haltak és világságra, az igaz Isten imadására soha el nem jutottak. Persze ilyen vallás nem is való „intelligens“ embernek s mivel a *régi* vallás hitelét vesztette, *új még* nem volt, sok klasszikus alak vallás nélkül élt s megvetette a balga hiszékeny tömeget. Mint a Quo vadis-ban a magister elegantiae, az életművész Petronius szemtől-szembe *kigúnyolja* a császárt, egész udvarát és bálványát, de meg is kellett érte halnia.

Régi közhely, hogy a vallás a tömegnek való, mivel minden politikai, vallásos, szociális tan crédó, hitvallás formát vesz, olyan formát, mely a vita veszélyét elkerüli. Ha lehetséges lenne a tömeget arra rávenni, hogy az atheizmust fogadja el (van is rá példa), ez a hite a vallásos érzület minden türelmetlen buzgalmát *mutatná*, s csakhamar szélsőséges formájában kultusza lenne. Így is lett sok helyen és időben.

Nagyon megfigyelendő jelenség az is, hogy aki a tömeggel együtt a hőst, az uralkodót bálványozza, az ezt *nem ismeri* el, hanem nagyon természetes érzésnek tartja. Csak a kívülálló lát benne bálványimádást, aki ezen delejes, szuggesztív erővonalakon kívül van. „Egy amerikai sem tudja pl. egy britnek a loyálisát megérteni a királyával szemben, vagy a germánét (1918!) császárjával szemben, mint ahogyan egy briton, vagy germán sem tudja megérteni egy *amerikai szív nagy békességét*, hogy nincs királya, vagy császára. Semmi hamis értelmetlenség közötté és mindenkinek közös Istene között. Ha ilyen egyszerű érzések misztériumok előttünk, melyeket szinte velünk mabb vallásos érzésekkel“.¹³² De az idők változnak s az érzések tárgyai is!

Ezért szállunk mi szembe hitelvi alapon a vallás szubjektíválása, kedély és érzésvilággá minősítésével. Ezért kötjük magunkat olyan erősen a *kijelentett objektív igéhez és az egyház-történelemhez*. A katolikus egyház valósággal tenyésztí az ember-kultuszt és nem látja be a sok erkölcsi kárát. Hamar szélsőséges formát vesz föl és kultusz lesz. A pápának, ha manapság nem is annyira, de régen sokszor volt rendszeres kultusza. Az ész által megvilágosítva lerombolja az ember istenek és szentek képeit, kioltja a gyertyákat és a nélkül, hogy időt vesztené, azonnal helyettesíti Bücher és Molesotte könyveivel, sőt az új vezérek képe előtt újra kegyesen meggyújtja a gyertyát. Vallásos hitének a *tárgya* változott, de lehet-e azt mondani, hogy a vallásos *érzése* változott?“¹³³

Ez mind igaz, de mi és ki ez a tömeg? Babonás fanatizmus révén a szegény cár is tömegember volt, mint más, nem-

csak a „proletár“. Az emberbálványozás sokszor kölcsönbe megy. A „nagy emberek“ megcsodálják és megcsodáltatják *magukat* és megcsodálnak *mást*. A tömeg pedig mindig bámul és hódoló. Az uralkodásnak egy neme például az, mely teljesen megsemmisíti. az, „*ítélőképességünket, megtölt csodálattal és tisztelettel és ami fő: engedelmisséggel.* A hódoló prestige minden tekintély forrása. Ennek két fajtája van: a kapott és a személyes prestige. Az utóbbi személyes képességekkel szerzettetik meg s érték tekintetében különbözik az előbbitől. Érdekes példát hoz fel a kapott tekintélyre Le Bonn.¹³⁴ Megfigyeltem — úgymond — elég sokszor és különböző körülmények között a *lelki mámor* sajátságos nemét, mely még igen józan angol embereket is hatalmába kerített, ha megláttak, vagy beszéltek egy angol peerrel. És a magyar emberek között még mennyi van! Ha egy gróffal vagy éppen herceggel beszélnek, megszédülnek. Viszont a mi kormányzónk maga mondta, hogy mennyire szerette, mikor a kenderes! kiscgazda bátran és emberi önérzettel fogott vele kezét és ült le asztalához. „Üri fajta a magyar“ — monda.

A felvilágosodás enciklopédista tudósai készítették elő a *vallásos formájú* francia forradalmat. (Le Bonn nemzete volt az és nem más.) A vezetők között *sok előkelőség* is volt. Amint ma is nem egy gróf és herceg áll a kommunizmus, vagy a szélsőséges nacionalizmus élére.

„Az ibériai szűz kápolnája homlokzatára a következő felírást helyezték el: A vallás a nép ópiuma.“¹³⁵ Különös dolog, hogy míg a vallást oktalan, értelmetlen tömegcsalásnak, narkózisnak mondják, a népvezérek sokszor maguk is *hasonlókká* válnak a tömegekkel együtt a *vallásos szervezetekhez*. „A kommunista szekta is jól megszervezett hitközség, mely a többi rendszeresített vallások minden szervével és jellemvonásával rendelkezik.“¹³⁶ Sarolea edinburghi egyetemi tanár, ki a szovjet életet közelről tanulmányozta, ugyanazokra az eredményekre jut. mint korábban Le Bonn. Freud szintén elfogadja ezeket, mikor írja: „Ha egy másik tömegképződmény lép a vallásos helyébe, mint a szocialistáknál látiuk, ott ugyanazon türelmetlenség fog mutatkozni a kívülállókkal szemben, mint a vallásos harcok korában volt. Ha pedig a *tudományos nézetekben* való különbözőség a tömegekre valamikor hasonló jelentőséget nyerne, ennek ugyanazon eredménye lenne.“ Nem éppen itt vagyunk ma a „világnézetek“ gigantikus harcában? Korunk máris világos iskolai példáit szolgáltatja annak, hogy különféle elméletek (és melyik nem tartja magát tudományosnak?) az igazság igényével lépnek fel, velük a *tömeget fanatizálják*. S felveszik a már említett „vallásos“ formákat és feszítő erőket. Jóllehet bizonyos határok között igaz, amit W. Macpherson mond: „Az igazi meggyőződés az emberi természet *megbecsülésén* alapszik. A hamis meggyőződés pedig mindig érdekből van.“¹³⁷ De mit

jelent az érdek? Sokszor hangsúlyozzák: egy mindenkiért, mindenki egyért. Érdék lehet tiszteletreméltó, ha a magáét a közével köti össze. „A hamis meggyőződés minden jele antiszociális tendenciájú“¹³⁸ — mondja újra Macpherson. De mi az a „hamis“ és mit jelent „antiszociális“? Ezek igen tág fogalmak és az elmélet nagyon meg tudja magyarázni az igazságot, *jobbra és balra és bármely* irányban; angolok, németek, franciák, amerikaiak stb. egyaránt teljes „tudományos“ apparátussal bizonyítják „igazságukat“. Csak az a baj, hogy ezek az „igazságok“ olyan véres *katasztrófákhoz* vezetnek

Említettük már, hogy a vezetők sokszor hamis meggyőződés emberei. Nem subjektive, hanem *tartalmilag hamis* meggyőződésűek. Itt kell tehát alkalmazni a tárgyilagos mértéket és a próbát. Sokan meggyőződéses materialisták és mint ilyenek fáradoznak a társadalmi kérdések megoldásán. Pedig feltétlenül szembe kell helyezkednünk velük, mert „a cinikus materializmus a mi leghalálosabb *ellenségünk*, ami a társadalmi kérdést illeti.“¹³⁹ Az nem bizonyítja valaminek az igazságát, hogy én azt teljes meggyőződéssel annak tartom. Nem én vagyok a mérték! De van még több ilyen elmélet és igazság is, mint a materializmus. A liberalizmus, nacionalizmus, független erkölcs, főként a racionalizmus stb. íme, odajutottunk, hogy semmiféle társadalmi mozgalomnak a megjelenési formájából, a vezető személynek és a tömegek *összintéséből* azok igazságára következtetni *nem lehet*. Később kifejtjük, hogy nemcsak a tömegmozgalmak vesznek fel „vallásos“ formákat, hanem a vallás, a tiszta Ige vallása is elváltozik a földi ember viszonylatai között. És elferdül, torzul, beszennyeződik, mint az égnek könnye, ha leesik, sár lesz. Mert tiszta és bűnös ösztöneink és hajlamaink *vegyesen* kapcsolódnak az Igéhez.

A vallásnak a nemiséggel nincs közvetlen kapcsolata.

Felelnünk kell még Freudnek és iskolájának azon állítására, hogy az egyházban, mint tömegképződményben a libidó, a nemi szenvedélynek fontos szerepe van. Az újabb vallástani iskola határozottan megcáfolta ezt. Pedig maga Freud másutt meg azt mondja, hogy „az egyház és hadsereg mesterséges tömegek. Bizonyos *külső* kényszer (tehát nem a libidó) tartja össze őket. Nem kérdezik, be akar-e lépni, a kilépés pedig rendszeren üldözéssel jár.“¹⁴⁰ Fentebb Girgenson—Vasady nyomán idéztünk már idevonatkozólag, habár nem Freuddal kapcsolatban.

Most csak Freudnak (kinek zsidó létére szomorúan nagy szerepe volt a keresztyén társadalom destruálásában) a róm. kath. egyházzal kapcsolatban mondott, de bizonyára

más egyházakra is vonatkozó más állításait idézzük: A kath. egyházban egy fő van: Krisztus, ki olyan, mint a seregben a Feldherr, Hadúr, aki a tömegnek minden egyes tagját *egyformán szereti*. Ha ez elesik, azonnal széthull úgy a sereg, mint az egyház, mihelyt a külső kényszer azt megengedi. Krisztus ezt az egyforma szeretetet ki is fejezte: Amit eggyel cselekesztek az én kicsinyeim közül, azt énvelem cselekszitek. Minden egyes tag a vezetőhöz, másfelől a többi tömegbeli egyénekhez nemi szenvedély által (libidó) van kötve.¹⁴¹ Ez nyilvánvaló tévedés, mint egy másik megállapítása is tévedés: „Zinzendorf gróf kegyességében Pfister egy nagyon érthető és *nem egyedülálló példát* mutat, hogy az intenzív vallásos kötelékek a legbuzgóbb szexuális felizgulásokra vezetnek vissza.“¹⁴² Mi ezeket is, és a hasonló jelenségeket *eltévelyedésnek*, aberratíknak tartjuk, mégha Zinzendorffal történt is. Épen a keresztyénység (lásd Pál apostol levelét) az, amely a világtörténelemben egyedülről, egyben elég részletesen, *pontosan mutatta ki* a nemi élet jelentőségét és célját. És annak helyét végérvényesen az emberi élet *alacsonyabb régióiban* jelezte ki. Nem tudjuk megérteni, hogy más helyen Freud *épen ellenkezik* fenti állításaival. „A nemi törekvés az egyes számára az egyéni tevékenységet tartja fenn. A túlerős tömegképződés felbontja. Azért a kath. egyháznak a legjobb motívuma volt a hívőknek a házasságnélküliséget ajánlani. A szerelem a pap kilépésére vezetett. Hasonló módon a szerelem át-töri a fajt, a nemzetiségi és társadalmi tömegképződéseket, ezzel *kulturális* tekintetben fontos teljesítménye van.“¹⁴³ Tt meg már a tömeggel szembeállítja a nemiséget, mint ellentétet, mint újra mondja: „A nagy mesterséges tömegeknél, az egyháznál és a seregnél a nő, mint nemi objektum számára *nincs hely*, még ott is, ahol tömeget képeznek, ha férfiakból és nőkből vegyesen is, a nemi különbség semmi szerepet nem játszik.“¹⁴⁴ Ez nem logikus és következetes. Freud nagy esze is csak imbolygó lidércfény az isteni kijelentés mellett.

Az egyház tagjainak, mint sokaságnak, ha úgy tetszik tömegnek, gyülekezethöz összetartásában semmiféle materiális tényező (tehát sem kenyér, sem szerelem, libidó stb.) szerepet nem vihet. Ezt a sokaságot *csak a hit* tarthatja egybe. Ez a hit a létezés, az élet folytatását teszi a központjába, vagyis az örökéletet, az örök létezés. Ennek szükségszerű postulatuma a következménye, hogy önmagunknak a mindenséggel való viszonyáról fogalmat, *sőt képzeteket alkossunk*, továbbá, hogy a viszonyunkat vele *kielégítően* rendezzük.

A társadalom alapsejtje a család, nem az egyén.

Már a keresztyénség terjedésekor úgy a zsidók között, mint a római birodalomban, a *monogámia*, egynejűség volt az egyetlen törvényes forma. A keresztyénség már csak mint *isteni rendet* proklamálta. Bár e mellett különösen a férfinak sokat elnéztek a pogányok. A keresztyénség felbonthatatlannak tekintette a házasságot. Kivételt tett a házasságtörés. A második házasságot nehezítették. Ez teljesen megegyezik a Szentírással. A házasságot *nem lehet felbontani — csak összetörni*. A nő igazán emberré a keresztyénség tette. Addig az ember alatt főleg férfit értettek, a nő vagy asszony, félig állatsorba ment a sok régi kifejezés szerint (asszonyállat, néember). „A nemek között való harcban van egy nagy női győzelem, melyet a *keresztyénségnek* köszönhet: ez a fölbonthatatlanság. Mely egy nőnek, egy férfival való viszonyában képzelhető, mivel a halál sem ok a válásra.“¹⁴⁵ Nemiség nélkül az emberek már régen kiirtották volna egymást a földön. Aki megérti Istennek nagy ajándékát a nemiséggel és annak rendeltetését, nem tud eléggé csodálkozni, de ugyanakkor felháborodni a visszaéléseken, amit e téren az emberek általában elkövetnek. És e fajtalanok tulajdonképpen az igazi nemes szerelem örömeitől és áldásaitól *esnek el* ezáltal. Egy modern filozófus szépen mondja: „Az igazi szerelemben nincs udvarlás. Az igazi szerelemben alig van érzéki vágyódás. A szerelmesek kötelesek reá, hogy nemes célokat tűzzenek maguk elé, mely más lelkek haladását előmozdítja, különben önvádban és *önző* önelégültségben prédálják el életüket.“¹¹⁶

Az életet nagyon sokan nyíltan vagy titkon egy nagy kőjutazásnak szeretnék megrendezni a földön, mint ahogyan rendeznek társasutazásokat. Utána még az egyháztól azt *várják*, hogy a mennybe szállítsa őket jutányos tarifa mellett. De oktalanságukban csalódnak. A földön mindenkinek hivatása, feladata van, akár egy hónapig éljen, mint egy csecsemő, hogy csak sebzett szíveket hagyjon hátra, akár mint nagy eredményekre visszatekintő 70—80 évet élt aggastyán. A testi élvezet szükséges, hasznos, de egészen alárendelt eszköz.

A gyönyör a valóságban nem is lehet több, mint eszköz, mellyel a természet törekszik *fenntartani* és nropagálni az életet (evés, házaseslet stb.). „Amilyen mértékben törődünk az örömmel, olyan mértékben nem érezzük magunkat biztosnak, hogy haladtunk. Mert az alkotás a legmélyebb öröm.“¹⁴⁷ Az öröm csak láng, amit nem lehet külön megszerezni, elraktározni. Az mindig „valaminek“ a lángja. E valamiket kell megszerezni s nem az „örömet“. Így a nemiségnek is az életadás és az áldozatos szolgálat a célja. És aki ezen célt elérte, magától meg lesz belőle az állandó Öröme. A nemiséget a testi szférából a lelkiségbe elsősorban nem a férfi, hanem a nő és pedig csak

az *anya emeli* fel áldozatával és az áldoztatás boldogságával. Találóan mondja egy bölc: „Az anyai szeretet semmi formájában sem tudja a miért értelmét.“¹⁴⁸ Hát *tudja valaha* egy anya, hogy „kifizeti-e magát“ az áldozata?

De mi van és lesz azokkal, akik *nem nyerhették el* az élet-áldozás e szent örömét? Erre mondja Maud Koyden, az angol ker. nőmozgalomnak egyik vezető egyénisége (aki Londonban templomi szószékről és talárban szokott prédikálni): „Vannak férfiak és nők egyaránt, akik számára a magányos élet, a *cölibátus természetes*, ami által leghabzóabban végezhetik hivatásukat, de ezek csak *kivételek*. Azonban normális férfi és nő a hivatását a házasságban találja meg. Ha igaz az, hogy az anyaság a nő legfőbb hivatása, nem könnyű dolog számára, hogy azt feladja, mikor a világ elvette tőle azt a férfit, akinek el kellett volna őt vennie. Szerintem *kegyetlenség* az a magatartás, mely a leányokat arra tanítja, hogy feleség és anya legyenek és őök épen ezért nem kaphatják azt a neveltetést, mint fitestvéruk, mert hiszen őök „biztosan“ férjhezmennek (mintha a gyermekek neveléséhez nem kellene iskolázottság!). És végeredményben azért sem várhat pályára, mert nem remélheti, hogy a hivatalokba bebocsássák. Azt mondják, az *nem az ő köre*, hanem a férfiaké. Amit ő kívánhat az, hogy férjhezmenjen és anya legyen. Ha ez igaz, *milyen áldozatot* kívánsz te majdnem 2 millió nőtől (Angliában), akik számára a házasság lehetetlenség lett. Gondold meg, hogy ha követeled a nemzedet leányaitól, hogy az ő nagyanyáik örökébe lépjenek és erkölcsi nívóján álljanak, te valami nagyon nehezre kívánsz tőlük és neked *meg kell okolni*, hogy miért kívánod ezt tőlük.“¹⁴⁹ Mi Jézus Krisztussal indokoljuk meg: „Ki nekem az én fitestvérem, nőtestvérem, apám és anyám? Az, aki cselekszi az én mennyei Atyám akaratát.“ Tehát abból a 2 millió angol nőből, meg a többi ker. társadalomban pártában maradt sok leányból legyenek hűséges diakonisszák, családfenntartó vénleányok, „sok gyermekű“, elnyűtt tanítónők stb., stb. Igen, egyenesen lelki családjuk lesz a testi családon már most felülemelkedve. Ezzel ugyan nem biztosíthatjuk, hogy a szentség magasabb fokára emelkedtek, de azt állítjuk, hogy egyiknek a *családban*, másoknak a *család nélkül kell szent életet* folytatni.

Nőtestvéreink az egyházi életben sokkal fontosabb szerepet töltenek be, mint azt *általában gondolják*. Sokkal nagyobb feladatokat *képesek* elvégezni az egyház szent harcában, mint azt általában hiszik.

Már az őtestamentumban *magas hivatáskörben* látunk sok nőt: királynékat, királynőket, pap- és prófétanőket. De általában mégis lényegesen változott helyzetük az új testamentumban, mely a *teljes egyenlőség* színvonalára helyez férfit és nőt. A Szentléleknek közlése által a leányaik és asszonyaik prófétál-

nak és résztvesznek az egyházi szolgálatban. Kétségtelenül megvan egy fenntartás, hogy az „asszonynak feje“, azaz ura, aa ő férje. (I. Kor. 11: 3 és Ef. 5: 22). És újra, „saját férjüknek engedelmesek legyenek.“ (EL 5:22 stb.) Nem engedi meg Pál apostol, hogy „az asszony a férfin uralkodjék.“ Mindez szerintünk csak egy kisebb mértékben mutatja azon kor nőnevelésének elmaradott voltát, hanem ez a szabály e nélkül is állandó érvényű szabály. Az egyházfegyelemhez tehát hozzátartozik, hogy a férfi legyen a családfő és az asszony engedelmeskedik. De ez volta-képen csak a anyaság hivatásától függ össze, de nem a nő lelki minőségével. Mivel az anya föltétlenül rá van utalva a védelemre, különösen egyes időszakokban, ebből következik, hogy aki védi, bizonyos tekintetben rendelkezik is vele, még ha esetleg kisebb is a lelkisége. Szerintünk a parancsolás is engedel-messég, mert a kiadott parancs egy belső és felső szónak való engedelmeskedés. Ez a viszony a férfi és nő között *csupán a fizi-kai különbségnek szól*, semmi másnak. Ezt állítja Lutoslawsky, a kiváló filozófus is. „Az eredeti inferioritása, az alávetettsége a gyöngébb nemnek testi különbség következménye. A nő lelke semmi tekintetben sem lejjebb álló a férfiénál.¹⁵⁰ Ez az engedel-messég is inkább *külsőleges* családi, háztartási állapotokra vonat-kozik. Kell valakinek lenni, aki bizonyos külső egységben össze-fogja és *állandó jelleggel* kormányozza a családot Ez az állandó kormányzó a férfi távollétében, vagy elhalálózása esetén lehet az asszony is, sokszor valóban áldásosán, mint sok ö-zvegyasz-sony családi élete, gyermekeinek nevelése is bizonyítja. Termé-szetesen ilyen esetben fokozottabb is a felelőssége. A dolog lé-nyege, gyökere mégis ott van, hogy „engedelmesek legyenek az Úrban“ egymásnak, úgy az asszony, mint a férfi. Ami azt jelenti, hogy mégis csak az Úr az *igazi parancsoló* a háznál és aki *kijelentést kapott* a lelkében a két ember közül, annak enge-delmeskedjék a másik. Vannak olyan életkörülmények is, ami-kor az asszonyi, a női lélek bizonyul erősebbnek. A kiváló Paul-sen mondja: „Az aktív türelem, a léleknek rugékony ellenállása egyike a nő legszebb és legértékesebb képességének, épen azért a nő jobban meg tud küzdeni hosszantartó zavarokkal és nehé-zségekkel. S míg a férfi türelmetlenül, elkeseredve lerogy a teher alatt, a nő megtartja lelki egyensúlyát, sőt vidámságát.“¹⁵¹

Nem lehet itt célunk a nőkérdésről behatóbban értekezni, mert tárgyunkhoz csupán az tartozik, hogy milyen tényező lehet az a szellemerkölcsi küzdelemben. De azt hisszük, hogy nem téve-dünk abban, hogy az egyházfegyelem *a házfegyelmen* kezdő-dik. Az újtestamentumban az egyházi tisztviselők egyik legfon-tosabb kvalifikációja az volt, hogy *a maga házát* jól igazgassa, mert különben hogyan visel gondot az Isten egyhá-zára? (I. Tini. 3:4—5.) Ismételjük e mellett, hogy a nők aláren-deltsége és engedelmissége a külsőleges rend követelménye, de

lélekben és érdeemben, lényegben ős valóságban a házastársak egyenlők és örökös társai egymásnak az élet kegyelmében. (I. Pét. 3: 7.) Olyan esetek is bizonyítják ezt, hogy néha az aszszony vévén az Úrtól a kijelentést, az utasítást valamely ügyre nézve, a férfi azt engedelmesen elfogadja. Bár néha mire már a kivitelre kerül a sor, a nő esetleges testi, vagy lelki gyöngesége miatt nem látja jónak, vagy fél attól, amit pedig ő maga kezdeményezett és inspirált Számptalan politikai, társadalmi, gazdasági akcióról, mőről, művészi darabról a történelem későbbben deríti ki, ha ugyan valaha kideríti, hogy kitalálója, szerzője, ihletője, mozgatója, inspirálója nő volt, akár mint feleség, akár más. A világ előtt a férfié, a „teremtés koronájáé“ volt a dicsőség.

Társadalmi erkölcs.

A nőkérdésről átérve más szociális problémákra, melyek tárgyunkkal egybefüggnek, arra a megállapodásra kell jutnunk, amit Peabody mond: „minden erkölcsiség társadalmi erkölcsiség, s a kötelezettség érzése a másokhoz való kötést jelenti.“¹⁵² A társadalmi erkölcsiséget egyáltalában nem úgy képzeljük el mint Max Nordau, a híres zsidó filozófus: A társadalom nem álmodozik arról, hogy így szóljon az egyénhez: „Szabad vagy, Te magad döntheted el, vájjon az erény, vagy bűn útján jársz-e? Ellenkezőleg azt mondja, akár kívánod, akár nem, tenned kell, amit az *én erkölcsi tanom* úgy jelöl meg, mint jót és kerülni kell, amit rossznak deklarál. *Választásod nincsen.* Csak úgy tűrlek meg magamban, ha aláveted magad a morál törvényének. Ha átléped azokat, *kihúszom* a fogadat vagy teljesen *megsemmisítlek.*“¹⁵³ Ki és mi az a társadalom, amely ezeket a törvényeket megállapítja és erkölcsi tanná deklarálja? A keresztyénség nem, mert annak bűnbánatot és kegyelmet hirdető és teljesen az áldozatos szeretet rendszerében mozgó mivolta ezzel diametrális, merő ellentétben van. Talán egy politikai párt, vagy diktátor, vagy íróasztala mellett ülő filozófus fogja az erkölcsi tant megszabni?

Azt igenis alázatosan be kell ismernünk, hogy a keresztyénség, amint az a keresztyén egyházakban megtestesült, nem teljesítette feladatainak *csak kis részét*, amelyek a modern társadalmi élet szellemi erkölcsi szabályozására szükségesek lettek volna. Azokat a világgazdasági problémákat, kríziseket, válságokat, társadalmi és osztálykülönbségeket stb., amelyek a katasztrófális világháborúknak is főokát képezték, a nemzetiségi problémával együtt, a történelmi egyházak *nem ismerték fel igazi jelentőségükben és idejükben.* Pedig végeredményben szellemi irányítás kell minden ügghöz. Maguk az egyház vezető emberei is ez irányban képzést alig kaptak, tapasztalato-

kat keveset szereztek. „A bizonyítékok azt mutatják, hogy az erkölcsstan igen szűk határok között mozog itt, amint azt a theologiai kollégiumokban adják. Sokkal *közvetlenebb* viszonyba kell hozni a nép társadalmi és gazdasági körülményeivel.“¹⁵⁴ Különösen a lelkészeknek kellett volna és kellene *alaposabban* ismerni a társadalmi problémákat Minden emberi ügynek, dolognak, műnek erkölcsi vonatkozása van s ez már az egyház területe, bár az egyház egyébként épen nem akar beavatkozni sem egy ország, vagy állam kormányzásába. S nem szentesít *semmiféle* gazdasági rendszert.

Az egyház Isten országát hirdeti, melybe csak bűnbánattal s Krisztus váltságának elfogadásával lehet bejutni, de ezen föltételekkel, tehát tulajdonképen „*ingyen*“ *mindenki* bejuthat. Isten országa után „*mindenek*“ megadatnak, tehát egyéb testi és lelki javak is. Isten országának és tagjainak mindenek előtt a szolgálat által kell érvényesülni ebben a világban. Már itt is vagyunk a társadalmi kérdések gyökerénél. „A *szolgálat* a törvénye minden társadalmi együttélésnek, de gondoskodni kell a feltételekről is, amelyekben a szolgálatot *meg lehet* tenni.“¹⁵⁵

Gazdasági erkölcs.

A világ nagy protestáns egyházai Birminghamban 1925-ben konferenciát tartottak, melyen az egyháznak közgazdasági és általában szociális kérdésekben való állásfoglalásáról ős követendő eljárásáról tanácskoztak s valóságos haditanácsot tartottak a hamis Mammon leigázására. Egyebek között az alábbi stratégia követését ajánlották.

Az egyházak s a keresztyének gyakorolják szeretetüket felebarátaik érdekében az által, hogy elsőfokon a különféle ügyekben mint keresztyének, *igaz véleményt* alkossanak Isten színe előtt. Ilyen ügyek például a munkanélküliség, lefegyverezés, hazárd játékok, nőkereskedelem, bódító ital stb. A társadalmi befolyás második foka, hogy az emberek lelkiismeretébe *ajánljanak bizonyos életfolytatást*. A családi élet *kötelezettségeinek* teljesítése. Szembehelyezkedés azon visszaéléssel szemben, mely a kényelem és gyönyör *túlhajtott* mértékében áll. Részvétel a nemzetek barátságának a munkájában. Buzdítás arra, hogy az iparban más motívumokat alkalmazzanak, mint az *önzést*.

Nem szabad *együtt működni* a kereskedelemben megszokott korrupcióval és rideg eljárással. Nem szabad *kihasználni* másoknak testi és szellemi erejét. Nem szabad személyes előnyökért — (sem alkalmazónak, sem alkalmazottnak) — *csökkenteni* a termelést. Nem szabad támogatni az üzleti élet azon szertelen igényét, mely magában foglalja a lélek *megvetését*.

Keresztyén elveket kell alkalmazni a *tőkebefektetések* megválasztásában és az őt megillető felelősség gyakorlásában.¹⁵⁸ Az egyháznak, igen, ma is van üzenete a világ gondja, baja számára, elsősorban saját hívő tagjai által. A Szentlélek ezeknek minden gyakorlati kérdésben is megmutatja az utat. A többiek követhetik példájukat, csak jóakarattal legyen. Igen, a kegyesség mindenre hasznos, mert megvan benne a *jelenvaló* és a *jövő* életnek ígérete egyformán. (I. Tim. 4:8.) Uthalhatunk még Skowgard-Podmaniczky: Akarsz-e diadalmaskodni? című kitűnő könyvének híres példáira is, amelyek amilyen nemesek és határozottak, olyan kedvesek és vonzóak is.

Aki kegyesen akar élni, annak feltétlenül küzdeni kell. Hogyan küzd, ha *nem ismeri* a társadalmi életnek a mai világban különösen bonyolult körülményeit? „Senki sem tehet komoly kísérletet, hogy a Krisztus fegyelmezése szerint vezesse az életet a modern körülmények között a nélkül, hogy ezekkel az ipari és politikai kérdésekkel szembenézett volna.”¹⁵⁷ De hogyha a különféle társadalmi kérdésekkel *szembenézünk*, rögtön meglátjuk az Úr szavának nagy horderejét: Senki nem él önmagának. Cselekedeteink nagyrésze a közéletben folyik le, de minden magánügyünknek is megvannak a társadalmi vonatkozásai, legelsősorban a családban, aztán a munkatársakhoz stb. „Tiltakozni kellene az ellen, hogy például a bűnöket *privát* szenvedélyeknek tekintsék, amint ma arra tendenciát látunk. Úgy kellene tekinteni, mint a *társadalom és a közjólét* elleni bünt..”¹⁵⁸ De egyszerre mind erősebben növekvő tendenciát látunk arra is, hogy az egyént mint bizonyos közéleti tényezőt kollektív szerepében fogják föl. Ha tehát az egyház pozitív tanítással szól bele az emberek életébe, mely közügy is, hogyan tegye ezt? Az említett birminghami konferencia (1925) nagyon fontos elvi kijelentést tett, amikor azt mondta: „Az egyházi hatóságok egyszerűen nem illetékesek bármilyen aktuális társadalmi kérdéseknél fegyelmi rendszabályokat alkalmazni, arra az egyház csak akkor lesz kvalifikálva, ha *kidolgozza* saját szociológiáját és egy végrehajtási kódexet” Bármennyire respektáljuk egy ilyen ker. világkonferencia deklarációját, mégis mi azt hisszük, hogy ilyen szociológiát — mely nagyon hasonlítana egy hittani rendszerhez — még hozzá végrehajtási kódexszel együtt kidolgozni *úgysem lehetséges*. Ilyet tudtunkkal nem is csináltak soha sehol. De hiszen e konferencia is *csak néhány*, — bár igen helyes irányelvet adott csupán. Mi azt gondoljuk, hogy Strongnak van igaza, mikor azt mondja: „A szociális, politikai, kereskedelmi, esztétikai és hasonló dolgokban, melyben nincs *különös képessége* az egyháznak a vélemény, a bírálat alkotására, végzetes lenne bármilyen konkrét fegyelmezést gyakorolni. Annak csupán a dolgok *morális szempontjára* kell vonatkozni.”¹⁶⁰ Ez elég is, mert „ami egy korszakban csalhatatlan

aksziomának látszott (társadalmi vagy gazdasági szempontból), az a vita tárgya a legközelebbiben. De az bizonyos, hogy „minden korban az *életnek egyre jobb rendje* szorongat minden értelmes embert s erre felel a keresztyénség végleges és progresszív felelettel.“¹⁶¹ Nem olyan nehéz a mai fejlett technikai és kulturális korszakban sem a vallás igazságát az élet eseteire alkalmazni. Az erkölcsi viszonylatok aránylag *nem sokfélék*. Mindenki hamar megérzi saját körében, hangsúlyozzuk, hogy csak a saját körében, igazságos vagy igazságtalan, jó vagy rossz, gondos vagy felületes, szorgalmas vagy lusta, szeretetteljes vagy gyűlölködő, bizalmas vagy gyanakvó, áldozatos vagy önző, vidám vagy mogorva, türelmes vagy türelmetlen, mértékletes vagy mértéktelen, hűséges vagy hűtelen volt-e? Talán nincs is tovább. A Lélek gyümölcse a Galáta levél szerint mindössze kilenc féle. És ez *teljesen elég*. „A ker. életnézet hatékony, bár indirekté hat, mert egy olyan principiumon nyugszik, melyet *minden dologra alkalmazni kell* és effektíve hatékony, mert a szónak legjobb értelmében az élet aszkétikus (azaz mindenben mértéklet tartó) világnézete.“¹⁶² Mert ne felejtse el senki, hogy a keresztyénség mértékletességet, sőt *ön?neg tag adást követel* úgy anyagi, mint testi vonatkozásban. E nélkül az *életszolgálatot* senkinek sem lehet elvégezni. Most már „egy olyan világban, mely mindinkább odaáldozza magát a materializmus alacsony eszményeinek, az egyháznak be kell tölteni magasabb feladatát.“¹⁶³ Az még egy nagy szerencse, hogy bár öntudatos Krisztus követők, kik e világnak sava, kovásza és világossága — aránylag kevesen vannak, de erkölcsi hatásuk alatt tartanak *legalább tízszer annyi* embert, akik a Krisztusról nem tennének vallást. Nagyon sok ember van, aki rejtve, észrevétlenül keresztyén eszméket követ.

„Vannak tudattalan vallásos tárgyak. Van sok köz- és társadalmi munkás manapság, kik *szégyenlenének* munkájuknak vallásos motívumot adni. Szociális és nyilvános életük mégis ezen elnyomott vallásos komplex által *van motiválva*, indíttatva és tényleg azon valóságos dolgok és eredmények tartják fenn és mozgatják őket, amit szegyeinek.“¹⁶⁴ „Az egyedüli uralkodás a világ felett végeredményben azoké, akik előtt annak megjelenő eredményei *közömbösek*, akikre a világ szolgálata a lényeges. A világ azok birtoka, akik *nem birtokai* a világnak.“¹⁶⁵ Peabody-nak ezen fenkölt szavaival fejezzük be szociológiai alapozásunkat.

VII. RÉSZ.

A hadviselés.

Reformációs kísérletek a nemzeti összeomlás után.

„A történelem igazolja, hogy az egyes nemzeti egyházak közül azok erősödtek meg és fejlődtek a leghatalmasabban, amelyek a fegyelem értékét felismerve, azt a kor színvonalához *alkalmazva megőrizték és gyakorolták.*“¹

A mi egyházunkban a forradalom és kommunizmus után a megcsönkített, kifosztott, kimondhatatlanul letiport, elárvult országban az Úr sújtoló keze alatt a legátadottabb lelkű, legmunkásabb lelkészek és baráti köreik kiadták a jelszót az egyház teljes jogainak helyreállítására és az egyház ismervei közé elidegeníthetetlenül odafooglalták a rendtartás, fegyelmezés és lelki védelem jogait. Már 1921-ben szervezett ös határozott formában lépett föl a követelmény az egyházfegyelem helyreállítására és hathatós gyakorlására. És pedig a kunhegyesi konferencián, ahol Gönczy Béla vésztői lelkész terjesztette elő, hogy: a Geleji Katona-féle kánonok *nem veszítették el* érvényüket a tiszántúli kerületben, tehát az egyházlátogatások annak szellemében végzendők. Lelkész, tanító, presbitertől megkérdezendő, hogy feddhetetlen-e az életük? Az egyházfegyelemben eljár presbiter *hatóságnak tekintendő*, abból kifolyólag ellene per nem indítható. Az állami karhatalom a tanúk és vádlottak elővezetésére biztosítandó. Az egyházfegyelem alatt álló egyén azon idő alatt ki ne léphessen, felekezetnélküliek súlyos kultúradók alá vetendők. A fegyellemmel visszaélők esetén retorzió történjék. Nagy István kisújszállási lelkész azt terjesztette elő, hogy ne lehessen presbiter, aki nem jár templomba. Lelkész súlyos botrány esetén *lelkész jellegétől* is fosztassék meg. Vass Vince pedig (pápai theol. tanár) azt javasolja, hogy minden theologus azzal vétessék föl, hogy tovább csak akkor kocsátják, ha *meggyőződtek hithűségéről* és a lelkészi pályára való készségéről.

Erőtéljes kézzel nyúlt bele az egyházi élet purifikálásába. a rákosligeti és rákoskeresztúri egyház, melynek 1924. jan. 6-i

közgyűlés-jegyzőkönyve (közölve a „Reformáció“-ban) a következőket tartalmazza: A presbiterségre csak az választható, aki nyereségvágy, továbbá a magyar haza, a társadalom és a ref. anyaszentegyház ellen megkísérlett, vagy épen elkövetett kihágás, vétség, illetve büntett miatt jogerősen *elitelve nem volt*, illetve ilyen *kereset hatálya alatt nem áll*. Aki nem vétett vagy nem vét állhatatosan a 10 parancsolat örök törvényei ellen. Aki gyermekei vallására nézve nem adott kárunkra reverzalist, vagy ha igen, azt jóvá tette. — Lemondottnak tekintetik: a) aki három egymásutáni gyűlésről indokolatlanul elmarad, b) aki az istentiszteleteket, vallásos estélyeket nem látogatja, c) aki évenként legalább háromszor nem vesz részt az úrvacsorában, d) akinek fontosabb különféle más gyűlések és szórakozás, mint a templom, e) akinek családjában káros reverzalist adnak, f) aki a lelkeszt nem támogatja védő és építő munkájában, g) aki a gyűléseken tárgyalt diszkrét ügyeket kibeszéli vagy elferdíti, akiről (bár *bűnvádilag nem üldözhető*) hírek terjednek el, melyek az egyház tekintélyét sértik, h) aki az E. T. I. 12. §-a elten vét.

A rákosligeti egyházban mégis túl diktatórikusán akarták a presbitériumot megtisztítani az oda nem való elemektől. Szűk-körű elnöki tanácsot szerveztek volna. A lemondás tényét az elnökség a megszervezendő elnöki tanács előzetes vizsgálata és döntése alapján indokolás nélkül a legközelebbi ülésen bejelenti. *Vita nincsen*. Jogorvoslat birtokon kívül. Az elnöki tanács 1. lelkész, 2. kerületi gondnok, 3. egy-egy presbiterből állott volna. A rákosligeti presbitérium fegyelmi határozatain igen érzik az a bizonyos „kurzus“, mely különösen hangsúlyozza az egyház és haza iránti súlyos vétkeket. Szól a titkos egyesületek ellen. A lemondást a tisztviselőkre nézve és presbiterekre nézve az „elnöki tanács“ minden indokolás nélkül bejelenti a legközelebbi gyűlésen, ahol ezen „vita“ nincsen. Kétségtelenül diktatórikus jogkör ez, ami egy-két ember számára *nem adható meg*.

Pécelen Forgács Gyula vezetésével elvszerűen és körültekintéssel jártak el. Átmeneti idő kellett, mondták, — hogy *közvéleményt teremtsünk EL* gyülekezetben. Általában súlyos fegyelmi vétség: 1. a gyermek vallásos nevelésének elhanyagolása, 2. az egyházi szertartás mellőzése, 3. kárunkra adott reverzális, 4. közteherviselés elmulasztása, 5. olyan vétség, mely *börtönbüntetéssel jár*, 6. *nyílt állásfoglalás* az egyházzal szemben, mely erkölcsi és anyagi kárt okoz. Ezen szabályok alapján 1921-ben kizártak egy szülepárt a rendes tagok sorából, mert gyermekét nem konfirmáltatta. Kizárattak, akik kárunkra adtak reverzalist. Egy házaspár kizáratott, mert az egyház ellen izgattak és a baptistákhoz jártak. Egy asszony 1921-ben a *lelkész előolvasásával* ecclesia-követést végzett a presbitérium ítélete következtében és pedig azért, mert elhagyta az egyházat

egy baptistából róm. katolikussá lett férfiéért. A bűnbánat után fogadták vissza. Forgács Gyula különben azok közé tartozott mindég, akik a legnehezebb úttörői munkájára vállalkoztak az egyházfegyelemnek. Egyben azt kellő tudományos alapozottsággal, módszeresen, bölcs pasztorációval és nagy kitartással végezte.

Az önkéntes próbálkozásoknak egy különös példája az, amelyet a Reformáció 1924. márc. száma közöl. E szerint egyik presbitérium nagy buzgósággal olyan egyházfegyelmi szabályokat hozott, mely például csak a korcsmai *zárórán túl* követeli meg a tartózkodást, kártyázást *csak nagy tételekben* nem engedélyez, részegeskedni *csak nyilvánosan* nem szabad. Esetleges „botránkozást“ áttesz a főszolgabíróshoz. Iskolapéldája a hozzá nem értésnek s a világgal való megalkuvásnak. Ilyen elvtelen, hitetlen és reménytelen vállalkozást el sem kell kezdeni!

A nagyrozvágyi egyházköztségben békebírószót szerveztek, főleg arra, hogy *megelőzzenek* világi pereskedő eljárásokat.² Az x-i egyháztanács 1. nem engedi meg a *mirtuszkoszorút* azoknak, akik házasságuk előtt életközösségben voltak. 2. Esküvőig össze ne álljanak. 3. Nem lehetnek keresztszülők, kik reverzálist adtak, kik nem esküdtek meg, akik önmaguk vagy gyermekeik keresztelve vagy konfirmálva nincsenek. 4. Ne járjanak korcsmába a hívek. (Reformáció 1925. márc. száma közli az X-i presb. jkvéből.)

„A sokféle próbálkozásnál az első nagy hiány, hogy *nincs prevenció*, ami az eljárásnak kálvini jelleget adna. *Teljesen jogászai, bírói szempontok* uralkodnak, úgy az esetek megtalálásánál, mint a lefolytatásánál és a büntetésénél. Az is megdöbbenő, hogy a felelősségrevonást nagyrészt az *anyagiak és a bosszú kelti életre*“, mondja Forgács a Reformáció 1922. áprilisi számában.

Ugyancsak a Reformáció közli 1924. márciusi számában az egyik egyház intézkedéseit: A tanerőkön kívül a többi komoly egyháztagok, ügyeljenek a gyermekek viselkedésére. — Korcsmai *záróra alatt* tiltja a korcsmák látogatását. *Nyilvános* (?) részegséget. *Nagyobb tételekben* kártyázást (?). — Este 9 óra után dalolást. — A presbitérium ítélkezik, vagy átteszi az ügyet a szolgabíróshoz. — Vadházások, nem esküvők, nem keresztteltetők, reverzálist adókról, nem konfirmálókról a lelkész *fekete könyvet* vezessen. Ezeket keresztszülőkül sem fogadja el. 1925. jan. 1-től ilyenektől a *harangozást* haláluk esetén megtagadja.

A Reformáció szerkesztője és péceli presbitériuma, valamint a „péceli kör“ valóban példaadó erkölcsi komolysággal és felelősségérzettel szerette volna az egyház fokozatos tisztítását elősegíteni. A kevés eredmény *nem rajtok* múltott, ők látták meg ezt a feltűnő éa mégis észrevétlen gyakorlatot is. hogy

theologusaink, tanítójelöltjeink *nem tagjai* egy gyülekezetnek sem. Lelkész- és tanítójelöltek arra készülnek, hogy vezessenek, de nincs alkalmuk arra, hogy megtapasztalják, mit jelent e fontos hatások tárgya lenni. Budapesten és Debrecenben az első 3000 tagot számláló rendes gyülekezetnek úgy kell alakulnia, hogy annak központja a főiskola legyen. A theologust és képezdészt be kell vonni a gyülekezeti fegyelmezés körébe.³ Mindezekre mostanában újra történnek kísérletek, amelyek közül jelentősebb a hittanhallgatók kötelező internátusi nevelése.

Boda József veszprémi lelkipásztor szintén az egyházfegyelmet javalló és gyakorló lelkészek közül való. Ő ír a következőképpen:

Nálunk a gyülekezeti fegyelmezés már 3 esztendőre nyúlik vissza. Először elég nagy visszatetszést váltott ki. Később, a zsinati rendelkezések nyomán már szinte természetes lett.

Presbitériumunk mint fegyelmi bíróság egy alkalommal több egyént idézett meg s vont fegyelmi eljárás alá. Világos, hogy a tárgyalást megelőzte az illetők *felkeresése*, levélbeni figyelmeztetése, tanúk előtti intése. — Tárgyalásra megjelent 4 egyháztag. A vádat *jobb híján*, a lelkipásztor képviselte s lelki síkban menő beszélgetésben tárta eléjük vétkök súlyát, majd megkérdezte: tudnak-e valamit felhozni mentségökre. A legtöbb hűséges és jó református voltára hivatkozott, hogy hitét el nem hagyja, hisz régi ref. családból származik stb., de a menyasszonya kívánta, vőlegénye követelte (egyik állapotos lévén, kényszerült reverzálist adni, hogy meglegyen az esküvő).

A presbitérium 5 éves úrasztalától való eltiltást rendelt el, de ismertette az egyházkövetés lehetőségét és a büntetés illetékesen való hatálytalanítását. *Három késznek mutatkozott templomban*, nyilvános istentiszteleten megkövetni az eklézsiát. A karácsony hetében tartott bűnbánati istentiszteleten azonban csak kettő jelent meg.

Prédikáció, áldás után úrasztalához mentek: lelkipásztor és a bűnbánók; lelkész rövid beszédben ismertette az egyházfegyelem jelentőségét, — speciális veszprémi vonatkozásban —, a bűnbánat és nyilvános bűnvallás evangéliumi voltát, majd két kérdést intézett a bűnbánókhoz. Az elsőben: készek-e elkövetett bűnüket nyilvánosan is megvallani, arra ítéletet mondani. Tsten és az eklézsia bocsánatát itt a hívek gyülekezetében kérni, — a másodikban: szív szerint készek és hajlandók-e ígéretet tenni arra, hogy a jövőbeni életükben több hűséggel, anyaszentegyházunkhoz való áldozatos ragaszkodással bizonyosságát adják őszinte megbánásuknak? A mindkét kérdésre adott „igen“ *felelet után* lelkipásztor a presbitérium által kirótt büntetés alól feloldozta őket, kézfogással visszavezette a gyülekezeti közösségbe, közölve az úrasztalához való szabad járulás jogát is, —

imádsággal fejezte be az egyházkövetés Veszprémben évszázadokon át szokásos, nemzedékünkben azonban első esetét.

Eddig a közlés. Ugyancsak e lelkipásztor még megemlíti, hogy „előkelőkkel“ szemben nem bír és tud a presbitérium olyan határozottan eljárni, mint „egy szegény cselédleánnyal“ vagy hasonlókkal szemben.

A jól szervezett és jó gondozásban levő budapesti egyházmegyében, közelebről a Kálvin-téri templomban — mások között — volt egy penitenciális eset a legmagasabb arisztokrácia egyik tagjával; ki a lelkipásztor előmondása után a gyülekezet előtt bűn vallomást tett, s azóta is buzgó úrvacsorázó.

Kísérletek és eredmények a tekeházai eklézsiában.

A romlott presbiter.

Az egyházfegyelmet lelkészi munkám egyik alapvető elvévé tettem, s az evangelizációs igehirdetői munka után a harmadik évben már megkezdtük a nagyrészt bibliás emberekből álló presbitériummal a komoly egyházfegyelmet. Időbeli sorrendben közöljük a hiteles eseteket, melyek a fejlődés útját is jelzik. Az illetékesek ítélik meg e kísérletek és eredmények értékét.

„Jegyzőkönyv. 1918. okt. hó 28-án Danesházy Sándor lelkészelnök vezetése mellett presbiteri gyűlés tartatván, jelen vannak Oláh Pál gondnok, Turda Pál.. Oláh József, Gérus Sándor presbiterek, Szabó Béla jegyző.

1. A lelkész előterjeszti, hogy K. J. presbiter zavaros és bűnös családi életének tisztázására az ő *felkérésére is* a lelkipásztori kötelesség szerint a felekkel tárgyalásokat folytatott. Jóllehet a romlott viszonyt, melyből számos gyermek is származott, úgy egymaga mint felesége, valamint családi életük megrontója is beismerte, mégis a helyzet megjavítására *semmi lépést* nem tettek. A lelkész felhívta K. J.-t, hogy a presbiteri szép tisztet így méltatlanul viseli és ajánlotta, hogy mondjon le, mire ő azonnal bejelentette lemondását. Utóbb a lemondását bár nem törvényes formában, *visszavonta*. A lelkész felhívja a presbitériumot a határozathozatalra.

Presbitérium a lemondását *lentállónak* tartja, mindazonáltal, ha a bűnéből megjavul és dec. 1-ig vagy családi életének megrontóját eltávolítja és feleségével kibékül, vagy a válópert az időpontig megindítja, ez esetben hajlandó a további eljárást megszüntetni. Különben minden további bejelentés nélkül lemondottnak fog tekinteni. A határozat egyhangúlag hozatott.“

Fenti jegyzőkönyv körülményeire és érdemére nézve a következőket közöljük. K. I. a falu *legelőkelőbb gazdacsaládjából* való volt, távolabbi tanító és lelkész stb. rokonokkal is. Magának is volt rendes kis birtoka. Unokatestvére B. J., egy jókinézésű, fiatal, 30 év körüli férfi, aki nem nősült meg, hanem odament „gazdálkodni“. Együtt használták B. J. különlevő jókora földjét is a bátyjával. De fájdalom, a feleség is közös volt, mint egyéb birtok. Ezt a csúnya biandriát, kétférjűséget sokáig *túrta, nézte a falu* a korábbi, a változó lelkészekkel *együtt*, csak egymás között magukban szólták, szapulták e mindenki előtt tudott bűnös viszonyt. Az asszonynak számos gyermeke lett, többnyire fiúk, *hol az egyik, hol a másik* férfitől, amit arcukról is fel lehetett ismerni, de mind a K. J. nevét viselte. Sokáig éltek e dísztelen „háromszögben“, míg aztán a fegyelmező presbitérium rajtuk nem ütött. Én négyszemközt rábírtam K. J.-t a presbiterségről való lemondásra, de azután meglett az *egész* család szörnyű haragja, de a nép nagy többségének a helyeslése is. Mindenesetre nagyon enyhe eljárás volt az, amikor bűnei megbánása után még a presbiteri tisztben is hajlandók lettünk volna megtartani. Bár én előre tudtam, hogy ez nem fog megtörténni. Sem ügyeit nem rendezte, hiszen gazdaságilag annyira össze voltak már kötve, hogy a közönséges önzés és tudattalan renyhesség is meggátolta ebben. Ellenben bosszút akart állani, amit a következő 1919. jan. 23-i jegyzőkönyv bizonyít.

„Jegyzőkönyv 1919. jan. 23-án tartott rendes presbiteri gyűlésről. Jelen vannak: Dancsházy Sándor, Oláh Pál gondnok, Oláh József, Turda Pál, Kocsi Károly, Oláh József, Gérus Pál.

6. sz. Lelkész jelenti, hogy K. J. volt presbiter K. B.-val és K. S.-el feljővén, K. J. lemondásával kapcsolatosan erőszakosan követelődtek, sőt fenyegetődtek és vasárnap este lakásán durván megháborították.

Presbitérium teljes mértékben elítéli az eljárást és K. B.-t és K. S.-t a presbitérium előtti *feddésre ítéli*.“

Ez életemnek egyik legkülönlegesebb élménye volt. Előzményei röviden ezek. Az októberi forradalom után nem sok időre, ha jól emlékszem novemberben történt, hogy a presbiterségről lemondott K. J. eljött *két közelebbi rokonával*, a katonaságtól kevéssel azelőtt hazatért (Linder: nem akarok katonát látni!) férfiakkal, a családos K. S.-al és a 30 év körüli, még akkor nem házas K. B.-val a parókiára egy vasárnap este. Rossz szándékkal jöttek, valószínűleg azzal az elhatározással, hogy vagy visszavonattják velem bátyjuk lemondását, vagy pedig inzultálnak. Magyarul mondvá megvernek. Bevezettem őket szobámba, 4 szoba volt a parókián, de én csak egyet tudtam berendezni legénylakásnak, ahol a szó legszorosabb értelmében

egyedül éltem. A többi szoba üres volt. Illetőleg az „irodában“ volt egy asztal, szekrény és lócák gyűlések tartására. Leültem a „vendégeimet“. Megmondták miért jöttek, hogy miért tettem egy *ilyen* gazda-emberrel ezt a *megaláztatást*, más is elkövet ilyen vétkeket és más papok is voltak itt, azok elnézték. Én csendesen felelgettem nekik. Ők egyre hevesebben, majd azt mondtam, hogy ez nem az éri egyéni eljárásom, hanem a presbitériumé (ne felejsük el a dátumokat: a lemondatás a forradalom előtt 3 nappal történt, ezen erőszakoskodás elítélése pedig már a kommün idejére számítható). Átmentem az irodába, behoztam a jegyzőkönyvet, felolvastam belőle az okt. 28-i jegyzőkönyvet. Sohasem felejteni el azt az érzést, mikor a jegyzőkönyvvel beléptem a szobába, ahol marcona, elszánt arccal ott ült a három „hívem“. Körül pillantottam a szobában amint beléptem, a szemem megakadt valami bibliai mondáson, ami szemben, az ágyam felett volt. Nem tudom mi volt, de hirtelen egy érzés jött a szívembe, aminek a megfogalmazott gondolatára is pontosan emlékszem: ha nem megyek is ki e szobából, akkor sem engedek! Elég nyugodtan leültem és nagy önuralommal és mérséklettel igyekeztem őket is jobb belátásra bírni. De ők *egyre kihívóbban és vadabbul* viselkedtek. Tudtam, hogy *honnan* van a bátorságuk, illetve vakmerőségük. Egyszer azonban kissé engedékenyebbek lettek, nemsokára azt is megtudtam, miért. Valamit észrevettek, bár én semmit sem vettem észre, csak mikor F. Oláh Pál gondnok belépett. Jó estét kívánt és valami dologban beszélni akart velem. Mondtam, menjen ki Pali bácsi, majd mindjárt megbeszéljük. Kiment. Nemsokára az én embereim is lecsendesedve indulásra készülődtek és azzal az ígérettel mentek el, hogy ha K. J. *rendezi az egész ügyét*, visszavesszük a presbitériumba. Elköszöntünk, „paroláztunk“ és elmentek. Amint a másik ajtó felé ki akarok menni, hogy beszéljek a kurátorral, látom, hogy ott állnak a küszöbön a „három férfiak“: a jó Pali bácsi, a gondnok, a testvére a. Oláh József és annak József nevű felnőtt férfi fia. Mit csináltak ezek ott? Ezek a hívek őriséget álltak ott. Hogyan? Úgy, hogy a jó, bibliás szakácsnőm, özv. H. S.-né mikor meglátta ezeket a jólismert embereket, mindjárt *rosszat sejtett* és elszaladt a valóban jó hívő kurátorhoz, az pedig a testvérét és annak fiát maga mellé vévén, sietett a parókiára, hogy valami baja ne legyen a papjuknak. Minderről én semmit sem tudtam. E jelenet után a három derék, jó emberrel elbeszélgettünk még és békességgel hazamentek. Így történt.

Más oldalról a dolog vége csak az lett, hogy K. J. lemondása *érvényben maradt* és helyére mást választottunk, aki jobban megérdemelte e tisztséget. A két erőszakos rokon, akik a bűnpártolásra olyan könnyen készen voltak, feddésre ítéltetett, úgy emlékszem azonban, hogy az ítéletet tényleg nem hajtották

végre, mert *nem jöttek el* a presbitérium elé, ellenben az egész falu tudott eljárásukról és az *ítélte el őket*.

Maga B. J., ezen lemondott presbiter rokona és „segéd-férje“ nem vett részt ugyan semmi erőszakoskodásban — lévén egyébként szelidebb természetű ember —, de fertőzött, bűnös viszonyában *megmaradt*, őt is külön kihallgatta a presbitérium a következőképen:

„Jegyzőkönyv 1919. dec. 30-án Dancsházy Sándor lelkészelnök vezetése alatt presbiteri gyűlés tartatván, jelen voltak: Oláh Pál gondnok, Kocsi Károly, Oláh József, idősb. Oláh József, Turda Pál, Gérus Sándor, Oláh Ferenc presbiterek, Szabó Béla jegyző.

4. sz. A lelkész röviden ismerteti B. J. ügyét és őt magát is felhívja védekezésre, menti is magát, de amellet bűnösségót is elismeri.

Presbitérium büntetést nem alkalmaz abban az esetben, ha megígéri, hogy templomba fog járni és az egyház iránti minden kötelességét teljesíti és életét jó irányba fordítja. B. J. ezt kézzel megígéri.

A lemondott presbiterrel nőközösségben élő rokona és bűntársa, B. J. javulást fogadott ugyan, de továbbra is *hármásban* maradtak, a gyermekeket sem tudták *különválasztani*. Mulasztásunk volt itt a büntetés elmaradása. De a presbitérium sem tudott mást tenni, mint *sorsukra hagyni* őket, a lakosság közmevetésével.

Verekedő legények.

Egy elég karakterisztikus eset. Verekedő legények megfenyítése. Ezt bizony eddig csak a csendőr végezte a maga módján, ha épen sor került reá. Mi azonban szükségesnek tartottuk az egyházi módszert is megpróbálni. *Valamennyi jobbulást ígért*, csak egy ellenszegülő volt, akit templomi kihirdetés mellett eltiltottunk a böjti úrvacsorázástól, de ez is eljött már az utána következő úrvacsoraosztásra. S a legények közötti harcok is elcsillapodtak. Természetesen a pasztorális prudencia eleméhez tartozott, hogy én is állandóan barátságosan bántam velük. Csak egy „kifogás“ volt. Az egyik legény apja azt „nehezményezte“ egy kicsit, hogy miért épen az ő fiának a nevét olvastam először a katedráról. Hiszen nem az *ő fia* a legrosszabb. Maga a jegyzőkönyv így szól (formaságait elhagyjuk): 2. sz. Lelkész előterjeszti, hogy karácsony ünnepének másodnapján este a fiatalok közül többen, úgymint: S. J., G. E., G. M., O. B., K. S., J. J., G. F., G. B. *részegeskedtek és verekedtek* (more patrio) és életük általában is súlyos kifogás alá esik. Presbitérium egyhangúlag dorgálásra ítéli őket J.

J. kivételével, aki javulást fogadni nem akart. Presbitérium megfogadtatta velök, hogy haragot egymás ellen nem tartanak és életüket megjobbítják. J. J. a böjti úrvacsora osztástól eltiltatik.

A fenyítéket — amint említettük — tisztességesen elviselték.

A VII. és VIII. parancsolat megszegése. (Paráznság, lopás.)

Újabb eset 1923. jan. 30-án (a jegyzőkönyv forrásait mellőzzük):

4. sz. A lelkész előterjeszti, hogy tudomása szerint O. S. és P. B. egyháztagok, bár törvényes házasságra léptek, már házasságuk előtt meg nem engedett viszonyban éltek. Továbbá G. B. egyháztag az elmúlt nyáron búzátólvajlás bűnét követte el, *melyért a világi bíróság is elítélte*. Felhívja a presbitériumot, hogy ezeket keresztyén fegyelem által jobb útra térítse.

A presbitérium egyhangúlag kívánja a ker. megintésüket s a következő gyűlésre őket megidézteni.

Ez a jegyzőkönyv tulajdonképen *előkészítő* eljárásról számol be csupán s a következő gyűlésre való megidéztetésüket rendeli el. Ezt ugyan a presbitérium elnöke, vagyis a lelkész megteheti e nélkül is. Mint ahogyan máskor is az önállólag elvégzendő előkészítéséhez számítottam ezen munkát. Épen e gyűlésre még az illetők nem voltak megidézve. Úgy emlékszem, hogy ezt azért tettem így, mert a presbitériumban akartam megtudni, hogy az említett vétkező házastársak O. S. és P. B., valamint a lopást elkövető G. B. elleni vádak *közismertek-e*, s azokat valóságosan elkövetetteknek tudják-e? Láttam, hogy senki nem tagadja, senki nem védi vétkeiket. Ezt igazolja valamennyi vétkezőnek két hónappal később történt beismerő vallomása, íme:

Jegyzőkönyv 1923. márc. 16-ról:

3. sz. Lelkész a presbitériumot egyházközségi bírósággá nyilvánítja. Kihallgatja O. S.-t, ki megidéztetett, mivel házassága előtt tiltott viszonyban élt most már törvényes feleségével, P. B.-vel. Hibáját, bűnét beismeri és *hajlandó az egyházi fenyítéket felvenni*. G. B. lopás vétsége miatt idéztetett meg, de *csak lelkész* előtt jelent meg, ki is bűnét *elismerte* és a presbitérium *intelmét elfogadni hajlandó volt*. Az egyházközségi bíróság O. S. feleségét sz, P. B.-t, valamint G. B.-t a következő húsvéti úrvacsorától eltiltja. E határozat a következő vasárnapon a templomban kihirdetetik.

Ezen a rendes bírósági gyűlésen igen jó eredményt értünk el. A házasságuk előtt is teljes viszonyban élő O. S. és P. B. közül csak a férfi O. S. jelent meg és mindjárt beismerte bűnét

és a fenyítéket elfogadta. Igen nagy győzelme volt ez az evangéliumi harcunknak, mert nem kevesebb történt, mint *egy presbiter nagykorú fiát büntettük meg*, aki az említett forradalmi cselekménynél bátran mellettem állott. Emlékszem, hogy az öreg presbiterben, aki szintén bibliás ember volt, a harag egy szikráját sem tudtam felfedezni. A gyűlésre ugyan szegyeit eljönni, fiáról, menyéről lévén szó, de azt mondta, ha elkövezték, csak *kapják meg érte a magukét*. Ezzel rendben volt. Maga O. S., a férfi sem tartott haragot, sem felesége. Utóbbi egy igen kedves, szelíd leányzó volt, a férfi is igen szimpatikus, ügyes, eszes férfi volt, de hát a Sátán megejtette őket, s mi segítettünk a hálóból kiszabadítani.

A második elítélt, O. B., ha jól emlékszem a vasúton túli gödényházai határban rakott föl egy nyári éjszakán néhány kereszt búzát a szekerre. Kiderült, s a világi bíróság elítélte. Megtudtuk ezt és az egyház részéről is felelősségre vontuk. Ez elvi jelentőségű volt ismét az eljárásunkban éspedig azért, mert a világi bíróság nyomán és után mi is szükségesnek láttuk az erkölcsi fenyítéket. Így járnak el a skót fegyelmi szabályok is, amint már ismertettük. Nagyjelentőségű ez azért is, mert nálunk elvi döntés előtt állunk a tekintetben, vajjon a világi bíróságok által elítéltek ügyét figyelemmel kell-e kísérnünk erkölcsi fenyíték kiszabása szempontjából. Én igennel felelek, mert a világi ítélettel kiszabott büntetés az evangéliumi *lélekmelés szempontjából* meglehetősen kis jelentőségű. — A presbitérium fenyítékét vasárnap délelőtt a kathedráról a nevek teljes megemlékezésével kihirdettem.

Eltévelyedések az esküvő előtt.

Jegyzőkönyv a tekeházai ref. egyház presbitériumának 1.923. dec. 17-én tartott gyűléséről.

2. Lelkész előterjeszti, hogy J. L. és J. E. (egy ifjú és egy leány) erkölcsi kihágása ügyében, mivel a vádlottak nem jelentek meg, kihallgatást nem tartanak. Felhívja a presbitériumot, hogy ügyükben meggyőződése szerint határozzon.

Presbitérium kötelezi őket, hogy a legrövidebb idő alatt, amit a törvény elő ír, esküdjenek meg s a fegyelmi büntetést engedelmesen vegyék föl. Ha pedig házasságra lépni az egyik fél, vagy mindkettő is nem hajlandó: az egyház tagjai sorából *kizáratnak* és csak a törvényes bűnbánat és a büntetés *elvállalása után* fogadtatnak vissza.“ (J. L. és J. E. ügyének kimenetelét az 1924. jan. 11-i jegyzőkönyv 2. pontja mutatja, amit e jegyzőkönyv után a sorrenden kívül nyomban közlünk. E gyűlésen volt még két ügy.)

3. Lelkész előterjeszti & K. és N. J. (egy má&ik ifjú és leány) fegyelmi ügyét.

Presbitérium O. K.-t és N. J.-t a 7. parancsolat át-lépésének bűnéért 25 korona pénzbírságra ítéli és az 1924. évi *böjti és húsvéti úr vacsorázástól eltiltja*.

(E vétkezők büntetését a presbitérium gyűlésbeli kihallgatás mellőzésével, de *elegendő bizonyítékok* alapján szabta ki, amit egyik vasárnap *a katedrából* ki is hirdettem. Azt azután már nem tudom, hogy tényleg tartózkodtak-e a két kijelölt alkalommal az úrvacsorától és befizették-e a bírságot, mert én 1924 januárjának végén hazajöttem magyar területre. A szomszédvárosban lakó esperes pedig, akihez az „egyházi ellenzék“ be-be járogatott, nem nagy barátja volt egyházfegyelmi tevékenységemnek. De mi nagy eredménynek vettük a fenyítéknek a kiszabáskor való *engedelmes felvételét*.

4. Lelkész jelenti, hogy S. P.-t, O. K. (két fiatal ember) *feljelentésére* erkölcsi kihágás vádja alapján megidőztette, de meg nem jelenvén, kihallgatást nem lehetett tenni, így a presbitérium más módon intézkedik.

Presbitérium kéri a lelkészt, hogy S. P.-t hívassa fel magához és tudja meg tőle, hogy az ellene emelt vádnak mi az alapja.

5. P. ügye szintén a következő jegyzőkönyvben került ismét elő, amit szintén teljes terjedelemben közlünk. (Figyelemre méltó jelenség a feljelentés, amiben ugyan bosszúvágy és igazságérzet össze vegyült.)

Jegyzőkönyv a tekeházai ref. egyház presbitériumának 1924. jan. 11-én tartott bírósági és rendes gyűléséről.

2. sz. Elnök felszólítja a megidőzött J. L.-t, hogy beismeri-e, hogy törvényes házassága előtt jelenlegi feleségével párázna viszonyban élt? Megbánva bűneit, javulást fogad-e és elismeri-e engedelmesen a presbitérium által reá kiszabott büntetést? A fenti kérdésekre J. L. *megalázkodással felelt*, a reá kiszabott egyházi fegyelmet *elvállalja*.

Presbitérium J. L.-t és feleségét, J. E.-t a 7. parancsolat ellen elkövetett bűnéért 25 korona pénzbüntetésre ítéli és a *böjti, húsvéti, pünkösztől úr vacsoraosztástól* ez évben *eltiltotta*.

Ma sem tudok csak meghatódottsággal gondolni ez egyszerű földműves emberre, aki nemcsak hogy törvényes házassággal igyekezett jóvá tenni Isten és emberek előtt ismert bűnét, de feleségével alázatosan elfogadta a külön megfenyítést. Meg tudtam vele értetni, hogy *sokkal jobb*, akít az egyház bűnének kiderülése után megdorgált, mint aki rejtve maradva az Úr ítéletét *hordozza mindvégig*. Emlékszem, hogy milyen meleg szeretettel tudtam kérlelni a beismerésre és penitentiára, hogy szinte jobban megszerettük egymást a szent Isten előtti bűn-

töredelemben. Sokat segített az is, hogy a megtévedt fiatal asszony *anyja* a buzgó bibliás asszonyokhoz tartozott.

Most jön az 1923 decemberéről elmaradt nehéz eset.

3. sz. Elnök felhívja a megidézett S. P.-t, hogy beismeri-e azt, miszerint jelenlegi feleségével, Sz. E.-vel házasságuk előtt tiltott viszonyban élt? Bánja-e bűnét és hajlandó-e magát a büntetésnek alávetni? S. P. az elnök kérdéseire *ellenszegülve és bűnbánás nélkül* válaszolt. *Végre beismeri* bűnüket és elvállal valamilyen fenyítéket, de pénzbírságot nem és a nyilvános bűnbánatot és penitentiát sem vállalja el. Elnök figyelmezteti a kizárás következményeire, mire S. P. azt feleli, hogyha akarja a presbitérium, zárja ki az egyházból, de ő *nem engedelmeskedik*.

Az egyházközségi bíróságot alkotó presbitérium az érvényben levő egyházmegyei egyházfegyelmi szabályrendelet és az 1923 nov. 18-án tartott egyházközségi közgyűlés 2. sz. határozata alapján egyhangúlag a következőképpen határoz: S. P.-nak és Sz. E.-nek meggondolási időt ad 1924 jan. 19-ig, szombat napjáig. Ha addig nem nyilatkoznak a lelkészi hivatalban és 1924 jan. 20. délutáni istentisztelet alkalmával a nyilvános bűnbánatot (penitentiát) a templomban nem tartják meg és az azon kívül kirovandó fenyítéket nem vállalják el, úgy? 1924 jan. 20-tól kezdve a tekeházai ref. egyházból kizáratnak, a tagok sorából *töröltetnek, minden egyházi joguktól megfosztatnák és minden kötelességüktől fementetnek*. Visszafogadás csak a nyilvános penitencia és büntetés elvállalása *után történhetik*.

S. P.-nak az ügye volt a legnehezebb. Meglehetősen kívül állott a bibliás hívek körén és így a legnagyobb prudenciával és türelemmel sem sikerült rávenni a bűnbánatra és engedelmességre. Az egyház közvéleménye azonban meglehetősen egységes és erős volt; a presbitérium, illetőleg egyházközségi bíróság *ítélete* pedig *egyhangú*. Szerencsére most már támaszkodhatott az újjonnan alkotott egyházfegyelmi szabályrendeletre, amit máramaros-ugoesai egyházmegye alkotott. Vártunk a bűnbánatra az utolsó óráig és akkor a katedráról kihirdettem a bíróság végzését, amely nemcsak az egyháztagsági jogoktól fosztotta meg, de a kötelességektől is fementette a vétkező és makacs házaspárt, tehát végig következetes Írás és hitvallásszerű volt. Azonban mostani szemmel nézve, elég súlyos hiba volt, hogy semmiféle *fellebezési módot* nem adtunk. A legérdekesebb a dologban az, hogy az eszünkbe sem jutott, hogy ez milyen szabálytalanság. Mi a *lényegét néztük*. Természetes, hogy ez valóságos independentizmus volt. A delikvens azonban fellebbezni akart, de korántsem „szabályszerűen“. Azt ígérte, üzente ugyanis, hogy nem megyek ki a faluból, hanem leüt. Ekkor ugyanis már útrakészen voltunk, zsebemben a cseh kiutasító levele, amit ugyan „önként“ kértem, mert láttam, hogy a sok

zaklatás és fenyegetés közepette itt nem lesz tőlük maradásom, meg az államsegélyt sem kaptam volna tovább. Mindenesetre annyira blokirozva voltam a csehektől, hogy hazakiváncsoltam az Alföldre. Az előbb említett fenyegetés, mint az ilyenkor szokott, üres volt. De azért egy nagy, erős fiatal férfi, O. E., házastársával együtt erős hívünk, csak elkísért a vasárnap esti utolsó házi-összejövételre. Különben nem volt semmi incidens. Pár nappal később könnyek között, az öreg bibliás földműves O. P., volt gondnokomtól testvéri csókkal elköszönvén, meghatódottan búcsúztunk el a gyülekezettől, mellyel a szeretet kapcsolatát *ma is fenntartom* s a felszabadulás óta számosan meglátogattak. Különös rendelése volt az Istennek, hogy utolsó ténykedésem abban az eklézsiában az excommunicatio volt. Azután úgy értesültem, hogy az eljövetelem után nem hajtatott végre.

A gondnok megbírságolása.

Megint más eset volt egy egyházgondnok megbírságolása. Az *ügy* háttérének megvilágítására érdemes előrebocsátani, hogy G. A. egy eredeti típusa volt a bibliás falusi földműves embernek. Hivatali elődöm, Benkő Victor idejében lett az ő missziójának egyik első zsengeje, aki olyan gyors és nagy előrehaladást tett a bibliában és a lelki életben, hogy egyes utazásaira is magával vitte. Egyebek között Debrecenben is volt vele és mi, akik akkor még a theologia vége felé jártunk, elcsodálkoztunk tartalmas, buzgó, építő bibliamagyarázatain. Mikor aztán fiatal lelkészként Tekeházára kerültem, felújítottuk a keresztényen testvériséget. Ez már a háború alatt volt. G. A. többnyire oda volt a fronton és csak hazajövele után lett a legközelebbi választáskor gondnokom. Ekkor azonban már lelki élete sokat *hanyaglott*. A családi élete sohasem volt valami szerencsés és boldog. Gyermektelen házaspár voltak. Én a végéig ki akartam tartani mellette. Lassanként nyugtalan, kötekedő és egyre erőszakosabb lett az egyházi élet körében is, mikor aztán egy sírhely kijelölése miatt (sok rendetlenséget csináltak *a sírhelyek előretolásával*, kivált a módosabbak), kénytelenek voltunk, habár enyhén is, de megbírságolni. Ekkor azután „felborult a barátság“. De mégis sikerült csendesen megválnia a kurátorságtól tapintatom és sok béketűrésem árán, csak ez a kis disszonáns utóhang maradt utána. Tanácsait és munkáját azonban többé nem tudtam használni elfogultsága és akaratosság, összeférhetetlensége miatt. Nem hagyhatom el a jellemző esetet sem, hogy erősen ellenezte az egyház feles földjeinek terményeiből befolyt pénz — cseh pénznek magyar pénzre beváltását. Pedig ez talán életem legszerencsésebb finánciális művelete volt. Nevezetesen ezzel az aránylag kis összeggel ki-

fizettük az egyháznak a debreceni kollégiumnál fennálló építési kölcsönét, kb. 6000 aranykoronát és a kis tekeházai egyház a templom, parókia, iskola, óvoda épületeinek s valami 25 hold földjének birtokában *tehermentes lett*. De mit mondjak! Szegény jó nevelő anyám, a debreceni alma mater meg annyival szegényebb lett. E kissé hosszú kitérés után mégis világosabban látszik ennek a kurátorbírságolásnak a jelentősége egy kis gyülekezet életében. Maga a jegyzőkönyv így szól:

4. Elnök előterjeszti G. A. kérelmét a gondnoksága alatt történt temető-ügyben, néhai G. J. sírhelyének kijelölését illetőleg.

Presbitérium egyhangúlag arra az álláspontra helyezkedik, hogy ez ügynek ily hosszas és többszöri tárgyalása *felesleges volt*. Megállapítja továbbá, hogy mint minden egyházi tisztviselő., úgy a gondnok is ténykedése körében az illetékes egyházi hatósága által felelősségre vonható. Tehát G. A.-t is joggal vonta lelkész és a presbitérium felelősségre néhai G. J. sírhelyének kijelölése ügyében annál is inkább, mivel ő a presbitérium bíraskodását előzőleg elfogadta s abban annakidején *megnyugodott*. Miután pedig a közgyűlés (1921 nov.) a bírság alól *szótöbbséggel felmentette*, senkinek sem volt szándékában a vád további fenntartása. Mikor ezt a presbitérium teljes megnyugtatóra kijelenti, újra megállapítja a tényt, hogy G. A. emberileg mégis tévedett, mert az illető sírhely akkor tényleg üres volt, hová később Oláh Mihályné temettetett. Egyben felhívja a presbitérium G. A.-t az egyház és a lelkész iránti kötelességeinek *hűséges teljesítésére*, az egyházi hatóságok *tiszteletére* és a gyülekezetben példás élet folytatása ra»

Újabb törvényes és bátor lépések.

Újabb nagy lépést tett a gyülekezet az erkölcsi fegyelmezés terén az 1923. évben, melyről az alábbi jegyzőkönyvek számolnak be:

Jegyzőkönyv a tekeházai ref. egyház presbitériumának 1923. nov. 16-án tartott gyűléséről.

5. Lelkész előterjeszti, hogy tudomására jutott több súlyos erkölcsi kihágás, melynek *további terjedésétől* lehet tartani. Kéri a presbitériumot, hogy szigorú, alapos intézkedéssel akadályozza meg a romlást Presbitérium *6 szavazattal 2 ellenében* elhatározza, hogy ezentúl minden *parázsnapi esetben* az illetők templomban lelkész diktálása után *vasárnap délután* a ker. gyülekezet előtt penitentiát tartsanak s a kiszabott büntést még *azonkívül* elviselik. Megesküvéssel törvényes házasság

ságot kötnek, mely a *templomban* történik, a menyasszony *koszorút, fátyolt nem viselhet*. Ha ezen feltételeknek nem engedelmesskednek, a ker. gyülekezet tagjai közül *kirekesztetnek* s csak a penitentia és büntetés elvállalása *után fogadtatnak vissza*. A bejelentett bűnösök, nevezetesen: J. L. és J. £1, továbbá O, K. és N. J. még a rendes *egyházi fegyelmi szabályzat*, alapján büntetettnek meg. E *kiegészítő* fegyelmi szabályzat közgyűlés elé terjesztetik megerősítésre. Ami az alábbiak szerint megtörtént. Jegyzőkönyv a tekeházai ref. egyház 1923. nov. 18-án tartott közgyűléséről.

2. A lelkészelnök előterjeszti az 1923 nov. 16-án' hozott presbiteri javaslatot az egyházfegyelem alkalmazása tárgyában, a 7. parancsolat megszegésére vonatkozólag. — *Közgyűlés egyhangúlag* a következő határozatot hozza: Közgyűlésünk a *leendő* új egyházi törvény rendelkezései és a már *érvényben levő* egyházmegyei szabályrendelet *értelmében* a parázsnaság bűnének eseteiben a következő fenyítő eljárást állapítja meg. A vétkező, vagy vétkezők a gyülekezet színe előtt nyilvános bűnvallást tesznek, melyben bűneiket beismerik, bocsánatot kérnek a gyülekezettől és a presbitérium által külön kiszabott büntetést elvállalják. E bűnvallás vasárnap délutáni istentisztelet alkalmával a templomban a lekipásztor diktálása után történik. Ha az illetők az egyházközségbe tartoznak, ez után a *Legrövidebb idő* alatt kötelesek megesküdni egymással. Az esküvő a *templomban* tartatik, mely alkalommal a menyasszony *koszorút és fátyolt* nem viselhet. Ha az illető, vagy illetők az említett eljárásnak nem vetik alá magukat, az egyházból *teljesen kizáratnak*. Csak az említett bűnvallomás, a büntetés elvállalása és a házasság megkötése *után* fogadtatnak vissza. A házasság megkötésének *tehetőségét* a presbitérium bírálja el. Ez alkalmazási szabályrendelet a *kihirdetés napján* lép életbe. (Tehát fedi a presbitérium határozatát.)

3. Lelkész a híveket, különösen a férfiakat felhívja e szabályrendelet végrehajtásának a hathatós erkölcsi támogatására, egyházunk és nőink *becsületének* a megvédésére.

Ezen presbiteri és közgyűlési határozatot, melynek kigondolásáért és tervezéséért, valamint fogalmazásáért a felelősséget ma is készséggel vállalom, az idők távlatából azonban, de meg nagyobb készültség és tapasztalat birtokában ma a következőképen látom:

E határozatoknak több jogi alapja van már, mint a régebieknek és végrehajtott ítéleteknek, mert a mostaniak egyházmegyei fegyelmi szabályrendeletre támaszkodnak. Ha csak részben is. Mert a szabályrendelet tényleg nem mondja ki *expressis verbis*, hogy a penitentia mi módon menjen végbe és a menyasszonyi koszorúról és fátyol viselésének tilalmáról sem intéz-

kedik. E szabályrendelet előkészítésében ugyan részt vettem.

Kétségtől fontos az egyházi törvényes alap, de még fontosabb az Isten ígéje, amelyből kell amazt alkotni, vagy eltérés esetében csak az Ige állhat meg. S ha az akkori törvények szavainak nem is, de a mai törvényeknek határozottan megfelelnek és *irányvonalába* esnek.

Ellenzék bizony volt, mint ahogyan mutatja a presbitérium 2 ellenszavazata. De a legtöbbször szokott lenni. A közgyűlési határozat, mely érdekesen, de mégis jogtalanul hivatkozik a „leendő új egyházi törvény“ rendelkezéseire — bár egyhangú volt, korántsem jelenti a lakosság egyhangú helyeslését, egyetértését. De ez *nem is lényeges* és fontos. A világosság lassan foglalja el a sötét elméket és a kovász lassan terjed és erjeszt, de az eredmény mégis megvolt.

Itt kell megemlítenem, hogy debreceni működésem alatt, egyik egyházrészben, mint helyettes lelkész, két férfival szemben tudtam alkalmazni az erkölcsi fenyítéket. Mindkettő bizonyos egyházi tisztséget viselt. Az egyik eset egy vadházasság volt, s esküvővel reparáltatott. A másik egy bigámia, kétnejlőség, anyával és leányával egyszerre. Utóbbival aztán házasságra lépett, tiszteről pedig lemondott az illető.

Csapókerti gyülekezetemben az egyházi fegyelemnek csak előkészítéséről és jóakarató kísérletezéseiről lehet még beszólni. Az egész; gyülekezet csak most kezd lassan szerveződni élő organizmusává a Léleknek. Lassanként a hatóság segítségével végeztünk az olvasókörben fészkelő és széles körökre rosszat tett mulatozó társasággal. — Leánykörünk tagjaival reverzális elleni fogadalmat tétetünk. — A szektárius mozgalmakat blokkoljuk és elnyomjuk. — Egy házasság érdekében történt szabálytalan zsidó áttérés miatt az illetőket megfenyítettük. -- Egy nagyon súlyos iskolai erkölcsi visszaélést felderítettünk.

Különben itt alapos egyházi rendtartás csak a rendes eklézsiává alakulás után lehetséges. A Hiszekegyben nem az van: hiszek egy közönséges „egyházrész“, hanem anyaszentegyházat.

Minden igazi református egyház fegyelmez ma is.

Az egyházi fegyelmezés valóban magának az egyháznak nevelői tevékenysége — mondja Makkai.

Az egyházfegyelmezéshez csatlakozik a pasztoráció munkája.⁴ Ehhez mi hozzátesszük, hogy a pasztoráció nem „csatlakozik“ a fegyelmezéshez, hanem *maga is* számtalan esetben fegyelmezés jellegű. Maga Makkai mondja: Egyházi törvényünk VI. t.-c. egyfelől szétválasztja az egyház fegyelmező munkáját a hivatalos eljáráshoz kötött törvénykezési, bírói tevékeny-

ségektől.⁵ Ezeket szétválasztani szerintünk nem lehet, mert a törvénykezés is fegyelmezés, de *kis része* annak. Alig terjed ki a bíraskodásunk egy-két notórius esetre. A többi csak körülmény, vagy helyzet, állapot, magatartás, melyből „esetek“ lehetnek, de mind az általános fegyelmezés köréhez tartoznak. A hitvallási, úgynevezett *tanfegyelem* általában erősebb és kötöttebb, mint a régebbi időkben volt. — Az igehirdető nem mondhat akármit, hanem köti a Biblia és a hitvallások. — Viszont az erkölcsi fegyelem annál kevésbé mutat haladást.⁷⁵

Eljött az ideje, hogy mi is újra megtanuljuk a nagy tömegek fegyelmezését (néha az újkori diktátoroktól is) és ne maradjunk csak a szekták és szellemi klikkek gyarló, sekélyes módszereinél, ha ugyan egyáltalán törődünk a dolgunkkal és féltjük a nagylétszámú, de gondozatlan gyülekezeteket. Van-e ott egybeműködő tevékenység, ahol nincsen rend, mint ahogyan ma ez az eset túlnyomóan. „A tevékenységek egysége az a hatalom, mely a gyülekezetet élteni és *összetartja*, s a bűnnel szemben *harcra képesíti*“⁶

Elfelejtettük, hogy ekklesia militans vagyunk! Ne aggódjunk azokkal, akik a racionalista és liberális korszakokban a „polgári szabadság“ korlátozását látták az egyházfegyelemben, s azt is hitték, hogy „az egyház fegyelmező joga megtört az egyéni függetlenség varázskörén.“⁷ Niebergall ref. hittudós azt mondja: A mai időkben a lélek gondozása érdekében sem lehet alkalmazni kényszer-rendszabályokat.⁷⁰ De lelkieket igen.

Ki az az ember, aki nem függ Isten parancsolataitól és embertestvéreitől is?

A skót egyház, a Church of Scotland, melyben most már a hozzánk oly közelállóit United free Church of Scotland is benne van, az új rendtartásba ismét bevette az egyházfegyelmet. Az egyházi fenytékeket (nagyon jó szó: *censures*, mert eredeti latin jelentése szerint nem más, mint a jóakarat elbírálása, intó tanácsa) a következőkben sorolja fel: intés (admonition), dorgálás (rebuke), tisztségtől megfosztás (suspension), és kiközösítés vagy kirekesztés (excommunication).⁸ Amint látjuk, a pénzbüntetés nincs a fenytékek között, ami nálunk megvan. Lehet, hogy a jogoktól való felfüggesztés esetén helyet talál ez is. Mi mindenestre, de csak a hivatalosokkal szemben — igazi, igen foganatos és célszerű fenytéknek tartjuk, amint már szoltunk róla.

Különösen nagy figyelmet érdemel a kiközösítés büntetése, amit bátran, becsületesen, következetesen keresztül visz a Biblia igazságai iránt való hűséggel. Mi az és milyen esetben érvényesítik? Az excommunication or exclusion for the fellowship of the Church: a kiközösítés vagy kizárás az egyház társaságából csupán olyan súlyos esetekben történik, mikor *nincs* más út és eszköz a vétkező megjobbítására és mikor az bűnében megátalkodik és botrányt okoz.⁹ Ebben az foglalta-

tik, hogy az illető *támadó magatartást* tanúsít a magaviseletével, azaz kártékony tag, amit le kell metszem. Itt nincs megalkuvás és enyhítés, a jogok gyakorlásától való részbeni függesztéssel hanem teljes kizárás a bűnbánatig. Így tanítja a Szentírás, így csinálták Őseink is.

A skót egyház, Church of Scotland így határozza meg az egyházfegyelmet: Az egyházfegyelem a fenyíték alkalmazását jelenti olyanokkal szemben, akik magaviselete arra okot adott. Mi szerintünk sokkal szélesebb fogalma van az egyházfegyelemnek, minthogy csak a vétkesek megvizsgálásának és megfenyítésének az adminisztrációja lenne. Olyan, mintha egy kéznek csak ökle lenne, de ujjai nem. Bárha valahol „kesztyűs“ kézre szükség van, úgy az egyházfegyelemnél kell az. „Az egyházfegyelem lényegesebb része éppen a megelőzést, *prevenciót jelentő finomabb*, imponderábilis eljárásokban van.“¹⁰

Az egyházfegyelem nem is csupán az egyház védekező eljárásainak összessége, mert *támadás is* van benne az ördög és hatalmai ellen úgy támadó, mint védekező fegyverekkel. (Ef. 6:11. és köv.) Hasonlóképpen mondja Jakab a 4:7.-ben: „Álljatok ellene az ördögnek és elfut tőletek“, ami azt jelenti: ne ti fussatok elől. Nyilván ez nem védekező, hanem támadó magatartás. Az egyházfegyelem harc az élet egész vonalán. Abban is egyetértünk Makkaival, hogy Isten Igéje a bűnbánatnak nem ígérését, nem is egyszerű kinyilatkoztatását, hanem próbáját és megbizonyítását követeli a büntetés feloldása előtt.¹¹ A fegyelmezés sokkal, de sokkal szélesebb körű eljárás, mint a törvénykezés. Ez a fegyelemben *benn foglaltatik*, de mint kisebb rész

A holland szigorú református egyház fegyelme ma is a régi szellemében megvan, s hozzájárul a holland közélet purifikálásához.

Az egyház fogalma erkölcsi rendet is jelent.

Ha Jézus Krisztus nincsen velünk minden napon állandóan, akkor az egyház hasonlít egy tudományos egyesülethez, egy úri kaszinóhoz, sport-, vagy jótékonyági egyesülethez, de egyház nem volna. „A ker. egyház alapítójának feltámadási *ténye nélkül* bizonyára sohasem született volna meg, vagy igen, hamar természetes halállal ki is múlt volna. A feltámadás vagy a legnagyobb *csoda*, vagy a legnagyobb *csalás*, amit a história feljegyzett“¹²

Ahol Jézus Krisztus nevében csak egy pár ember is összegyűl (ketten vagy hárman) ott az egyház is megvan. El lehet képzelni olyan határesetet, amikor egy házaspár, „ketten“ alkot Jézussal *gyülekezetet* és egyházat. Pl. egy exotikus félvad nép között, ahol nincsen más keresztyén. Vagy esetleg megköze-

líthető helyen sincsen *ugyanazon, vagy hasonló* keresztyén egyház, mint amiben ők nevelkedtek. Ezek nemcsak tarthatnának istentiszteleteket, de az Úrvacsorát is kiszolgáltathatnák és esetleg születendő gyermeküket megkereszthetnék, vagy eltemethetnék, mert ez bibliai alapon megáll. A református elvek szerint sem kifogásolható, még csak independentizmusnak sem nevezhetjük, mely szélsőséges függetlenségi törekvés egy külön, izolált egyháztörténelmi törekvés volt. Valóságban azonban ilyen miniatűr gyülekezetek nincsenek, mert egy két ember, vagy egy család ha távoli elszigetelt helyre kerül, még talán hamarabb tart ugyan valami istentiszteletet, de már sakramentummal nem szokott élni, mert úgy nevelkedett és megszokta, hogy azt egy nagyobb gyülekezet hivatalos emberei végezzék el. Inkább *vár* hosszú ideig, míg alkalmá lesz a sakramentumokkal való élésre. De bármilyen is legyen az a gyülekezet, mint lelki közösség, *erkölcsi rend nélkül* fent nem maradhat, különben az Úr elhagyja és meg is bünteti őket. Igazi fegyelemlről egyházunkban alig beszélhetünk, mert hiányzik egyháztagjainkban az a tájékozottság is, ami az egyes felmerülő kérdéseket az Ige alapján tudná megítélni, de másrészt állandóan kísért az a gondolat, hogy az egyház tanítása csak az ú. n. vallásos kérdésekre vonatkozik, s a világi élet kérdései nem tartoznak az egyház és az Ige ítélete alá.⁷⁷

Az apostoli hitforma szerint az egyház „a szentek egysége“. Ezt épen úgy kell hinnünk, mint Isten lételét A szentek közösségét. Kimondhatatlan nagy dolog ez. Maga Jézus idézi a János 10:34-ben a 82. zsoltár 6. versét: Istenek vagytok ti és a felségesnek fiai ti mindnyájan. Magának Istennek neve többes személy nemcsak Előhimban, amit a Jahve helyett mondtak, hanem többes személy az Atya, Fiú, Szentlélekben, s mégis egy igaz örök Isten, ő nem egyes, solo személy, talán kollektív személynek mondhatnánk. Az örök egyház tagjai egyek egymás közt és a Szentháromságban. Boldog, nagy, erős, dicsó titok ez. Legyetek egyek én bennem, mint én az Atyában. Jézus sokszor mondott ilyeneket. Tehát az egyház tagjai szentek, vagyis elkülönítettek az Isten számára. Mert a szent szó elkülönítettet jelent. Mitől különítettük el magunkat? A kívül való bűnös világtól, bizonyos bölcs berendezkedések által. Ezen szent társaság tagjai *kizárják* magukból a bűnt *minden lehetséges* módon. Tehát a szentek egységet feltétlenül megkívánja a külső és belső fegyelmet, különben nem méltó és lehetséges az Istennel való egység.

Reformátoraink, akik Isten kegyelme által olyan sokat tettek az evangéliumi világosságunk és szabadságunkért, ezeket a nagy értékeket csakis komoly egyházi rendtartás által biztosíthatták számunkra. De hát miért nem akarjuk mi megcsinálni az egyházfegyelmet a magunk korszerű módján? Magával

az *egyház fogalmával* nem vagyunk tisztában, ha az egyház-fegyelemmel nem törődünk. Ha annyiszor hivatkozunk nagy szólammal a reformátorokra — kivált, amikor tetszésünkre beszélnek — miért nem fogadjuk el irányításukat e létfontosságú kérdésben is? Luthert azzal a kifogással illetik, hogy ő elégnék tartotta az egyház fogalmához azt, ha az Ige hirdette-tik és a sakramentumok kiszolgáltatók. Az tény, hogy az egyház elméleti, fogalmi meghatározásába nem vette bele a fegyelem ismertető jelét. De egyébként nincs igazuk, mert Luther amint a történeti részben kimutattuk, gyakorlatilag nagyon is *szükségesnek tartotta* az egyházfegyelmet. Kálvin is ismerte az eszközöket, s nem sokat törődött vele, ha „zúgott a nép“.

Kétféle egyháztagság kell.

Az bizonyos, hogy az egyháztagság az egyházfegyelemmel *legsorosabb összefüggésben van*. Csak olyan gyülekezetben lehet egyházfegyelmet gyakorolni, ahol a tagok ismerik, szeretik egymást és érzik az egymásért való felelősséget. Hol van ilyen! Megnyugvással mondjuk, hogy *kevés helyen van*, de van. „Az apostoli korban az egyház a gyülekezeteknek olyan közöszése volt, mely *privát társaság jelleget* viselt és így minden állami támogatást nélkülözve, tagjaikat fegyelemben tartották, akiket valamilyen botrány miatt először egyházi büntetéssel sújtottak, végre esetleg kirekesztették.“ Sokszor elfelejtjük, hogy az excommunicatio egészen az apostoli gyülekezetekhez volt szabva és mi indokoltan csak akkor tarthatjuk fenn, ha *hasonló* egyházi állapotok térnek vissza.¹³

De igenis mi fenn *akarjuk tartani* az apostoli gyülekezetekhez való hasonlatosságot a fegyelemmel együtt. Nincs itt más megoldás, mint az *önkéntes* egyháztagság. Luther zseniálisan meglátta ezt is, amint a történelmi részben láttuk, hogy az evangéliumi rendet nem lehet mindenféle népség között fenntartani, hanem akik az evangéliumot szóval és tettel megvallják azután magukat beiratják név szerint. Tehát teljesen hívő és önkéntes alapon szervezett közösség legyen az, mely *elvállalja* ezt a fegyelmézést. Így tettek a kollégiumokban a subscribált diákok, akik az iskolai törvényt maguk is aláírták és megtartották, így *írták alá* a reformáció utáni időkben a canonokat a lelkészek. „Csak amennyire a testvéri közösségnek a szelleme és az önkéntes engedelmesség terjed, *annyira terjed* az egyház hatalma is.“¹⁴ Mindenütt a világon az a rendes állapot, hogy a törvénynek önkéntesen engedelmeskednek. Még inkább engedelmeskedjenek az egyháznak, mely *nem az erőszaknak* az intézménye. Az állami törvényeknek is nagyobb része *önkéntesen* virtuálisan hat. Mikor kerül sor a fegyveres végrehajtásra? Már

akkor baj van és nem rend. Így az egyházban is. Csak az önkéntes egyháztagság helyes. A skót egyházban önkéntesen szoktak jelentkezni úrvacsorázó tagokul. Vinet és Schweizer szintén az önkéntes egyháztagságot ajánlják. De aki aztán be akar lépni és vágyódik a gyülekezetbe, azokat kellő előkészítés után örömmel vegyük is fel. Az Údvahadsereg példát ad a testi-lelki nyomorultak fölvetelére, ahol valóban nagyon sok súlyos előéletű egyén van. De amint épen debreceni hitvallásunk mondja: „A Krisztus származási névsorában szajhák és fattyúk is elvannak számolva, hogy kitűnjék, hogy a szajhák és publikánudok felülmúlják az igazságukban kérkedőket.“ Íme Megváltónknak mily csudálatos megalázkodása ez minden tekintetben. Íme. Urunk Jézus nem a „legjobb családból“ született, amire a világ előkelői olyan kényesek szoktak lenni, de mi tudjuk, nincs mire. Milyen notórius bűnözők jöttek az őskeresztyén egyházba is! Vegyük fel mi is a tagokat, de csak megtéréssel és jól vigyázzunk, hogy az őszinte legyen s *folytassuk* a gondozást.

Igen, de ma az a helyzet, hogy ilyenek kevesen vannak. Hanem igenis bent van az egyházban a nagyobbbrésben megtérletlen tömeg. „Mivel a missziói és úrvacsorázó gyülekezet *szétválasztása* nem lehetséges a nélkül, hogy a jelenlegi egész egyház föltételeit össze ne törnénk, ennélfogva nagy szükség van a gyülekezet *felébredt tagjainak* bensőséges összegyülekezésére.“¹⁵ Ma tényleg ilyenformán próbálkozunk. Van az egyházban egy kis mag, amelyet az öntudatos úrvacsorázók, bibliai körök és egyesületek alkotnak. Ezekkel sokkal többet foglalkozunk és ezek maguk is dolgoznak, az önkéntesség is megvan. Itt a lelkipásztor és a többi egyháztagnak között tényleg fennáll bizonyos erkölcsi ellenőrzés, amit már az egyházfegyelemhez számíthatunk.

De hol vannak a rajtuk kívül eső százak és ezrek. Előbbiek (a százak) a vasárnapi prédikációt még meghallgatják, az ezrek azt sem.

Forgács Gyula péceli lelkész korában a presbitériumával *kétféle* egyháztagságot állapított meg. A belső egyháztagság az úrvacsorázóké volt egyéb jogokkal együtt. A külső olyan missziói előkészítő, katechumenus jellegű. Utóbbi magában foglalja az előbbiekből kimaradt összes régifajta egyháztagnak. Bár e kezdeményezés abban maradt, de szerintünk jó nyomon indult el. Skót reformátusoknál is ilyenformán van. Az úrvacsorához ott *önkéntesen kért* konfirmáció után lehet menni.

Az kétségtelen, hogy *kétféle* egyháztagságnak kell lenni. Az is tény, hogy a kétféle egyháztagság *megvan ma is*. De a tagság határai nincsenek jól megszabva. Ma is a kiskorú gyermekek nem birtokolják a rendes egyháztagságot, de csupán koruknál fogva és legfeljebb 18 évig. De azután automatikusan rendes jogokat kapnak, s ez a nagy baj.

Nem lehet itt mást tenni, mint *magas* korhatárral és *önkéntes* konfirmálással és fogadalomtételkel fölvenni a tagokat.

De hova lesz akkor az egyházi adófizetők nagy sereget

Éppen ez a legnagyobb baj, hogy sokan jobban féltik a pénzt, mint a lelkeket.

A fölvételnek *nehezebben*, a kirekesztésnek *könnyebben* kellene menni, mint most. A fölvételekről már szoltunk.

A kilépés önkéntesen, vagy a kirekesztés kényszeréből nagyon soknak lelki javára és üdvösségére lenne. Mert *vagy* bűneit megbánva visszatérne, *vagy* más felekezetben keresné lelke üdvösségét. Így pedig hamis az álbiztonságérzetekkel az egyház falain belül, mondjuk bárkájában elsorvad, elvész.

„Az egyházfegyelem az egyház reakciója a botránkozásra ugyan, de nemcsak jobbító célja van, különben az egyházfegyelmet nem alkalmazná. Az egyházfegyelem az egyház *önfenntartást ösztönéből* jön. Nem állhat fenn társaság a fegyelmezés és kizárás rendszabálya nélkül és az egyházfegyelmet annál jobban gyakorolja, minél jobban közeledik a privát társasághoz. Csak önkéntes tagsággal jogosult a kizárás is. Értelmetlen dolog akárkit eltiltani egy tömeg egyházban, ahol még *sokkal rosszabbak is* vannak és maradnak. Vinet, a kiváló francia ref. lelkész is az excommunicatiót lehetetlennek tartja, ahol mindenki tag lehet. Azért is szüntették meg a tartományi egyházfegyelmet, mert értelmetlen dolog volt, vagy pedig olyan szigorhoz vezetett, mint Zürichben, hol a katolikusok még a polgárjogukat is elvesztették.“¹⁶

Ajánlatos lenne aztán a kirekesztésnek egy jobb formulázása. Eleget kell ugyanis tennünk a követelményeknek a lelkiismeret és egyéb szabadságjogok tekintetében s biztosítékot kell adnunk annak a kijelentésével, hogy *csalhatatlannak* sem az egyházvezetőséget, sem a gyülekezetet *nem tartjuk*. Ezt Luther régesrégén határozottan és precízen kijelentette a zsinatokra is, a pápára is. Tehát az egyén, az egyháztag Isten elé fellebbezheti ügyét. A gyülekezet csak azt jelentheti ki, hogy *amennyiben* az illető lelkülete és magaviselete' a bibliával és a Szentlélek belső hangjával ellenkezik, úgy emberi látás szerint a kárhozatot várhatja. Csak ennyi a gyülekezet ítélete. Ha az egyháztag igazán biztos a dolgában, úgy a *polgári jogok szerint* nyugodtan elhagyhatja a gyülekezetet, hogy Krisztust más gyülekezetben kövesse. „Az út, amelyen most jársz, bizonyosan kárhozatos“, mi csak ennyit mondhatunk. Ha meg valaki önként, *lelkiismereti meggyőződésből* lép ki, még könnyebben el kell engednünk. Keresse lelki életét, üdvösségét másutt. Inkább legyen jó katolikus, evangélikus, vagy baptista és üdvözljön azon egyház segítségével, mint *rossz* reformátusként elkárhozzék.

Az azután más kérdés, hogy a kilépésért a mi egyházunkat, illetve vezetőségünket terheli a *felelősség!* Meg a testi, lelki családját.

Evangelizálás és hitvallás, nem az adófizetés számít.

Bizonyos, hogy nagy tömegeket ma nem rekeszthetünk ki röviden, summás úton az egyházból. Nem éppen az *adók* elmaradása miatt. Sem *társadalmi* vagy *politikai súlyunk* nagy mértékű csökkenése és más ilyen szempontok miatt. Ez elveinkkel összeférhetetlen volna. Egyszerűen azért nem rekeszthetünk ki sokat, mert az egyház nótái, kritériumai, ismertetőjelei között a fegyelem csak *utolsó helyen* szerepel. Tehát a másik kettőt kell előbb kellő mértékűvé tenni, s helyes arányba hozni mind a hármat.

Ismételjük, hogy Kálvin és nyomán a többi reformátorok, tehát a magyar reformátorok is világosan formulázták az egyház nótáit, azaz ismérveit. Tehát ezek szerint egyház ott van, ahol:

1. az Igét tisztán hirdetik,
2. a sakramentumokat helyesen szolgáltatják,
3. az egyházfegyelmet gyakorolják.

A két előbbi az *építő*, a harmadik a *védekező* eljárásokat foglalja magában. Rögtön hozzá kell tennünk a régi példaszó szerint: a potiori fit denominatio. A nagyobb résztől jön a név. Az egyházfegyelem védekező eljárásai során is történik igehirdetés, ami konstruktíve épít. A közönséges igehirdetésben mégis *mindég van* fegyelmező elem az építő mellett. A sakramentumoknál természetesen *van* igehirdetés. Az unió mystica, az Istenrel való titokzatos találkozás *nemcsak* az úrvacsoránál, de igehirdetés, olvasás, vagy imádkozás közben is történhetik — Viszont van az egyházi életnek olyan mozzanata, ami mindég vele jár az említett hárommal: a jócselekedetek. És mégis egyiknél sem említjük, sem *külön nem mondjuk*. — Még pedig azért, mert a jócselekedet a három ismertető jegynek múlhatatlan *következménye* s az egyházi életnek szükségszerű velejárója, de semmiképen nem *előfeltétele*, mint az a három. A sorrend is“ fontos. Mivelhogy nem kell *védenni* addig, amíg nincs mit. Míg pozitíve nem építettünk, addig nincs mit oltalmazni. Tehát a két elsőt tisztességesen *el kell végezni* és akkor bátran kerülhet a sor a harmadikra, a fegyelmezésre. Bár igaz, hogy az ember eredeti bűnös állapotában (igehirdetés és sakramentumok nélkül) is védelemre szorul. De a nagy baj, hogy *ezután* se felejtjük el, hogy mi nagyon a német és angolszász pietista és methodista térítési módszereket követtük, melyeknek egyik követelménye volt a lehetőleg hirtelen megtérés. De a Heyns—Galampos református dogmatika ¹⁷ ezzel szemben hangsúlyozza, hogy

az említett megtérési móddal inkább olyan időkben találkozunk, melyek nagy lelki és erkölcsi lesüllyedést láttak, míg a másik inkább a csendes, egyenletes, normális egyházi életben fordul elő.

Igehirdetésünknek mindenek előtt egy nagy gyalom-hálókivetésnek kell lenni az erőteljesebb gyökeres *evangélizáció* által. Akár a templomokban, gyűléseken, konferenciákon, látogatáskor, házi istentiszteleteken, bibliaórákon stb. folyik le, az mindegy. Hogy a lekipásztor magában végzi, vagy segítséggel, esetleg külföldi hittestvérek erőteljes missziói emberei is részt vesznek: az is mindegy. De egy nem mindegy. Ez pedig az, hogy kivétel nélkül minden felnőtt egyháztag leplezetlenül megértse, hogy neki magának öntudatosan, *személyesen döntenie*, határoznia kell Krisztus *mellett, vagy ellene*. Tertium non datur. Szemlegesség nincs! Ez alapfeltétel mellett buzgón, lelkiismeretesen, szorgalmasan s a tiszta református theologiai alapon hirdessék az igét a naponkénti, vasárnapi és más istentiszteleti alkalmon, sakramentumi és egyéb liturgiái szertartásokon úgy a lekipásztorok, mint más munkásai a gyülekezetnek. Módot és alkalmat kell adnunk mindenkinek, hogy magányosan és *személyesen felvilágosításokat kapjon* az Igéről akáik lekipásztorok, akár más lelki munkásoktól. Aki pedig hajlamot és kedvet érez valamilyen munkára, tevékenységre, annak *munkát kell adni*. Bármilyen kevés legyen is az. Az ige hirdetése magában foglalja az Ige *hirdetetését* is, ami azt a fontos elvet és gyakorlatot jelenti, hogy minden hívőt buzdítsunk és serkentsünk a maga módján való igehirdetésre, illetve bizonyágtevésre. De idetartozik az iskolai igehirdetés is, mint a vallástanításnak egyik része. Itt sok tennivaló van még, amire későbben mutatunk rá.

Most jön a 2. nóta, a sakramentumok helyes kiszolgáltatása. Mi azt gondoljuk, jól csináljuk. Azt hisszük, hogy mi nemes egyszerűséggel, elvszerűséggel, szép renddel végezzük el. Tévedünk. Már a keresztelelnél elhibázzuk a dolgot, amikor nem követeljük meg a szülők és keresztszülők jelenlétét. Különben is miért azt a gyermeket párnapos korában megkeresztelni? Itt is hányszor deferálunk a pápistás babonának, ha a gyermek kissé rosszul van, tűzön-vízen megkereszteljük, csak parancsoljanak velünk. Egy szavukba kerül — de ennél még fontosabb az, hogy sem a szülő, sem a keresztszülő *nem érti* világosan, *mi a kötelessége* a gyermeknek Krisztushoz vezetése terén — tehát nemcsak táplálása, ruházása, iskoláztatása van itt szóban elsősorban. A legfontosabb pedig most jön. Nincs összekötve szervesen a keresztelelnél a megtéréssel. Ez aztán már nagyon lényeges hiba. A keresztelest elvégezzük kicsiny korban. Azután meg kell szabni egy korhatárt, *melyen túl* jelentkezni lehet *önként* a konfirmációra. 18 éven alól nem kellene engedni, amint

a skótok, hollandok teszik azt. Konfirmációi oktatás alatt, esetleg az illető valamilyen elvégzett lelki munkájából emberileg *niegközelíthetően* megállapítható a inetanoia, a megtérés (sajnos nem egészen jó a bibliai szó fordítása, de nincs jobb), a lelki átváltozás, a határozott életirány választása, döntés Krisztus mellett. Csak ezután mehetne az úrvacsorához. Ekkor lenne rendes tag. A többinek kültag lenne a neve az önkéntes belépésig. Ekkor már aztán választójogával együtt lenne teljes joga. Az igaz, hogy a korhatár előtt is vannak, szoktak lenni, akik vettek Szentlelket, de ezek is nyugodtan megvárhatnák a gyülekezetben való *munkálkodásuk közben* az úrvacsorázás idejét. Tény, hogy a kétféle egyháztagság most is megvan, csak alapos *határrendezés* kellene a konfirmáció által. A fegyelmezés éle a tagfelvételnél érvényesülne főként. Utána következnek az úrvacsora sakramentuma. Minden rendes tag élhetne vele — ha nem volna valami közbejött akadály, amely esetben megint jöhet az egyházfegyelem, hosszabb vagy rövidebb időre való eltiltással.

Mikor mindezt megfelelő mértékben elvégeztük, azaz megcsináltuk a tiszta igehirdetést, helyesen végezzük a sakramentumok kiszolgáltatását, az egyház rendes és kültagjait megfelelően gondozzuk, csak akkor gondolhatunk arra, hogy az egyházból a nem odavalókat kirekesszük. De *addig nem*. Tényleg a törvény is adott 3 esztendő az egyházfegyelem bevezetésére, bizonyára az egyházatyák hasonló megfontolása folytán. De ebből az átmeneti időből a mostani haladási szándékaink mellett egy évszázad is lehet. Nem kell nekünk ezzel várni. Soha jobb alkalom és idő nem lesz reá., mint *most*. Református egyházunk hajóját egy új lelki ébredés, revival dagálya emeli és kedvező szelek dagasztják vitorláit. A belmissziói irányzat — ne keressük milyen forrásokból indult el — *győzött* az egyházban és mindenütt van több-kisebb igyekezet, buzgóság és lelki munka. Sok helyen egyenesen csodálatos lelki ébredés tapasztalható. A régi jó intézményeink erősödnek, hozzá néhány év alatt egy újonnan támadt ifjúság, — egész sereg már — komoly keresztényen szellemben nevelődik. A karitatív jótékonyági munkák mind nagyobb területeket terítenek be. Egyetemes egyházunk és gyülekezeteink olyan *nagy államsegélyt* élveznek, hogy igen jelentékeny alátámasztását adják a kimondott egyházi folyó munkának, egyben intézményeinket is tovább építik. Az állam az erkölcsi megbecsülés olyan fokára emelte egyházunkat, amelyen társadalmi pozíciója a történelem folyamán Magyarországon *sohasem volt*. Püspökeink, főgondnokaink magas közjogi méltóságokban ülnek, közéleti és tudományos értékelés prestige tekintetében *első vonalban* vannak. Istentől gondviselésszerűen rendelt Kormányzónk védelme, támogatása is sokat jelent. A többi felekezettel való viszonylagosan békességes jóakarattal, azoknak is

fokozódó hitélete, továbbá az egész ország *keresztény irányú* mentalitása és életstílusa legyen Isten által adott kedvező alkalom a további fejlődésre, haladásra, erősödére. Akkor adatott országunkban ez az alkalom, amikor *körülöttünk* olyan nagy lett az Antikrisztus hatalma. Mindez hálára, a szent alkalom megragadására és a nyitott ajtón való azonnali belépésre kötelez.

Használjuk tehát a nagy lehetőséget, legyünk igazán a szabadság egyháza, aminek legfontosabb jellemvonása az önkéntes egyháztagság. Barth, aki a kálvinizmust olyan nagyszerűen képviseli, megmondta, hogy az egyház se ne keresse, se ne kerülje az üldöztetést. Most igazán nem vagyunk üldözött egyház, de minek is keressük az üldöztetést? Ma is önkéntes ugyan az egyháztagság, de inkább politikai, közjogi fogalom csupán, mint theologiai, vagy egyházzjogi és bibliai. A kitéréshez, áttéréshez minden polgárnak joga van és *elég könnyen* keresztül is vihető. De mi lenne abban az esetben, — erre pedig számítani kell —, ha az államhatalom bár nem is ellenséges, de mondjuk semleges magatartást tanúsít és az egyházakból való kilépést még jobban megkönnyíti. Vagy a jóindulat semlegességét és „erkölcsi támogatását“ adja, de a mellett csökkenti, vagy megszünteti az államsegélyeket¹? Vagy a jóakarátú semlegesség mellett nem vállalja az egyházi adók behajtását, *csak megengedi*? Akkor gondolkozunk és készülődünk, mikor ezek, vagy hasonlók bekövetkeznek? Késő lesz!

Bibliai alapon a református egyház zsinatpresbiteri rendszerével együtt csak *hitvalló egyház* lehet. Szabad akaratból „csatlakozának“ a hívők az apostolok korában is. „Az Úr mindennap szaporítja vala a gyülekezetet az idevezülőkkel.“ (Csel. 2:47.) „Kik megkeresztelkedének és hozzájuk csatlakozának azon a napon mintegy háromezer lélek.“ (Csel. 2:41.) Ma sem lehet másképen. A konfirmálás *legyen azonos* az akkori megkeresztelkedéssel.

És az egyházi adó?

Mindenki *felajánlja* titkon vagy nyíltan — részletkérdés ez csupán — három, vagy ötesztendőre az egyházi adót. Az esetben is kötelezi ez, hogyha közben kilépne. Nem lehet ugyanis másként szolid költségvetést csinálni. Aki nem fizeti meg, nem hajtjuk végre, akár kilép, akár bent marad. Elég lesz a *nyilvánosság fegyelmével* való megszegényítése. Azon gyülekezeteket, melyek önerejükből anyagilag nem tudnak megélni, támogassa az országos alap. Lassanként szépen ki fog alakulni az egyház belső és külső tagjaival, *anyagi és lelki függetlenségével*, teljes szabadságával.

Nehezíteni kell a fölvételt, könnyíteni a kilépést, nem pedig fordítva, ahogyan az ma van. Erőszakkal, terrorral sohase dolgozzunk!

Ha azonnal megkezdve — néhány év alatt — fokozatosan megvalósítanánk az egyházfegyelmet, az önkéntes egyháztagságot és az anyagi függetlenséget, az ilyen gyülekezetekkel igazán és eredményesen lehetne működni az Úr szőlőskertjében és a pogány világban egyaránt.

Le kell még fegyverezni egyházunkban egy olyan áramlatot is, — mely szintén a sötétség fejedelmétől jó, amely ellenségeskedést támaszt a kívülálló más keresztyén felekezetekkel szemben. Mindezt a harc vonal megzavarására teszi.

Sohase felejtjük el, hogy egyházfegyelmünk egyik sarkalatos tétele, hogy a kiközösítés a Krisztus joga és egyik keresztyén felekezettől a másikba átmenetel még *nem jelenti azt*, hogy valaki ki van kiközösítve a láthatatlan egyházból. Tehát akár tőlünk lép ki valaki — esetleg erkölcsi presszió miatt —, akár valahonnan kizárták és hozzánk jött, az otthagytott felekezet nem kiálthat rá átkot és nem sorolhatja a Krisztustól elszakadtak közé. Az egyházi ki- és belépéseket, úgy az általános emberi szabadság érdekében, mint az üdvösség céljából meg kell és meg is lehet könnyíteni. A felekezetek fegyvernemek!

Ebből reánk nézve mi következik? Látszólagos hátrány lesz, hogy a külsőleges keretek látszólagos lazulása esetén sokan el fognak hagyni és kilépnek. De előnye, hogy minőségben javulunk. Ez pedig vonzó erőt gyakorol „más akolban“ levőkre, ha látják magasabb, gazdagabb, szebb hit- és egyház-társadalmi életünket. Tehát ha nem is azonnal, de lassanként mi fogunk nyerni és tért hódítani. De ez csak úgy lehetséges, ha *misszionáló és hitvalló egyház* leszünk a falainkon belül és kívül egyaránt. A református öntudat ezen új értelmezése kizárja más felekezetek kicsinyes kritikáját, még inkább a más felekezetűek lenézését. Jól mondja Forgács: „Híveink gondolatvilágában a ref. öntudat negatívumai nem egyszer túlzásba mennek; gyűlölködésre, lenézésre, megvetésre és erőszakosságra hajlandók különösen a szektákkal szemben a nélkül, hogy hitünk pozitív igazságaival törődnének.“¹⁸ E felekezetieskedésben nincs köszönet, többet árt, mint használ.

Akit Krisztus bűnös nyomorúságából kiszabadított, ott és akkor menti a másik emberi lelket, ahol és amikor tudja. Ez az ő evangéliumi szabadságához tartozik. Tehát más felekezetűekkel is foglalkozhatok alkalomadtán.

Hogyan hulljon a férgese?

Amiként minden szervezet *ki akarja küszöbölni* magából az ártalmas tényezőket, — ez élet jogához és kötelességéhez tartozik, úgy az egyház, amely lelki szervezet is, a destruktív és kártékony szellemi és lelki mozgalmakat köteles kiirtani — lelki fegyverekkel. *Minek köszönhetjük* azt, hogy ma már az a né-

hány kifejlődött, egészséges, életárasztó történelmi egyház maradt meg, melyekben mindenütt ott van az evangélium és kegyes életgyakorlat? Annak, hogy az őskeresztyénségben, középkorban *nagyobbrészt kiirtották* a kisebb-nagyobb hamis és kártékony csoportokat, szektákat, mint például a Krisztus istenségét tagadó irányzatokat, vagy az újabb kor torz independens alakulatait. Még ma is túrjuk köztünk az unitarizmust, spiritizmust, vallásos szektákat. Pedig mindezek — ez fontos — a lét és szabadságjogokra hivatkoznak! *A Biblia és a történelem alapján* meg kell őket vizsgálni és a szerint bátran leszámolni velök. Ez azonban csak akkor történhetik meg, ha mindent megtettünk szeretettel, hogy az egyházban *megtartsuk* őket.

De az aztán egy képtelen és káros állapot, mikor éppen a buzgóbb és kereső lelkeket zárják ki. Hallottunk néha magas állásban levő egyházi emberektől egyesek kitérése alkalmából olyan egyházfegyelmi kijelentéseket: „hadd hulljon a férgese“. E kifejezést az elmúlt s nem valami nagyon dicsőséges egyházi korszakra szintén karakterisztikusnak, s tévelygő gondolkodásmódjára jellemzőnek tartjuk. Először is a hasonlat már abban sántít, hogy a kertészélet köréből egy bizonyos renyhe tájékozatlansággal keres valami bizonyítékot. Nem értvén azt, hogy egy jól gondozott gyümölcsösben férges gyümölcsnek *nem szabad lenyit*, s ha akad, arra a kertész díjat merjen kitűzni. Mert a kertész kérlelhetetlen úgy a parazita petékkel, hernyókkal, mind a „kedves, szép“ pillangókkal szemben, csak úgy, mint az orvos a bacillusokkal szemben. — Másodszor *sántít a hasonlat* azért is, mert az ember mind „férges“ — eredendő bűnben születve s a maga bűnében megrögződve. Csak arról lehet szó, hogy valami módon Krisztus meggyógyítja-e és új életben jár-e, mint immár jó és ép tagja az egyháznak, megszentelvén a Szentlélek. — Harmadszor sántít (valóban sokat sántít) a hasonlat azért, mert ezek az ú. n. „férges“-nek nevezett egyháztagok nagyon sok esetben relatíve a legjobbak, legbuzgóbb lelki életűek, legszomjasabb igazságkeresők voltak — már ha baptistának mentek is. Igen sokszor azért bántják, üldözik az ilyen embereket, mert gyarló, tehetetlen, vagy éppen romlott vezető embereknek e lelki szomjas és lelki igényes emberek *terhet* és kényelmetlenséget jelentenek. Néha meg egyenesen *ítélet* a rossz életűekre nézve azok kegyes élete. Sőt el tudjuk képzelni, hogy valaki meggyőzésből lesz róm. kath. és itthag bennünket. Nyilván el kell tudnunk képzelni, *ha fordítva is* elképzelhető. — íme, csak egyetlen példa, hogy ilyesféle ingatag elvekkal és homályos fogalmakkal egyházfegyelmet gyakorolni nem lehet.

Munkás egyháztagokat!

Tehát ismételjük, — hogy az egyház: *munkaközösség* is. Sok református egyháztag már csak abban is balvéleményen van, hogy dolgozzék a lelkész, esetleg a gondnok, ők meg nézik, meghallgatják, — mindenesetre bírálják. Ez így nincs rendben. „*Sokan* nem tudják, mi a kötelesség fogalma az egyházban.“¹⁹

Maradjunk csak meg az organizmus hasonlatánál. Ügy-e, nincs a testi szervezetben egyetlen sejt, amelyik ne dolgoznék! Nincs ez *másképpen* a lelki organizmusnál, szervezetnél sem! Az egyházban az- az eleven tag, amelyik *működésben* van. Tehát adjunk munkát! „Boldog az, aki megtalálta a feladatát, az nem fog *más áldást* kérni.“²⁰ Lehet nagyobb életcél és öröm, mint Krisztusnak közvetlenül szolgálni az egyházi életben! Más oldalról pedig maga ez a *munka védelmez is*, ami nem kisebb fontosságú. „Akit egészen elfoglal a munkája, az nem fog kísértésbe esni, mert ő védve van ilyen veszélyektől a munkája iránt való odaadása által.“²¹ „Az egyháznak tehát úgy kell berendezkednie, hogy mindenki megtalálhassa azt a munkát, amely *kiegészíti* az ő rendes foglalkozását és annak hátrányait kiküszöbölheti. Valamelyik missziói lapban olvastam, hogy egy ember így mutatkozott be: Nagy Pál csizmadia vagyok és keresztyén. Tulajdonképpen mindenkinek a *főfoglalkozása* keresztyénnek lenni s kenyérkereső foglalkozása csak *mellékfoglalkozása*. S látjuk, milyen hamar át lehet „*képezni*“ egyik munkaágról a másikra. De keresztyénné lenni „embereknek lehetetlen“. Akinek hivatása nem ad alkalmat elég testi erőfeszítésre, adjanak módot fáradozással járó szegény- és betegápolási szolgálatra. „A római egyházban legmagasabbrendű személyek is teljesítettek ilyen szolgálatot. A reformáció nem jól tette, hogy minden ilyen intézményt felfüggesztett, *más alapok* lerakása nélkül.“ Maga a nagy Schleiermacher mondta ezt.²² Íme, még ilyen vádak is érnek bennünket, habár nem egészen igazságosan. Az aztán tényleg egy másik hiba, amit az amerikai egyháznál különösen megtalálunk, hogy híveinek összetartására elsőrendű feladatának tartja azok *szórakoztatását*. Erre mondja a nagy lélekbúvár James: „Mikor az egyház osztrigával, fagyalattal és tréfákkal végzi a maga pályafutását, bizonyosak lehetünk felőle, hogy a futás Krisztustól távolodik, s ha a látszat szerint ítélünk, a mai egyházaink *mai helyzete ez*.“²³ Azt hisszük, a látszat itt megfelel a valóságnak. De nem kell Amerikába menni az ilyen példakért. Csak nézzünk szét itthon az egyházi teák és bálók körül.

Az ifjúság felfegyverzése.

Az ifjúságunkat *meg kell őrizni* az egyház számára. A kétnembeli ifjúság találkozására a *le gkifogást alánabb* alkalmakat épen az egyháztársadalmi élet nyújthatná: Egy kiváló egyházi író rámutat, hogy kívánatos volna, ha megszokottabb lenne, hogy a fiatalok a társaságban, kirándulásokon és hasonló alkalmakon való társalkodásukat azon egyházzal összeköttetésben tennék meg, melyhez tartoznak. Alig ismerek nagyobb örömet, mint általam konfirmált fiatalok összeadását.⁴

Az is tény, hogy a Sátán szándékai között ott van az ifjúság tiszta örömeinek *megrontása* is. Fokról fokra annyira aggodalmaskodóvá tud tenni bennünket mindennel szemben, hogy végre annyira megkötöz ős rabbá tesz, hogy sem jobbra, sem balra menni, még csak lépni sem merünk. Félünk egy ártatlan tréfán mosolyogni. Nemcsak a bort, de ecetet sem merünk már meginni. „Keresztyén embernek kerülni kell a hamis összeütközéseket, konfliktusokat az ártatlan örömök és szórakozások körül. Vannak esetek, amelyek csak mondva csinált ellentétek örömeink között, valójában nincs ellentét és örülhetünk bátran. Kétségtelen az is, hogy a szórakozásoknak és multságoknak és a megszokott érdeklődéseknek is megvan a maguk veszélye, de így semmi sincs, amibe erkölcsi *kockázat nélkül* belemehetnénk.“²⁵ Mindig fogni Jézus kezét és akkor szívünk békés, orcánk derült. Különösen a gyermekek és az ifjúság arcáról nem szabad letörölni a mosolyt. Különben egész nevelésünknek az önkéntes hódolat szenvedélyére kell épülnie, (tanító, tanár és lelkész iránt), mondja bölcsen Makkai Sándor.²⁰

Az ifjúságot testileg is erőssé kell nevelni, de főleg lelkileg kell felfegyverezni. Nem szabad ez alatt csupán a nemi kísértések elleni küzdelmet érteni, de a szellemi, tudományos, társadalmi, gazdasági életben is mint öntudatos keresztyének, talpig becsületes emberek legyenek az Úr bizonyágtevői.

Egész pedagógiai, nevelési rendszerünkben a fegyelem és rendtartás ma elég jó, humánus, de csak az alsó és középiskolákban. Itt még több étellel, lélekkel tudják megtelíteni a mai rend kereteit bibliás, hívő tanárok. Öntudatosítani kell még aztán az ifjúságban a saját lelkéért és üdvösségéért a kísértővel és bűnnel folytatott harcot. Ez kapóra is jön, mert az ifjúság mindig szeret „harcolni“. S könnyebben nagyobb eredmény lesz. A főiskolákon nagy baj a szellemi fertőzés sok esete. „Az orvosi fakultásokon például ma az evolutio már nem az egyedül elfogadott „tudományos“ irány. Vájjon gondoltak-e az egyházak és szülők már arra, hogy a református medikusoknak is 5—6 éven át beszéljük bele a tudatába azt, hogy az ember is állat, s csak azért a legmagasabbrendű állat, mert tudatos akarata van!! Dr. Max Westenhöfer berlini anatómus és származás-

történész különben megdönti a darvini teóriát és az ember egyenesvonalú fejlődését állítja. Jövendő tanáraink, mérnökeink stb. még mindig az evolutio teoriáin át látják a világot, így a középosztály hitetlenségének is itt vannak az okai. S a középiskoláinkban nem ugyanezt kapják-e a tanulók, még sokszor a felekezetiekben is, csak kisebb adagokban. S nézzük csak meg az elemi és polgári iskolai földrajz és természetrajz könyveket és azokból is az evolúciótan mered majd elének kissé felhígítva vagy átfestve, de mégis evolúciótan, antichristianus formában. — Borzasztó az, hogy már majdnem az összes iskolákban, különösen pedig az államiakban és községiekben ilyen mérget csepegtetnek a fiatalság lelkébe!²⁷

A Heyns—Galambos dogmatika féltő szeretetből talán túlnagynak látja a lelki fertőzés fajtáit és mértékét. De azt mégis nagyrészen aláírjuk.

A történelmi egyházaknak kötelessége tervszerűen támogatni minden keresztyén ifjúsági és diákmozgalmat úgy a közép- mint a főiskolákon, még a felekezeti közikeket is, ha határozott protestáns jellegűek.

Terünk nem engedi, hogy behatóbban foglalkozzunk a keresztyén pedagógiával és ifjúsági irodalommal. Hanem utalunk az elég gazdag magyaryelvű irodalomra. Mott: Legkeményebb küzdelem a diák életében fűzetétől Csia, Foerster, Tóth Tihámér, Karácsonyon keresztül a legújabb keresztyén ifjúsági könyvekig és folyóiratokig.

A bűnbocsátó gyülekezet.

Luther nem sokat adott a kiátkozó pápai bullára. Bullabuborék, hát hadd ússzék! És elégetve vízbe szórta az egyházi átok-bulla hamvait. E fenyítési mód örök kárhozatra ítéli ét) elátkozza az embert a megbocsátás lehetősége nélkül. A kiközösítés az erkölcsöket fenyegeti meg és bünteti, *de vem végítélet*. „Az egyházi átokkal vagy igen ritkán, vagy *egyáltalában nem* kell élni, mondja Kálvin.“²⁸ Mi tovább menve azt hisszük, soha. Kálvin megteszi a *fontos különbséget* a kiátkozás és kirekesztés között. A gyülekezet fegyelmezési jogának érvényesítésére bizonyos eszközök bocsáttattak rendelkezésre. A hívő tagok veszik a Szentlélek (Sajnos, ennek nem tulajdonítunk kellő jelentőséget, talán ezért is hatalmasodnak úgy el a szekták) s a vele kapcsolatos ígéreteket és adományokat, de nem használjuk.

A Szentlélek tehát segít az igazságot megtalálni teljesen, vagy megközelítően, s mindenesetre összehasonlíthatatlanul jobban minden földi, emberi ítéletnél. Azonban a Szentlélek adománya *nem ítélettételre* képesít, hanem Isten egyedül jogos ítéletének észrevételére, megfigyelésére és utólagos kihirdetésére, deklarációra. (Ez az igazi „szankció“ nem a politikai hatalom és

gazdasági ragadozás erőszakos „szentesítése“ a „sacro egoismo“, „szent önzés“ alapján.) Nagy jelentősége van itt János 20: 23. exegezisnek, „akinek bűneit megbocsátjátok, megbocsátattak, akiét megtartjátok, megtartattak“. Már t. i. ha a Szentlélek meg akarja világosítani, de lehet arra is eset, hogy ti bűnnek gondoltok valamit és nem az, vagy nem gondoljátok bűnnek és mégis az. Ez olyankor történhetik meg veletek, mikor nem vetetek elegendő kijelentést. Megecsik, hogy a Szentlélek valakinek elkülönítésére, kizárására indítja a gyülekezetet azért, hátha az a tag *más* közösségben jobban épül és él. Tehát a kirekesztés nem is annyira büntetés, mint ki- és áthajtás lesz az illető lelkének *megfelelőbb* közösségbe. A bűnbocsánat adásának kijelentése, deklarációja már sokkal könnyebb. Ismételjük, hogy a bűnök megtartása csak ebben a formában történhetik: amennyiben a bűnödben, vagy bűnös életfolytatásodban megátalkodottan *megmaradsz*: minden bizonnyal elkárhozol! ő rajta áll aztán és az ő *félelmetes szabadakarátán*, hogy a kárhoztató deklarációt effektuálja, magára vonja, ténylegesíti — vagy pedig megtér-el Utóbbi esetben a megpróbáltatás után örömmel kell visszafogadni. „Nem a mi dolgunk, hogy akik az egyházból kiűzettek, a választottak sorából kivessük. Idegenek ugyan az egyháztól, a Krisztustól is, de csak *időre*, míg elválva maradnak.“²⁹ íme a szeretet bölcsesége és a bölcsesség szeretete! „Semmiképpen nem lehet menteni a régiék zordságát, midőn a bűnösnek az ünnepeles bűnbánatot és a szentvacsorától tartózkodást évekre, vagy egész életre parancsolták. Vagy képmutatás, vagy a legnagyobb kétségbeesés következett ebből. Hasonlóképpen, aki ismételten elesik, másodszor már nem bocsátatott hitvallásra, hanem az egyházból élete végéig kivettetett. Ez sem hasznos, sem a józan ésszel megegyező eljárás nem volt.“³⁰ Mennyit vádoljuk Kálvint elvei zordságával! Pedig ezek is milyen türelmes, kíméletes szavak.

A gyülekezet igenis megbocsáthat. Épen mint az egyes ember. „Az abszolutió tanában egy nagy igazság van. Az Isten adta az embernek azt a *hatalmat*, hogy (felsőbb parancsra) *feloldozza* a testvérét és így az megújuljon ismét. Az ember megbocsátása egy *foglalója* az Isten megbocsátásának. Az, akit a gyülekezet megújított, megérti Isten kegyelmi megbocsátásának a lehetőségét. S akinek a gyülekezet nem akar megbocsátani, az a kétségbeesésbe van kergetve.“³¹ Hogy újra Kálvint hívjuk tanúnak: „Az egyházhoz olyan szigorúság illik, amelyik a *szelídségnek* a lelkével van egybekötve, mert különben a gyógyszerből halál származik. A nagy igehirdető Robertson újra mondja: „Állítom, hogy igenis mi vagyunk azok, akik részvétel és könyörtelen magaviseletünk által *felégetjük a hidat* a bűnbánó mögött és mondjuk: el-el! a bűnből nincs visszatérés! A Sátán nem űzi ki a Sátánt, a bűn nem űzi ki a bűnt.“³ Sok-

szor a legkegyetlenebb az, akinek „igazsága“ van. Pedig az Úr nem szólt „az igaznak“ semmit, de a szegény bűnöst kibeszélhetetlen kegyelemmel öleli magához. Figyeljük meg, kik az életben a legkérlelhetlenebbek, legkegyetlenebbek, meg nem bocsátók? Akiknek „igazuk“ van. S ezen öngazság birtokában megkeményítik szívüket, ellenállnak minden befolyásnak, keresztülgázolnak mindenben, felborítanak minden helyzetet, kockára dobnak mindent, sokszor még az életüket is, nemcsak más életét. Mindezt miért? Úgy vélt szent meggyőződésükért, saját „igazukért“.

A mi vezérelvünk tehát az legyen, hogy soha senkiről *végérvényesen lemondani*, senkit elítélni nem lehet, nem szabad. Ezért a kiátkozás egyházunktól idegen, antibiblikus eljárás. „Nincs jogunk emberi krokodilusokról, mérges kígyókról és javíthatatlanokról beszélnünk. Pál régen megmondotta, hogy minden lélek a lehetőséget tekintve szent és mióta Krisztus mindenkiért meghalt, senki felől sem szabad kétségbe esnünk.“³³ Ám fegyelmesszünk, de ne pusztítsunk, senkit ki ne irtsunk, mint a vadak teszik. Még a világi törvényszékek is ugyanazt a bűnt más-képen bírálják el más-más személynél és életkörülmények között. Még inkább tudja, akinek lelki tapasztalatai vannak, „milyen óriási különbség van két ember között, akik ugyanabba a bűnbe estek.“³⁴

Az imádkozó gyülekezet.

Ügy magunkért, mint a bűnösökért imádkoznunk is kell. Az imádság a *legnagyobb* erő kifejtés, mondta valaki. Ez; így is van. Mivel pedig az egyház harcában valóban a legnagyobb erők szükségesek, nagy igazsága van annak az egyházi atyának is, aki meg azt mondta: Imádság és könnyhullatás az egyház fegyverei. (Praeces et lacrimae sünt arma ecclesiae.) Mennyi támadás az igazság ellen, mennyi bűn a szerencsétlen emberben, amikkel szemben sokszor részben vagy teljesen *tehetetlenek* vagyunk — de megmarad akkor is az imádság. Kálvin is jól mondja: mikor nem tudunk semmit tenni az emberi gonoszság ellen, gyászoljunk és sóhajtozzunk azon. Nyilvánvalóan Isten előtt.

Az imádság *mennyei erőket* indít meg, Az imádságban már a Biblia emberei is sokat tusakodtak. Urunk vérrel verítékezett esedezéseiben. Nem hallottunk-e az „ eget ostromló“ imádságról? Olyan isteni erők jönnek segítségül az imádkozás által, amelyek nélküle *elmaradnának*. Isten sok dolgot kizárólag csak imádságainkra cselekszik meg, s várja is azt.

Az imádság *felülemelkedik a tér és idő* híres kategóriáin, fogalmain. Az elmerült imádkozó teljes tudatosság mellett is nem tudja, mennyi ideig imádkozott. A buzgó imádkozó olyan

lelki erővonalakat teremt, melyek a világegyetemben megmérhetetlen távolságokon átmennek, mint az angyalok repülése. „Sohasem volt még akkora valóság a test, a világ, a Sátán, mint ma és ezzel szemben aligha volt valaha valótlanabb, elméletibb, távolibb és üresebb az egyház szava a lélekről, a Megváltóról, az Isten országáról.“⁷⁸

Úgy a magános hívő, mint a gyülekezet el ne felejtkezzék soha „szüntelen imádkozni“ és mindenütt imádkozni. Mert az egész világ harctér. *Mindig* is az volt.

A kiközösítés.

Fabri hittudós nehezen engedi. „Ha a régi dogmatikusok — mondja — a teljes kiközösítést, mint a gyülekezettől elszakítást és a Sátán hatalmába való átadást definiálták, kérdésbe kell tennünk, hogy ki kapta ezt a hatalmat az Úrtól? A külső egyházi hivatalhoz semmiesetre sem tartozhatik. Előttünk csak egy esetben látszik a kizárás lehetségesnek, az egyháznak tényleges és formális megtagadásánál.“³³ Mégis csak megmaradunk a kizárás gyakorlásának a követelése mellett, mert határozott szándékunk azt csak javító célra és sohase hatalmaskodásra, másfelől megmakacsodás, izgatás és más kártételek ellen használni. „Egy rendes gyülekezeti élet nem képzelhető el, hol nincs gondoskodás, hogy a hirdetett ígét éljék is. Ez az egyetlen, Krisztus által adott gyógyszer az erkölcsi romlás ellen. Az excommunicatio célja háromszoros: 1. *elégtétel* Krisztus dicsőségének a megsértéséért, 2. a baj *terjedésének* a megakadályozása, 3. a bűnös *javítása*. Kálvin is ismeri Augusztinusz praxisát, méltányolja is és maga se akarja, hogy a fegyelemből hóhérkodás legyen.“³⁶

Igen, Kálvin határozottan és hajlíthatatlanul megmarad a kiközösítés mellett, mert azt nélkülözhetetlennek tartja. „Ha gonoszságában továbbra is megmarad, akkor az Úr azt parancsolja, hogy a hívek társaságából ki kell kiközösíteni.“³⁷ Ellenben Augusztinusz elég sokszor ingadozott, mert néha engedékeny, néha meg kegyetlen. Több helyen igen emberséges, kíméletesen akar a vétkesekkel elbánni, s a halálbüntetést is elítéli, mert úgymond — akkor a javítás már lehetetlen (ez a halotti mise cáfolata is egyben). Túrni kell a gonoszokat, — folytatja —, mert esetleg jót is büntetnénk. Aztán meg jobban meggyeretnek a gonoszok az egyházon belül, mint kívül. Augusztinusz itt nem vette észre a nagy következtelenséget, hogy így senkit sem zárhatnak ki.“³⁸ Későbbben, talán több irányú befolyásra, vagy egyoldalú tapasztalatok után így nyilatkozik: „Méltónak tartjuk, hogy őket nemcsak a gyülekezetből kell kizárni, de kivégzéssel n világból is eltávolítani.“⁸ Ezen a nyomon bizony *hamar el-*

értek az inkvizícióhoz. A fegyelem helyreállítása ma nem abban áll, hogy ismét használatba vegyük az inkvizíciós beavatkozást a jogosan privát ügyekben, hanem az egyház azon közszellemének felélesztése, amely egy test, egy fő alatt vezetve, egy Szentlélek ereje és törvénye által él.⁴⁰ Az embereket meg kell tanítani, hogyan használják az Igét, hozzá kell szoktatni a Szentlélek irányításához, vezetéséhez. Ez úgy a magánéletükben áldásos lesz, mind pedig megteremti az egészséges és jó közszellemet, fertőző csiráktól mentes légkört, vadtüzekről mentes területet csinál, melyen az egyház épülhet, virágozhat és gazdagodhat. A Szentlélek ha szomorúan fegyelmez is, de sohasem indít mások üldözésére. Ha a reformáció egyházaiban előfordult a vallásüldözés akár a római egyház tagjai, akár a „szekták“ ellen, az elveik *ellenére* történt. A románizmusban pedig elveik *szerint*. Ez pedig nagy és lényeges különbség. „Bár sokszor úgy gondoljuk, hogy jó lenne visszaállítani legalább a pellengért, az egyházkövetést, a kalodát, meg a derest, de a tapasztalat azt bizonyítja, hogy mindezekkel lehet ugyan pillanatnyi eredményeket elérni, lehet a gazt levágni, de gyökerestől kiirtani nem. A kiközösítés azonban lelki úton és alapjában támadja meg a bűnöst. „A keresztelestől való eltiltás épen úgy része a kirekesztésnek, nemcsak az úrvacsorától.“⁷⁹

A gyülekezet javító szolgálata.

A fegyelmezés az egyházban nem megtorlásra és büntetésre, hanem *javításra*, a bűnök megelőző nevelésére, az erkölcsi érzék *fejlesztésére* helyezi a súlyt.⁴¹ Ez a lassú, nehéz, de eredményes munka. Ellenben az erőszakosság nem. „Az ember haragja Isten igazságát nem munkálja.“ „Átaljuk és beismerjük, hogy a ref. egyház többször átlépte az evangéliumi vonalat, mikor a fegyelmet törvényszerűen szabályozta és kezelte. A lelki-gondozásban sohasem lehet rendőrileg fegyelmezni. A fegyelmezés igazi lényege szerint a lelkiismeretre való becsületes ráhatás, célja pedig a szabad keresztyéneknek önálló, szabad elhatározásukban való *elősegítése*. Az egyén autonóm, nem lehet rákényszeríteni az igazságot, hanem beláttatni vele. A fegyelmezés nem teszi varázsütésre kényelmessé a földi állapotokat, hanem *önsegélyre* vezet. Az evangéliumi lelkigondozás elfordul akár a pénz, akár a szabadságvesztés büntetésétől, amelyeneket a régi presbiteri és egyházi konventek kiszabtak. A legutolsó eszköz csak a tiszteletbeli jogoktól való megfosztás lehet. Az evangéliumi lelkigondozás nem ismer egyházi bojkottot.“⁴² Abban elismerjük a kiváló Köstlin érvelését, hogy nemcsak a durva erőszak, de a pénzbüntetés sem helyes. „Bűnbocsátó cédula-rendszer a pénzbüntetés, mert csak a szegényeket

érinti.⁴³ Egyházi törvényünk ugyan pénzbírságról is beszél. De szerintünk a pénzbüntetést csak az egyház fizetett munkásainál lehet alkalmazni, pl. az adminisztrációs hibáknál, kisebb magaviseleti rendetlenségeknél stb., ahol nagyon jól beválík az ilyesmi. Ellenben elejtenénk az egész felszárnyát a fegyelmezésnek, ha nem használnánk az úgynevezett „egyházi bojkottot“. Itt már sajnálatunkra Köstlinnel szembekerülünk. Hiszen ez a „bojkott“ valóban biblikus, hozzá igen érdekes módon a legszelídebb és egyben a legerősebb fegyver! Mi más ez, mint a bibliai elkülönítés a „gonosztól“, a „rendetlenül élőkötől“. Társadalmilag is kerülnünk kell a bünökben, romlottságban leledzőket. Épen azt állítjuk, hogy egyike a legcélszerűbb eszközöknek és fegyvereknek az elkülönülés. Nem érintkezni társadalmilag, csak elkerülhetetlen esetekben azokkal, kik az Igét és az egyházat megvetik. Legyen az rokon, barát, testvér vagy bárki, a minimálisra kell redukálni, korlátozni az érintkezést.

A passzív rezisztencia, az erkölcsi ellenzék és tiltakozás elsőrendű fontosságú az egyházi fegyelemben. „Nem beszélek vele, nem megyek, nem dolgozom vele, nem vállalom a felelőséget, nem követem stb.“ Ige szerinti fegyver.

Íme ilyen nagy theologus, mint Köstlin sem bírta levetkezni azt az álliberalizmust, ami azon korban mindenütt a levegőben volt. Ritkán kell azonban nekünk a kizárásig menni. Az úrvacsorától való eltiltás a legtöbbször elég. Csak legalább ettől ne félnénk és bátran alkalmaznánk, ne csak az egyetlen káros reverzális esetében! Merjük állítani, hogy erre az egy nyilvános fegyelmi eszközre, *fel lehet építeni* a külső fegyelmezés egész rendszerét. Ha megértjük mi az úrvacsorázás, mely alkalmak életünk legszentebb eseményeit alkotják, mit meg nem teszünk azért, hogy csak abban részesüljünk! De fájdalom, ma könnyen odabocsájtunk mindenkit és beteljesedik rajtunk az erőtlen, beteg és alvó gyülekezet sorsa. (I. Kor. 11:30.) Pedig gondot kell fordítani az úrvacsorára, mert ha tudva és akarva méltatlant bocsátott a pásztor ahhoz, akit joggal visszaúzhethet volna, épenúgy szentségtörő, mintha az „Úr testét a kutyáknak dobta volna“.⁴⁴ Fabri hittudós másképen beszél. Dr. Scheelevel szemben, aki az egyházfegyelmet az úrasztalának tisztántartásában látja, nem ajánlja a szigorú eltiltásokat, inkább esetleges „el-tanácsolásokat“. Egy gyilkos nőnek a megtérését hozza fel, akit e szerint ki kellett volna zárni.⁴⁵ A tiszta elvek és a komoly, féltő szeretet helyett „a szabadelvű“ felfogás üres érzelgése ez. Ki akarná kizárni az igaz bünbánót? De viszont arra *biztosíték* legyen, hogy a penitencia őszinte volt. Bár szerencsére ennyire sem kell mennünk az esetek túlnyomó többségében. Először ugyanis jönnek a „magán intelmek, feddéses és más eféle segéd-eszközök, melyek a tudományt fenntartják és hatástalanná lenni nem engedik. Kálvin féknek, ösztökének, majd vesszőnek nevezi

ezeket.⁴⁶ Életnek uta a tanító feddése, mint a Példabeszédekben van. (6: 23.) Nagyon sok embernél meg lehet a bajt ezen az úton előzni és ez az a jobbik eset. „A gyülekezet kötelessége nemcsak ügyelni arra, hogy a prédikációt hallgassák, hanem, hogy az hasson is. Az egyén üdvösségéről való gondoskodás nemcsak a hitre, a Krisztusra való viszonyra, hanem az ő tesztéhez, *a gyülekezethez való viszonyra is* vonatkozik.”⁴⁷

Régen *komolyan* gondoskodtak a bűnök megjobbulásáról — vagy az eltávolítás által a gyülekezet védelméről. Szűcs István: Debrecen város történelme c. művében írja (1575-ből): „Oláh Ambruzs nője Dorottya nevű asszony, ki állítólag varázslással és boszorkánysággal kereste kenyerét, elfogattatván, törvény elé állíttatott, bevallván bűnét, csak oly feltétel alatt nyert a nagy tanácstól kegyelmet, hogy közistentisztelet alkalmával eklézsiát kövessen, fővétellel fenyegettetvén meg, ha ismét azon bűnben leledznék, Vásári István mellette kezességet vállalván“ (524). — 1575. évi városi jegyzőkönyvben: „Nagy Orsolya Rózsa András által vádoltatván, hogy mint méregkeverő, az ő fiát bájjal által gonoszságra csábította, miután hitelt érdemlő tanúvallomásból kibizonyosodott, hogy a vádlott több férfit és nőt méregkeverés által házasságtörésre reávette, elevenen megégettetni rendeltetett és azon büntetés rajta végre is hajtattott“ (524). Itt nem volt jobbulás.

Épen az ma a legnagyobb feladat, hogy megtanítsuk az embereket arra, hogy nem elég Istennel „jó viszonyban“ lenni, hanem a felebarátainkkal, különösen az egyházzal, a szentek egységével is. E nélkül nincs rendben az ügyünk. Ha azt mondja valaki, hogy: Szeretem az Istent, és gyűlöli a maga atyafiát, akit lát, hogyan szeretheti Istent, akit nem lát? Az Istent soha senki sem látta: Ha szeretjük egymást, az Isten bennünk marad. A mai, kollektív gondolkozásra hajló társadalmunkban jobban megérthetnénk ezt.

A gyülekezettel harmóniában kell lenni minden tagnak, így van ez ma! Dehogy! Nem is tudja a legtöbb ember, *mit jelent* neki a *saját gyülekezete*, melynek lelki organizmusa élteti, vagy éltetné. Méltán meg lehet ütközni abban, hogy az egyházi fenytéket a szerelmi erkölcstelenséggel (esetleg reverzá-lissal) szemben alkalmazzák egyoldalúan. Míg a többi bűnhöz hozzá sem nyúlnak. Sőt ott is akkor, ha következménye lesz a bűnös viszonynak. Ezért egy vidéki lelkész (Német honban) így kiáltott fel keserűségében: Legalább meglennének a régi *becsületes törvénytelen* gyermekeink. (Akiket nem pusztítottak el.)⁸⁰

Köstlin azt mondja valahol: Sokan az egyházi vezetők közül is azt gondolják, hogy az egyházfegyelem csak segédeszköz, pedig a gyülekezet lelkiéletének integráns, *elmaradhatatlan* és fontos védelmi berendezkedése a rendtartás. Köstlin pedig még nem látta világosan, hogy az igehirdetésben már magában van

fegyelmező elem, mint a rendes ivóvízben van só, és a fehér napsugárban mind a hét szín benne van. Sajnos, a „fegyelem szóval negatív és rideg, visszataszító, kellemetlen képzetek és fogalom van társulva, de ez nem a fegyelem természete miatt van, hanem a történelemben előforduló némely rossz következménnyel szemben. Büntetés, kirekesztés, szabadságkorlátozás nem tartoznak e szónak a lényegéhez, A ker. erkölcsi karaktert úgy kell értelmezni, mint valami tökéletes és pozitív valamit, melyet gyakorolni kell. Természetesen negatív oldala is van: kizárása minden erkölcsileg nem megfelelő eszmének és gyakorlatnak, ami *összeférhetetlen* a ker. kiváltságok használatával.”⁴⁸ A fegyelemnek sokkal, de *sokkal szélesebb* köre van, mint közönségesen gondolják. A gyülekezetben mindent úgy kell berendezni, hogy annak körében *minél lehetetlenebbé* váljék a bűnözés. Egyik tagnak sokszor meg kell addig inteni a másikat, míg valami „hivatalos“ ember tudomást szerez a hibáról. De az a legjobb, s épen arra kell törekednünk, hogy hivatalos útra ne terelődjék senki dolga. Már a családban, mely a társadalom alapsejtje, mely magában is egy kis gyülekezet, már a családban a „házifegyelemmel“ *megvalósulhat az egyházfegyelem jórésze*. A keresztyén fegyelmezés célja inkább javító, mint büntető lehet és a fegyelmet nagy alázatossággal kell gyakorolni azoknak, akik mentek is talán a szóbanforgó bűnöktől. Isten előtt nem kevésbé büntetésre méltók *más bűnök* miatt. Vagy talán néha ugyanazon bűn miatt. Egy vidéki lelkipásztor mondta egyszer bizalmas körben: „Bírája levén egy bűnös leánynak, megszegyenültem, mert mi is sokszor esendők és magunkról megfélemedezők vagyunk.“ Bizonyára rászorulnak a közösség támogatására a lelkipásztorok, tanítók s más vezetők is. Ha a fegyelmezés fogalmát erre a síkra felemeljük, akkor az egyház testületi véleményének a nyomása végleges hatást gyakorol az egyénre — természetesen bele egyezésével — és sokkal magasabb, fejlődöttebb életfolytatásra fog vezetni, mint azt általában gondolnák.

Nemes hagyományokat, egészséges léghört, becsületes közvéleményt.

Egy tradíciót, nemes szokást kell létrehozni, ahol valakinek egy magasabb élet iránti érzéke, bármely társadalmi helyzetben is a *többiek jóindulatával találkozik*. Amikor a keresztyén testvérek megintését az illető tisztelettel fogadja és helyesli, mégha először kellemetlen vagy épen kínos is az. Így a testületi érdek erősödik, fokozatosan hatékonyabb lesz és kiterjed.⁴⁹ *Tiszta léghört*, atmoszférát kell teremteni, melybe, ha a bűn mikrobáit milliósámmra, és a vétkek konkolyát sűrűn ős ál-

landóan szórja is bele a Sátán, de nem fogannak meg a fertőző csírák és mérges magvak. Mint ahogyan az egyes járványok csak bizonyos időjárás és légköri viszonyok kedvelésével tudnak kifejlődni. De még ezen túl is a szervezet kellő ellenállásával találkozik s mindenképen megtörik a kór hatása.

Ez a folyamat a gyülekezet lelki szervezetén is. A gyülekezet is szervezet, organizmus, testület. Nem más az, mint kollektív személy. A gyülekezet kicsinyei és nagyjai között szokás, illemtudás, társadalmi konvenció, tiszteletadás, jó modor és ennek gyakorlata alakuljon ki. Tanulják meg *mi méltó*, mi nem, mi *hasznos*, mi nem. Ezt korántsem a lekipásztor mondja meg mindig mindenkinek, hanem az idő, hely, alkalom, összekötetés szerint más és más. Rendesen a legközelebbálló feladata ez. Családtagé, baráté, rokoné.

Kálvin elfogadja, amit Augusztinus is figyelmünkbe ajánl, hogyha a bűn mótelye megtámadta a sokaságot, akkor az előfegyelem irgalmassága szükséges, mert az elkülönítésre vonatkozó tanácsok haszontalanok, veszélyesek és szentségtörőkké, istentelenné, gögősekké tesznek és jobban megzavarják az *erőtelen jókat*, mint a *bátor gonoszokat*.⁵⁰ Épen ez az „*előfegyelem*“ az amire nekünk főképpen szükségünk van. Mert mire valaki már nyilvános fegyelmezésre kerül, akkor annak (bocsánat a triviális kifejezésért) „régén rossz“. Sok izgalomra, megmakacsodásra, konok elenállásra lehet számítani, miért ne előzzük ezt meg, mielőtt a magas láz elkapná a szervezetet. A szelíd szeretet, tegyük hozzá, a szenvedő szeretet, sokkal hatékonyabb eszközöknek bizonyultak számtalanszor minden egyébnél. Pál mondja a Csel. 20: 32-ben. „Én három esztendeig éjjel és nappal meg nem szüntem könnyhullatással inteni mindenkit“. Gondoljuk milyen nagy dolog ez és mennyi szelíd fegyelmezés lehetett Pál apostolnak az igehirdetésében, magánbeszélgetéseiben, magaviseletében, s eljárásában.

Bizonytal az Úr Jézus minden külső erőszakot és uralkodást megtiltott a tanítványainak. Sem az ótestamentumi törvényszerű és prófétai Elizeus szellemet (Lukács 9:54.), sem a durva középkori pápai kényszert, sem a subtilis, aprólékos, kicsinyeskedő rendszabályokat a *lelki dolgokban nem vehetjük* magunkra.⁵¹

Ki győzné mind leírni az aprólékos szabályokat, az élet számtalan eseteiben követendő cselekvési módokat. Nem is lehet. Egyik esetben ugyanaz a szó, vagy cselekedet bűn lehet, máskor erényszámba megy. Épen ebben áll a lelki szabadságunk. Különbö a szabályozásoknak folytonos gátló zaklatását ki sem lehetne *bírni*. A gyülekezet tagjai álljanak a Szentlélek állandó és csendes vezetése alatt. A lelkiismeretének finom érintésére tudja majd mindenki mit tegyen, vagy mit ne tegyen, vagy mire intse, vezesse testvérét. Minél fejlődöttebb a gyülekezeti

élet, *annál ritkább* a külső erős hatás. „A fejlődé“ egyre tisztább s mondhatjuk szigorúbb erkölcsiséget, egyre ideálisabb következményeket állít a gyülekezet elé. S mikor durva külső eszközökről sorban lemond, olyan mértékben *hisz* az imponderabilis *erők ellenállhatatlanságában*.⁵² A terror erőszakos eszközei helyett fősúlyt a becsületes propagandára teszi, melynek lelki ragályozására tudatosan számít. Milyen hamar megérezik a hívek, a testvér, vagy az ellenség közeledtét; a jót és rosszat és hatni tudnak egymásra egy boldog mosollyal, vagy egy szomorú tekintettel, mellyel nem ér fel a kaloda, vagy bírság, vagy vessző.

Becsületes közszellemet főként a vezetők csinálnak. (Fejétől ...) Nem volna jó például, ha egyes lelkészi, tanítói, tanári családi „dinasztiák“ falun, városon parókiákat, iskolákat, intézeteket megszállnának. Még azt mondhatnák a hívek, hogy a „pásztorok“ először magukat és családjaikat legeltetik és csak azután jöhetnek mások.

Nékünk nem jó az állami külső hatalmat sem a morális erkölcsi fegyelmezésnél igénybevenni, mert az őskeresztyéniséget közvetlen követő időkben bebizonyosodott, hogy olyan erő áramlik be az állami beavatkozással, mely kellő világosság hiján ott rombol, ahol nem kellene, de számtalan más helyen meglapult bűm Nincsenek, nem is lehetnek az államnak *olyan finom* lelki szervei, melyek a szív indulatát és a lélek gondolatát kellőképpen kormányozni tudnák — az *erkölcsi szabadakarat meghagyása mellett*. És ez a döntő fontosságú dolog. „Az egyháznak és az államnak az uniója valamikor két tekintetben volt káros. A heretikusok elleni szigor növekedett, a gyakorlati bűnök elleni ellankadt. Az eretnenség iránti gyűlölet egyfelől, s a morális könnyelműség másfelől; a tanok tisztaságáért való *buzgalom* és az élet tisztasága iránti *közömbösség*, melynek ki kellene zárni egymást a valóságban, gyakran társultak.⁵² Az erők áramlásának fordítva kell történni. Az állami védelem, ha jóakaratot kíván mutatni, kint posztoljon az egyház kerítésén kívül. Az egyház pedig az állam, társadalom részére lelki világítással és eszményibb erkölcsi irányítással szolgáljon. „Kívánatos és óhajtható, hogy a fejedelmek és hatóságok Jézus szellemétől legyenek áthatva. Azonban a szónak valóságos értelmében keresztyén államról beszélni csak nem lehet. Ehhez hiányzik az államból ami épen lényeges és jellegzetes.“ A már többször említett atmoszféra, légkör, éghajlat megteremtése sokszor lesz olyan széleskörű alapos és jótékony tisztulási folyamatoknak, „jók“ megerősödésének, a „gonoszok“ háttérbeszorulásának oka, amit soha semmiféle törvénykezési processussal, vagy direkt személyes megtámadásokkal, sem intelmekkel és tanításokkal nem lehet elérni. Tanúi lehetünk a mai mozgalmas korban az egyház életében, egyházközségekben, egyházmegyékben, kerületben és az

egyetemes egyházban, hogy amikor bizonyos irányzatok, ébredési, egyesületi mozgalmak, sajtó és karitatív tevékenységek — természetesen mindig személyek és csoportok által képviselve — erőre, hatalomra kapnak, ott az *ellenkező irányzatok embereikkel* (korteseikkel) együtt lassanként fokozatosan lehetetlenné, imposzibilisabbakká válnak. Szemeinkkel láthatunk embereket, kik néhány évvel ezelőtt nagyhatalmú befolyásuk révén irányadók voltak — most már hit és erkölcsi alacsonyabbrendűségük, inferioritásuk miatt elhalványodnak, meggyöngülnek, az egyházban se regnálni, se ártani többé nem tudnak s valamikor fénylő és félelmes szellemiségük is elhunyt, mint a csillag a nap feljötte. Semmiféle különleges eljárás, akció nem volt szükséges velük szemben, csak az *éghajlat változott* meg, melyben tovább nem virulnak, a kegyesek nagy nyugalomára és örömére. Ezt tudatosan az egyházfegyelemhez kell számítanunk.

Szelíd és komoly szavak után bátor tettek.

A gyávaság bűne nemcsak gyalázatos, de az tesz a legtöbb kárt és *nagyon nehezen* bocsáttatik meg. Mi lett volna, ha az Úr mindent megcselekedett volna, de elfutott volna, a kereszttől. Igen, „az életben uralkodnak az egy Jézus Krisztus által azok, kik a kegyelem és igazság ajándékában részesültek“. Ezeket az embereket nem lehet legyőzni. Pedig olyan *szelídek*. De ezzel lehet leghamarább megfékezni a vad embert. „A szelíd szó megtöri a csontot.“ (Péld. 25:11.) Az Úr munkásai sohasem engedhetik meg maguknak a durva, nyers beszédmodort. Sajnálatos, hogy ez az igazság bátor kimondásának az ürügye alatt sokszor megesik. Ez nem jól van. Mindig szelíd, jóakarátú, udvarias beszédmodorban kell a lelki munkásnak szólni. Kiméletesen és a szeretet gyöngédségével kell elővenni a legdurvább bűnözőt is. Ha mi így teszünk, akkor szükségképpen másoktól is megköveteljük a kellő tiszteletet, jó modort és csak ezen légkörben tud kinyílni a lélek és engedi magát „gyógykezeltetni“. „A finom modornak szüksége van mások finom modora által való *támogatásra*“.⁵³ Sokan eltévesztik szem elől a lekigondozás egy másik fontos alapföltételét: a komolyságot. Kedvesek és finomak akarnak lenni és hogy még jobban bejussanak a másik bizalmába, kedélyes, vidám hangot ütnek meg, anekdoták, tréfák, viccek egymást érik egyéb szellemeskedéssel együtt. Erre az illető tényleg felbátorodik és a maga módján ő is elkezd „viccelni“, sőt triviális, illetlen tréfákat enged meg magának. Ekkor aztán már akár leintjük az illetőt, akár nem, egyelőre *elveszett az alkalom* a komoly és építő társalkodásra. Ilyenkor már a lekigondozás, vagy épen a bűnbánatra vezetés és megsegülési megintés majdnem lehetetlen.

Csak tartsuk nagyon eszünkben a Kol. 4:6.-t: „A ti beszédek mindenkor kellemetes legyen, sóval fűszerezett; hogy tudjátok, hogy mimódon kell néktek megfelelnetek“. A komoly sóval való konzerválás mindig megóv a flott, fonák, rothadt, kellemetlen, ízetlen és ízléstelen beszédektől. Amit néha egyházi hivatalos embereknél is fájdalommal tapasztalunk, kivált „hivatalon kívül“. Amikor azt gondolják, hogy bárhogyan lehet beszélni. Merjük állítani, hogy a semmi úgy *fel nem nyitja* a csapóajtót a feltörő sötét alvilági erők előtt, mint a durva, vagy épen sértő beszéd, vagy léha tréfa. Az ördögök raja szállja meg sokszor még a legjobb indulatú hívő embereket is, ha vigyázatlan gondatlan, tapintatlan, vagy gúnyos beszéddel elrontjuk a társalgást. Mennyi temérdek bánatot, szomorúságot, lelki makacsságot ős megkeményedést okozott már a szeretetlen, hirtelen, sértő, vádló szó. Mindkettőben meg lehet eleinte a teljes jóakarat, szeretet, de a hirtelen indulat, figyelmetlenség, vagy hiúság feltörése *elront, elmérgesít* mindent. Nem veszik észre a kárörvendő „harmadikat“, a Sátánt. Ezért nincs is *tökéletes ember*, vagyis, aki beszédében ne vétkeznék. Pedig akkor tökéletesek lennénk Jakab apostol szerint. De ez annál inkább intsen vigyázatra bennünket.

A lelki munkának minden szava, tette arravaló, hogy indikáljon, elindítson a másik ember lelkében a magáéhoz hasonló szellemi folyamatot ős rávezesse azt az önálló gondolkozásra és cselekvésre. Bibliaolvasás, imádkozás és önfegyelem gyakorlása által eljusson a saját lelkének ápolására és az önszegélyre. „A bűn elleni küzdelem mindig a keresztyén *saját dolga*, melyet a lelki-gondozó tőle soha át nem vehet, hanem csak segítségére jöhet. Tudatba hozza a bűnt, hogy azt ellenségként fogja föl.“

Az bizonyos, hogy a lelkeket leleplezni — ami nélkül a hozzáférő gyógykezelés nem lehetséges — nagyon nehéz. Sokszor a legmesszebbmenő alkalmazkodás és gyengéd szeretet mellett is, ha az illető észreveszi mi van készülőben, *bezárkózik, vagy nyiltan* visszautasítja a lelki életbe való beavatkozást. „A vallásos élet privát szempontból egy misztérium és megtiltja a beszédet. Ezért van, hogy még a jóakarátú embernek a közeledése is olyan keserű *ellenállásra* talál. Mikor a hallgatást megtörik, s átlépik a választó határt, úgy átszik, mintha a lélek meg volna sérülve“.⁵⁴ Ennek a megállapításnak azonban csak kivételes és épen a szabályt erősítő, elszigetelt esetekre való vonatkozást engedhetünk. Igenis a lelkekhez „alkalmas és alkalmatlan“ időben egyaránt hozzá kell férközni. És tudjunk lenni a zsidónak zsidó, görögnek görög, szegénynek szegény, gazdagnak gazdag, együgyűnek együgyű, tudósnak bölcs.

És még egy nagyon fontos dolog: Szükség van arra, hogy Krisztus ítéletté váljon mindkét beszélgető fél számára. „Éz megőriz attól, hogy fensőbbiség-érzet és leereszkedő modor fej-

lődjék ki bennünk, hiszen ez a kettő oly rendkívül pusztítóan hat a missziói munkában.⁵⁵ Az ördögnek legravaszabb taktikájához, legerősebb manőveréhez tartozik az, hogy az egyént minden elképzelhető szuggesztióval, privát ügyével *magára hagyatja*. Ez által elzárja, izolálja, elszigeteli segítségére jövő embertestvéreitől, *blokízza és megfojtja*. Ezért kell testvéri közösségben gondozni az emberi lelket. „Az Űdvhadsereg ragaszkodik annak a nyilvános kijelentéséhez, hogy valaki új élet kezdetét határozta el. Ezt bölcsen teszi, mert ez jobban segít megfogni az önátadót, mintha az tisztán *szubjektív és titkos* lenne. Fogadalmát könnyen megtagadná, vagy nem venné figyelembe a legközelebbi kísértésnél. Bátorítást és *a közösség segítségét* adja a nyilvános fogadalom. De meg fél is a bírálattól, ha feladná a harcot“.⁵⁸

Legutoljára hagyjuk az élet feláldozását. Tulajdonképpen a Krisztusért való élet is meghalást és feláldozást jelent. Csak részletekben, darabonként áldozzuk iel az életet. A missziói munkát jellemzi az, hogy az életet, a fizikai életet is fel kell reá tenni. Nemcsak a régi külmissziói tereken, de ma már másutt is. úgynevezett kultúrországokban is, elég hamar mártírium lehet a keresztyén sorsa, De azt se felejtjük el, hogy mindenki akkor teszi le az életét az Űrert, *amikor akarja*. Lelkésze nem küldheti, családja vissza nem tarthatja. Sem más körülmények. Ez is az ő szent szabadsága. Pál apostol élete biológiai szempontból elhibázott volt, mert lefejezték, de a történelem nagy környezetéhez mérve, nagyszerű ember volt.⁵⁷ ő is többször elkerülte ellenségeit, s menekült üldözői elől, épen mint az Űr... De egyszer eljött az óra, mikor engedé magát megfogatni és kivégeztetni. Sokak, talán hívők előtt is Pál apostol élhetett volna, ő tudta, hogy nem kell tovább élnie. Nagyobb szabadság várta...

Az egyház hálóvetése.

Az egyházaknak időnként ki kell vetni *a nagy hálót*. A nagy háló mindig fog a tömegeből halakat, ha egyik-másik, kivált az apraja, visszacsúszik is, de lehet, hogy a következő alkalomra megnő, a gondolkozás megéri, az akarat elszánt lesz és a következő ébredési térítő mozgalom megfogja „boldog rablásra“.

Az ébredési mozgalmaknak egyik oka az *élet ritmusa*, a másik, a sok forrásból eredő szuggesztió.⁵⁸ Annál jobb, minél több oldalról, *minél többen* mondják, ajánlják. De „nem elég csak összegyűjteni a népet, amint vasárnaponként tesszük, az még nem pszichológiai tömeg. Míg a gyülekezet *egyének gyűlése*, akik megtartják szokásaikat, viselkedésüket, bár beszélhetsz azoknak különböző tényekről, meggyőződ talán őket, de nem

lesz revival, nem ébred fel a szív, nincs megtérés. Ám első feltétel a lelki feszültség, várakozás és a sokaság nyomott, *alávetett, izgatott* hangulata. Ez létrejöhet természetes úton, vagy néhány egyén kezdeményezésére, Hasonló azonos elméjűséget kell létrehozni. Revivalt *hideg vérrel* nem lehet csinálni⁵⁹. A skót Stewart testvérek sokszor mondták előadásuk alkalmával: *ne féljünk az izgalmaktól. Vannak nemes izgalmak is.* Hosszú imák nem jók, mert unalmasak. Jól választott énekek kellene, ezekkel szuggesztió és autoszuggesztió megy végbe egyszerre. A szónok által hangoztatott eszméket *énekli magának és másnak*. Ha szomorú is, de ne legyen melankolikus; ha örömteli is, ne legyen víg; ne legyen nehéz *megérteni*, megragadni; hangsúlyozza az Istennek való átadást⁶⁰. Csak jöjjön a szívemnek áldott megtörése, csak hódoljon a lélek az Úr előtt és fogadja be a Szentlelket. Senki ne féljen Isten átölelő szeretetétől. Igaz, hogy „minden szuggesztió működik valamilyen célra, de elég *garancia* is kell arra, hogy a szuggesztió *jogos és jó*. Szükségünk van egy mértékre, mely által azok igazságát bizonyítjuk. A keresztyénségnek objektív oka van annak állítására, hogy az ő *szuggesztiói igazak*. Az örök bölcsesség kijelentette magát az emberi tapasztalat számára az idő ős a tér egy adott pontján⁶¹. Aki Krisztus keresztyét öleli át, sohasem lesz az élet hajótöröttje.

A titokzatos, misztikus átélések.

A misztikus összetéveszti az érzéki elragadtatást az Istenrel való életközösséggel. Az ébresztő revivalista büntöredelemre vagy öröme izgat, mely kifejezésben kielégül és a karaktert azonmódon hagyja. A hívő hiábavaló érzelmekre indul a hang, vagy látvány szépségtől, de az ő esztétikai élvezete néha erkölcstelen és demoralizáló öröm. Ezért van a miszticizmusban, mint egy kivélt theologus mondta, rendkívül nagy *egyhangúság*, az ő tapasztalatainak nincs története, hanem az közvetlen és visszatér önmagába. A különbség csak az érzés *erejében* van. A vallásos miszticizmus is lehet önmagában való, vagy elragadtatott látomás, vagy testi önkívület⁶². Makkainak nagy igaza van abban, amit a külföldi import keresztyénség nem akar megérteni, hogy a magyar természet s „a magyar ref. gyülekezeti közösség tartózkodik és irtózik a személyes bünbánat, áhítat, elszánás kitérésétől, s még inkább az abban való kéjelgéstől.“

A vallásos élet beteges formája az extázis egy faja és pedig a mesterségesen előidézett érzéki elragadtatás. Egy keresztyén néger szerző egy ilyen vallásos őrzöngésnek — amit saját népénél figyel meg, a következő leírását adja: A levegő izgatott a fekete nép között. Egy elnyomott terror függ a levegőben és megragad bennünket, látszólag ördögies örültség, egy ördögi

megszállás, mely *rémes valóságot* kölcsönöz az éneknek és a szavaknak. A prédikáció uralkodik, amint tömör formában jönnek a szavak, a nép jajgat, s aztán egy barna nő hirtelen a levegőbe ugrik és ordít, mint egy elveszett lélek, miközben körülötte nyögés és ordítás tör fel az emberi szenvedélyeknek olyan jelenetében, melyet sohasem képzeltem el. A szerző azt mondja, hogy a fekete nép ezt az Úr lelke direkt hatásának tudja, mely megtölti az imádókat *természetfölötti örömmel*. Hasonló praxis volt sok ország és kor népeinél, hogy a kollektív érzelmeket extrém szélsőségekre fokozzák, s azok is hasonlóan természetfölötti magyarázatot adtak és fogadtak eh Emlékezhünk a régi görög Dionisosi orgiákra is.⁶³ A történelmi protestáns felekezetek ezt a veszedelmes és méltatlan praxist nem is szokták gyakorolni. Még a leghevesebb missziói emberek sem és az igazság érdekében hozzá kell tenni, hogy kevés revivalista és evangélista elégszik meg csupán megtéréssel, hanem a megszentelődésben önfegyelmet és lelki egyensúlyt követel.

A léleknek misztikus hajlamai és tulajdonságai már kora gyermekkorban jelentkeznek. Magam életéből tudok megfelelő példát. Egyházilag racionális, valláserkölcsei közélet tekintetében közömbös és anyagias környezetben nőttem fel a „józan“ Sárrét-Biharban. Csak édesanyámat láttam komolyan imádkozni, mást nem. Mégis gyermekpajtásaimmal együtt rendkívüli élénkséggel reagáltam minden vallásos, titokzatos, sőt babonás esetre, történetre, jelenségre. Valósággal *szertartásos menetben* vonultunk fel az üres templomra át a toronyba, ha a lelkész gyermekei — legjobb pajtásaim — elcsenték a templomkulcsot. A különféle madárnyomoktól rakott torony rendetlenségét észre se vettük. Áhítattal állottunk meg a harangok alatt. Körmeinkkel megütöttük, zengése mintha égből jött volna— A sötét templom-padlásra is benéztünk. Visszajövet a templomban lábujjhegyen végigsétáltunk ... Katedrába is felmerészkedtünk... Mindig suttogó, megilletődött gyermekbeszédék között. De nem is jöhetett senki, csak a bizalmas beavatott 5—6 pajtás. Biztosan tudtuk, hogy ez a templom *más hely*, mint egyéb.

Az iskolában egyszer nagy izgalommal suttoztak a gyermekek egymásnak valamit, (de soha ez a „rector úr“ elé nem került). Arról volt szó, hogy Isten ledobott egy írást az égből. A bűnös emberek megmentésére üzenetet küldött. Mai logikus rekonstrukcióim szerint bizonyosan valami *szektának röpcédula* ja lehetett, mely gyermeklelkünkben oly izgatott visszhangot keltett. — Ádám és Éva kiűzetését a paradicsomból e lecke megtanulása után évekig fájlaltam. — Egy spiritiszta szeánszot, gyűlést nem tartanak nagyobb hóknsz-pókusszal, mint ahogy mi a nyári meleg délben „lidérceket“ idéztünk néha egy-egy parasztház pitvarában. Szorosan becsukott ajtók, ablakok mögött kellett a titokzatos lénynek megjelenni, miközben félelem és öröm

izgalmaiktól elfogódott hangon mondogattuk a varázsigét: Kelj fel kópé (kakas) kopogtatni, Lengyelzsidót vagdaltatni. (Megölni.) S izgatottságtól remegve figyeltünk egyes fénypontokat és sávokat, melyek vagy a szabadkéményen, vagy más résen szűrődtek be, de mi lidércnek véltük. — A pap- és tanító-gyermekkel éveken keresztül el játszottuk két kis bábu eltemetését, szintén nagy szertartásossággal. Néha egy, néha két év múlva bontottuk fel a „sírt“, amit mindég megtaláltunk. Ekkor új helyre temettük. Ezt játszottuk közel egy évtizedig. Szegény keresztapám, a lelkész, három szép nagy fiát és egy leányát temette el azután pár év múlva — az én kedves pajtásaimat.

Még egyet. Nyolc-tízéves lehettem, mikor a házunk végén, a nagy gyümölcsöskert egyik oldalán, azon gondolkoztam: igaz-e, amit az iskolában tanultam, hogy van mennyország? (*Korán észrevettem, hogy a felnőttek, még a hivatalosak se nagyon hiszik, amit mi a vallásórán tanulunk.*) Néztem északnyugat felé a kevés felhős, ragyogó délutáni égre és ezt gondoltam: „*Ha van mennyország, nekem oda be kell jutnom.*“

Külföldi tanulmányaim alatt tervszerűen megfigyeltem a „felvilágosult és művelt nyugat“ gyakorlati vallásos életét. Mindenütt egyformán azt találtam, hogy az emberben mindenféle esetleges, külső csaloéka látszat ellenére, kiirthatatlanul él a vágy a titokzatos lelki élet és annak valóságai iránt. Akik a történelmi keresztyén egyházak kijelentett vallását meg is tagadták, azok ott keresnek lelki kielégülést és megnyugvást, ahol tudnak. Rejtve, vagy fél és egész nyilvánosság előtt jönnek össze, nem lényeges.

Berlinben egy német evangélikus lelkészjelölttel egy szálláson, penzióban voltunk és sokára jöttünk rá, hogy a házbeliek a pünköshti mozgalomnak, szektának a tagjai. Itt fogadták a „prófétát“ és társait a legnagyobb diszkrécióval, s végezték szertartásaikat úgy, hogy soha észre nem vettük.

Edinburbgan a kvakerek egyszerű kis összejöveteli helyén, ami félig-meddig nyilvános volt, láttam és hallottam a következőket: Rövid énekelés után teljes húsz percig ültünk némán várakozva a „Szentlélek kijelentésére“. Egyszer feláll egy idősebb férfi és félig behunyt szemmel alig érthető szavakat és mondatokat mormol egy-két percig. Aztán leül. Csend. Majd feláll egy általam is ismert egyetemi tanársegéd, s egészen rendez, világos rövid kis hiterkölcsei tanítást tart. Megint várakozás. Megint feláll valaki és imádkozik, hol érthetően, hol nem. Ez így ment vagy ötnegyed óráig. Végül éneklés, a „hittestvérek“ bizalmas beszélgetése. Köszönés után eltávoznak a résztvevők.

Londonban még több szekta van, mint bárhol. Az újságokban is hirdetik az összejöveteleiket néha az előadó nevével és a tárgy megjelölésével is, a Heyde-parki híres helyen pedig

szabadtéri előadásokat tartanak, néha 10—20 emelvény körül is sereglik kisebb-nagyobb csoport, ahol még a történelmi egyházak, köztük a római katolikus és zsidó is felállítja legalább vasárnap délután a szószékét, s próbál híveket szerezni — kevés eredménnyel. — Érdemes a megemlítésre a theozofusok szektája, mely bölcséleti tudományos úton keresi az Istent és az iskolázottabb rétegekből hódít. Egyik hatalmas, művésziesen szép, templomszerű előadótermében láttam egy „istentiszteletet“, mely elég egyszerű, de mégis titokzatosan ható szertartásaival a szabadkőművesekre emlékeztet. — Egészen templomszerű volt az „Erkölcsi egyház“ összejöveteli helye, ahol ornátusban, palástosan prédikált a lelkész, a kathedra két oldalán Jézus és Buddha aranyozott szobra állt

Az amerikai vallásos életet épen nem ismerem közelebről, de ami ennek misztikus oldalát illeti, ma sem tudok ismeretűt és kritikailag jobb tájékoztató könyvet William James lélektantudós művénel, mely „A vallásos tapasztalatok sokféleségéről“ szól. Igen jó szolgálatot tenne, aki magyarra lefordítaná.

Egyházunknak úgy építő, mint harcoló tevékenységében tehát számolni kell e jelenségekkel és az emberi lélek e tulajdonságaival. Azaz egyrészt bátran appellálhatunk és építhetünk a láthatatlan és érzékelhetetlen Isten utáni emberi vágyásra, másfelől határozottan szembe kell szállnunk a lélekromboló, sokszor erkölcspszitító szellemi irányzatokkal. Az egyháznak ez is hadszíntere.

Vigyázzunk az altató hipnózissal.

Mi a szellemi küzdelmekkel szerves kapcsolatban állónak látjuk a lelki gyógykezelésnek formáit. Ha leszögeztük, hogy maga az egyházfegyelem egy óriási kiterjedésű fronton folytatott harc az emberlélek érdekében titokzatos hatalmakkal szemben. Tehát következésképpen acceptálnunk kell azt az elvet, hogy egyesekkel szemben, nem; a szigorú intést vagy épen fenytést, hanem sokszor a lelki aszepszis és antiszepszis fertőtlenítés gyógykezelő eljárásait kell alkalmazni.

Egyik ilyen eljárásnak ajánlják a hypnotikus kezelést, amit Weatherhead elsősorban lekipásztorokénak ajánl. Ezen módszerrel szemben még nincs ugyan véglegesen kialakult véleményünk, hiszen nálunk egyáltalában nem foglalkoznak vele, de *figyelmünkre* kell méltatnunk a kiváló pszichológus javallását. „Ha meggondoljuk, hogy az életben mennyi nyomorúságnak lelki eredete, oka van mint rettegések, megszállott, ideges állapotok, szexuális képzelődések és bűnök mint rendkívül erős gátlások, és akkor arra is gondoljunk, hogy ezek

nagy részén segíteni is lehet vallásos kezeléssel. A mi vallásunk a leghatalmasabb szuggesztiókat adja a léleknek. S a jövődő lelkészek igyekezni fognak *képzett pszichológusok* lenni s meglátják, hogy a hipnózis alatt végzett vallásos szuggesztió határozottan, sőt egyedül az ő munkaterületük.⁶⁴ nekünk fel kell készülvén lenni a modern világ szükségleteire. Freud is mondja: „A vitális vallás hanyatlásával az ideges rendellenességek megsokszorozódtak és sokkal mélyebben gyökerezők lettek.”⁶⁵ S ezekhez értenünk kell. Sőt tovább kell mennünk, mint az orvosok, mert ők a fizikumnál megállanak, mi a spirituális okokat kutatjuk s ezek az igaziak. „El lehet fogadni, hogy sok tünemény a normális életben mint előítélet, izgékonyág stb. ugyanazon fajták, *csak fokban* különböznek, de ebből nem lehet arra a következtetésre *ugrani*, hogy az összes lelki zavaroknak a tüneményei csak túlzott formái a rendes ember tudatalatti elemeinek.”⁶⁶ Vagyis e lelki zavarok okai eredetileg azonosak *az ú. n. mgszállással*. Ismeretlen hatalmak kártékony befolyásával. Ezek elleni eljárásul nagyon ajánlja Weaterhead a hypnotizálást és pedig azért, mert szejinte a hypnózis olyan lelki állapot, melyben a szuggesztív ráhatásokat *sokkal könnyebben* fogadja valaki, mint rendes, normális állapotban.⁶⁷ Mi nem bánjuk, meg lehet próbálni az ördög üzésnek e modern formáját, bár bibliai példát magára a hipnózisra nem tudunk. Majd meglátjuk a gyümölcsét, jó-e? Ravasz László a jó prédikálást is ördögüzésnek tartja és elégenek tartja. Az aggályokkal szemben Weaterhead a következőkkel védekezik. „A hipnotizálással szemben nem érv, hogy akaratukat fel kell adni az illetőknek, mert az autóban is *feladom* az akaratomat, mikor más vezet. Az orvossal szemben is.”⁶⁸ Ebben teljesen igaza van. „A hypnotizálásnak kétségtelenül nagy veszélye, hogy gonosz embefek visszaélhetnek vele. (bűvészek, kuruzslók stb.)”⁶⁹ Hát az *igehirdetéssel* nem élnek vissza? Vanak, akik azt mondják, hogy a paciens csalódhat Krisztus jelenlétében. Erre azt mondjuk, hogy nem lehet több csalódás, mint bármely rendes álomnál, amelyet *eredményei* igazolnak. A hypnózisnál esetleg sikerülhet a páciens lelkének ajtaját kinyitni, melyen keresztül az isteni barát, aki mindig közel van, hozzájuk beléphet az illető életének szentélyébe s ott érvényesíti jelenlétének gyógyító és sugárzó erejét.⁷⁰ Az eljárástól való idegenkedést el akarja oszlatni azzal is, hogy: „Íme nem lehet valakit hypnotizálni *akarata ellenére*;* továbbá hipnotikus álomban sem lehet valakivel *mélyebb* meggyőződésével ellenkező cselekedetre rávenni.”⁷¹ Ez mind elfogadható, ha az eredmények igazolják. Mi W. James-szel e „forrás” felől nem aggodalmaskodunk, ha jó a gyümölcs. Az aztán megint érdekes, hogy míg Weaterhead az öntudat *korlátozásával* akar segíteni a régi Spinoza, meg épen az *öntudatosítás*sal. „Egy szenvedély megszűnik élni, mihelyt

egy világos, *tiszta eszmét* formálunk róla, hogy mi az.⁴⁷² Talán nincs ibolyán ellentét a kettő között, mint gondolnók. Meg lehet próbálni ezt is, a hipnózist is. „A hipnózis a képzett pszichológus területe kiváltképen. (Nem annyira az orvosé, akivel ugyan célszerű lehet együttműködni).⁴⁷³ Inkább a lelkészé, mint mondja. Utóvégre lelkészek nem lehetnek idegenek a lélektan-tól. Vegyék már több hasznát, mint eddig. Vasady mondja: Beismerjük azt, hogy a freudizmus psychonalitikai módszere sok kiváló eredmény felmutatásáról tanúskodhatik. Sok eleddig ismeretlen lelki tényre hívta fel a figyelmét (pl. a tudatalattira, a tudatelőttire az ú. n. pszichikai komplexumokra az eleváció és a sublimáció *nem tudatos* történéseire stb.⁴⁷⁴ De praktikus eredményeket mégsem mutatott fel a lélektan annyit, mint vártuk volna. Próbáljuk hát beiktatni a cura pastorális, a lelki gondozás eszközei közé a lélektant is.

Az nagyon a hipnózis ellen szól, hogy Jézus maga sohasem alkalmazta az altatást. Ellenben halálos álomból is *ébredtet*. Tanítványainak utolsó nagy kísértéseiben való elaluvásukért *megdorgálta őket*. A narkotikus elbódítást *a kereszten sem fogadta el*. A megdicsőülés hegyén a tanítványok inkább *tudatfeletti* elragadtatott, felfokozott tudatú állapotban voltak. Ilyen állapot igen sok van a Szentírás számtalan helyén, de ez éppen ellenkezője a hipnotikus álomnak, ami veszedelmesen hasonlít a spiritizmushoz,

Vallásos mozgalmaink nem altatás, hanem *ébredési* mozgalmak. Ugyan különös lenne, ha a lelkészhez az emberek nem felvilágosításért, hanem altatásért járnának.

Különleges terv és kísérletképen curiosumképen foglalkoztunk vele. Majd a következő idők mutatják meg, ér-e valamit. Hiszen mindmáig *elszigetelt*, speciális lélektan, orvosi kísérletek foglalkoznak ezzel. Közéleti jelentősége ezideig semmi.

A tréfa és humor hiányjelenség és pótlék.

Foglalkoznunk kell még egy különös jelenséggel, a szellemi életben közismerten és elismerten nagyjelentőségű momentummal, mozzanattal, a humorral és komikummal, melynek hatásai nemcsak igen erősek és széles körre terjedőek, de ugyanakkor kiszámíthatatlanok.

Szilárdan állva a keresztyén dualizmus álláspontján, azt kell mondanunk, hogyha az alvilág, vagyis a sötétség lelkei fejlődésének, a Sátánnak első eszköze a terror, az erőszakos megfélemlítés, úgy a második eszköze a humor. Csak harmadsorban használja az érzékiséget és azután a pénzt az ember megrottására.

Bergson és a mai bölcselek írta már egész könyvet a hu-

mórról, a nevetésről, a tréfáról, mely tényleg rendkívül érdekes lélektani jelenség s jóra, rosszra egyaránt használható, mint legtöbb dolog a világon

A humor és komikum alapja az ellentétes lelki *feszültség*, mely bizonyos derűsen üdítő *megkönnyebbülésben*, fiziológiailag pedig sajtáságosan beidegzett légzőszervi lepergő rázkódtatásban nyilvánul, amit nevetésnek, kacagásnak nevezünk.

Kétségtelen, hogy a humor, a tréfa, a nevetés már az előbb említett lelki és fizikai ellentétesség és feszültségnél fogva is folyamatosság, egyensúlyozottság, stabilitás hiányt, tehát bizonyos fokú tökéletlenséget jelent. Ez a tökéletlenség egy hosszú skálán keresztül, elkezdve a halálosan maró ördögi gúnytól a játsszi élcelődésig mint tréfa, majd a szelíd kedélyeskedéstől a modor és ízlés százféle formáján és módján át az igazságok és tények kereséséig, kipuhatólásáig mint *hiány* mutatkozik, illetve a humorban annak a *pótléka*. A tréfához tartozik az önirónia, az önkigúnyolás. Ez finoman alkalmazva, jó hatást tesz, hogy nem elfogult magával szemben az illető.

Arra a sokszor feltett kérdésre, hogy miért nincs a bibliában, főként az Új testamentumban humor és tréfa egyáltalán — csak ezen a vonalon találhatjuk a megfejtést: Azért, mert a biblia az igazság stabilis, állandó *birtoklása és kisugárzása*, nem pedig *keresése*. Azért nem szükséges seholsem még a legszelídebb humor sem. A humoros bolygó művek felett a Szentírás álló nap. Egy nagy elterjedt könyvismertető folyóiratban azt írta valaki: „A biblia a világ leghumortalanabb könyve, s a legnagyobb példányszámban jelent meg. Ez a könyvtörténet legcsodálatosabb paradoxona“.

A humor, komikum, éle, vics, tréfa, anekdota, minden néven nevezendő kedélyeskedés a lelki *élet* egészen vallásos területén is mindig használatos volt. Külmiszióáriusok, evangelizátorok, prédikátorok éltek vele, nem is szólva a gyermek és ifjúság neveléséről. Mindazáltal *végcéllként* sohasem szerepelhet. Eszközi jelentősége nem több, mint a komoly munkára előkészítő, *gyakorló játéké*, sporté. Baj, ha ez amannak pótléka, mint egy jó humorú öreg skót lelkész mondta: ezek a fiatalok úgy játszanak (olyan erővel és odaadással), mintha dolgoznának és úgy dolgoznak, mintha játszanának.

VIII. RÉSZ.

A szabadságharc.

A harc célja a szabadság.

Nem évszázadokon, de évezredekén át folyt és még most is folyik a vita a filozófusok, bölcselek között, hogy van-e hát az embernek szabadsága, vagy más formulázásban: van-e szabadakarata? Könyvünk első részében kifejtettük azokat az érveket, amelyek az emberi szabadság mellett szólnak, illetve azon feltételeket, amelyek mellett lehetséges a szabadakarata. Itt csak mélységes sajnálatunkat akarjuk még kifejezni azon a *meddő vitán*, azon rengeteg, elvesztegetett szellemi és erkölcsi és anyagi erőn, amely e kérdés *hamis felfogása és értelmezése* miatt áldozatul esett. És ami a nagy gondolkodók súlyos tévedése mellett a téves irányítás és különböző káros hatásokban jelentkezett, amit ők e probléma felszínén tartása és hibás megoldásai miatt az; intellektuális, értelmiségi osztályokon keresztül a társadalmi közfelfogásra és életre gyakoroltak, főleg a múltban.

A szabadság, vagy szabadakarata nyilván emberi személyekre szól és pedig egyénenként. Lényegében a személynek, azaz. *egy élő lénynek* a szabadságáról beszélhetünk. Ki merné azt állítani, hogy a szabadság abban áll, hogy A, B-től X, Y-ig mindenki korlátolatlanul azt teheti, amit akar. Úgy-e senki sem gondolja ezt? Ha tehát így áll a dolog, máris korlátozva vagyunk az egyes személyekre és egyénenként az ő *tulajdon szabadságkörükről* lehet szó csupán. A szabadság szót és fogalmat tehát kizárólagosan így lehet értelmezni. De ezen értelemben tényleg *van is szabadság*. Micsoda ez? Minden lénynek, mondjuk embernek a szabadsága és szabadakarata a lényének kifejlődésére szolgáló *lehetőségek fölhasználásában* áll. Hogy a személy *öntudatosan és gátlás nélkül* haladhasson rendtetésének útján. Ez pedig lehetséges. Ezért „Az akarat szabad. A szabadság és személyiség a kettőnek mélységes egységén nyugszik.“¹ Mondhatjuk úgyis, hogy a személyiség elsősorban az öntudatban van és ez az *öntudat önmagában* birtokolja a szabadságot, öntudat és

szabadság bizonyos értelemben azonos fogalmak. Öntudaton kívül nincs szabadság. Ezt bizonyítja az is, hogy „az alvók és elmebetegek nem szabadon cselekszenek, mert nem tudatos motívumokat követnek. A tiszta ösztönös cselekvések sem szabadok, mert csak *egy motívum* van, tehát *nincs választás*.” Az más dolog és nem az én dolgom; „Más“ tudja (azaz Isten) s nem az én tudatom, hogy „szabad“ választáson is determinálva, predesztinálva van, de erről még későbbben.

Tovább haladva és a valóságos élet és gyakorlat szempontjait véve elsősorban figyelembe, szabadakarat *nélkül nincsen is erkölcsi* felelősségérzet és felelősség tudat. E nélkül pedig emberekhez való életet folytatni nem lehet. „Lehet élni a szabadságban való hit nélkül is, de nem lehet élni igazán azon valami nélkül, ami bármilyen obskúrus, balgaság legyen is, mindig úgy tekintetett, mint az emberi természethez hozzátartozott *méltóság*“* Az íróasztali bölcsek, akik mint valaki mondta „tekergetik véges elméjüket“, maguk sem úgy élnek, *ahogyan elmélkednek*. A mi keresztyénységünknek az ereje és dicsősége épen abban van, hogy mindenek fölött tényeket és erőket adott a világnak, nem elméleteket, sokszor üres teoriákat. „Nem beszédben áll az Istennek országa, hanem erőben.“ (I. Kor. 4:20.) „A szabadság elméleti tagadói nem győzik eléggé nevetségessé tenni a szabadságban való hitet, mint balga ábrándot, de mikor önmaguk megítélésére kerül a sor, úgy cselekesznek, *mintha volna* szabadság. Ez meglátható azon tényből, hogy bosszúsak lesznek, ha úgy beszélünk róluk és bánunk velük, mintha nem volna szabadság. Ezt ők méltatlanságnak veszik.“⁴ Az élet, az öntudat és a szabadság egymástól el nem választható, szét nem elemezhető fogalmak, annyira mélyen gyökereznek a létünkben és lényünkben. Ezek Isten *teremtői tényének a titkából* származtak ki egy-egybe fonódva, tehát a *teremtmény* azt megtudni ne is kísérelje.

Most már a személyes, öntudatos lélek szabadságából egy további fontos dolog következik. Ez pedig az, hogy mindent, ami él, *éltetni is akar*. Nemcsak az áll: omne vivum e vivo, — azaz, minden élő csak élőtől származhat, de az is, hogy ex omne vivó vivum, azaz minden élőből élet. Minden élő életet akar produkálni, ez nemcsak a közönséges emberi származásra vonatkozik, amikor a Teremtő öntudatos személyek nemzésére méltat bennünket, de vonatkozik még a körülöttünk levő természeti világra is, ahol az ember élve szabadságával, mesterséges tenyésztéssel szaporítja az állati és növényi életeteket. Bergson rendkívül érdekes elmélete szerint az ember az anyagba is életet és *szabadságot igyekszik vinni*, a többi szerves lényekkel együtt. Amint mondja: „Az anyag theoretikailag, elméletileg a. Végzet birodalma, míg a *ludat lényegesen a szabadságé*. Az élet, mely nem más, mint tudat, az anyagot céljaira használja és igyekszik azzal kiengesztelődni. Az életnek tehát valami olyan-

nak kell lenni, amely bizonyos rugékonysággal az anyagban érvényesül és azt a szabadság javára fordítja — szinte lopva, bármi kis részben is, ahogy illet az anyag *egyáltalán adhat*⁵ Rögön vallásos szemléletből felelve az elméletre, vájjon nem úgy van-e, hogy az anyagból való szemem és kezem sokszor az.t csinálja, amit akarok, sokszor meg azt, amit nem akarok. (Róm. 7:15.)

Említettük, hogy a szabadság a lényünknek megfelelő lehetőségek szabad használatában áll. Tehát az, hogy szabad lehet-e valaki, vagy nem, az ilyen feltételektől függ. Mert nem az a probléma, hogy van-e emberi szabadakarat, hanem igenis az a probléma, hogy kik azok, akiknek szabadságuk van és kik azok, akiknek nincs. Továbbá: és ez talán a legfontosabb: mikor és milyen mértékű ez a szabadság. Azaz *kiknél, mikor, mennyi* ez a szabadság, vagyis öntudat. Ezt az öntudatot és szabadságot hajlandó vagyok egynek venni. A külön teóriák, elméletek csak *eltévesztenek* bennünket. Dehát mindig olyan volt az ember, hogy jobban szerette és becsülte a saját romlott természetét és véges esze kitalálásait, mint az Úr készen adott, világos *atyai parancsait*. Sok ember épen abban látja az ember szabadságát, hogy a tiltott tudás fáján keresgél ennivalót. Pedig ahol az Urunk lelke, ott a szabadság. (II. Kor. 3:17.) Viszont akiben nincsen a Krisztus lelke, az nem az övé. (Róm. 8: 9.) Következőleg csak Krisztus útján, azaz a megváltási úton lehet a Szentlélekhez és szabadsághoz jutni. A többit már tudjuk. Bűntudat, bűnbánat, megtérés, újjászületés, új természet, szabadság. „Bűnnek szolgája gyáva rab, a Krisztusé szabad.”⁶ Az egyszerű hívő éneke *többet mond*, mint száz lassú bölcsekedés.

A meg nem tért ember, legyen bár azon rajta a világi bölcsesség bármilyen nagyképű álarca, vagy legyen tüneményes szervező, vagy pénzkereső, gyakorlati ember, szabadsága nem lehet, illetve egészen korlátolt. Mert nemcsak az eredendő bűn, de aktuális bűneink fertőzése is lelkét megrontja, elforgesíti, lelkiismeretét eltorzítja, s annak *ítélőképességét meghamisítja*, S hamarosan mindenütt gátlások, korlátozottságok és kötelékek fogják körül. Míg a Krisztus vére által tisztult, a Szentlélek által újjászületett és vezetett ember előtt a lényének szabad pályája nyílik meg. „Tágas téren járok, mert a Te határozataidat keresem“ (Zsolt. 119:45.). Ha pedig az Isten tárja fel előttünk lényünk pályáját, azaz maga vezet, *hol van annak a pályának a h'Hára*⁷ A végtelenben. Ebből következik, hogy a keresztyén szabadság is határtalan, melynek csak egy szakasza földi nevelésünk. „Maga az Isten a teremtője a mi természetünknek, s mikor az Ő kegyelme jön, az nem valami természetellenes, vagy mágikus úton jön, mely elkerüli vagy felülmúlja azon képességeket, melyekkel ő maga látott el bennünket, hanem a *kegyelem ezeket használja*, hogy meggyőzzön, lelkesítsen és megszaba-

dítson. Nem kell ellenséges viszonynak lenni a nevelés és a kegyelem között; a nevelés folyamata és a Lélek működése között.⁷ Ne üzzünk *szomorú szójátékot* az engedelmesség és szabadsággal, a kötött és szabad akarattal, mint egyes filozófusok teszik, hiszen, ezek összetartoznak. „A lelki átalakulás csak úgy történhetik, ha az ember magát az *uralkodó szellemi hatalom* alá gondolja és *maga akarja*, amit az neki parancsol. A szeliemország szabadsága épen ebben áll, s ez egyszersmind az emberi léleknek az isteni szellemhez való viszonya.”⁸

Jól megjegyezzük: nem egy másik emberi szellemhez való viszonya! Ezt mondja Seeberg, a világhírű protestáns theologus.

Egy jezsuita tekintély még azt mondja: „A szerzetesi életnek egyik nagy vigasztalása az a biztosítás, hogy az engedelmességben nem követhetünk el hibákat. Úgy hogy Szent Jeromos így kiáltott fel az engedelmességet magasztalván: Óh fejlődési szabadság! Óh! szent és áldott biztonság, ami által valaki majdnem képtelenné válik a vétkezésre.”⁹ Ha az engedelmességet Istenre vonatkoztatjuk, milyen szépen egyezik a protestáns és a jezsuita. De akkor aztán már kevés igazsága van ennek a jezsuitának, ha a felsőbbségnek való engedelmességre vonatkoztatjuk, mert az a baj, hogy majdnem teljesen megsemmisíti az egyéni felelősségérzetet, mivel *áthárítja azt másra*, akinek parancsa sohasem lehet az Istenével egyenlő. Épen az a fontos, hogy közvetlen Isten lelkével kapcsolódunk direkt összeköttetésbe az engedelmességünk által. De a Sátán is igéri a szabadságot. Még ugyan! Sok hit és imádkozás, meg *gyakorlat képesít* arra, hogy megkülönböztessük a Lélek és a Sátán által ígért szabadságot.

Egy buzgó, derék s képzett lelkipásztor írja a XVII. sz.-ban: „Mely kellemetes a szabadságnak nevezeti, melynek szeretetét a természet még az okatlan állatokba is beoltja. Ezt az utat azért legalkalmasabbnak gondolta a Sátán a jónak megszédítésére, hogy a szabadság ürügye alatt mindeneket rabbá tehessen.”¹⁰ „Milyen két szélsőség az élet úton! Bármelyik oldalon árok és szakadékok mélységei vannak, s ha árokba fordul életünk szekere, csak a Sátán ásta azt. A bölcs, egyensúlyozott fegyelem megóv a szélsőségektől. Lelkünket mértékek közt tartja, s az szabadon végezheti feladatait. Zrínyi a költő azt mondja: A jó fegyelem a szabadság *egyetlen megtartója* és védelmezője.

Mindjárt hozzátesszük, hogy ennek a fegyelemnek nagy része önfegyelem. Szabadságunk fenntartása nagyban függ ezen önfegyelmezés állandó gyakorlatától. A kegyesség, mely a keresztyénnél az erények más megjelenési formáival együtt *állandó gyakorlatra* kötelez. (I. Tim. 4: 7.) Mott János szavát sem felejtsem el: *Gyökerezzünk meg* azokban a szokásokban, melyektől az egészséges lelki élet fenntartása függ. „Lehet látni embereket, hozzá tehetjük keresztyéneket, akik a cselekvéseik feletti rendel-

kezest elérték, majd hirtelen *abbahagyták* a szükséges tréninget e hatalom fenntartására és morális erejük hamarosan *rohamosan meg fogyott*“. „Nem a büntetés fogja meggyógyítani a szokásos bűnözőt, hanem akaratának gyakorlása, egészséges produktivitása.“¹¹ Rá kell vennünk az ilyeneket a kegyességnek erőteljesebb gyakorlására. Számtalan variációban mondja a Szentírás, hogy keressük az Istent. Ez épen az. Tudnunk kell azt is, hogy a Szentléleknek van bizonyos fluktuációja emberi lelkünkön s ideiglenesen meg is lehet szomorítani. (L Kor. 14:19). Kisebbségi vagy nagyobb ereje lehet rajtunk, velünk s e szerint kisebb vagy nagyobb a szabadságunk. Ezért mondja már az 51. Zsolt. 12. v.: „Az erős Lelket újítsd meg bennem“.

A Szentlélek segít bennünket s eljuttat a teljes szabadságra. Megszabadít a világ elemei tanításaitól. (Kol. 2:20.) Az alacsonyabb rendű érzéki világszemlélettől és a világ használatától. A kegyes is eszik és iszik, él a világgal a testben, de *mintha nem élne*. (I. Kor. 7:30—31.) Másod- vagy harmadrendű dolgok ezek. A keresztyén nem függ tőlük, mert egy magasabbrendű élet adja neki az igazi örömeiket. Nem gyötri, nem kínozza, köti, vonzza a világ többé. Szabadsága, sőt hatalma van fölötte.

Elsősorban az ifjúságot kell erre nevelni, mely különben is lelkesedik a szabadságért és azért hajlandó — nagy árat is megfizetni. Amikor az ifjúságot mindenki és minden intézmény magának szeretné, akkor az egyháznak az ifjúság vállalásos és erkölcsi harcra képesítő nevelését — ide konkludál — Erdei Mihály is — magának kell fenntartani a jövő minden eshetőségeivel szemben.⁷⁹

Szabadság az anyag és a test fölött.

A technikai haladás folytán, s ennek nyomán az általánosan emberi kultúrában rendkívül nagy jelentőségű lehetőségek nyíltak meg. — De csak nyitott ajtók maradtak és kérdés maradt, hogy mennyit haladtunk az *igazi* kultúrában. Alfred Wallace mondja, Összehasonlítva a fizikai, természeti tudományokban való haladásunkat és azok praktikus alkalmazását, azt találjuk, hogy a mi rendszerünk a kormányzás, igazságszolgáltatás és a nemzeti nevelés terén még *barbár állapotban* maradt. Miért? Azért, mert nem számoltak egy magasabb természeti renddel, mely be akar avatkozni az alacsonyabba és a maga intenciói szerint akarja azt rendezni. — Egy természetfölötti szupra-naturális rend a lélek világa, melyet a közönséges fizikai természeti okszerűséggel megérteni nem lehet. De bár a lélek megérti az alacsonyabb természetet, viszont ez alacsonyabb világtól nem kíván a maga számára *megértést*, csak *enge-*

delmeskedést. Engedelmesen adja meg a világban való hatékonyságunk eszközt, főként az inkarnációt, a fizikai testet. De többet alig adhat.“

„Nincs segítség a természettől a mi legmélyebb szükségünk számára“ — mondja egy mélyen látó tudós. Az okrenddel megérthető természet fölött kell lenni másnak is. „A létezés, gondolat, kiterjedés, állomány kérdése nem vezethető le számtani úton, de úglátszik — folytatja — hogy sokféle területen nagyszámú tény van, melynek mindegyike ad nekünk egy irányt de csak irányt, melyben a problémára való feleletet keresni lehet. Egyelőre csak a tények vonalait bírjuk. Egy *sem megy el elég messze*, nem jut el a pontig, ami érdekel és ahol el akarnánk helyezkedni, de ezek a vonalak *meghosszabbíthatók*. Az is nagy dolog, ha irányunk van és még inkább, ha többféle irányunk van, mert a ponton, ahol az *Irányok találkoznak*, ott megtalálható a keresett megoldás.“¹² Vagyis a tények vonalán mennünk kell és a követelmény nyomán a keresztezési pontoknál kicsattan és kiderül az igazság.

Szükségesség és követelmény a lelkek, mint önálló egyedek, állományok létezése és világa is. „A létezés megismerhetlenségének kell *megőrizni a jogot* az erkölcs és vallás követelményei számára s mint a létezés érzékfeletti világára való rámutatásnak kell érvényesülni, mint amely rámutatás ebben a jelenség világában az emberi tudat erkölcsi parancsolatában lép föl. Ez által az eszmei és érzéki világ közötti viszony kérdése két további kérdés által oldódik meg. Az egyik vonatkozik a létezés és jelenség viszonyára, a másik pedig a létezés és tudat viszonyára, mely a maga döntő jelentőségében különösen Kant óta minden megismerési elméletnek a forgópontjára van téve.“¹³ Tehát van létezés, mely nem érzéki, hanem csak a tudat tárgya. „Ha olyan jelenségeket veszünk észre, amelyeket *sem mi, sem más* nem okozott, akkor jogosan tulajdonítjuk olyan *felsőbbrendű lelkeknek*, melyek egy sokkal szélesebb működési térről jutnak erre a földre (angyalok).¹⁴ Nemcsak a filozófus, hanem a fizikus Lodge is azt mondja: Az universonak minden esetre *tartalmaznia kell* olyan lényeket, melyek sokkal hatalmasabbak, mint az ember. Ezt gyanították az emberek ősidóktól fogva. A keresztyének komolyan hiszik ezt mindmáig. Sem az anyag, sem a tudat magában nem tudná kifejezni magát, közös forrásuk van. „Az erő, mely magából *többet kivesz*, mint amennyit tartalmaz, *többet ad*, mint amennyit bír, pontosan az, amit lelki erőnek nevezünk.“¹⁵ Ez a „többlet“ főleg rendezés útján áll elő. Maga a teremtés műve is rendezés. A földben és atmoszférában a légkörben benne levő és beáramló elemeket és erőket olyan rendbehozta és állandóan újra és újra átrendezi Isten, ahogyan az céljainak megfelel. Már maga a rendezés azonban bizonyos erő alkalmazása. Egy magasabb akarat, jobb akarat rákény-

szerítése e világra. Ebben részestárs az ember, mint akaró lélek, mint Isten munkatársa. (L Kor. 3:9.) „A lélek egyik tulajdonsága, amire szüksége van: alakíthatóság, a plaszticitás.“¹⁶ „A világ haladásának minden lépcsője egy új *fegyelmzés* volt (természet erőit). A tények zsarnokságától való megmenekülés a tények megértéséhez és *alakításához*.“¹⁷ A keresztyénséghez hozzátartozó szent optimizmus azt mondja: „Az adott feltételek között ez a világ, a *lehető legjobb*“¹⁸. „Megegyezem Olivér Lodgeval, mondja Bergson, abban a pontban és sok másban, hogy a mi *morális* természetünk! aspirációi végsőig *g nem ellenkeznek* a pozitív természeti tudománnyal.“¹⁹ A természeti és a lelki életet ugyanaz a bölcs, teremtő Atya kormányozza, ki a szív mozdulását, mint a vizeknek folyását, szabadon hajtja ide, s tova.²⁰

A léleknek kormányzó, parancsoló és alakító hatalma főképpen a csudák formájában nyilvánul. Lutoslawsky azt mondja: Az úgynevezett csudák mikor megtörténnek, nem különböznek lényegükben a legegyszerűbb akarati mozgalmaktól.²¹ Mi azonban azt hisszük, hogy ezek a cselekvések különböznek a „közön-séges“ akarati cselekvésektől, de hogy miben, nem tudjuk. Anynyit azonban mégis tudunk, hogy a lélek a csuda történésekor különösebb és erősebb összeköttetésben van Istennel.

A léleknek önvédelmi hatalma különösképpen mutatkozik a gyógyítási csodákban. „Sok ú. n. csodás gyógyítás mutatja a *lélek hatalmát* a test felett, mit nem lehet megfejtteni fiziológiai oksággal.“²² A gyönyör és fájdalom érzet már tisztán produkció, eredmény, ami további okká csak befelé, a fizikum felé válhatik és érvényesülhet. De ezen érzések korántsem az *eredeti indító* erőket jelentik. A gyógyítás csodája a lélek szellemi erőiből vezethető le, mint általában az egész vallásos élete. „A gyönyör és fájdalom érzete legfeljebb csak a gépezetet jelenti. A vallás az ember *produktív, tevékeny szellemi erőin* nyugszik. Ez erőknél lényegét a gyönyör és fájdalomérzelmekből le nem vezethetjük.“²³ Kiváltó, vagy közvetítő ok lehet csupán. A léleknek Isten által kegyelmi ajándékként adott csodatevő és egyben gyógyító hatalmát tagadni: vallásunk *alapját ingatná* meg. Blumhardt lelkésznek a németországi Mörlingenben az imádság és az ige ereje általa végzett s orvosilag ellenőrzött gyógyításai csak egy példa a sok közül. — De jól teszi meg az óvást a mi régi kánonunk a babonáskodás ellen: Isten Igéjével senki ne „komplárokodjék“, hogy azzal fizetésért valakit meg akarna gyógyítani ... Senki beteg emberre ne olvasson, se pedig cédulára írva nyakára ne kösse, vele meg ne étesse, mert az az Isten Igéjének megcsúfolása,“²⁴ De a kuruzslás és a gyógyítás között meg kell tennünk a különbséget.

Másfelől épen *így* perhorreskáljuk és elvetjük az „észval-lás“ másik ártalmas gyümölcsét, mely a 66. dicséretbe került bele, amely egyenesen azt mondja „nem kérjük“, hogy „csudát tegyünk betegekben.“

Lehet-e képtelenebb dolog, mint azt mondani egy pünköshti énekben: nem reflektálunk a Szentlélek adományaira, nem kérjük annak karizmáit. E szerint nem érvényes az I. Kor. 12: 28.! „Vájjon nem tartozik-e az egyház Krisztustól adott tartalmi vonásaihoz az ördögűzés, nyelveken szólás, beteget gyógyítási Nem vélném.“

A *lelki gyógyítás mellett* azonban a fizikai, közönséges orvosi gyógyításnak minden rendes, természettudományos úton végzett módja, a biblia tanítása szerint is gyakorlandó. Orvosokra, klinikákra, kórházakra, gyógyszerekre, tápszerekre, ápolásra szükség van.

Mikor Jézus csodálatosan feltámasztotta Jairus leányát (Márk 5.) rögtön a környezetéhez fordult mondván: adjatok neki enni. Azaz én *azonnali csodával* feltámasztottam, most pedig tápláljátok „*természetes*“ úton. Bár szerintünk ez utóbbi is csodálatos, csak megszoktuk, hogy együnk. Ez utóbbi a „*megszokott*“ csoda. Más nincs is.

Csak még egy fontos keresztyén tapasztalatra utalunk. Hányszor megtörténik, hogy lelki tehetségünk, ítélőképességünk, megértésünk, szerzett és szervezett tapasztalataink szabad és egyéni felhasználása helyett jövődó tetteinkre indításul, irányításul, vezetésül jelt kívánunk, követelünk Istentől. „Jelek után kapkodunk“, ami *alárendeltebb* helyzeteket és *korlátozottabb* cselekvéseket jelentene. De inkább ezt óhajtjuk békés szolgaságban, mint kockázatos, de emberhez méltóbb szabadságot.

Épen ezért a titokzatos jeleket kereső okkultizmus, spiritizmus mindenféle ágazatában és a csudákat követelő szektarizmus minden fajtájával és elfajulásával egyik sem a szabadság, hanem a *szolgaság útja*. Főként azért, mert az emberi lélek legmagasabb működését, funkcióját, a bátor vizsgálódást, a tények ismeretében gyakorolt ítélőképességet kapcsolja ki, s az *alacsonyabb ösztöneinket* mozgatja. Vagyis a Szentlélek a legmagasabb képességeinknél érintkezik velünk, s ezt kell kívánnunk.

Testünk felett is bizonyos szabadsággal kell rendelkezünk. Ez nem a fegyelem-gyakorlatok túlhajtását jelenti. „Az energiavesztés nagy veszedelmét okozza a túlfegyelmzés (drill), ebben nagy része van az alaposág hamis ideájának.“²⁵ A test fegyelmzése nem öncél, a test cselekedeteit a Lélekkel kell megöleldökölni és akkor nem vagyunk adósok a testnek, (Róm. 8:12—13), hanem szabadok attól. Akkor a megregulázott test mint *alárendelt eszköz, szerszám*, egészen jól fogja szolgálni a Lélek céljait, intencióit. Legszokásosabb mód a test megregulázására a határozott mértékletesség, de az Úr parancsa itt sem nehéz. (Ján. I. 5:3.) A mértékletesség, mint Augusztinus tanítja, „Istennek teljes szívvel való szeretete, mely abban a készségben nyer kifejezést, hogy Istenért mindent odaáldoz, ami a lélek érdekét megkárosíthatná.“²⁵ Nem szabadságra, hanem

nyomorúságra vezetett a középkor önsanyargatása, ami a lelket a *szolgálatban számtalanszor megakadályozta* a test elgyöngítőse miatt. Mi is így járunk, ha nem gondozzuk és egyben őrizzük és fegyelmezzük a testünket, mint a Szentlélek templomát. „Mértékletesség teljes *önfegyelmet és ellenőrzést* jelent, nem teljes elvonást és kioltást. Szabadságot jelent és bátor előrehaladást, inkább, mint kiirtást.“²⁷

Az egyház teszi szabaddá az utat.

A keresztyénség aranykora nem mögöttünk, hanem előttünk van. Veszedelemes dolog azt állítani, hogy *bármely egyházi szokásnak* az apostoli korban megléte szabályt ad egyszersmindenkorra. Mindezen dolgok még akkor kísérleti stádiumban vannak. Valóban Pál későbbi leveleiben az állapotoknak *nagyon eltérő rajzával* találkozunk, amikor már sokkal jobban meg volt állapítva az istentisztelet és rendtartás. Nem egy egyházi *gépezetminta* az, amelyért nekünk vissza kell mennünk az ősidőbe, hanem az új és átalakító lelki hatalom szemléletéért. Ahol a Szentlélek hatalma munkál minden tagban. Új indulatok árja hullámszik minden kebelben. Mindenki egy új kijelentés tavaszának jöttét érezte. Élet, szeretet, világosság áradt szét mindenüvé. Sőt a fiatal egyház hibái is egy túlárado élet szabálytalanságai voltak, melynek hiányaért nagyon *szegényes pótlék* volt a következő generáció élettelen rendje.²⁸

Az egyházat mindig fenyegeti a megcsontosodás, a lelki érelmeszesedés. Minden romlás, „szeplő“, „sömörgözés“ és minden aféle elvettesség Krisztus menyasszonyától, az ő egyházától. Nem tudunk elég gondosak, hűségesek, szeretetteljesek, figyelmesek, okosak, találékonyak, gyöngédek és erősek lenni, hogy az egyházat elég erőssé, elég jószágossá, otthonossá, tisztává, széppé, bölcsé, gazdaggá, világossá, kellemetessé, igazzá, dicsővé tegyük, vagyis tétessük a mi szolgálatunk és imádságunk útján a Szentlélek által. „Friss, életteli rugékonyság a modern egyház legfőbb szükséglete, ha valóban fel akarja fedezni eredeti jellemvonását, mint egy magas erkölcsiség fenntartására hivatott társaság. Szükséglete egy végtelenül *praktikus mozgékony, ellenőrizve* az evangéliumi princípiumokhoz való erős ragaszkodás által.“²⁹ A jó berendezkedés kellő felkészültségével, továbbá hűséggel és bátorsággal csodálatos, soha nem látott eredményekre számíthatunk.

És a világ? Mi az a világ? E világ országai az Ő „Krisztusáé“, akinek jöjjön el az országa erre a földre! Próbáljuk csak meg, hogy a világ ezerféle bajának és szenvedésének nem tudna a keresztyén egyház minden lényegest megmondani? Mind veszendő lelkek járnak, küszködnek e világban? Nem! A világ

várja Isten fiai megjelenését. Mert a világ szónak kétféle jelentése van a Bibliában. Az egyik „világ“ várja az evangéliumot, a másik „világ“ amelyik nem fogadja be, vagyis a világnak az a része elvész. „Nincs a világ betegségének gyógyszere? Mi ezt az *egyházról* és hatalma visszaállításától *várjuk*. Ez alatt nem külső hatalmat értünk, hanem a gondolkodásnak belső rendezésétől, alázatosságtól, kegyességtől és akkor semmi kétség, hogy e gyógyszer hatékony lesz. Teljesen meg vagyok győződve, hogy az egyháznak volt és van üdvös befolyása. *Nem ismerem nagyobb hatalmat*, mely az emberi szívet jobban felül tudná emelni a hiábavaló és múlandó dolgokon, mint az evangélium a maga egyszerű és hatalmas tényeivel, tanításaival és szimbólumával. Annak helyes magyarázása a mi korunkban is megindítja a szíveket.“³⁰ Nem más mondja ezt, mint a nagytekintélyű Paulsen nemzetbölcész és sociologus. Igen, az egyháznak ma is lehet nagy lelki hatalma, kell is, hogy legyen. Az egyház készen kapta az igazságot. Nem csinálja, vagy kifejleszti, hanem átéli és érvényesíti. Azért „az egyháznak fejlődése nincs, Története van.“⁷⁷

Az egyház egy olyan szellemi munkaközösség, melynek láthatatlan feje a Krisztus, ki azt Szentlelkével élteti, kormányozza, munkában tartja. Célja a *lélekmentés*. A lélekmentő intézmény minden földi ember számára, akik egy anyagi világon testi szervezetbe öltözve átvándorolnak. Az egyház egy *önkénti*, a világtól külön eredetű közösség, mindentől független intézmény. Saját életét önmagában és önmaga által folytatja. Az egyház *totális valóság*, mely mindentől különbözik, ami e világi. Minden feladatát maga végzi. Munkájának mind alanya, mind tárgya ő maga. Mivel pedig bár nem e világból való, de e világban él, *mindent tudnia kell*, mindenhez értenie kell, ami e világban a testi és lelki élethez szükséges. Ezért van az, hogy az egyház *minden munkát* végez, minden munkát, feladatot vállal, amíg azt másnak meg nem tanítja és át nem adhatja. Mihelyt azt más is jól csinálja, rögtön kiadja a kezéből és megmarad az erkölcsi *ellenőrzés*, esetleg *irányítás* lelki feladatánál. Volt idő, amikor az egyház feladatának tekintette a honvédelmet is. Ma kiadta a kezéből. Kiadta a földművelő és iparos munkát is, pedig egyidőben szántani, ültetni, építeni stb. tanította az egyház a népeket, főleg szerzetesrendek által. Széleskörű jogszolgáltatást végzett; ma azt jól elvégzi az állami bíróság. A hiteles iratokat a közjegyző őrzi a káptalan helyett. Az orvosi tudományt, a gyógyszerkészítést a klinikák tanítják. Átengedte ezt is, hogy annál inkább lelki feladatai legyenek. A tudomány és az irodalom művelése most megy át csendesen a világi társadalom kezébe. Mi reformátusok már a művészeteket is átengedtük. Ma már nincsenek kimondott egyházi festők, szobrászok. Alkotásaik helye a képtár és múzeum, nem a templom. (A katolikusok

azonban még mindig beszélnek az egyházi művészetről, ami szerintünk anakronizmus, túlhaladott álláspont.) Az ősegyházhoz már csak a külmisziósok helyenként *differenciálatlan állapot* hasonlít, ahol a miszionárius: lelkész, tanító, orvos, gyógyszerész, földműves, építész, iparos egy személyben

Azonban még mindig vannak munkaterületek, melyeken az egyház nem hagyhatja magára a köztársadalmat. *Nem tudjuk még* odaadni az összes iskolákat, mert nem tanítanak olyan jól, mint mi. Nem ért a világ eléggé a karitatív, jótékonyági intézményekhez sem. Gondoljunk csak egy köztársadalmilag fenntartott árvaházra, vagy egy egyházi, családi gyermekotthonra. Különbség van. Egyes munkát viszont az egyház rábíz a társadalomra próbaképen, de ha nem jól csinálja, visszaveszi, esetleg időlegesen. Vagy megteszi azt is, hogy párhuzamosan létesített hasonló intézményeivel mutatja az igényt, a példát. Még az üdülés, a pihenés és szórakozás ügyét (alapjában komoly ügy ez) is ki kell venni, — legalább részben — a világi, szekuláris társadalom kezéből. Ezért írunk össze sokszor kezdetleges színdarabokat, mert akkor legalább tiszta darabokat játszunk, s ez a fő. Egyházi cserkészcsapatot alakítunk, mert az jobb fajta. Zenekart csinálunk, hogy elvonjuk népünket a jazz band-től. Szeretvendégséget rendezünk ártatlan szórakozásokkal. Pedig mindezeknek *egy részét* már most is jól elvégzik a szolid színházak, filharmonikus zenekarok stb. Üdülő, sportoló és gyógyhelyeket létesítünk.

Végül mégis az egyház feladata lelki téren van. Vonuljon föl egyre jobban a lelki élet, szellemi hatás és munka fellegvárába. Nem azért, hogy minél távolabb húzódjék a világtól, hiszen itt van a feladata, hanem mint világító torony magasból, minél *erősebb fényforrásával*, mozgó fénypásztáival, sugaraival térítse be az élet tengerének *teljes terviéletét*. A reformáció a „semper reformanda“ elvénél fogva folytatnunk kell olyan területeken, amik iránt akkor nem volt kellő érzék, vagy idő, mód és alkalom. Véleményem szerint ez egyebek mellett három irányban volna szükséges: 1. Fejlesztani az egészséges misztikát az egyéni átélésekben. A. Az érzéket a gyógyítás és más csodák iránt. 3. Erősebben folytatni a külmisziót.

Az államban az hiányzik, ami különösen jellemző a keresztyén karakterben, az újjászületés.³¹ Az állam nem önmagáért van, hanem *eszközi* jelentőségű az anyagi világban Istentől rendelt gondviselésre. „E világnak országai a mi Urunk Krisztuséi.“ Hogy milyen tér, lehetőség és szabadság van az államban az egyénre nézve, az egyház előtt másodrendű kérdés. „Az államban való szabadság nem abban áll, hogy egy zsarnokot állítunk, hogy tovább gondozza a népet, hanem jelenti az intelligens képességet, hogy a nép *gondot viseljen önmagára*.“³² Ehhez a népnek lelki érettsége, egészséges közvéleménye szükséges, amit

csak az egyháztól, vagy mondhatjuk így is, a keresztyén felekezettől kaphat. Maga az egyház szintén gondolja önmagát. Erőteljes igehirdetés, hittel teljes könyörgés és áldozatos szolgálatok nehéz és keskeny útján jár. Az eklézsia küzdő egyház, sokat szenved, míg győzelmesen triumfálhat. Ez a mai egyházban is úgy van, mint volt az őskeresztyén egyházban, amelyről mondja Schaff: „A harcoló egyháznak mint testületnek a keresztyén egyénhez hasonlóan a *megkeresztelődés hosszú* processusán kell átmenni. Az elhagyott zsidó és pogány elemeket sem lehetett olyan egyszerűen kitisztítani az őskeresztyénségből.“³³⁻³⁴ Különös, hogy ma is az elvetetett zsidóság és a világ pogánysága az, amit *állandóan ki kell tisztítani* a keresztyén egyházakból. Az pedig, hogy a harcnak a földön vége lesz, teljesen hiú remény. A világi kultúra a Sátán hatalmával nem bír. „A civilizációnak haladása *épen annyi* jónak, mint rossznak a fejlődését hozza magával. Mert a civilizáció nagy hatalmat hoz létre a nélkül, hogy erkölcsi vezetésről *gondoskodna*.“³⁵ Ám apokaliptikus idők még ezután jönnek. Teljes fegyverzetben kell élnünk, dolgoznunk, sőt *pihennünk is* csak fegyveresen lehet. (Ef. 6:14—17.)

Az egyház szabadsága.

Az aszkéta Kálvin nem színészkedést, hanem hősiességet kíván, ami más. „Ne borzadjunk — úgymond — a hatalom jelvényeitől, ne a bíbortól, koronától: itt nagyobb a mi hatalmunk; én bizonyára, — mondja Kálvin — inkább átadom testemet a halálnak s inkább eltűrném azt is, hogy véretem kiontsák, sem hogy ebben a fertőzésben részes legyek.“ S vajjon e színészkedő papok — dehogy, a jó színész sokkal becsületesebb —, e képmutató papok hogyan viselkednek a magasrangúakkal szemben? Felfelé alázatos, lefelé gyalázatos. A nagy királyoknak — mondja Kálvin — sem szabad azt gondolniok, hogy nekik *gyalázatukra* válik, ha Krisztus, a királyok Királya előtt könyörögve leborulnak; annak sem szabad visszatetszeni előttük, ha felettük az *egyház ítélkezik*. Mert ha udvarukban alig hallanak mást pusztá hízelgő beszélgetésnél, több mint szükséges rájuk nézve, hogy a papok szája által megdorgálja őket az Úr. Sőt inkább óhajtani tartoznak, hogy a papok *ne kíméljék* őket, hogy az Úr *kímélje* őket.³⁵ Hány pap alkalmas érrel

És aztán itt van a másik „nagy hatalom“, a „felséges nép“ előtti népszerűség. A köztisztületben álló lelkésztől megkívánják, hogy minden szeszélyüket kielégítse, a módos gazdát presbiternek vigye be, a keresztelőn, lakodalmakon poharazzék.. sőt egyesek megkövetelik, hogy velük pertut igyék, különben háromszor jaj! — Aztán jönnek a temetések búcsúztatókkal terhelve. Ha nem búcsúztatja minden ija fíjától, még a keresztkoma ángya-

nak a leendő unokájától is, s nem adja meg a módját a nagy stóláért a mennyei jussát is kiontva nagy dicséreték között — megint jaj.

„Az emberiség az egész életét, lelkét, minden gondját oda adja olyan reményekért, amelyek Krisztus szemében jelentéktelenek, sőt szégyenletesek és ostobák. Vérbe, bűnbe fullasztja magát a vak küzdelemben, melyet sötétségben folytat olyan dolgokért, amelyek Isten kegyelméből *természet szerint a kezében vannak*: a földért, az élet anyagi javaiért, testi szükségéiért. Túlértékeli, sőt istenné teszi azt, ami az igaz mérték szerint jelentőségében teljesen *elenyészik* az élet valódi értelme és tartalma mellett.“³⁶

Az egyház ezt folyton tanítja az emberiségnek, de kevesen értik meg.

Ugyancsak az egyház tanítja, hogy e földön Isten atyai keze rengeteg szép és jó ajándékot ad, mégis az igazi édes otthonunk „csak a mennyország lesz“.

„Amint *megrendítő* az, ha egy gyermek nem vágyik haza a szülői hajlékba, olyan igaz, hogy a keresztyén személyiségnek is igazi gyökere és ereje a mennyei honvágy.“³⁷

Az emberek legtöbbször a világnak hisznek, mely őket előbb-utóbb megcsalja, bár előbb csalogatja, ígéretet és alkuszik, végén rideg képét mutatja.

A világot jellemzi a *megalkuvás* és engesztelhetetlenség. Az egyházat jellemzi a meg nem alkuvás és — *bocsánat*.

Az egyházfegyelem célja a szabadság. Mert az egyházfegyelmet, a nehéz, kemény nevelői munkát s a harcra kiképezést a Szentlélek végzi, de szabadságot is ad érte. Boldog, dicsőséges szabadság a sok gátlás, bűn és nyomorúság megköttözöttsége után. Lényünk szabadon adja át magát annak a hivatásnak teljesítésére, amiért Isten teremtette. Szabadon futni a pályát, leküzdve minden akadályt, ez az életcél. Semmi a világon nem tudta úgy szintézisbe összefogni az egyéni szabadságot és a közösséget, mint az egyház.

Azonban nagy „kunst“, nagy művészet, életművészet kell ahhoz, hogy e szabadságot mindenki számára biztosítsuk. Ezt nem is lehet, csak a hívők számára biztosítani, akiknek egymásba futó, ütköző vágányokat nem is jelölhet ki a Szentlélek. Tehát csak *Lélek vezetés* (amint egy mozgalomban mondják: guidance) mellett lehetséges e szabadság, hogy a rendkívül sokféle egyéniség, tehetség, érdek össze ne ütközzék. Olyan társadalmat alkotni nem is lehet, ahol ezt teljesen meg lehet látni. Ezt a szabadságot a nagy történelmi protestáns egyházak közelítették meg és biztosították bizonyos mértékben tagjaik számára. Még itt is vannak szekták, irányzatok, különféle önmagukat evangéliumnak nevező mozgalmak, épen mint az első keresztyénség idejében. „Belopózkodott hamis atyafiak,

mondja Pál apostol, akik alattomban közénk jöttek, hogy *kikémleljék a mi szabóságunkat*, melyet bírunk a Krisztus Jézusban, hogy minket szolgálkká tegyenek, eltévelyítsenek (terrorizáljanak), kiknek egy pillanatra *sem adtuk meg magunkat*, hogy az evangélium igazsága megmaradjon számotokra.“ (Gal. 2:4-5.)

A református egyházban lehet és van szabadság, szent eziabadság, s mindenki akkor ott és úgy áldozhatja fel az életét az Űrnak, ahogy ő maga önként akarja, elhárítva minden idegen ős illetéktelen beavatkozást ez önáldozástól. A hitvalló ember idegen lesz e világban és a hitetlen az ő korlátozottságában értelmetlenül nézi ezt a szabad hívőt.

A világ bizony sokszor nem szeret minket és el is bánik velünk, ha nem ütjük meg az átlagmértéket akár felülről, akár alulról. Az átlagember boldogul legkönnyebben e világban. „A római kormány is kétféle embert nem szeretett: akik az átlagon alól voltak, a törvényen kívülieket és akik az átlagon felül voltak. Három embert feszítettek meg: *két rablót és a Megváltót*. A világ hatalmai ma is sokszor e típushoz tartoznak.“³⁸

„A történelmi eseményeket ebben az egy szóban foglalhatjuk össze: harc“ — mondja Ravasz püspök is.³⁹ Amíg pedig harcolunk, mindig van remény, hogy megváltoztatjuk a dolgok folyását és állapotát Mi emberek általában félünk a bevégzett dolgoktól, az örökre eldöntött ügyektől*— életemünk a változatosság, a lehetőségek világa. Ami nem *változtatható, az nem, is emberi*. (Benkő: A predestináció. 16.)

A teremtettségnek nemcsak pusztá „létjellege, hanem sorsjellege is van. Mindennek jelentősége is van, nem csak léte.“⁴⁰

Minden egyes lélek predesztinált sorssal, vagy mondjuk sorsokkal van elindítva és irányítva. A Teremtő egy-egy szándékát, gondolatát hordozzák és valósítják. „Amint a látható világ-egyetem atomjai magukon viselik a *minta, után* való készülés bélyegét.“⁴¹ Úgy a lelkek is. Plató ideái sok valóságot fejeznek ki. Mikor pedig a lélek elvégezte dolgát, ne féljen megáldoztatni és kimúlni, mert az élet nem önmagáért van. „Nincs megvetendőbb dolog, mintha valaki *mindenáron* csüggni akar az életen.“⁴² „Mikor legmagasabb gondolat a boldogság, az emberi lélek mindig nagyon *alacsony fokon ó//*.“⁴³ Ne alacsonyabbrendű szellemi erők, a faj géniusza, művészetek, tudományosság, szociális szolgálat, hanem a Szentléleknek amaz indításokat is magában foglaló, felettük álló ereje vezesse az embert. Mert amaz ideák mellett a réseken benyomulhat az erős Sátán, mgronthat egyest és egyházat és kárhozatra viszi a drága emberi életeteket. A kárhozat útján pedig az Űr szerető dorgálása és a testvéri fegyelmelés akadályoz meg. „Aki gyűlöli a fenyítéket, meghal.“ (Péld. 15:10.) Akire pedig az intést., dorgálást, fenyítéket reábita, ne legyen gyáva, hanem erős arra, „Nem beszédben áll

az Isten országa, hanem erőben és erőnek megmutatásában.“
Szabadság és békeség az állandóan harcoló egyházban van.

A legmagasabb társadalmi osztály.

Szép és jó dolog, ha valaki a tisztességes ősök egész sorára tud visszatekinteni. A testi átöröklés is sokat jelenthet (az egész modern biológia ezen alapul) és a nemes családi tradíciókat *megvetni oktalanság*. Mindazonáltal a születési nemességnek magasan fölötte áll az újjászületési nemesi rend, akik nem a véréből, sem a testnek akaratából, sem a férfinak indulatjából, hanem Istentől születtek. (Ján. 1:13,) „Igazi keresztyén férfiak és nők alkotják a föld legfelsőbb előkelőségét, nemességét, bármilyen társadalmi osztályhoz tartozzanak is. Az ő *nemességük természetfeletti*, a kegyelem által lehetővé téve.“⁴⁴ Egy magasabb világ az, amellyel az új ember összeköttetésbe kerül, ami előtt, mint rejtély előtt áll a világ fia.

Ezzel a magasabb világgal *állandó érintkezésben* van a hívő keresztyén, mely csodálatos fejlődési folyamaton viszi át. „Némelyek úgy tekintik a teremtést, mint befejezett tény. Bármit mondjanak is erről az emberek, nem az. Mindig egy örökké új teremtés az ember, amely felülről születik. Még nem jelentetett meg, mivé leszünk.“ (I. Ján. 3: 2.) Ugyanaz az Ige mondja, hogy Isten gyermekei vagyunk, tehát királyfiak és királyleányok. Sokat mondunk? Nem. Többek a földi királyok fiainál és leányainál, akiknek köztudomás szerint, sokszor még földi értelemben is szomorú sorsuk van. De mi igazi királyi gyermekek vagyunk, sőt mint mennyei Királyunkról és Krisztusunkról bizonyágtevők és előtte imádkozok: királyi papság is! (I. Pét. 2:9.) S valamikor vele együtt uralkodók is! Mily nagy méltóság! Szabad-e méltatlanul viselkedni?! Ténnyesou-nak a világ szellemi előkelőségeire mondott szavait mi Fosdickkal csak a keresztyénekre alkalmazzuk: „Légy lojálisán hű a *bernied levő* királyihoz.“⁴⁶ S királyi szabadságunkhoz tartozik, hogy: „senki sem közelíthet hozzánk akaratunk nélkül“. Carlyle mondja: A jóság egy önmaga előtt rejtett dolog. Valóban egy nemes gondolkozású ártatlan leány nem is tudja, hogy a félvilági nőkhöz képest milyen igaz, tiszta — és szabad.

A földi hatalom, gazdagság, születési kiváltságok egészen eltörpülnek a szellemi nemesség rendje mellett A modern lélektan megalapítója, Wundt azt mondja az előbb idézett Hall és Hallockkal is harmóniába csendülve: „A tisztesség és becsület nagy atlagán belül (amelyből a közerkölcsiség áll) képződnek ritka kivételek. Ezek alkotják az igazi *szellemi nemességet*, amely gyakran torony magasságban emelkedik az úgynevezett nemesi osztály fölé. A *nemesek felett* aztán ismét mint nap a

bolygók fölött, áll az eszményi jellem, az *erkölcsi zseni*, mely végtelenül sokkal ritkább, mint a zseniális tehetségek más fajtája. Amilyet a történelem évszázadokon egyszer hoz létre⁴⁷. Igaz, hogy Wundt az erkölcsi zsenit mondja, de ez azonos a valóságos zsenivel, vagyis lángszellemmel.

Arról is kell beszélnünk, hogy sokszor nagyon egyszerű, iskolázatlan, vagy alig iskolázott, kistehetségű, a *tömegátlagnál nem eszesebb* emberek a megtérésük és Jézussal kapcsolatba jutásukkal milyen csodálatos szép jellemekké lesznek. Mi több, bűnösök, bűnözők, hitvány, megbízhatatlan, hibákkal megrakott emberek alakulnak át csodálatosan.⁴⁸ Ezeknek az erkölcsi jellem *királyi palástja* kerül a vállaikra. Igen, a világ nemtelenjei, szemetjei és megvetettjei voltak, de akiket Isten kiválasztott. „Hogy Isten Igéjének milyen nagy hatalma van a jellem formálásában, gyakran láthatjuk ú. n. iskolázatlan emberek *igen magas* karakterében.”⁴⁹ Erős köszikla jellemek, mint oltáron lángoló tüzes lelkek kellene az Úr seregébe! „A szellemiség nem luxus cikk, nem a gazdagok kiváltsága. A történelem ellenkező bizonyosságot tesz: a szellemiség a szegények, a nélkülözők, levertek kincse.”⁷⁸ A legegyszerűbb bibliás ember is valóságos filozófus.

Hogyan tartozik mindez az egyház harcának tárgyalásához? Első renden. Az egyház erkölcsi rendjéhez hatalom, vagyis hatalmas személyiségek kellene. Ezeknek kell szent szövetségben egyesülni az anyaszentegyházban szent harcra: védelemre és támadásra. Az Antikrisztus olyan seregekkel és hatalommal rendelkezik, amellyel szemben csak *még nagyobb* hatalom állhat meg és csak sok áldozattal, sokszor véres martíriummal lehet győzni. Bár erre ma is van bőven alkalom a megrendült kultúra és civilizáció világában, ahol a népek dúló csatájában, amit mindkét részen „igazságesszmék” irányítanak, azaz nem egyszer a Sátántól küldött „világosság angyalai”. Kik azok, akiknek hatalmuk van a tömegszuggesztív *varázslatának ellenállni* és tiltakozni a tömegbélyeg ellen? Erő kell ide! Fenntartani egyéni *függetlenségünket*, erkölcsi tisztaságunkat a hamis jelszavak után futkosó, hiú, gögös, parázna, életélvező, bosszúálló világban és emberek között.

De közéjük is kell menni, meg kell szólítani őket, hatni rájuk, odaállni szegény és gazdag, tudós és tudatlan elé és hódítani Annak nevében, aki küldötte őket. „Istennek az emberei ugyan sokszor hátrányban voltak másokkal szemben tehetség, alkalom, felszereltség dolgában, mégis végtelenül *többet hatottak*. Hitük által nyitva tartották természetüket a *jövendő világ* hatalmainak hatására.”⁵⁰ Akiknek erejük van szemébe nézni a világ hatalmasainak, akiket nem szédít meg semmi pénz, vagy kincs, *nem fog* semmiféle erkölcsi, illetve erkölcstelenség! járvány és ragály, akik sérthetetlenek és győzhetetlenek és győzel-

mesék, mégha meg is ölik őket. „Ellátni az embert hittől annyi, mint megtízszerezni valakinek az erejét. A história nagy eseményei sokszor egyszerű, „obskúrus“ hívők által jöttek létre, akiknek alig volt egyebük a hitüknél. Nem a tanultak, vagy filozófusok, még kevésbé a szkeptikusok által jöttek létre.⁵¹

Isten sokszor a legkisebekkel viszi véghez cselekedeteit, hogy „egy test se kérkedjék“. Így valósította meg a keresztyénység a legdicsebb demokráciát, — már amennyire ennek a szónak meg maradt valami jó értelme — és pedig ezt a demokráciát az aristosokból, a legjobbabbokból alkotta kegyelmi kiválással és megszenteléssel. Ezt a demokráciát, ami érdekes *alapfogalmi egyezéssel* nem más, mint arisztokrácia. Vagyis eredeti jelentés szerint a „legjobbakk uralma“. De ez korántsem önmaguk eredeti jóságából van, de eredendő romlottságuk ellenére, önmagában egy ember sem jó, hanem fertőzött és veszendő. És ha az Úr megmentette őket, ők érzik magukat *nyerteseknek* a legönfeláldozóbb élet mellett is. Mint a nagy Livingstone mondta: „Én sohasem hoztam áldozatot életemben.“

Az Ősgonoszi, az Ős vádoló az Isten szentjeit saját ember-társaik szája által is folyton gyalázza (mint az ókori klasszikus hősök a harcái elé állva hosszú gyalázkodásokat szavaltak el az összecsapás előtt). Vádolja pedig őket azzal is, hogy a hívők kérkednek, felfuvalkodnak, magukat másoknál jobbnak tartják. Pedig ellenkezőleg a bűn mélységeit és nagyságát, szörnyűségeit *senki sem ismeri jobban*, mint ők, „akik jöttek a nagy nyomorúságból és megföhérítették ruhájukat a Bárány vérében“. De éppen azért olyan elszántak a bűn és sötétség fejedelme elleni igazi kereszteshadjáratban a maguk és hozzájuk hasonló gyarló emberek *mentésére*. Mind érezzük ezeket az örvénylő erőket, sötét gondolatokat. Még most is, menekülésünk után mint állandó kísértőket ismerjük. „Nincs egy nap sem, talán egy óra sem, hogy gondolatok ne jelenjenek meg lelkünkben, melyektől hállásan szabadulnánk. Sőt a szentek napjaik végzetéig kínoztatnak és megaláztatnak azok *makacs feltámadása* által.“⁵² Igen, egész életünkön át szenvedünk a kísértések, botlások, bukások, szégyen és lelki károk miatt, de mindezt főként a Sátánnak tulajdonítsuk. Fel tehát a keresztes harcra! Nincs itt *egyik részről sem pardon!* Nem emberek, „test és vér ellen van tusakodásunk, hanem a fejedelemségek, hatalmasságok ellen, a gonoszság lelkei ellen.“ (Ef. 6:12.) S harcunk a szeretet, hit és igazság fegyvereivel folyik. De sokan nem mernek a lelki fegyverzetre hagyatkozni. De a szentek igen.

A születési és szellemi előkelőség, nemesség néha azonos, néha nem. „Mivel az *önzettelenségből* jön minden igazi előkelőség, éppen azért az arisztokrácia sokszor *akadályt jelent* a nemes érzelmek számára. Nevezetesen, aki a saját fontosságától és méltóságától el van telve, az elkerülhetetlenül tapintatlan, *figyel-*

metlen lesz mások iránt. Az nem tudja beleélni magát mások helyzetébe és mások jogaival *könnyelműen* bánik. Továbbá az enyém és tied közti határvonalakat is hajlandó eltolni a *maga javára*. Így végre mi különbség lesz a „nemes“ és a nagyon is közönséges ember között.“⁵³ Hasonlóan a meg nem értett, mellőzött emberek büszkén, sértett önérzettel tetszelegnek, hogy „nem ilyen sorsot érdemeltem volna én, *aki*“ stb. Tehát önzők. „A psziszimizmus is az élet túlságos szeretetéből magyarázható, amennyiben nem egyéb, mint keserű jajkiáltás az *annyira áhított*, de igazában meg nem kapott élet.“⁵⁴

„A világi jellem is igen tiszteletreméltó (mondja egy hívő természettudós). Igaz, erénye talán kissé hideg és midőn bírálgatva vizsgáljuk, némileg észrevehető rajta a mesterkélttség. A másik jellem Isten lelkétől ihletett. Nem erényesebb, *de másforma* erényű, nem alázatosabb, de alázatossága másnemű; szelídebb és *csendesebb* lelkű, mint *aki magát* fegyelmezi. A másvilágból származottnak tűnik fel előttünk, nem tudhatod előre, hogy mint tesz, szól, vagy mi leszen belőle, mert valami távoli központ körül forog és minden átlátszósága, kedvessége dacára félelemmel vegyes tiszteletet érzesz jelenléteben“⁵⁵ S ha elgondoljuk, hogy Krisztus által mindenki lehetne ilyen! „Én nem azon csodálkozom — mondja Ruskin —, amit az emberek szenvednek, de azon gyakran csodálkozom, *amit elveszítenek*.“⁵⁶

Makkai Sándor mondja: „A gyülekezeti miszió közössége a világi társadalom és a jótékonykodó egyesületesi szellemével szemben a testvéri szövetség evangéliumi és hitvallásos szellemét éli és érvényesíti- Divat, cím, rang, osztály, vagyon, társadalmi előítéletek ebben a szövetségben nemcsak, hogy *nem számítanak*, de határozott öntudatossággal lerombolandók, *megsemmisítendő*k.“

A több élet felé.

„A világi dolgokat nem kell kívánni. Igen, mondd, de nincs hatalmamban nem kívánni. Megkísérelted már erre szentelni annyi figyelmet, erőt, amennyit *más dolgoknak* már áldoztál? Gondolkoztál már ezen és gyakoroltad! Szolgálatodba állítottad igényeidet? Megfigyeltél már olyanokat, akik ezen dolgok nélkül élnek, sőt mást is elhagynak és *mégis jókedvűek*! Nézd csak Sokratest, amint végig megy a piacon és gyönyörködik a mindenféle szép dolgokban, — hogy nincs szüksége rájuk. (Vagy hallottál a bölcs Diogenesről, aki azon az enyhe vidéken megelégedett lakásul egy hordóval?) Apelláltál-e már valaha önérzetedre különféle hiábavalóságokkal szemben?“⁵⁸ Paulsen e szavai nagyon tanulságosak nekünk, mert ha a világi bölcssek, sőt a régi pogány népek legjobbjai *eljutottak* a földi világtól való szabadságra, mi nem juthatunk el?

Az európai keresztyénség nagy része a materializmus igáját húzza. Mr. Koo, bennszülött kínai misszionárius fülem hallátára vádolta meg Európát az anyagimádással egy edinburghi diákkonferencián. Három hatalmas szellemi irányzat van — monda — a keresztyénségen kívül. 1. a buddhizmus, melyet az ember és a szellem viszonya érdekli (spirituális), 2. a konfucianizmus, mely az embernek emberhez való viszonyán alapul (szociális), 3. az európai irány, mely az *ember és az anyag* viszonyát jelenti (materiális). Bizony, e harmadik tétel kemény vád ellenünk.

„A bölcsek japán és hindu megveti, hogy mi örömet és boldogságot fö)áldozunk a hírvágnak és lenézik a pénz imádását, amit mi praktizálunk. Az európaiak kissé távolabb vágatnak a szépségtől, a világosságtól, e vitán felül álló értékektől. Egy szörnyen *mesterkél*t életet élnek, ami még hamis komforttal van komplikálva, mondja egy művelt arab.“⁵⁹ Oh milyen rabság és szomorúság, mikor valaki kívánja az 5—6 szobás lakást ős minden erejét megfeszíti, hogy azt berendezze. Adósságot vesz föl havi részletre, mert ha a garnitúra megvan, függöny is újuljon; ha függöny van, szőnyeg is kell. Még az evőeszközökben is pótlás kell, mert a vendégeknek több kell... stb. Kimerülnek a részletfizetésekben, így aztán csak tervbevesznek egy zongorát..., mert a kisleány nő... Nap-nap után kimerül az asszony, hogy a szép lakást rendben tartsa. Férje mellékkeresetet vállal, hogy állandó páholybérlethez jussanak. Majd futni kell a kötelező látogatásokra, végül az élvezetes látogatásokra, de már kifáradtak, idegesek, *egymást bántják*, mindent élveznének, *mindent elrontanak*. Ezek mellett a mindenkihez alkalmazkodás s mindenki kritikájától való félelem. Nem rabság ez! A vályogvetés után a gödörparton muzsikáló cigánynak több szabadsága van. „Sietségben és aggodalomban élünk, — mondja Rabelais. — Fel vagyunk izgatva és zavarodva vitatkozásainkkal és veszekedésseinkkel, ide-oda rohanásainkkal. Eget-földet megtöltjük lár-mánkkal. *Nincs időnk megvárni*, míg a gyümölcs megérik és sietségünkben zölden esszük meg.“⁶⁰

Nem veti meg a keresztyén a földi javakat, de *csak Isten kezéből* hajlandó azokat elfogadni és „hálaadással“ élni azzal. De semmi körülmények között sem hajlandó szabadságát feláldozni. Mert hamis mammon e világi jó! Ha lélek által nem uralkodunk rajta, feltétlenül *az uralkodik* mirajtunk. Tertius non datur. Harmadik eset nem lehetséges.

„Igaz, hogy amennyiben a gazdagság időt és alkalmat ad az ideális célokhoz és ideális erők gyakorlásához, úgy a gazdagság jobb, mint a szegénység és azt kell választani. Azonban a gazdagság a valóságos eseteknek egy részében érvényesül csak, különben a gazdagság megszerzésének a vágya és elvesztésén való félelem a mi gyávaságunk legnagyobb oka és a korrupció

propagálója. Ezrével vannak esetek, amikor a gazdag embernek rabszolgának kell lenni, míg az, *aki nem fél* a szegénység terrorjától: szabad lesz.⁶¹

A vagyon és földi javak birtoklása állandó gond, aggodás és félelem forrásává lehet. „Mit értem el, ha nem áldozom bikát Jupiternek vagy Neptunnak, egeret Hekáténak, ha nem rettegek az eumenidáktól, vagy katolikus purgatóriumtól, *de reszketek* az ú. n. közvéleménytől, vagy a szégyentől, vagy a rossz szomszédtól, erőszakos fenyegetéstől vagy szegénységtől, vagy lázadástól, vagy forradalom, vagy gyilkosság híretől.”⁶² Emerson rátapintott a dolgok eleveire.

Az, amit egy amerikai államférfitől idéz:⁶³ hogy a civilizáció a félelem fokozatos legyőzése, nagyon is részgazság ős csak akkor érvényes, ha sietve *hozzátesszük*, hogy erkölcsi kultúrával párosulva. Mivel azonban ez az erkölcsi kultúra nem volt meg, ránszakadt a két világháború. Mivel ez az erkölcsi-ség ma sincs meg, s itt van tényleg a tömegnyomor és az újabb háború. A civilizáció adta szabadságot nem igen látjuk sehol.

Ellenben amint Isten „bolondsága“ a legfőbb bölcsesség, úgy Isten rabsága a legnagyobb szabadság, a „boldog rabság“. „A személyes függetlenségünk érzésének elvesztéséért, melyet olyan nagyon nehezen áldoz fel az ember, a jutalom a *félelemnek* életünkéből való *eltűnése* lesz s a belső biztosságnak az a leírhatatlan és megmagyarázhatatlan érzése, melyet valaki ha megtapasztalt, soha el nem felejt.”⁶⁴ Mikor a keresztyén biztos nyugalommal halad végtelen pályáján az isteni erőtől, a Lélektől emelve, védve, segítve, kísérve, sugalmazva, esetről esetre tudja, hogy amit tett, szólt, gondolt, az volt az *egyetlen* jó, *predest inalt lehetőség*. Ki kívánhat nagyobb szabadságot? Sőt sokszor olyan nagy ez a dicső szabadságunk, hogy alig bírjuk betölteni. Csak *tudnánk kitölteni*, felhasználni szabadságunkat teljes egészében!

Az is természetes, hogyha ilyen *gazdag és hatalmas* lelki életet élünk, semmi szükségünk nincsen az említett komplikált kényelmi és világi társasági életre, sem a hamis komfortra, sem a raffinált, kétesértékű élvezetekre. Nem is engedhetjük ezáltal szabadságunknak *lekötését és veszélyeztetését*. Így aztán külső életünk a világ fiai és leányai előtt túlegyszerűnek, talán sivárnak is látszik ugyan, de az egyszerűség nem sivárságot, ürességet, hanem egyedülvalóságot (*egy ügyűséget* a szónak betűszerinti értelmében. Egy ügyünk: az idvesség.) jelent, nem az élet tartalmának, hanem az élet irányának egyszerűsítése szempontjából. „Nem volt még egy élet úgy megrakva incidensekkel mint a Jézusé, mégis az ő békessége nem a külső események által lett, hanem a *belső konfliktusoktól való szabadság*, az *egyelmejlőség*, az egyirányúság és egyensúlyozottság békessége a karakternek önmagában való szelíd nyugalma által.”⁶⁷

Ez a lelki egyensúly az előfeltétele a szép, jó, eredményes szolgálatnak. Tudjuk mily sok a munka Isten országában, mennyi a szolgálat a veszendők, inségesek, szenvedők sok fajtája és százezrei között. Ha engem bűneim, szenvedélyeim, értéktelen elfoglaltságaim megköötöznek, úgy a szolgálatomra *nincs szabad* kezem. A nagy léleknevelő Payot mondja: „A boldogság a derűtségben áll, az *egyszerű életben*, a munkában, mely egészségesen tartja testünket és értelmünket.”⁶⁸ Az Úrnak megközelíthetetlenül dicsőséges és áldott munkája, Pál apostolnak bámulatos kiterjedésű és minőségben is magas értékű tevékenysége, valamint a többi apostolnak és szent atyafiaknak a lelkek mentésében és vezetésében álló hatalmas és eredményes munkateljesítménye csak a *külsőlegesen egyszerű életmód* és erős önuralmuk mellett volt lehetséges. Ezek csakugyan már az „oda felvalókkal törődtek, nem a földiekkel.” (KoL 13:2.) De hatalmuk is volt az Úrnak való igazi szolgálatra. Olyan hatáskört kaptak, amit megmérni nem lehet. Kinek kell nagyobb szabadság? Nem hiába mondják, hogy a nagyszerű valóságok egyszerűek. (Még a nagy stílusú világi vezéreknél, akár Attilánál, akár Maced. Nagy Sándornál megtaláljuk ezt az egyszerűséget.)

Épen azért a keresztyén egyszerűségben méltóság van. A keresztyén szabadsága az emberek között és az emberekkel szemben bizonyos *méltóságérzetben és tudatban* is kifejezésre jut. (Tit. 2:15.) Tüstént hozzátesszük, hogy ez a méltósága a keresztyénnek korántsem teszi őt elbizakodottá, büszkévé, másokat lenézővé, gőgössé, mert ő maga tett bizonyosságot róla, miképpen tisztította ki őt *bűneiből* az Úr. Azt is beismeri, hogy keresztyéni méltóságot Krisztustól *kapta*. Hogy úgy mondjuk sáfárságban van az is nála, mint minden testi, lelki javak. Lehet látni hívő parasztembereket, bibliás, szegény proletárnóket, akiknek lényén a méltóságnak olyan kenete és glóriája ömlik el, hogy már itt viselik azt a láthatatlan *lelki koronát*. Aki nem látott még ilyet, annak hiába magyarázzuk, aki pedig látott, annak elég ennyi is. De míg a hasonlíthatatlanul kisebb értékű világi méltóságokhoz nagyon sokszor gőg, oktalan önhittség, nem egyszer szívtelen kegyetlenség *társul*, addig a keresztyénnél az ő Istentől nyert lelki méltóságában valami csodálatos kedves alázatosság, szerénység, finomság, gyöngédség egyesül. Ezt is csak az érti, aki már látott ilyet.

A jó keresztyén mindig jómodorú. Istentől kapott méltósága nemes önértetet és önbizalmat is kölcsönöz neki, mely hátrározott, *biztos és mégis kellemes* fellépésben jelentkezik. Szelíd, kedves modorban folytatódik, ami nem is lehet másképen. Jó modor nélkül a feszélyezettséggel, a félszeg merevséggel és tartózkodással olyan *gátiások állanak* elő, melyek a keresztyén lelakiségnek sugárzó hatását súlyosan akadályoznák, vagyis a cselekvési szabadságát nagyon károsan korlátoznák. Mert a jó modorban is szabadság van.

Azt csak mellékesen jegyezzük meg, hogy a jó modort a *társadalom részére is* a keresztyének szabják meg. Nem mindig vetik meg és nem mindig üldözik a keresztyéneket a világ fiai sem. Megtörténik az is, hogy határozottan érvényesítik elveiket, végzik munkájukat és *közbecsülésben* állanak. Megtörténik az is, hogy a keresztyének mindenki előtt kedvességet nyernek és népszerűek. (Csel. 2:47.) Vannak idők, mikor a hivatását erőteljesen végző egyház is közbecsülésnek és *nagy tekintélynek* örvend. „A jó modor alapja az önbizalom. Akik nem önbízók, azok tola-kodnak, kínoznak bennünket, amely emberek látszólag érzik, hogy a *páriák kasztjához* tartoznak. Félnék támadni, meghajlanak, mentegetőznek és félénk lépésekkel mennek át az éle-ten.“⁷⁰ Hozzátehetjük, félnek élni, félnek meghalni. A keresztyének épen ellenkezőleg tesznek.

A hívők hatása azonban nemcsak kedves, megnyerő, hanem megretentő is lehet. Nemcsak a szerencsétlen Anániás és Safira *estek össze halva* Péter előtt, de a hatalmas római helytartó Félix is, mikor Pál az igazságról, önmegtartóztatásról és az eljövendő ítéletről szólt, megrémült és nem bírva tovább Pál jelenlétét, elküldte őt. (Csel. 24:25.) Igen, a keresztyén egy ellenséges világban, sokszor ellenséges környezetben él. Szükséges tehát, hogy gyakorolja hatalmát, ha *győzni akar*. (Jel. 21:7.) Bátran alkalmazhatjuk a keresztyénekre Paulsen szavait: „A morális kötelesség indít, hogy kifejlesszük az ellenállásnak azt a belső hatalmát, mely nyugodtan és határozottan szembe-helyezkedik minden olyan kísérlettel, mely az egyént szokásnak ős tekintélynek akarja *alávetni*, mely az igazságot lojálisán szolgálja, *tekintet nélkül* arra, hogy e viselkedése kedvezést, jo-got, népszerűséget, vagy kellemetlenséget hoz.“⁷¹

A keresztyénnek mindenféle emberrel van dolga, mert „mindenkinek kötelesek vagyunk“. Sokszor erős ellenállás után lehet megnyerni valakit, vagy sehogy. „Bacon szava volt az, hogy az tudja kormányozni az emberi természetet, aki engedelmeskedik neki. Gordon, a karthumi hős, buzgó keresztyén, aki a nagy kínai fölkelést lecsillapította, aki egyike volt a legnagyobb „emberszelidítőknél“, azt írja egy helyen: Minél idősebb leszek, annál jobban megtanulom, hogy az embereket úgy kell kezelni, mint élettelen tárgyakat. Ez azt jelenti, hogy tégy meg értük minden lehetőt *a nélkül, hogy törődnél vele*, hogy meghálálják-e, vagy sem. Így tesz Isten is velünk.“⁷²

Néha a keresztyén nagy hatalmának és szabadságának használatában nem is tudja logikusan indokolni, mit miért cse-lekszik, vagy mond, de olyan finom érzék fejlődik ki benne a gyakorlás folytán a jó és rossz iránt, hogy mégis jót tesz. Va-lami hasonló ez ahhoz, amit Ruskin mond: „ízlés az egyetlen er-kölcsiség.“⁷³ Néha, nem tud mit felelni az ellenérvekre és az en-gedetlenségre csak annyit mond: talán tudod azt, ami van, de

nem tudod, ami lesz. Én azt is tudom, ami lesz. (Vagyis mi lesz teveled.) „A nagyság mindig a *jövőre appellál*“⁷⁴

Ha az egyes keresztyén az ő büntudata, bűnbocsánata és megtisztíttatása, önfegyelme, önuralma, ó-emberének állandó öldöklése és szakadatlan szolgálat által ekkora szabadságra jut, úgy birtoka ez az egyesekből álló kollektív személynek is, az egyháznak, amely nem tömeg többé (Akik nem nép voltak, nép vagytok, I. Pét. 2:10.), hanem ekklesia, a kiválasztottak gyülekezete. Ennélfogva az *egyház fel is szabadult* a tömeglélektanból ismert sokféle gátlás és korlátozás alól, mert a gyülekezetet a Szentlélek vezeti. Még ha valamely emberi vezető hamisságot és tévutat ajánlana is, az *ekklészia nem téved el*, amint eltévednek vezetőik után a világi társaságok, közösségek, mert a hívők gyülekezetében hamarosan előkerülnek a Lélek által megvilágosodottak, akik észreveszik a bajt, ellentmondanak a félrevezetésnek, a többit is felvilágosítják, s a helyes útra vezetik. A gyülekezet minden jót tehet, de semmi rosszat nem tehet, mint mondták valamikor az angol királyról. *A keresztyénség maga is nem azért győzte le* ellenfeleit mindég, mintha az összes eszméi jobbak lettek volna, mint azoké, hanem mivel valóságos tényeket és hatalmat adott.⁷⁵ Miért adhatta ezeket? Mert a keresztyénség ismerte, ismeri, és mindig fogja ismerni a tényeket és a történések örök törvényeit. *Ezen kívül* a földi halandók nem ismerik.

Az Anyaszentegyház ezen megismerés birtokában felismerte az Ellenséget és fölvette a küzdelmet az Emberiségért e Földön (I. Móz. 3:15.), amely harcban *békekötés sem lehetséges*.

AZ IDÉZETT MŰVEK ÉS HELYEK JEGYZÉKE.

I. részhez.

¹ Sylvester: Bibliai lexikona 683. — ² i. m. 700. és 800. —
³ Benkő: A predest. 67. — ⁴ Benkő: i. m. 54. — ⁵ Benkő: i. m. 70. —
⁶ Benkő: i. m. 68. — ⁷ Benkő: i. m. 17. — s Benkő: i. m. 45. —
⁹ Benkő: i. m. 39. — i^o Benkő: i. m. 43—44. — ¹¹ Kálvin: Institutio
I. 164—165. — ¹² Kálvin: i. m. 101. — ¹³ Heyns-Galambos: Kef. dog-
matika VIII—IX. — ¹⁴ Heyns-Galambos: i. m. 71. és 72. — ¹⁵ Heyns-
Galambos i. m. 406—409. — ¹⁶ Benkő: A predest. 84. — ¹⁷ Wundt:
Ethik 72. — ¹⁸ Karácsony S.: A teljes élet felé. — ¹⁹ Ravasz: Horn.
27. — ²⁰ Kálvin: Inst. I. 100. — ²¹ Kálvin: i. m. I. 99. — ²² Makkai:
Az egyh. missz. munk. 55.

II. részhez.

¹ Schaff: History etc. II. 190. — ² Husle-Hurst: Penitential
etc. 101. — ³ Husle-Hurst: i. m. 73. — ⁴ Hardeland: Geschichte etc. —
⁵ Schaff: History etc. II. 188. — ⁶ Schaff: i. m. II. 191. — ⁷ Husle-
Hurst: Penitential 71. — ⁸ Fabri: Kirehenzucht etc. 37—38. —
⁹ Hardeland: Geschichte (Sermo 82): 4—56:5. — ¹⁰ Hardeland: i. m.
— ¹¹ Hardeland: i. m. — ¹² Husle-Hurst: Penitential etc. 100. —
¹³ Schaff: History etc. 384—385. — ¹⁴ Schaff: i. m. V. 516. — ¹⁵ Hen-
son: Morál etc. 111—112. — ¹⁶ Schaff: History etc. V. 611—617. —
¹⁷ Pruzsinszky: Kálvin etc. 411—420. — ¹⁸ Kálvin: A ker. vall. etc. 515.
— ¹⁹ Kálvin: i. m. 535. — ²⁰ Green: How to deal 23. — ²¹ Fabri: Kir-
chenzucht etc. 78. — ²² Lyka: A művészetek tört. 164. — ²³ Kálvin:
A ker. vall. etc. 507. — ²⁴ Czeglédy: Kálvin, A ker. vallás rendszere
II. 307—308. — ²⁵ Augustinustól idézi Epist. 64—22/Czeglédy-Kálvin:
A ker. vall. II. 517. — ²⁶ Kálvin: i. m. II. 314. — ²⁷ Stanley: Krisztus
etc. 82—83. — ^{27a} The Social Funktion etc. Birminghami konferen-
cia 1924. 84—85. — ²⁸ Siron g: Ethics 359. — ²⁹ Makkai: Az egyház
etc. 100. — ³⁰ Schweitzer: Pastoral etc. — ³¹ Ravasz: Horn. 304. —
³² Makkai: Az egyház etc. 267. — ³³ Makkai: i. m. 266. —
³⁴ Ravasz: Hom. 273. — Drum: Term. etc. 242. — ³⁵ Kálvin: Ker.
vall. II. 509. — ³⁶ Drumm: Term. etc. 243. — ³⁷ Kálvin: Ker. vall.
II. 509. — ³⁸ Kálvin: i. m. II. 508. — ³⁹ Kálvin: i. m. II. 504. —

⁴¹ Kálvin: i. m. II. 510. — ⁴² Stanley: Krisztus India etc. 40. — ⁴³ Drummond: i. m. 218. — ⁴⁴ Drummond: i. m. 225. — ⁴⁵ Drummond: i. m. 229. — ⁴⁷ Mackensie: Modern etc. 124. — ⁴⁸ Makkai: Az egyház etc. 90. — ⁴⁹ Paulsen: System 491. — ⁵⁰ Foerster: i. m. 170. — ⁵¹ Pratt: Religious etc. 177—178. — ⁵² Ravasz: Horn. 278. — ⁵³ Ravasz: i. m. 483. — ⁵⁴ Ravasz: i. m. 483—485. — ⁵⁵ Ravasz: i. m. 224. — ⁵⁶ Ravasz: i. m. 236. — ⁵⁷ Ravasz: i. m. 156. — ⁵⁸ Szabó Imre: Lelkészegyesület 1941. márc. 8. — ⁵⁹ Szabó I.: i. m. — ⁶⁰ Ravasz beszéde 1941. márc. 6-án a Soli Deo Glóriában. — ⁶¹ Forgács: Reformáció 1922. ápr. 15.

III. részhez.

¹ Foedick: Twelve etc. 89. — ² Payot: The conquest etc. 83. — ³ Ravasz: Horn. 37. — ⁴ Wells: Firs etc. 182—183. — ⁵ James: Varieties etc. 296—297. — ⁶ James: i. m. 310. — ⁷ Paulsen: System etc. 500. — ⁸ Illingworth: Christ. Charakter 52. — ⁹ Drummond: Term. törv. 63. — ¹⁰ Drummond: Term. etc. 206. — ¹¹ Drummond: i. m. 101. — ¹² Drummond: i. m. 127. — ¹³ Drummond: i. m. 119—120. — ¹⁴ Drummond: i. m. 127. — ¹⁵ Schleiermacher: Christ. Sitté 145—148. — ¹⁶ Hardeland: Geschichte etc. 39—44. — ¹⁷ Kálvin: Inst. II. 521. — is Kálvin: i. m. II. 524. — ¹⁹ Fosdick: Twelve etc. 44. — ²⁰ Gillie: The minister 93. — ²¹ Ravasz: Hom. 378. — ²² Gillie: The minister 160—161. — ²³ Lutoslawsky: The world etc. 220. — ²⁴ Fosdick: Twelve etc. 23. — ²⁶ Fosdick: i. m. 23. — ²⁶ Paulsen: System etc. — ²⁷ Peabody: Christ. etc. 172—175. — ²⁸ Mackensie: Modern etc. 115. — ²⁹ Kálvin: Inst. IV. 528. — ³⁰ Kálvin: I. m. IV. 529. — ³¹ Chrysostomos: Homil. de invention. crucis 330. — ³³ Ravasz: Hom. 31. — ³⁴ Foerster: Christus 167. — ³⁵ Foerster: i. m. 169. — ³⁶ Foerster: i. m. 168. — ³⁷ Weatherhead: Psych. 178. — ³⁸ Foerster: Christus 173. — ³⁹ Illingsworth: Ch. Charakter 53. — ⁴⁰ Paulsen: System 485. — ⁴¹ Jordán: The Kinship 8—12. — ⁴² Illingsworth: Ch. Character 49. — ⁴³ Bruce: i. m. 251. — ⁴⁴ Veitsch: i. m. 259. és 292—293. — ⁴⁵ Peabody: Christ. etc. 118—122. — « Jordán: The Kingship 8—12. — ⁴⁷ Jordán: i. m. 7. — ⁴⁸ Bennet. — ⁴⁹ Mercier: The conduct. 188. — ⁵⁰ Stalker: Christ. Psych. 152—153. — ⁵¹ Paulsen: System etc. 500—502. — ⁵² Payot: The conquest etc. 91. — ⁵³ Hardeland: Geschichte etc. 39—44. — ⁵⁴ Fosdick: Twelve etc. 79. — ⁵⁵ Peabody: The chr. 149. — ⁵⁶ Mercier: Conduct etc. 189. — ⁵⁷ Pratt: Religious etc. 157. — ⁵⁸ Murray: Handbook etc. 201. — ⁵⁹ y. James. — ⁶⁰ Mackensie: Modern psych. 93. — ⁶¹ Fosdick idézi dr. Chalmers-től. — ⁶² Bennet: Psych. 233. — ⁶³ Gunn: The macking etc. 250. — ⁶⁴ Gunn: i. m. 253. — es Murray: Handbook etc. 294. — ⁶⁶ Hamblin: Within etc. 35. — ⁶⁷ Murray: Handbook etc. 297. — ⁶⁸ Gunn: Making etc. 256—257. — eo Mackenzie: Modern psych. 113. — ⁷⁰ James: Varieties etc. 144. — ⁷¹ Lodge: Making ele. 113—114. — ⁷² Pratt: Religious etc. 164. — ⁷³ Payot: Conquest etc. 86. — ⁷⁴ Seeberg: Chr. Prot. Étik.

653. — ⁷⁵ Mackenzie: Modern Psych. 115. — ⁷⁶ James: Varietes etc. — ⁷⁷ James i. m. 196. — ⁷⁸ Bennet: Psych. 56. — ⁷⁹ Hamblin: Within etc. 35. — ⁸⁰ Thorndicke: The humán 17-1 — ⁸¹ Thorndicke: i. m. 141. — ⁸² Thorndicke: i. m. 142. — ⁸³ Bennet: Psych etc. 46—48. — ⁸⁴ Bennet: i. m. 49. — »⁵ Hamblin: Withing etc. 34. — ⁸⁶ Stalker: Christ. 154. — ⁸⁷ Benneth: Psych. 224. — ^{88,89} Paulsen: Ethik 495.—⁹⁰ James: Varietes etc. 194. — ⁹¹ Mackenzie: Modern psych. 101—102. — ⁹² James: Varietes etc. 267—268. — ⁹³ Mackenzie Modern psych. 98—100. — ⁹⁴ James: Varieties etc. 103. — ⁹⁵ Drummond: Term. törv. 129. — ⁹⁶ Drummond: i. m. 130. — ⁹⁷ Drummond: i. m. 110. — ⁹⁸ Alexander: Christianity etc. 209—210. ⁹⁹ Macpherson: The psych. etc. 100. — ¹⁰⁰ James: Varieties etc. — ¹⁰¹ James: i. m. 325. — ¹⁰² Wells: First etc. 182. — ¹⁰³ Karácsony S.: A teljes élet felé. 20. — ¹⁰⁴ Payot: The conquest etc. 273. — 105 Lelkészegyesület 1941. aug. 30.

IV. részhez.

¹ Galambos-Heyns: Dogmatika 201. — ² Galambos-Heyns: i. m. 201. — ³ Ravasz: Horn. — ⁴ Ravasz: Horn. 5. — ⁵ Ravasz: i. m. 18. — ⁶ Ravasz: i. m. 59. — ⁷ Ravasz: i. m. 34. — ⁸ Gillie: The minister etc. 110. — ⁹ Kálvin: Inst. II. 515. — ¹⁰ Gillie: The minister etc. 112—113. — ii Fosdick: Twelve etc. 3. — ¹² The social etc. 87—89. — ¹³ Stalker: Character etc. 95. — ¹⁴ Paulsen: System etc. 490. — ¹⁵ Ravasz: Horn. 277. — ¹⁶ Ravasz: i. m. 262. — ¹⁷ Drummond: Term. törv. 244. — ¹⁸ Makkai: Az egyház etc. 150. — ¹⁹ Kálvin: Inst. II. 507. — ²⁰ Gillie: The minister etc. 18—19. — ^{2*} Green: How to deal 17—18. — ²² Green: i. m. 18—19. — ²³ Green: i. m. 19. — ²⁴ Strong: Ethik 363. — ²⁵ Gillie: The minister etc. 16—17. — ²⁶ Macpherson: Persuasion etc. 201. — ²⁷ Gill.: The minist, etc. 00. — ²⁸ Green: How te deal 25—29. — ²⁹ Ravasz: Hom. 5. — ³⁰ Gillie: The minister etc. 122. — ³¹ Gunn: Macking etc. 252. — ³² Hardeland: Geschichte. — ³³ Augustinusztól idézi Hardeland: Gesch. — ³⁴ Mathieson: Politik 109—110. — ³⁵ Kálvin: Inst. II. 516. — ³⁶ Kálvin: i. m. 516. — ³⁷ Kálvin: i. m. 517—525. — ³⁸ Fabri: Kirchengzucht 91. — ³⁹ Fabri: i. m. 95. — ⁴⁰ Fabri: i. m. 96. — ⁴¹ Emerson: Charakter 36. — ⁴² Forgács: A beímisszió etc. 689. — ⁴³ Tavasy S: Ref. Docmatika 23. — ⁴⁴ Henson: Morál etc. 171. — ⁴⁵ Gelei kánon 49. — ⁴³ Forgács: Reformáció 1923. — ⁴⁷ The social function 1924. — ⁴⁸ Schweitzer: Pastoral etc. 12. — ⁴⁹ Pruzsinszky: Kálvin 406—410. — ⁵⁰ Henson: Morál etc. 158. — ⁵¹ Kiss F. — ⁵² Fabri: Kirchengzucht 83. — ⁵³ Peabody: J. Chr. 112. — ⁵⁴ Brucke: The formation etc. 250. — ⁵⁵ Emerson: Character 23. — ⁵⁶ Mackensie: Modern psych. etc. 97. — ⁵⁷ Karácsony: A teljes élet felé 27. — ⁵⁸ Karácsony: i. m. 40. — ⁵⁰ Karácsony: i. m. 29—30. ⁶⁰ Karácsony: i. m. 41. — ⁶¹ James: Varietes etc. 356. — ⁶² James: — i. m. 357. — ⁶³ James: i. m. 358—360. — ⁶⁴ Psych. etc. 146. — ⁶⁵ James: Varietes etc. 357—358. — ⁶⁶ James: i. m. 358—360. — ⁶⁷ Bruce: Psych.

252. — ⁶⁹ Emerson: The character etc. 19. — ⁷⁰ Fosdick: Twelve etc. 103. — ⁷¹ Hardeland: Geschichte. — ⁷² Gunn: Making etc. 252. — ⁷³ Fosdick: Twelve etc. 119—120. — ⁷⁴ Stanley: Krisztus etc. 93. — ⁷⁵ Veitch: The Christian 267. — TM Illingsworth: Ch. Character 54—55. — ⁷⁷ Mackensie: Modern psych. etc. 117. — ⁷⁸ James: Varieties etc. 487. — ⁷⁹ Fosdick: Twelve etc. 98. — ⁸⁰ Fosdick: A Mester jelleme, 121.

V. részhez.

¹ Fabri: Kirchengzucht 32. — ² Husle-Hurst: Penitential etc. II. 3. — ³ Husle-Hurst: i. m. 5—6. — ⁴ Husle-Hurst: i. m. 3—5. — ⁵ Hardeland: Geschichte etc. Berlin 1898. 7. — ⁶ Hasle-Hurst: Penitential etc. 1. — ⁷ Harnack: Die Mission. Leipzig. 1906. 179—180. — ^s Harnack: i. m. 179—180. — ⁹ Stalker: Life etc. 104—105. — ¹⁰ Stalker: The Life etc. 102. — “Eucken: Present etc. 108—110. — ¹² Hardeland: Geschichte etc. 10. — ¹³ Hasle-Hurst: Penitential etc. 100. — ¹⁴ Schaff: History etc. 502. — ¹⁵ Fabri: Kirchengzucht 34. — “Hasle-Hurst: Penitential 86. — ¹⁷ Hasle-Hurst: i. m. 42—43. — ¹⁸ Hasle-Hurst: i. m. előszó VII. — i» Schaff: History II. 189. — TM Fabry: Kirchengzucht. 34—36. — ²¹ Schweitzer: Pást. etc. 28. — ²² Schaff: History III. 357—359. — ²³ Schaff: i. m. II. 118. — ²⁴ Husle-Hurst: Penitential etc. 112—116. — ²⁵ Hasle-Hurst: i. m. 134—159. — ²⁶ Schaff: History II. 191—192. — ²⁷ Schaff: i. m. IV. 379. — ²⁸ Schaff: i. m. IV. 371—373. — ²⁹ Schaff: i. m. V. 521—523. — ³⁰ Hardeland: Geschichte 39. — ³¹ Sebestyén: A ref. nő lelkiviláara. — ³² Hardeland: Geschichte. — ³³ Hardeland: i. m. — ³⁴ Hardeland: i. m. 312. — ³⁵ Hardeland: i. m. 311. — ³⁰ Fabry: Kirchengzucht 49. — ³⁷ Hardeland: Geschichte 254—255: — ³³ Hardeland: i. m. 312. — ³⁹ Hardeland: i. m. 254—256. — ⁴⁰ Hardeland: i. m. 254—256. — ⁴¹ Hardeland: i. m. 254—256. — ⁴² Pruzsinszky: Kálvin 235. — ⁴³ Pruzsinszky: i. m. 325. — ⁴⁴ Pruzsinszky: i. m. 235. — ⁴⁵ Pruzsinszky: i. m. 248—258. — ⁴⁶ Pruzsinszky: i. m. 315—316. — ⁴⁷ Kálvin: Inst. II. 12. 1. — ⁴⁸ Pruzsinszky: Kálvin 233. — ⁴⁹ Pruzsinszky: i. m. 32—41. — ⁵⁰ Hardeland: Gesch. — « Achelis: Prakt. theol. II. 193. — ⁵² Pruzsinszky: Kálvin II. 401—405. — ⁵³ Pruzsinszky: i. m. 406—410. — ⁵⁴ Pruzsinszky: i. m. II. 401—405. — ⁵⁵ Pruzsinszky: i. m. II. 406. — ee Hardeland: Gesch. — ⁵⁷ Pruzsinszky: Kálvin II. 401—405. — ⁵⁸ Pruzsinszky: i. m. II. 30. — ⁵⁹ Pruzsinszky: i. m. II. 31—41. — ⁶⁰ Pruzsinszky: i. m. II. 58. — ⁶¹ Pruzsinszky: i. m. II. 69. — ⁶² Gallie: Kirchenstrafen 253. — ⁶³ Hardeland: Geschichte 406—410. — ⁶⁴ Pruzsinszky: Kálvin II. 411—420. — ⁶⁵ Pruzsinszky: Kálvin II. 29. — ⁶⁶ Pruzsinszky: i. m. 63. — ⁶⁷ Pruzsinszky: i. m. II. 77. — ⁶⁸ Pruzsinszky: i. m. II. 42. — ⁶⁹ Pruzsinszky: i. m. II. 82. — ⁷⁰ Pruzsinszky: i. m. II. 32. — ⁷¹ Pruzsinszky: i. m. II. 313. — ⁷² Gale: Kirchenstrafen 253. — ⁷³ Schweitzer: Pastoral Theol. — ⁷⁴ Pruzsinszky: Kálvin 254—286. — ⁷⁵ Pruzsinszky: i. m. II. 318. —

⁷⁶ Szentpéteri: Ördögzigonya. — ⁷⁷ Pruzsinszky: Kálvin II. —
⁷⁸ Schaff: History VII. 493—494. — ⁷⁹ Schaff: History VII. 263'. —
⁸⁰ Pruzsinszky: Kálvin II. 377—378. — ⁸¹ Schaff: History V. 524—
525. — ⁸² Kálvin: Inst. II. 515. — ⁸³ The Reformation in Scotland
By Dávid Hay and Flemming 1910. 266—271. — ⁸⁴ Mathiesi: Politics
and Relig. I. 185—191. — ⁸⁵ The Reformation in Scotland Hay
etc. 266—271. — ⁸⁶ § The Reformation etc. 266. — ⁸⁷ Peabody: Christ.
185—186. — ⁸⁸ Hardeland: Geschichte. — ⁸⁹ Hardeland: i. m. —
⁹⁰ Schaff: History IV. 515—518. — ⁹¹ Sarolea? Sovjet 162. — ⁹² Lu-
ther: Die deutsche Messe. — ⁹³ Hardeland: Geschichte. — ⁹⁴ Harde-
land: i. m. 411—422. és 347—350. — ⁹⁵ Hardeland: i. m. — ⁹⁶ Fabry:
Kirchenzucht 64. — ⁹⁷ Schleiermacher: Chr. Sitté 166—177. —
⁹⁸ Fabry: Kirchenzucht 69. — ⁹⁹ Fabry: i. m. — ¹⁰⁰ Hardeland: i. m.
— ¹⁰¹ Fabry: Kirchenzucht 84. — ¹⁰² Heyns-Galambos: Dogm. 127.
— ¹⁰³ Révész I: Magyar ref. egyh. tört. 211.— ¹⁰⁴ Révész: i. m. 244.
— ¹⁰⁵ Révész: i. m. 211—212. — ¹⁰⁶ Szentpétery: Hangos trombita
— ¹⁰⁷ Révész: Magyar ref. egyh. tört. 247. — ¹⁰⁸ Révész: i. m. 252.
— ¹⁰⁹ Szentpétery: ördög szigonya. — ¹¹⁰ Révész: Egyháztört. 212.
¹¹¹ Pokoly: Az erdélyi ref. egyh. tört., — ¹¹² Zoványi: Puritániz-
mus 76. — ¹¹³ Zoványi: Puritán mozgalmak. — ¹¹⁴ Zoványi: i. m.
18. — ¹¹⁵ Zoványi: i. m. — ¹¹⁶ Miskolczy: Az angliai independ.
Utrecht, — ¹¹⁷ Szentpétery: Hangos trombita. — ¹¹⁸ Barcsai: Ti-
szántúli. — ¹¹⁹ Barcsai: i. m. — ¹²⁰ Nagy S: A debr. koll. tört. 32.
— ¹²¹ Nagy g. i. m. — ¹²² Nagy S: i. m. 208. — ¹²³ Nagy S: i. m.
209—210. — ¹²⁴ Nagy S.: i. m. 211. — ¹²⁵ Nagy S.: i. m. 69, 70, 71,
72—75, 76-83, 212—225, 270.

VI. részhez.

¹ H. C. Miller: New Psych. 113. — ² Ravasz: A gyűl. igehird.
90. — ³ Ravasz: i. m. 13. — ⁴ Ravasz: i. m. 31. — ⁵ Achelis: Lehrbuch.
— ⁶ Achelis: Lehrbuch der Prakt. Theol. Leipzig 1898. II. Aufl.
Bánd I. 83—87. — ⁷ Achelis: i. m. I. Bánd. 83—87. — ⁸ Walpole: Per-
sonality 2. — ⁹ Barry: St. Paul 73—74. — ¹⁰ Peabody: Christ. 179.
— ¹¹ II. Helv. hitv. — ¹² I. m. — ¹³ I. m. 112. — ¹⁴ Hardeland: Ge-
schichte etc. — ¹⁵ Pruzsinszky: Kálvin II. 411—420. — ¹⁶ I. m. II.
406—410. — ¹⁷ I. m. II. 406—430. — ¹⁸ Barcsa: Tiszántúli ref. egyh.
tört. — ¹⁹ I. m. 711. — ²⁰ Heid. káté 83. kérd. — ²¹ Schlatter: Der
Christl. Sitté 166—167. — ²² II. Helv. hitv. 80- -81. — ²³ Hardeland:
Geschichte 315. — ²⁴ II. Helv. hitv. 80—81. — ²⁵ Miskolczy: Az ang-
liai independentizmus. Utrecht. 1654. — ²⁶ II. Helv. hitv. 81. —
²⁷ I. m. 80. — ²⁸ Drummond: Term. törv. etc. 28. — ²⁹ Ravasz: A
gyűl. igehird. 89. — ³⁰ Benkő István: A predestináció 13. — ³¹ Ben-
kő: i. m. 15. — ³² Benkő: i. m. 14. — ³³ Benkő: i. m. 56. — ³⁴ Benkő:
i. m. 45. — ³⁵ Benkő: i. m. 63. — ³⁶ Benkő: i. m. 73. — ³⁷ Benkő: i.
m. 72, — ³⁸ Benkő: i. m. 61. — ⁴⁰ Benkő: i. m. 52. — ⁴¹ Benkő: i. m.
57. — ⁴² Benkő: i. m. 71. — ⁴² Benkő: i. m. 55. — ⁴³ Makkai S: Az

egyház missziói etc. 103. — ⁴⁴ Dr. Cox: Practice 271. — ⁴⁵ Cox: i. m. 273. — ⁴⁶ Walpole: Personality 22. — ⁴⁷ Eucken: Present day etc. 104—105. — ⁴⁸ Schaff: History V. 640. — ⁴⁹ Dorothy Greenside: Concentracion 129. — ⁵¹ Greenside: i. m. — ⁵¹ Fosdick: Twelve etc. 11. — ⁵³ Wundt: Ethik 72. — ⁵⁴ Wundt: i. m. 72, — ⁵⁴ Mackenzie: Modern psych. 121. — ⁵⁵ Mackenzie: i. m. 111. — ⁵⁶ Veitch: The Christian 248. — ⁵⁷ Bennet: Psychol. 138. — ⁵⁸ Wundt: Ethik 85—86. — ⁵⁹ Wundt: i. m. 85—86. — ⁶⁰ Lutoslawsky: The World 114—115. — ⁶¹ Stalker: Christian 161—162. — ⁶² p,yot: The conquest 418. — ⁶³ Stalker: Cristian 164—165. — ⁶⁴ Wundt: Ethik 241. — ⁶⁵ Leuba: Psych. stud. 277. — ee Vasady: A vall. psych. feji. tört. 226. — ⁶⁷ James: Varieties 242. — es James: i. m. 273—274. — ⁶⁹ Vasady: A vall. psych. etc. — ⁷⁰ Vasady: i. m. 212. — ⁷¹ Mackenzie: Modern psych. 98. — ⁷² James: Varieties 238. — ⁷³ Bruce: The psych. 120. — ⁷⁴ Bruce: i. m. 134—135. — ⁷⁵ Mackenzie: Modern psych. 121. — ⁷⁶ Vasady: A vall. psych. 199. — ⁷⁷ Bruce: Psych. 129—130. — ⁷⁸ Vasady: A vall. psych. etc. — ⁷⁹ Bruce: Psych. 183. — ⁸⁰ Vasady: A vall. psych. 224. — «i Vasady: i. m. 227—230. és a 231. — ⁸² Vasady: i. m. 212. — ⁸³ Tavaszy: Dogmatika 38. — ⁸⁴ Fosdick: Twelve 159 — ⁸⁵ Drummond: A term. törtv. etc. — ⁸⁶ Drummond: i. m. 4. — ⁸⁷ Drummond: i. m. 6. — ⁸⁸ Wundt: Ethik 71. — ⁹⁰ Olivér Lodge: Huxly memóriái Lectures. — ⁹⁰ Wundt: Ethik. — ⁹¹ Lodge: Making of man 112—113. — ⁹² Lutoslawsky: The world 220. — ⁹³ Bergson: Life 115—118. — ⁹⁴ Walpole: Personality 22. — ⁹⁵ Bergson: Life 114. — ⁹⁶ Stalker: Cristian 230. — ⁹⁷ Lutoslawsky: The world 67. — ⁹⁸ Wells: First etc. 182. — ⁹⁹ Walpole: Personality 13—14. — ¹⁰⁰ Gunn: The making etc. 240—241. — ¹⁰¹ Drummond: Term. törtv. 111. — ¹⁰² Drummond: i. m. 110. — ¹⁰³ Drummond: i. m. 240. — ¹⁰⁴ Drummond: i. m. 236. — ¹⁰⁵ Stanley: India etc. 110. — ¹⁰⁶ Drummond: Term. törtv. 271. — ¹⁰⁷ Drummond: i. m. 273—275. — ¹⁰⁸ Doughall: The group etc. 28—35. — ¹⁰⁹ Pratt: Keligious etc. 172—173. — ¹¹⁰ Le Bonn: The crowd 147. — ¹¹¹ Mercier: Conduct etc. 202—204. — ¹¹² Mac Doughall: The croud. 40—44. — ¹¹³ Mercier: Conduct etc. 201. — ¹¹⁴ Mercier: i. m. 207. — ⁿ⁵ Mac Doughall: The group etc. 25—26. — “e Le Bonn: The crowd 144—145. — ¹¹⁷ Le Bonn: i. m. 135. — ¹¹⁸ Mercier The Conduct etc. — ⁿ⁹ Le Bonn: The croud 134. — ¹²⁰ Le Bonn: i. m. 135. — ¹²¹ Le Bonn: i. m. 137. — ¹²² Le Bonn: i. m. 138—139. — *²³ Le Bonn: i. m. 146. — ¹²⁴ Ch. Sarolea: Sovjet 33. — ¹²⁵ Le Bonn: The crowd etc. 142—143. — ¹²⁶ Mercier: Conduct etc. 201. — ¹²⁷ Le Bonn: The crowd etc. 81. — ¹²⁸ Le Bonn: i. m. 86—87. — *²⁹ Le Bonn: i. m. 84. — ¹³⁰ Le Bonn: i. m. 84—85. — ¹³ⁱ Le Bonn: i. m. 84. — ¹³² James: Varieties etc. 325. — ¹³³ Le Bonn: The crowd etc. 84—85. — ¹³⁴ Le Bonn: i. m. 148—150. — ¹³⁵ Sarolea: Sovjet 54—55. — ¹³⁶ Sarolea: i. m. 54. — ¹³⁷ W. Macpherson: Psych. etc. 110. — ¹³⁸ W. Macpherson: Persuasion etc. 150. — ¹³⁹ Fosdick: Twelwe etc. 68. — ¹⁴⁰ Freud: Massen psych. 46—47. — ¹⁴¹ Freud: i. m. 47—48. — ¹⁴² Freud: i. m. 132. — ¹⁴³ Freud: i. m.

136. — ¹⁴⁴ Freud: i. m. 135. — ¹⁴⁵ Lutoslawsky: The world etc. 210—211. — ¹⁴⁶ Lutoslawsky: i. m. 169. — ¹⁴⁷ Bergson: Life 125—126. — ¹⁴⁸ Höffding: Outline etc. 248. — ¹⁴⁹ Maud Royden: The morál etc. 5. — ¹⁵⁰ Lutoslawsky: The world etc. 167. — ¹⁵¹ Paulsen: The System etc. 490—500. — ¹⁵² Peabody: Christ etc. 166. — ¹⁵³ Max Nordau: Morál etc. 205—206. — ¹⁵⁴ Szoziai Function 115—116. — ¹⁵⁵ Harper: The social ideál 54. — ¹⁵⁶ Social function 89—96. — ¹⁵⁷ Henson: Moral disc. 165—166. — ¹⁵⁸ The social function 89-96. — ¹⁵⁹ The social f. 87 — 89. — ¹⁶⁰ Strong: Ethik: 366. — ¹⁶¹ Strong: i. m. 374. — ¹⁶² Strong: i. m. 369. — ¹⁶³ Henson: Morál etc. 173—174. — ¹⁶⁴ Mackensie: Modern psych. 110. — ¹⁶⁵ Peabody: Jesus Christ 151.

VII. részhez.

¹ Forgács: A belmisszió etc. 688. — ² Reformáció 1922, VIII.
³ Forgács: Reformáció, 1922 ápr. — ⁴ Makkai: Az egyház missz. munk. 103. — ⁵ Makkai: i. m. 100. — ⁶ Makkai: i. m. 94. — ⁷ Strong: Ethik etc. 352. — ⁸ D. Cox: Practice etc. 270. — ⁹ Cox: i. m. 271. — ¹⁰ Cox: i. m. 270. — ⁿ Makkai: i. m. 181. — ¹² Schaff: History etc. 172—173. — ¹³ Schweitzer: Pastoral etc. 181. — ¹⁴ Fabri: Kirchengzucht 75. — ¹⁵ Fabri: i. m. 93. — ¹⁶ Schweitzer Pastoral etc. 116—120. — ¹⁷ Heyns-Galambos: Dogmatika 300. — ¹⁸ Forgács: A belmisszió 288. — ¹⁹ Forgács: Reformáció 1922. ápr. — ²⁰ Payot: The conquest 66. — ²¹ Green: How to deal 29—30. — ²² Schleiermacher: Chr. Sitté 155. — ²³ James: Varieties stb. 365. — ²⁴ Green: How to deal 108. — ²⁵ Mackensie: Modern psych. 11 — ²⁶ Makkai: Az egyház etc. 88. — ²⁷ Heyns-Galambos: Dogmatika 75. — ²⁸ Kálvin: Inst. etc.II.515. — ²⁹ Kálvin: i.m.514. — ³⁰ Kálvin: Lm,513 Robertson-Henson: Morál etc. 259—260. — ³¹ Kálvin: Inst. etc. 513. — ³² Hensou: Morál etc. 261. — ³³ James: Varieties etc. 357—358. — ³⁴ Fabri: Kirchengzucht 76. — ³⁵ Fabri: i. m. 35. — ³⁶ Hardeland: Geschichte etc. — ³⁷ Kálvin: Inst. — ³⁸ Hardeland: Geschichte etc. — ³⁹ Schaff: History etc. 517—518. — ⁴⁰ Strong: Ethik 359. — ⁴¹ Forgács: Belmisszió 20. — ⁴² Koestlin: Die Lehre etc. 134—199. — ⁴³ Kálvin: Inst. 509—510. — ⁴⁵ Fabri: Kirchengzucht 85. — ⁴⁶ Kálvin: Inst. 507. — ⁴⁷ Koestlin: Die Lehre etc. — ⁴⁸ Strong: Ethik 361. — ⁴⁹ Birm. conf.: The social function 89—96. — ⁵⁰ Kálvin: inst. 517. — ⁵¹ Fabri: Kirchengzucht 80. — ⁵² Schaff: Historie etc. 357. — ⁵³ Emerson: Character 133. — ⁵⁴ Bruce: Psych. 117. — ⁵⁵ Stanley: Krisztus India etc. 18. — ⁵⁶ Pratt: Religious etc. 159. — ⁵⁷ James: Varieties etc. 376. — ⁵⁸ Pratt: Religious etc. 172, — ⁵⁹ Pratt: i. m. 173—175. — ⁶⁰ Pratt: i. m. 177—178. — ⁶¹ Barry: St. Paul 67—68. — ⁶² Peabody: Christ. etc 181. — ⁶³ Mac. Doughall: The group etc. 27—28. — ⁶⁴ Weaterhead: In Service etc. 124—125. — ⁶⁵ Mackenzie: Modern, etc. 118. — ⁶⁶ Mackenzie: i. m. 109. — ⁶¹ Weaterhead: In

Service etc. 120. — ⁶⁸ Weatherhead: i. m. 133. — ⁶⁹ Weatherhead: i. m. 135. — ⁷⁰ Weatherhead: i. m. 132. — ⁷¹ Weatherhead i. m. 134. — ⁷² Gunn: The making etc. 252. — ⁷³ Weatherhead: In Service etc. 110. — ⁷⁴ Vasady: A vall. psych. 195. — ⁷⁵ Dr. Imre Lajos: Ekkléziasztika 60. — ⁷⁶ Fr. Niebergall: Praktische Theologie II. 432. — ⁷⁷ Dr. Imre Lajos i. m. 60. — ⁷⁸ Makkai Sándor: Egyházunk belső feladatai ma. Prot. Szemle 1941. nov. — ⁷⁹ Dr. Imre Lajos: Az Ige és a fegyelem 20. — ⁸⁰ Niebergall: i. m. II. 433.

VIII. részhez.

¹ Harper: Social ideál 171. — ² Wundt: Ethik 70. — ³ Haering-Hill: The ethik 92-93. — ⁴ Haering-Hill: i. m. 92-93. — s H. Bergson: Life etc. 114. — ⁵ Hallelujah ének. — ⁶ Mackenzie: Modern psych. 93. — ⁷ Seeberg: Chr. prot. ethik 653. — ⁸ James: Varieties etc. 312. — ⁹ Miskolczy: Az angol indep. Utrecht 1654. — ¹⁰ Lutoslawsky: The world 114. — ¹¹ Bergson: The Life etc. 102. — ¹² Wundt: Sinnliche etc. 177. — ¹³ Lutoslawsky: The world 66-67. — ¹⁴ Bergson: Life 122. — ¹⁵ Drummond: Természeti etc. 205. — ¹⁶ Jordán: The Kingship etc. 8-12. — ¹⁷ Lodge: Macking 128. — ¹⁸ Bergson: Life etc. 128. — ¹⁹ 153. dics. — ²⁰ Lutoslawsky: The world 66-67. — ²¹ Lutoslawsky: i. m. — ²² Vasady: A vall. psych. — ²³ Pest m. 49. art. — ²⁴ Benneth: Psych. 54. — ²⁵ World: Meditation 19. — ²⁶ World: i. m. 18-19. — ²⁷ Stalker: The life 107. — ²⁸ Henson: Morál etc. 178. — ²⁹ Paulsen: System 492. — ³⁰ Fabri: Kirchengucht, — ³¹ Fosdick: Twelve etc. 24. — ³² Schaff: History etc. 501. — ³³ Eucken: Present 10. — ³⁴ Kálvin: Ker. vall. rendsz. II. 510-512. — ³⁵ Makkai Sándor. — ³⁶ D. Bessel: Christl. Hauskal. 1940. máj. 6. — ³⁷ Fosdick: Twelve etc. 127. — ³⁸ Ravasz: Horn. 318. — ³⁹ Benkő: Pred. 29-30. — ⁴⁰ Drummond: Természeti etc. 20. — ⁴¹ Foerster: Christ und das mensliche Leben. Zürich. 1922. 39. — ⁴² Ravasz: Horn. 136. — ⁴³ F. Hall and Halock: Moral etc. 179. — ⁴⁴ Veitsch: The Christian 245. — ⁴⁵ Fosdick: Twelve 42. — ⁴⁶ Wundt: Ethik 112. — ⁴⁷ Harold Begbie: Törött cserépedények. — ⁴⁸ Haering-Hill: Ethic 284. — ⁴⁹ Walpole: Personality 18. — ⁵⁰ Le Bonn: The crowd 135. — ⁵¹ Gunn: Making etc. 248. — ⁵² Foerster: Krisztus etc. 43. — ⁵³ Ravasz: Horn. 161. — ⁵⁴ Drummond: Természeti etc. 80. — ⁵⁵ Drummond: i. m. 92. — ⁵⁶ Makkai: Az egyház etc. 157. — ⁵⁷ Paulsen: System etc. 493. — ⁵⁸ Payot: The conquest etc. 188-189. — ⁵⁹ Payot: i. m. 83. — ⁶⁰ James: Varieties etc. 368. — ⁶¹ Emerson: Character etc. 15. — ⁶² Benneth: Psych. 233. — ⁶³ James: Varieties etc. 275. — ⁶⁴ Bruce: The formation etc. 139. — ⁶⁵ Haering-Hill: The ethik. 288. — ⁶⁶ Peabody: Christ. etc. 191. — ⁶⁷ Payot: The conquest 420-421. — ⁶⁸ World: Meditation 19. — ⁶⁹ Emerson: Character 135. — ⁷⁰ Paulsen: System etc. 498. — ⁷¹ Paulsen: i. m. 503. — ⁷² Fosdick: Twelve etc. 35. — ⁷³ Emerson: Character 44. —

75 Barry: St. Paul 67. — D. Dr. Illyés Endre: Egyházfegyelem a magyar ref. egyházban. 1941. — ⁷⁶ Makkai S.: Az egyház etc. 7. — ⁷⁸ Makkai: i. m. 227. — ⁷⁹ Erdei Mihály: Egyház és ifjúság 172—173.

TARTALOM

I. RÉSZ.

Az ellenség és szövetségesei.

A Biblia a Sátánról	5
Kísérletek a Sátán és a kárhozat magyarázatára	5
Vázlat egy satanológiához	11
A spiritiszták	14
A szekták	18
A zsidók	20
A pogányok	24
A bálványok	25
A hadkötelezettség	26

II. RÉSZ.

A nem harcoló egyház sorsa.

Ember megbocsáthat, de nem bocsáthatja meg	29
Papok állnak az útban	32
Szigor: virulás, lazaság: pusztulás	35
Paraziták, élősdiek az egyházban	39
Az Úr pusztuló szőlőskertje	41
Az egyház szegénységi bizonyítványai	43
Az egyházi béresek	46

III. RÉSZ.

Harc önmagunk ellen.

Nem akard magadat megismerni?	53
A testi önfegyelem, az askézis	54
A szabadság ürügy a testnek	58
Az érzékiség kiirtásánál több és jobb a mértékletesség	69
Legyetek férfiak, legyetek erősek!	62
Az önuralom megszerzése részletfizetésre	63
Gyakorlat nélkül nincs mester	66
összpontosítás szenvedéllyel	67
Minden érzelem jó	68
Vezérlő eszménk a fontos: a princípium	70
Jó szokás: tőke, rossz szokás: adósság	71
A megtérés önmagunkkal való meg hasonlítás is	73
A fluktuációs törvény	74
Az önmegtágadás jó	75
Az önfeláldozás jó	75
Harc a családdal	76

IV. RÉSZ.
A harcosok.

	Oldal
Ki a lelkész?	79
Püspök-lelkész, esperes-lelkész	81
A lelkész fegyelmezése	82
A lelkész az első munkás	83
Egyensúlyozott viselkedés	85
A lelkész elvei	86
A lelkész családja	87
Szelíd és bátor egyszerre	88
A lelkész csak lelki területen maradjon	89
Kifogások	91
A lelkészi állás, a lelkészképzés	93
Megkezdődik a prédikálás	95
Van-e nálunk gyóntatás?	97
A támadók leszerelése	100
A hivatalos segítőtársak	101
Mi a presbitérium?	102
A presbitérium dolga	103
A presbitérium nagy segítség lehetne	105
Kiket válasszunk presbitereknek és kiket nem?	106
Erős lelki alapot a presbitériumnak	108
A presbiter hite	110
A presbiter baráti köre	111
A presbiter személyes munkája	112
Az eljáróknak sokat kell harcolni	113
Minden hívő dolgozik és harcol az Úrért	115
A lelki gondozó: nélkülözhetetlen ember	117
Az Úr munkásainak kiválogatása	118
Fő a bátorság!	119
A segédlelkész	120
A tanító	120
A diakonissza	121
Az ifjúsági egyesület	122
A leánykör	125
A lelki nemesi rend	126
A hívők és a szentek	128
Az egyház csak a hívőkre számíthat, a „hívekre“ nem igen	130
Honnan kapunk hatalmat!	132
Tiszta légkört!	132
Csak keresztyén lehet jó modorú	133
A szomorú és áldozatos harcos	134
Támadásra mindig készen	136

V. RÉSZ.
A fegyvernemek.

Egy a sereg	139
Az emberiség régi lelki harcai	140
Az ősegyház küzdelme	141

Az őskeresztyénség harcoló egyház volt	142
A keleti és római egyház állapota	146
Kezdik könnyebben venni a bűnt	148
A szerzetesség jobbulást akart	149
Luther harca igen nehéz volt	150
Kálvin nem ismerte a paktumot: a kiegyezést	152
Kezdődik a harc	154
Fokozódik a harc	155
Ellentámadások	156
A vérvád	157
Kálvint hite és eredményei igazolják	159
Skótok és angolok	160
A kálvinizmus a legkövetkezesebb	162
A pietizmus mellékesnek vette	163
A mi jónak látott és elfogadott fegyelmünk	166
A papok és tanítók regulázása	167
Változatos és vegyes reglamák a rendetlenkedőkre és go- noszokra	171
A puritánizmus	176
A szigorú rendtartás némely példái	179
Debreceni élet és esetek	182
Életlen és csorbult fegyverek forgatói	186
Az egyesületek.....	187
Az üdv hadserege	189

VI. RÉSZ.

Korszerű felszerelés.

Az Ige fegyvere. A Logos	191
A Biblia könyve	191
Hadi parancsok a Bibliában	193
A tízparancsolat	200
A hitvallások nélkülözhetlensége	201
Barátsági és meg nem támadási szerződés	203
Egyház és állam összekeveredése	204
A kulcsok hatalma	205
A hitvallás rendet követel és harcot hirdet	207
A predestináció	209
Harcos elemek az énekeskönyvben	212
Őnálló törvényt!	214
A bírság jó	215
Jól büntessünk	216
Igazi bűnbánatot fogadjunk el	217
Az emberi bölcselkedés vegyes értékű	219
Az oksági törvényünk is hiányos	220
A test és a lélek	221
Az emberi lélek a magasabb Lélektől függ	222
A lélektan szívesen segítségül jön	224
Az igazi vallásosság tapasztalati és öntudatos	226
A vallás eredeti forrásai	228
A hívó természettudomány	230

Temérdek vita a kényszerű és szabad akaratról	231
Választás jó vagy rossz irányban	232
Az életfenntartás védekezése is	234
A lélek önkörében	235
Magasabb létforma már a földön	236
A tömeg	237
A tömegvezető	240
A „vallásos“ tömeg	242
A vallásnak a nemiséggel nincs közvetlen kapcsolata	246
A társadalom alapsejtje a család, nem az egyén	248
Társadalmi erkölcs	251
Gazdasági erkölcs	252

VII. RÉSZ.

A hadviselés.

I. Reformációs kísérletek a nemzeti összeomlás után és eredmények	255
Kísérletek a tekeházai ekklézsiában	259
A romlott presbiter	259
Verekedő legények	282
A VII. és VIII. parancsolat megszegése	263
Eltéveldések az esküvő előtt	264
A gondnok megbírságolása.....	267
Újabb törvényes és bátor lépések.....	268
Minden igazi református egyház fegyelmez ma is	270
Az egyház fogalma erkölcsi rendet is jelent	272
Kétféle egyháztagság kell	274
Evangelizálás és hitvallás, nem az adófizetés számít	277
Hogyan hulljon a férgese?	281
Munkás egyháztagokat!	283
Az ifjúság felfegyverzése	284
A bűnbocsátó gyülekezet	285
Az imádkozó gyülekezet	287
A kiközösítés	288
A gyülekezet javító szolgálata	289
Nemes hagyományokat egészséges léggört, becsületos közvéleményt	292
Szelíd és komoly szavak után bátor tettek	295
Az egyház hálövetése	297
A titokzatos, misztikus átélések	298
Vigyázzunk az altató hipnózissal	301
A tréfa és a humor hiányjelenség és pótlék	303

VIII. RÉSZ.

A szabadságharc célja.

A harc célja a szabadság	305
Szabadság az anyag és a test fölött	309
Az egyház teszi szabaddá az utat	313
Az egyház szabadsága	316
A legmagasabb társadalmi osztály	319
A több élet felé	322
Az idézett művek és helyek jegyzéke	328